

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Felip V. La seva malaltia i el seu regnat

Maria Rosa Pigrau Santpere

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

FELIP V

LA SEVA MALALTIA I EL SEU REGNAT

Maria Rosa Pigrau Santpere

TESI DOCTORAL

Felip V. La seva malaltia i el seu regnat

Doctoranda Maria Rosa Pigrau Santpere

Directors de tesi

Dr. Agustí Alcoberro Pericay

Dr. Eduard Vieta Pascual

Programa de doctorat Societat i Cultura:

Història, Antropologia, Art, i Patrimoni

Facultat de Geografia i Història

Barcelona, Setembre 2018

A tots aquells éssers
als que l'atzar ha condemnat a conviure amb un trastorn de l'enteniment

AGRAÏMENTS

Un treball d'aquest tipus, ningú el fa tot sol; aquells que ens envolten hi col·laboren en gran manera. L'ajut i recolzament de la família, amics, i professors, és imprescindible per dur-lo a terme. És per això que aquesta pàgina mai pot faltar en una tesi doctoral.

He de donar les gràcies, en primer lloc, a la meua família: Álvaro, Julieta, Ignacio, Alessandra, i Giorgia, que han sofert amb mi els inconvenients que han sorgit, en el dia a dia, durant anys. Han sigut bastants, no per que el meu projecte presentés més dificultats que qualsevol altre, sinó perquè la major part de la documentació que precisava es troba a les afores de Paris, al *centre des Archives diplomatiques du ministère des Affaires étrangères, de La Courneuve*, on, per causa de la llunyania, no he pogut anar tan sovint com hauria desitjat. Amb relació a aquest assumpte ha sigut fonamental l'hospitalitat dels meus amics Roser i Marc Heeribout, que m'han acollit, a casa seva a Saint Maur-des-Fossés, sempre que he volgut, i també a Marga i Eric Sorrel que han fet el mateix a Paris, sempre que m'ha calgut. A Madrid m'han allotjat i fet l'estada agradable la meua cunyada Lola Lasarte, i la meua neboda Duna Pigrau. A Nàpols m'han ajudat els meus consogres, Roberta i Sandro Ajraldi, no només convidant-me a casa, seva sinó també evitant-me les dificultats de moure'm per la ciutat, i especialment dins l'*Archivio di Stato di Napoli*.

En tots els arxius que he visitat: *Archivo de Palacio* de Madrid, *Archivo Histórico Nacional* de Madrid, *Archives diplomatiques du ministère des Affaires Étrangères* de La Courneuve-Paris, i a l'*Archivio di Stato di Napoli*, només he trobat persones encantadores que m'han facilitat la recerca, en tots els aspectes. El mateix he de dir dels bibliotecaris de la meua universitat, la UB, tant de la facultat d'història, com de la de medicina, de l'Hospital Clínic de Barcelona, així com del personal de la secretaria de doctorat, de la facultat d'història, que no pot ser més amable i pacient amb els alumnes; de la mateixa manera que ho son els doctors Javier Laviña i Jaume Dantí, coordinadors respectivament de l'antic programa de doctorat de Societat i Cultura, i del nou de Societat i Cultura: Història, Antropologia, Art, i Patrimoni. Estic molt agraïda a tots aquells professors, nacionals i estrangers, de la meua disciplina o d'altres, que han mostrat, en tot moment, gran interès per la meua feina. També a aquells als quals no ha interessat, o no l'han comprès, perquè els punts de vista negatius o contraris també ajuden a trobar el camí correcte.

M'he de referir, de manera especial, als amics i col·legues que han aportat el seu punt de vista, sobre aquells aspectes del treball que tenien a veure amb les seves

especialitats: Artur Bascompte Nadal (traumatòleg), Àngels Bayés Rusiñol (neuròloga), Ernest Martínez Marsal (uròleg), Ma. Lluïsa Olivella Sanfeliu (oftalmòloga), Ma. Teresa Portis Espinosa (cardiòloga), Lluís Pérez Edo (traumatòleg), Jordi Peyri Rey (dermatòleg) Francesc Roma Garcia-Campomanes (intensivista)

Sento gran respecte i gratitud pels nous amics que he fet a l'arxiu de *La Courneuve*: la filosofa i historiadora Élisabeth Badinter, i el traumatòleg i historiador Jean-Fred Warlin, els quals, amb la seva intel·ligència, *savoir faire*, i qualitat humana, han obert la meua ment als camins de la cultura francesa, mai prou ponderada, i de la seva pròpia, que és molt considerable.

No tinc prou paraules per alabar els coneixements dels meus directors de tesi, els doctors Agustí Alcoberro Pericay (Historia Moderna de la UB) i Eduard Vieta Pascual (Psiquiatria de la UB) ni per reconèixer la paciència que, durant tant de temps, han tingut amb mi. També estic molt agraïda al meu amic de joventut Dr. Joan Corbella Roig, qui em va recomanar al Dr. Miquel Casas Brugué com a cotutor, i a aquest, que va tenir l'honestedat d'adreçar-me al seu col·lega el Dr. Eduard Vieta Pascual, en pensar que era més adequat que ell, per dirigir una tesi que tenia relació amb el trastorn bipolar.

Voldria correspondre amb gratitud, l'entusiasme i l'interès que, durant aquests anys, han tingut totes aquestes persones, i altres no mencionades, que se que m'aprecien, perquè estic segura que estaran molt contentes de saber que, per fi!, ja he acabat la tesi. Jo també n'estic!

Barcelona, setembre 2018

EPÍTOM

Felip V d'Espanya va presentar, des de la joventut, símptomes que avui dia la psiquiatria reconeix com una entitat nosològica específica. La present tesi, interdisciplinària història i medicina, contextualitza en el seu moment històric els episodis més significatius de la malaltia d'aquest rei, alhora que elabora la seva història psiquiàtrica, a partir de correspondència diplomàtica i altres testimonis coetanis. Es basa en el DSM-5 (Manual Diagnòstic i Estadístic dels Trastorns Mentals, 5th Edició) per emetre un diagnòstic de presumpció del trastorn mental que, de manera inevitable, va condicionar el seu regnat (1701-1746)

From the time of his youth, Philip V of Spain displayed symptoms which psychiatry now recognises as a specific diagnostic condition. This interdisciplinary thesis, drawing on both history and medicine, contextualise the principal episodes of the King's illness tracing his psychiatric history, through diplomatic correspondence and other contemporary resources. Based on the DSM-5 (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th Edition) the thesis presents a presumptive diagnosis of Philip's mental condition, which inevitably had an impact on his entire reign (1701-1746)

ABREVIATURES

Archivo Histórico Nacional de Madrid	A.H.N.	
Archivo General de Palacio, Madrid	A.G.P.	
<i>Archives du ministère des Affaires Étrangères de France (La Courneuve)</i>		M.A.E.
<i>Correspondance Politique</i>	CP, Espagne	
<i>Mémoires et Documents</i>	MD, Espagne	
<i>Archivio di Stato di Napoli</i>	AsNa	

INDEX

1. 1. - INTRODUCCIÓ	13
1. 2. - ESTAT DE LA QÜESTIÓ	18
1. 3. - METODOLOGIA	22
1. 4. - FONTS	25
2. - EL DUC D'ANJOU. ANAMNESI OBJECTIVA	37
2. 1. - FILIACIÓ	38
2. 2. - ARBRE GENEALÒGIC	40
2. 3. - ANTECEDENTS FAMILIARS	41
2. 4. - HISTÒRIA MÈDICA ANTERIOR	53
2. 5. - HISTÒRIA SOCIAL	53
2. 5. 1. - EDUCACIÓ	53
2. 5. 2. - AMBIENT FAMILIAR	59
2. 6. - PERSONALITAT PREMÒRBIDA	62
2. 7. - MOTIU DE LA CONSULTA	69
3. - PRIMERS ANYS DEL REGNAT	71
3. 1. - EL DUC D'ANJOU ESDEVÉ FELIP V D'ESPANYA	71
3. 2. - DE CAMÍ CAP A MADRID	84
3. 3. - L'ARRIBADA A MADRID	91
3. 4. - UNA PARTICULAR VISIÓ DE L'ESPANYA DEL 1701	99
3. 5. - EL REI HA DE REGNAR...DEBUT DE LA MALATIA	106
4. - LLUÍS XIV REGNA A ESPANYA	119
4. 1. - PROMETATGE	121
4. 2. - ES PRENEN POSICIONS PER LA GUERRA AL NORD D'ITÀLIA	130
4. 3. - CELEBRAR CORTS?	132
4. 4. - PRIMER MATRIMONI. MARIA LLUÏSA DE SAVOIA	134
4. 5. - ELS COMTES DE BARCELONA	145
4. 6. - L'ANIVERSARI DEL REI. SEGONA CRISI	149
5. - VIATGE A ITÀLIA. LA GUERRA DE SUCCESSIÓ COMENÇA A EUROPA	161
5. 1. - FELIP IV DE NÀPOLS	164
5. 2. - FELIP V DUC DE MILÀ	172
5. 3. - FELIP V AL FRONT DE LLOMBARDIA: " <i>El Animoso</i> "	179
5. 4. - MARIA LLUÏSA REINA REGENT	185
5. 5. - FELIP V TORNA D'ITALIA	191
5. 6. - MORT DE LA REINA MARIA LLUÏSA	212
6. - LA IMMEDIATA POSTGUERRA	227
6. 1. - JOSÉ GRIMALDO	227
6. 2. - SEGON MATRIMONI. ELISABET FARNESE	230
6. 3. - CANVI DE GOVERN. FRANCESCO DEL GIUDICE	238
6. 4. - EL VERITABLE FINAL DE LA GUERRA DE SUCCESSIÓ	242
6. 5. - MORT DE LLUIS XIV	243
6. 6. - FELIP II D'ORLEANS REGENT DE FRANÇA	246

7. - ALBERONI	249
7. 1. - L'ASCENS	253
7. 2. - LA MISSIÓ DE LOUVILLE A ESPANYA	258
7. 3. - LA PRESA DE SARDENYA	271
7. 4. - LA PRESA DE SICÍLIA	288
7. 5. - LA GUERRA DE LA QUADRUPLE ALIANÇA	297
7. 6. - LA CAIGUDA	299
8. - GRIMALDO, SEMPRE PRESENT	309
8. 1. - VOTS D'ABDICACIÓ	307
8. 2. - VALSAÍN	312
8. 3. - UNA INCERTA PAU	318
8. 4. - LA MORT DEL REGENT	326
9. - ABDICACIÓ DE FELIP V I REGNAT DE LLUÍS I	333
9. 1.- FELIP V ABDICA LA CORONA	333
9. 2. - LLUÍS I D'ESPANYA	347
9. 3. - PRIMERS MESOS DEL EL SEGON REGNAT DE FELIP V	362
10. - RIPPERDA	373
11. - GRIMALDO, UNA VEGADA MÉS	387
12. - ORENDÁIN	395
12. 1. - LA REINA ELISABET GOVERNADORA	397
12. 2. - EL PARDO I ARANJUEZ	407
12. 3. - DOBLE MATRIMONI A EXTREMADURA	440
12. 4. - LA CORT ES TRASLLADA A SEVILLA	443
12. 4. 1. - EL PACTE DE SEVILLA	449
12. 4. 2. - L'INFANT CARLES DUC DE TOSCANA I PARMA	460
12. 4. 3. - LA CONQUESTA D'ORÀ	471
12. 4. 4. - LA GUERRA DE SUCCESIÓ DE POLÒNIA	480
12. 5. - LA CORT TORNA A CASTELLA	486
13. - PATIÑO	493
14. 1. - LA QUADRA	499
14. 2. - FARINELLI	502
14. 3. - UN CAS D'ESPIONATGE	506
14. 4. - MORT DE L'EMPERADOR CARLES VI	510
14. 5. - CAMPILLO	513
14. 6. - ELS DARRERS ANYS DE REGNAT DE FELIP V	520
14. 7. - MORT DE FELIP V	525
15. - CONCLUSIONS	531
16. - EPÍLEG	541
17. - BIBLIOGRAFIA	543
18. - ANNEXES	545

1. 1. - INTRODUCCIÓ

El fet que Felip V va patir un tipus de trastorn mental, resulta tan evident avui dia, com ho va ser en la seva època. Mentre cursàvem els estudis d'història, la troballa de nombrosos indicis en les fonts, que suggerien la mala salut del rei, ens va portar a indagar sobre el tema. La possibilitat de poder aprofundir sobre aquests indicis, ens va fer pensar que podríem intentar analitzar la qüestió des de la perspectiva mèdica actual. En adonar-nos que podríem obtenir un volum suficient de dades fiables, vam gosar convertir la nostra la investigació en una tesi doctoral.

Sorprèn constatar que els historiadors i memorialistes del segle XVIII, i sobre tot aquells que van tractar personalment Felip V, senzillament informen sobre la seva persona, o el seu comportament, sense emetre cap mena de judici. Les fonts primàries, llibres de memòries i correspondències, deixen constància, amb naturalitat, dels fets del rei. En canvi, la historiografia dels segles XIX i XX, en general, va interpretar i jutjar, des del punt de vista de la moral del seu temps, els "freqüents atacs de melancolia", i el "comportament estrany", de Felip V. Allò que avui dia reconeixem clarament com a símptomes d'una malaltia, es va constatar com una barreja de defectes de caràcter, mala educació, tendència al vici, i, sobretot, com a senyals de bogeria, mal interpretades.

Des de finals del segle XX, els historiadors s'han adonat, i mencionen sense embuts, que Felip V va ser un home malalt. Avui dia, amb tanta informació mèdica al nostre abast, resulta inacceptable, titllar aquest rei d'obsés del sexe i la religió, com es feia en el passat; més que més, quan és tan fàcil demanar parer a un psiquiatra conegut. Però malgrat que, amb unes quantes dades, el metge amic, pugui apropar-se al diagnòstic, no són més que supòsits.

Convertir allò que, fins avui, només han estat divagacions i sospites, en afirmacions d'acord amb els principis de la medicina, és la intenció de la present tesi doctoral. Mitjançant un treball interdisciplinari, es pretén elaborar la historia psiquiàtrica de Felip V, descrivint, en relació amb el seu context històric, els episodis de la seva suposada malaltia. El propòsit final és arribar a un diagnòstic de presumpció, que faci més entenedor al personatge, i posi en evidència, de quina manera i fins a quin punt, la seva malaltia va influir en les seves actuacions polítiques, per que altres, més versats que nosaltres, ho analitzin.

Som conscients de la dificultat que comporta el fet de voler aplicar la medicina a la història. Pensem que la controvèrsia que, des de sempre, ha generat aquest tema, es deguda a que la interdisciplinarietat que representa ho fa difícil. Abordem, doncs, aquesta tasca amb el convenciment de que, en el nostre cas, el fet de disposar de formació acadèmica mèdica e històrica alhora, ens facilitarà l'anàlisi científica des del punt de vista d'ambdues disciplines.

Aquesta és una tesi d'història, en la qual el tema central és “un esser humà”, un rei, condicionat en la seva feina de regnar, pel fet de patir una malaltia.

Aquesta no és una tesi d'història de la medicina, ja que, de ser així, el subjecte central de l'estudi seria “una malaltia”, *per se*, i es tractaria la seva trajectòria i vicissituds, durant un determinat període de temps.

Volem exposar, de bon principi, aquells punts susceptibles de provocar dubtes sobre la possibilitat d'assolir objectius de la tesi. Segons la nostra experiència, en intentar explicar la intenció del nostre treball, l'oïdor sovint es planteja, i ens planteja, les següents qüestions: Com es pot fer la història clínica d'una persona que no es viva? Com, i on, s'obté informació sobre algú que va viure fa 300 anys? Com podem estar segurs de que la informació que obtindrem no serà esbiaixada o tendenciosa, procliu als interessos del poder o del contrapoder del seu temps?

Es cert que la “historia clínica” d'una persona, que no és viva, no es pot fer, ja que aquest concepte inclou la exploració física del malalt, a més de proves biomèdiques i d'imatge, en les quals tant es recolza la medicina actual. Hem optat pel terme “historia psiquiàtrica”, ja que aquesta, avui dia, encara es basa, exclusivament, en l'anamnesi, això és el relat oral dels fets del malalt, explicats per ell mateix, i/o per aquelles persones que li son properes. No comptar amb el testimoni directe del malalt, no representa un inconvenient per fer la seva historia psiquiàtrica. És freqüent que els pacients, d'aquesta branca de la medicina, no estiguin en condicions, o no tinguin la voluntat, o la capacitat, d'expressar-se, per la qual cosa resulta impossible fer-los cap pregunta, ja que, o bé no responen, o bé no ho fan de manera coherent. És per això que, en el cas de la psiquiatria, l'entrevista amb els familiars i/o persones properes és fonamental, perquè sovint és l'únic mitjà del qual disposa el metge, per obtenir la informació que precisa.

Hem de reconèixer que, en el cas d'un malalt al qual el metge no pot observar personalment, faltará allò que és fonamental en tot acte mèdic: la relació pacient-metge.

Sense aquest intercanvi de sensacions i emocions, que procura el contacte personal, i que permet establir lligams de confiança per ambdues parts, resulta difícil poder percebre la diversitat d'aspectes que conformen la personalitat d'un ésser humà. El contacte i l'observació permeten al metge copsar, mitjançant la intuïció, aspectes del malalt, que van més enllà del que es pot transmetre amb paraules. És innegable que aquest tipus de sensacions, subjectives del metge, són bàsiques per elaborar la història psiquiàtrica, i, malauradament, res pot substituir-les.

En el cas que ens ocupa, no disposem d'aquesta informació tant important; però, pensem que la gran quantitat de dades objectives, i fidedignes, que hem pogut recopilar, de diferents fonts i èpoques de la vida de la persona que pretenem estudiar, ajudarà a pal·liar aquesta mancança.

Durant el regnat de Felip V (1701-1746), els reis de França van ser membres, no només de la mateixa dinastia, la dels Borbó, sinó també de la seva família més propera: el seu avi Lluís XIV (del 1701 al 1715), el seu oncle en segon grau, el regent Felip II d'Orleans, (del 1715 al 1723), i el seu nebot Lluís XV (del 1723 a 1746). Les relacions entre els Borbó de França i els d'Espanya van ser, en algunes èpoques, de gran desavinença, però sempre molt estretes. Malgrat que no sempre els va ser possible evitar l'enfrontament, en general, la conveniència comuna era aconseguir unir els interessos d'ambdues corones borbòniques, per establir la seva hegemonia a Europa, i fer front, amb més consistència, sobretot al Sacre Imperi Romanogermànic, i també a cadascuna de les diferents potències marítimes: Anglaterra, Províncies Unides i Països Escandinaus.

A la monarquia francesa sempre li va interessar que la seva diplomàcia mantingués lligams de "gran intimitat" amb Espanya, i viceversa; i així va ser, fins i tot en períodes de trencament de les relacions, ambdós països es van servir d'enviats especials, i dels correus d'altres nacions, per no perdre totalment el contacte. La major part dels anys del regnat de Felip V, a la cort espanyola, es va tractar als ambaixadors francesos amb gran deferència, fins al punt de ser considerats, molts d'ells, com *ambassadeurs de famille*, als quals, per entrevistar-se amb els reis, no els calia ni demanar audiència. És per això que, a més de l'extensa literatura de memòries del segle XVIII, que ens ha sigut fonamental, han estat les fonts diplomàtiques franceses les que ens han proporcionat, més que cap altre sèrie de documents, una informació única i altament fiable, de gran part dels moments de la vida de Felip V, i per tant també de la seva malaltia.

L'excel·lent diplomàcia francesa disposa d'uns arxius, immensos, i ben organitzats, en els quals hem pogut trobar molt més del que érem capaços d'abastar, per aconseguir les dades que precisàvem. També en la documentació espanyola, relacionada amb Felip V, hem trobat gran quantitat de documentació que ens ha interessat.

La majoria dels documents, tan francesos com espanyols, dels anys del regnat de Felip V, revisats per nosaltres son cartes, correspondència diplomàtica, i correus privats, entre reis, nobles, i personatges de l'entorn de Felip V. També documents autògrafs del rei, i memòries, redactades per diplomàtics, a petició dels seus superiors. La possibilitat de que, aquestes fonts diplomàtiques, poguessin informar de manera tendenciosa, pel que fa al comportament del rei d'Espanya, resulta impensable; a cap país interessava que els seus ambaixadors exageressin o mentissin, i menys de manera continuada. Recordem que la correspondència diplomàtica era secreta, i com a correus utilitzava persones de molta confiança. A més, sovint, es servia de codis en xifra pels seus missatges. Però, deixant de costat qualsevol altre consideració, el raonament que resulta definitiu és que no és possible haver construït, *a priori*, una propaganda tal, contra el rei d'Espanya, que 300 anys més tard, es correspongués exactament amb la simptomatologia d'una entitat nosològica concreta, desconeguda absolutament en el moment en el qual s'hauria planificat.

Som conscients dels defectes de fons i forma del present treball, per la qual cosa volem explicar, i justificar, les principals dificultats que han causat aquests defectes. El major obstacle ha sigut l'extensió del tema. Felip V va regnar 46 anys; comptant els 8 mesos de la seva abdicació, sobre els quals també fem menció. En aquest llarg període de temps, tant la vida personal del rei, com els esdeveniments històrics: socials, polítics, i econòmics d'Espanya, van passar per multitud de diferents etapes. No hem pretès aprofundir en els episodis de la història d'Espanya que tractem, per explicar la vida del personatge; no es aquesta la finalitat del nostre treball, i seria una temeritat intentar-ho, ja que parlem de la primera meitat del segle XVIII. És probable que ens haguem entretingut en alguns episodis més que en altres, i, no seria estrany que, aquells que han atret la nostra atenció no siguin ni els més importants, ni els que més interessin al lector. Pot ser ens hem fixat en aquells assumptes que, segons el nostre criteri, no quedaven clars en les fonts, o bé en alguns que, al nostre entendre, malgrat no tenir rellevància política, eren d'interès respecte a la vida privada de Felip V. Reconeixem doncs que la importància donada a alguns esdeveniments pot resultar subjectiva, però ni més ni menys que com acostuma a passaren qualsevol treball d'investigació.

L'altre gran inconvenient ha estat haver de limitar la nostra recerca a les fonts primàries. Ens calia trobar els documents originals, per buscar-hi minuciosament la informació exacta, respecte a la simptomatologia de Felip V. La literatura generada sobre la persona, el regnat, i el temps, d'aquest rei és molt extensa, però, malauradament, les dades que precisàvem no són aquelles que els historiadors acostumen a utilitzar. Els detalls mèdics que ens interessaven podien arribar-nos de manera tergiversada o incompleta, en tractar-se la medicina d'un àmbit aliè al de la història. De cap manera depreciam els treballs dels historiadors actuals, senzillament el nostre interès es centra en un camp diferent al seu.

Una vegada identificats els dos grans arxius que allotgen els documents que ens podien ser útils: *l'Archivo Histórico Nacional* de Madrid, i els *Archives diplomatiques du Ministère des Affaires étrangères de La Courneuve* havíem de trobar la informació que precisàvem. Buscar les dades mèdiques, de diferents èpoques de la vida de Felip V, ha estat un treball gaire bé detectivesc, el que es diu: "buscar una agulla en un paller". Per aconseguir aquesta mena de "detalls personals" hem consultat, sovint sense resultat, originals i còpies de molts documents, d'escriptures il·legibles, tant en paper com en microfilm. Per sort, l'experiència en desxifrar les difícils grafies dels nostres companys metges, ens ha ajudat, en aquesta labor, sense necessitat de ser experts en paleografia.

La correspondència diplomàtica francesa -la qual, com ja hem dit, és la més reveladora respecte al comportament de Felip V- produïda durant el regnat d'aquest rei és immensa. Insistim en que són els diplomàtics francesos els que refereixen el comportament de Felip V amb més detall, i de manera més continuada. Naturalment no hem pogut abastar tot el que els arxius de La Courneuve guarden, per tant reconeixem que el present treball pot resultar desigual, més farcit de dades en unes etapes que en altres. De tota manera creiem que hem identificat totes les crisis que va presentar el rei, al llarg de la seva vida, si més no les més importants. Només hem deixat de costat dos períodes: el de la guerra de Successió d'Espanya, i els darrers quatre anys de la vida de Felip V, en ambdós casos per manca de dades, tal com explicarem en el capítol FONTS.

Esperem que tant les mancances confessades, com les no confessades, perquè ens han passat per alt, no desposseeixin a aquest tema inèdit, de la importància que desitjaríem que tingués.

1. 2. - ESTAT DE LA QÜESTIÓ

La figura de Felip V ha estat, des del seu temps, motiu d'interès i de certa intriga, per part dels historiadors, especialment pel seu estrany comportament, el qual, de manera inevitable, influïa en el seu paper polític. S'ha escrit molt sobre tot, i tots, els que l'envoltaven, però poc sobre ell mateix, molt menys sobre la seva personalitat, i gaire bé gens sobre la seva malaltia.

Hem buscat, amb persistència, treballs, escrits per metges, sobre Felip V, propers a la intenció del nostre: recopilar el màxim de dades per elaborar la seva història psiquiàtica. El més semblant que hem trobat, és un article del Dr. Francisco Alonso Fernández, *Desventuras biográficas de Felipe V, primer Borbón*, publicat en la revista *Anales de la Real Academia Nacional de Medicina*, 2006 (4): 791-806, en el qual descriu algunes de les crisis més conegudes de Felip V, no sabem a partir de quina font, analitzant-les segons el seu criteri psiquiàtic. El Dr. Alonso-Fernández (Oviedo 1924) Neuròleg, Psicòleg i Psiquiatra, catedràtic de psiquiatria de la *Universidad de Sevilla* (1970) i de la *Universidad Complutense de Madrid* (1977) ha escrit també, en la mateixa línia de l'article citat respecte a Felip V, sobre altres personatges, tals com Santa Teresa de Jesús, Goya, Ramón i Cajal, etc., i també l'article *Autopsia psiquiàtica de Felipe II*. A rel de la lectura d'aquest darrer, vam considerar el terme "autòpsia psiquiàtica", però el vam desestimar en comprendre que té connotacions medicolegals, les quals l'allunyen del que nosaltres pretenem.

El professor Elias Tormo (1869/1957) -catedràtic de varies disciplines acadèmiques, a més de doctor en dret i en filosofia i lletres- va escriure, a finals de la primera meitat del segle XX, un article en el qual descriu les crisis més conegudes de la malaltia de Felip V. Explica Tormo que, el 1946, la *Real Academia de la Historia*, l'hi va encarregar aquest escrit pel seu butlletí, el qual havia de dedicar un número monogràfic a Felip V, amb motiu del bicentenari de la seva mort. Tormo va titular l'article, *La dolencia de Felipe V* (*Boletín de la Real Academia de la Historia, En el centenario de Felipe V*, tomo 127, 1947 capítulo VI, 407-422) per escriure'l es va basar en un article d'Albert Girard, *La folie de Philippe V* (*Feuilles d'Histoire du XVIIIe et XIXe siècle, t. III, Paris, 1910*) el qual, al seu torn, està basat exclusivament en documents dels *Archives diplomatiques du Ministère des Affaires étrangères de La Courneuve*, que nosaltres hem revisat tan a fons com hem pogut, per elaborar la present tesi. En el seu afany de voler donar un to d'erudició al seu treball, Tormo va enviar una carta al seu amic Gregorio Marañón,

datada el 24 de desembre del 1746 (copia d'aquesta carta en el capítol ANNEXES d'aquesta tesi) acompanyada d'uns fulls, amb un resum del que diu l'historiador Antonio Ballesteros Beretta sobre Felip V, en els volums V i VI, de la seva *Historia de España* (Salvat Editores, Barcelona, 1929) demanant-li quin seria el seu diagnòstic. El famós endocrinòleg va respondre a Tormo: «*La enfermedad de Felipe V fue, con toda Seguridad, una melancolía constitucional, que aparece en muchos Borbones. El más Borbón de todos, Luís XIV, la padeció también, aunque en grado menor. Esta melancolía tiene fases de agudización, alternando con otras de alivio. En los Borbones ha sido muy corriente una de estas depresiones hacia los cuarenta años (Felipe V los alcanzaba ya en el año 1723) En Felipe V lo puramente constitucional estaba tan acentuado, que fue un verdadero enfermo. Es muy común que estos melancólicos propendan a la soledad y, a la vez, la teman. De aquí su facilidad para dejarse dominar por una persona que es el mínimo de la humanidad, pero a la cual se entregan. El ideal para esta compañía necesaria y próxima a la soledad, es la conyugal. De aquí –además de otro orden de razones éticas, positivas en este piadoso rey- el que los melancólicos sean espejo de monógamos, y que sus mujeres les lleven por las narices. Es seguro que su abdicación fue un síntoma de su melancolía; y que volvió a reinar cuando se le pasó el acceso, coincidiendo, con la posibilidad, obre de Dios, de ocupar (de nuevo) el trono vacío por la muerte (de Luís)- Si su hijo no hubiera muerto, hubiera enloquecido antes. Al final de su vida fue un verdadero demente, cual suele ocurrir en no pocos de estos casos. En los papeles inéditos del Archivo de Palacio, hay datos copiosísimos y atroces de esta locura final. Algunos los cuentan los historiadores: el dejarse crecer las uñas y el pelo, etc. En París tengo muchos datos que tomé cuando preparaba mi libro sobre Feijoo. Pero lo esencial es esto: fue un melancólico congénito, familiar, con una fase de demencia final (...) Marañón, Diciembre 1946.» (Fragment de la carta de resposta de Gregorio Marañón a Elías Tormo, a *La Dolencia de Felipe V, Boletín de la Real Academia de la Historia, En el centenario de Felipe V*, tomo 127, 1947 capítol VI, 407-422)*

Hem volgut explicar amb detall aquest fet, i reproduir les cartes de Tormo i de Marañón, pel que té d'anecdòtic el seu criteri, de fa més de seixanta anys, sobre el tema que tractem en el nostre treball.

A mena d'escrit monogràfic, sobre la salut de Felip V, no hem trobat res més. Ara bé, gaire bé tots els autors que tracten sobre ell, o la seva època, reconeixen i mencionen la seva malaltia, malgrat que, la majoria, ho fan de manera superficial, i amb molta confusió, des del punt de vista mèdic.

Sense pretendre fer una revisió exhaustiva dels treballs que tracten sobre la salut de reis europeus, en volem citar alguns, pel seu caràcter mèdic, i per la seva relació amb Felip V. En primer lloc aquell que parla del seu avi: *Journal de la santé du roy Louis XIV*. Aquesta és una obra peculiar, en la qual, els que van ser, successivament, primers metges de cambra del rei Sol: Vallon, Daquin, i Fagot, detallen el dia a dia de la vida del rei, des del naixement, fins l'agost de 1711, data de la mort de Fagon, quatre anys abans de la mort del rei (1-IX-1715)

D'un to biogràfic, més que mèdic, és el *Journal de Jean Héroard, sur l'enfance et la jeunesse de Louis XIII (1601-1628)* Jean Héroard, metge, veterinari, i anatomista francès, va ser successivament, metge de Carles IX, d'Enric III, d'Enric IV, i de Lluís XIII de França. El mateix Enric IV el va escollir com a metge del seu primer fill, el que hauria de ser Lluís XIII. Héroard va ser metge del delfí, des del seu naixement (27-IX-1601), fins a la seva mort (11-II-1628) Durant quasi 27 anys va escriure un diari, sis volums manuscrits, que fonamentalment tracten sobre higiene, i que, alhora, serveixen de crònica del *Grand Siècle*. Les prescripcions, que recomana per garantir la salut del delfí, comporten l'anotació quotidiana de les hores de llevar i dormir, així com la composició detallada dels menjars, l'observació meticulosa de les funcions fisiològiques, i els menors gestes, paraules, i fets del príncep; barrejats amb aquests detalls, menciona també els esdeveniments de la vida pública del moment. Es tracta doncs d'un recull d'anècdotes que revelen l'educació, l'entorn, i els trets del caràcter, del futur Lluís XIII, el qual va haver de ser rei, als 9 anys, des de l'endemà de l'assassinat el seu pare Enric IV de França (14-V-1610)

Un treball molt interessant, d'època actual, i en una faceta relacionada concretament amb la cirurgia, el professor d'anatomia i cirurgià de la universitat de Lovaina, Dr. Benoit Lenguelé, va publicar el 2006, un interessant treball-conferència sobre les malalties de Lluís XIV: *Grandeur et servitudes du Soleil: Récit anecdotique du journal de la santé du Roi Louis XIV et des malades de son siècle*.

Te especial importància pel nostre treball l'obra Andrés Piquer, *Discurso sobre la enfermedad del Rey nuestro Señor Don Fernando*, escrita el 1851, en la qual metge i filòsof, terolès, format a València, detalla la seva intervenció mèdica durant els darrers dies de la vida de Bàrbara de Bragança, i com després va tractar al rei Ferran VI. En morir la reina el 27 d'agost de 1758, el seu espòs, Ferran VI, fill de Felip V, va patir una greu recrudescència del seu trastorn, de la qual també va ser atès per aquest metge. Precisament va ser Piquer el primer en deixar constància escrita de la definició del

trastorn bipolar, en reconèixer, en la seva obra que: «*La enfermedad, que se pinta en la historia antecedente, es un afecto melancólico maniaco. La melancolía y la manía, aunque se tratan en muchos libros de medicina separadamente, son una misma enfermedad, y solo se diferencian según los varios grados de actividad y diversidad de ánimos que en ambas concurren.*» A rel de l'obra de Piquer, l'atzar ens va fer conèixer al Dr. Eduard Vieta Pascual, avui codirector de la nostre tesi. El Dr. Vieta ha publicat dos treballs relacionats amb Ferran VI, fill i successor Felip V, el qual va heretar la malaltia del seu pare: El primer, en col·laboració amb el recentment desaparegut Dr. Demetrio Barcia Salorio, catedràtic de psiquiatria de les universitats de Santiago de Compostela (1972) i Murcia (1975): *El trastorno bipolar en el siglo XVIII i Andrés Piquer-Arrufat (1711-1772)* El segon un article aparegut en la *Harvard Revue of Psychiatry*, el 2011, en col·laboració amb J. Pérez, R.J. Baldessarini, N. Cruz, P. Salvatore, *Contributions of an eighteenth-century Spanish physician to the concept of manic-depressive illness.* Ambdues publicacions son, en certa manera, el model d'allò que pretenem aconseguir amb la present tesi.

Mencionem el terme "psicohistòria" per aclarir que és una disciplina que estudia la conducta social i política de grups i nacions, en el passat i en el present, amb metodologia d'investigació pròpia de les ciències socials, que res té a veure amb el camp que ens interessa.

També, sense entrar en disquisicions sobre psicologia i psiquiatria, assenyalem que l'ús de la psicologia formal o sistemàtica en la biografia s'anomena "psicobiografia". La major part d'aquesta modalitat literària, es basa en la teoria psicoanalítica. Podríem considerar Freud com el pioner d'aquest mètode, amb les seves obres: *Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci* (1910) o *Der Wahn und die Träume in Jensens Gradiva* (1906) Però, malgrat les crítiques negatives que va rebre, en el seu temps, aquest intent d'aplicació dels mètodes del psicoanàlisis clínic, a l'estudi biogràfic de personatges històrics, s'ha continuat cultivant, amb resultats molt interessants. Destaquem entre altres, els estudis de la psicòloga i psicoanalista Alice Miller, sobre Virginia Woolf o Franz Kafka. En la mateixa línia, el psiquiatra i neuròleg José Guimón Ugartechea va publicar, en època recent, sobre el seu compatriota basc: *Baroja en el divan. Aproximación psicoanalítica a su vida y a su obra* (Ed. Eneida, 2006)

No podem deixar de mencionar l'internista i endocrinòleg Gregorio Marañón Posadillo (Madrid, 1887//*ibid.*, 1960), el qual va crear, a mitjans del segle passat, un subgènere inèdit, anomenat "*ensayo biológico*", diferent a la psicobiografia, que hem mencionat en

el paràgraf anterior, amb el qual descriu alguns tipus genèrics de les grans passions humanes, mitjançant l'anàlisi psicològica de personatges històrics: *Amiel, un estudio sobre la timidez* (1931) *El Conde Duque de Olivares, la pasión de mandar* (1936) *Tiberio, la historia de un resentimiento* (1939) *Antonio Pérez, el hombre, el drama, la época* (1947) Més propera a la medicina que a la psicologia, és la seva obra *Ensayo biológico sobre Enrique IV de Castilla y su tiempo* (1930)

Per acabar, direm que tampoc te cabuda en la nostra tesi la interessant i extensa literatura existent sobre el tema de la "melancolia". Malgrat que el terme, *per se*, constitueix una part essencial del nostre treball, estudiar o analitzar, de manera genèrica, el que d'ell es deriva, seria un treball dins l'àmbit de la literatura, o bé la història de la medicina, però no de la història pròpiament dita, o de la psiquiatria, disciplines, aquestes últimes, entre les quals es centra la nostra tesi.

1. 3. - METODOLOGIA

Hem estructurat el present treball de la mateixa manera que elaboraríem una entrevista psiquiàtrica, eludint, però, l'apreciació psicopatològica física (aspecte, actitud, i conducta) i les exploracions complementaries, ja que no disposem de la presència del subjecte a estudiar.

Així doncs ens centrem exclusivament en l'anamnesi, que és la part de la història clínica d'un pacient que recull aquelles dades relatives, a la seva vida, que proporcionen, al sanitari, la informació suficient, i rellevant, per arribar a un diagnòstic. L'anamnesi es subjectiva, quan les dades, sobre la seva vida, les procura el propi pacient. En el cas que tractem, aquest tipus d'informació és molt escassa, per tant l'anamnesi serà, excepte per alguna singular aportació, objectiva, ja que el relat de la vida i successos del malalt, ens el proporcionen les seves persones properes, i els diplomàtics estrangers, mitjançant la seva la correspondència.

Malgrat que, habitualment, l'anamnesi acostuma a començar per la relació de la "malaltia actual" -la que representa l'estat del malalt en el moment en que se'l visita per primera vegada- no ho farem així, ja que, en disposar de la informació seqüencial de tota una vida, seguirem un ordre cronològic, des de la infància fins a la mort.

Començarem, doncs, per exposar el motiu de la consulta, la filiació (en aquest cas el duc d'Anjou, ja que en néixer, a Felip de Borbó li corresponia aquest títol, per ser el segon fill del delfí) i la història personal del pacient: antecedents patològics, i antecedents familiars. També considerarem, com s'acostuma, l'ambient en que el malalt va passar la seva infància, i el temps anterior a l'aparició dels primers símptomes, explicacions que s'exposaran en la història social, i la personalitat premòrbida, respectivament.

Malgrat ser interdisciplinària, aquesta és una tesi d'història, per la qual cosa, a partir del que considerem el debut de la malaltia -quan el rei tenia 17 anys, coincidint amb el començament del seu regnat- n'estructurem el cos, seguint l'ordre cronològic dels esdeveniments més rellevants de la història d'Espanya, i d'Europa, de tal manera que aquests representen el fil conductor del treball. Aquesta part central s'ha dividit en capítols que porten el nom, i estan relacionats, amb aquells que van ser secretaris d'estat de Felip V, sobre els quals es va recolzar per regnar. Els episodis personals i mèdics, que determinen l'evolució del malalt al llarg de la seva vida, s'incorporen al relat històric a mida que sorgeixen. En alguns capítols -aquells en els quals els episodis de la malaltia es poden aïllar fàcilment del context històric- hem inclòs un resum al final: CONSIDERACIONS MÈDIQUES; en altres la part mèdica és tan extensa que un resum no faria més que repetir el ja ha estat explicat. Formant part d'aquestes "consideracions mèdiques", també mencionem altres afeccions, que Felip V va patir al llarg de la seva vida, sobre les quals hem trobat informació en les fonts primàries, i que, malgrat no tenir gaire transcendència, hem cregut convenient exposar donat l'aspecte mèdic de la tesi.

Com ja hem mencionat, és probable que els lectors avesats en història, apreciaran que alguns esdeveniments considerats importants, o no es mencionen, o no s'exposen prou a fons. S'ha de tenir en compte que aprofundir en els successos històrics no era la intenció del present treball; i que, fer-ho, resultava impossible, per ser el període a estudiar, 46 anys, massa extens. Així doncs, hem triat aquells fets que, al nostre entendre, tenien quelcom a veure amb la malaltia del rei, i altres, pot ser poc rellevants, però que hem trobat convenients, o han despertat la nostra curiositat.

Creiem que hem pogut determinar totes les crisi de la malaltia que el rei va patir durant la seva vida, excepte aquelles que es van poder produir durant els anys de la guerra de Successió (des de finals del 1703 fins a primers del 1714) i les dels quatre darrers anys de la seva vida (1742 al 1746), períodes ambdós sobre els quals no hem trobat informació.

Per aquells que no estan familiaritzats amb la psiquiatria, voldríem puntualitzar que aquest camp de la medicina és molt variat, i s'ocupa de malalties molt diferents, algunes de les quals també corresponen a l'especialitat de la neurologia. Els símptomes d'algunes d'aquestes malalties, sovint s'estableixen sobre la personalitat del pacient, amb la qual és barrejats, fent difícil esbrinar quins són els trets d'una (personalitat) i altre (malaltia). En altres casos els símptomes són tan greus, que poden arribar a devastar la personalitat del pacient. La personalitat o caràcter és pròpia de la idiosincràsia de cada ésser humà, i el seu estudi correspon a la Psicologia, mentre que cada malaltia té uns trets genèrics, comuns a tots aquells que la pateixen, però que quan es manifesten, ho fan amb diferent ordre i intensitat, en cada individu.

Pel que fa a les consideracions psiquiàtriques ens basem en el mètode anomenat DSM (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*) o Manual Diagnòstic i Estadístic dels Trastorns Mentals. Aquesta nomenclatura dels trastorns mentals està basada en l'observació empírica dels signes i símptomes de les malalties psiquiàtriques; s'utilitza en tots els àmbits de l'assistència sanitària, i en qualsevol situació: pacients ingressats, ambulatoris, en hospitals de dia, assistència primària, consulta privada, psiquiatria d'enllaç, i també s'utilitza per fer estudis estadístics de salut pública. L'utilitzen tota classe d'especialistes: psiquiatres, psicòlegs, assistents socials, infermers, terapeutes ocupacionals i de rehabilitació, consellers, i molts altres professionals, relacionats amb la salut, ja siguin clínics i/o investigadors de diferents orientacions: biòlegs, psicodinàmics, cognitius, conductuals, interpersonals, i familiars.

El DSM, va ser editat per primera vegada el 1953, per l'*American Psychiatric Association* (APA), la qual en té registrada la marca comercial. Aquesta publicació, a fi de mantenir-se en permanent actualitat, està sotmesa a revisions periòdiques, per part de comitès, en els quals prenen part especialistes de tot el món. En el moment en que s'acaba aquesta tesi (setembre del 2018) s'utilitza la darrera edició del DSM-5, la qual, com indica el seu nom és la cinquena, i es va publicar el 2014.

Existeix també un mètode de classificació, i codificació de les malalties, en general, ICD, sigles de (*International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems*), en espanyol CIE (*Clasificación Internacional de enfermedades*) que publica la OMS cada 10 anys, i depèn del *Ministerio de Sanidad, Consumo y Bienestar Social de España*. Actualment en la 10^a. edició, des de gener del 2016 (CIE-10-ES) (*Clasificación Internacional de enfermedades, 10ª revisión, edición española.*)

El DSM-5, i l'internacional CIE-10 són, avui dia, els mètodes *princeps*, que serveixen per unificar criteris, i fer més entenedora la comunicació entre professionals de la salut, arreu del món. En ambdós sistemes les malalties apareixen codificades per números, diferents en cadascun, però que s'expressen conjuntament.

Per acabar, hem de remarcar que en totes les cites, hem conservat la llengua i l'ortografia original. També hem respectat els títols i càrrecs en el seu idioma original, per no donar lloc a confusions en intentar traduir-los.

1. 4. - FONTS

Tal com ja hem fet menció en la INTRODUCCIÖ, sorprendrà que ens haguem basat, gaire bé exclusivament, en fonts primàries. Sabíem, abans de començar, que la informació que precisàvem no és la que habitualment interessa i utilitzen els historiadors. Calia doncs anar a l'origen, per buscar, amb criteri mèdic, noves dades, i també recuperar aquelles que, els historiadors exposen de tal manera que per a nosaltres no resulten prou clares, o bé estan referides de manera insuficient, per ser-nos útils. La historiografia s'ha fet ressò d'algunes frases, relatives a la salut de Felip V, de tal manera que aquestes, al llarg dels anys, han perdut el seu el sentit mèdic.

Pel que fa a la part històrica ens hem recolzat en llibres de referència, que poden semblar "antiquats", però basar-nos en les darreres publicacions, sobre cada període de la primera meitat del segle XVIII, era una feina de revisió bibliogràfica, inútil per a la nostra finalitat, que, a més, ens complicava i allunyava de la investigació principal, que és la que te a veure amb la part mèdica. Vam escollir aquest tema perquè ens va semblar que podíem tractar, des d'una vessant inèdita, la figura d'aquest rei, des de sempre, tan mal comprès. La nostra pretensió no era la de donar un nou punt de vista sobre el regnat de Felip V; ara bé, és probable que, en oferir una visió tan diferent sobre el personatge, finalment això sigui allò que en resulta.

Reconeixem, també, que la nostra bibliografia es pot considerar "passada de moda". Però la informació que buscàvem està al marge de modes, i de criteris personals. Si un ambaixador escriu que el rei està molt trist, no vol veure ningú, no es lleva del llit en

mesos, té al·lucinacions, etc., aquestes no són opinions subjectives, son fets reals; i més quan l'entorn del personatge coincideix en les explicacions, i ningú ni tan sols insinua que puguin ser falses, com és el cas. Reunir aquests testimonis, i desxifrar si son constitutius de malaltia, i quina seria aquesta, és cosa del metge. Amb això volem dir que no ens cal estar al dia d'interpretacions històriques actuals, sinó que com més contemporània del rei sigui la informació obtinguda per nosaltres, més ajustada serà a la realitat del monarca.

Les publicacions relatives a la persona, regnat, i època de Felip V son innumerables. Només cal fer una ullada al llibre, del 2004, de Pere Molas Ribalta, *Bibliografia de Felipe V*, per adonar-se de que el que envolta a aquest rei ha estat tractat per nombrosos autors. Però, com ja hem repetit moltes vegades, cap autor tracta el tema des del punt de vista de la medicina. Ben aviat ens vam adonar de que els autors de publicacions actuals, quan esmenten l'estrany comportament de Felip V, repeteixen les mateixes anècdotes, gaire bé amb les mateixes paraules, i sovint no apareixen les cites, probablement perquè pensen que no es tracta d'informació important. Moltes d'aquestes informacions estan citades en l'obra del cardenal Alfred Baudrillart, *Philippe V et la cour de France. D'après des documents inédits tirés des archives espagnoles de Simancas et d'Alcalá d'Henares et des archives du ministère des affaires étrangères à Paris*. Aquesta obra de Baudrillart ha estat fonamental per a la nosa investigació, perquè ens ha conduït fins als dos arxius en els que hem desenvolupat la nostra recerca: L'*Archivo Histórico Nacional de Madrid*, i al *Centre des Archives diplomatiques de La Courneuve*.

FONTS PRIMARIES ESPANYOLES

Baudrillart informa que la totalitat de la documentació corresponent a la "sección Estado", que en la seva època es trobava a l'*Archivo de Alcalá de Henares*, avui dia (2018) és a l'*Archivo Histórico Nacional de Madrid* (A.H.N.) on consta amb la mateixa signatura "sección Estado", i la mateixa numeració. Aquest és un dels arxius on hem fet recerca, no sense algunes dificultats, pel que fa a la comanda i la reprografia, causades pels eterns inconvenients de la burocràcia espanyola, en aquest cas la del *Ministerio de Cultura i Deporte*, del qual depèn el dit arxiu. Però també hem de dir que, les dificultats que sorgeixen per causa d'unes normes obsoletes, que obliguen a fer varies passes, i omplir multituds de papers, per demanar els documents, sempre han estat pal·liades per l'ajut, i gran amabilitat dels funcionaris de l'arxiu. Hem revisat gran quantitat de documents, en el transcurs de varies visites i, amb paciència, hem pogut obtenir algunes dades inèdites, en els següents lligalls:

ARCHIVO HISTORICO NACIONAL DE MADRID (A.H.N.)

- A.H.N., Estado, 2460 Correspondencia entre Luis XIV y Felipe V
Cartas autógrafas de Felipe V a su futura esposa, Isabel de Farnesio, durante el viaje de esta, desde Parma a Guadalajara (15-VIII-1714/24-XII-1714)
Cartas autógrafas de la reina Isabel de Farnesio a Felipe V escritas durante el viaje de aquella de Parma a Guadalajara (30-VIII-1714/23-XII-1714)
Cartas de abdicación de los reyes de España (1719 a 1724)
Escritos y cartas autógrafas de Felipe V de diferentes años
- A.H.N., Estado, 2530 Cartas del duque de Bergeyck 1712
- A.H.N., Estado, 2731-2732 Cartas del Rey y la Reina al Infante Don Carlos, de 1720 a 1724, y octubre-diciembre 1731
Cartas de Luis XV a Felipe V
Cartas del Dr. Giuseppe Cervi (abril a agosto 1724)
- A.H.N., Estado, 2740 Cartas del emperador Carlos VI al rey Felipe V y a la reina Elisabeth (1725, 1726, 1727)
- A.H.N., Estado, 2625
- A.H.N., Estado, 2678-2679
- A.H.N., Estado, 2483
- A.H.N., Estado, 2721
- A.H.N., Estado, 2672-2677
- A.H.N., Estado, 2548-2549
- A.H.N., Estado, 2453
- A.H.N., Estado, 3159
- A.H.N., Estado, 3160
- A.H.N., Estado, 3161
- A.H.N., Estado, 2627
- A.H.N., Estado, 2740
- A.H.N., Estado, 6479
- A.H.N., Estado, 3469
- A.H.N., Estado, 3094
- A.H.N., Estado, 2584
- A.H.N., Estado, 5922
- A.H.N., Estado, 2740
- A.H.N., Estado, 2703

A.H.N., Estado, 8691
A.H.N., Estado, 2740
A.H.N., Estado, 2555
A.H.N., Estado, 2531

ARCHIVO DEL PALACIO REAL DE MADRID (A. P. R.)

Sección Histórica, CAJAS 34, 37 y 60
Sección Administración General, legajo 689
Reinado de Felipe V, legajos 46, 179, 214, 322, 337, 460
Reinado de Luís I, caja 11, exp. 7

FUNDACIÓN ORTEGA-MARAÑÓN DE MADRID

Han sigut tan amables de proporcionar-nos una carta del Sr. Elías Tormo al Dr. Gregorio Marañón datada el 24 de desembre de 1946

No hem tingut ocasió de fer recerca en l'*Archivo General de Simancas*, ni en l'*Archivo General de la Administración de Alcalá de Henares*, ni en l'*Archivo General del Ministerio de Asuntos Exteriores de Madrid*. Donant que, en cap arxiu dels que hem visitat, ni en cap llibre de memòries dels que hem consultat, hem trobat ni una sola carta de cap diplomàtic espanyol, sospitem que en algun d'aquests arxius es troben les correspondències dels ambaixadors espanyols a França, Regne Unit, Àustria, Santa Seu, etc., de la primera meitat de S XVIII, això és de l'època del regnat de Felip V. De tota manera, vam considerar que, en cas de localitzar-los, aquests documents, malgrat que interessants, no ens podrien proporcionar, sobre la salut de Felip V, informació més explícita que aquella que trobaríem a l'arxiu diplomàtic francès de La Courneuve; per la qual cosa ens vam dedicar a investigar en aquest darrer.

MEMORIALISTES ESPANYOLS DE L'ÈPOCA DEL REGNAT DE FELIP V

Només dos memorialistes espanyols van escriure sobre Felip V, en vida d'aquest rei; ambdós van estar molt a prop d'ell en la mateixa època, la de la guerra de Successió, i es poden considerar fonts primàries:

Antonio Cristóbal de Ubilla i Medina, Marqués de Ribas (Madrid, 1643/*Ibid.*, 1726) *Sucesion de el Rey D. Phelipe V nuestro Señor en la corona de España: diario de sus viages desde Versailles a Madrid el que executó para su feliz casamiento...sucessos de la campaña, y su buelta a Madrid*, Madrid, 1704. Ubilla havia estat *Secretario del Despacho Universal* amb Carles II i ho va ser durant els primers anys del regnat de Felip V. Va escriure una crònica, des del 1701 al 1704, en la qual dona tota mena de detalls dels fets del rei, però no es permet fer cap comentari personal sobre ell.

Vicente Bacallar i Sanna, Marqués de San Felipe (Càller, 1669/La Haia, 1726) *Comentarios de la Guerra de España, e historia de su rey Phelipe V el Animoso, desde el principio de su reinado hasta el año 1725, dividido en dos partes*, Mateo Garvizza, Génova, 1725. En el seu relat es refereix al rei, sempre amb to favorable, però només en allò que te a veure amb la guerra; va ser ell qui li va atorgar l'epítet de *El Animoso*, fent referencia a la seva actitud al camp de batalla de Santa Vittoria (Reggio Emilia) el 1701. Malgrat que aquesta obra va ser encarregada a l'autor pel mateix rei, i que es clarament procliu a ell, es va retirar de la circulació la primera l'edició, genovesa, perquè al Felip V no li va agradar que en ella s'esbombés l'error tàctic que va cometre el seu germà gran, Lluís, durant la campanya d'estiu del 1708, a Flandes, en el context de la guerra de Successió espanyola, a Europa, a rel de la qual es va crear una gran desavinença entre duc de Borgonya, i el duc de Vendôme.

San Felipe va morir el 1725 als Països Baixos, on era ambaixador d'Espanya des del 1724. La seva obra la va continuar José del Campo Raso, *Memorias políticas y militares para servir de Continuación a los comentarios del Marqués de San Felipe, desde el año 1725 en que concluyó este autor su obra, hasta el presente con los tratados de paz y alianzas de España correspondientes*, tomo III i IV, Imprenta de Francisco Xavier García, Madrid, 1756

FONTS PRIMARIES FRANCESES

És Baudrillart qui ens va adreçar al *Centre des Archives Diplomatiques La Courneuve*, lloc principal de la nostra investigació. És, en la correspondència diplomàtica francesa, i les memòries dels ambaixadors d'aquest país, on hem trobat la majoria de dades, i les més precises. Excepte aquells que van viure els fets en primera persona, com Noailles, Louville, Tessé, Villars, etc., la major part dels memorialistes francesos es basen, exclusivament, en les correspondències diplomàtiques d'aquest arxiu. L'únic inconvenient és que hi ha tant material que resulta impossible abastar-lo.

L'arxiu de La Courneuve, malgrat estar lluny del centre de Paris, està ben comunicat i, en ell, la recerca resulta fàcil: per la rapidesa en el lliurament dels documents, i per estar la gran majoria d'ells microfilmats, molt ben endreçats, i ser possible agafar-los i visualitzar-los sense haver de demanar-ho. Però el principal avantatge és que està permès fotografiar, amb aparells personals, tota mena de documents, fins i tot les pantalles dels monitors reproductors de microfilms. D'aquesta manera cadascú pot obtenir, pel seu compte (sense mitjancers!) les reproduccions desitjades.

Hem visitat aquest arxiu francès en varies ocasions. El criteri de selecció dels documents a consultar ha estat molt difícil, per causa de la gran quantitat de material disponible. Ens hem guiat per les dates aproximades, dels moments que intuïem podien resultar interessants. Com acostuma a passar, alhora que avançàvem la recerca, apreníem a trobar allò que ens convenia. Malauradament és impossible llegir tot el que hauríem pogut i volgut. Per trobar dins els documents les dades que necessitàvem hem hagut de fer, *in situ*, una ullada superficial a gran quantitat de documents (de grafies gens clares) i, una vegada identificades les referències a la salut de Felip V, els hem fotografiat a fi de poder treballar amb ells, en arribar a Barcelona. La major part dels documents els hem llegit en microfilm, excepte aquells que no estan reproduïts en aquest format, sinó que estan enquadernats en toms. Entre aquesta correspondència, hem trobat algunes cartes autògrafes de Felip V.

Denominem les referències d'aquest arxiu amb l'acrònim M.A.E., que corresponen a: *Ministère des Affaires étrangères* (arxius de La Courneuve)

En aquest arxiu hem revisat alguns volums de la "*correspondance politique*" (CP) corresponent a Espanya:

M.A.E., CP Espagne, 88 (1701)

M.A.E., CP Espagne, 93 (1701)

M.A.E., CP Espagne, 94 (1701)

M.A.E., CP Espagne, 95-96 (1701)

M.A.E., CP Espagne, 99 (1701)

M.A.E., CP Espagne, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 110 112-113 (1702)

M.A.E., CP Espagne, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125 (1703)

M.A.E., CP Espagne, 143, 144 (1704)

M.A.E., CP Espagne, 146, 152, 153, 154 (1705)

M.A.E., CP Espagne, 163, 164, 165 (1706)

M.A.E., CP Espagne, 172, 173, 174 (1707)
M.A.E., CP Espagne, 184, 185, 186, 189-190, 191.193, 195-196 (1708)
M.A.E., CP Espagne, 194-195, 196-197-198 (1709)
M.A.E., CP Espagne, 202, 203 (1710)
M.A.E., CP Espagne, 209-210, 211 (1711)
M.A.E., CP Espagne, 212-213, 214-215, 216-217, 218 (1712)
M.A.E., CP Espagne, 221-222, 223-224, 225, 226 (1713)
M.A.E., CP Espagne, 228-229, 230-231-232, 233-234, 235, 236 (1714)
M.A.E., CP Espagne, 240-241, 242-243, 244-245 (1715)
M.A.E., CP Espagne, 251, 252 (1716)
M.A.E., CP Espagne, 257,-258, 260, 261-262, 267-268 (1717)
M.A.E., CP Espagne, 285, 286 (1718)
M.A.E., CP Espagne, 289-290 (1790)
M.A.E., CP Espagne, 294, 295, 298 (1720)
M.A.E., CP Espagne, 344, 345, (1726)
M.A.E., CP Espagne, 346, 347,
M.A.E., CP Espagne, 352, 355, 356-357, 358, 359, 361 (1728)
M.A.E., CP Espagne, 375, 376 (1730)
M.A.E., CP Espagne, 382-383, 384-385 (1731)
M.A.E., CP Espagne, 399-340, 341- 342 (1732)
M.A.E., CP Espagne, 442, 447(1737)
M.A.E., CP Espagne, 447 (1738)
M.A.E., CP Espagne, 461, 463-464, 465, 466, 467 (1741)
M.A.E., CP Espagne, 470 (1742)
M.A.E., CP Espagne, 485, fº 189 (23-V-1745) Mem. P. de Carignan
M.A.E., CP Espagne, 490, fº 6 (dernière lettre de Philippe V, 5-VI-1746)
M.A.E., CP Espagne, 490, fº 122 (lettres après la mort de Philippe V, 29-VI-1746)

També en el dit arxiu hem examinat alguns volums de la sèrie "*mémoires et documents*",
(MD) corresponents a Espanya:

M.A.E., MD Espagne, 50
M.A.E., MD Espagne, 75
M.A.E., MD Espagne, 99
M.A.E., MD Espagne, 105
M.A.E., MD Espagne, 106
M.A.E., MD Espagne, 107

M.A.E., MD Espagne, 108
M.A.E., MD Espagne, 109
M.A.E., MD Espagne, 110
M.A.E., MD Espagne, 111
M.A.E., MD Espagne, 125
M.A.E., MD Espagne, 126
M.A.E., MD Espagne, 128
M.A.E., MD Espagne, 138
M.A.E., MD Espagne, 151
M.A.E., MD Espagne, 155
M.A.E., MD Espagne, 164
M.A.E., MD Espagne, 181
M.A.E., MD Espagne, 336
M.A.E., MD Espagne, 337
M.A.E., MD Espagne, 338
M.A.E., MD Espagne, 339
M.A.E., MD Espagne, 340
M.A.E., MD Espagne, 341

A partir del l'any 2017, el darrer de la nostra recerca, ens vam adonar de que, barrejades amb la correspondència diplomàtica d'aquest arxiu, hi havia moltes cartes de Lluís XIV dirigides als reis d'Espanya, i viceversa, des de l'any 1701 fins al 1715, any de la mort de Lluís XIV. Aquest període correspon a l'època de la guerra de Successió d'Espanya. Hem recopilat, totes aquestes cartes (la majoria còpies) que hem trobat, amb molta paciència, ja que no estan ni catalogades, ni numerades, i s'han de buscar una per una, en els rotlles dels microfilms, corresponents a cadascun d'aquests 14 anys. Una vegada fotografiades, podem transcriure-les, a casa nostra, però, son tantíssimes, que ha estat impossible fer-ho, per incloure-les al present treball. Aquestes cartes- juntament amb les de *l'Archivo Histórico Nacional de Madrid* (401 de Lluís XIV a Felip V i a Maria Lluïsa de Savoia, i 37 de Felip V a Lluís XIV. Signatura: A.H.N., Estado 2460) i altres que es troben en llibres de memòries, de diversos autors francesos de l'època (Noailles, Louville, Torcy, etc.) i aquelles de Felip V al seu avi (els originals de les quals, suposadament, es troben en algun arxiu de Londres, no sabem si privat o públic)- formen un corpus, que no ha estat mai publicat en cap llengua. Tal cosa no és estranya, si es té en compte que el total ha de ser, tirant pel cap baix, d'unes 3.500 cartes, disperses, i difícils de reunir. Si

mai aconseguíem recopilar, i transcriure-les totes, serien la base d'un nou i interessant treball.

La correspondència, entre Felip V i Lluís XIV, d'aquesta època, ens oferiria una informació subjectiva, això és aquella que Felip V ens podria revelar sobre sí mateix, la qual resultaria molt diferent a la que hem utilitzat, objectiva, que ens aporten els diplomàtics en la seva correspondència. No disposar d'aquesta documentació és el motiu pel qual hem suprimit el període de la guerra de Successió espanyola, de la present tesi.

Existeix un intent, del 2006, de recopilació d'aquestes cartes, dirigit pel catedràtic de *Historia Moderna de la Universidad de Córdoba* (Espanya) José Manuel de Bernardo Ares, titulat *La correspondència entre Felipe V y Luís XIV (I) Estudio informàtic i traductològic*; Servicio de Publicaciones de La Universidad de Córdoba, Córdoba, 2006. Aquest llibre exposa un mètode a seguir, en el futur, per transcriure i traduir al castellà aquesta correspondència, entre Felip V i Maria Lluïsa de Savoia i Lluís XIV i viceversa. En aquest primer volum (el qual no ha tingut continuació) consta una llista, incompleta, de cartes des del 1703 al 1715, i la transcripció i traducció de només dues: una de Felip V a Lluís XIV, datada el 8 de febrer del 1704; i una de Maria Lluïsa de Savoia a Lluís XIV del 16 de febrer del 1704 (pgs. 374 a 380 de la obra citada)

Un altre intent és el de Francisco Javier Guillamón Álvarez i Julio David Muñoz Rodríguez, *Educando al Príncipe. Correspondència privada de Luís XIV a Felipe V durante la Guerra de Sucessión*, Prohistoria Ediciones, 2008, Rosario (Argentina) En aquest volum, consta una selecció de 200 cartes, traduïdes al castellà, de les 401 originals en francès, de l'*Archivo Histórico Nacional de Madrid*, escollides no sabem segons quin criteri. Son totes de Lluís XIV a Felip V, del període comprès entre el 1703 al 1715

LLIBRES DE MEMORIES I CORRESPONDENCIES FRANCESES

Sembla estany que les persones que millor el coneixien Felip V, com per exemple el seu germà gran, Lluís duc de Borgonya (*Lettres du duc de Bourgogne au roi d'Espagne Philippe V et la reine*) i Maria Anna de la Tremoille princesa dels Ursins (*Lettres inédites de la princesse des Ursins*) diguin tan poc sobre ell o el seu caràcter. La cambrera major de la reina, la qual va participar de la intimitat dels reis d'Espanya, des de finals de 1701 fins a finals de 1714, per força va haver de presenciar les primeres crisis de Felip V.

Però només en una ocasió, a principis del regnat, fa referència a la “timidesa del rei”; en cap més de les seves cartes, a diferents personatges, que hem pogut llegir -tant de les publicades, com de les que hem trobat a l'arxiu de La Courneuve- fa la mes mínima al·lusió al comportament del monarca. És possible que, de paraula, hagués tingut l'oportunitat de parlar-ne amb Lluís XIV, el 1704, quan, per haver “caigut en desgracia” davant d'ell, va haver de passar uns mesos a França. Que la princesa dels Ursins hagués parlat, cara a cara, amb Lluís XIV sobre el comportament de Felip V, no és més que un supòsit, una probabilitat de la qual no en tenim, ni tan sols, un mínim indicatiu.

Les obres que més informació ens han aportat, per èpoques determinades, són les dels memorialistes francesos: Dangeau (*Journal de la cour du Roi Soleil*) Dubois (*Mémoires du cardinal Dubois*) Louville (*Mémoires secrets sur l'établissement de la maison de Bourbon en Espagne*) Montgon (*Mémoires de Mr. l'abbé de Montgon*) Noailles (*Mémoires politiques et militaires pour servir à l'histoire de Louis XIV et Louis XV*) Torcy (*Mémoires du Marquis de Torcy*) Tessé (*Mémoires et Lettres de Tessé*) etc. les quals citem, en la bibliografia.

Les memòries de Louis de Rouvroy, duc de Saint Simon (de 1695 a 1723) parlen en varies ocasions de Felip V. Ens dona informació sobre ell, en alguns capítols, però a vegades ho fa per boca d'altres; com en el cas del duc de Gramont, que va ser ambaixador de França a Espanya el 1704. És probable que Saint Simon hagués conegut al duc d'Anjou, a Versalles, abans del 1700, però, aleshores, el futur rei d'Espanya era un jove príncep sense probabilitats de ser rei, ni cap altre interès, per la qual cosa dubtem que es fixés gaire en ell. Després no el va tornar a veure fins que, el 1721, va anar a Madrid, com ambaixador extraordinari, amb motiu dels acords del compromís del jove rei de França Lluís XV, amb la Infanta Maria Anna Victoria. Dels quatre mesos, que aleshores va passar a Espanya, el duc fa relats detallats sobre els aspectes “mes favorables” del país, però al rei el va veure en comptades ocasions, la majoria de les quals va ser en recepcions oficials. De la primera d'aquestes en fa un retrat feiaent, molt conegut pels historiadors. Però, podem estar gaire bé segurs, de que Saint Simon mai va presenciar una de les crisis del rei, ja que de ser així ho hagués explicat amb detall. Per tant, quan parla d'aquest tema, ho ha d'haver sabut per altres.

FONTS PRIMARIES ITALIANES

A l'*Archivio di Stato di Napoli* (AsNa) hem pogut constatar alguns detalls que no havíem pogut trobar en cap altre lloc. Sabem que s'hi poden trobar documents molt interessants

relacionats amb el tema del qual tractem, especialment aquells que tenen ha veure amb els Farnese; però la llunyania de la ciutat, i la manca de temps, quan ens ha estat possible anar-hi, ens han fet impossible una recerca més amplia.

FONTS SECUNDARIES ANGLESES

Ens hauria agradat fer recerca en els arxius en els quals es troba la correspondència diplomàtica anglesa *The National Archives* (TNA) especialment per localitzar, en origen, la correspondència de l'enviat extraordinari George Bubb (1715-1717) i dels ambaixadors William Stanhope (1720-1727) i Benjamin Keene (1729-1739) o d'algun altre polític com el 1er duc Newcastle. Aquestes cartes només les citen dos historiadors: Coxe i Lynch. Pel que sembla, ells són els únics autors que, per a les seves obres, sobre els Borbó d'Espanya, van treballar amb documentació anglesa original del segle XVIII. Ambdós citen col·leccions privades com les de Hardwicke, H.P. Wyndham, i Harrington, donant referències de les correspondències d'ambaixadors anglesos com Robert Walpole, que ho va ser a París, i, sobre tot dels que ho van ser a Madrid: Stanhope o Keene.

William Coxe (1747-1828) *Memoirs of the Kings of Spain of the House of Bourbon, from the accession of Philip V to the death of Charles III (1700 to...1788)* Aquest historiador anglès, es basa en San Felipe, i en memorialistes francesos (Noailles, Saint Simon, l'abat Montgon; i els mariscals de França Villars i Tessé, etc.) les cites dels quals es poden trobar directament en les obres originals d'aquests autors. Però també proporciona informació inèdita de diplomàtics i polítics britànics, com diu ell mateix, en la introducció de la segona edició anglesa, la de 1815: «*In my researches (..) I collected a great variety of unpublished and interesting documents, relative to the transactions of Spain under the Bourbon family (...) My authorities are, printed, manuscript, and oral.*»

John Lynch (1927-2018) en el 3er capítol (*The government of Philip V*) de la seva obra *Bourbon Spain, 1700-1808*, també fa algunes referències inèdites, diferents a les de Coxe, de la correspondència diplomàtica, de la primera ambaixada a Espanya de l'anglès Benjamin Keene (1729-1739)

Si comparem la informació que, sobre els episodis de la malaltia de Felip V, aporten els ambaixadors anglesos, amb les de la mateixa època dels francesos, veurem que relaten els mateixos fets, i que coincideixen amb les dates, però els anglesos no són tan explícits com els francesos; donen menys detalls, probablement per que sabien molt menys, ja

que les seves visites a palau eren molt més protocol·làries, i els reis no els tractaven amb tanta confiança.

Per acabar volem assenyalar que, entre Felip V i Maria Lluïsa de Savoia, només hem trobat dues cartes: la que Felip V va escriure a Maria Lluïsa de Savoia, i la resposta d'aquesta, quan encara no es coneixien, en les que es participen, mútuament, la seva satisfacció pel seu compromís. en saber que ja estaven promesos (1701) Pel que fa a la correspondència entre Felip V i Elisabet Farnese, com ja hem constatat al principi del present capítol, l'A.H.N de Madrid, es guarda una col·lecció de cartes entre Felip V i Elisabet de Farnese, de quan, ja casats per poders, per la tardor del 1714, ella va començar el seu viatge cap a Espanya, fins que el 23 de desembre va arribar al castell de Jadraque (Guadalajara) per trobar-se amb ell. Ens ha sorprès, en gran manera, no trobar, ni una sola carta més, de cap època, entre Felip V i les seves dues esposes. Podrien estar en algun arxiu, espanyol o estranger, que no hem tingut en compte.

Tots aquells llibres publicats en el segle XIX, citats en aquest capítol, i en la bibliografia, en tractar-se d'obres ja exemptes de drets d'autor, els hem pogut consultar *on line*.

2. - EL DUC D'ANJOU. ANAMNESI OBJECTIVA

«Le roi était bien fait, dans la fleur de la première jeunesse, blond comme le feu roi Charles et la reine sa grand'mère, grave, silencieux, mesuré, retenu, tout fait pour être parmi les Espagnols.»

(Saint Simon, t. 3, c. VI)

EL DUC D'ANJOU VESTIT A L'ESPANYOLA. RETRAT ANÒNIM FRANCÈS. CHATEAU DE SAUMUR (c. 1700)

«Aussitôt après que le roi d'Espagne fut arrivé à Madrid, il prit l'habit espagnol et la golille (...) était une espèce de collet en usage chez les Espagnols.»

(Saint Simon, t 3, c. VII)

2. 1. – FILIACIÓ

Nom

Philippe de Bourbon, duc d'Anjou
Nascut al palau de Versalles el 19 de desembre de 1683.

«Un Dauphin, Un Duc de Bourgogne, un Duc d'Anjou, voilà qui est bien consolant. Le roi s'est abandonné à toutes les tendresses de père et de grand-père (...) Madame la Dauphine a peu souffert: cela est regardé ici comme un heureux augure.»

Pares

Lluís de França, Gran Delfí, *Monseigneur*

Maria Anna Cristina de Baviera

Avis paterns

Luis XIV de França i Maria Teresa d'Àustria (filla de Felip IV d'Espanya)

Avis materns

Ferran Maria de Baviera i Enriqueta Adelaida de Savoia

Aspecte Físic

El duc d'Anjou era geperut, però la resta del seu cos estava ben format; era el més alt dels tres germans. El seu aspecte era immillorable, tenia trets agradables i el cabell bonic. El que era singular en ell era que, malgrat tenir cabells d'un to ros clar, els seus ulls eren bastant foscos; tenia la pell d'un blanc rosat, i la boca dels Àustria. La seva veu era profunda, i parlava molt poc a poc.¹

---

¹ *Secret memoirs of the court of Louis XIV and of the Regency, extracted from the German correspondence of the Duchess of Orleans, mother of the Regent*, p. 304, Whittaker, London 1824. p. 304

El parlar amb lentitud, al qual es refereix la duquessa d'Orleans, no l'interpretem com a "bradilàlia", la qual cosa faria pensar en algun tipus de patologia sistèmica subjacent. Tampoc creiem que pogués ser conseqüent al fet de que era "prògnat"; això vol dir, segons criteris anatòmics, que el maxil·lar inferior sobresortia més que el superior, en relació al pla vertical del massís facial. Pel que es pot observar en els seus retrats, aquest era un tret físic freqüent entre els membres de la dinastia dels Àustria.

Malgrat que no es tracta d'una dada important, i que no implica cap malaltia orgànica, i/o sistèmica, volem fer constar que Lluís duc de Borgonya, germà gran de Felip duc d'Anjou, també era "geperut"; durant els primers anys de vida, va portar un *corset de maintien* (cotilla de subjecció), per intentar corregir aquesta desviació vertebral. En canvi, Carles, duc de Berry, el petit dels tres germans, o bé no ho era, o bé no consta en les fonts.¹ És probable que ambdós germans fossin cifoescoliòtics (doble desviació de la columna vertebral, amb convexitat posterior i lateral). Aquesta malformació de la columna vertebral, és de tipus constitucional; però es pot heretar la tendència a patir-la. El duc de Maine², el més gran dels fills naturals de Lluís XIV i Mme. de Montespan, també era geperut, i, a més, era coix d'un peu, per la qual cosa els seus detractors l'anomenaven *gambrillard*. Felip, i el seu germà gran, Lluís, no eren, doncs, els únics del casal de Borbó que presentaven aquesta anomalia. Naturalment, cap d'aquests personatges apareix representat amb aquest defecte en els seus retrats.

«Don Felipe V siempre manifestó tener un corazón animoso, engastado en un cuerpo de proporcionada estatura, recio sin fealdad, con un rostro serio y blanco, tirado, y la cabeza inclinada, sin nota, hacia el hombro derecho, despidiendo de su resuello una voz blanda, recta y encaminada a lo bueno y lo justo; tubo inclinación a la caza (...) Era amigo de los libros, de que gozaba de buena inteligencia, teniendo buenos y exquisitos se los hacía llevar a donde iba; cuando joven se los leía.»³

---

¹ "Le duc de Berri n'était pas bossu, parce qu'il n'avait pas porté de barre de fer come son frère le duc de Bourgogne." (*Mémoires du Cardinal Dubois*, Mame et Delaunay-Vallée, Paris, 1829, vol III, p. 12)

² Lluís-August de Borbó, duc de Maine (1670/1736)

³ *Epítome de la Vida y Costumbres, Muerte y Entierro del Catholico Monarca Don Phelipe Quinto. Estado de los negocios de la Monarchia en su reynado y à la entrada del Rey nuestro Señor Don Fernando el Sexto (que Dios guarde)*. [1746?]. Madrid BN, ms. 10.818/30. Opuscle, d'autor anònim, redactat poc després de morir el monarca.

2. 2. - ARBRE GENEALÒGIC

Lluís Nomdedeu de França
«*Roi-Soleil*»
(5-IX-1738 / 1-IX -1715)

Maria Teresa d'Àustria
Infanta d'Espanya
(20-IX-1638 / 30-VII-1683)

Lluís de França, «Grand Dauphin»
«*Monseigneur*» (1-XI-1661 / 14-IV-1711)

Maria Anna de Baviera
(28-XI-1660 / 20-IV-1690)

Lluís de França
Duc de Borgonya
(6-VIII-1682 / 19-II-1712)

Felip de França
Duc d'Anjou
(19-XII-1683 / 9-VII-1746)
👑 Espanya (1701/1724-1724/1746)

Carles de França
Duc de Berry
(31-VII-1686 / 5-V-1714)

2. 3. - ANTECEDENTS FAMILIARS

Sobre els avis materns de Felip V, Ferran Maria de Baviera (1636-1679), del casal de Wittelsbach i Enriqueta Adelaida de Savoia (1636-1676), no ha sigut possible trobar informació sobre la seva salut, principalment perquè no hem tingut accés a arxius alemanys.

Del besavi i de l'avi, per part de pare, de Felip V, Lluís XIII, i Lluís XIV, disposem d'escrits, a manera d'històries mèdiques, dels seus metges de capçalera.

Respecte a Lluís XIII de França (Fontainebleau, 27-IX-1601/Saint-Germain-en-Laye,14-V-1643) Jean Héroard (1551/1628), el seu *premier médecin* va deixar constància de la salut dels primers anys de vida del rei, des del part de la seva mare, Maria de Mèdici, fins el 29 de gener de 1728, pocs dies abans de la mort del metge, en l'obra *Journal de Jean Héroard sur l'enfance et la jeunesse de Louis XIII (1601-1628)* El rei de França va morir als 45 anys, es diu que per causa d'una malaltia gastrointestinal crònica, del tipus d'una colitis ulcerosa, o bé d'una malaltia de Crohn.¹

De la salut de Lluís XIV de França (Saint-Germain-en-Laye,5-IX-1638/Versailles,1-IX-1715), en tenim constància en l'obra *Journal de la santé du roi Louis XIV*, Es tracta d'un diari mèdic el qual, des de 1647 fins 1711, van escriure els que van ser, els seus metges: Antoine Vallot (Arles,1594/Paris,1671) Antoine d'Aquin (Paris,1620/Vichy,1696), i Guy-Crescent Fagon (Paris,1638/*ibid.*,1718)

A més de les fonts primàries, citades en els paràgrafs anteriors, hem llegit, i també assistit, fa uns anys, a la interessant conferència del nostre col·lega el Dr. Benoît Léngelé, professor d'anatomia i cirurgia plàstica, de la Universitat Catòlica de Lovaina: *Grandeur et servitudes du Soleil: Récit anecdotique du journal de la santé du Roi Louis XIV et des malades de son siècle*;² El Dr. Léngelé opina que en Lluís XIII, podrien trobar indicis d'un trastorn de l'estat d'ànim : «*Il souffrait très longues périodes mélancoliques, voire dépressives. Gouverné par ses favoris, très féminin de caractère, peut-être homosexuel, il avait de longues périodes d'indécision, parfois tranchées par des gestes d'autorité et d'éclat.*»

---

¹ Ambdues, malgrat que diferents, son malalties inflammatòries del tracte intestinal.

² Benoît Léngelé, *Grandeur et servitudes du Soleil: Récit anecdotique du journal de la santé du Roi Louis XIV et des malades de son siècle*, Mémoires de l'Académie Nationale de Chirurgie, 2006, 5 (4): 45-50

Pel que fa a Lluís XIV, només hem trobat una referència al seu estat d'ànim. Mme. de Maintenon escriu, el 1705, a una seva amiga, Mme. de Glapion: «*Quand le Roi est revenu de la chasse, il vient chez moi; on ferme la porte et personne n'entre plus. Me voilà seule avec lui. Il faut essayer ses chagrins, s'il en a, ses tristesses, ses vapeurs; il lui prend quelque fois des pleurs dont il n'est pas le maître, ou bien se trouve incommodé.*»¹ Aquesta breu al·lusió no es suficient per fer conjectures, però, per la manera en que està redactada, sembla que les tristesses i els *vapeurs*, als quals es refereix, no eren, un fet aïllat sinó que sovintejaven. De tota manera no son més que indicis.

L'àvia paterna de Felip V, la infanta Maria Teresa d'Àustria (El Escorial, 10-IX-1638/Versalles, 30-VII-1683) era la filla petita del rei Felip IV d'Espanya, i de la seva primera esposa Isabel de Borbó; per tant germana de Carles II d'Espanya. Era una dona sense massa caràcter, poc oberta, apaivagada, no gaire cultivada. Mme. De Caylus, neboda i hereva de Mme. de Maintenon,² diu que la reina de França era una persona tan vergonyosa, i que tenia tant de temor al rei, que gairebé no gosava ni parlar-li, i que evitava estar a soles amb el seu marit.³ Aquesta tímida, i la manca de temperament, eren trets de personalitat que no van ajudar-la gaire a suportar la poca atenció que rebia per part del seu marit Lluís XIV. El rei Sol va tenir moltes amants, amb algunes de les quals va tenir fills, més de vint en total, dels quals no tots van arribar a l'edat adulta, ni tots van ser ni reconeguts, ni legitimats per ell. Només amb dues de les seves "favorites", Mme. de la Vallière i Mme. de Montespan, en va tenir 5, i 8 respectivament. Del que acabem de dir, es pot deduir que la seva intensa activitat sentimental, i sexual, à més de la laboral, no li deixava gaire temps per dedicar a la reina.

Carlota Elisabeth del Palatinat, *Madame* -segona esposa de Felip d'Orleans, *Monsieur*, germà petit, i únic, de Lluís XIV- diu de la reina Ma. Teresa que era extremadament ignorant, però encantadora, i la dona més virtuosa del món; creia tot el que el seu marit li deia, ja fos bo o dolent; i només li calia mirar-lo als ulls per saber i fer allò que podia resultar-li agradable. Quan el rei la mirava amb gentilesa, estava de bon humor per la resta del dia.⁴ Malgrat la intensa vida amorosa, extramatrimonial, de Lluís XIV, i que

---

¹ Mme. de Maintenon à Mme. de Glapion, 4 Avril 1705, Maintenon, Mme., *Lettres historiques e édifiantes adressées aux dames de Saint Louis*, Paris, Charpentier, 1856, notes de T. Lavallée, vol 2, p.163 ; a Baudrillart, t. I, p. 644

² Françoise d'Aubigné, marquesa de Maintenon (1635/1719) des de 1683, segona i morganàtica esposa de Lluís XIV

³ *Souvenirs de Mme. de Caylus*, Jean Robert, Amsterdam, 1770, p.126

⁴ "Our Queen was excessively ignorant, but the kindest and most virtuous woman in the world (...) She believed everything the King told her good or bad (...) She had such an affection for the King that she used to watch his eyes to do what might be agreeable to him: if he looked at her kindly she was in good spirits for the rest of the day. She was very glad when the King quitted his mistresses for her; and displayed so much satisfaction at it, that it was commonly remarked. She had no objection to being joked upon this subject; and, upon such occasions, used to laugh, and wink, and rub her little hands."

«*Presque toutes les femmes lui avaient plu, excepte la sienne.*»¹ els reis d'Espanya van tenir 6 fills.

Una llegenda atribueix a la reina Maria Teresa una filla, tinguda amb un patge africà, anomenat *Nabo*, al qual tenia en molta estima. Mai es va poder demostrar que fos veritat. El que sí és cert és que Lluís XIV i la seva esposa, van protegir, des del naixement, Lluïsa Maria Teresa (1664/1732) anomenada la “monja negra de Moret”, o la “mora de Moret”, filla d'una parella africana, que va créixer i morir en un convent.

Maria Teresa d'Àustria va morir per causa d'un abscess a l'aixella. No disposem de dades sobre la naturalesa d'aquest procés patològic; només consta en les fonts que el primer metge de Lluís XIV, Fagon, va fer sagnar la reina pel cirurgià, i li va administrar un emètic. Segons diu *Madame*, ambdues actuacions la van conduir a la mort.²

El pare de Felip V, Lluís, Gran Delfí de Viennois, al qual tothom anomenava *Monseigneur*,³ era el primer dels sis fills que van tenir Ma. Teresa d'Àustria i Luís XIV, i l'únic que va arribar a l'edat adulta.

Saint Simon deia d'ell que era més aviat alt que baix, i bastant gras sense semblar embotit; tenia un port elegant, altiu i noble, gens bast. La seva cara hauria estat maca si el príncep de Contí no hagués tingut la mala sort de trencar-li el nas, quan eren petits, mentre jugaven.⁴ Tenia els cabells d'un color ros molt bonic, i un rostre sense personalitat, molt carnut i vermell, pel causa del sol.

(*Secret memoirs of the court of Louis XIV and of the Regency, extracted from the German correspondence of the Duchess of Orleans, mother of the Regent*, p. 304, Whittaker, London 1824, p.138)

¹ *Les Souvenirs de Mme. de Caylus*, Jean Robert, Amsterdam, 1770, p.126

² “The Queen died of an abscess under her arm. Instead of making it burst, Fagon, who was unfortunately then her physician, had her blooded; this drove in the abscess: the disorder attacked her internally; and an emetic, which was administered after her bleeding, had the effect of killing the Queen. The surgeon who blooded her said, ‘Have you considered this well, Sir? It will be the death of my Mistress!’ Fagon replied, ‘Do as I bid you’ Gervais the surgeon wept...” (*Secret memoirs of the court of Louis XIV and of the Regency, extracted from the German correspondence of the Duchess of Orleans, mother of the Regent*, Whittaker, London 1824, p. 139)

No sabem res sobre la naturalesa de l'abscess: ni consistència, ni coloració, ni grandària, ni si fluctuava o no, per tant no ens podem fer una idea de si era realment un abscess, o bé d'una tumoració. L'etiologia de l'abscess, que va conduir la reina de França a la mort, pot ser molt variada: una hidrosadenitis supurativa, vulgarment anomenada “golondrino”; una adenopatia axil·lar conseqüent a una malaltia infecciosa (tipus brucel·losi, tularèmia, leishmaniosi, sífilis, etc.) un limfoma, l'adenopatia d'un càncer de mama, etc.

³ Lluís de França (Fontainebleau, 1-XI-1661/Castell de Meudon, 15-IV-1711)

“Le grand dauphin, connu sous le nom de Monseigneur (...) Ce titre étoit devenu une espèce de nom propre, puisque le Roi l'employoit lui-même en parlant de ce Dauphin, comme il disoit Monsieur, en parlant de son frère; mais en leur adressant la parole, il traitoit l'un de fils, l'autre de frère.” (*Mémoires du cardinal Dubois*, Mame et Delaunay-Vallée, Paris, 1829, t. I, 279)

⁴ “Monseigneur étoit plutôt grand que petit, fort gros, mais sans être trop entassé, l'air fort haut et fort noble, sans rien de rude, et il auroit eu le visage fort agréable si M. le prince de Conti, le dernier mort, ne lui avait pas cassé le nez par malheur en jouant étant tous deux enfants. Il étoit d'un fort beau blond, il avait le visage fort rouge de hâle partout et fort plein, mais sans aucune physionomie.” (Saint Simon, t.9, c. VII)

LLUÍS, GRAN DELFÍ. HYACINTHE RIGAUD. MUSEU DE EL PRADO

El cardenal Dubois en fa un retrat molt proper al de Saint Simon; diu que *Monseigneur* s'assemblava molt a la Reina, la seva mare. Lluís XIV, el seu pare, que l'estimava amb la seva habitual indiferència, acostumava a dir d'ell que "semblava un Príncep Germànic." De germànic, però, no tenia res més que l'aspecte. Tenia la figura de la reina, i del rei el posat. Era de talla mitjana i, malgrat ser gros; elegant en la seva manera d'estar; en la seva manera de caminar, hi havia quelcom de bonhomia. El seu rostre era agradable, malgrat la marca d'un cop, que, per mala sort, el príncep de Conti li havia donat mentre jugaven, quan eren petits. Tenia la pell de la cara vermella, com la d'un barraler, que no combinava amb els seus cabells d'un ros dels mes bonics. Els seus peus petits i contrafets, eren un mal acabament per les seves superbes cames.¹

---

¹ "...ressemblait à la reine par la figure, et au roi par les manières. Il était d'une taille moyenne, élégante malgré sa grosseur, il avait dans son habitude de physionomie et dans sa démarche quelque chose de bonhomme. Le roi, son père, qui l'aimait avec son indifférence ordinaire, disait que son fils avait la mine d'un prince allemand. Son visage était agréable, quoi qu'il portait les marques d'un coup que le prince de Conti lui avait donné par mégarde, lorsqu'ils étaient tous deux enfants. Son teint hâlé rouge comme celui d'un ivrogne, s'accordait mal avec des cheveux du plus beau blond; ses pieds nains et contrefaits terminaient mal ses jambes superbes." (*Mémoires du cardinal Dubois*, Mame et Delaunay-Vallée, Paris, 1829, t. I, p.279)

"...les plus belles jambes du monde, les pieds singulièrement petits et maigres." (Saint Simon, t. 9, c. VII)

Coincideixen les fonts en que era un home tímid, sense caràcter, i de poca personalitat, com la seva mare. Diu Saint Simon que malgrat no tenir caràcter, sí que tenia bon criteri, però sense cap intel·ligència; que era insensible al dolor i la misèria aliena; silenciós a l'extrem, i per tant molt misteriós.¹

Saint Simon diu també que, en altre temps, havia estat caçador sense fruir-ne, era quasi voluptuós però sense ganes, i gran jugador només per guanyar. Amb el temps, va substituir totes les seves aficions, per estar-se xiulant en un racó dels salons de Marly, repicant amb els dits sobre la seva portacigarretes, mirant atentament uns i altres, quasi sense veure res, sense conversa, sense diversió, gaire bé es podria dir sense sentiments ni pensament.²

Era un home contradictori. Reia sovint i amb ganes. En general, el seu cor no sabia discernir correctament el que era una amistat sincera; només li agradaven aquells que li proporcionaven divertiment, i menystenia als altres. El seu gran plaer consistia en vexar algú, però immediatament feia quelcom molt agradable per la mateixa persona. Es podia passar tot el dia assegut en un sofà, o en una butaca, donant copets de canya a les seves sabates, sense dir paraula; mai donava opinió sobre res però, quan alguna vegada, en el transcurs dels anys, va parlar, es va expressaren termes prou nobles. A vegades, quan parlava, es podia pensar que era estúpid, però altres s'expressava amb molt de sentit; tan es podia pensar que era el millor príncep del món, com que podia fer qualsevol cosa per fer patir a la gent. Ningú estava tranquil al seu costat, perquè era capaç de prendre's la molèstia de fer riota d'aquells que li eren més estimats.³

Els seus educadors van ser Montausier, Fléchier, i Bossuet, però va treure poc profit de l'excel·lent cultura d'aquests mestres, ja fos per peresa, o per manca d'intel·ligència. Les

---

¹ *De caractère, il n'en avait aucun; du sens assez, sans aucune sorte d'esprit (...) insensible à la misère et à la douleur des autres (...) silencieux à l'incroyable, conséquemment fort secret (...)* (Saint Simon, t. 9, c. VII)

² *"Telle fut la fin d'un prince qui passa près de cinquante ans à faire faire des plans aux autres, tandis que sur le bord du trône il mena toujours une vie privée, pour ne pas dire obscure, jusque-là qu'il ne s'y trouve rien de marqué que la propriété de Meudon, et ce qu'il y a fait d'embellissement. Chasseur sans plaisir, presque voluptueux mais sans goût, gros joueur autrefois pour gagner, mais depuis qu'il bâtissait sifflant dans un coin du salon de Marly, et frappant des doigts sur sa tabatière, ouvrant de grands yeux sur les uns et les autres sans presque regarder, sans conversation, sans amusement, je dirai volontiers sans sentiment et sans pensée."* (Saint Simon, t. 9, c. VIII)

³ *"He laughed often, and heartily. In general, his heart was not correct enough to discern what real friendship was; he loved only those who afforded him amusement, and despised all others (...) His greatest pleasure was to do something to vex a person; and immediately afterwards, if he could do something very pleasing to the same person, he will set about it with great willingness (...) He could remain for a whole day, sitting on a sofa or in an arm chair, beating his cane against his shoes, without saying a word: he never gave an opinion upon any subject; but when once, in the course of a year, he did speak, he could express himself in terms sufficiently noble... Sometimes, when he spoke, one would say he was stupidity himself; at another time he would deliver himself with astonishing sense: at one time you would think he was the best prince in the world; at another, he would do all he could to give people pain. Nobody seemed to be so ill with him, but he would take the trouble of making them laugh at the expense of those most dear to him."* (Duchess of Orleans, *Secret Memoirs of the court of Louis XIV and the Regency*, p. 250, London Whittaker, 1824)

seves poques llums, s'havien apagat sota el rigor d'una educació ruda i austera, la qual va ser la base per formar la seva timidesa natural, i per fomentar, no el treball i l'estudi, sinó la inclinació pel divertiment, de ta manera que, a dir d'ell, una vegada acabats els estudis, no havia llegit res més que els articles, de casaments i obituaris, de Paris, que apareixien en *La Gacette de France*.¹ La solemne i pedant educació, que havia rebut dels mestres citats, l'havien fet com era. Mme. de Grignan deia que tot allò de bo que tenia el Gran Delfí li venia dels seus preceptors, mentre que el que era dolent li venia de naturalesa.² Pel que respecta als assumptes d'estat, segons Saint Simon, sempre va estar al corrent de tot, però mai es va interessar en res.³

El Gran Delfí va ser un important col·leccionista d'objectes preciosos. En aquesta afició, que va començar en la seva joventut, deixava gran part de l'assignació mensual que rebia del seu pare, pels seus *menús plaisirs*. *Le Mercure Galant* dona fe de les visites del Delfí a la fira de Saint Germain, on, sovint, ell mateix comprava peces, mentre que també altres ho feien, en el seu nom, en subhastes i *almonedas*. La seva magnífica col·lecció sumptuària -formada per cristalls, porcellanes, pedres dures, bronzes, i altres curiositats- va arribar a Madrid l'estiu del 1716, formant part del lot de l'herència del seu pare que corresponia a Felip V. Després de sofrir trasllats, robatoris i altres peripècies, per causa de les quals la col·lecció va anar minvant considerablement, en el transcurs del temps, allò que en queda s'exposa avui dia en el soterrani del museu del Prado de Madrid, en una càmera cuirassada, amb el nom de *El tesoro del Delfín*, que val la pena admirar. Sorpren el bon gust i refinament d'un home del qual, si no fos per aquest testimoni, després de tot el que hem dit, en tindríem una idea ben diferent.⁴

---

¹ "N'avait pu profiter de l'excellente culture qu'il reçut du duc de Montausier, et de Bossuet et de Fléchier, évêques de Meaux et de Nîmes. Son peu de lumière, s'il en eut jamais, s'éteignit au contraire sous la rigueur d'une éducation dure et austère, qui donna le premier poids à sa timidité naturelle, et le dernier degré d'aversion pour toute espèce, non pas de travail et d'étude, mais d'amusement d'esprit, en sorte que, de son aveu, depuis qu'il avait été affranchi des maîtres, il n'avait de sa vie lue que l'article de Paris de la Gazette de France, pour y voir les morts et les mariages." (Saint Simon, t. 9, c. VII)

² "L'éducation grave et pédantesque qu'il avait reçu de Montausier et de Bossuet, l'avait fait ce qu'il était (...) Madame de Grignan (...) disait du Grand dauphin que ce qu'il avait de bon venait de ses précepteurs, et que le mauvais ne venait que de sa nature." (*Mémoires du cardinal Dubois*, Mame et Delaunay-Vallée, Paris, 1829, t. I, p. 280)

"All that was good in the first Dauphin came from his preceptor; all was bad from himself." (Duchess of Orleans, *Secret Memoirs of the court of Louis XIV and the Regency*, p. 250, London Whittaker, 1824)

³ "La part entière que Monseigneur avait à tous les secrets de l'État, depuis bien des années, n'avait jamais eu aucune influence aux affaires, il les savait et c'était tout. Cette sécheresse, peut-être aussi son peu d'intelligence, l'en faisait retirer tant qu'il pouvait. Il était cependant assidu aux conseils d'État; mais, quoiqu'il eût la même entrée en ceux de finance et de dépêches, il n'y allait presque jamais. Quant au travail particulier du roi, il n'en fut pas question pour lui, et hors de grandes nouvelles, pas un ministre n'allait jamais lui rendre compte de rien; beaucoup moins les généraux d'armée, ni ceux qui revenaient d'être employés au dehors." (Saint Simon, t. 9, c. VII)

⁴ Diego Angulo Iniguez, *Catálogo de las alhajas del Delfín*; Madrid, Museo del Prado, 1989, p. 295-237.

Leticia Arbeteta Mira, *El Tesoro del Delfín. Alhajas de Felipe V recibidas por herencia de su padre, Luís Gran Delfín de Francia*, Madrid, Museo del Prado, 2001

Crida l'atenció que tant Sant Simon com el cardenal Dubois esmentin, gaire bé amb les mateixes paraules, el fet de que, el Gran Delfí caminava de manera peculiar: «*Il tâtonnait toujours en marchant, et mettait le pied à deux fois; il avait toujours peur de tomber, et il se faisait aider pour peu que le chemin ne fut pas parfaitement droit et uni.*»¹ «*Il tâtonnait du pied en marchant, comme s'il avait eu des précipices autour de lui; le plus mince caillou lui faisait redouter une chute, et sa main s'étendait aussitôt pour chercher un appui.*»²

Aquesta descripció de la marxa del Delfí -tantejant el terra amb els peus, amb por de caure; com si tingues penya-segats al seu voltant; que la pedra més petita era capaç de fer-li perdre l'equilibri, de manera que havia d'estendre la ma per buscar on recolzar-se fa pensar en una possible patologia neurològica, tal com una alteració de la sensibilitat profunda, per causa d'una anomalia dels cordons posteriors medul·lars, o bé una *tabes dorsalis* secundària a una sífilis, etc. Amb les poques dades de les que disposem, resulta impossible esbrinar si la seva manera de caminar era deguda a un trastorn neurològic, o senzillament a una singularitat personal.

Però el que sorprèn respecte a *Monseigneur*, més que la manera de caminar, és que, tant el cardenal Dubois, com *Madame*,³ diguin que era "com dos homes en un de sol", que el seu caràcter tenia alts i baixos, que en qüestió de moments podia passar de ser un home beneït i talòs, a ser despert i cavallerós; de ser bondadós sense límits, a ser un hàbil maliciós, dedicat a molestar aquells que més l'estimaven.

«*Le même dépareillement* (l'autor menciona en un paràgraf anterior que *Monseigneur*, tenia unes cames molt ben fetes, però que acabaven amb uns peus horrorosos) *se trouvait dans son esprit, qui avait son jour et sa nuit, tantôt lourd niais embarrassé, tantôt s'exprimant avec clarté et noblesse. Son caractère avait aussi des hauts et des bas; aujourd'hui sa bonté ne connaissait point de bornes, et c'était un plaisir de l'entendre promettre; demain, avec une méchanceté savante, il s'appliquait à chagriner ceux qui lui étaient les plus chers. Ces contrastes singuliers se reproduisaient d'un moment à l'autre: c'étaient deux hommes différents dans un seul.*»⁴

---

¹ *Mémoires de Saint Simon*, t.9, c. VII

² *Mémoires du cardinal Dubois*, Mame et Delaunay-Vallée, Paris, 1829, t. I, p.281-282

³ Isabel Carlota del Palatinat (1652/1722) Duquesa d'Orleans, i Princesa de l'Electorat de Baviera, *Liselotte*, pels íntims, anomenada per tothom *Madame*. Segona esposa de Felip I d'Orleans, *Monsieur*, germà petit, i únic, de Lluís XIV.

⁴ *Mémoires du cardinal Dubois*, Mame et Delaunay-Vallée, Paris, 1829, t. I, p.280

« He never either loved or hated any one much, and yet he was very wicked. His greatest pleasure was to do something to vex a person; and immediately afterwards, if he could do something very pleasing to the same person, he will set about it with great willingness. In every respect he was of the strangest temper possible: when one thought he was good humored, he was hungry; and when one supposed him to be ill humored, he was in amiable mood. No one could ever guess him rightly. And I do not believe that his like ever was or ever will be born. It cannot be said that he had much wit; but still less was he a fool: nobody was ever more prompt to seize the ridiculous points of anything in himself, or in others.»¹

Aquests canvis d'humor poden fer sospitar que patís un trastorn bipolar, o bé un trastorn ciclotímic; però en no haver trobat cap al·lusió més concreta, aquesta hipòtesi, ha de quedar només en sospita.

El dijous 9 de maig de 1711, el Delfí es va llevar per anar a *courre le loup*, però mentre es vestia es va trobar malament.² Lluís XIV no va permetre que ningú de la família anés, al castell de Meudon, on vivia *Monseigneur*, a visitar-lo, per por de possibles contagis. Lluís de França va morir, per causa de la varicel·la, el dimarts 14 de maig de 1711. Saint Simon descriu amb detall com es va viure, a la cort, la malaltia i la mort de *Monseigneur*. Com a colofó del seu relat, li dedica aquestes dures paraules: «*Monseigneur était sans vice ni vertu, sans lumières ni connaissances quelconques, radicalement incapable d'en acquérir, très-paresseux, sans imagination ni production, sans goût, sans choix, sans discernement, né pour l'ennui qu'il communiquait aux autres, et pour être une boule roulante au hasard par l'impulsion d'autrui, opiniâtre et petit en tout à l'excès, de l'incroyable facilité à se prévenir et à tout croire qu'on a vue; livré aux plus pernicieuses mains, incapable d'en sortir ni de s'en apercevoir, absorbé dans sa graisse et dans ses ténèbres, et que, sans avoir aucune volonté de mal faire, il eût été un roi pernicious.*»³

---

¹ Duchess of Orleans, *Secret Memoirs of the court of Louis XIV and the Regency*, London Whittaker, 1824, p. 250

² *Dijous 9 d'abril: "Le roi apprit à son lever, par M. Dantin, que Monseigneur, en se levant, avoit eu une grande foiblesse et s'étoit trouvé mal; à onze heures, on sut qu'il avoit la fièvre (...)* (l'endemà dia 10) *le mal augmente encore le soir; et on ne doute point qu'il n'ait la petite-vérole, et peut être le pourpre (...)* (el dissabte 11) *la petite vérole avoit paru à Monseigneur, entre six et sept heures du matin (...)* il a encore de la fièvre très fort et la tête très embarrassée. L'après dinée, la petite vérole sortit en grande abondance. Il a toujours cru qu'il l'avoit depuis qu'il est malade, il ne l'avoit jamais eue. C'est un mal bien dangereux à un homme de cinquante ans (...) Mais, sur le soir, tout le venin de la maladie se porta à la tête et à la gorge, et malgré toutes les espérances qu'on avoit et tous les remèdes, il tourna à la mort vers les onze heures, et mourut une demi-heure après." (*Mémoires du cardinal Dubois*, Mame et Delaunay-Vallée, Paris, 1829, t. III, p. 377)

"lui prit une faiblesse qui le fit tomber dans sa chaise. Boudin lui fit remettre au lit toute la journée fut effrayante par l'état du pouls (...) Le pourpre, mêlé à la petite vérole dont Monseigneur mourut, et la prompte infection qui en fut la suite, firent juger également inutile et dangereuse l'ouverture de son corps." (*Saint Simon*, t. 9, c. VII)

³ Saint Simon, t. 9, c. VII

Parafrasejant Saint Simon podem dir: «*Je me suis un peu longuement arrêté sur ce prince presque indéfinissable, parce qu'on ne le peut faire connaître que par des détails. On serait infini à les rapporter tous.*»

La mare de Felip V, la delfina de França, Maria Anna Cristina Victoria de Baviera,¹ segons les fonts era lletja, però encantadora; molt ben educada, i tenia *beaucoup d'esprit*, la qual cosa significa una barreja d'intel·ligència, caràcter, i enteniment.

MARIE ANNA CRISTINA VICTORIA DE BAVIERA
GRAVAT DE THOMAS MACOLINUS (1680)

Mme. de Sévigné,² famosa escriptora de l'època, en cartes a la seva filla, del mes de febrer de 1680, diu: «*Madame la dauphine est l'objet de l'admiration: le Roi (Luís XIV) avait une impatience extrême de savoir comment elle était faite. Il envoya Sanguin, comme un homme vrai et qui ne sait point flatter: «Sire, dit-il, sauvez le premier coup d'œil, et vous en serez bien content.» Cela est dit à merveille; car il y a quelque chose à son nez et à son front, qui est trop long, à proportion du reste; elle fait un mauvais effet tout d'abord. Mais on dit qu'elle a une si bonne grâce, de si beaux bras, de si belles mains, une si belle taille, une si belle gorge, de si belles dents, de si beaux cheveux, et tant d'esprit et de bonté, caressante sans être fade, familière avec dignité, enfin tant de manières propres à charmer, qu'il faut lui pardonner ce premier coup d'œil.*»³

¹ Marie Anna Cristina Victoria de Baviera (Munic, 1660/Versalles, 20-IV-1690)

² Marie de Rabutin-Chantal, marquesa de Sévigné (París, 5-II-1626/Grignan, 17-IV-1696)

³ *Lettres de M. de Sévigné, par M. Suard*; Paris, Didot 1846, p. 456

«J'étais avant-hier tout au bon milieu de la Cour (...) Je vis Mme. la Dauphine, dont la laideur n'est point du tout choquante, ni désagréable; son visage lui sied mal, mais son esprit lui sied parfaitement bien; elle ne fait et ne dit rien qu'on ne voie qu'elle en a beaucoup. Elle a es yeux vifs et pénétrants; elle entend et comprend facilement toutes les choses; elle est naturelle, et non plus embarrassée ni étonnée que si elle était née au milieu du Louvre. Elle a une extrême reconnaissance pour le Roi, mais c'est sans bassesse (...) Elle a l'air fort noble, et beaucoup de dignité et de bonté: elle aime les vers, la musique, la conversation; elle est fort bien quatre ou cinq heures seule dans sa chambre; elle est étonnée de l'agitation qu'on se donne pour de divertir; elle a fermé la porte aux moqueries et aux médisances.»¹

«Mme. de Coulanges a été dans un cabinet où Mme. la Dauphine se retire l'après-diner avec ses dames; elle y a causé très-délicieusement; on ne peut avoir plus d'esprit et d'intelligence qu'en a cette princesse: elle se fait adorer de toute la cour (...) Madame la Dauphine est une merveille d'esprit, de raison, et de bonne éducation; elle parle fort souvent de sa mère avec beaucoup de tendresse, et dit qu'elle lui doit tout son bonheur, par le soi qu'elle a eu de la bien élever: elle apprend à chanter, à danser; elle lit elle travaille, c'est une personne enfin.»²

Mme. de Maintenon es mostrava més indulgent i només deia: « Madame de Maintenon a mandé au roi que sa personne est aimable, sa taille parfaite, et que, parmi cette envie de dire toujours tout ce qui peut plaire, il y a bien de l'esprit et de la dignité.»³

Mme. de Caylus⁴ dona la seva opinió sobre ella: «Madame la Dauphine étoit non seulement laide, mais si choquante que Sanguin, envoyé par le Roi en Bavière dans le temps qu'on traitait son mariage, ne put s'empêcher de dire au roi au retour: «Sire, sauvez le premier coup d'œil (...) Cependant Monseigneur l'aima, et peut être n'aurait aimé quelle si la mauvaise humeur et l'ennui quelle lui causa ne l'avoient forcé à chercher des consolations et des amusements ailleurs.»⁵

El cardenal Dubois s'inspirà en Mme. de Sévigné, i Mme. de Caylus: «Elle (la dauphine) étoit fort laide, mais sa laideur n'avoit rien de désagréable. Son esprit quoi que gâté par

¹ *Lettres de m. de Sévigné*, par M. Suard; Paris, Didot 1846, p. 461

² *Lettres de m. de Sévigné*, par M. Suard; Paris, Didot 1846, p. 466

³ *Lettres de M. de Sévigné*, par M. Suard; Paris, Didot 1846, p. 458

⁴ Marta Margarita le Valois de Villette Mursay, marquise de Caylus (1673-1729). El seu pare, Philippe de Villette, era cosí de Mme de Maintenon, esposa morganàtica de Luís XIV. Voltaire, el 1770, va editar per primera vegada aquest llibre de records de la Cort francesa: *Souvenirs de Mme de Caylus*.

⁵ Les *Souvenirs de Mme. de Caylus*, Jean Robert, Amsterdam, 1770, p.89

ses superstitions bavaroises, et sa politesse, quoi que affadie par des timidités d'enfant, la faisaient aimer généralement.»¹

Mme. de Caylus relata com, per fer-la contenta, Lluís XIV va permetre la seva nora mantenir al seu costat una *femme de chambre* alemanya, anomenada Bessaola. Havien arribat juntes de Baviera, tenien la mateixa edat, i es professaven un gran afecte. Ambdues passaven la major part del temps allunyades de la cort, i sempre parlaven alemany; ambdues coses poc convenients al seu rang. Lluís XIV, per distreure-la, i habitar-la als costums de la cort francesa, nous per ella, anava sovint a les habitacions de Maria Anna a jugar a les cartes, amb regals per a ella, i les seves dames; fins i tot va proposar casar a Bessaola amb algun *home de qualité*, a la qual cosa la delfina va respondre que no podia consenti-ho, ja que això faria que el cor de la noia estigués dividit. En veure que Maria Anna mai responia a les seves galanteries, el rei va abandonar el seu afany per integrar-la a la cort, i ella també se'n va desentendre. Maria Anna passava els dies tancada en les petites habitacions, de darrera del seus apartaments, sense vistes i sense aire, la qual cosa lligada al seu humor de natural melancòlic, li provocava *vapeurs*. Es deia que la delfina interpretava aquests *vapeurs* com a malalties d'altre mena, i prenia remeis "violents" els quals li van provocar la mort, després d'haver donat a llum tres prínceps. La llegenda afegeix que, poc abans d'exhalar el seu darrer alè, mentre li donava la benedicció al seu nadó, el duc de Berry, va recitar el bell vers de l'Andròmaca de Racin: «*Ah, mon fils, que tes jours coutent chers à ta mère!*»² Maria Anna va morir convençuda de que el seu darrer part l'havia matat.

També segons Mme. de Caylus, a la delfina no li mancava ni bon gust ni sensibilitat, però: «*sa santé toujours mauvaise la rendait incapable de société. On lui contestait ses maux; elle disait: "il faudra que je meure pour me justifier." Et ses maux empiraient par le chagrin d'être laide dans une Cour où la beauté était nécessaire.*» Era fàcil comprendre que un home jove, com era aleshores el delfí, s'avorrís entre les dues dones, les quals tot el dia parlaven alemany, i li feien poc cas. En un principi, Lluís es va estar al costat de la seva esposa, perquè sentia una gran amistat per ella; però, se'n va cansar, i va anar a buscar diversió en l'entorn de la princesa de Contí, filla de Lluís XV i Mme. de la Vallière. Quan Maria Anna se'n va adonar, ja era massa tard: el seu marit es divertia amb les dames d'honor de la seva germanastra, i s'havia enamorat d'una d'elles.³

---

¹ *Mémoires du cardinal Dubois*, Mame et Delaunay-Vallée, Paris, 1829, t. I, p.289

² *Les Souvenirs de Mme. de Caylus*, Jean Robert, Amsterdam, 1770, p. 90, 91, 92, i 111 a 116

³ *Les Souvenirs de Mme. de Caylus*, Jean Robert, Amsterdam, 1770, p. 90, 91, 92, i 111 a 116

Mme. la Dauphine, va morir el 20 d'abril de 1690, a Versalles, als 29 anys, convençuda de que, la malaltia que li provocava la mort era conseqüència de la mala praxi del seu llevador, en el seu darrer part, això és per causes iatrogèniques.¹ Com era costum, entre els membres de la reialesa, es va fer l'autòpsia, en la qual, segons la revista *Le Mercure Galant*, d'abril del 1690: «*On lui a trouvé les poumons ulcérés, le bas ventre gangrené, et plusieurs abcès dans le mésentère.*»² Aquestes dades fan pensar en un procés capaç de produir disseminació intraperitoneal, com una tuberculosi ginecològica, un carcinoma d'ovari, etc. El cardenal Dubois diu que el duc de Chartres³, que va presenciar el decés de la delfina, li havia dit que havia mort de manera “bastant bruta”, la qual cosa ell va interpretar com que feia mala olor⁴. Si la pudor, que desprenia Maria Anna en els seus darrers moments, era tan forta, com per destacar en l'ambient versallesc de l'època, fa pensar en aquella que és típica de l'abscess del fons de sac de Douglas, procés que pot ser conseqüent a diferents patologies, i no es contradiu amb el que hem dit abans.

Fléchier, bisbe de Nimes, en la seva oració fúnebre per la delfina va interpretar, de manera que trobem encertada, l'aïllament en el qual s'havia reclòs, voluntàriament, la princesa: «*On la vit renoncer insensiblement aux plaisirs, et se faire une solitude où elle pût se dérober à sa propre grandeur, et jouir d'une paix profonde au milieu d'une cour tumultueuse.*»

Els testimonis que acabem de relatar, suggereixen que Maria Anna tenia un caràcter tancat, no gaudia de les coses que satisfien a la majoria, passava moltes hores tancada en les seves habitacions, i es socialitzava molt poc. Com ja hem assenyalat: «*la Dauphine était toujours mourante, sa courte vie ne fut qu'une maladie continue.*» Frase que suggereix una possible hipocondria.⁵ Aquests signes, malgrat no ser suficients, podrien fer sospitar un trastorn de tipus depressiu.

---

¹ «*Jusqu'à ses derniers moments, elle s'imagina que sa maladie provenait de sa troisième couche (...) soit que Clément, son accoucheur, l'eût blessée par maladresse.*» (*Mémoires du cardinal Dubois*, Mame et Delaunay-Vallée, Paris, 1829, t. I, p.384)

² *Correspondance générale de Madame de Maintenon*, Charpentier, Paris, 1866, 5 vols., t. III, p. 228

³ Felip II d'Orleans, duc d'Orleans i el 1715 Regent de França

⁴ «*Le duc de Chartres (anys més tard Regent de França durant la minoria d'edat de Luís XV), qui y était, me dit que la pauvre Dauphine était morte bien salement; j'ai présumé que cela sentait mauvais. Cependant le roi, fort dégoûté de toute odeur, l'embrassa pour lui donner du courage.*» (*Mémoires du cardinal Dubois*, Mame et Delaunay-Vallée, Paris, 1829, t. I, p.384)

⁵ Hipocondria: Terme popular que significa la preocupació excessiva per la pròpia salut, i que s'aplica a aquells que tenen tendència a imaginar símptomes i/o malalties, pel temor que tenen de patir-les. Com a entitat nosològica es pot classificar, segons el DSM-5, en les categories de Trastorn de símptomes somàtics [300.82 (F45.1)] o de Trastorn d'ansietat per malaltia [300.7 (F45.21)]

2. 4. - HISTÒRIA MÈDICA ANTERIOR

No consta en les fonts que el duc d'Anjou, en la seva infantesa o adolescència, hagués patit cap malaltia, orgànica o sistèmica, ni tan sols infecciosa. Som del parer que, d'haver mostrat qualsevol petit símptoma, algun autor l'hauria consignat, ja que, com hem pogut percebre, els contemporanis ens donen tota mena de detalls sobre els *fills de France*, així com sobre els membres de la reialesa, i també de molts de la noblesa.

2. 5. - HISTÒRIA SOCIAL

2. 5. 1. - EDUCACIÓ

L'educació dels nets de Lluís XIV es un tema al qual es refereixen, especialment, Saint Simon i Louville, en les seves memòries. També Beausset, ens dona tots els detalls, en la seva obra *Histoire de Fénelon*, especialment en relació al duc de Borgonya, el qual estava destinat a ser rei de França.

Els tres *fills de France*: Lluís, duc de Borgonya (6-VIII-1782/19-II-1712) Felip duc d'Anjou (19-XII-1783/9-VII-1746) i Carles duc de Berry (31-VII-1686/5-V-1714) van néixer i créixer al palau de Versalles. Fins als 7 anys, van ser criats per dides comandades per Mme. de La Mothe,¹ que també havia estat la *gouvernante* del Gran Delfí. Era costum entre la noblesa i en les cases reials, que a partir d'aquesta edat els nois, ja considerats "joves", passaven de la tutela de la *gouvernante*, *aux homes*, això vol dir que els encarregats de la seva educació eren homes, curosament escollits per a tal fi. Consta en el *Journal du Marquis de Dangeau*, amb data del 16 d'agost de 1689, que Lluís XIV va nomenar Paul de Beauvilliers² *gouverneur* de Lluís duc de Borgonya, *Fenelon*³

---

¹ Mme. Charlotte de La Mothe-Houdancourt (1654/1744)

² Le duc de Beauvilliers était un des quatre premiers gentilshommes de la chambre du roi; ces gentilshommes servaient par année à tour de rôle (Saint Simon, t. 1, c, VIII, n.p.p 16)

"...Le duc (Beauvilliers) fut choisi pour gouverneur de monsieur le duc de Bourgogne, ce qui arriva selon Dangeau, précisément le 16 août 1689. On aime à redire les noms de ceux à qui le roi confia cette éducation: Fénelon, précepteur."

"Le duc de Beauvilliers devint gouverneur des enfants de France.» (Saint Simon, t.I, c. XVII)

³ François de Salignac de la Mothe-Fénelon (1651-1715), anomenat *Fenelon*, va ser preceptor, dels tres *fills de France*, des de l'agost de 1689 fins l'octubre de 1698, any en el qual va caure en desgracia, per causa de la doctrina mística del quietisme i Llis XIV el va nomenar arquebisbe de Cambrai en una mena d'exili. " El 1699, es va publicar el seu llibre *Les aventures de Télémaque*. Era aquesta una novel·la d'aventures, destinada a l'educació dels alumnes reials, amb finalitat

precepteur, i Dénonville *sous-gouverneur*. El rei de França va presentar Beauvilliers a la delfina Maria Anna, la qual va estar molt satisfeta, tant de la tria com de la manera en que el seu sogre havia resolt aquest assumpte, que concernia als seus fills.

Per l'abril de 1690, pocs mesos després de morir la delfina Maria Anna, en complir Felip 7 anys, se li va adjudicar l'*abbé* Witman com a *sous-précepteur*, i Mr. de Candau com a *sous-gouverneur*. Els marquesos de Louville,¹ i de Montivel, van ser els seus *gentilshommes de la manche*; ambdós formaven part del cercle més íntim del duc de Beauvilliers.²

Segons la princesa Palatina, Duquesa d'Orleans,³ els nets del rei de França havien estat educats alhora, i de la mateixa manera: "horriblement aïllats".⁴ Saint Simon diu que els tres germans menjaven i es passejaven junts; cada dia pel matí anaven a veure al rei, i quan hi havia sessió de música hi assistien, no així als espectacles. Feien tots tres el mateix, sense que res trenqués la perfecta igualtat que els imposava la seva educació.⁵ Però Louville afegeix que l'educació dels tres prínceps estava, en certa manera, supeditada a la del germà gran Lluís, duc de Borgonya, ja que ell estava destinat a succeir al seu avi, i al seu pare, en el tron de França. En aquells anys ni Felip ni Carles tenien cap destí polític.

Fénélon sentia un gran rebuig per la pedanteria, pensava que als nois reials se'ls havia d'ensenyar de tot, i que havien de saber més que qualsevol súbdit; però insistia en que no havien de sobresortir en res, encara que tinguessin inclinació o aptituds per alguna disciplina, perquè, segons ell, no hi havia res més ridícul que un príncep que volgués passar per poeta, gramàtic, matemàtic, pintor, filòsof, músic o etòleg. Els prínceps

---

d'ensenyances morals i polítiques; però es va publicar desvirtuant el seu verdader sentit, sense permís de l'autor, amb intenció de perjudicar-lo. Lluís XIV, esperonat per les xafarderies, va considerar que era una crítica al seu mandat i va despatxar Fénélon enviant-lo a Cambrai en qualitat d'arquebisbe.

¹ Charles-Auguste d'Allonville, marquès de Louville (16-V-1664/20-VIII-1731)

² "Je duc d'Anjou (...) ayant passé aux hommes, trois ans avant le duc du Berri, dernier fils de Monseigneur, Louville fut fait gentilhomme de la manche du nouvel élève, ainsi que M. de Montivel, autre ami de Beauvilliers; l'abbé Whitman fut sous-précepteur, et M. de Candau sous-gouverneur" (Charles Auguste d'Allonville, Marquis de Louville; *Mémoires secrets sur l'établissement de la maison de Bourbon en Espagne*, t I, p. 6)

"On appelloit alors gentilshommes de la manche, ceux qui, à raison du service assidu qu'ils dévoient à un prince, étoient habituellement à ses côtés, et comme à sa manche." *Gouverneur* era l'encarregat de l'educació d'un príncep o jove de família noble; *precepteur* era qui s'ocupava de la instrucció.

³ Elisabet Carlota del Palatinat (Castell de Heidelberg, 1652/Palau de Saint Claude, 8-XII- 1722) L'anomenaven *Liseotte*, i *Madame*. Va ser la segona esposa de Felip I d'Orleans, *Monsieur*, el 21-XI-1671.

⁴ Madame à la duchesse d'Hannovre, 28-III-1697, *Correspondance de Madame Duchesse d'Orléans*, Traduction et notes Ernest Jaeglé, A. Quantin, Paris, 1889, t. I, p. 165

⁵ "ils mangeaient et se promenaient ensemble, venaient voir le roi chaque matin à neuf l'égalité heures, assistaient à la musique quant il y avait appartement, mais jamais au spectacle, d'ailleurs tous trois sur le même pied, sans que rien rompit parfaite qu'en affectait dans leur éducation." (Madame à la duchesse d'Hannovre, 28-III-1697, *Correspondance de Madame Duchesse d'Orléans*, Traduction et notes Ernest Jaeglé, A. Quantin, Paris, 1889, t. I, p. 1659)

només havien de conèixer, a fons, tres matèries: història, política, i a manar els seus exèrcits. No havien d'aprendre res de memòria, perquè això els treia massa temps. Per sobre de tot es pretenia fer-los bons cristians.

El marquès de Louville va ser, des de 1690 fins al 1703, la persona més propera al duc d'Anjou. Formava part del grup de persones més properes al duc de Beauvilliers, per recomanació del qual va entrar al servei del jove Felip d'Anjou. Primer va ser *el seu* primer *gentilhomme de la manche*, després *gentilhomme de la chambre*, i finalment, el va acompanyar a Espanya, al principi del seu regnat, on va exercir el càrrec de *chef de sa maison française*, fins el 1703.¹

El comte Scipiò de Roures, fill de la besnéta de Louville, va recopilar la correspondència d'aquest, per escriure, a principis del segle XIX, *Mémoires secrets sur l'établissement de la maison de Bourbon en Espagne*, obra en la qual diu sobre ell: «*Nous dirons peu de choses de ses premiers années. Il était doué d'une âme forte, d'un sens droit et d'une imagination ardente.*»²

A suggeriment d'algunes persones del seu entorn, Fenelon va escriure una extensa memòria,³ sobre el mètode empleat en la formació dels prínceps. Malgrat no estar datat, aquest escrit es considera de l'any 1696, i en ell s'expliquen, amb molt de detall, els costums diaris dels *filis de France*, així com la seva educació física, moral, religiosa, i literària.⁴

Explica *Fénélon*, en la seva memòria, que els metges dels nois pretenien prendre mesures, per prevenir qualsevol malaltia; però que ben al contrari, Beauvilliers, confiant en la forta constitució dels seus pupils, i en la seva joventut, impedia que els purguessin

---

¹ "Louville (...) avait été pris, de capitaine au régiment du roi infanterie, pour être gentilhomme de la manche de M. le duc d'Anjou, par Mr. le duc de Beauvilliers, à la recommandation de mon père, et M. de Beauvilliers, qui l'avait for goûté depuis, ne l'avait connu, quoique son parent, que par mon père. Louville était d'ailleurs homme d'infiniment d'esprit, et qui, avec une imagination qui le rendait toujours neuf et de la plus excellente compagnie, avait toute la lumière et le sens des grandes affaires et des plus solides et des meilleurs conseils." (Saint Simon I, c. VIII)

"À l'époque où le duc d'Anjou fut mis sous la direction des instituteurs du duc de Bourgogne, le marquis de Louville fut placé auprès du plus jeune de ces princes en qualité de gentilhomme de la manche (...) Il étoit digne de cet emploi, par la solidité de ses principes, jointe à des manières pleines de franchise et de gaieté. Aussi conserva-t-il toute sa vie l'estime et l'affection du jeune prince (...) Louville fut chargé de l'accompagner à Madrid, comme chef de la maison française." (Bausset, *Histoire de Fenelon*, Lecoffre et Cie., Paris, 1850, 1a. edic. 1808, p. 246.)

² Charles-Auguste d'Allonville, Marquis de Louville, *Mémoires secrets sur l'établissement de la maison de Bourbon en Espagne; extraits de la correspondance du Marquis de Louville, Gentilhomme de la chambre de Philippe V, et chef de sa maison française*; Maradan, Paris, 1818, t. I, p. 2

³ Aquesta memòria està editada formant part de l'edició de la *Correspondance de Fenelon*, Paris 1827, t. II, p. 358.

⁴ Bausset, *Histoire de Fenelon*, Lecoffre et Cie., Paris, 1850, p. 246, 1a. edic. 1808, t. I, p. 24

o sagnessin, teràpies de l'època que sovint s'aplicaven sense cap motiu consistent.¹ Beauvilliers no els permetia cobrir-se el cap, excepte els dies de pluja o quan sortien a cavall. Els feia menjar aliments sans, en la quantitat que desitgessin. Per esmorzar pa i aigua, i per dinar i sopar dos o tres tipus de carns, verdures crues i una mica de vi. Cada dia passejaven, a peu o a cavall, caminant o corrent, hivern i estiu. Feien carreres, i anaven de cacera: «*en un mot, on les élève comme s'ils dévoient être un jour des athlètes (...) Pour les exercices qu'on leur fait faire, ils sont tels, qu'aucun bourgeois de Paris ne voudroit hasarder un pareil régime sur ses enfants.*»²

Louville detalla, també, l'horari del dia a dia dels prínceps: de les 13 a les 14 hores, tenien classe de dansa, dibuix, o escriptura, segons els dies de la setmana; a continuació tres quarts d'hora de jocs, amb els *gentilshommes de la manche*, i els *sous-gouverneurs*; mes tard, especialment l'hivern, dues hores de passeig, seguides de dues hores més d'estudi. Durant l'estiu, aquest horari de tarda, es seguia al revés. Abans de sopar uns tres quarts d'hora de lectura; el sopar a les 20, i al llit a les 21 o abans, si havien estat castigats. El pitjor càstig era l'aïllament del culpable i, en aquests casos, els *gentilshommes* tenien ordre *d'ennuyer l'exilé*. Beauvilliers era contrari als càstigs corporals, dels quals deia: «*les enfants des rois doivent craindre le malfaire, non la douleur.*»³

Els diumenges i dies de festa, els horaris només canviaven en que l'estudi s'aplicava a la religió: a la interpretació de les obres millor escrites dels Papes, i dels llibres sagrats. L'abat Fleury (1640/1723) escriptor d'una *Historia de l'Església*, famosa en el seu temps, era l'encarregat de l'educació religiosa dels joves prínceps, els quals van resultar, al llarg de la seva vida, uns devotíssims cristians.

Per a la instrucció dels prínceps, els tutors encoratjaven converses sobre qüestions serioses, en presència de pensadors rellevants de l'època, deixant als nois participar i opinar. Montaigne, en el seu temps, havia elogiat aquest mètode dient que allò que més li agradava era que "unien l'ensenyança a la pràctica". Per l'aprenentatge se'ls exercitava en l'anàlisi, fent que no aprenguessin res de memòria i, sense descuidar aquesta, se'ls estimulava a jutjar.

---

¹ "La manière dont on élève les enfants de France, par rapport à leur santé, n'est pas approuvée des médecins ; il a fallu, que M. de Beauvilliers ait beaucoup pris sur lui, et que le roi eût autant de confiance en lui qu'il en a, pour lui avoir permis d'en user comme il a fait à cet égard." (Louville, t I, p.8; Bausset, *Histoire de Fenelon*, Lecoffre et Cie., Paris, 1850, p. 244, 245)

² Bausset, *Histoire de Fenelon*, Lecoffre et Cie., Paris, 1850, p. 246-250

³ Charles Auguste d'Allonville, Marquis de Louville, *Mémoires secrets sur l'établissement de la maison de Bourbon en Espagne*, Maradan, Paris, 1818, t I, p. 9-10

Aprenien llatí usant-lo, passant poc a fons per la gramàtica, per evitar-ne l'aversion; amb aquest mètode els dos grans van aconseguir llegir i escriure bé la llengua. A la Biblioteca del Palacio Real de Madrid, hem tingut entre les mans, un quadern manuscrit, autògraf, d'exercicis escolars, en llatí i francès, de *Philippe duc d'Anjou*. Porta com a títol: *Compositiones latinae* (signatura: RB II/1171) El dit quadern, que no està datat, consta de 370 pàgines, escrites només en l'anvers, amb impecable cal·ligrafia escolar; el text tracta sobre la vida d'alguns reis de França de l'edat mitjana (Felip III, Felip IV i Felip VI): «*Liber sextus. Philippus audax dictus 1270. Die qua obtuit sanctus Ludovicus, Carolus frater eius (...) possessio solatium quoddam fuit, damnorum qua Philippus modo facerat. Hondiu supervixit, successorumque Joannem filiu majorem eliquit. Finiis.*»

En la *Historia d'Espanya* de Ballesteros Beretta, una referència ens va portar a un article de l'historiador i jurista, Elías Tormo,¹ on diu: «*Díceme don Vicente que Felipe V fue traductor al francés del Quijote, cuando solo era duque de Anjou. Pero que además llegó a continuador del libro de Cervantes.*»²

Tormo es refereix a Vicente Castañeda, el qual, mentre era secretari de la Acadèmia de la Historia, el 1947, li va comunicar la troballa d'un quadern manuscrit autògraf, datat el 1693, del qual n'era autor Felip V. El quadern original consta de 58 pàgines, de 18x25cm., amb 14 línies cadascuna, escrites amb curiosa cal·ligrafia, en les quals, l'encara duc d'Anjou, escriu un exercici escolar sobre el Quixot. Actualment l'escriptura és de color marró clar, molt probablement degut a que el ferro, que contenia de la tinta negra original, s'ha degradat.

Aquest exemplar, únic, de *Don Quichote de la Mancha, tomo V*, l'autor del qual era el duc d'Anjou, es guarda a la Biblioteca Nacional d'Espanya, signatura (ms 370) En forma de facsímil està publicat amb el títol: *El Quijote, tomo V; Felipe V; Edición José Fradejas Lebrero; Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto de Estudios Madrileños, Madrid, 2005.*

En realitat no es tracta de la traducció d'un fragment, de l'espanyol al francès, o viceversa; tampoc d'una continuació de l'obra de Cervantes. Senzillament, tal com assenyala Tormo, és un *trabajo de classe*; un exercici de composició lliure, en el qual

---

¹ Elías Tormo Monzó (1869/1957) Doctor en Dret, Filosofia i Lletres; catedràtic de dret natural per la Universitat de Santiago de Compostela, i d'Història de l'Art per la de Madrid. Membre de la real acadèmia de la Història. Va ocupar varis càrrecs polítics durant les dictadures de Primo de Rivera i de Franco.

² Elías Tormo, *En el centenario de Felipe V*, Boletín de la Real Academia de la Historia, t. 120 (1947), p. 421.

Felip d'Anjou narra una nova aventura del personatge de Cervantes, inventada per ell mateix, quan tenia 10 anys.

Algun dels seus preceptors, potser *Fénélon*, com diu Tormo, va fer llegir, al duc d'Anjou, alguns fragments de la traducció al francès del Quixot, de François Filleau de Saint-Martin,¹ obra en la qual l'autor deixava amb vida l'antiheroi. Al segle XVII, era pràctica corrent que alguns traductors d'obres alienes, les quals havien assolit gran popularitat, canviessin el final de les obres que traduïen, per donar peu a una continuació. Aquest va ser el cas de l'obra de Filleau, la qual acaba dient: *«Ils eurent bien dire tous, Don Quichotte n'en fut ni moins rêveur ni moins malade, mais il guérit enfin et retourna dans son bon sens, jusqu'à être consulté et admirés de tous ses voisins; si bien qu'on eut dit qu'il était devenu fou, que pour faire voir que les Livres de Chevaleries sont de pures impertinences et combien il est dangereux de s'attacher à les lire. Fin.»* El Quixot de Filleau, *Histoire de l'admirable Don Quichotte de la Manche*, va tenir tant d'èxit a França que, el 1695, es va editar un cinquè volum, el qual, però, en morir l'autor el 1694, va quedar incomplet. L'obra la va prosseguir, Robert Challe, i es va editar, un sisè volum, el 1713, amb el títol *Continuatió de l'Histoire de l'admirable Don Quichotte de la Manche*. Pel que sabem, Felip V, als 10 anys no tenia cap coneixement de la llengua espanyola, per tant, creiem que podria haver llegit una d'aquestes dues continuacions franceses, una de les quals, estava dedicada a *Monseigneur Le Dauphin*.

Per tot el que acabem de dir, pensem que el jove alumne, Felip d'Anjou, a mode d'exercici escolar, va inventar un episodi del Quixot, que acaba amb les següents paraules: *«Mais sur le soir il (Quixot) se trouva incommodé, il mourut quatre jours après, et Sancho l'emporta sur ses épaules faisant, de temps en temps, de grands soupirs, i le porta a Oran pour l'enterrer ce qu'il fit solennellement. Fin.»*

Resulta impossible imaginar el motiu pel qual Felip, en aquest final inventat, fa que Sancho enterri Alonso Quijano a Orà. Tampoc tenim cap indicatiu que ens ajudi a esbrinar que representava, aquesta ciutat de l'actual costa d'Algèria, en la imaginació d'un noi de 10 anys; però resulta interessant el fet de que la vila d'Orà va quedar, d'alguna manera, impresa en la ment del futur rei d'Espanya, i, com veurem més endavant, l'estiu de 1732, Felip V es va entossudir en reconquerir-la, de mans otomanes, en les quals havia quedat el 1708, en el context de la guerra de Successió.

---

¹, Filleau de Saint Martin, *Histoire de l'admirable Don Quichotte de la Manche*, C. Barbin, Paris, 1677-1678, 4 vol, obra dedicada a *Monseigneur le Dauphin*.

2. 5. 2. - AMBIENT FAMILIAR

Els tres *fills de France* es van criar a Versalles, sota la tutela del seu avi Lluís XIV i Mme. de Maintenon, als quals cada dia passaven a saludar, malgrat que després potser no es tornaven a veure en tot el dia: «*Ses trois enfants sont tenus dans un affreux isolement: ils mangent tous les trois ensemble, se promènent seuls et n'assistent à aucun spectacle. Le matin à neuf heures, ils vont chez le roi qui ne les voit plus de tout le jour. Quand il y a appartement, ils arrivent juste pour la musique et, dès qu'elle est finie, ils s'esquivent. L'ainé a une façon de parler sèche quoique rapide; le cadet parle très rarement, d'une manière lourde et lentement; le troisième est toujours gai et heureux de tout cœur quand on lui cause; il ne peut pas se tenir comme messieurs ses frères; c'est un vrai frétilon.*»¹

LA FAMILLE DU GRAND DAUPHIN. PIERRE MIGNARD (1687) CHÂTEAU DE VERSAILLES
FELIP D'ANJOU ASSEGUT SOBRE UN COIXÍ

¹ Saint Cloud, 28-III-1967, *Correspondance de Madame Duchesse d'Orléans*, Traduction et notes Ernest Jaeglé, A. Quantin, Paris, 1889, t. I, p. 165, 166

Els joves prínceps poques vegades dinaven o sopaven amb el seu avi, i encara menys sovint ho feien en públic, davant la Cort: «*Le dîner était toujours au petit couvert, c'est-à-dire seul (Louis XIV) dans sa chambre, sur une table carrée vis-à-vis la fenêtre du milieu (...) J'ai (Saint Simon) vu, mais fort rarement, Monseigneur et Mgrs. ses fils au petit couvert, debout, sans que jamais le roi leur ait proposé un siège. J'y ai vu continuellement les princes de sang et les cardinaux tout du long. J'y ai vu assez souvent Monsieur (...) A dix heures il (Louis XIV) étoit servi (...) Un quart d'heure après, le roi venait souper, toujours au grand couvert (...) avec la maison royale, c'est-à-dire uniquement les fils et les filles de France, et le petits-fils et le petites-filles de France, étaient toujours grand nombre de courtisans, et de dames tant assises que debout.*»¹

Lluís de França, anomenat per tothom *Monseigneur*, i *Gros Giflard* per la marquesa de Polignac i pels *chansonniers* de l'època, havia nascut a Fontainebleau el primer de novembre de 1661. El 1690, va morir la seva esposa, Maria Anna de Baviera, mare dels seus tres fills.

Es diu que uns anys després de morir Maria Anna, *Monseigneur* es va casar amb la seva amant, Marie Émile de Joly de Choin,² fet que es va ocultar per tractar-se d'un matrimoni morganàtic, en contra del parer de Lluís XIV. Ella era dama d'honor de la princesa vídua de Contí,³ germanastra del Delfí, a la qual aquest estava molt unit. Alguns contemporanis consideraven Mlle. de Choin per una de les dones més lletges de la cort. Segons la duquesa d'Orleans, tia política del delfí, “tenia uns pits enormes, amb els quals el príncep jugava com si fossin dos timbals”. La parella es va traslladar a viure al castell de Meudon, situat entre París y Versalles, el 1695, any en que la propietària, la vídua del marquès de Louvois (ministre de la guerra de Lluís XIV) el va intercanviar pel castell de Choisy, amb el Gran Delfí. A *Monseigneur* li agradava l'ambient més distès de Meudon, on vivia envoltat dels seus amics, de la mateixa manera que el seu pare, Lluís XIV, deixava sovint Versalles per passar un temps al castell de Marly.

Mentre que uns diuen que la parella no va tenir fills, l'escriptor Georges Mongredien, a primers el segle XX, va sostenir que ella estava encinta l'any del seu matrimoni, però

---

¹ Saint Simon, t.13, c. V

² Marie Émile de Joly de Choin (1670/1732)

³ Marie-Anne de Bourbon, princesse de Conti, anomenada Mademoiselle de Blois (Vincennes, 1666/Paris, 1739) Tercera filla de Lluís XIV i de Louise de La Vallière; vídua des del 1689 de Louis-Armand de Bourbon, prince de Conti.

que la criatura va morir als dos anys.¹ No hi ha proves de la veracitat d'aquesta afirmació, ni tampoc se sap del cert si el delfí va tenir una, dues, o tres, filles il·legítimes amb Françoise Pitel, anomenada *la Raisin*,² mentre vivia amb Mlle. de Choin, i un altre filla amb Marie Anne Caumont de la Force.³ Saint Simon diu: «*La Raisin, fameuse comédienne et fort belle, fut la seule de celles-là qui dura et figura dans son obscurité. On la ménageait et le maréchal de Noailles, à son âge et avec sa dévotion, n'était pas honteux de l'aller voir et de lui fournir, à Fontainebleau, de sa table, tout ce qu'il y avait de meilleur. Le dauphin n'eut d'enfant, de toutes ces sortes de créatures, qu'une seule fille de celle-ci, médiocrement entretenue à Chaillot, chez les Augustines.*» Suposadament, una d'aquestes filles del Delfí, mai reconeguda per ell, germanastra de Felip V, era l'anomenada Mlle. de Fleuri, la qual hauria estat sempre a càrrec de la princesa de Contí, fins que aquesta la va casar amb un cavaller anomenat Vaugourg. La jove va morir pels volts de 1716, un any després del seu matrimoni. En morir el delfí, Mme. de Choin va portar una vida discreta i retirada, fins el 1730, any de la seva mort.⁴

La relació entre Felip V i el seu pare va ser, gaire bé, inexistent; malgrat que, com veurem més endavant, quan va arribar el moment d'acceptar la corona d'Espanya, pel seu fill, el Gran Delfí va ser qui més va recolzar el seu nomenament. Saint Simon sentència: «*Le roi d'Espagne subsistait dans le cœur de Monseigneur par le sentiment ordinaire d'aimer davantage ceux pour qui on a grandement fait, et dont on n'est pas à portée d'éprouver l'ingratitude ou la reconnaissance.*»⁵

Per tot el que acabem d'exposar, es pot deduir que, per Felip V, i segurament també pels seus germans, la figura paterna va estar sempre representada pel seu avi. El tarannà, la força de caràcter, i la intel·ligència natural de Lluís XIV, van eclipsar la feble personalitat, i l'escàs instint paternal de *Monseigneur*, fins al punt de suplantar-lo en el seu rol de pare; encara que només fos de manera simbòlica, ja que, de manera efectiva, ni pare ni avi, van estar gaire propers als prínceps. El rei de França i Madame de Maintenon veien sovint als tres nois; mentre aquests van ser joves, al menys una vegada al dia els anaven a saludar. Però, de fet, només els "veien", no els tractaven. Més tard,

---

¹ Georges Mongrédien, *La Maintenon du Grand Dauphin: Mademoiselle Choin*, Mercure de France, n° 576, 33e année, tome CLVI, 15 juin 1922

² Françoise Pitel de Longchamp (Grenoble, 17-I-1662/Vignats, 30-IX-1721) famosa actriu de principis del segle XVIII, anomenada 'la Raisin', pel cognom del seu marit, el també actor Jean-Baptiste Raisin.

³ Filla anomenada Louise Émilie de Vauterdard (1694/1719) es va casar amb Nicolas Mesnager.

⁴ "The dauphin had a daughter by Raisin the actress, but he will never acknowledge her; and after his death, the princes of Conti took care of her, and married her to a gentleman of Vaugourg (...) She was called Mlle. de Fleuri, and died in 1716, a year after her marriage." (Duchess of Orleans, *Secret memoirs of the court of Louis XIV and of the Regency*, London, Whittaker, 1824, p.253-256)

⁵ Saint Simon, t.9, c. VII

segons les fonts, Lluís i Carles, ja adults, van tenir una relació estreta amb el seu avi; compartien temps passejant, anant de cacera, i sovint es desplaçaven amb ell a Marly o Fontainebleau. No així Felip qui va marxar cap a Espanya tot just amb 17 anys. Com deia Mme. de Maintenon al duc d'Harcourt, ella i Lluís XIV només van tractar i poder conèixer Felip V, des del moment en que va ser rei, a mig novembre del 1700, fins que va marxar a Espanya, el 4 de desembre; total uns vint dies: «*Le roi (Lluís XIV) plein de bonté, ne peut sans larmes voir partir pour toujours son petit-fils, qu'il a plus connu depuis qu'il est roi d'Espagne qu'il n'avoit fait auparavant.*»¹ Durant aquests vint dies, Mme. de Maintenon va estar a Marly, amb ambdós reis: «*Nous sommes à Marly, comme des gens qui n'ont rien à faire. Le roi de France plante, et le roi d'Espagne chasse le jour, et joue cligne-musette le soir dans ma chambre.*»²

2. 6. - PERSONALITAT PREMÒRBIDA

«*Le duc d'Anjou entrait alors dans sa huitième année, et il annonçait beaucoup d'esprit. Aussi n'est-ce pas précisément par l'esprit qu'il a péché dans la suite.*»³

PHILIPPE, DUC D'ANJOU, ADOLESCENT. MINIATURE SUR CUIVRE. MUSÉE CONDÉ DE CHANTILLY

¹ Mme. de Maintenon au duc d'Harcourt, 3-XII- 1701, a *Correspondance générale de Madame de Maintenon*, Charpentier, Paris, 1866, t. IV, p. 350

² Mme. de Maintenon au Cardinal de Noailles, Marly, 25-XI-1700, a *Correspondance générale de Madame de Maintenon*, Charpentier, Paris, 1866, t. IV, p. 347

³ Charles Auguste d'Allonville, Marquis de Louville, *Mémoires secrets sur l'établissement de la maison de Bourbon en Espagne*, Maradan, Paris, 1818, t. I, p. 7

«Notre Roi d'Espagne soutiendra tous ces événements de son sang-froid, et ne perdra pas cette gravité dont il a été prévenu dès le ventre de madame sa mère.»¹

Aquestes son les opinions que Mme. de Maintenon es va poder fer de Felip V, durant l'escàs marge de temps que li va dedicar, des que va ser nomenat rei d'Espanya, fins que va marxar cap al seu regne: *«Il est vrai que je sens une grande tendresse pour lui (le roi d'Espagne); vous savez qu'elle est désintéressée, et que je ne suis pas flatteuse. Je fis une grande imprudence de le convier à passer les soirs dans mon cabinet; car s'il étoit parti de son aile, je n'aurois point connu tout ce que je vis en lui de vertu, de bonté, d'esprit, de douceur, et tout ce que vous voyez présentement. Les Espagnols sont fort heureux de l'avoir.»²* *«Plus nous connaissons le roi d'Espagne, plus nous voyons du bien en luy. Tout ce qu'il dit est bien dit; plein de sens et de droiture; le ton et la lenteur dont il parle est très désagréable, peut être en sera-t-on moins choqué à Madrid qu'à Versailles. (...) Il est capable de sérieux, quoique jeune et gai.»³* *«Vous êtes avec le roi d'Espagne; son silence vous étonnera peut-être, mais s'il s'accoutume à vous, vous lui trouverez du bon sens, de bonnes inclinations, un grand fond de religion et de vertu.»⁴*

També coneixem, l'opinió de Fénélon, per una carta que aquest va escriure a Louville, donant-li consells per la missió que se li havia encarregat: *«Il est bon, il a le cœur sensible au bien. Son esprit est solide et se mûrira tous les jours; mais il est encore bien jeune. Il n'est pas possible qu'il ne lui reste, malgré toute sa solidité, certains goûts de cette âge, et même un peu de dissipation (...) Ne lui dites jamais trop à la fois; ne lui donnez que ce qu'il vous demandera. Arrêtez-vous tout court dès que vous douterez s'il en est fatigué. Rien n'est si dangereux que de donner plus d'aliment qu'on n'en peut digérer (...) son fonds est bon, sa religion est sincère et son courage est grand (...) Ce que je crains pour lui, c'est le poisson de la flatterie, dont les plus sages rois ne se garantissent presque jamais.»⁵*

L'escriptor i cardenal Louis-François Bausset ens proporciona, en la seva obra sobre Fénélon, algunes dades del que aquest opinava del duc d'Anjou. En paraules de

---

¹ Mme. de Maintenon au comte d'Ayen, 28-I-1701, a *Correspondance générale de Madame de Maintenon*, Charpentier, Paris, 1866, t. IV, p. 376

² Mme. de Maintenon au comte d'Ayen, 28-I-1701, a *Correspondance générale de Madame de Maintenon*, Charpentier, Paris, 1866, t. IV, p. 378

³ Mme. de Maintenon al duc d'Harcourt, 3-XX-1700. *Correspondance générale de madame de Maintenon*, La Beaumelle, Charpentier, Paris, 1865-1866, t. IV, p. 350

⁴ Mme. de Maintenon au duc d'Harcourt, 20-I-1701, a *Correspondance générale de Madame de Maintenon*, Charpentier, Paris, 1866, t. IV, p. 372

⁵ Carta secreta de Mr. de Fenelon al Mr. de Louville, Cambrai, 10-X-1701, a Charles-Auguste d'Allonville, Marquis de Louville, *Mémoires secrets sur l'établissement de la maison de Bourbon en Espagne*, Maradan, Paris, 1818t. I, p.56

Bausset: «La nature lui (Felip V) avait sans doute refusé cette imagination heureuse, cette conception prompte et pénétrante, cette ardeur démesurée pour tout apprendre et tout savoir, qui se montraient avec tant d'éclat dans le duc de Bourgogne: Mais elle lui avait donné une âme honnête et vertueuse, une grande rectitude de jugement, et une grande fermeté de caractère. Fénelon sut profiter de ces avantages pour lui donner toutes les qualités dont son caractère le rendoit susceptible. Philippe V respecta et protégea la religion, une pitié sincère et invariable fut la sauvegarde de la pureté de ses mœurs (...) Sa délicatesse sur l'honneur fut digne de sa naissance et de son rang; sa parole fut toujours sacrée; et, au milieu des plus graves revers, il ne se crut jamais permis de manquer à ses engagements (...) dans le duc d'Anjou, ce mélange de faiblesse et de qualités estimables (...) Mais sa faiblesse même venoit de ses bonnes qualités; elle tenoit à une extrême modestie; et à une grande méfiance de lui-même.»¹

Madame, la duchessa d'Orléans, à Versailles, va tenir un tracte bastant fréquent amb els fills del delfí, mentre van ser petits; ella, que era molt observadora, deia de Felip: «Il n'a pas autant de vivacité ni autant d'intelligence que son plus jeune frère, mais il possède d'autres excellentes qualités: il a bon cœur, il est généreux (ce qu'on n'est guère dans la famille); de plus, véridique, car pour rien au monde il ne dirait des mensonges; il sera homme de parole aussi; il est miséricordieux et a du courage (...) Il a l'air bien autrichien: la bouche toujours ouverte, je lui en fais l'observation cent fois; quand on le lui dit, il la ferme, car il est bien docile; mais, dès qu'il s'oublie, il la tient ouverte de nouveau (...) Je le préfère au duc de Bourgogne, car il est bon et moins méprisant!»²

«He is a good and peaceable sort of a person, but a little obstinate when he takes it in his head. He loves his wife above all things, leaves all affairs to her, and never interferes in anything. He is very pious, and believes he should be damned if he committed any matrimonial infidelity. But for his devotion he would be a libertine, for he is addicted to women, and it is for this reason he is so fond of his wife. He has a humble opinion of his own merit. He is very easily led, and for this reason the Queen will not lose sight of him. He receives as current truths whatever is told him by persons to whom he is accustomed, and never thinks of doubting. The good gentlemen ought to be surrounded by competent persons, for his own wit would not carry him far; but he is of a good disposition, and is one of the quietest men in the world. He is a little melancholy, and there is nothing in Spain

---

¹ Bausset, *Histoire de Fénelon*, Lecoffre, Paris, 1850, t. I, p. 250

² *Correspondance de Madame la duchesse d'Orléans*, Paris, Quantin, 1880, t. I. p. 260

*to make him gay. He must know people before he will speak to them at all: if you desire him to talk, you must tease him and rally him a little, or he will not open his mouth.»*¹

La princesa dels Ursins va compatir la intimitat del rei d'Espanya, des de l'arribada de Maria Luïsa de Savoia, fins el dia abans del casament amb Elisabet Farnese. Sembla evident poder trobar al·lusions a Felip V, i detalls sobre el seu tarannà, en les cartes de la princesa, però no és així. La següent anècdota, sobre la timidesa del rei, és la única referència, al seu caràcter, que hem pogut trobar en tota la correspondència de la princesa: *«Je crois d'être fort bien avec le Roi. Je le tourmente sur sa timidité, et Sa Majesté s'accommode si bien de moi, qu'elle a quelquefois la bonté de m'appeler deux heures plutôt que je ne voudrais me lever, exprès pour me voir.»*²

També Vicente Bacallar, marquès de San Felipe, va tenir, durant els anys de la guerra de Successió d'Espanya, tracte amb el rei d'Espanya, però, una vegada més, aquells que més el coneixien són els que menys parlen d'ell: *«Mostró el Rey, desde luego, un entendimiento claro, comprensivo y serio; un ánimo sosegado capaz de secreto y silencio, y nada contamina do de los naturales vicios de la juventud; antes religioso y modesto, y amante con admiración de la castidad (...) Estas virtudes del Rey no las vició jamás el poder ni la soberanía, antes las hizo más robustas y echaron raíces con la experiencia y los trabajos.»*³

El duc Antoine de Gramont,⁴ ambaixador de França a Espanya, feia, el 1705, aquest retrat de Felip V: *«Le roi d'Espagne a de l'esprit et du bon sens. Il pense toujours juste, et parle de même; il est de naturel doux et tranquille, ne l'accoutuma pas à penser ni à produire, mais à se laisser conduire facilement quoique la justesse fût restée pour choisir le meilleur de ce qui lui était présenté, et s'expliquer même en bons termes quand la lenteur, pour ne pas dire la paresse d'esprit, ne l'empêchait pas de parler. La grande piété qui lui avait été soigneusement inspirée, et qu'il a toujours conservée, ne trouvant pas en lui l'habitude de juger et de discerner, le rabattit et le raccourcit encore, tellement, qu'avec du sens, de l'esprit, et une expression lente, mais juste et en bons termes, ce fut un prince fait exprès pour se laisser enfermer et gouverner.»*⁵

---

¹ *Secret memoirs of the court of Louis XIV and the regency extracted from the German correspondence of the Duchess of Orleans, mother of the Regent. Preceded by a notice on this princess, and accompanied with notes*, London, Whitakker, 1824 (SECT. XXIV; p. 304)

² Lettre a la Maréchale de Noailles, Barcelone, 12-XII-1701, *Lettres inédites de la P des Ursins*, Introduction et notes par M.A. Geffroy, Didier, Paris, 1859, p. 117

³ San Felipe, *Comentarios de la guerra de España*, Matheo Garviza, Genova 1725, p. 41

⁴ Antoine de Gramont, duc de Guiche (1671/1725) ambaixador de França a Espanya de 1704 al 1705

⁵ Portrait fait par le duc de Gramont, en 1705, des principaux personnages de la cour d'Espagne. Manuscrit original a M.A.E., CP Espagne, t. 146, fº 235, a Baudrillart, t. I, p. 686; Saint Simon t. 3, c. XXIII, note I Portrait du roi Philippe V

Saint Simon, però, atribueix a Gramont altres paraules: *«Le roi d'Espagne a de l'esprit et du bon sens. Il pense toujours juste, et parle de même; il est de naturel doux et bon, et incapable par lui-même de faire le mal; mais timide, faible et paresseux à l'excès. Sa faiblesse et sa crainte pour la reine sont à tel point que, bien qu'il soit né vertueux, il manquera sans balancer à sa parole, pour peu qu'il s'aperçoive que ce soit un moyen de lui plaire. Je l'ai éprouvé en plus d'une occasion. Ainsi l'on peut m'en croire, et tablez une fois pour toutes que, tant que le roi d'Espagne aura la reine, ce ne sera qu'un enfant de six ans, et jamais un homme.»*¹

Molt més explícita, però àcida, resulta l'opinió del duc de Saint Simon, el qual, malgrat que, de segur, va tenir la oportunitat de conèixer el duc d'Anjou, a Versalles, mentre era infant i adolescent, suposem que el va tractar molt poc. Ara bé, tenia accés a les opinions cortesanes. Anys després, quan durant uns mesos del 1721, va ser enviat pel Regent en missió especial a Espanya, va veure al rei algunes vegades: *«Philippe V n'étoit pas né avec des lumières supérieures, ni avec rien de ce qu'on appelle de l'imagination. Il étoit froid, silencieux, triste, sobre, touché d'aucun plaisir que de la chasse, craignant le monde, se craignant soi-même, [se] produisant peu, solitaire et enfermé par goût et par habitude, rarement touché d'autrui du bon sens néanmoins et droit, et comprenant assez bien les choses, opiniâtre quand il s'y mettoit, et alors sans pouvoir être ramené, et néanmoins parfaitement facile à être entraîné et gouverné.»*²

*«Il sentait peu. Dans ses campagnes, il se laissait mettre où on le plaçait: sous un feu vif, sans en être ébranlé le moins du monde, et s'y amusant à examiner si quelqu'un avait peur; à couvert et en éloignement du danger, tout de même, sans penser que sa gloire en pouvait souffrir. En tout il aimait à faire la guerre, avec la même indifférence d'y aller ou de n'y aller pas, et, présent ou absent, laissait tout faire aux généraux, sans y mettre rien du sein.»*²

*«Il étoit extrêmement glorieux ne pouvoit souffrir de résistance dans aucune de ses entreprises, et ce qui me fit juger qu'il aimoit les louanges c'est que la reine le louoit sans cesse, et jusqu'à sa figure, et à me demander un jour, à la fin d'une audience qui s'étoit tournée en conversation, si je ne le trouvois pas fort beau et plus beau que tout ce que je connaissais.»*²

---

¹ Saint Simon, t. 3, c. XXIII, note I. Portrait du roi Philippe V

² Saint Simon, t. 4, c. IX

«Sa pitié n'étoit que coutume, scrupules, frayeurs petites observances, sans conoître du tout la religion, le Pape une divinité quand il ne le choquoit pas, enfin la douce écorce des jésuites, pour lesquels il étoit passionné.»²

«Quoique sa santé fût très bonne il se tâtoit toujours, il craignoit toujours pour elle.»¹

«Philippe V avoit moins de peine à bien parler, que de paresse et de défiance de lui-même. C'est ce qui le rendoit si retenu et si rare à entrer le moins du monde dans la conversation, qu'il laissoit tenir à la reine, avec ce qui les suivoit au Mail ou dans les audiences particulières, et qu'il la laissoit aussi parler aux uns et aux autres en passant sans presque jamais leur rien dire; d'ailleurs c'étoit l'homme du monde qui remarquoit mieux les défauts et les ridicules, et qui en faisoit un conte le mieux dit et le plus plaisant.»¹

«Il étoit bon, facile à servir, familier avec l'intérieur, quelquefois même au dehors avec quelques seigneurs. L'amour de la France lui sortoit de partout. Il conservoit une grande reconnaissance et vénération pour le feu Roi, et de la tendresse pour feu Monseigneur, surtout pour feu Monseigneur le Dauphin, son Frère, de la perte duquel il ne pouvoit se consoler. Je ne lui ai rien remarqué sur pas un autre de la famille royale que pour le Roi, et ne s'est jamais informé à moi de qui que ce soit de la cour que de la seule duchesse de Beauvilliers et avec amitié.»¹

«Ce Prince (Felip V) cadet d'un ainé (Luís duc de Borgonya) vif, violent, impétueux, plein d'esprit, mais d'humeur terrible et de volonté outrée, je le dis d'autant plus librement, qu'on verra dans la suite le triomphe de sa vertu, ce cadet, dis-je, avait été élevé dans une dépendance, une soumission nécessaire à bien établir, pour éviter les troubles et assurer la tranquillité de la famille royale (...) Son esprit et tout ce qui en dépend fut donc raccourci et rabattu par cette sorte d'éducation indispensable, qui, tombant sur un naturel doux et tranquille, ne l'accoutuma pas à penser ni à produire, mais à se laisser conduire facilement quoique la justesse fût restée pour choisir le meilleur de ce qui lui étoit présenté, et s'expliquer même en bons termes quand la lenteur, pour ne pas dire la paresse d'esprit, ne l'empêchait pas de parler. La grande piété qui lui avait été soigneusement inspirée, et qu'il a toujours conservée, ne trouvant pas en lui l'habitude de juger et de discerner, le rabattit et le raccourcit encore, tellement,

---

¹ Saint Simon, t.4, c. IX

qu'avec du sens, de l'esprit, et une expression lente, mais juste et en bons termes, ce fut un prince fait exprès pour se laisser enfermer et gouverner.»¹

«Ils (els tres fills de França) différaient cependant très fort les uns des autres: le duc de Bourgogne, intelligent, spirituel, actif, énergique, mais impétueux avec fureur, opiniâtre à l'excès, passionné pour toute espèce de volupté, méprisant, sec et bref dans ses paroles; le duc d'Anjou, bon généreux et véridique, mais timide, taciturne, lent et lourd dans sa façon de s'exprimer; le duc de Berry vif, enjoué, pétulant, un vrai frétillon, comme disait sa bonne amie Madame, mais violent et sans esprit.» «J'ai ouï dire à Mr. de Beauvilliers que cela (una baralla entre el duc de Borgoña y el de Berry) lui avoit donné beaucoup de peine, et que lorsqu'ils étoient enfants, il falloît que le Duc d'Anjou fût toujours occupé à raccommo-der les querelles de ses frères.»

En resum, aquells que el van conèixer coincideixen en que aquests eren els trets més característics de la seva personalitat: Felip era bo, tranquil, dòcil, silenciós, fred, poc comunicatiu, reticent, circumspecte, contingut però amb bon criteri, de tracte fàcil, auster, generós, autèntic, fidel, lleial amb un alt sentiment de justícia, i mai faltava a la paraula donada. Però també era: lent de paraula, indecís, no tenia gran intel·ligència ni imaginació, mandrós, trist, tenia escrúpols religiosos per temor de Déu, dels altres, i de si mateix, fàcil de portar, tossut, pretenció i amic dels compliments, burleta sense ànim de ferir, hipocondríac, i “sentia poc” (no expressava els seus sentiments)

Tot el que acabem de referir, en aquest capítol, que sobre Felip V deien els seus contemporanis, són característiques de la seva personalitat o caràcter, les quals conformen la seva manera particular de ser i comportar-se, o psicologia. En Felip V, com en tota persona, a mida que apareixen signes i símptomes d'una patologia mental concreta, els trets psíquics, no patològics, malgrat que persisteixen, queden emmascarats o barrejats amb pels patològics, de manera que, sovint, resulta impossible reconèixer quins formen part de la idiosincràsia de l'individu, i quins són l'expressió del seu trastorn psiquiàtric.

2. 7. - MOTIU DE LA CONSULTA

«Toute l'Europe a su que le Roi Philippe V avoit été attaqué d'une maladie, à laquelle le nom le plus doux que l'on put donner étoit une mélancolie excessive.»¹

«Le Roi d'Espagne est toujours dans le même état, plus malade d'esprit que de corps. (...) Quoique sa santé soit très bonne pour le corps, mais pour l'esprit, on y voit du dérangement, pour peu qu'on y veuille étendre la conversation.»²

«Cette maladie du jeune roi est remarquable, parce qu'il en eut des accès plus ou moins fréquents, plus ou moins forts, dans tout le cours de sa vie. L'ennui et les chagrins qu'il éprouva au commencement de son règne en furent probablement la source.»³

«Il a de très bons et longs intervalles; et, quand il se montre, il se comporte et se contraint; parle fort juste et fort sensément (...) Son esprit est totalement égaré, sans presque aucune espérance de retour.»⁴

«He's disordered in his head»⁵

---

¹ Extrait des Quarante Mémoires sur l'Espagne, 1728-1763, par Mr. Tercier, ancien premier Commis des Affaires Etrangères. M.A.E., MD Espagne, t.164, f° 3

² Vie du Marechal de Villars, Moutard, Paris, 1784, t. III, p.398

³ Louville à Torcy, 20-VI-1702, a Noailles, Adrien-Maurice, Mémoires politiques et militaires, pour servir à l'histoire de Louis XIV et de Louis XV, J.F. Michaud & J.J. Poujoulat, Paris, 1839, p. 119

⁴ Brancas a Fleury, 17-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, 359, f° 26

⁵ Carta de Keene a Newcastle, 24-II-1737 (PRO, PS94/130) a John Lynch, Bourbon Spain, Basil Blackwell, Oxford (UK), 1989, p. 71

3. - PRIMERS ANYS DEL REGNAT

3. 1. - EL DUC D'ANJOU ESDEVÉ FELIP V D'ESPANYA

«Era la Espanya el asunto de todas las conversaciones en la Europa. Todos sabían que estaba el Rey más vecino a la muerte que a la determinación de nombrar Heredero. Estas dudas, e incertidumbre de su intención transcendieron hasta Roma donde por la muerte de Inocencio XI estaban en conclave los cardenales (...) En estas dudas (...) enfermó el Rey mortalmente (...) Y en primero de Noviembre, dos horas después del mediodía, espiró.»¹

CARLES II DE ESPAÑA. JUAN CARREÑO DE MIRANDA (1685)

El primer de novembre de 1700, va morir, sense descendència, el rei Carles II d'Espanya, deixant hereu de la monarquia Hispànica Felip duc d'Anjou, un príncep de la dinastia Borbó, en detriment de l'Arxiduc Carles, de la Àustria. El testament de Carles II va suscitar una guerra, inicialment internacional, en la qual les potències bel·ligerants es disputaven l'hegemonia a Europa. Ben aviat aquesta conflagració es va convertir també en guerra civil, en optar, una nombrosa part dels súbdits dels regnes de la Corona d'Aragó, per recolzar al candidat imperial.

---

¹ Bacallar i Sanna, Vicente, Marqués de San Felipe; *Comentarios de la guerra de España, e historia de su rey Felipe V, el Animoso...* t. I, Génova, Matheo Garviza, 1726, t. I, p.20

«Le corps fut mis dans le tombeau des Roys le lendemain, 6 de ce mois, auquel jour le feu Roy achevoit sa trente neuvième année, estant né le 6 Novembre 1661. Il a régné trente-cinq ans un mois et treize jours, ayant succédée au Roy Philippe IV, son père, le 17 Septembre 1665. Ce Prince estoit très bon et très pieux, mais sa santé, foible et chancelante, l'avoit empesché de s'appliquer aux affaires autant qu'il l'auroit désiré.»¹

Resulta delicat el comentari, del setmanari francès, de que la salut de Carles II, feble i precària, li havia impedit dedicar-se a regnar tant com hauria desitjat. Avui dia es barreja la possibilitat de que els problemes, físics i mentals, de Carles II fossin deguts a una sífilis hereditària, o a una mutació dels cromosomes sexuals, denominada síndrome de Klinefelter.² El que es pretén insinuar, en parlar d'aquest rei, és que la seva patologia, fos la que fos, era el resultat de la consanguinitat dins la seva família.

Torcy fa responsable de la manca d'interès de Carles II per governar, a la seva feble constitució física i psíquica, però també, en cert grau a l'ansia de poder de la seva mare, Marianna d'Àustria: «Charles II, roi d'Espagne étoit d'une constitution foible, naturellement mélancolique, prompt, colère, mais timide. Il avoit, depuis sa naissance, causé par ses maladies de fréquentes alarmes à ses sujets. Toute application aux affaires lui étoit insupportable, et la Reine sa mère, sœur de l'empereur Léopold, Régente du Royaume, s'étoit servie du prétexte de ménager une santé si précieuse, pour conserver l'autorité dont elle jouissoit. Ainsi le Roi, son fils, demouroit dans une profonde ignorance de ses affaires, et même des états et de sa couronne. A peine connoissoit il quelles étoient les places qui li appartenoient hors du continent d'Espagne.»³

Malgrat l'interès d'aquest assumpte, no ens hi estendrem, ja que queda fora de l'abast de la present tesi. D'altre banda no volem, ni podem, especular sobre quins trastorns de salut podrien ser la causa de la manifesta incapacitat per regnar de Carles II, ja que desconexem absolutament la qüestió. Que nosaltres sapiguem, aquestes causes que es proposen no són més que possibilitats no demostrades.

---

¹ *La Gazette*, nº 50 du 11 Décembre 1700, p.613

La Gazette. Periòdic fundat per Theofraste Renaudot, va ser el primer setmanari francès. El primer número va aparèixer el 30-V-1631, gracies a la llicència concedida pel cardenal Richelieu, en nom de Lluís XIII. Es va publicar fins el 30-IX-1915. A partir del 1762 es va afegir al títol de *Gazette de France*. El 1787 Charles-Joseph Panckouke va comprar el setmanari i el va agregar al *Mercur* del que era propietari; i més tard al *Moniteur Universel*.

² La síndrome de Klinefelter, o 47 XXY, és la manifestació clínica d'una mutació en els cromosomes sexuals masculins.

³ *Mémoires du M. de Torcy*, p.4

«De la muerte, y testamento del Rey aviso luego, con Expreso, el Cardenal al Rey de Francia, y otro correo les despacho su Ministro el Señor de Blecourt. Antes de llevar el Real Cadáver, con la acostumbrada pompa, al Panteón del Escorial (...) mando el Cardenal abrir y leer el Testamento: Publicose por Heredero al Duque de Anjou. Aplaudieron todos, y se conformaron a la voluntad del Rey. Algunos fingían; otros, embarazados del actual dolor, confundían dos causas en un efecto; porque los más allegados y familiares del Rey, deseaban Príncipe austriaco, o criados con esta aprehensión, o conservando a la Francia un odio, mas heredado, que justo. Enviose copia del testamento al marqués de Castellodorus, para que lo presentase al nuevo Rey.»¹

Res va ser tan senzill com pot semblar després de llegir el paràgraf anterior, escrit pel marquès de San Felipe. Anys enrere, el 1668, en previsió de que Carles II d'Espanya morís sense descendència, França i l'Imperi havien signat el tractat de Grémonville.² Pel mateix motiu, el 1698, després de la pau de Rijswijk,³ França va acordar amb Anglaterra i les Províncies Unides el Primer Tractat de Partició,⁴ segons el qual aquestes potències recolzaven, com a hereu de la Monarquia Hispànica, al el príncep Josep Ferran de Baviera,⁵ nebot-net de Carles II, tal com aquest darrer havia establert, en el seu testament del 1696. Segons aquest tractat, l'Imperi i França, en compensació a la renúncia dels seus drets al tron d'Espanya, es repartien la monarquia Hispànica de la següent manera: Josep Ferran heretaria Espanya (excepte Guipúscoa), els Països Baixos Espanyols, i les Índies; els altres dos aspirants, amb drets successoris pel seu llinatge, rebrien: l'arxiduc Carles d'Àustria el Milanesat, i el Gran Delfí, fill de Lluís XIV, els regnes de Nàpols i Sicília, els presidis de Toscana incloent Finale, i Guipúscoa. Carles II, però, mai va acceptar aquestes condicions, ni es va adherir al dit tractat, perquè feia trossos la monarquia.

Mentre els estats predominants a Europa discutien el repartiment, Josep Ferran de Baviera va morir, de manera sobtada, a Brussel·les, el 6 de febrer de 1699, pocs mesos

---

¹ M. de San Felipe; *Comentarios de la guerra de España...*, Matheo Garviza, Génova, 1726, t I, p.20

² Segons l'article 3er. del tractat de Grémonville, signat a Viena el 19-I-1668, si Carles II d'Espanya moria sense descendència, la Monarquia Hispànica es repartiria de manera que el SIRG obtindria: els regnes d'Espanya (excepte Navarra), les Índies, el ducat de Milà, els Presidis de Toscana i altres lligats a la corona espanyola; Sardenya, les illes Canàries, i les Balears. França s'annexionaria els Països Baixos (amb la Borgonya), les illes Filipines, el regne de Navarra, el port de Roses, les places del Nord d'Àfrica, i els regnes de Nàpols i Sicília amb les seves illes adjacents.

³ Tractat que va posar fi a la guerra dels 9 anys; signat entre França, Espanya, Anglaterra i les Províncies Unides (20-IX-1697) i entre França i el SIRG el 30-X-1697.

⁴ Primer tractat de Partició, signat a La Haia, 11 d'octubre de 1698

⁵ Josep Ferran de Baviera (Viena, 28-X-1692/Brussel·les, 6-II-1699), comte de Hendel, era fill del duc-electoral Maximilià Manuel II de Baviera, i de l'arxiduchessa Maria Antonia d'Àustria; per tant net de l'emperador Leopold I del SIRG i nebot net de Carles II d'Espanya, i besnét de Felip IV d'Espanya.

abans de complir 7 anys. Malgrat que tot fa pensar que l'infant va morir de mort natural, es va especular amb l'enverinament, tal com era habitual en aquells temps quan es produïa una mort en el si de la reialesa. Avui dia no hi ha cap evidència amb fonament que recolzi la hipòtesi de l'enverinament de l'Infant. Aquesta inesperada mort, enfrontava a Carles II a la difícil situació d'haver de triar per hereu entre l'arxiduc Carles d'Àustria, i Felip de Borbó. Ambdós tenien drets successoris a la corona d'Espanya en ser: Felip d'Anjou, net de Maria Teresa d'Àustria, reina de França, filla del primer matrimoni de Felip IV d'Espanya amb Isabel de Borbó, i l'arxiduc Carles, net de Marianna d'Àustria, segona dona i neboda de Felip IV.¹

Per aquest motiu, els països europeus interessats: França, Anglaterra, i les Províncies Unides dels Països Baixos, en veure que la salut de Carles II s'agreujava, van signar, pel maig de 1700, un nou acord respecte a la successió al tron d'Espanya, el Segon Tractat de Partició,² pel qual es designava hereu a l'arxiduc Carles d'Àustria, el qual rebria els territoris adjudicats a Josep Ferran en el Primer Tractat de Partició. Lluís, el Gran Delfí de França, rebria la Lorena, a més del que s'avia convingut en el primer tractat, i compensaria al duc Leopold Josep de Lorena i Bar³, els territoris del qual estaven ocupats pels francesos, amb el Milanesat, que pertanyia a la corona espanyola. Aquest segon tractat, que l'Emperador Leopold I, es refusava signar, incloïa una clàusula per la qual s'atorgaven a l'Emperador 3 mesos per decidir-se a subscriure'l, si en aquest temps no responia, els aliats designarien al substitut de l'Arxiduc Carles.⁴

Tant si el testament del rei d'Espanya afavoria als Borbó de França, com si es decantava pels Àustria, es desestabilitzaria el lleuger equilibri que havia entre les potències europees «*Lo que realmente se debatía era la redefinición del equilibrio político europeo ante la crisis evidente del imperio hispánico, a la par que el control del comercio americano i el mercado hispánico.*»⁵

Mentrestant, a la cort de Madrid, dues camarilles,⁶ augmentaven les intrigues per aconseguir que el rei testés en favor del seu candidat. Una encapçalada per la reina

---

¹ Per la qüestió successòria de Carles II, veure: Peña Izquierdo, Antonio Ramón, *La crisis sucesoria de la Monarquía Española: el Cardenal Portocarrero y el primer gobierno de Felipe V (1698-1705)* Universidad autónoma de Barcelona, 2005

² El segon tractat de Partició el van signar França, Anglaterra, i les Províncies Unides, a Londres, els dies 13 i 29 de març de 1700, Segons *Oeuvres de Louis XIV*, Paris, Treuttel et Würtz, 1806, t. VI, n.p.p. 2, de p.34. En les *Mémoires du Marquis de Torcy*, 1757, t.I, p, 84, consta també el 13 de maig de 1700; però diu que els diputats dels Estats Generals de les Províncies Unides van signar el 25 de desembre del 1700

³ Leopold Josep de Lorena i Bar (1679/1729)

⁴ *Mémoires du M. de Torcy*, p.84

⁵ Albareda Salvadó, J., *La Guerra de Sucesión de España*, Barcelona, Ed. Crítica, 2010, p.46

⁶ Els partidaris del casal d'Àustria eren el comte d'Oropesa, l'Almirante de Castilla, i el comte de Frigiliana,

d'Espanya Maria Anna de Neoburg conspirava en favor dels Àustria, i l'altre amb el cardenal Portocarrero al capdavant, ho feia en favor dels Borbó. Carles II guardava silenci sobre el seu llegat, i consultava la qüestió amb el Papa, i aquest amb membres rellevants de la seva Església.¹ A finals de setembre de 1700 va empitjorar la salut del rei, i també les intrigues al seu voltant, fins al punt de convertir els seus darrers dies en un martiri.

Cap a finals de setembre, es deia que la reina vídua seria regent, mentre arribava l'hereu, l'Arxiduc Carles d'Àustria.² Però a principis d'octubre; Blécourt³, l'encarregat de l'ambaixada francesa, ja havia comunicat al seu rei, que per la cort de Madrid els rumors deien que havia de ser un dels fills del Delfí.⁴ Torcy,⁵ *secrétaire d'État des Affaires étrangères* de Lluís XIV, ja havia insinuat al marquès de Louville,⁶ *gentilhomme de la manche*⁷ del duc d'Anjou, la possibilitat de que algun dels *filis de France* –així s'anomenava als tres nets legítims de Lluís XIV- heretes el tron d'Espanya; però no havia especificat de quin dels tres es tractava.

El 3 d'octubre de 1700, ja a les portes de la mort, Carles II va fer un darrer testament,⁸ influït, en gran manera, pel cardenal Portocarrero i els seus partidaris.⁹ Per no estendre'ns sobre aquest interessant però complicat episodi, resumirem parafrasejant al cardenal Dubois, dient: «*On n'a jamais su comment avait été fait le testament, qui mettait la couronne d'Espagne sur la tête du jeune duc d'Anjou.*»¹⁰

El rei d'Espanya, en la clàusula 13 del seu testament, reconeixia els drets successoris de la seva germana Maria Teresa, reina consort de França. Però per evitar l'alarma que

---

¹ *Mémoires du M. de Torcy*, p.89

² «*Une maladie nouvelle réduisit le roi d'Espagne à l'extrémité vers la fin de septembre (...) On disoit sourdement qu'il avoit confirmé son testament fait en faveur de l'Archiduc, déclaré la reine régente, et formé un conseil.*» (*Mémoires du M. de Torcy*, p.93)

³ Jean-Denis, marquès de Blécourt (1640/1719), era secretari de l'ambaixada de França a Espanya, i va fer les funcions d'ambaixador en l'interim de les dues ambaixades d'Henry Harcourt (1^a de finals de 1697 fins la tardor del 1701; 2ª des de gener, fins l'octubre de 1701, en que va cessar per malaltia.) això és durant els mesos que van precedir la mort de Carles II. Anys després, del 1709 al 1711 va ser ambaixador

⁴ «*Je ne vois qu'on fasse rien dire à V.M. tant que le roi d'Espagne sera en vie. On doit incontinent après sa mort ouvrir le testament et déclarer le successeur. Il paraît toujours, Sire, qu'on veut demander à V.M. un de ses petits-fils.*» (Hippeau, *Avènement des Bourbons au trône d'Espagne*, Didier et Cie., Paris, 1875, t.II, p.288)

«*Les discours changèrent au commencement d'octobre. Blécourt écrivit au roi que suivant les bruits de Madrid, un des fils du Dauphin étoit appelé à la couronne d'Espagne.*» (*Mémoires de Torcy*, t.VIII, p.549)

⁵ Jean Baptiste Colbert de Torcy (1665/1746) un dels diplomàtics més reputats del regnat de Lluís XIV, i un del que més va gaudir de la confiança d'aquest rei.

⁶ Charles August d'Allonville, marquès de Louville (18-V-1664/20-VIII-1731) Era capità del regiment d'infanteria del rei de França, i *gentilhomme de la manche* del duc d'Anjou, quan va ser designat per acompanyar Felip V a Espanya, on es va estar fins 1703 amb el càrrec de *chef de la maison française*.

⁷ *Gentilhomme de la manche*, era el càrrec d'aquelles nobles que acompanyaven un príncep adolescent.

⁸ Mariana i Sabau, *Historia General de España*, Madrid, 1821, t. XIX, *Testamento de Carlos II*, clàusula 15.

⁹ Jean Baptiste Targe, *Histoire de l'avènement de la maison de Bourbon en Espagne*, Paris, 1772, t. I, p.277

¹⁰ *Mémoires du Cardinal Dubois*, Paris, Mame et Delaunay-Vallé, 1829, t.II, p. 229

provocaria a Europa el fet de que les corones de França i Espanya es poguessin ajuntar en un sol cap, el del Delfí Lluís, seria el duc d'Anjou, segon fill d'aquest,¹ qui heretaria la Monarquia Hispànica sencera, sense cap escissió. La intenció d'aquesta tria, en favor del casal de Borbó, com diu l'historiador William Coxe,² era triple: evitar el desmembrament de la monarquia espanyola, posar en evidència el perill d'unir les corones d'Espanya i França en un sol cap, i preservar l'ordre natural de successió.³

La decisió de Carles II es va mantenir en secret, fins a ser comunicada al rei de França. *Sa Majesté Très Chrétienne*,⁴ *Louis XIV de France*, va rebre la notícia de la mort de Carles II d'Espanya a Fontainebleau, el dia 9, a la una del migdia, per un correu exprés de Mr. Blécourt, enviat extraordinari de França a Espanya, que aleshores era a Madrid.⁵ Pel seu costat, la junta de regència, que s'havia establert en morir el rei, també va enviar al rei de França un correu, el qual malgrat haver sortit abans que el de Blécourt, va arribar a Madrid el dia 10, a les 14.30 hores, perquè es va posar malalt a San Sebastià i va haver de ser substituït per un altre. L'ambaixador espanyol a França, Marquès de Castellidosrius⁶ en audiència, el dia 11 de novembre, a les 9 del matí, va entregar al rei de França, una carta i una copia autenticada del testament de Carles II, per ordre de la reina vídua, Maria Anna, i del *Consejo de Regencia*. El Gran Delfí, i el ministre Torcy estaven presents en aquesta audiència, en la qual no hi va haver cap altre ministre;⁷ en acabar, el rei va fer entrar al seu despatx al duc de Borgonya.⁸ La carta deia: «*A las dos horas, y tres quartos de la tarde de este día (primer de noviembre de 1700) llevó Dios (para gozar sin duda de su Gloria) el alma del Rey Don Carlos Segundo nuestro Señor; su Testamento cerrado se ha abierto inmediatamente con la solemnidad el derecho, y hallándose en la Cláusula de Heredero, y sucesor de todos los Reynos, y Dominios sin*

---

¹ Mariana i Sabau, *Historia General de España, Madrid, 1821, t. XIX, Testamento de Carlos II, p. 401, cláusula 13.*

Mémoires du M. de Torcy, p. 94; San Felipe, t. 1, p. 24; *Journal de Dangeau*, t. VII, p. 412

Ubilla data, equivocadament, el testament el dia 2 d'octubre: "...en el testamento cerrado que en dos de octubre del mismo año de mil setecientos." Ubilla, *Sucesión del Rey D. Felipe V.*, Madrid, Imp. Juan García Infanzón, 1704, p.6

²William Coxe (Londres, 1748/1828) Historiador format en el King's College de Cambridge, va ser escriptor de nombrosos treballs històrics i cròniques de viatges.

³ Coxe, William, *Memoirs of the Kings of Spain, of the House of Bourbon, from the accession of Philip V to the death of Charles III (1700...to...1788)*; Longman, London, 1815 (2a. edició), 5 vols, t.I, p.87

⁴ *Sa Majesté Très Chrétienne* era el tractament protocol·lari del rei de França, tant en l'àmbit comú com en el diplomàtic, amb el qual el Papat, des dels temps dels merovingis, distingia, aquesta i altres monarquies cristianes europees, per considerar-les protectores dels seus interessos. El rei d'Espanya tenia el tractament de Majestat Catòlica, el de Portugal de Majestat Fidelíssima, el d'Hongria de Majestat Apostòlica, i el d'Anglaterra de Defensor de la Fe.

⁵ Ubilla, p.16

⁶ Manuel de Senmenat, Oms de Santa Pau, i Lanuza (Barcelona, 1651/Lima, 1710) Governador de Tarragona, virrei de Mallorca (1681-1688, ambaixador d'Espanya a Portugal (1691) i Marquès de Castellidosrius, nomenat per Carles II (1696), Ambaixador d'Espanya a França (1693-1700), Virrei del Perú (1704-1709) va ser destituït acusat de corrupció i se'l va desproveir dels seus bens, els quals van ser retornats als seus hereus després de mort.

⁷ Ubilla, p.18

⁸ Ubilla, p.18; Dangeau, t.VII, p.413; *Correspondance Générale de Mme.de Maintenon*, t.IV, p.342 Appendice à la lettre XCVIII

*excepción de ninguna parte de ellos, llamar para una y otra circunstancia, al Serenísimo Señor Duque de Anjou, Hijo del Serenísimo Delfin.»*¹

Les darreres voluntats de Carles II especificaven també que, en cas de mort del duc d'Anjou, o bé que aquest esdevingués rei de França, l'hereu seria el germà petit, duc de Berry, i en defecte d'aquest l'arxiduc Carles d'Àustria, en cas de mort del qual, o de que esdevingués emperador, ho havia de ser el duc de Savoia, Victor Amadeu II, que era besnét de la infanta Caterina Micaela, filla de Felip II d'Espanya. El testament no mencionava al també aspirant al tron d'Espanya, Felip II d'Orleans, fill de *Monsieur*, germà petit de Lluís XIV, la qual cosa va provocar una protesta de part seva² Quedaven exclosos de la successió, l'hereu al tron de França, el duc de Borgonya germà gran de Felip V, i l'hereu de l'Imperi, l'arxiduc Josep, ja que no es desitjava que cap d'ambdues potències posseís el regne d'Espanya, i desestabilitzés l'equilibri de poders a Europa. La reina vídua, Mariana de Neoburg, estaria obligada a renunciar als seus drets successoris; i rebria una compensació en plata i pedres precioses.

Tal com consignava la clàusula 15 del testament de Carles II, el cardenal Portocarrero seria regent, fins l'arribada de Felip V a Espanya, assistit per un consell o *Junta de Regencia*: «*Cardenal Portocarrero, gobernador d'España; Dn. Baltasar de Mendoza y Sandoval, obispo de Segovia, Inquisidor general; Dn. Rodrigo Manuel Manrique de Lara conde de Frigiliana, Gentil-Hombre de la Camara, como consejero de Estado; Dn. Francisco Casimiro Pimentel Conde de Benavente, Sumiller de Corps de Su Magestad, como Grande de España; (...) y yo Dn. Antonio de Ubilla (...) la Serenísima Señora Dña. María Ana de Neoburg (...) que todo el tiempo que Su Magestad se mantuviese en la Corte asistiese, y autorizase, la junta, interviniendo en los negocios, y en ellos tuviese Voto de Calidad...*»³

La *Junta de Regencia* demanava, al rei de França, una resposta ràpida sobre l'acceptació del testament. Lluís XIV abans de decidir sobre un assumpte tan compromès, va voler discutir-lo amb els seus al·legats, per la qual cosa va convocar un consell de ministres, el 9 de novembre. Segons Dangeau aquest consell es va celebrar

---

¹ Ubilla, p.15

² «*Le duc d'Orléans était oublié, ce qui amena d'abord une protestation de sa part, et dans la suite d'autres événements.*» Louville, *Mémoires secrets sur l'établissement...* Paris, Maradan, 1818, t. I, p.17

Coxe, t I, pg.88 i 89

Anes, Gonzalo, *Historia de España*; t 4: *El siglo de las lucas*, pg. 125-126

³ Ubilla, p.11-12

als apartaments de Mme. de Maintenon¹, estant ella present, i va durar des de les tres fins a les set de la tarda. El ministre Torcy, qui, de segur, va estar present en la reunió, en les seves memòries contradiu Dangeau en afirmar que «*Les écrivains des derniers temps ont avancé faussement que Madame de Maintenon avoit assisté à ce conseil, et qu'elle avoit donné son avis.*»² Al marge de l'esposa morganàtica del rei, hi va estar o no, van assistir: el Delfí, el canceller Pontchartrain³, Paul de Beauvilliers duc de Saint Aignan⁴, *chef du conseil de finances* i *gouverneur* del duc d'Anjou i dels seus germans, i Torcy *secrétaire d'État des d'Affaires étrangères de France*.⁵

Pel que sembla *Monseigneur* i Torcy estaven a favor de l'acceptació del testament, i el comte de Pontchartrain indecís. S'hi oposaven Beauvilliers i Mme. de Maintenon -la qual els historiadors no es posen d'acord en si va estar o no present⁶- en creure que Lluís XIV havia de mantenir la paraula donada en el primer tractat de Partició, per evitar la guerra. Beauvilliers i Maintenon, segons Louville, pensaven també que el rei de França, situant la seva família al tron d'Espanya, creava amb aquest país una “*alliance éternelle*”; un lligam que, amb el temps, podria significar una cruel enemistat, tal com havia passat amb el casal d'Àustria.⁷ Diu Saint Simon que, en la reunió, Lluís XIV, no es va manifestar: «*Le roi conclut sans s'ouvrir. Il dit qu'il avoit tout bien oui, et compris tout ce qui avoit été dit de part et d'autre; qu'il y avoit de grandes raisons des deux côtés, que l'affaire méritoit bien de dormir dessus et d'attendre vingt-quatre heures ce qui pourrait venir d'Espagne, et si les Espagnols seraient du même avis que leur roi.*»⁸

---

¹ Françoise d'Aubigné (1635/15-IV-1719) suposadament era l'esposa morganàtica de Lluís XIV, amb la que s'hauria casat, en secret, la nit del 9-X-1686.

² J. B. Targe, *Histoire de l'avènement de la maison de Bourbon au trône d'Espagne*, Paris, Nyon, 1772, vol I, p. 277

³ Jérôme Phélyppeaux de Pontchartrain (1674/1747) *Secrétaire d'État de la maison du roi, et secrétaire d'État de la Marine de France* del 1699 al 1715.

⁴ Paul de Beauvilliers, duc de Saint Aignan (1648/1714) anomenat també en moltes fonts “duc de Beauvilliers” El 1685 va ser cap del *Conseil de Finances* de França; des del 1689 *Gouverneur des fils de France*; el 1791 membre del *Conseil d'en Aut*, i *Ministre d'État*. Ell i el seu cunyat, el duc de Chevreuse (ambdós casats amb filles de Jean Baptiste Colbert, M. de Seignelay), eren íntims amics del duc de Saint Simon. Malgrat que Beauvilliers va tenir tretze fills, cap dels mascles va viure prou per heretar el seu títol, el qual va quedar en mans del seu germanastre, Paul-Hyppolyte de Beauvilliers (1684/1776)

⁵ *Journal de Dangeau*, t.VII, p.412

J. B. Targe, *Histoire de l'avènement de la maison de Bourbon au trône d'Espagne*, Paris, Nyon, 1772, vol I, p. 272

⁶ Sobre la qüestió de si Mme de Maintenon va assistir a la reunió, diu Louville, t. I, p. 27: “*Mme. de Maintenon (...) qui s'y montrait fort opposée*” En *Mémoires de Torcy*, p.99: “*Les écrivains des derniers temps ont avancé faussement que madame de Maintenon, avoit assisté à ce conseil, et qu'elle avoit donné son avis.*” En el *Journal de Dangeau*, t. VII, p. 412 diu: “*Le roi changea l'ordre qu'il avoit donné pour la chasse, et à trois heures il manda aux ministres de venir chez Mme. de Maintenon. Monseigneur, qui avoit couru le loup le matin, étoit déjà de retour. Le conseil dura jusqu'à sept heures. Mme. de Maintenon, chez qui il se tenoit, y étoit présente. (n.p.p. 1: pour toute cette question voir les négociations relatives à la succession d'Espagne, par M. Mignet, 4vol.)*

⁷ “*On sait que, dans ce conseil, ce prince et monseigneur se prononcèrent pour le testament. Le marquis de Torcy opina d'une manière ambiguë, M. de Pont-Chartrain l'imita, M. de Beauvillier parla contre l'acceptation; elle paraissait résolue par la volonté du roi; néanmoins elle resta indécidée encore quelques instants, à cause de madame de Maintenon qui s'y montrait fort opposé. A la vérité, rien n'était plus facile que de prévoir l'issue de l'affaire.*” (Louville, t.I, p.26)

Sobre aquest consell: *Mémoires du M. de Torcy*, p. 99; J. B. Targe, *Histoire de l'avènement de la maison de Bourbon au trône d'Espagne*, Paris, Nyon, 1772, vol I, p. 272

⁸ Saint Simon, t.3, c. II

Diuen Dangeau i Saint Simon, que en aquesta reunió del dia 9 de novembre de 1700, *Monseigneur*, demostrant una gran i sincera alegria, va dir que mai cap home s'havia trobat en situació de poder dir com ell: «*Le Roi mon père et le Roi mon fils.*»¹ Coxe expressa aquesta anècdota, a partir de Saint Simon, dient que les seves ambicions es veien satisfetes en ser alhora fill i pare de rei.² Torcy, en canvi, explica que el dia 16, quan ja s'havia produït l'anunci oficial a Versalles, Felip V va anar a visitar al seu pare al castell de Meudon, i va ser allí que *Monseigneur* demostrant una gran i sincera alegria, va dir que mai cap home s'havia trobat en situació de poder dir com ell: «*le Roi mon père et le Roi mon fils.*»³ De fet, la cèlebre frase: «*Fils de roi, père de roi, jamais roi.*» - que Saint Simon atribueix a una profecia relativa a *Monseigneur*, probablement perquè li esqueia- en origen havia estat la divisa de Carles, primer Valois, dels Capet de França.⁴

San Felipe explica amb aquestes paraules la qüestió de l'acceptació del testament per part de Lluís XIV: «*El Rey de Francia, para justificarse con los Príncipes de la última confederación, y dar satisfacción a sus Vasallos, mandó que el Parlamento y su consejo de Estado deliberasen, si debía admitir para su Nieto la Corona. Los que sabían las artes, que a este fin había usado, y los Exércitos, que tenía prevenidos en los confines de España, conocieron que era afectada la duda; y aunque eran de opinión que le convenía más a la Francia la división de aquellos Reynos, que el empeño de sostener en ellos á un príncipe de la Real Estirpe, se adherieron a la voluntad del Rey, y respondieron casi uniformes: "Que debía admitirla, sin temer la nota de haver faltado al pacto de la división, porque en esta solo se estuvo de acuerdo en el caso, que hubiese Carlos II nombrado Heredero a un Príncipe Austriaco, o muriese sin nombrarle. Que el presente caso no estaba prevenido, ni hecho mención de él, y que así sería tyrania, quitar de su familia un Reyno, que con las más obsequiosas expresiones lo aclamava"»⁵ En adherir-se al segon tractat de Partició, Lluís XIV havia adquirit compromisos internacionals sobre aquest tema, el principal dels quals era l'acceptació de l'arxiduc Carles d'Àustria com a hereu de la Monarquia Hispànica. Si el rei de França, en veure's afavorit en la figura del seu net, acceptava el testament de Carles II, ignorant el tractat*

---

¹ *Journal du Marquis de Dangeau*, t. VII, p. 420

«*Monseigneur parut hors de lui de joie, répétait souvent que jamais un homme s'avait trouvé en état de dire comme lui: 'Le roi mon père, et le roi mon fils.' S'il avait su la prophétie qui dès sa naissance avait dit de lui: 'Fils de roi, père de roi, jamais roi.'* (...) *je pense que, quelque vaines que soient ces prophéties, il ne s'en serait tant réjouit.*» (Saint Simon, t.3, c.II)

² «*Declared that his highest ambition would be gratified by being at once the son and father of a King.*» (Coxe, *Memoirs of the Kings of Spain of the House of Bourbon...*t.I.1, p. 90)

³ *Journal du Marquis de Dangeau*, t. VII, p. 420

⁴ Carles de Valois (12-III-1270/16-XII-1325)

⁵ San Felipe, t. I, 21, 22

de partició, la declaració de guerra per part del S.I.R.G. era segura. D'altra banda, si Lluís XIV no acceptava la corona pel seu net, representava abandonar per sempre els drets de la seva dona, o bé haver de fer la guerra a Espanya, per conquerir la part que el tractat de repartiment havia assignat a França. Fos com fos. La guerra resultava inevitable. Per aquest motiu Lluís XIV, mentre va durar la llarga malaltia de Carles II, havia fet avançar un gran nombre de tropes cap a la frontera de Catalunya, amb el marquès d'Harcourt, bon general i hàbil negociador, com a cap de l'exercit.¹

Quan el 10 de novembre de 1700, el rei de França i els implicats en la decisió estaven ja convençuts, de que convenia acceptar l'herència de Carles II, Torcy² va prevenir Harcourt,³ per que tingués l'exercit de la frontera francoespanyola a punt per intervenir, en cas de que l'Emperador intentés una immediata acció violenta contra Espanya.⁴ A més Torcy va preguntar a Louville, que coneixia al príncep des de petit: «*Connaissez-vous bien à fond le duc d'Anjou? Le croyez-vous capable d'une résolution vigoureuse?*» a la qual cosa Louville va respondre: «*C'est selon, oui, si quelqu'un la lui fait prendre. Mais il n'a que dix-sept ans, et il est trop élevé dans la crainte pour agir de lui-même*»⁵ Amb aquestes paraules Torcy volia significar que calia que Felip V estigués preparat per entrar a Espanya, al cap d'avant d'un exercit, abans de que ho fes l'Arxiduc: «*Vous chargeriez-vous, reprit le ministre, de lui faire quitter secrètement cet endroit-ci, et de le mener à M. d'Harcourt, qui est prêt à passer la frontière d'Espagne avec une armée? L'Empereur lui fera peut-être couper le cou, aussi bien qu'à vous; mais, comme ce ne sera qu'en effigie, cela ne vous fera pas grand mal.*»⁶ Els imperials, però, no van fer cap moviment que pogués obligar als francesos a fer us de la força.⁷ L'ambaixador imperial a Madrid, comte d'Harrach, va protestar contra l'acceptació del testament, per part de Lluís XIV; va intentar trobar partidaris del casal d'Àustria a Espanya, i en no trobar recolzament va optar per sortir del país.

---

¹ J. B. Targe, *Histoire de l'avènement de la maison de Bourbon au trône d'Espagne*, Paris, Nyon, 1772, vol I, p. 292

² Jean-Baptiste Colbert de Torcy, marquis de Torcy (Paris, 14-IX-1665/ 2-IX-1746) Secrétaire d'État d'affaires étrangères de France des 1689 à 1715, et dès 1700 à 1715 Ministre d'État. (Lucien Bély, *Dictionnaire Louis XIV*, éditions Robert Laffont, coll., Bouquins, 2015)

³ Henry d'Harcourt (1654/ 1718) Militar reputat i diplomàtic; ambaixador de França a Espanya del 1697 al 1799, i, per segona vegada consecutiva, del febrer fins l'octubre de 1701, en que per motius de salut va ser cridat a França.

⁴ «*Le marquis de Coigny, lieutenant, général, prit congé du roi. On croit que l'on l'envoie à Bayonne, pour commander les troupes sous le marquis d'Harcourt.*» (*Journal de Dangeau*, t. VII, p. 414)

«*Le Monarque François avoit fait avancer un grand nombre de troupes sur les frontières de la Catalogne, et quelque temps avant la mort de Charles. Il havit donné des ordres au M. de Harcourt (...) pour qu'il se mit à leur tête en s'il étoit nécessaire.*» J. B. Targe, *Histoire de l'avènement de la maison de Bourbon au trône d'Espagne*, Paris, Nyon, 1772, vol I, p. 292

⁵ Louville, *Mémoires secrets sur l'établissement...* t. I. p. 25

⁶ Louville, *Mémoires secrets sur l'établissement...* t. I. p. 26

⁷ J. B. Targe, *Histoire de l'avènement de la maison de Bourbon au trône d'Espagne*, Paris, Nyon, 1772, vol I, p. 292

El dia 12, tal com li havien demanat, Lluís XIV va enviar una carta de resposta dirigida a la reina vídua, cap de junta regent, acceptant la corona en nom del seu net.¹ Segons Coxe, a més de la carta per la junta, el rei de França va enviar una carta personal a Portocarrero, agraint-li haver aconseguit que el seu net fos rei, prometent-li ajuda i protecció en el futur, i assegurant-li que el seu net es deixaria guiar pels seus consells.²

El dissabte 13 de novembre, quan encara no s'havia anunciat oficialment la seva decisió, Lluís XIV deia: «*Je suis sûr que quelque parti que je prenne que beaucoup de gens me condamneront.*»³ Però alhora, per força havia de tenir present que, a partir d'aquell moment, com deia Louville: «*La maison de Bourbon redoubla son empire.*»⁴

El periòdic *Le Mercure Galant*⁵ explica, amb detall, els esdeveniments d'aquells dies a la cort francesa; però Dangeau és l'únic que diu que Felip d'Anjou no va conèixer, oficialment, el seu destí fins el divendres dia 12 de novembre. De segur el jove havia escoltat rumors, però, segons aquest autor, el seu avi no li ho va comunicar fins aquest dia. Ho va fer en privat, davant del seu pare, i del seu germà gran. Dangeau diu exactament: «*On sut que vendredi (12 Novembre 1700) au matin le roi avoit longtemps parlé à monseigneur le duc d'Anjou dans son cabinet en présence de Monseigneur et de monseigneur le duc de Bourgogne. On a jugé ici que dans cette conversation le roi lui avoit appris qu'il étoit roi d'Espagne.*»⁶

A partir d'aquell moment, Felip no va fer ni dir res, que pogués donar a entendre, a la cort, que coneixia el seu destí; quan se li va parlar del testament del rei d'Espanya, va respondre escaridament: «*Qu'après l'honneur qu'il lui avoit fait de le nommer pour son successeur, sa mémoire lui seroit toujours bien précieuse*»⁷ Madame de Maintenon escrivia al seu amic el cardenal de Noailles: «*Notre jeune roi la reçoit avec la gravité et le sang-froid d'un roi de quatre-vingt ans.*»⁸

---

¹ Ubilla, 19; Louville, p. 28; Torci, t. 1, p. 157; Saint Simon, v. 3, p. 158

² "...a private letter written by Louis himself, acknowledging the services of Portocarrero with the strongest expressions of gratitude and regard, as the person to whom his grandson principally owed his crown. He promised his future protection and aid, and concluded with assurances, that the young sovereign should be guided by his counsels" (Coxe, t.1, p. 93)

³ Saint Simon, t. 3, ch. 2, i *Journal du Marquis de Dangeau*, t. VII, p. 416

⁴ Louville, t. I, p. 28

⁵ *Le Mercure galant*, revista literària, de publicació trimestral, oferia notícies, poemes, i historietes. Fundada a Paris, el 1672, per Jean Donneau de Visé. En morir el seu creador, el 1710, en van ser directors Charles Dufresny i Antoine de La Roque, els quals van canviar el nom per *Le Mercure de France*. Es va deixar de publicar des de 1825 a 1890. El 1958 va se comprada per Ed. Gallimard.

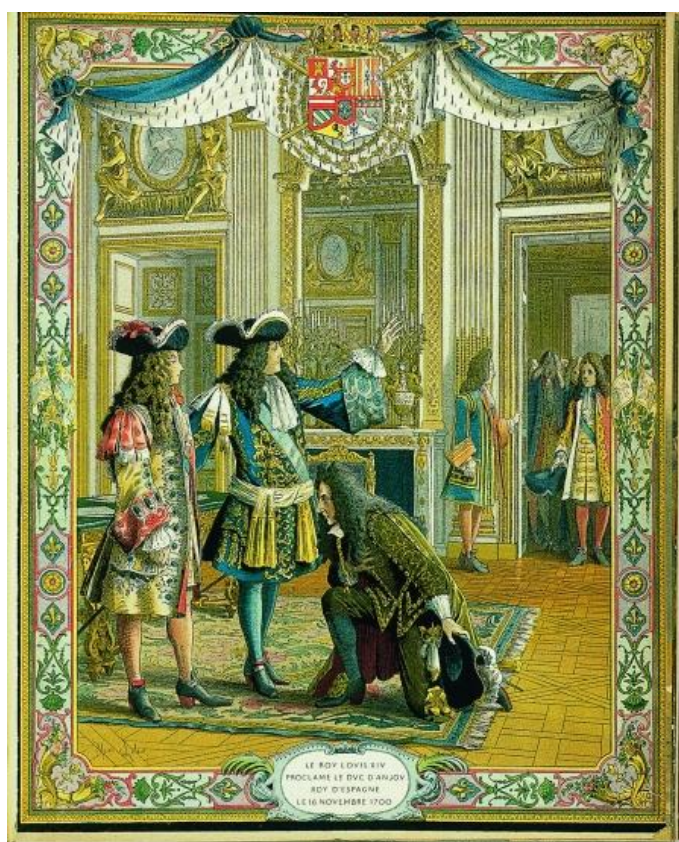
⁶ *Journal du Marquis de Dangeau*, t. VII, p. 416

⁷ *Journal du Marquis de Dangeau*, t. VII, p. 416

⁸ Carta de M. de Maintenon al cardenal de Noailles, 17-XI-1700, *Correspondance Générale de M. de Maintenon*, t. IV, p.344

Dangeau ens proporciona altres detalls d'aquell dia: «*Le soir (del dimecres, 17-XI-1701) S.M. Catholique (Felip V) alla chez Mme. de Maintenon, et, après avoir été quelque temps enfermé avec le roi, il a joué à des petits jeux: à courre et à danser aux chansons avec madame la duchesse de Bourgogne et ses dames; et a un peu quitté sa gravité qu'il a déjà en publique, comme s'il étoit né à Madrid.*»¹

El dilluns 15 de novembre, a les 10 del matí, la cort, que era al palau de Fontainebleau, va fer camí cap al de Versalles, on va arribar a les quatre i mitja de la tarda. Lluís XIV havia mantingut en secret la notícia. per anunciar-la allí amb més pompa.² Així dons, el dia 16, es va fer la proclamació oficial de Felip V com a rei d'Espanya.

LE ROY LOUIS XIV PROCLAME LE DUC D'ANJOU ROY D'ESPAGNE LE 16 NOVEMBRE 1700

¹ *Journal du Marquis de Dangeau*, t. VII, p.425

² «*Le Roi (Louis XIV) décida, et voulut que la résolution qu'il prit d'accepter le testament, fût tenue secrète pendant quelques jours. (...) Le roi luy (à l'ambassadeur d'Espagne) confia la résolution qu'il avoit prise; comme elle ne devoit être déclaré que lorsque le Roi seroit de retour à Versailles, il luy recommanda le secret pendant peu de jours encore.*» (Jean Baptiste Targe, *Histoire de l'avènement de la maison de Bourbon en Espagne*, Paris, 1772, t.I. p.277)

Les fonts franceses diuen però, que Lluís XIV va rebre notícia de la mort del rei d'Espanya, el dimarts dia 9 de novembre a les 13h, a Fontainebleau; mentre estava reunit amb el consell de finances, per un correu del duc d'Harcourt, amb el resum del testament del rei Carles II (*Journal du Marquis de Dangeau*, t.VI, p.412)

Saint Simon, t.3, ch. II

Correspondance générale de Madame de Maintenon t. IV, Appendice à la lettre XCVIII, p.342
Louville, *Mémoires secrets...*, t. I, p.24.

El rei de França va cridar l'ambaixador espanyol al seu despatx, per dir-li en presència de Felip: «*Vous le pouvez saluer comme votre roi.*» L'ambassadeur se jeta à deux genoux et lui baissa la main à la manière d'Espagne; il lui fit ensuite un assez long compliment en espagnol.»¹ Al compliment que el marquès de Castellidosrius va dirigir a Felip V en espanyol, va respondre Lluís XIV: «*Il n'entend pas encore l'espagnol; c'est à moi de répondre pour lui.*»²

Un parell de dies després, el dimecres dia 17 de novembre, Felip I d'Orleans, *Monsieur*, germà de Lluís XIV, va dir a l'ambaixador d'Espanya, que caldria que el jove rei aprengués immediatament l'espanyol; a la qual cosa Castellidosrius va respondre, a mode de gentilesa, que haurien ser els francesos qui aprenguessin espanyol.³ Sembla, dons, que, pel novembre de 1700, Felip V ni comprenia ni parlava la llengua espanyola. No sabem quan va trigar en aprendre-la, però el que si sabem és que entre la seva família es va parlar sempre francès, malgrat que les seves dues esposes van ser italianes: Maria Lluïsa savoiana, i Elisabet pamesana. La major part, del considerable nombre, de documents autògrafs de Felip V, que hem trobat en la nostra recerca, estan escrits en francès. Fins i tot les 4 cartes de compromís d'abdicació, estan escrites i signades en francès, com veurem més endavant. També tota la correspondència d'Elisabet de Farnese, amb els seus fills i nets, des que es va quedar vídua, el 1746, fins el seu decés, el 1766, està escrita, tant per ella com per ells, en francès.

Tornem enrere al dimarts 16 de novembre de 1701, així que l'ambaixador espanyol va haver fet homenatge al nou rei d'Espanya, Lluís XIV va fer obrir les portes del gabinet, perquè tothom que esperava a fora pogués veure i escoltar: «*Messieurs, leur dit-il en montrant le duc d'Anjou, voilà le roi d'Espagne. La naissance l'appelait à cette couronne, le feu roi aussi par son testament, toute la nation l'a souhaité et me l'a demandé instamment; c'était l'ordre du ciel; je l'ai accordé avec plaisir. Et se tournant à son petit-fils: Soyez bon Espagnol, c'est présentement votre premier devoir, mais souvenez-vous que vous êtes né Français, pour entretenir l'union entre les deux nations; c'est le moyen de les rendre heureuses et de conserver la paix de l'Europe. Montrant après du doigt son petit-fils à l'ambassadeur: S'il suit mes conseils, lui dit-il, vous serez grand seigneur, et bientôt; il ne saurait mieux faire que de suivre vos avis.*»⁴

¹ Journal du Marquis de Dangeau, t. VII, p. 418

² Journal du Marquis de Dangeau, t. VII, p. 418

³ «*Monsieur dit à l'ambassadeur d'Espagne qu'il falloit que le roi d'Espagne apprît incessamment l'espagnol; l'ambassadeur répondit que c'étoit présentement aux espagnols à apprendre le français.*» Journal du Marquis de Dangeau, t. VII, p. 422

⁴ Journal du Marquis de Dangeau, t. VII, p. 418. Les paraules: "c'était l'ordre du ciel; je l'ai accordé avec plaisir" són paradigmàtiques de l'expressió d'un monarca absolut.

A partir d'aquell moment, seguint l'exemple que Lluís XIV marcava, tothom a la cort va dispensar al jove el tracte que pertocava al seu rang. Felip d'Anjou havia passat, en pocs dies, de ser un príncep adolescent de futur incert, a ser el rei d'una de les monarquies més vastes del món.

També el dia 16 es va decidir que Felip V marxaria cap a Espanya el primer de desembre. Segons Dangeau «*Ce voyage coûtera au Roy trois millions.*»¹ Els seus dos germans, i els ducs de Beauvilliers i Noailles, l'acompanyarien fins la frontera.² Louville va ser l'escollit per anar amb el rei a Espanya per quedar-s'hi.³

«*L'ambassadeur d'Espagne dit, fort à propos, que ce voyage devenoit aisé, et que présentement les Pyrénées étoient fondues.*»⁴ Aquesta frase la va fer famosa la revista *Le Mercure Galant*, en reproduir-la dient que l'ambaixador espanyol havia exclamat: «*Quelle joye! Il n'y a plus de Pyrénées, elles sont abimés, et nous ne sommes plus qu'un.*»⁵ A partir d'aquesta notícia, la frase que es va fer popular va ser: «*Il n'y a plus de Pyrénées*», atribuïda a Lluís XIV.⁶

Aquest dia, mentre sopaven, Lluís XIV va dir a l'ambaixador Castellidosrius: «*Je crois encore que tout ceci est un songe.*»⁷

3. 2. – DE CAMÍ CAP A MADRID

El dia 4 de desembre de 1700, la família reial francesa, encapçalada per Lluís XIV i el Delfí, va sortir de Versalles a les deu i mitja del matí, acompanyada d'un bon nombre de cortesans. A migdia la comitiva va arribar a la vila de Sceaux. Tot el camí va estar ple a vessar, de súbdits que no es volien perdre l'ocasió d'assistir a un espectacle tan

---

¹ *Journal du Marquis de Dangeau*, t.VII, p.426

² *Journal du Marquis de Dangeau*, t.VII, p.419

³ *Journal du Marquis de Dangeau*, t.VIII, p.31

⁴ *Journal du Marquis de Dangeau*, t.VII, p.419

⁵ *Le Mercure Galant*, Paris, Novembre 1700, p.237

Journal du Marquis de Dangeau, t.VII, p.419, n.p.p, 1

⁶ *Journal du Marquis de Dangeau*, t.VII, p.419, n.p.p, 1

⁷ *Journal du Marquis de Dangeau*, t.VII, p.421

important.¹ Allí, al seu magnífic *château*,² el duc de Maine³ va donar una gran festa en honor al nou rei d'Espanya.

Després d'escoltar missa, Felip V es va acomiadar en privat dels mes propers. Els adéus, fins a mai més, del seu avi i el seu pare van ser commovedors, plens de llàgrimes, i promeses de fraternitat eterna entre ambdós països.⁴ Els seus germans, els ducs de Borgonya i de Berry, tenien el permís del rei de França per l'acompanyar-lo fins la frontera francoespanyola. El jove rei, que el 19 d'aquell mes de desembre havia de fer 17 anys, va emprendre viatge cap al seu regne.⁵

En les seves memòries, els marquesos de Dangeau, Louville, Noailles, i Torcy, així com la revista mensual francesa *Le Mercure Galant*, i el setmanari *La Gazette de France*, en el número de desembre, del 1700, descriuen amb detall, els dies que van passar des de l'acceptació del testament de Carles II, per part de Lluís XIV de França, fins que Felip V va abandonar el seu país de naixença.

La nit del 4 de desembre la comitiva va fer nit a Chartres; el dia 5 van passar el dia i la nit a Estampes, el 6 a Toury, i el 7 a mitja tarda va arribar a Orleans, on es van estar tot el dia 8.⁶ El duc de Beauvilliers, que havia començat el viatge dos dies més tard que la comitiva reial, per causa d'una indisposició⁷, es va unir a ella a Orleans.⁸ Segons Mme.

---

¹ *Mercure Galant*, Décembre 1700, p. 211

² El castell de Sceaux, construït el 1670 per Jean Baptiste Colbert, *contrôleur général des finances*, de Lluís XIV, va pertànyer a aquesta família fins que el duc de Maine el va comprar el 1700.

³ Lluís August de Borbó, duc de Maine (1670/1736) primer dels 8 fills il·legítims que Lluís XIV va tenir amb Mme. de Montespan, el qual va ser legitimat pel Parlament de París el 20-XII-1673, conjuntament amb dos dels seus germans que en aquella data ja havien nascut. La resta de fills que Mme. de Montespan va tenir amb el rei de França van ser legitimats en anys posteriors, a mida que naixien. Dos dels 5 fills naturals que Lluís de França havia tingut anteriorment amb la duquessa de La Vallière, havien estat legitimats abans de 1670. A Lluís XIV se li atribueixen, si més no, 17 fills naturals, dels quals només van assolir l'edat adulta 6. Amb la reina en va tenir 6, dels quals només va sobreviure el primer, Lluís, el Gran Delfí.

⁴ "*Les adieux furent touchants. Les deux rois versèrent des larmes en s'embrassant, et se jurèrent une alliance éternelle devant leur suite attendrie; enfin, après quelques instants d'un silence douloureux, ils se quittèrent pour toujours.*" (Louville, p. 104)

"*Le Roy conduisit Sa Majesté Catholique jusques hors de l'appartement (...) l'embrassa tendrement. Sa Majesté embrassa aussi Monseigneur le Duc de Bourgogne, et Monseigneur le Duc de Berry, après quoy elle embrassa une seconde fois le Roy d'Espagne, qui monta en carrosse pour aller coucher à Châtres.*" (*La Gazette de France*, nº 50, 11 Décembre 1700, p. 618)

San Felipe, t. I, p. 36; Coxe; *Bourbons Spain*; t. I; 95, 96.

⁵ "*En este estado de cosas partió el Rey para España acompañado, hasta Burdeos, de sus hermanos el duque de Borgoña, y el de Berry, y de gran número de magnates de aquel reino...*" (San Felipe, t. I, p. 36)

⁶ *Le Mercure Galant*, Desembre 1700, p. 211. En la pàgina 273, del número del mes de novembre del 1700, *Le Mercure Galant* dona la llista de l'itinerari que es va fer fins arribar a Irún (Espanya)

⁷ "*Le 6, le Duc de Beauvillier, qu'une indisposition avoit empêché de suivre le Roy d'Espagne, partit joindre Sa Majesté Catholique à Orléans, et l'accompagner en qualité de premier gentilhomme de chambre.*" *La Gazette de France*, nº 50 du 11 Decembre 1700, p. 615

⁸ Ubilla, p. 35, i *La gazette de France*, p. 610

Dunoyer¹, Beauvilliers, des d'allí, va enviar un correu a Luís XIV per fer-li saber que Felip V havia perdut la virginitat: «...malgré toute sa vigilance, ce qu'on appelle l'innocence baptismale² que le roi d'Espagne avoit été obligé de garder jusqu'alors, venoit de faire naufrage. Il (Beauvilliers) avoit surpris ce jeune Monarque avec la nièce de sa nourrice, dans une situation qui ne demandoit point de témoins, et le prince (Felip V) en le voyant entrer avoit dit tout haut: "Est ce que je n'ai pas là des gardes!" (...) Le Roi (Luis XIV) prit le parti d'en rire (...) Mr. De Beauvilliers vouloit renvoyer la demoiselle a Paris, mais le jeune roi n'en fut pas d'avis, et quand on lui dit qu'elle étoit incommodée il répondit que le voyage lui feroit du bien, et ordonna qu'elle suivit.»³

No podem assegurar que aquest episodi, de la "pèrdua de la innocència baptismal" de Felip V, sigui cert; però tampoc el podem donar per fals, pel fet de que Mm. Dunoyer sigui la única font que el relata. No sabem interpretar amb quina finalitat s'hauria inventat una historia com aquesta. *Le Mercure Galant* del mes de gener de 1701, quan dona detalls del seguici, explica que: «*La nourrice du Roy d'Espagne est aussi du voyage, Sa Majesté Catholique ayant souhaité qu'elle le suivit; mais elle est seule, et n'y a ny fille ny nièce avec elle. Elle doit demeurer en Espagne.*»⁴ Resulta curiós, que es mencioni que la *nourrice* estava sola, que "no l'acompanyaven ni filla ni neboda". Negar un fet, que per intranscendent caldria ometre, posa en evidència la seva transcendència. Uns mesos més tard, Dangeau informa, en carta del 13 d'abril del mateix 1701, que la *nourrice* de Felip V, Mme. de La Roche, va ser obligada a tornar a França, per haver abusat de la confiança del rei, i per tràfic d'influències.⁵ El mateix diuen, en les seves memòries, Louville⁶ i Noailles⁷. En carta datada el 29 de març de 1701, el mateix Felip V escriu a Mme. de Maintenon per demanar-li que, tant ella com el rei, tinguin cura de

---

¹ Anne-Marguerite Petit-Dunoyer (1663-1719) escriptora, i una de les primeres i poques dones periodistes de principis del segle XVIII. Va ser coneguda a Europa per les seves cròniques sobre les negociacions del tractat d'Utrecht, i, sobretot, per la manera en que tractava els escàndols i les xafarderies de l'època. Exiliada voluntàriament de França, per les seves creences calvinistes, en els seus salons de Ginebra i la Haia rebia il·lustres intel·lectuals. Casada el 1686 amb Guillaume Dunoyer, va tenir dues filles.

² Castedat, virginitat. Relatiu a la ignorància, o inexperiència dels assumptes sexuals.

³ Mme. Dunoyer; *Lettres historiques et galantes*, 1723; lettre XXII de Paris

⁴ *Le Mercure Galant*, gener de 1701, p. 168

⁵ "On a chassé la nourrice du roi d'Espagne parce qu'elle recevoit des présents, ce qui lui avoit été expressément défendu. Elle revient ici et le roi d'Espagne lui donne 10.000 francs de pension; son mari demeure à Madrid, où il a quelques petites charges..." (Dangeau, t. VIII, p. 79)

⁶ "Les bonnes dispositions du roi éclatèrent bientôt par une victoire qu'il remporta sur lui-même, et qui dut réjouir les peuples autant qu'effrayer les intrigants. Sa nourrice, qu'il aimait fort, fut convaincue d'avoir trafiqué de son crédit (car, il le faut dire, elle en avait déjà), il consentit qu'on la envoyât en France, et ne mit dans ses adieux que de la sensibilité, sans aucune faiblesse." (Lettre de la Duchesse de Beauvilliers a Louville, mai 1701; a Louville, t. I, p. 110)

⁷ "Trop de facilité dans le caractère l'exposoit a des fausses démarches. Sa nourrice même sembloit en abuser; elle avoit une cour; elle ne rendoit pas les visites aux femmes de condition; elle vouloit faire ouvrir une porte sur un escalier dérobé, par où elle seroit descendue dans l'appartement du Roy. L'ambassadeur de France l'empêcha. De petites choses peuvent avoir de grandes suites, et Louis XIV y donna toute son attention. Torcy marqua plus d'une fois au duc d'Harcourt qu'il ne convenoit point que la nourrice, quoi que bonne femme, fit aucune figure (...) Cette femme avoit obtenu du Roi, pendant qu'il jouoit au billard, l'entretien d'un attelage de huit chevaux, sans la participation de l'ambassadeur. Que devoient penser les grands, privés de leurs charges par économie? La nourrice fut appelée en France." (Noailles, p. 78, 79)

la seva dida que retorna a França: «*Je suis bien aise, Madame, de vous recommander ma nourrice, qui s'en retourne en France. Les obligations que je lui ai de me m'avoir nourri, comme elle a fait, méritent bien que le Roy ait soin d'elle.*»¹ Malgrat que Montivel, en carta a Torcy del març de 1701, diu que va ser ella qui va demanar tornar a França,² Mme. de la Roche va se despatxada, per l'abril de 1701, per haver abusat de la confiança del rei; això és el que la duquessa de Beauvilliers donava a entendre en carta a Louville alabant la fermesa de l'actuació de Felip respecte a aquest fet: «*Les bonnes dispositions du roi éclatèrent bientôt par une victoire qu'il remporta sur lui-même (...) Sa nourrice, qu'il aimait fort, fut convaincue d'avoir trafiqué de son crédit (car, il le faut dire, elle en avait déjà), il consentit qu'on la envoyât en France, et ne mit dans ses adieux que de la sensibilité, sans aucune faiblesse*»³

Pel que hem explicat, sembla que l'acomiadament de Mme. de la Roche, no va tenir cap relació amb l'afer entre el rei i la neboda, del desembre del 1700 a Orleans, el qual ni Louville, ni Noailles, ni Dangeau, ni tampoc Ubilla, mencionen. Si veritablement va ser aquesta la ocasió en que Felip V va perdre la virginitat, hem de dir que trobem natural que, un noi de disset anys, aprofités qualsevol oportunitat per tindre relacions sexuals, i més si eren les primeres. El que sembla extraordinari és que un jove, al qual se li atribueix un caràcter indecís i apocat, tingués prou empenta per prendre aquesta iniciativa, ja fos per ell mateix o per consell aliè, així com la decisió de que la noia continués el viatge formant part del seu seguici.

El rei d'Espanya i el seu seguici van deixar Orleans el 9 de desembre de 1700, i el 19, dia del divuitè l'aniversari del rei, eren a Lusignan. El dia de Nadal Felip V va escoltar missa a la catedral de Saintes, i es va posar en marxa, per arribar el 28 a Blaye, des d'on el 30 de novembre, després d'assistir a missa, el rei d'Espanya, els seus germans, el mariscal duc de Noailles, i els membres principals de la comitiva, van embarcar per navegar pel riu Garona fins a Bordeus, on s'havien fet grans preparatius per rebre'l. El primer dia de l'any 1701, el rei va escoltar missa a l'església de Sant Andreu de Bordeus, vila en la qual va donar audiència al conestable de Castella, que l'havia anat a rebre, enviat per la *Junta de Regència*.⁴ El mal temps va provocar un retard en la sortida, però finalment van abandonar Bordeus el 4 de gener de 1701 per anar cap a Poitiers, amb grans dificultats per causa de les pluges. Un d'aquells darrers dies de novembre, el rei

¹ Felip V a Mme. de Maintenon, 29-III-1701, M.A.E., MD Espagne, t. 99, fº 9

² «...*La nourrice a demandé de rentrer en France, elle compte de partir après Pâques.*» (Montivel a Torcy, Buen Retiro 22-III-1701, M.A.E., MD, Espagne, t.101, fº 279)

³ Lettre de la Duchesse de Beauvilliers à Louville, 12 mai 1701, a Louville, t. I, p.110

⁴ La Gazette, du 15-I-1701, nº 2, p. 23

va patir mal d'oïda, que va millorar en una nit. Durant el trajecte els acompanyants van ser víctimes de freqüents indigestions de tant com menjaven; tots estaven avorrits de tantes hores d'anar en carrossa.¹

El seguici reial va arribar a Dax el dia 12 de febrer. Allí, Beauvilliers, poc abans de marxar cap a Paris, en deixar al jove rei sota la tutela de Louville, va entregar a aquest *un mémoire*, que havia redactat per a ell; una mena de resum pràctic d'instruccions, consells, i recomanacions, escrit amb la mateixa intenció que la *Instruction de Louis XIV pour le Roi d'Espagne, du 3 Décembre 1700*.² El text del duc de Beauvilliers consta de quatre seccions, que tracten sobre religió i assumptes eclesiàstics, regles de govern i de conducta pel rei, afers de guerra, i al final algunes preguntes del marquès de Louville amb les respostes de Beauvilliers. D'aquesta memòria Louville en va fer un resum el qual, "*moins quelques détails de peu d'importance*", està reproduït en les memòries que el comte Escipió de Roures, descendent de Louville, va escriure anys després a partir dels documents del seu parent.³

Dels consells de Beauvilliers a Louville, ens ha interessat de manera especial la següent frase que fa referència al caràcter de Felip V: «*Le roi est trop froid et trop silencieux. Eviter ces deux défauts qui aliènent les peuples et le priveraient de leur tendresse, choses si nécessaires à un roi pour faire du bien*»⁴ Al final de l'escrit consta una llista de preguntes i respostes, de la qual en volem remarcar una que també al·ludeix a la personalitat del rei d'Espanya: Pregunta de Louville: «*Ne serait-il pas à propos de dire au roi catholique de parler quelquefois à ceux qui le servent, et de l'exciter à paraître plus sensible qu'il ne l'est?*» A la qual cosa Beauvilliers respon: «*On lui-en parlera très fortement; et, s'il le faut, le confesseur⁵ pourra de son côté agir sur ce point*»⁶ Aquestes

---

¹ "...le R.C. avoit eu mal à l'oreille; mais cela s'est passé en une nuit (...) Il est arrivé en bonne santé, et S.M., ses frères, en bonne santé aussi. Voilà la marche bien avancé vers la frontière d'Espagne; elle a été très fatigante depuis Poitiers, surtout jusqu'ici. Je n'ai jamais vu un si vilain temps, et de si méchants chemins (...) les inondations aux environs de Dax sont si grandes qu'on n'y peut aborder qu'en bateau (...) nos fréquentes indigestions ou de notre embonpoint qui augmentera à vue d'œil. Aussi toutes nos fatigues se réduisent elles à passer cinq ou six heures de la journée en carrosse, et à faire deux repas prodigieux. Mr. le D. de Berry se trouva à merveille de ce régime." (Noailles a Torcy, 1-I-1701, M.A.E., MD Espagne, t. 101, f° 6)

² Manuscrit de Lluís XIV, reproduït en nombroses publicacions. En el nostre cas ha estat copiat de l'obra escrita per l'abat Millot a partir dels documents d'Adrien-Maurice de Noailles: *Mémoires politiques et militaires pour servir à l'histoire de Louis XIV i Louis XV*, Michaud & Poujoulat, Paris, 1839, t. X, p. 71. Ja que en la present tesi es fa alguna referència a aquest text, hem inclòs el text sencer en el capítol ANEXES, amb el títol: *Instruction de Louis XIV pour le Roi d'Espagne, du 3 Décembre 1700*.

³ Louville, *Mémoires secrets sur l'établissement de la maison de Bourbon en Espagne, t. I*, p. 35

⁴ Louville, p. 40

⁵ El confessor de Felip V era aleshores el religiós de la Companya de Jesús Guillaume Daubenton (Auxerre, 21-X-1648/Madrid, 10-VIII-1723) a vegades escrit d'Aubenton, el qual, segons Ubilla, va arribar a Espanya formant part del seguici de Felip V el 1701. Com veurem més endavant, el 1705, va haver de tornar a França, per causa de les intrigues de la Princesa dels Ursins, però va ser restituït en el seu càrrec el 1715, substituïnt al també jesuïta pare Robinet, i va continuar com a confessor del rei fins a la seva mort, el 1723.

⁶ Louville, p. 53

paraules, d'algú com Louville que coneixia Felip V des que era petit, donen una idea de fins a qui punt era introvertit el rei.

El 22 de gener de 1701, a la illa de la Conferència,¹ en aigües del Bidasoa, la major part dels que l'havien acompanyat fins allí, es van acomiadar de Felip V. Els adéus amb els seus germans van ser commovedors, i va costar molt separar-los. Mentre els ducs de Borgonya i de Berry emprenien el camí de tornada a Versalles, fent cap a Saint Jean de Luz, el duc d'Harcourt, el comte d'Ayen, i el marquès de Quintana, van entrar amb el rei en una xalupa, que els va portar fins la riba espanyola del riu.² Pocs nobles francesos van creuar la frontera amb el rei; com veurem més endavant, Lluís XIV no volia crear suspicàcies entre els espanyols.³

Felip V va dormir el 22 de gener a Irún, on Henry d'Harcourt, nomenat per segona vegada consecutiva ambaixador de França a Espanya, li va presentar les seves credencials. L'endemà matí, el canó d'Hondarribia anunciava als espanyols que el seu rei havia arribat.⁴

Pels pobles i camins de l'entorn de Sant Sebastià, els habitants van rebre al nou rei, amb tant d'entusiasme i aclamacions, que Louville informava sorprès a Torcy: «*Je ne me laisseray jamais d'admirer comme le plus grand miracle que j'aye jamais vu, et que je veray jamais, que tous les peuples, sans aucun concert, fassent des vœux si ardents, pour un prince dont ils haïssent si fort le lignée et la maison depuis plus de deux cents ans.*»⁵ Louville, es referia, probablement, a la conquesta d'Hondarribia pels francesos el 1521. Malgrat les demostracions d'exaltació dels habitants guipuscoans, i els preparatius que la ciutat havia fet per acollir al rei –segons Louville, els donostiarres havien comprat més de 3.000 espelmes de cera blanca per il·luminar la vila- Felip V no s'hi va voler quedar ni un sol dia. Louville diu que no sap el motiu.⁶

---

¹ L'illot fluvial dels Faisans, a Hondarribia, és el territori en condomini més petit del món, encara avui dia, Espanya i França comparteixen la seva propietat, sis mesos cada país. En aquell temps s'anomenava la illa de la Conferència, per haver-se celebrat allí, el 1660-61, el tractat de pau dels Pirineus. També es va celebrar allí el casament de Lluís XIV i la infanta Ma. Teresa d'Àustria, el 9-VI-1660.

² Louville, t. I, p. 106

La Gazette, 5-I-1701, nº 5, p. 60

³ «...pero nadie pasó la Raya de Francia, porque mando prudentísimamente Luis XIV que ningún vasallo suyo entrase en España, menos el duque de Harcourt, que volvía a ella por embajador.» (Vicente Bacallar i Sanna, *Comentarios de la guerra de España, e historia de su Rey Phelipe V, el Animoso, desde principio de su reinado hasta la Paz General del año de 1725*, Matheo Garviza, Génova; t. I, p. 36)

⁴ Ubilla, p. 68

⁵ Louville a Torcy, Hernani, 27-I-1701, M.A.E., CP Espagne, t. 95-96, fº 20r

⁶ «*Les habitants de Sant Sébastien avoient fait de grands préparatifs pour avoir le Roy, et avoient même acheté jusques à 3.000 bougies de cire blanche pour faire des illuminations; mais je ne sçay pourquoy le roy n'y a pas esté passer ni un jour ou deux.*» (Louville a Torcy, Hernani, 27-I-1701, M.A.E., CP Espagne, t. 95-96, fº 22)

La comitiva va arribar el 24 de gener a Hernani, on es van haver d'estar tres dies, de tant com plovia; des d'allí Louville escrivia a Torcy dient-li que el viatge seria més llarg del que havien previst, i que només quan fossin a Vitòria,¹ podrien calcular quan arribarien a Madrid. Deia també que el rei gaudia de bona salut, i que estava distret gracies a la companya del comte d'Ayen.² Des de Vitòria, d'on van sortir el 4 de febrer,³ el rei va fer la darrera part del trajecte en carrossa, passant per Burgos, Guadalajara, Alcalà de Henares, etc. Louville diu que el viatge va ser lent perquè s'aturaven a cada poble, per rebre l'homenatge dels seus nous súbdits.⁴ Pels camins, s'aclamava al rei amb fervor i esperança; tothom volia veure al jove francès del qual tant s'esperava, després de 35 anys de regnat immòbil de Carles II, un home malalt, incapaç, i sempre envoltat d'intrigues.⁵ Felip estava feliç amb tal rebuda, la qual cosa es manifestava tan en el seu aspecte, com en la manera d'actuar: s'havia alliberat, en certa mesura, de l'encongiment que era habitual en una persona freda i tímida com ell.⁶

CONSIDERACIONS PSICOLÒGIQUES

Fins aquí apreciem el comportament d'un adolescent introvertit, i poc parlador, que devia de quedar estorat davant la inesperada notícia d'haver de ser rei d'un país que no era el seu, cosa mai esperada per ell, i per a la qual no havia estat educat. Del tres germans, només estava previst el futur del més gran: algun dia seria rei de França. En l'espai d'uns vint dies, el jove, que acabava de complir 17 anys, havia de deixar l'entorn el que s'havia criat, i marxar cap a un destí totalment desconegut, en un país estrany, de llengua que no comprenia. No sabem si la iniciativa de perdre la virginitat va ser seva, o li va ser proposada per algú, però sembla que la va aprofitar, cosa gens estranya a la seva edat, per més que hagués estat educat en un ambient molt catòlic, però que no sembla una iniciativa pròpia d'algú tan tímida com es deia que era Felip V.

---

¹ "Nous sommes icy depuis trois jours, et nous avons été retenus par une pluie si prodigieuse et si constante que si Hernani n'étoit pas situé sur le haut d'une montagne, nous aurions été submergés, ou du moins nous serions morts de faim." (Louville a Torcy, Hernani, 27-I-1701, M.A.E., CP Espagne, t. 95-96, f° 20)

² "Le Roy est en bonne santé, grâces à Dieu, et est déjà accoutumé à l'air d'Espagne. Il se divertit (fort) (avec) Mr. le C. d'Ayen luy tient si bonne compagnie qu'il luy seroit difficile de s'ennuyer..." (Louville a Torcy, Hernani, 27-I-1701, M.A.E., CP Espagne, t. 95-96, f° 21)

³ La Gazette, 19-III-1702, n° 11, p. 123

⁴ Coxe; *Bourbons Spain*; t I; 95, 96; San Felipe, t .I, p. 36

⁵ "Había ya el Rey pasado los Pyreneos y concurrían a verle de muy distantes parages los pueblos. La aclamación y el aplauso fue imponderable; llenoles la vista y el corazón un príncipe mozo, acostumbrados a ver un Rey (Carlos II) siempre enfermo, macilento y melancólico (...) muchos le acompañaron hasta Madrid, donde entró el día diez y ocho de Febrero por la puerta de Alcalá..." (San Felipe, *Comentarios...*, Génova, M. Garvizza, t. I, p. 38)

⁶ "De Vittoria la route se fit en voiture et ne fut qu'une fête continuelle, partout Philippe était béni au nom de l'espérance, et l'émotion qu'il éprouvait d'un accueil si flatteur, donnait à son maintien, à sa physionomie, comme à ses discours, cette ouverture et cette aisance que son caractère froid et timide leur ôtait ordinairement." (Louville t.I, p.107)

L'acomiadament dels seus germans va haver de ser traumàtic, ja que ells, i els seus educadors, eren les seves persones més properes, amb les quals convivia, i no el seu pare que feia vida a part. Recordem que la mare havia mort quan ell tenia 7 anys, i que amb el seu avi, Lluís XIV, malgrat que proper físicament, ja que tots vivien a Versalles, no tenien massa tracte, potser per ser encara massa joves.

En arribar a Espanya, des de la frontera fins a Madrid va ser aclamat pel poble, la qual cosa el va haver d'animar; però sembla que els diners pel viatge van ser escassos, a la qual cosa segurament no estava acostumat, venint de la cort de Versalles, en la qual, però, duia una vida senzilla, amb els seus germans, organitzada per uns educadors austers.

3. 3. - L'ARRIBADA A MADRID

El rei d'Espanya i la seva comitiva van entrar a Madrid per la Puerta de Alcalà, el 18 de febrer de 1701, a les cinc de la tarda. Felip V va posar peu a terra a *Nuestra Señora de Atocha* per resar,¹ i es va deixar veure, en carrossa, pel trajecte fins a la porta de darrera del palau del *Buen Retiro*, on l'esperava Portocarrero.² El cardenal es va agenollar als peus del rei, mentre li prenia la ma per besar-la; Felip la va retirar i el va voler abraçar, però el cardenal estava tan ajupit que ambdós van quedar, una estona, gaire be jaguts un sobre l'altre. Quan es van poder incorporar, Portocarrero, de tan content com estava plorava; estava fora de sí.³ Els cabells blancs, i la seva dignitat de cardenal primat, li conferien un aire noble que, en contrast amb els disset anys del rei, va commoure als espectadors.⁴

---

¹ "Le 18, Sa Majesté vint au Buen Retiro, et alla descendre à la chapelle de Notre Dame d'Atocha" (*La Gazette*, 19-III-1701, n° 11, p.125)

"Le roi d'Espagne a écrit au roi du 19. Il est heureusement arrivé au Buen Retiro le 18, et paroît fort content." (Dangeau, t.VIII, p.47)

"Le Cardinal Portocarrero le reçut à son arrivé à Buen Retiro et se voulut jeter à ses pieds pour lui baiser la main; le roi catholique le releva, l'embrassa tendrement, le traita comme un vrai père, et le cardinal a toujours les yeux sur lui comme sur son enfant." (Dangeau, t.VIII, p.47)

² Luis Manuel Fernandez de Portocarrero-Bocanegra Moscoso-Osorio (Palma del Rio, 8-I-1635/Toledo, 14-IX-1709)

³ "(Felip V) mit pied à terre à Notre Dame d'Atocha, où il fit sa prière, après quoi il remonta en carrosse et descendit par une porte de derrière au Buen Retiro, où le Cardinal l'attendoit." (M de Louville à M. de Torcy, Madrid, 19 février 1701, M.A.E., MD Espagne, t. 101-102, f° 198)

⁴ "Rien n'est si intéressant que la jeunesse revêtue de la royauté; la candeur et les grâces de cet âge, en tempérant l'éclat de la pourpre, lui donnent un charme qui gagne les cœurs les plus endurcis." (Louville, t.I, p.108)

La multitudinària benvinguda, que el poble de Madrid va oferir al seu nou monarca, va tenir però terribles conseqüències. Segons Louville, per culpa de la guàrdia reial, hi va haver al menys 60 víctimes, entre ferits i morts, per esclafament.¹ La Gazette especifica una mica més, dient que la guàrdia de la porta d'Alcalà va voler-la tancar, per impedir que alguns aprofitessin, la multitud que esperava veure al rei, per entrar il·legalment mercaderies o queviures a la ciutat, la qual cosa va provocar un tumult que va ocasionar ferits, mutilats i morts.² San Felipe diu: «*Con tanto concurso de pueblo y nobleza que fue trágica para muchos la celebridad porqué, estrechados en la confusión, murieron algunos.*»³

En una extensa carta a Torcy, datada l'endemà de l'arribada, el 19 de febrer, Louville descrivia la impressionant acollida del poble madrileny, així com els detalls de l'arribada, remarcant que aquesta no havia estat tant fastuosa com calia, perquè ni el seguici ni l'equipatge eren gaire esplèndids. El rei d'Espanya, per al seu desplaçament fins a Madrid, només havia rebut mil pistoles.⁴ Entre altres coses, el rei va lamentar haver de mostrar-se amb un vestit vermell, vell, i dins d'un cotxe, que no permetia que tothom el veiés, en comptes de fer-ho a cavall com s'havia projectat.⁵ Malgrat la poca fastuositat, el rei es comportava amb molta dignitat; en parlar d'ell es deia: «*Nostro hermoso senhor don Felipe quinto..!*», i Louville afegia: «*Toutes les femmes sont pour nous.*»⁶

---

¹ «*Toute la joye que nous eûmes hier, ne fut troublé que par un accident qui fut assurément déplorable: la foule fût si grande, à l'arrivé du Roy, qu'il y eut plus de 60 personnes de tués, ou écrasés dans la foule, et ce qui pis est, la plus part par les gardes du Roy. Il y a eu dans ce nombre des femmes grosses et des prêtres, et les gardes mériteroient d'être pendus assurément.*» (Mr de Louville à M. de Torcy, Madrid, 19 février 1701, M.A.E., MD Espagne, t. 101-102, f° 202)

«*Il y avoit une telle foule de peuple à son arrivée qu'on a compté plus de soixante personnes étouffées*» (Dangeau, t.VIII, p.47)

² «*Le soir il arriva un fâcheux accident, qu'on attribue à l'imprudence des gardes de la porte d'Alcalá, qui pour empêcher qu'on ne fit entrer en fraude des marchandises ou des denrées, voulurent s'opposer à l'entrée d'une quantité innombrable du peuple, qui estoit accouru pour voir le nouveau Roy, et mesme ils entreprirent de fermer la porte, ce qui augmenta la foule de telle sorte que plusieurs personnes y périrent, ou furent blésés et estropiés On travaille à informer de cette affaire, afin de punir rigoureusement ceux qui ont causé ce malheur.*» (La Gazette, du 19 Mars 1701, n° 11, p.125)

³ «*...Madrid donde entró el día diez y ocho de febrero, por la puerta de Alcalá, con tanto concurso de pueblo y nobleza que fue trágica para muchos la celebridad porqué, estrechados en la confusión, murieron algunos...*» (San Felipe, t.I, p.36-38)

⁴ «*Le Roi ne trouva ni des équipages dignes de son rang, ni les commodités auxquelles des Français s'imaginoient devoir s'attendre. On ne lui avoit envoyé que mille pistoles...*» (Noailles, p.75)

⁵ «*Enfin, Mgr., nous voicy arrivés, et ce n'est pas sans peine, je vous assure, mais elle est bien payé par le plaisir que nous avons ressenti en voyant la joye et le transport du peuple de ce Royaume, et surtout de cette ville, à l'arrivée de S. M. (...) arrivant hier icy sur les cinq heures du soir, par le plus beau temps du monde, à travers d'une foule innombrable de peuples et de plus de 5.000 carrosses (au moins les Espagnols le croyent ainsi) qui vinrent au-devant du Roy jusques à moitié chemin d'Alcalá. Par malheur, et cela déplut infiniment au Roy, S.M. vint dans son abominable coche, dans lequel même on ne le pouvoit voir, au lieu de venir à cheval comme S.M. l'avoit projeté, et comme tout le peuple le désiroit. Mais il y a eu, apparemment, des raisons que l'ont obligé d'en user ainsi. Le Roy avoit le meilleur air que je lui ay encore vu (...) Malheureusement il n'avoit point d'habit, mais enfin le pauvre malheureux habit rouge, demi usé, fut tellement requinqué, et le Roy fut tellement orné de sa bonne mine, que l'on ne s'en aperçût pas. Cependant cela l'affligea fort, et c'est la seule fois de ma vie où je l'aye vu avoir envie d'être paré comme ce sera, peut-être, la seule où il ne puisse pas avoir d'habit.*» (M de Louville à M. de Torcy, Madrid, 19 février 1701, M.A.E., MD Espagne, t. 101-102, f° 187)

⁶ Louville, t. I, p.128

El rei es va instal·lar al palau del Buen Retiro.¹ L'entrada oficial, a la capital ² es faria dies més tard;³ mentrestant es preparava el *Real Alcazar*.⁴ Felip V va quedar molt content d'aquell palau, deia que estava magníficament moblat, i que els jardins podrien ser bonics sinó estiguessin tan abandonats.⁵ També Louville confessava haver quedat sorprès en veure el Buen Retiro, el qual, malgrat la manca d'escalinata exterior, i els seus mediocres jardins, a l'interior era un dels més bonics, còmodes, i millor moblats i amb més luxe d'Europa.⁶

Dins del palau del Buen Retiro, Felip V i Portocarrero, van saludar al cardenal Borgia, i al *Presidente de Castilla* Arias. A continuació el rei va entrar al saló dels *grandes*, on tots ells, amb el cap descobert, i en ordre de rang, li van besar la ma. Quan aquesta cerimònia va acabar el rei es va tancar en les seves habitacions amb Portocarrero i l'ambaixador francès Harcourt.⁷

---

¹ Palacio del Buen Retiro situat a l'extrem oriental de la ciutat de Madrid, es va edificar des de finals del segle XVI fins a meitat del XXVII, com a segona residència i lloc d'esbarjo. Va ser utilitzat per alguns reis d'Espanya, fins quedar molt malmès durant les guerres Napoleòniques, motiu pel qual va ser enderrocat a principis del segle XIX. El terreny que ocupava és avui el barri de los *Jerónimos*; i de l'antic edifici només es conserva l'església del mateix nom, que va sobreviure a la demolició, i també els jardins coneguts com a *Parque del Retiro*.

² *La ville de Madrid que les Castellans appellent l'Impériale, La Couronnée, et la toujours Loyale (...) depuis 1605 qu'elle est la capitale de la Monarchie, elle a succédé en cette qualité à Valladolid* (Le comte d'Ayen à son père le maréchal de Noailles, 19-II-1701, M.A.E., MD Espagne, t. 100, f° 101)

³ *"Il logera d'abord au Buen-Retiro en attendant que le palais soit prêt."* (*Journal de Dangeau*, t. VIII, p.36)

"On ne fit que traverser Madrid, parce que l'entrée royale devait avoir lieu plus tard. Enfin, le 18 février on descendit au Buen-Retiro." (Louville, t. I, p.108, 109) (Saint Simon, t.3, c.VI)

⁴ El *Real Alcazar de Madrid*, va ser en origen una fortalesa musulmana construïda, en el segle IX, que al llarg dels anys es va anar ampliant i remodelant, fins que el segle XVI, quan es va decidir que Madrid seria la capital de l'Imperi Espanyol, es va convertir en palau reial. La nit del 24 de desembre de 1734 va quedar destruït per un incendi. Ocupava el mateix terreny en que avui dia es troba el Palacio Real de Madrid, o Palacio de Oriente

⁵ *"Il est fort content de la maison du Buen Retiro, qu'il a trouvé magnifiquement meublé; les jardins pourroient en être beaux, mais ils sont fort négligés"* (Dangeau, t. VIII, p.47)

"Sa Majesté a visité le palais du Buen Retiro dont elle a trouvé les appartements fort beaux et bien meublés. Elle habitera ce palais jusqu'au jour de son entrée solennelle à Madrid; il faut donner le temps de faire les préparatifs." (Le comte d'Ayen à son père le maréchal de Noailles, 19-II-1701, M.A.E., MD Espagne, t. 100, f° 165)

⁶ *"...j'avoue que je ne seray pas plus surpris le jour de ma mort, que je le fus en entrant dans ce palais, dont je m'étoit fait une idée si différente de la vérité (...) le Roy le fut plus que nous tous ensemble, car il ne s'attendoit pas à être si bien logé, surtout lorsqu'il en voyoit le dehors, et certainement je n'ay jamais rien vu de si beau, ni de si superbe que les deux appartements du Retiro, par la grandeur et la qualité des pièces, par leur ornement, leur dorures, les tapisseries, et les tableaux, et enfin par un salon que le feu Roy a fait faire, qui est d'une beauté achevée, il ne manque au Retiro pour être le palais de l'Europe le plus commode et le plus orné qu'une belle entrée, un magnifique escale, et un jardin (...) s'il avoit des jardins il n'y auroit rien à y souhaiter; mais ceux qui y sont, sont très petits et assez médiocres."* (Mr. de Louville à M. de Torcy, Madrid, 19 février 1701, M.A.E., MD Espagne, t. 101-102, f° 201)

⁷ *"...entra dans la galerie du Retiro, qui joint la chambre des grands, il fit appeler le Cardinal de Borgia, et le Président de Castille (...) ils se présentèrent l'un et l'autre à ses pieds; il les embrassa et S.M. entra ensuite, couvert, dans la chambre des grands et, sans se découvrir, il s'assit dans un fauteuil qu'on lui mit dans un (Dais) Là il reçut les compliments de tous les grands, qui étoient tous découverts (...) et vinrent l'un après l'autre, selon leur rang, baiser la main de S.M. Ce fut là que je commençay à sentir la grandeur d'un Roy d'Espagne, car j'avoue que je n'ay vu rien de plus respectable que cette Cour, de qui la gravité et le sérieux impose. Quand cette cérémonie fut achevée, le Roy rentra dans son appartement, où il s'enferma avec le Cardinal et Mr. d'Harcourt."* (M de Louville à M. de Torcy, Madrid, 19 février 1701, M.A.E., MD Espagne, t. 101-102, f° 198)

Louville i el seguici francès¹ van quedar al saló, amb l'alta noblesa espanyola, a molts dels quals va ser presentat. Sobre alguns d'ells expressa la seva primera impressió en les seves memòries, i es pregunta: «*Comment des gens si sages, si prudentes, et si avisés, ont si mal gouverné cette monarchie sous les règnes passés, ou à qui en est la faute?*»² Aquesta pregunta que es feia Louville, el mateix dia en que va arribar, demostra que si més no, ell i el rei d'Espanya, estaven, en alguna mesura al corrent de l'estat en que es trobava aquesta monarquia.

Fra Manuel Arias, en un a part amb Louville, li va lloar Lluís XIV dient-li el que s'esperava d'ell: «*Le bonheur de l'Espagne dépendoit des ordres qu'il voudroit bien lui envoyer, et qu'il avoit même été à souhaiter qu'il avoit envoyé des Ministres jusques à ce que le Roy, son maitre, fut en âge de gouverner par lui-même. (...) Il me dit qu'on avoit très bien fait de mettre des François auprès du Roy, qu'ils seroient utiles à ceux qui seroient bien intentionnés.*»³

Dies abans, el 10 de gener de 1701, Lluís XIV havia rebut una carta, en la qual la *Junta de Regència de España* li comunicava que s'havia donat ordre d'obediència política al rei de França, d'igual manera que al rei d'Espanya: «*La junte donne de nouveau ordres aux vice-rois, et aux gouverneurs d'obéir au roi (Lluís XIV) comme au roi d'Espagne, et en même temps elle donne ordre aux ambassadeurs, les envoyés et ministres d'Espagne de rendre compte au roi (Lluís XIV) de l'état de leurs négociations, d'entrer dans toutes les ligue, de faire tous les traités que S.M. les conseillera, en un mot de recevoir ses ordres et de lui obéir comme s'ils étoient ministres de France.*»⁴ Pràcticament es donaven plens poders al rei de França per manar a Espanya. Segons Dangeau: «*Rien n'est plus honorable pour le roi (Lluís XIV) que le procédé des Espagnols, et en même temps ils ne peuvent rien faire de plus habile pour leur monarchie que de s'abandonner entièrement à lui.*»⁵

En arribar Felip V al seu país, havia quedat dissolta la *Junta de Regencia*, però Lluís XIV va creure convenient que els antics membres, i el cardenal Portocarrero continuessin al cap del govern, per la qual cosa aconsellava al seu net, i als membres

---

¹ Formaven part de la *maison française* del rei d'Espanya: el duc d'Harcourt, ambaixador de França a Espanya, Adrien-Maurice de Noailles comte d'Ayen, i els seus tres *gentilhommes de la manche*, els marquesos de Louville, Montivel, i Valouze. També el pare jesuïta Daubenton, confessor de Felip V, la *didà*, els *valets de chambre* senyors de la Roche et d'Hersan, metges, cirurgians, apotecari, servidors personals, etc. (Ubilla, p.99) Un seguici poc nombrós atès als costums de la cort de Versalles de l'època.

² Mr de Louville à M. de Torcy, Madrid, 19 février 1701, M.A.E., MD Espagne, t. 101-102, fº 201

³ Mr de Louville à M. de Torcy, Madrid, 19-II-1701, M.A.E., MD Espagne, t. 101-102, fº199

⁴ Dangeau, t.VIII, p.10

⁵ Dangeau, t.VIII, p.10

de la *maison française*, que es possessin a les ordres d'aquests.¹ Felip obeïa en tot a Lluís.

D'aquest primer govern o *Consejo de Despacho*, al capdavant del qual continuava el cardenal Portocarreo, van formar part els membres de la Junta de Regencia: Fray Manuel Arias,² *Governador del Consejo de Castilla*; Baltasar de Mendoza y Sandoval,³ *Inquisidor General*; el comte d'Aguilar,⁴ com a conseller d'Estat; el comte de Benavente,⁵ en representació dels *grandes* d'Espanya; i Antonio de Ubilla,⁶ *Secretario del Despacho*. Es van incorporar: el marquès de Mancera⁷, president del *Consejo de Itàlia*; el duc de Montalto,⁸ president del *Consejo de Aragón*; el marquès de Villafranca,⁹ *Jefe de la casa del rey*; Tomas Enriquez de Cabrera,¹⁰ *almirante de Castilla*; i el marquès d'Aguilar.¹¹ Els citats membres, inclòs Portocarrero, formaven part del consell a títol personal, no en funció de posseir el càrrec.¹² Tots tenien certa edat; els dos primers eren capellans, i els dos darrers eren suspectes de ser simpatitzants del casal d'Àustria, però també, segons Louville, eren els únics que tenien "*esprit*."¹³

---

¹ "Le roi doit donner sa principale confiance au cardinal Portocarrero; il la mérite; mais il ne doit pas le nommer premier ministre. Après le cardinal, le duc de Montalto et don Manuel Arias méritent le plus de confiance" (Louville, t. I, p.39)

"Cesó luego, en quanto a la formalidad, el gobierno del Cardenal Portocarrero, pero no su autoridad, ni sus influxos; y aunque no fue declarado primer Ministro, gobernaba absolutamente como tal: porqué el Rey instruido de su Abuelo, seguía su dictamen, hasta que la edad y la experiencia le diesen mayor luz." (San Felipe, t.I, p.36-38)

² Fray Manuel Arias y Porres (Alaejos, 1-XI-1638/ Sevilla, 16-XI-1717) president del Consell de Castella, en els regnats de Carles II i Felipe V, arquebisbe de Sevilla, i proclamat cardenal per Climent, el XI 30-I-1713; per causa del seu càrrec polític mai va anar a Roma per ser investit.

"En veinte y seis de febrero hizo su Magestad merced de su consejero de Estado a Don Frey Manuel Arias, Governador del Consejo de Castilla, en consideración de sus particulares méritos y Servicios." (Ubilla, p.100)

³ Baltasar de Mendoza y Sandoval (Madrid,1653/Segovia,1727) bisbe de Segovia i Inquisidor General. Va ser destituït el 1701, però no es va fer efectiu per un problema de competències entre Madrid i la Santa Seu. El 1706 va ser acusat de traïdoria i desterrat per austriacista; es va refugiar a Avinyó fins el 1713 en que va poder tornar a Espanya, i recuperar el bisbat de Segovia.

⁴ Rodrigo Manuel Manrique de Lara (1638/1717) comte de Frigiliana, i marquès de Aguilar, consejero de Estado. *Governador del Consejo de Indias* el 1710.

⁵ Francisco Casimiro Pimentel de Quiñones y Benavides (Madrid, 1655/*Ibid.*, 1709) Condeduque de Benavente.

⁶ Antonio Cristóbal de Ubilla y Medina (Madrid, 28-IX-1643/ *ibid.*, 16 -X- 1726) durant el regnat de Carles II va ser *notario mayor* del reino, membre del *Consejo de Indias*, i *Secretario del Despacho Universal*. Va acompanyar Felip V el 1701 i 1702 en els seus viatges a Catalunya i Nàpols, a rel dels quals va escriure una crònica titulada: *Sucesión del Rey D. Felipe...* publicada a Madrid el 1704. El 1702 va rebre el títol de Marquès de Ribas del Jarama.

⁷ Antonio Sebastián Álvarez de Toledo, marquès de Mancera, (1608/1715) *Presidente del Consejo de Itàlia*, i *Consejero de Estado*

⁸ Fernando de Aragón y Moncada, duc de Montalto (1644/1713) *Presidente del Consejo de Aragón*

⁹ Fadrique de Toledo Osorio, marquès de Villafranca, *Jefe de la Casa del Rey*

¹⁰ Juan Tomas Enriquez de Cabrera i Ponce de León, duc de Rioseco i comte de Melgar (Gènova, 21-XI-1646/Estremoz, 29-VI 1705) *Almirante de Castilla*, *gentil hombre de la Camara del Consejo de Estado*. Governador de Milà (de 1678 a 1686), virrei de Catalunya (de maig a desembre de 1688), membre del *Consejo de Estado* i *Caballerizo Mayor* de Carles II, tinent general d'Andalusia, general de l'Oceà, i ambaixador a Roma i França (1702). Durant la guerra de Successió espanyola es va passar al bàndol austriacista, exiliant-se voluntàriament a Portugal.

¹¹ Antonio de Zúñiga, Marques de Aguilar

¹² "Los componentes del Consejo, excepto Ubilla, figuraban en él a título estrictamente personal, y no en función de ostentar un cargo..." (J. A. Escudero, *Los orígenes del consejo de ministros en España*, t. I, p.33)

¹³ carta de Louville a Torcy, 19-V-1701, M.A.E., CP, Espagne, t.38

L'endemà de l'arribada del rei a Madrid, el dia 19 de febrer, es va celebrar, a les 9 de matí, la primera sessió del *despacho*.¹ Durant el regnat anterior, els afers d'estat els tractava, exclusivament amb el rei, el *Secretario del Despacho Universal*; després aquest repartia els assumptes pels diferents *Consejos*. En començar el regnat de Felip V es va decidir que també assistirien al *despacho* Portocarrero i Arias, les dues persones amb més autoritat després del rei, a fi de poder instruir al jove i inexpert monarca. De manera excepcional, en les primeres sessions estaria present l'ambaixador francès Henry d'Harcourt, el qual havia expressat, al seu rei, la necessitat de formar part de manera permanent del petit consell, que havia d'assessorar Felip V. Però Lluís XIV no ho va trobar oportú, i li va recomanar que es limités a despatxar amb Portocarrero, i amb el rei només de manera ocasional,² i sempre amb l'excusa de fer-li de traductor. El rei de França no volia que fos dit que s'immiscia en el govern d'Espanya. Va tenir tanta cura al respecte que, els primers dies, va prohibir l'entrada dels francesos al palau, per deixar al rei en companyia només dels espanyols.³

Portocarrero que havia estat el personatge clau en fer que l'herència de Carles II passés a mans dels Borbó, en creure's preparat i mereixedor del seu càrrec, es va deixar anar per la inèrcia del temps passat, i s'entretenia en resoldre assumptes poc importants, sense voler afrontar que el país es trobava en la misèria, com a conseqüència de la mala gestió que havia patit durant anys.

Una de les primeres iniciatives que va prendre el cardenal, va ser la de fer desconfiar al rei de l'alta noblesa espanyola. Va intentar enviar a l'exili alguns membres de l'antic govern, argüint que sempre s'havien mostrat partidaris del casal d'Àustria. Torcy, com a ministre d'affers estrangers de França, ho va desaconsellar, per evitar noves intrigues i malcontents, en els moments inicials del regnat. A la llarga es va demostrar que Portocarrero tenia raó sobre aquest assumpte. Una de les primeres mesures que va emprendre, respecte als dissidents, va ser la d'expulsar de la cort a la reina vídua, Mariana del Palatinat-Neoburg,⁴ per la seva manifesta tendència austriacista; però

---

¹ "Llamó el Rey a las nueve de la mañana para el Despacho (...) y mandó asistiesen al Despacho el Cardenal, el Gobernador del Consejo i el Duque de Arcourt (...) estando el Rey inmediato a la mesa del despacho, seguía el Cardenal por la mano derecha, apartado de la mesa por aquel lado en una silla de terciopelo carmesí, seguiale el Gobernador del Consejo sentado en un taburete raso en el otro lado, i en la misma forma el Duque de Arcourt, y yo de rodillas sobre una almohada arrimado al bufete, en que despachaba su Magestad." (Ubilla, p.95)

² "...ya pasados los primeros días el Duque de Arcourt dexò de concurrir, y solo venia prevenido del Rey para algún negocio del especial interés, y noticia de ambas Coronas." (Ubilla, p.100)

³ "Les premiers jours on n'a laissé entrer de François au Buen Retiro que le comte d'Ayen, pour laisser S.M.C. entre les mains des espagnols. Le duc d'Harcourt n'a pas voulu même que sa femme ni son frère entrassent, pour donner l'exemple aux autres François, qui le verront les jours suivants en toute liberté." (Dangeau, t. VIII, p. 47, 48)

⁴ Maria Ana del Palatinat-Neoburg (1667/16-VII-1740) Reina consort d'Espanya, segona esposa de Carles II. Noailles, t.X, p.74.

també volia evitar que es relacionés amb el jove rei, de divuit anys, ja que ella, de trenta tres, encara era jove i maca.¹ Per desempallegar-se de Mariana es va arribar a dir que conspirava amb el rei d'Anglaterra, en contra d'Espanya.² El 15 de gener de 1701 va ser obligada a abandonar el palau del *Alcazar de Madrid*.³

Per aconseguir estalviar Portocarrero va prendre mesures absurdes. Va suprimir quaranta *gentilshommes de la chambre*, deixant-ne només sis, amb la qual cosa es va crear al palau una solitud, que l'etiqueta va ajudar a convertir en presó. El rei no podia ni entrar, ni sortir, sense demanar-ho a qui tenia "l'honor de les claus".⁴ També va retirar la pensió de les vídues pobres; però en canvi mantenia un seguici de nans, que acompanyaven al rei per tot arreu, els quals tenien privilegis dels que ningú més gaudia.⁵ Un altre idea del cardenal va ser la de voler estalviar dos-cents mil pesos al reial erari, posant en pràctica una reducció del nombre de buròcrates, la qual cosa va deixar sense feina moltes famílies espanyoles, mentre que els francesos, que havien arribat amb Felip, ocupaven els seus llocs de treball.⁶ Els càrrecs espanyols tenien por de ser despatxats.⁷ Per altre costat, mentre es pretenia estalviar, malgrat el dispendi i el desgavell de càrrecs que això comportava, es van fer reformes a la casa del rei, perquè a Felip no li agradava la cuina espanyola, segons diuen alguns, i segons altres per alleugerar l'estricta etiqueta de la cort espanyola.

---

¹ "La reine en est déjà partie pour aller à Tolède. La junte n'a pas trouvé à propos qu'elle demeurât à Madrid quand le roi y arrivera; elle ne le verra point du tout." Coxe, t I, p.128; Noailles, t II. P.43; San Felipe, t. I, p.85

² "On a trouvé auprès de Bayonne un courrier noyé; on lui a trouvé sur l'estomac une boîte de fer blanc dans laquelle il y a des lettres en chiffres, qu'on a envoyées au roi d'Espagne; le bruit est que ces lettres sont du roi d'Angleterre qui écrivoit à la reine d'Espagne." (Dangeau, t.VIII, p.36)

³ En deixar el palau de l'Alcazar, va passar uns dies a la casa que el duc de Terranova tenia a Madrid. Poc després va anar a viure a Toledo; on, el 1706, quan l'arxiduc Carles va ocupar Madrid; ella es va declarar austriacista, per la qual cosa Felip V, en recuperar la ciutat, la va desterrar a Baiona. Allí va viure, durant més de vint anys; oblidada de tothom, es va casar, en secret, amb un membre del seu seguici, Jean de Larrétéguy, amb el qual va tenir descendència, la qual cosa demostra que ella era fèrtil. Vídua per segona vegada, el 17-VI-1739, amb permís de Felip V, que va pagar els seus nombrosos deutes, va tornar a Espanya, a Alcalà de Henares; i poc després, pel gener de 1740, ja malalta, es va traslladar a Guadalajara, al palau dels D. de l'Infatado on va morir el 16-VII-1740. (Joseph Ortiz y Sanz, *Compendio cronológico de la Historia de España*, Madrid 1803, t. 7, p. 3)

⁴ "Le cardinal (Portocarrero) en éloignant les femmes, et en supprimant quarante gentilshommes de la chambre, de façon qu'il n'en restait plus que six, avait fait du palais une solitude et l'étiquette en faisait une prison. Lorsqu'on n'avait pas les honneurs de la clef, il fallait attendre ceux qui les avaient pour entrer; le roi devait en faire autant pour sortir; car dans ce singulier palais c'était à la lettre, la clef d'honneur qui ouvrait les portes..." (Louville, t.I, p.122, carta de Louville a Torcy del 1-VI-1701)

⁵ "Une vermine de la cour, les nains, dont le roi étoit toujours accompagné, selon l'étiquette, méritoit bien plus une réforme (...) Ces nains jouissoient des privilèges singuliers: sous prétexte qu'ils étoient sans conséquence, on les voituloit dans les carrosses du roi, où les gentilshommes de la chambre n'osoient monter. Sous le dernier règne, ils étoient les pensionnaires des courtisans, et leur servoient d'espions; ils en avoient même servi au roi contre la reine, à la reine contre le roi. Quand on compare la cour d'Espagne de ces temps-là, à celle d'aujourd'hui, on s'imagine voir entre deux une intervalle de plusieurs siècles." (Noailles, p.83)

⁶ Noailles, p.79

⁷ "On est icy très alarmé du changement qui va se faire dans la maison du Roy, aussy bien que de ceux que l'on dit qui vont être chasses (...) On songe aussy à régler l'étiquette. Il me paroist que l'on devroit prendre sur cela un juste milieu entre la cohue de France, et la solitude d'Espagne, car ce sont précisément les deux extrémités." Mr de Louville à M. de Torcy, Madrid, 19-II-1701, M.A.E., MD Espagne, t. 101-102, fº 201

Aquests inapropiats canvis no només va fer impopular al cardenal i als francesos, sinó també al jove rei, el qual, per inexperiència, i perquè no sabia de qui refiar-se, diferia i delegava les seves decisions en tots els àmbits. Però poc podien ajudar Arias, Mancera, Montalto, i la resta dels membres del govern espanyol, tots eren igual d'ineficients. Per veure arribar les reformes polítiques i administratives serioses encara havien de passar alguns mesos.

Louville, escrivia a Torcy l'endemà d'arribar a Espanya, dient que “el país estava gangrenat d'una punta a l'altre” però que mentre el poble continués confiant en el nou rei com si fos un ídol, tal com ho havien fet en veure'l arribar, res no s'hauria de témer; però li feia por que, si Déu no enviava als seus àngels per governar, les esperances que s'havien dipositat en el nou govern no es complirien.¹

Lluís XIV pensava que, per ajudar al seu net durant els primers mesos, comptaria amb el gran ajut d'Harcourt, que ja havia estat ambaixador de França a Espanya durant el regnat de Charles II. Però aquest, després de presentar les seves credencials a Felip V, a Irún el 22 de gener 1701, en arribar a Madrid va caure malalt, i, abans de poder tornar a França, es va estar convalescent, fins l'octubre d'aquell any. Va ser rellevat per Blecourt, fins que el 15 d'agost del 1701 va arribar Marcin per substituir-lo.

Així que va marxar l'ambaixador francès, Portocarrero no feia res, i el que feia no era encertat. Havia nomenat, al seu parent el marques de Leganés, cap de la casa de contractació de Sevilla, càrrec importantíssim per les mans del qual passava tot el comerç d'Índies, però l'home no tenia coneixements sobre la matèria. A Lluís XIV ja li anava bé que fos un espanyol el motiu de les desavinences en aquell país; però mai no va desautoritzar a Portocarrero; d'aquesta manera alimentava també la vanitat dels seus enviats francesos, els quals creien que afavorien al seu país, en deixar Espanya cada vegada més dependent.²

Des que pel febrer, Felip V havia arribat al seu nou país, Portocarrero demanava amb insistència a Lluís XIV que enviés algú per posar remei a les minvades finances

---

¹ *“Il n'y a rien de pareil à l'amour que ces gens-ci ont pour leur roi, dont ils font leur idole; et pourvu que cela dure, nous n'aurions rien à souhaiter de plus. Une seule chose me fait peur : c'est qu'ils ont conçu une telle espérance du nouveau gouvernement, qu'à moins que Dieu n'envoie ses anges pour les gouverner, il est difficile qu'on la puisse remplir. Qu'un royaume qui est gangrené d'un bout à l'autre se rétablisse en peu de temps, c'est une vision, ou plutôt une folie, mais c'est celle de tous les peuples, qui se plaignent toujours des meilleurs gouvernements, à plus forte raison des autres.”* (Louville a Torcy, 18 i 19-II-1701, M.A.E., MD Espagne, t..101-102, fº 181; Noailles, p.76)

² San Felipe t I, p.35-37

espanyoles. El rei de França estava sorprès de que a Espanya no hi hagués homes amb formació suficient per fer-se càrrec d'aquests assumptes.¹

Segons Noailles, malgrat les seves bones intencions, Portocarero era incapaç de governar, el rei no feia res des que Harcourt s'havia posat malalt, i tothom abusava d'aquesta situació per fer-se amb el poder. Es temia que si no governava algú de confiança de Lluís XIV, les coses no farien més que empitjorar, i sobre tot calia un expert en finances per adreçar les finances de la monarquia. A Versalles, de tot això, n'estaven convençuts.²

Lluís XIV va triar Jean Orry,³ i així ho feia saber al duc d'Harcourt: «...*le cardinal Porto-Carrero m'a fait demander quelqu'un intelligent en matière de finances pour voir et connoître l'état de celles du roi d'Espagne, pour examiner les moyens les plus propres de soulager ses sujets, et de pouvoir aux plus pressants besoins du public; qu'il m'assure que toute l'Espagne le désire en général. Toutes ces raisons m'ont déterminé à choisir le sieur Orry, pour l'envoyer à Madrid.*»⁴

3. 4. – UNA PARTICULAR VISIÓ DE L'ESPANYA DEL 1701

El comte Escipió de Roures –rebesnét, per via materna, de Charles Auguste d'Allonville, marquès de Louville- mentre redactava les memòries del seu avantpassat, basades en la correspondència d'aquest, diu haver trobat, entre els papers, uns fulls manuscrits, en espanyol, en el quals es relata una visió particular sobre l'estat d'Espanya a finals del regnat de Carles II.⁵ A més d'aquest punt de vista anònim, en el mateix capítol IV, del

---

¹ «...Il y avoit lieu de croire que, dans une aussi grande monarchie, il se trouveroit des gens aussi habiles et assez désintéressés pour les employer à rétablir l'ordre dans les finances; et jusqu'à présent je n'avois pas voulu en prendre connoissance, jugeant que ces détails dévoient être laissés aux Espagnols mêmes, et qu'il me suffisoit de donner au Roi mon petit-fils les secours nécessaires pour la défense de ses états du dehors (...) le cardinal Portocarrero m'a fait demander quelqu'un intelligent en matière de finances (...) ces raisons m'ont déterminé à choisir le sieur Orry, pour l'envoyer à Madrid.» (Lluís XIV a Harcourt, 22-VI-1701 a Noailles, t. X, p.84)

² «Tous ne cessoient de répéter que le cardinal Porto-Carrero, avec de bonnes intentions, étoit incapable du gouvernement; que le Roi ne faisoit rien depuis la maladie du duc d'Harcourt; que l'on abusoit de cette espèce d'interrègne pour empiéter sur les droits de sa couronne ; que s'il n'étoit pas gouverné par un homme de tête qui eut la confiance de Louis XIV, le gouvernement ne feroit qu'empirer, qu'on avoit surtout besoin d'un Français pour débrouiller le chaos des finances. On n'en doutoit plus à Versaille, et le choix tomba sur Orry.» (Noailles, p.82)

³ Jean Orry, senyor de Vignory (Paris, 1652/29-IX-1719)

⁴ Noailles, p.84

⁵ «La plupart des détails renfermés dans ce chapitre sont tirés d'une mémoire manuscrit, en langue espagnole, trouvée dans les papiers du marquis de Louville.» (Louville, t. I, n.p.p. 67) cap. IV: L'Espagne sous Charles II (Louville, t. I, p. 68-81)

tomo primer, de la seva obra *Mémoires secrets sur l'établissement de la maison de Bourbon en Espagne*, Roures exposa les cartes que Louville escrivia a Torcy, explicant, juntament amb no pocs prejudicis, la impressió que li causava allò que veia en arribar a Espanya, l'hivern del 1701, acompanyant Felip V, del qual era *gentilhomme de la manche*. El que Louville diu al ministre d'Estat francès, no és gaire més afalagador, com tampoc ho és el contingut del mencionat manuscrit, d'autor desconegut (que no podia ser Louville, ja que aquest no coneixia la llengua espanyola per aquelles dates) en el qual es fa una descripció personal, de l'estat en que els darrers Àustria havien deixat Espanya.

Amb el que es relata en el capítol citat, de les memòries de Louville, i alguns altres detalls, que creiem interessants, fem un resum, per donar una idea, malgrat que esbiaixada, de la imatge que podia oferir la Espanya del principi del segle XVIII als estrangers, especialment als francesos que van arribar amb el nou rei.

Louville comença fent una arrogant comparació: «*La monarchie espagnole offrait alors le tableau d'une triste décadence (...) quel spectacle pour un prince de dix-sept ans, qui sortait d'un royaume gouverné par Louis XIV, longtemps administré par Colbert, et maintenant par des corporations sages et puissantes; quel spectacle dis-je, et quel fardeau que l'héritage de Charles Quint en 1700! Point d'armé ni d'argent, point de justice, point de police, point de libertés, et point de frein.*»¹

Descriu un país arruïnat, per la mala gestió de governs mantinguts durant anys, per regnats llastimosos, que havien premés gastar la fortuna que les colònies havien proporcionat. Governos oligàrquics, plens d'intrigues; un episcopat massa ric i massa dependent de Roma; una inquisició en baralla constant amb el Papa, i entre ells mateixos; uns monestirs amb homes de gran vàlua, però enfrontats entre ells. Un exercit el qual, segons San Felipe, no comptava amb més de vint mil homes, i una marina amb només tretze galeres. L'autoritat reial no era respectada; les poques vegades que els reis sortien a passejar, el poble insultava a la reina, i al rei li cridaven: “*maricón!*”² Es vivia en un ambient de gran inseguretad ciutadana, palpable en el fet de que a Madrid no hi havia cursa de braus, o representació teatral, que no acabés amb “l'espasa a la ma”; ja que tothom anava armat “excepte el rei.”³

---

¹ Louville, t. I, p 67, 68

² “...*Charles II sortit le moins possible de son palais. Toutes les fois (...) qu'il faisait l'expédition d'aller se promener, les gens du peuple, selon ses propres gentilshommes de la chambre, les lavandières du Mansanares, et les petits enfants, couraient auprès de lui en l'appelant 'maricón!', et accablaient la reine des plus sales injures...*” (Louville, t. I, 72)

³ “*Tout le monde était armé dans Madrid, excepte le roi.*” (Louville, t. I, p.72)

Segons Louville, quan Puysegur¹ va arribar a Espanya, pel gener de 1701 els ingressos del rei d'Espanya eren de tres milions de florins; tan per culpa de la mala administració, com per causa dels interessos dels crèdits de la corona, els quals s'havien fixat en un preu molt desavantatjós.²

Es pot considerar que aquesta es una descripció exagerada, poc fiable, i, sobre tot, esbiaixada. Però Ballesteros Berreta en el capítol dedicat a *Economía y Hacienda* de la seva *Historia de España*, basant-se en fonts espanyoles, diu: «*El primer año de su reinado (Felipe V), el tesoro real ingresó 142.340.740 reales y el gasto subió a 247.367.260 reales.*»³ Ballesteros cita al comte de Campomanes, per explicar que Espanya havia acabat el segle XVII en fallida: «*...la irresolución natural de aquel triste príncipe (Carles II) dejó las cosas en peor estado que antes tenían, llegando la Real Hacienda a tan miserable situación, que hizo solemne bancarrota, tomándose la vergonzosa providencia de apartar ocho millones, que llamaron de la causa pública, para la precisa manutención del Rey y el Estado, dejando lo demás para los acreedores.*»⁴

Ballesteros també cita a Danvila y Collado:⁵ «*Al advenimiento de Felipe V la situación financiera era lamentable; el monarca se vio precisado a recibir del Condestable 20.000 escudos para la mesa real. El marqués de Villena, duque de Escalona, pedía la reunión de Cortes con el fin de remediar los males de la Hacienda, y Portocarrero solicitó de Luís XIV enviase una persona entendida que reformase la administración.*»⁶

El mateix Louville, sempre tan explícit, pel març del 1701, deia que Felip V, no tenia diners; que ell mateix s'havia hagut d'espavilar per posar una porta nova a la cava (habitació fresca on es guardaven les provisions) i comprar tovalloles, ja que, a falta d'aquestes, havien d'utilitzar les camises dels aprenents de cuina. Els servents de rang inferior demanaven almoina pel carrer, i anaven gaire bé despullats. La sort dels cavalls

---

¹ Jaques-François de Chastenet, marqués de Puysegur (1656/1743) militar francès, expert en logística, va servir en l'exercit de Flandes i en el setge de Barcelona del 1705; *gentilhome de la manche* del duc de Borgonya, i anys després preceptor militar durant la joventut de Lluís XV; mariscal de França el 1734.

² «*À l'arrivée de Mr. Puysegur dans ces provinces, au 20 janvier, 1701, les revenus du roi d'Espagne ne s'élevaient qu'à trois millions de florins, ou cinq millions de notre monnaie, tant à cause de la mauvaise administration, qu'à cause de l'engagement des revenus indirects à des créanciers de la couronne, engagement qui avait été fait à vil prix. La dépense se montait à six millions cinquante mil florins, grâce au duc de Bavière. Il y avait bien environ pour deux millions d'amélioration à espérer, mais comme les réaliser avec un gouvernement si négligent? Telle était la cause de l'indifférence des Espagnols pour la possession des Pays Bas.*» (Louville, en n.p.p. 2, p.163, 164)

³ Ballesteros Berretta, Antonio, *Historia de España*, t. VI, p. 201

⁴ Campomanes, *Cartas político-económicas escritas por el Conde de Campomanes al conde de Lerena*, Madrid, 1878, *Carta primera: estado de la Hacienda española en los reinados de Felipe V y Fernando VI. Causas principales de la pobreza del reino*, p. 9

⁵ Danvila y Collado, Manuel, *El poder civil en España*, Madrid, 1885, t.3, p. 505

⁶ Ballesteros Berretta, Antonio, *Historia de España*, t. VI, p. 201

era molt pitjor, ja que ells no podien demanar almoïna. Segons Louville, malgrat els seus esforços per mantenir la casa del rei, que era el seu escomès, els servents estaven tan descontents que cada dia en marxava algun.¹ La casa francesa del rei encara no s'havia enregistrat al Consejo de Castilla. El rei no havia fet res per resoldre aquesta situació, i quan se li parlava del tema, ja fos qüestió de pocs com de molts diners, responia que calia pensar en la guerra.²

Per l'abril, Louville repetia a Torcy que l'exèrcit no disposava d'infraestructura, ni per reprimir els aldarulls ciutadans, que no eren pocs, sobre tot quan s'apujava el preu del pa. Els crims quedaven sense càstig, i no hi havia a Madrid cap home ric que no tingués al menys cent assassins a sou; de 150.000 habitants uns 60.000 vivien d'aquesta vergonyosa feina³, només uns 5.000 vivien de treballs dignes, la resta eren servents, vagabunds, o captaires.⁴ Louville demanava 6.000 homes de tropa d'elit per posar una mica d'orde, i al menys garantir la seguretat del rei, el qual no comptava més amb dos-cents homes d'infanteria i vuit-cents cavalls.

Si les coses eren així a Espanya, en altres regnes de la monarquia, allunyats de la península, Flandes, Nàpols, Sicília, etc. els diners no eren supervisats per ningú, i s'escolaven amb facilitat entre els membres dels *Consejos* del govern central, i del capitans generals, així com entre les seves infraestructures. A les riques colònies de les Índies, encara era pitjor, els virreis i els presidents dels *Consejos* feien i desfeien al seu gust, arramblaven amb tot el que podien, per la qual cosa es de suposar que un gran percentatge de les riqueses mai arribaven a la metròpoli.⁵

Pel que fa als impostos, cada regne de la monarquia pagava segons els seus privilegis. Per exemple al regne de Castella es recaptaven mitjançant les institucions vinculades a

---

¹ "Le Roi n'a pas un sou. Je sus un habile homme parce que j'ai trouvé de quoi faire mettre une porte neuve à la cave et acheter des serviettes. On était à la veille, pour cet usage, de se servir des chemises des marmitons. Les valets de pied espagnols qui sont sous le majordomo major demandent l'aumône et sont tout nus. Le sort des chevaux est encore bien pire avec le caballerizo mayor, car ils ne peuvent point demander l'aumône. Je soutiens la maison française du mieux que je puis; mais, malgré mes soins, nos gens sont si malheureux qu'ils désertent journellement. M. d'Harcourt ne règle pas la moindre chose (...) quand on lui parle de tout cela i dit qu'il faut songer à la guerre." (Louville, t. I, p. 162)

"Il n'y avait pas des fonds pour les choses les plus nécessaires, pour la cuisine, l'écurie, les valets de pied." (Louville à Torcy, 10-III-1701, a Noailles, 38)

² "La maison Française n'est pas encore enregistré au conseil de Castille, et le Roy d'Espagne n'a pas encore réglé la moindre petite chose sur cela; il dit, quand on luy parle de tout cela, qu'il faut songer à la guerre, et il fait cette réponse pour quatre pistoles, comme pour cent mille écus." (Mr. de Louville à Mr. de Torcy, Au Buen Retiro, mars, 1701, A.M.A.E.F., 18MD, 101-102, f° 260)

³ "Il n'y avait pas d'homme un peu riche qui n'eût au moins cent coupe-jarrets à sa solde; et sur les cent cinquante mil habitants de la capitale soixante mil hommes vivaient de cet honteux métier." (Louville, t.I, p. 72)

⁴ "...on en comptoit plus de soixante mil armés, presque tous domestiques ou gens sans aveu, vagabonds, mendiants; à peine cinq mil qui véussent de leur travail. Sous les derniers rois, l'impunité avoit enhardi la licence; les désordres s'étoient multiplié à l'infini; l'autorité royale étoit avilie." (Louville, t. I, p. 72)

⁵ Louville, t. I, p. 69

Corts: la *Diputación de Cortes*, i la *Comisión de Millones*; les ciutats feien, cada 6 anys, els seus donatius, els quals, en ser teòricament voluntaris, no precisaven ser aprovats en Corts.

Des de Atienza (Guadalajara), el 14 de febrer, pocs dies abans d'arribar a Madrid, per primera vegada, en una de les llarguíssimes i explícites cartes que Louville escrivia a Torcy, deia literalment: «...je vous diray que, depuis que nous sommes hors de Guipuscoa, nous avons trouvé une misère extrême, et que rien n'égale la pauvreté de ces peuples-cy; il n'en est pas de même, dit-on dans l'Aragon, la Navarre, et la Catalogne, non plus que dans la Biscaye; mais il est bien facile d'en trouver la raison puisque tous ces peuples-là, qui ont un bien meilleur terrain que celui-cy, ne payent rien du tout, ce que par toute la Castille, et les royaumes qui en dépendent, les peuples y sont accablés d'impôts. On diroit que le Roy d'Espagne n'est Roy de tous ces autres Royaumes, tant dedans que dehors Espagne, que pour l'honneur, et qu'il s'est réservé la permission de joindre seulement du revenu de la Castille. Cela n'est point exagéré, Monseigneur, puisque tout le revenu du Roy d'Espagne vient de la Castille, ou des Indes, et cela remonte à 8 millions d'écus, et il ne tire rien du tout des royaumes de Naples, Sicile, et Sardaigne, des Pays Bas, et des royaumes d'Aragon, Valence, Catalogne, Navarre et Biscaye; de tous ces derniers parce qu'ils ont des privilèges qu'ils ont extorqué de leurs Roys du temps des ( ), par lesquels ils ne sont obligés de leur rien donner, ce qui me paroît insoutenable. Et quand aux États d'Italie sont les derniers qui sont entièrement engagés, et que tout ce qui peut rester de revenants tout est pillé par les gouverneurs, et vice-rois, qui souvent mesme demandent de l'argent en Espagne par les dépenses extraordinaires au surplus.»¹

La mala opinió de Louville sobre Espanya no es reduïa als governants d'èpoques passades; en les seves explicacions a Torcy s'esplaiava també sobre la població: «Les peuples sont icy les plus paresseux du monde. L'ignorance et la paresse, me paroissent les deux vices dominants de l'Espagne, et ceux qui seront les plus difficiles à déraciner. On ne trouve, presque plus, dans toute une ville, un prêtre qui entende et qui parle latin; ils n'entendent pas même leurs brévaires; les Jésuites et les Dominicains sont les seuls religieux qui étudient; il y a peu de collèges, et l'on n'y apprend rien; (...) Les jeunes gens de qualité sont enfermés dans leur maison, jusqu'à l'âge de 20 ans, élevés par les femmes come dans une espèce de sérail, dans une ignorance crasse; et, nourris de chocolat et de confiture, aussi sont-ils tous d'une maigreur affreuse, et n'ont ny force, ny

---

¹ Louville à Torcy, 18 i 19-II- 1701, M.A.E., MD Espagne, t.101-102, fº 181

*santé. La justice paroît absolument négligé, et tout le peuples par où nous passons la demandent au Roy, au milieu de toutes leurs acclamations. Il n'y a aucune sureté dans les grands chemins.»*¹

Els costums que més impressió van causar en Felip V, i el seu seguici francès, van ser els *Autos de Fe*, i les *fêtes de taureaux*, ambdós espectacles sempre presents en qualsevol festa popular espanyola. *La Gazette* menciona que de camí cap a Madrid, el dia 8 de febrer de 1701, després de visitar el monestir de las Huelgas, a Burgos «...il y eut une feste de taureaux: il en eut seize tués, sans aucun accident.»² Un parell de dies més tard, el dia 10, a Aranda de Duero: «...on luy (al rei) avoit préparé une fête de quatorze taureaux, mais on n'en pût courir qu'un aux flambeaux.» Louville escrivia a Torcy els primers dies d'estada a Espanya: «Les Grands n'ont aucune pitié des peuples, surtout en Castille, et ils les regardent comme esclaves. C'est ce principe qui produit leur inhumanité dans la fête du Taureau, le grand plaisir de tous les Espagnols; et j'eus l'autre jour un exemple éclatant de cette même inhumanité à Aranda, où l'on avoit encore préparé des fêtes de Taureau à Sa Majesté, aussi bien qu'à Vitoria et à Burgos, car elles nous suivent partout. Mais le Roy n'en voulut pas, et s'excusa sur le Carême, ce qui est effectivement contre la coutume d'Espagne. On se contenta donc de nous donner des feux d'artifice; mais comme il faut toujours du taureau pour se bien divertir, M. le M. d'Alameda, qui est pourtant un très bon homme, s'avisa d'imaginer qu'il seroit fort drôle de mettre le feu au cul d'un Taureau. J'entends du feu d'artifice, qui y seroit si bien attaché, que le pauvre taureau brulerait tout vif, dans des tourments inconcevables.»³ A Felip V mai li van agradar aquesta mena de celebracions, però temia els aldarulls que es podrien provocar si les prohibia.

Els *autos de Fe*,⁴ havien disminuït considerablement respecte al segle XVII. Resultaven molt cars, i la institució ja no era tan rica com ho havia estat. El darrer que es va celebrar a Espanya en presència d'un rei va ser el 1720, precisament mentre regnava Felip V.⁵ El dia de l'entrada oficial de Felip V a Madrid, a mode de benvinguda, estava previst fer-n'hi presenciar un, com a exhibició de poder i de justícia religiosa, en el qual es cremarien tres jueus. El rei no hi volia anar. Louville li ho va evitar, argüint que els reis només havien de veure als criminals per oferir-los-hi alguna gràcia, i que aquesta no era

¹ Louville à Torcy, 18 i 19-II-1701, M.A.E., MD Espagne, t.101-102, f° 181

² *La gazette*, du 19 Mars 1701, n° 11, p. 123

³ Louville à Torcy, 18 i 19-II- 1701, M.A.E., MD Espagne, t.101-102, f° 182

⁴ Actes públics i solemnes, en els quals es feien les proclamacions de les culpes i sentències dels acusats pel tribunal de la Inquisició.

⁵ Joseph Pérez, *Breve Historia de la Inquisición en España*. p. 143-144, Barcelona: Crítica. (2012) [2009]. ISBN 978-84-08-00695-4

la ocasió.¹ Però Torcy havia escrit indicant que calia fer-se als costums del poble, que el rei havia d'assistir a l'acte, i que potser es podria retirar al moment de començar el foc.² «C'étoit une sorte de proverbe, que les Espagnols "n'avoient point de religion, mais beaucoup de foi."»³

Per la sorpresa que les festes amb toros, i els autos de Fe, van provocar en el rei, i en els seus súbdits francesos, ens adonem de quant poc sabien aquests, sobre el país al que arribaven. Ens preguntem que era el que realment coneixia el rei de França, sobre la veritable situació econòmica i política del regne del seu net, en acceptar l'herència de Carles II. En qui moment Lluís XIV va ser realment conscient de que Espanya no podria, malgrat els ingressos de la *Flota de Indias*, contribuir, de la manera esperada, a les despeses de la guerra que ja començava? Quan va comprendre Lluís XIV que seria França qui hauria de sufragar la guerra?

FELIP V. ANÒNIM (C. 1700)

---

¹ «On lui annonça un auto-da-fe pour le jour de son entée solennelle, où l'Inquisition devoit faire brûler trois juifs; on lui en parla comme d'une fête, comme d'un divertissement Royal, et un seigneur se félicita de n'avoir jamais manqué à un si grande acte de religion. Louville eut le courage de représenter que les souverains ne voient les criminels que pour les faire grâce; qu'ainsi les lois d'Espagne ne permettant pas de l'accorder en pareilles circonstances, il convenoit que le roi se divertit à quelque autre chose, plutôt qu'à un spectacle de cette nature. Le roi déclara qu'il ne s'y trouveroit point.» (Noailles, t. II, p.38)

² "Il se faut accommoder au génie des peuples; le roi pourra se retirer au moment du feu?" (Louville a Torcy, 10-III-1701, Louville, t. I, p. 124)

³ Noailles, t. II, p.39

3. 5. - EL REI HA DE REGNAR...PERÒ NO EN SAP. DEBUT DE LA MALALTIA.

Segons San Felipe: «*Mostró el Rey, desde luego, un entendimiento claro, comprensivo y serio; un ánimo sosegado, capaz de secreto y silencio y nada contaminado de los naturales vicios de la juventud; antes religioso, modesto, y amante con admiración de la castidad: eran sus delicias el juego del mallo,¹ la raqueta o el volante, más la caza y alguna vez los libros, porque poseía una erudición no vulgar en los príncipes y le habían en Francia educado con la vigilancia mayor. Estas virtudes del Rey no las vició jamás el poder ni la soberanía, antes las hizo más robustas y echaron raíces con la experiencia y los trabajos...*»² Propagandístiques i aduldors paraules del marquès de San Felipe.

La il·lusió, que un jove de disset anys podia tenir davant la idea de regnar, va esperonar l'ànim de Felip, fins al punt de mostrar, els primers dies, la voluntat d'ocupar-se d'allò que era el seu deure. Harcourt escrivia a Lluís XIV dient que el seu net es mostrava, per igual, digne de respecte i d'estimació. Els jocs que implicaven exercici físic eren els que més li agradaven, especialment la caça. Des dels primers dies, havia dedicat als assumptes d'estat un parell d'hores, mati i tarda, amb paciència, la qual cosa a la seva edat i en mig de tantes cerimònies i distraccions era digne d'elogi. La carta de l'ambaixador afegeix que Felip tenia la intenció de treballar quatre hores, i rebre als *Grandes* cada dia, menjar en públic, a l'estil de Versalles, alguna vegada, i deixa conèixer per aquells als que havia de governar.³

Mentre començaven a posar-se en evidència, les diferències entre l'antiga manera de governar dels espanyols, i la nova dels francesos, Felip, instal·lat al Buen Retiro, assistia d'hora al consell i es retirava tard; donava el seu parer quan ho creia oportú. Segons Portocarrero, el rei tenia bon criteri en jutjar les persones.⁴ A mitjans de febrer, durant

---

¹ Joc d'origen medieval, molt similar al *croquet* anglès actual, que es practicava amb un pal llarg, acabat en forma de martell, amb el qual es pegava un pilota de fusta o roba dura, a fi de fer-la passar per sota d'un nombre determinat d'arcs, col·locats en un recorregut establert

² San Felipe, t. I, p.41

³ «*Il se montrait également digne de respect et d'amour, bon avec sagesse, grave sans hauteur. Les jeux d'exercice, et surtout la chasse, faisoient son amusement, mais ne diminuoient point son application aux affaires. Dès le premier jour, il avoit travaillé deux heures le matin et autant le soir, sans aucune impatience. À son âge au milieu de tant de cérémonies et de distractions, c'étoit une matière d'éloge: ce n'étoit pourtant un travail bien médiocre, en comparaison des soins immenses que demandoit a couronne (...) Il avoit promis de consacrer chaque jour quatre heures aux affaires de l'État, de recevoir les grands tous les jours, de manger quelquefois en public, de se faire connoître enfin de ceux qu'il devoit gouverner.*» (23 de febrer de 1701, Harcourt a Lluís XIV, Noailles p. 78)

⁴ Portocarrero à Torcy, 10-III-1701, M.A.E., CP Espagne, t. 8, f° 59

Louville a Torcy, 30 mars 1701, M.A.E., CP Espagne, t.96, f° 78

Louville à Torcy, 1-V-1701, M.A.E., CP Espagne, t. 96, f° 78

els primers dies a Madrid, el rei semblava content i ben disposat.¹ L'ambaixador Harcourt es mostrava satisfet de la bona adaptació de Felip; assistia al *despacho*, rebia a qui ho demanava, i es feia veure tant a palau, com pel poble, passejant a cavall quan anava de cacera.² Felip V es mostrava obedient en tot el que el seu avi havia disposat,³ tal com sempre ho va fer en la seva vida.

La seva imaginació, encara infantil, li feia creure que regnar era el que ell havia vist fer al seu avi a Versalles. Però la realitat del que realment representava regnar, era darrera del que es veia; era tot allò que ell mai havia vist, ni imaginat. Pel març, Louville ja s'adonava de que la bona actitud inicial del rei estava canviant. Havia tingut una "*fluxion sur le coté*"⁴ de la qual ja no es ressentia,⁵ però de la que es devia queixar, ja que tothom se'n va assabentar. Ja no volia aparèixer en públic.⁶ Si bé sortia cada dos dies de palau, quan feia bon temps, era només per anar a caçar a El Pardo, o a algun altre lloc a prop de Madrid. Massa sovint no tornava fins passades les vuit del vespre.⁷ El problema principal, segons Louville, era que Felip V no era capaç de manar. Si no se li suggeria, per ell mateix, no era capaç de donar cap ordre, contraordre, o de prendre decisions.⁸

El 20 de mars Felip va vestir per primera vegada a *la espanyola*, de negre amb *golilla*,⁹ tal com va ser representat en aquest retrat. Porta també el collar de l'ordre de cavalleria

---

¹ "On ne peut être plus content que tout le monde l'a été de l'air, de la mine, et des manières de S.M.C. Aussi puis je vous assurer, Monseigneur, avec beaucoup de sincérité, que je ne l'avois vu de ma vie avec un air aussi noble, et aussi aisé." (M. de Montivel à M. de Torcy, 19 février 1701, M.A.E., MD Espagne, t. 101-102, f° 203)

² "Le Roy d'Espagne se montre assez (content), et après l'heure du despacho il fait toujours un tour dans ses appartements, où tout le monde le voit, luy parle, et luy donne des placets. Comme il fait cela tous les jours, il ne donne point les audiences les vendredis; seulement, comme il le faisoit le Roi son prédécesseur, il y a tousjours quelqu'un (d'entrer) à son diner, et mesme des bourgeois, quoy que cela soit contre l'étiquette. Il passe souvent à cheval dans la ville, revenant de la chasse ou de la promenade, et tous les fois que cela luy arrive, il est reconduit au palais avec une foule de peuple, comme les premiers jours de son entrée. (Harcourt à Louis XIV, Madrid, 7-IV-1701, M.A.E., CP Espagne, t. 88, f° 219)

³ "Le roi d'Espagne m'a témoigné un véritable désir d'obéir en tout à vos ordres." (Harcourt a Lluís XIV, 7-IV-170, M.A.E., CP Espagne, t. 88, f° 218)

⁴ Fluxion: Congestion dans une partie du corps avec gonflement extérieur.

Congestion: Accumulation anormale du sang dans un organe ou tissu.

Entenem per '*fluxion sur le coté*' que Felip tenia una inflamació o un hematoma en un hipocondri, probablement degut a un cop, o be un dolor degut a una mala postura.

⁵ "Le Roy d'Espagne se porte fort bien, à Dieu merci, et il ne sent plus d'une légère fluxion qu'il a eue sur le côté." (M. de Montivel à Mr. de Torcy, Madrid, 17-III-1701, M.A.E., MD Espagne, t. 101-102, f° 258)

⁶ "Quant à le faire paraître en public, je ne dis autre chose, mais il n'y a pas moyen de faire entendre cela au Roy d'Espagne. Peut-être que sa maladie l'aura changé." (M. de Louville à Mr. de Torcy, mars 1701, M.A.E., MD Espagne, t. 101-102, f° 260)

⁷ "Il sort d'ordinaire de deux en deux jours, lorsque le mauvais temps ne les retient pas, et va à sa Maison du Pardo, qui est à deux grandes lieues d'icy; et quelque fois en d'autres endroits. C'est toujours pour chasser, car il revient, assez souvent, tard. J'eü l'honneur de le suivre hier au Pardo; il ne rentra dans le Buen Retiro qu'à huit heures un quart du soir." (M. de Montivel à Mr. de Torcy, Madrid, 17-III-1701, M.A.E., MD Espagne, t. 101-102, f° 258)

⁸ "Je vous parle, Mgr., bien librement, mais la voye est sûre et nécessaire que pour vous, je crois pouvoir vous mander la vérité toute nue, et j'ajouteray encore qu'il n'y a peut-être jamais eu de prince au monde à qui il soit si nécessaire de faire sentir qu'il est le maître, qu'au Roy; et qu'il seroit nécessaire que chaque semaine, au moins, il put faire quelque chose de lui-même." (M. de Louville à Mr. de Torcy, Au Buen Retiro, 30 mars 1701, M.A.E., MD Espagne, t. 101-102, f° 294)

⁹ "Il commença le 20 à s'habiller à l'espagnole avec la gonille (ou golille, petite fraise), et se montra en public dans cet habit la" (Dangeau t. VIII, p. 58, vendredi 18 mars 1701)

del *Toisón de Oro* -lligada a la dinastia dels Àustria tant de l'Imperi, com d'Espanya- i també la distinció francesa de l'ordre de cavalleria del *Saint Esprit*, amb la banda de *moiré* blau cel, que representen el seu origen francès, i que com a *fils de France*, tenia dret a portar des del naixement. La corona i el tron, al costat, representen els símbols de la seva autoritat reial.

FELIP V D'ESPANYA. HYACINTHE RIGAUD (1701)

El primer de desembre de 1700 Hyacinthe Rigaud¹, a petició del rei de França, va començar aquest retrat de Felip V, els primers esbossos del qual van encantar a la cort francesa.² D'aquest retrat, en la seva època, se'n va fer varies còpies per regalar a personatges propers als reis de França i Espanya.

¹ Jacint Rigaud-Ros i Serra (Perpinyà, 18-VII-1659/Paris, 29-XII-1743)

² "Le 1 de ce mois le sieur Rigaut, peintre fameux qui avoit été nommé par le Roy pour peindre Sa Majesté Catholique, travailla pour la première fois au portrait de ce monarque. Toute la Cour fut charmée de sa première ébauche." (*Le Mercure Galant*, Décembre 1700, p. 202)

Al cap de pocs dies, Felip V no va poder evitar demostrar, que malgrat que ell era el rei, no sabia com regnar. Baudrillart és del parer que, des del principi, en comptes de manifestar la llavor del que serien les seves qualitats futures, Felip ja havia donat tot allò del que era capaç. S'havia sobrepassat a si mateix, i durant els mesos posteriors a la seva arribada a Madrid, no va fer mes que minvar.¹

El poble s'adonava de la manca d'iniciativa del jove rei. Va començar a córrer per Madrid un pamflet que deia: "*Anda niño anda, porque el Cardenal lo manda!*"² Aquesta mateixa frase, o una molt semblant, es veuria altres vegades, durant el regnat de Felip V, escrita en pasquins, enganxats pels carrers de Madrid.

Explica Noailles que un noble, anomenat Francisco Velasco, havent presentat un plàcet al rei, no va rebre resposta; en va presentar un altre a Portocarrero i tampoc; també al *Presidente de Castilla*, qui li va dir que no podia fer res; finalment es va dirigir a Harcourt, el qual no va voler saber res del seu assumpte. Es diu que Velasco va exclamar: «*Quel gouvernement, Messieurs! Un roi qui ne parle pas, un cardinal qui n'écoute pas, un président de Castille qui ne peut pas, et un ambassadeur de France qui ne veut pas.*»³

Pel març, Louville es queixava de que no hi havia manera de fer aparèixer el rei en públic; cada vegada estava més tancat, tant dins de palau, com dins d'ell mateix; parlava molt poc.⁴ Louville no gosava proposar cap divertiment al rei, perquè no hi havia diners per pagar fos el que fos.

Segons paraules de Louville a Torcy, a mitjans d'abril de 1701, Felip V necessitava tenir, permanentment, un conseller a prop.⁵ Davant d'aquesta situació, Louville insistia en demanar, al secretari d'estat de França, que envies algú amb prou autoritat; una persona capaç de dirigir Felip, i suavitzar els estirabots dels espanyols; proposava fermament al

---

¹ "Par malheur, bien loin de manifester au début les germes de qualités qui devaient se développer plus tard, Philippe V avait donné tout ce qu'il pouvait être; il s'était surpassé lui-même, et dans les mois qui suivirent son entrée à Madrid, il ne fit que déchoir." (Baudrillart, t. I, p. 50)

² "Il courre icy des pasquinades très piquantes contre le gouvernement présent; mais il y en a une qui me paroist plus sanglante que les autres, car elle attaque tout le monde; à la fin on voit le Roy, que le Cardinal mène par la lissière, et le D. d'Harcourt lui donnant la main avec ces mots: 'Anda niño anda porque el Cardenal lo manda'. Cela ne signifie pas grand-chose, et ne fera aucun effet, pourvu que cela ne soit pas véritable, et que le Roy, dans certaines occasions, punisse et condamne, de lui-même, ce que l'on lui aura dit de faire, et d'ordonner." (M. de Louville à Mr. de Torcy, Au Buen Retiro, 30-III-1701, M.A.E., MD Espagne, t. 101-102, fº 294) A Baudrillart, t. I, p. 51. Frase citada a Egido Lopez, Teófanos, *Opinion pública y oposición al poder en la espanya del siglo XVIII*, Univ. de Valladolid, Valladolid, 1971, p. 111

³ Louville a Torcy, 19-IV-1701, citat per Noailles, p. 80.

⁴ "Quant à le faire paraître en public, je ne dis autre chose, mais il n'y a pas moyen de faire entendre cela au roy d'Espagne. Peut-être que sa maladie l'aura changé. (M. Louville a Mr. de Torcy, Buen Retiro, mars 1701, .M.A.E., MD Espagne, t. 101-102, fº 260)

⁵ "Louville écrivait (17 avril) à Torcy, non sans raison, que le jeune roi ne pouvoit se passer un seul jour de quelque homme instruit, et propre à le diriger." (Noailles, p. 80)

seu amic Beauvilliers, el qual coneixia molt be al jove rei. Però la resposta va ser que Beauvilliers era necessari a França.¹

Per aquells dies, el rei va començar a capgirar el seu horari. Anava al llit a les dues del matí; donava ordres per que el despertessin a les set, però es llevava molt més tard. Sovint Portocarrero, Arias, i Ubilla, s'havien d'esperar fins a les 11 per començar el *despacho*, que estava programat per les 9 del matí. El sopar previst per les 8 del vespre, es servia tres hores més tard.² Calia endreçar la vida del rei, imposar-li uns horaris, a fi de disminuir l'avorriment que sentia. Però els ministres espanyols no gosaven exposar al rei que li convenia seguir una rutina, ni fer-li apreciar el trasbals que el seu desordre causava, als servents i al bon funcionament del palau.³ Arias, va pregar Louville que advertís Felip sobre aquest assumpte; el marquès, en no aconseguir res, va pregar al rei de França que li fes les recomanacions pertinents.⁴

Explica Noailles, que, quan Louville demanava Arias que pregués al rei de reglar els seus hàbits, i que l'exhortés a prendre decisions en qüestions d'estat per ell mateix, Arias responia fent increïbles i ineficaços discursos místics. Deia que els ministres, el cardenal inclòs, tenien cadascun un àngel de la guarda per guiar-los, però que els reis en tenien dos, per la qual cosa el més mediocre dels reis era capaç de governar, gracies a la llum d'aquests dos àngels, millor que el més gran ministre.⁵ Prosseguia dient que Déu havia posat Felip al front d'un estat, que no era únicament monàrquic, sinó que era més despòtic que cap altre de la cristiandat, de manera que, fins i tot el camí de les amonestacions, no estava permès als seus súbdits, si no era ell qui ho ordenava.⁶

---

¹ Noailles, p. 80

² *“On se plaignoit aussi dans le palais de la manière de vivre de ce prince qui ne sentoit pas encore que son rang même devoit l'assujettir à une vie réglé et uniforme. Il ne se couchoit qu'à deux heure, et donnoit l'ordre pour sept heures du matin, quoiqu'il se levât beaucoup plus tard. Le 'despacho', ou conseil de cabinet, devoit se tenir à neuf ; mais le cardinal, le président, le secrétaire, attendoient quelquefois jusqu'à onze, malgré les affaires dont ils étoient accablés. Le souper étoit toujours commandé pour huit heures ; on soupoit presque toujours trois heures après.* (Noailles, p. 83)

“Le roi, ayant demandé son souper à huit heures, ne s'était mis à table qu'à onze heures, ce qui, de compte fait, avait tenu le service trois heures en attente.” (Louville, t. I, p. 131)

³ *“Les ministres espagnols n'osoient représenter au monarque, ni la perte de temps, ni le chagrin des domestiques. Le Président de Castille pria Louville de s'en charger.”* (Noailles, p. 83)

⁴ *“Le Président de Castille pria Louville de s'en charger, et “d'assaisonner son avis avec bien du miel”, celui ci ne réussissant pas toujours, écrivit combien il seroit utile que Louis XIV recommandât à son petit-fils de régler toutes les heures, comme il le faisoit lui-même.”* (Noailles, p. 83)

⁵ *“Le Président, de son coté, exhortoit Philippe à prendre sur lui le soin et la décision des affaires. Mais ses discours sembloient dictés par un esprit de servitude propres à entretenir un jeune prince dans l'aveuglement (...) Les ministres, lui disoit il, et le cardinal même archevêque de Tolède, ont seulement chacun un ange gardien pour les conduire; les rois en ont deux, l'un qui préside au gouvernement de leurs États, et qui est beaucoup plus habile que l'autre. UN roi de la plus médiocre capacité est bien plus capable de bien gouverner, par les lumières de cet ange, que le meilleur et plus grand ministre.”*

⁶ *“Il ajoutoit que Dieu avoit mis Philippe à la tête d'un État non seulement monarchique, mais despotique, et plus despotique qu'aucun royaume de la chrétienté; de sorte que la voie même de la remontrance n'étoit pas permise à ses sujets, à moins qu'il ne l'ordonnât.”* (Noailles, p. 83)

Louville es trobava en una situació complicada. No entrava al *despacho*, perquè no tenia cap paper polític, però tothom sabia la confiança que el rei li professava; a més se li suposava, tal com era en realitat, una estreta relació amb els ministres francesos. Per aquests motius tothom li exposava a ell totes les queixes, fins per les coses més nímies.¹

A mitjans de maig del 1701, el *Presidente de Castilla*, Arias, va voler dimitir. Segons Louville, tenia més sensibilitat i més enteniment que Portocarrero, però no tant com calia per un càrrec tan important. S'havia fet capellà als cinquanta-cinc anys, i poc després havia ofert a la reina Maria Anna una suma considerable, per accedir al càrrec que pertanyia al comte d'Oropesa. Probablement s'havia cansat d'una feina que esdevenia cada dia més complicada, mentre que ell, esperant jubilar-se, només desitjava ser cardenal, arquebisbe de Toledo, o *Gran Inquisidor*.²

També pel maig, van arribar a França notícies d'Itàlia, que informaven d'una conjura contra Felip V, de la qual es sospitava, sense fonament, d'un personatge tan rellevant com era al duc de Medina Sidonia. Lluís XIV va començar a témer per tot i de tothom; esfereït, recomanava al seu net tenir precaucions especials, com la de no olorar les flors que li regalaven, no obrir ell mateix les cartes, o no acceptar tabac de ningú, per por de que el volguessin enverinar.³

El desànim va ser la resposta, inconscient i, involuntària del jove rei davant les seves responsabilitats, les quals no sabia com gestionar. Assistia al *despacho* com un alumne que va a classe, no llegia cap informe, i es posava les cartes a la butxaca sense obrir-les. No parlava amb ningú. No era que no tingués criteri, al contrari, en tenia molt, però en veure que els ministres no anaven directes als fets, sinó que es perdien en llargues dissertacions, sense resoldre les qüestions principals, ni tan sols plantejar-les, prenia el partit d'avorrir-se, la qual cosa li resultava més fàcil que imposar-se. Louville anomena "profund avorrimet" l'estat en que Felip V va caure poc després d'arribar.⁴ Deia el marquès que el més mínim acte de voluntat causava a Felip un total esgotament, la qual

---

¹ "chacun, et le président de Castille tout le premier, s'en réfèrait ou s'en prenait à lui pour les moindres choses. Un jour c'était une remontrance que Louville devait présenter, sur ce que le roi, ayant demandée son souper à huit heures, ne s'était mis à table qu'à onze heures, ce qui, de compte fait, avait tenu le service trois heures en attente." (Louville; *Mémoires*, t. I, p.130)

² Noailles, p. 81

³ "Quelques avis, envoyés d'Italie au ministre de France par un homme en place, annonçoient des projets affreux contre Philippe V, et jetoient d'injustes soupçons sur le duc de Medina Sidonia (...) Louis XIV se douta que ce pouvoit être un artifice des ennemis (...) Il ne laissa pas de recommander des précautions singulières à son petit-fils, comme de ne pas sentir les fleurs qu'on lui présenteroit, de ne point prendre du tabac, de ne point ouvrir soi-même les lettres, parce que le poison le plus subtil, se mêle facilement aux odeurs." (Noailles, p. 81)

⁴ "...qu'arriva-t-il très promptement après l'arrivée de Philippe? c'est qu'il tomba dans un ennui profond..." (Louville a Torcy, 1-VI-1701, a Louville, t. I, p. 122)

cosa representava un “síntoma de mort per la gloria d’un sobirà”.¹ El que Louville no sabia és que també era un símptoma de la depressió, amb la qual començava una malaltia que el rei arrossegaria fins a la mort.

Al principi, Louville trobava excuses a l’estat del rei, amb el que ell anomenava les “influències físiques”. Pensava que Felip havia rebut, per naturalesa, una constitució forta però *vaporeuse*. Inquietuds, trastorns nerviosos, núvols de tristesa, l’agitaven sovint, fins el punt que la seva intel·ligència semblava velada. El clima de Madrid, que sense ser malsà, actuava amb fortor sobre els estrangers. El canvi de costums i d’hàbits; el pas sobtat de l’oci tranquil, del duc d’Anjou, al treball laboriós de ser mestre d’homes; la novetat de tot allò que l’envoltava. Creia Louville que tot plegat eren prou motius per fer perdre el cap a un jove, al qual tan sols vint lligues lluny de casa podrien desorientar. Però el marquès creia que allò que més afectava a Felip era la “fermentació universal” que, a l’edat del rei, determina una gran revolució en el cos humà: la pubertat. Segons Louville, totes aquestes causes juntes allunyaven l’atenció del rei, dels durs deures que li havien estat imposats.²

Com es pot apreciar, en les memòries de Louville es narra de manera compassiva, i poètica, el comportament del rei, en començar la primavera del 1701, poc després d’arribar a Madrid: Era habitual veure a Felip sortir del consell, per anar a desplomar-se en la seva butaca. Immediatament cridava Louville, sense el qual no es podia estar, i, en la seva presència -el confident dels seus secrets d’infància, fidel servidor, conseller virtuós del qual coneixia els sentiments- s’abandonava, sense coacció, als rampells de la seva anima. Deixava escapar algunes paraules del seu pit oprimat, i un torrent de llàgrimes sortia dels seus ulls, sense motiu aparent. Evocava els seus germans, demanant que permetessin, al menys al duc de Berry, anar a Espanya a visitar-lo, ja que no esperava que estigués permès al duc de Borgonya viatjar, ja que era el segon delfí. Amb l’esperit colpejat per la imatge d’aquestes persones estimades, repassava

---

¹ “Philippe s’y rendait(al despacho), en effet, comme on va en classe, et y assistait en écolier, ne lisant aucun mémoire, pochetant ses lettres sans les ouvrir, et ne parlant à personne ; non qu’il manquât de jugement, au contraire, il en avait beaucoup ; mais, s’apercevant que se ministres n’allaient point au fait, et qu’ils dissertaient pesamment sur des intérêts éloignés sans résoudre les grandes questions, ni même les aborder, il prenoit le parti de s’ennuyer, ce qui, pour lui, était plus court que de vouloir. On ne saurait trop insister sur ce fait, que le moindre acte de volonté lui causait un épuisement total; c’est un symptôme de mort pour la gloire d’un souverain.” (Louville, t. I. p. 130)

² “Il est juste de faire ici la part des influences physiques. Philippe avait reçu de la nature une constitution forte, mais vaporeuse. Des inquiétudes, des troubles nerveux, des nuages de tristesse, l’agitaient souvent, et son intelligence en paraissait come voilée. Le climat de Madrid qui, sans être malsain, agit assez fortement sur les étrangers; le changement de régime et des habitudes, le brusque passage d’un paisible loisir au métier laborieux de maître d’hommes, une physionomie générale des objets extérieurs toute nouvelle, capable d’étourdir un jeune cerveau que vint lieues quelquefois dépayés; mais plus que toute le reste, sans doute, cette fermentation universelle qui détermine une grande révolution dans le corps humain, vers l’âge qu’avait le roi: toutes ces causes réunies détournaient son attention des pénibles devoirs qui lui étaient imposés.” (Louville, t. I, p.131)

amb la memòria els viatges que havia fet a Fontainebleau, les caceres a Saint Denis, i tots els llocs que havien estat testimonis dels seus primers plaers, calculant àvidament, en contra de la raó, el moment en que podria fer un viatge a França.¹

Felip tenia una certa curiositat per regnar, però només la manifestava anant a escoltar, a l'entrada del consell, darrera un tapis, que els seus antecessors havien disposat per aquest fi. Però res no aconseguia fer-lo sortir del seu abatiment. Louville s'exclamava de que tot plegat era un espectacle ben dolorós.²

Per l'abril de 1701. Louville escrivia al seu amic Beauvilliers, explicant-li esfereït, que el rei li havia dit, en un accés de melancolia que, de bon grat, tornaria a ser el duc d'Anjou, i que no podia sofrir Espanya.³ Louville es confiava a Beauvilliers, dient-li que Felip estava més tancat que mai, que es mostrava menys en públic que Carles II, i que fins i tot els seus servidors ho comentaven. S'havia fet mol amic d'un dels seus *gentilshommes de la chambre*, el marquès de Quintana,⁴ al qual petonejava constantment davant dels altres, amb una familiaritat i ximpleria que feien mal al cor.⁵ Louville ja havia advertit a Versalles, sobre l'estat del rei, però no li feien cas; estava tan desesperat que va escriure també a Torcy demanant-li que envies Beauvilliers a Madrid, encara que només fos per tres mesos, per ajudar-lo.⁶ Però Beauvilliers, que estava malalt, i li va respondre que tingues esperança en Déu i que pregués, que, en tota la història, no es coneixia cap rei que, buscant a Déu, hagués estat abandonat;⁷ que si el

---

¹ "On le voyait sortir ordinairement du conseil pour venir s'abattre dans son fauteuil. Il appelait aussitôt Louville (car il ne pouvait plus s'en passer), et la, en présence du confident des secrets de son enfance, de ce zélé serviteur, de ce conseiller vertueux dont il connaissait les sentiments, il s'abandonnait sans contrainte aux mouvements de son âme. Quelques mots à peine échappés de sa poitrine oppressée, un torrent de larmes coulait de ses yeux, sans motif apparent. Il nommait ses frères, demandait qu'on les laissât venir à lui, M. le duc du Berry, du moins, car il n'espérait pas qu'on lui accordât M. le duc de Bourgogne ; et l'esprit frappé de l'image de ces êtres si chers, il repassait dans sa mémoire les voyages de Fontainebleau, les chasses de Saint-Denis, enfin tous les lieux témoins de ses premiers plaisirs, calculant avec avidité, contre l'instinct de sa raison, le temps où il ferait, disait-il un voyage en France..." (Louville, t. I, p.132)

² "Il a bien aussi quelque curiosité de régner, mais savez-vous comment elle se manifeste? Il va écouter aux portes du conseil derrière une tapisserie que ses prédécesseurs ont disposée à cet effet. Après tout cela ne le sort pas de son abattement" "Je vous assure que ce spectacle c'est bien douloureux." (Louville, t.I, p.132)

³ "Le roi me dit hier, dans un accès de mélancolie décourageant, qu'il reviendrait volontiers duc d'Anjou, et qu'il ne pouvait souffrir l'Espagne. Voilà de quoi faire trembler." (Louville, t. I, p.134)

⁴ Don Martín Niño y Guzmán, marqués de Montealegre i Quintana (Ubilla, p. 189) *Gentil-Hombre de la Càmara del Rei*. (Ubilla, p. 66)

⁵ "Je ne puis empêcher de vous dire encore que le roi catholique est plus enfermé que jamais. On le voit moins en public que Charles II, ses propres gentilshommes de la chambre en plaisantent. Il a pris Quintana en amitié, et le baise tout le long du jour, devant tous les autres et cela avec une familiarité et des niaiseries qui font mal au cœur. J'en avertis, mais cela ne fait rien." (Louville, t. I, p.135, 136)

⁶ "Il n'y a pas un moment à perdre, envoyez-nous M. de Beauvilliers, ne fût-ce que pour trois mois." (Louville a Torcy, 17, 30-IV-1701, Louville, *Mémoires*, t. I, p. 134)

⁷ "Y a-t-il dans l'histoire un seul exemple de prince qui, cherchant Dieu, en ait été abandonné? N'est-il pas le même aujourd'hui qu'il était alors? Son bras est-il affaibli et ses bontés sont-elles diminuées? Soutenez-vous, Sire, par ces vues; animez-en toutes vos prières, et vous serez exaucé par le bonheur de vos peuples..." (Beauvilliers a Louville, 17-IV-1701, Louville t.I, p.134)

rei estava avorrit s'havia d'intentar distreure'l i divertir-lo.¹ Entre finals d'abril i primers de maig, Louville ja pensava en casar al rei per tenir-lo ocupat.²

Resulta curiós que, mentre Louville escrivia a Beauvilliers i Torcy explicant l'abatiment de Felip V, Dangeau, en el seu diari, escrivia que al rei de França li arribaven notícies de que el seu net era adorat a Espanya, que ja començava a posar ordre en els assumptes del regne, i que havia fet grans reformes en el *Consejo* i la cort.³ Dangeau i Saint Simon refereixen que un tal Nyert, primer *valet de chambre* de Lluís XIV, en tornar d'Espanya, on havia anat per acompanyar Felip V els primer mesos de regnat, va estar a soles en varies ocasions amb el rei de França, suposadament per informar de la situació del rei i del país.⁴ És probable que Nyert li expliqués la manca de diners que patia el país, fora i dins de palau, del desordre en que es trobava el govern, i també del comportament de Felip.

Però Lluís XIV va atribuir la tristesa, els plors, i els gemecs, a les poques ganes de treballar, a la joventut del monarca, a la seva manca d'experiència, a la por, i, fins i tot, a la seva ineptitud. Potser el rei de França pensava que, amb una mica de temps i ben aconsellat, Felip aprendria a regnar. Era impossible que Lluís XIV relacionés l'actitud i el comportament del seu net amb una malaltia. En aquella època allò que a França anomenaven *vapeurs* (efluvis), eren una denominació molt corrent, per una sèrie de símptomes indeterminats quan no es corresponien amb una entitat nosològica coneguda; un "calaix de sastre" que incloïa, el mal de cap, marejos, sufocacions, desmais, però, sobretot, es donava aquest nom a l'apatia, o als accessos de tristesa. Lluís XIV -que com ja hem dit, patia, ell mateix, gran nombre de trastorns, d'altre caire, però prou importants- no suportava que ningú del seu entorn estigués malalt; molt menys algú tan jove com el seu net. De segur que el rei de França considerava, el que li explicaven sobre Felip, com una conseqüència de la indolència pròpia de l'edat, però mai una malaltia.

---

¹ "Vous vous plaignez de l'ennui du roi catholique! Donnez-nous donc de quoi l'amuser. Ne voulez-vous pas qu'il se contente pour cela de la vue du marquis de Villafranca pour qui c'est une même chose de lui arracher le cœur, ou de conseiller au roi d'ôter sa gorille et de manger au public." (Louville, t. I, p. 162,163)

² "J'ay pensé que peut-être serait-il bon de hâter le mariage du roi catholique : Son peuple le désire passionnément ; il ne s'en soucie guère ; cependant je soupçonne que nus viendrions à bout de l'occuper un peu avec cette nouveauté." (Louville a Torcy, 17 i 30-IV-1701, i 10-V-1701, Louville, t. I, p. 135)

³ "7-IV-1701- il (Felip V) est adoré en ce pays-là et qu'il commence déjà à remettre beaucoup d'ordre dans les affaires du royaume." (Dangeau, t. VIII, p. 75)

⁴ "Nyert, premier valet de chambre du roi (Lluís XIV), qui, sous prétexte de curiosité à son âge et dans son emploi, avait suivi le roi d'Espagne à Madrid, et qui y était demeuré pour y être spectateur des premiers temps de son arrivée, revint au bout de cinq mois, et entretenit le roi fort longtemps, à plusieurs reprises, tête-à-tête." (Saint Simon, t 3. Ch. 8) « 15-IV-1701 - M. de Nyert, premier valet de chambre du roi (Louis XIV), arriva hier d'Espagne, où il étoit allé avec le nouveau roi (Felip V), par pure curiosité; le roi l'a entretenu longtemps de l'état de cette cour." (Dangeau, t. VIII, p. 80)

La tarda del 14 d'abril, quan feia gaire bé dos mesos que Felip havia arribat, es va fer l'entrada pública de Su Majestad en Madrid.¹ El 8 de maig de 1701, Felip V va ser proclamat rei d'Espanya, a l'església de San Jerónimo el Real, al costat del palau del *Buen Retiro*. Allí van estar presents *Grandes de Espanya*, prelats, representants de les viles castellanques, i diputats dels regnes d'Aragó, Valencia i Navarra. Però aquesta assemblea no es va considerar com a reunió de Corts, pròpiament dita, perquè en ella es van eludir les formalitats acostumades en aquestes convocatòries.² Les darreres Corts celebrades a Castella havien estat les de 1660-1664, en temps de Felip IV. Carles II va ser l'únic rei de Espanya, del casal d'Àustria, que no va ser reconegut, ni jurat, per les Corts de Castella.

CONSIDERACIONS MÈDIQUES

CRITERIS DIAGNOSTICS SEGONS EL DSM-5

CRITERIS A

En la següent llista dels criteris diagnòstics del DSM-5, per a la DEPRESIÓ MAJOR, marquem els símptomes que va presentar Felip V amb el signe (+) Es van donar simultàniament, durant un període de mes de dues setmanes, i malgrat que, alguns d'ells, no trencaven amb el seu tarannà habitual, sí que representaven un canvi substancial en el seu comportament, observable per aquells que el coneixien.

- + Estat d'ànim deprimat, tot el dia, i tots els dies, durant al menys dues setmanes
- + Disminució considerable de l'interès o del plaer per qualsevol activitat
  - No augment o pèrdua de pes referida
- + No insomni ni hipersòmnia referida, però sí inversió horària
  - No agitació o retardament psicomotor
- + Fatiga o pèrdua d'energia
- + Sentiment d'inutilitat
- + Disminució de la capacitat de pensar o concentrar-se, o de prendre decisions

---

¹ Ubilla, p. 138

² "El 8 de Mayo de 1701 se reúne en Madrid una asamblea de Grandes de España, de prelados y representantes de las villas de la monarquía; por la primera vez asisten, con los castellanos, diputados de Aragón, Valencia y Navarra. El rey había omitido las formalidades acostumbradas en la convocatoria. Los españoles no consideraron Cortes esta asamblea." (Ballesteros Berreta, A, *Historia de España*, Salvat, 1932, t. VI, p. 29)

No pensaments recurrents de mort, però si de voler escapar de la seva realitat (voldria tornar enrere i ser duc d'Anjou, i no rei)

CRITERIS B

+ Aquest símptomes causaven al subjecte malestar clínic significatiu, i deteriorament social i laboral.

CRITERIS C

+ L'episodi no pot ser atribuït als efectes fisiològics d'una altra substància, ni de cap altra afecció mèdica.

CRITERIS D

+ L'episodi no es determina millor dins d'un TRASTORN ESQUIZO AFECTUI, ni ESQUIZOFRÈNIFORME, ni ESQUIZOFRÈNIC, ni DELIRANT, ni cap altre trastorn especificat o no, dins de l'espectre de l'ESQUIZOFRÈNIA i/o altres TRASTORNS DELIRANTS

CRITERIS E

+ No es coneixen episodis hipomaniàcs, ni maníacs previs.

Considerem aquest episodi, de la primavera del 1701, aquell amb el qual debuta la malaltia de Felip V. Pressuposem que no existeix simptomatologia anterior, ja que per la seva condició de *filis de France*, i com a tercer en la línia successòria al tron de França (darrera del seu pare el Gran Delfí, i del seu germà el duc de Borgonya) si hagués presentat signes, amb anterioritat als que nosaltres considerem, de segur constaria en les fonts, de la mateixa manera que és constaten sobre ell, detalls, tan intrascendents, com per exemple que la darrera setmana de desembre de 1700, mentre era de viatge cap a Espanya, va patir mal d'oïda, que es va resoldre en una nit: «...*le R.C. avoit eu mal à l'oreille; mais cela s'est passé en une nuit...*»¹

Alguns textos, que tracten sobre Felip V, reproduïxen una cita de l'obra de l'historiador de l'art Yves Bottineau, segons la qual un contemporani, desconegut, va comentar que, en marxar de França: «*el rey de España cayó en una profunda melancolía*»² De ser cert el que diu aquest testimoni, seria possible que Felip V, en sortir del seu país de naixença estigués deprimat. No disposem de la cita exacta, ni de l'època d'aquest testimoni, per la

¹ Noailles a Torcy, 1-I-1701, M.A.E., MD Espagne, t. 101, fº 6

² Yves Bottineau, *L'art de cour dans l'Espagne de Philippe V: 1700-1746*, Féret & Fils, Boredeaux, 1969

qual cosa no el tindrem en compte. Pensem que durant el viatge cap a Espanya, Felip V, malgrat estar content per la idea de ser rei, i per l'acollida que rebia del poble, també havia d'estar trist, i abatut. Acabava de complir 17 anys, deixant enrere tot el que li era familiar, per anar, sense retorn, a un país del qual no en sabia res, no coneixia a ningú, no entenia la llengua, i en el que, malgrat ser-ne el cap, era foraster.

Aquesta nova i sobtada realitat, que incloïa el fet d'haver de regnar -cosa per a la que no estava preparat- seria, en aquest cas, "l'esdeveniment vital estressant" (*stressful life event*) que va actuar com a factor precipitant del seu primer episodi depressiu.

Entenem per "esdeveniment estressant vital" (*stressful life event*) aquells succeïts que, pel seu gran impacte emocional, son capaços de desencadenar una depressió major, mitjançant una sèrie de processos bioquímics, a nivell dels neurotransmissors neuronals. D'aquesta manera, com a reacció causa efecte, es va descriure, el 1967, fent, a més, una classificació per escala d'impacte d'aquests esdeveniments.¹ Ni en aquest rànquing, ni el de la seva adaptació espanyola, del 1983,² es troba especificada la causa que va provocar la primera crisi de Felip V, ja que "haver de ser rei" és quelcom d'extraordinari, que no afecta més que a un nombre molt reduït d'individus en la societat. Malgrat ser poc comú, resulta, per la responsabilitat que representa, un desgavell personal prou intens com per provocar, especialment en un adolescent, un desequilibri emocional capaç d'activar la reserva genètica.

La relació entre els esdeveniments estressants vitals i l'inici d'una depressió major, i la influència genètica, va ser evidenciada, el 1999: «*Stressful life events are associated with the onset of episodes of major depression. However, exposure to stressful life events is influenced by genetic factors, and these factors are correlated with those that predispose to major depression.*»³

Cal mencionar que segons el DSM-5, l'existència d'antecedents genètics representa un factor de risc, de tres a quatre vegades superior al de la població general, pels familiars de primer grau, dels pacients amb trastorn depressiu major.

---

¹ Holmes TH, Rahe RH (1967) *The Social Readjustment Rating Scale*, Journal of Psychosomatic research 11 (2): 213-218

² González de Ribera JL, i Morera Fumero A. *La valoración de sucesos vitales: Adaptación española de la escala de Holmes y Rahe*. Psiquis, 1983; Revista de Psiquiatria, Psicología i Psicomatica 1983 01; 4 (1): 7-11

³ Kenneth S. Kendler, M.D., Laura M. Karkowski, Ph.D., and Carol A. Prescott, Ph.D. *Causal Relationship Between Stressful Life Events and the Onset of Major Depression*, Published online: June 01, 1999

També son factors de risc els factors temperamentals (neuroticisme o afectivitat negativa), ambientals (esdeveniments adversos en la infància) i el fet de que un episodi de depressió major es desenvolupi en el context d'un altre tipus de trastorn (els més freqüents: consum de substàncies, ansietat, o trastorn límit de la personalitat; i també malalties cròniques mèdiques, com la diabetis, patologies cardiovasculars, i obesitat mòrbida, o altres discapacitants) ja que faciliten un curs més refractari del procés depressiu, o tendeixen a cronificarlo.

Un article, del 2009, conclou que no hi ha relació entre el gen transportador de la serotonina (5-HTTLPR), els esdeveniments estressants vitals, i el risc de patir depressió: *«This meta-analysis yielded no evidence that the serotonin transporter genotype alone or in interaction with stressful life events is associated with an elevated risk of depression in men alone, women alone, or in both sexes combined.»*¹

Pel fet de saber que la clínica es repetirà, al llarg de la vida del subjecte a estudiar, no considerem aquest episodi com a reactiu aïllat, sinó que el classifiquem com a:

TRASTORN DE DEPRESSIÓ MAJOR LLEU [296.21 (F32.0)]
AMB CARACTERÍSTIQUES MELANCÒLIQUES.
EPISODI DEPRESSIU INICIAL.
ESTAT DE REMISIÓ NO ESPECIFICAT.

---

¹ Neil Risch, PhD; Richard Herrell, PhD; Thomas Lehner, PhD; et al., *Transporter Gene (5-HTTLPR), Stressful Life Events, and Risk of Depression*, JAMA.2009;301(23):2462-2471. doi:10.1001/jama.2009.878

4. - LLUÍS XIV REGNA A ESPANYA

En conèixer la immensa correspondència, entre Felip V i Lluís XIV, del 1701 al 1715,¹ resulta evident que el rei de França va dictar, en cada moment, el que el rei d'Espanya havia de fer, no només respecte allò que tenia a veure amb el regne, sinó que també va dirigir la seva vida privada. A més de moltes altres coses, li va triar esposa, Ma. Lluïsa de Savoia, i per guiar-la va escollir, com a *Camarera Mayor*, a la princesa dels Ursins; li va designar un confessor, el francès Guillem Daubenton, el qual com ell creia convenient havia de ser jesuïta; va determinar als membres de la casa francesa del rei, que estarien a Espanya amb ell; i va fer nomenar els ambaixadors de França a Espanya, a gust de Felip V, però a conveniència pròpia.

Els primers mesos del regnat del seu net, Lluís XIV, malgrat que sabia que els darrers Àustries havien governat de mal en pitjor, comptava amb que la monarquia Hispànica estaria organitzada, i que podria disposar, si més no, de l'experiència dels antics ministres de Carles II. Recomanava a Felip V, deixar-se guiar per ells. Però ben aviat es va adonar de que la estructura existia però estava obsoleta; els ministres feia molt que es deixaven endur per la inèrcia, i no eren capaços, per si mateixos, de redreçar la gestió de l'Estat. Tant Portocarrero com Arias, li van demanar ajut per aconseguir-ho. A mida que les mancances es posaven de manifest, el rei de França s'introduïa, aconsellant al seu net i als seus ambaixadors, en política, economia, afers de guerra; en resum, tot allò que tenia a veure amb el poder executiu de l'Estat.

Segons Baudrillart «*Louis XIV a, durant quinze années, gouverné le royaume de son petit-fils en même temps que le sien.*» El cardenal afegeix que, durant aquest temps, la unió de França i Espanya no va ser de caire polític, perquè no es basava en cap tractat formal d'aliança entre ambdós governs, sinó que es sostenia, exclusivament, sobre el parentiu de Felip i Lluís.² Son del mateix parer altres historiadors, entre els quals

---

¹ Aquesta correspondència comença el 1701, i acaba uns dies abans de la mort del rei de França, el 1715. A cop d'ull, son de més de 3.500 cartes, la totalitat les quals, a manera de corpus, no ha estat mai publicada, en cap llengua. Algunes cartes es reproduïxen en el tomo VI, de les *Oeuvres de Louis XIV*, i en les memòries de Noailles, de Louville (veure bibliografia), i d'algun altre contemporani. 401 originals de Lluís XIV es troben a l'*Archivo Historico Nacional* de Madrid, així com 37, no totes autògrafes, de Felip V. Desconeixem on es troben la resta, això és la major part, dels originals. Moltes de les còpies de les cartes, d'aquesta correspondència, es troben a l'arxiu del *Ministère d'Affaires Étrangères* de Paris (La Courneuve), barrejades amb la correspondència diplomàtica de cada any.

² «*Mais l'union de la France et l'Espagne n'était pas une union politique; elle ne reposait sur aucun traité d'alliance formelle entre les deux gouvernements; elle tenait surtout la parenté des princes.*» (Baudrillart, t. I, p.4)

l'espanyol Ballesteros Berreta: «*Felipe V llegaba a España y comenzaba el gobierno de Luís XIV, que desde Versailles gobernaría el estado español.*»¹

Saint Simon va molt més enllà, afirma que Mme. de Maintenon va regnar a Versailles mitjançant Lluís XIV, i a Madrid mitjançant la princesa dels Ursins.² Però lluny d'això, com diu Baudrillart, Mme. de Maintenon no va ser més que la intèrpret de la voluntat de Lluís XIV, ella feia servir la ploma per aconsellar i advertir, quan el rei no la volia usar per manar.³ En les *Memòries de Maurepas*,⁴ es diu que el primer ministre de Luis XIV, Torcy, no permetia que Mme. de Maintenon comunicés a la princesa dels Ursins les notícies d'Espanya.⁵ Noailles afegeix que la princesa dels Ursins proporcionava a Mme. de Maintenon, informació, sobre la vida pública i privada dels joves reis, la qual, conjuntament amb la que enviaven els diplomàtics, i altres membres de l'entorn francès, permetia a Lluís XIV estar al corrent de tot el que passava a Espanya, i tenir al seu net controlat: «*C'étoit bien l'intention du cabinet de Versailles que la Reine consultât, en secret, la princesse sur les affaires du gouvernement: on en sentoit la nécessité pour le temps où aucun Français n'assisteroit à la junte. Cette femme habile, profitant des avis qu'elle avoit reçus, evitoit avec soin de se compromettre. Les Espagnols commençoient à la louer.*»⁶

Al marge de les consideracions dels diversos autors, sobre la influència de Lluís XIV a Espanya, hi ha un fet que demostra la ingerència del rei de França en el govern d'Espanya, i que aquesta "intrromissió" li va ser demanada. El 10 de gener del 1701, Lluís XIV va rebre una carta, en la qual la *Junta de Regència de España* li comunicava que s'havia donat ordre d'obediència política al rei de França, d'igual manera que al rei d'Espanya: «*La junte donne de nouveau ordres aux vice-rois, et aux gouverneurs d'obéir au roi (Lluís XIV) comme au roi d'Espagne, et en même temps elle donne ordre aux ambassadeurs, les envoyés et ministres d'Espagne de rendre compte au roi (Lluís XIV) de l'état de leurs négociations, d'entrer dans toutes les ligue, de faire tous les traités*

---

¹ A. Ballesteros, *Historia de España*, tomo V, p. 8, Salvat Ed., Barcelona, 1929

² «*Mme de Maintenon se servit de la princesse des Ursins pour se mêler de tout ce qui regarda la cour et les affaires d'Espagne, et les ôter de la main de Torcy.* » (Saint Simon, t. 13, c. IV)

³ «*...elle (Mme. de Maintenon) ne fut que l'interprète des volontés et des avis de Louis XIV. Elle tint la plume pour conseiller et pour avertir quand le roi ne voulut pas la prendre pour commander...* » (Baudrillart, t. I, p. 41)

⁴ Jean-Frédéric Phélypeaux, comte de Maurepas (1701-1781) *Les Mémoires du Comte de Maurepas* es consideren apòcrifes, però van ser escrites per algun contemporani, i publicades el 1729, a Paris.

⁵ «*Elle (la P. dels Ursins) se ligu d'abord avec Mme de Maintenon, qui la soutint dans l'esprit de Louis XIV contre toutes sortes d'attaques, et entretint avec elle une étroite correspondance; car M. de Torcy refusoit à Mme. de Maintenon de lui montrer les nouvelles d'Espagne.*» (*Mémoires du comte de Maurepas*, vol 3, Paris, 1792, p. 283)

⁶ Noailles, p. 121

que S.M. les conseillera, en un mot de recevoir ses ordres et de lui obéir comme s'ils étoient ministres de France.»¹

Aquesta carta no es presta a interpretacions, no deixa dubte: en ella es donaven plens poders al rei de França per manar a Espanya. Però no especifica per quan de temps! De fet va ser així fins a la mort de Lluís XIV, el primer de setembre del 1715. Segons Dangeau: «*Rien n'est plus honorable pour le roi (Lluís XIV) que le procédé des Espagnols, et en même temps ils ne peuvent rien faire de plus habile pour leur monarchie que de s'abandonner entièrement à lui.*»² Ara bé, Arias i Portocarrero, els mateixos que, els primers mesos del regnat de Felip V, havien desitjat que Lluís XIV enviés ministres a Madrid, per manar en nom seu, van ser els més indignats en veure que les ordres, per governar Espanya, arribaven directament de Versalles.³ «*Les Français crurent toujours que Louis XIV pouvoit des Versailles gouverner l'Espagne comme il gouvernoit son royaume: ils se trompèrent.*»⁴

«En los últimos periodos de este año se vio un cometa: era su figura una faxa ancha, y resplandeciente, cuya parte extrema miraba al ocaso, la cabeza tendida hacia la parte oriental, se sumergía tanto en el contrario horizonte, que ni el más exquisito telescopio pudo averiguar su magnitud. Dixeron algunos que era imagen periódica porque cada sesenta años parecía, de lo qual habiéndonos querido certificar en las observaciones de astronomía, lo hallamos falso. Si alguna vez los cometas predicen infortunios y calamidades, ninguno más que éste, a quien siguieron tan crueles y sangrientas guerras, tantas desolaciones de provincias, trayciones, motines, y delitos de los más enormes.»⁵

4. 1. – PROMETATGE

En una de les clàusules del testament de Carles II s'especificava que, a fi d'estrènyer els lligams entre les dinasties Borbó i Àustria, s'havia de casar el duc d'Anjou, successor del tron de la *Monarquia Hispànica*, amb una de les arxiduquesses del casal d'Àustria,

---

¹ Dangeau, t. VIII, p. 10

² Dangeau, t. VIII, p. 10

³ Baudrillart, t. I, p. 81

⁴ Noailles, p. 81

⁵ San Felipe, t. I, p. 75

filles de l'emperador Leopold I.¹ L'ambaixador d'Espanya a França, marquès de Castellidosrius, també era del parer que el matrimoni entre el rei d'Espanya i una arxiduchessa Àustria, podia contribuir a apaivagar les males relacions entre ambdós dinasties; però ni al Cardenal Francesco del Giudice,² ni als auditors de la Rota, els agradava gens aquesta candidata.

Per a Lluís XIV, aquesta possibilitat era impensable; de fet, en acceptar el testament de Carles II, mai la va considerar. Tant era així que feia referència expressa a aquest assumpte en la *Instruction de Louis XIV pour le Roi d'Espagne, du 3 décembre 1700*: «*Aimez votre femme, vivez bien avec elle; demandez-en une à Dieu qui vous convienne. Je ne crois pas que vous deviez prendre une autrichienne.*»³ També es menciona aquest tema en les recomanacions escrites, que Beauvilliers va entregar a Louville a Dax, que eren una mena de resum de les *Instructions* de Lluís XIV, al qual acabem de fer referència: «*N'épouser jamais de princesse autrichienne; et, si Dieu donne des enfants au roi, leur inspirer les mêmes sentiments; rechercher au contraire le sang de France.*»⁴

De fet, el rei de França feia temps que tenia altres intencions pel matrimoni del seu net. Les consideracions del prometatge, entre Felip V i Maria Lluïsa de Savoia, havien començat molt poc després del nomenament de Felip, com a rei d'Espanya. D'aquest fet en son prova algunes cartes. Una és de Mme. de Maintenon, del 3 de desembre del 1700: «*On ne croit pas ici que l'on doive lui donner une archiduchesse, et on penche à la princesse de Savoie: elle a douze ans passés, et on nous assure qu'elle a la taille aussi belle que Mme. la duchesse de Bourgogne. C'est le principal pour une femme et pour les enfants qu'on en attend.*»⁵ Un altre carta és de la Princesa dels Ursins a la mariscalca de Noailles, amb data del 27 de desembre del 1700, en la qual diu que li vol donar una gran notícia, que te a veure amb el casament del rei d'Espanya, i que ella hi podria tenir un important paper, en cas de celebrar-se amb la princesa de Savoia.⁶ Mig

---

¹ "Y porqué deseo vivamente, que se conserve la paz, y unión, que tanto importa a la Christiandad, entre el Emperador mi Tío, y el Rey Christianísimo, les pido, y exhorto, que estrechando dicha unión con el vínculo del matrimonio del duque de Anjou con la Archiduquesa, logre por este medio la Europa el sosiego que necesita." (Ubilla, p.8)

El 1700 l'emperador Leopold tenia 4 filles per casar de les 11 que havia tingut dels seus tres matrimonis. Maria Isabel (1680/1741), Maria Anna 1683/1754), Maria Josepa (1687/1703), i Maria Magdalena (1689/ 1743),

² Francesco Del Giudice (Nàpols, 1647/Roma, 1725) *Consejero de Estado* de Carles II i Felip V. Va ser virrei de Sicília, del 1701 al 1705; Gran Inquisidor d'Espanya de 1711 a 1716

³ El text sencer d'aquestes "*Instructions...*" es troba en l'apartat ANNEXES de la present tesi.

⁴ Louville, t. I, p. 38

⁵ Mme. de Maintenon au duc d'Harcourt, 3-XII-1700, Mme de Maintenon d'après sa correspondance authentique, Hachette, Paris, 18887, t. I, p. 328

⁶ "La grande affaire dont je veux vous parler, madame, regarde le mariage du roi d'Espagne, et une vue pour moi en cas qu'il se fasse avec Mme. la princesse de Savoie." (*Lettres inédites de la princesses des Ursins, introduction et notes de M.A. Gefroy*, Didier et Cie, Paris, 1859, p.84)

any després, el 21 de juny de 1701, la princesa tornava a escriure a Mme. de Noailles, dient-li que el 20 de juny havia rebut, de la ma de l'ambaixador d'Espanya a Roma, una carta de Felip V dient-li que ell, i el rei de França, l'havien escollit per acompanyar la princesa de Savoia fins a Madrid, i demanant-li una resposta positiva al respecte.¹

El matrimoni de Felip V era, naturalment, una qüestió d'estat; Maria Lluïsa de Savoia, segona filla del duc Victor Amadeu II i d'Anna Maria d'Orleans, era la més ferma candidata. La seva germana gran, Maria Adelaida, estava casada, des del 1697, amb Lluís duc de Borgonya, germà gran de Felip V; per la seva joventut, el seu caràcter alegre, i la seva acurada educació, era molt apreciada per Lluís XIV i Mme. de Maintenon. A més, les duquesses de Savoia pertanyen a la família Borbó, ja que eren netes de *Monsieur*, únic germà de Lluís XIV, en ser filles de la filla d'aquest, Anna Maria d'Orleans.

Però els motius, que havien d'influir en el rei de França per fer la tria, no eren precisament de caire personal. Allò que més pesava en la decisió, era el fet de que el duc de Savoia havia reconegut a Felip V com a rei d'Espanya; per tant era de suposar que prendria partit del cantó dels Borbó, davant la guerra que aviat s'hauria de lliurar a Europa. Però, el més important era que les tropes francoespanyoles necessitaven permís de passatge pels territoris del duc, per prendre posicions al nord d'Itàlia, i Victor Amadeu II havia donat paraula de deixar passar l'exèrcit francès, a canvi de ser el generalíssim de les tropes d'Itàlia.² Una vegada Lluís XIV convençut de la conveniència d'aquest matrimoni, a finals de febrer del 1701, la qüestió va quedar congelada, davant del poc interès que mostrava el duc de Savoia per aquest compromís.³

Mentre Felip viatjava des de Versalles cap a Madrid, el 15 de febrer de 1701, Lluís XIV rebia en audiència l'ambaixador de Savoia, per fer-li les propostes adients.⁴ Però el duc de Savoia, com tenia per costum, jugava a dues bandes: els imperials estaven ja en peu

---

¹ "Hier au soir, madame, l'ambassadeur d'Espagne m'apporta une lettre du Roi son maitre par laquelle Sa Majesté Catholique me fait l'honneur de m'apprendre qu'elle et le Roi m'ont choisie pour accompagner Mme. la princesse de Savoie jusqu'à Madrid. Ce ministre me demanda au même temps une réponse positive ; ainsi j'acceptais sans peine, comme vous croyez bien, cet honorable emploi, me réservant néanmoins de demander l'agrément de Sa majesté, sans lequel je ne puis disposer de ma personne." (*Lettres inédites de la princesse des Ursins*, p. 107)

² "Il demandoit à être généralissime des troupes en Italie, et l'on vouloit bien y consentir. Il avoit promis le passage, et l'on croyoit que les forces des deux couronnes le mettroient hors d'état d'agir contre elles." (Noailles, p. 77)

³ "...ainsi en lui demandant fortement le passage qu'il a déjà promis si solennellement, je voudrois témoigner beaucoup de refroidissement sur les propositions de mariage..." (Harcourt a Lluís XIV, 13-II-1701, a Noailles, p. 77)

⁴ "...qui a fait des propositions de la part de S.A.R. son maitre, qui seront apparemment acceptés. M. de Savoie offre de donner huit ou dix mille hommes de ses troupes pour les joindre à celles de France et d'Espagne dans le Milanez; il demande à commander toutes ces troupes-là, et que le roi d'Espagne épouse sa fille. Il y a encore quelque autre condition dont nous ne savons point le détail." (Dangeau, t. VIII. p. 37)

de guerra, prenent posicions al nord d'Itàlia, i ell no declarava amb franquesa de quin costat es volia alligar. Es sabia que Victor Amadeu mantenia correspondència amb el príncep Eugeni de Savoia, -el qual malgrat ser parent seu, era el cap de l'exèrcit imperial- però alhora volia casar la seva filla amb Felip V; pretenia tenir un peu en cada un dels grups hegemònics d'Europa, la qual cosa era insostenible.

Les negociacions per atreure Portugal i Savoia al costat dels Borbó, en la guerra que començava, eren molt lentes, i en elles intervenien molts factors. El duc de Savoia demanava set cents mil *ecus* al mes, en comptes dels cinc cents mil que Lluís XIV li havia ofert. D'altra banda, Espanya li devia molts diners a Victor Amadeu, que volia cobrar. Es va proposar deduir una part del deute, de la dot de la princesa que s'havia de casar amb Felip V. A finals de mars de 1701, el duc acceptava les condicions del rei de França: cinc cents mil *ecus* al mes, els quals es deduirien de la dot de la princesa; a més, deu mil homes d'infanteria, i dos mil cavalls; només calia fixar els termes dels pagaments.¹ Però Victor Amadeu no tenia pressa en posar fi a l'assumpte.²

Alhora Louville advertia: «...*mais avant tout, il faut penser à donner des chemises à la reine (...)* En vérité, il faudra mettre, auprès de la reine, de gens sûrs, car elle gouvernera le roi, et, si elle le conduit mal, tout sera perdu. Surtout pas de Piémontaise.»³ Això volia dir que caldria envoltar la futura reina de persones convenients, sobretot que no fossin del Piemont, perquè, sens dubte, la reina governaria al rei, i si ho feia mitjançant els enviats del duc de Savoia, seria com tenir l'enemic a casa.

Mentrestant, per l'abril d'aquell 1701, com hem exposat en el capítol anterior, Felip estava patint la seva primera crisi depressiva.⁴ Louville deia a Torcy: «*Je ne puis m'empêcher de dire que le roi catholique est plus enfermé que jamais. On le voit moins en public que Charles II.*»⁵ Davant l'estat anímic en el que es trobava el rei d'Espanya, Louville va escriure a Versalles dient que seria convenient accelerar el casament, que feia mesos s'estava negociant: «*J'ai pensé que peut-être serait-il bon de hâter le mariage du roi catholique.. (...) nous viendrons à bout de l'occuper un peu avec cette*

---

¹ Noailles, p. 79

² «...*ainsi en lui demandant fortement le passage qu'il a déjà promis si solennellement, je voudrais témoigner beaucoup de refroidissement sur les propositions de mariage...*» (Harcourt a Lluís XIV, 23 de febrer de 1701, Noailles, p. 77)

³ Louville, *Mémoires*, 135-136

⁴ «*Votre premier soin doit être de bien choisir les personnes que vous allez mettre auprès de la reine, car le roi (...) sera presque toujours enfermé avec elle pour badiner.*» (Louville, t. I, p. 147)

⁵ En el capítol 3. 5. EL REI HA DE REGNAR...PERÒ NO EN SAP, s'explica la primera crisi depressiva de Felip V.

⁵ Louville, t I, p.135, cartes de Louville a Torcy del 17, 30-IV-1701 i 10-V-1701

nouveauté.»¹ Blecourt, opinava el mateix: «...il faut un homme qui en donne de bons au Roy Catholique, et qui l'oblige à parler, et à commander; il parle bien quand il parle, mais il seroit bon qu'il s'enhardit.»²

El 2 de maig de 1701, s'anunciava oficialment el compromís del rei d'Espanya amb Maria Lluïsa Gabriela de Savoia. L'ajudant d'ambaixada Blecourt ho deia així a Lluís XIV: « *Le mariage a esté déclaré le 2e de ce mois. Je puis assurer V.M. qu'elle a fait un grand plaisir à toute l'Espagne, de ne luy pas donner une allemande pour Reyne. L'ambassadeur de Savoye a fait partir un courrier à son maitre, pur luy en donner avis.*»³

Felip V escrivia el 10 de maig, a la seva promesa, aquesta carta, de compromís matrimonial, neutra, impersonal, i poc afectuosa, la qual, molt probablement, li va ser dictada: «*Señora, deseando el Rey Excelentísimo, mi Señor y Abuelo, y los (Consejeros), para esta Monarquía la mayor felicidad; discurriendo ambos que ninguna sería más grande que el permitir V.A. S. el tratado de mi casamiento con su (A) persona, y teniendo ahora la apreciable noticia, que me ha participado S.M. Excelentísima de quedar asegurada por su interposición, y la del Sr. Duque, Padre de V. A. S., esta tan importante buena suerte, y siendo yo en ella el principal y más interesado, he querido, desde luego, manifestar a V. A. S. este (...) conocimiento, y agradecerle con el mayor aprecio su benignidad, fiando que V.A.S. le continuará en consecuencia de que yo procurase adquirirla, para corresponder a V.A.S., con los recientes obsequios, propios de mi obligación, y correspondientes a su persona. Nuestro Señor guarde V. A. S. como es menester y (nuestro) deseo. Buen Retiro a 10 de Mayo de 1701. Buen hermano y primo de V. A. S. Yo el Rey.*»⁴

Suposem que, amb aquesta primera carta es va establir una correspondència entre la parella. Hem trobat una carta de Maria Lluïsa a Felip, la qual reproduïm en el paràgraf següent, datada a Torí el 20 de juliol 1701, la qual cosa fa pensar que, durant el mes i mig que separa les dues cartes mostrades, hi va haver altres missives, per ambdues parts, les quals no hem trobat.

---

¹ «*J'ai pensé que peut-être serait-il bon de hâter le mariage du roi catholique. Son peuple le désiré passionnément; il ne s'en soucie guère; cependant je soupçonne que nous viendrions à bout de l'occuper un peu avec cette nouveauté (...) on propose demain ce mariage au conseil d'état, où vous pouvez croire qu'il sera bien accueilli. Je ne puis m'empêcher de dire que le roi catholique est plus enfermé que jamais.*» (Louville, t I, p.135, cartes de Louville a Torcy del 17, 30-IV-1701 i 10-V-1701)

² Blecourt à Torcy, Madrid, 9-V-1701, M.A.E., CP Espagne, t. 88, fº 82

³ Blecourt a Lluís XIV, Madrid, 10-V-1701, M.A.E., CP Espagne, t. 88, fº 106

⁴ M.A.E., MD Espagne, t.138, fº 415

«Je ne pouvois pas recevoir, d'une manière qui fût plus agréable pour moi, le portrait de votre majesté, qu'il lui a plu de me faire venir, qu'en le voyant accompagnés de la lettre dont elle a daigné m'honorer, avec tant de marques de ses royales bontés. L'un et l'autre me sont infiniment précieux, et j'en conserve tous les sentiments de la plus respectueuse reconnaissance que je dois à votre majesté; je la supplie, très humblement, d'en être bien persuadée, et de croire que j'ay l'honneur d'être plus que personne, Monseigneur de V.M., la très humble, et très affectionnée servante, et cousine, Marie Louise de Savoie. Turin 20 juillet, 1701»¹

Felip V havia enviat a la cort de Torí al marquès de Castel Rodrigo, per enllestir les capitulacions del seu matrimoni. Amb la carta anterior havia d'entregar a Maria Lluïsa un retrat seu encastat en una joia, a la qual fa referència la reina en la anterior carta: *«Quiso el Rey se dispusiese un retrato de Su Majestad, para llegar a vista de la Reyna (...) y este retrato se engastó en una joya, y mandó se entregase al marqués de Castel Rodrigo, para llevarla a la Reyna Nuestra Señora.»²*

Malgrat que el compromís ja estava molt avançat, pocs dies després d'escriure Maria Lluïsa la carta del paràgraf anterior, el 29 de juliol Lluís XIV escrivia al seu net, dient-li que havia ordenat ajornar el seu casament una vegada més, per causa de les advertències que havia rebut, sobre la manca de sinceritat del duc de Savoia. Quan el correu ja havia sortit, el rei de França es va assabentar de que, finalment, les negociacions per el casament ja havien conclòs, malgrat que encara es podia esperar que Victor Amadeu poses algun inconvenient.³ La notícia de que Castel Rodrigo havia signat a Torí els capítols matrimonials va arribar a Madrid el 2 de juny; Felip V frisava per casar-se.⁴ Fins l'agost, Lluís XIV no va consentir en les condicions del casament,⁵ i Victor Amadeu II de Savoia, es va comprometre a anar, al cap del seu exercit, cap al nord d'Itàlia, per lluitar del costat dels Borbó; malgrat que, com veurem més endavant, el 1703 va canviar de bàndol.

---

¹ Louville, t. I, 189

² Ubilla, p. 176

³ *«J'ay creu devoir différer vostre mariage, sur les avis que j'ay receus du peu de sincérité du duc de Savoye, vous connoissés son caractère, j'avois écrit le duc de Castelrodrigue de suspendre la négociation. J'ay appris depuis qu'elle étoit déjà finie. Ne vous étonnés pas cependant s'il fais naistre quelque difficulté nouvelle à l'exécution.»* (Lluís XIV a Felip V, 29-VII-1701, a Louville t. I, p. 190)

⁴ *«Il est arrivé ce matin, Mgr., un courrier de Turin qui a donné grande joye au Roy d'Espagne, en lui apprenant que les articles de son mariage sont signés. Je puis vous assurer qu'il n'y a que cet homme qui paroisse avoir plus d'envie de se marier que lui.»* (M. de Blécourt à Mr. de Torcy, Madrid, 2 juin 1701, M.A.E., MD Espagne, 101-102, fº 10)

⁵ *«J'ai écrit Castelrodrigue de conclure vostre mariage. Vous en apprendrez les raisons ; le détail en seroit trop long à vous expliquer.»* (Lluís XIV a Felip V, 23-VIII-1701, a Louville t. I. p. 192)

Lluís XIV havia enviat Henry d'Harcourt,¹ per recolzar al seu net massa jove e inexpert; però l'ambaixador, poc després d'arribar a Espanya, es va posar malalt, i per l'octubre va haver de tornar a França. Jean-Denis Blecourt va ocupar el càrrec, de manera interina fins que, el 16 d'agost de 1701, el comte Ferdinand Marsin², es va presentar davant Felip V, al palau de *La Zarzuela*.³ El nou ambaixador es va adonar de seguida de que, per causa del caràcter de Felip, a la reina li seria fàcil influir sobre ell; per la qual cosa era partidari, tal com ja havia proposat Louville, de retirar aquelles persones, potencialment perjudicials, de l'entorn de Maria Lluïsa; no s'havia de permetre cap "faldilla piemontesa" al voltant de la reina, per evitar la influència del duc de Savoia sobre ella. Sobre tot, el confessor havia de ser un jesuïta francès.⁴

Així dons, ja decidit que ningú del seguici piemontès es quedaria al costat de Maria Lluïsa, en arribar a Espanya, calia trobar la persona adequada per ajudar aquella nena de 13 anys, a convertir-se en dona, i en reina. La marquesa Maria Cristina de Noailles, esposa del mariscal Anne-Jules de Noailles, amiga de Mme. de Maintenon, va proposar Mme. de Bracciano, com la més adequada pel càrrec de *Camarera Mayor*. A l'ambaixador Harcourt li va semblar bé; en canvi Louville proposava a Mme. de Ventadour.⁵ Finalment l'escollida va ser Marie-Anne de la Trémoille,⁶ Lluís XIV hi estava d'acord.

A França l'anomenaven *princesse des Ursins*. Tenia, aleshores, una edat incerta, entre 59 i 68 anys.⁷ Del seu primer matrimoni era vídua de Blaise de Talleyrand, príncep de Chalais; també era vídua des del 1698, del segon marit, Flavio degli Orsini, príncep de Nerola, i duc de Bracciano. En aquell moment es trobava en una precària situació econòmica, per causa del litigi que mantenia amb Livio Odescalchi, nebot del seu segon

---

¹ Henri, duc d'Harcourt (1654/1718) Ambaixador de França a Espanya del 1697, fins l'octubre de 1701 en que per motius de salut va ser cridat a França.

² Ferdinand de Marsin (Lieja, 10-II-1656/Torí, 9-IX-1706) "*Il a de la pitié, de l'honneur, de l'esprit, du secret, n'est point jaloux, et m'a paru très disposé à vous aimer, et a se conduire d'après vos idées. (...) Il arrivera chez vous à la fin de juillet...*" (30-IV, 2-V, 15, 26 -VI, 13-VII, i 17 -VIII-1701, a Louville, t. I. p. 173)

³ Marcín a Louis XIV, Madrid 18-VIII-1701, M.A.E., CP Espagne, 98, fº 116.

⁴ "*Surtout que le confesseur soit jésuite français, que la première dame de chambre soit française, et que nous ne voyions ici pas un seul cotillon piémontais. Autant vaudrait-il avoir le duc de Savoie sur nos épaules. Quant aux dames du palais, j'estime que vous devez laisser de côté à peu près tout le vieux sérail qui infecterait le nouveau de ses vilaines intrigues et de l'étiquette dont vous êtes convenu qu'il fallait se débarrasser...*" (Louville I, 147, 148)

⁵ "*Votre premier soin doit être de bien choisir les personnes que vous allez mettre auprès de la reine, car le roi, qui a l'habitude de se coucher à deux heures du matin, et de se lever fort tard, sera presque toujours enfermé avec elle pour badiner, ainsi que le dit fort bien madame de Beauvilliers. Le duc d'Harcourt pense à madame de Bracciano (Princesse des Ursins), pour camarera major. J'aimerais mieux madame de Ventadour.*" (Louville, t. I, 147, 148)

⁶ Marie-Anne de la Trémoille (Paris, 1641/Roma, 5-XII-1722)

⁷ "*Elle était née à Paris en 1642*" segons François Combes a *La Princesse des Ursins*, Didier et Cie, Paris, 1858. p. 19. Però: "*On sait qu'elle est morte le 11 décembre 1722, on la fait naître d'ordinaire le 1642. Cependant saint Simon dit qu'elle mourut après quatre-vingt ans, et les gazettes italiennes du dix-huitième siècle, par exemple le curieux journal intitulé Cracas, dont l'exactitude ordinaire est si précieuse, (...) lui donnent quatre-vingt-sept ans, quand elles racontent sa mort et ses obsèques. Mme. des Ursins est donc née en 1635.*" (*Lettres inédites de la princesse des Ursins, avec introduction et des notes par M.A. Geffroy*, Didier et Cie, Paris, 1858, p. IV)

marit, a rel del nom i l'herència de la família Bracciano. Era francesa, i, malgrat el seu considerable passat, pesava més la seva experiència, refinada educació i *savoir faire*; també comptava el fet de que parlava italià i castellà, i que tenia moltes i molt bones relacions, tant a França i a Espanya, com a la Santa Seu. Com deia Mme. de Beauvilliers a Louville, a la princesa dels Ursins li agradava massa dominar, però era la millor que havien pogut trobar.¹ Mostra del seu imperiós caràcter era el que la mateixa princesa, en un agosarat rampell, va escriure a la mariscalca de Noailles, alhora que es proposava pel càrrec: «*Nommez-moi, et je vous répons de gouverner l'Espagne.*»²

La princesa va exercir una enorme influència sobre els joves reis d'Espanya, durant els 13 anys que es va estar al seu costat. No només a nivell personal, sinó que també va intervenir en assumptes polítics, varies vegades, tant per iniciativa personal, com incitada per l'entorn, espanyol i francès, dels reis. No es pot negar la participació directa o indirecta de Mme. dels Ursins en la política espanyola dels primers anys del regnat de Felip V, però no estem d'acord amb Léopold Collin, editor d'una de les seves correspondències, quan diu: «*J'écris la vie d'une femme célèbre qui, pendant quatorze à quinze ans, gouverna l'Espagne, et qui tenta d'y jouer le même rôle que Mme. de Maintenon jouoit alors en France.*»³ Com veurem en el transcurs dels anys que va passar al servei dels reis d'Espanya, allò en que més èxit va aconseguir va ser en amagar el veritable estat de salut de Felip V, tant dins del seu país com a França.

Tornem uns mesos enrere per mencionar que, mentre a la Llombardia havien començat les primeres batalles de la guerra de Successió, i a Versalles s'enllestia el casament del rei d'Espanya, Felip I d'Orleans, germà petit de Lluís XIV, moria als 60 anys, al palau de Saint Cloud, el dijous 9 de juny del 1701, per causa d'un accident vascular cerebral. El dia abans els germans havien dinat junts, i, segons Dangeau, s'havien barallat perquè Lluís, en contra de l'opinió el seu germà, no volia permetre al seu nebot, aleshores duc de Chartres, anar a la guerra al front d'un exercit.⁴ Segons Dangeau, la bronca, una de les més importants en la vida d'ambdós germans, va ajudar a empitjorar la salut de *Monsieur*.⁵

---

¹ «*Elle (Mme des Ursins) aime, je crois, à dominer. C'est pourtant ce que nous avons pu vous envoyer de meilleur.*» (Louville, t. I p., 176)

² Louville, t. I, p.177

³ Notice de Léopold Collin, en *Lettres Inédites de Madame la Princesse des Ursins à M. le Maréchal de Villeroi, suivies de sa correspondance avec Mme. de Maintenon*, Chez Léopold Collin, Paris, 1806

⁴ Dangeau, t. VIII, p. 120

⁵ Feia temps que tothom aconsellava a *Monsieur* que es fes sagnar, però ell no ho permetia perquè no es refiava de ningú, ni del seu primer cirurgià, Tancrede, perquè deia que no ho feia gaire bé. El dia 8 de juny, *Monsieur* ja es va trobar malament : va patir un defalliment, teia la llengua espessa. El van sagnar i va millorar una mica; després li van donar un emètic. Aquell vespre un patge va anar de Saint Cloud a Marly per demanar al príncep de Conty aigua de Schaffhouse,

Lluís XIV, desfet de dolor, no parava de repetir: «*Je ne saurois m'accoutumer à songer que je ne verrais plus mon frère.*»¹ Escrivia al seu net Felip: «*Monsieur, mon cher Petit-Fils, votre affliction ne sera pas moindre que la mienne, en apprenant la mort de mon Frère. Vous sçaves qu'elle étoit ma tendresse pour lui; elle vous fera juger de ma douleur.*»²

CONSIDERACIONS MÈDIQUES

Hem vist que Felip V ni tan sols havia opinat, intervingut, ni molt menys decidit, res del que tenia a veure amb el seu propi matrimoni. Pot ser pensava que Lluís XIV faria el més convenient per ambdós països, i ell, com sempre, compliria la voluntat del seu avi: «*Le mariage du roi d'Espagne et de la princesse Marie Louise de Savoie avait fini par être décidé, sans que le principal intéressé eût été consulté plus que de raison.*»³

La depressió que Felip havia començat a sofrir, pel febrer del 1701, en arribar a Madrid (veure tot el capítol 3. 5. EL REI HA DE REGNAR...PERO NO EN SAP) va millorar, pel maig d'aquell mateix any. Aquesta data coincideix amb l'anunci del seu matrimoni. Probablement, aquesta novetat i la idea de viatjar a Itàlia, per la primavera del 1702, van contribuir en gran manera a la millora de l'estat d'ànim del rei. La manca de notícies en les fonts sobre el tema, fa suposar que es va mantenir eutímic durant uns mesos.

Volem remarcar fins a quin punt el més petit detall de la vida de Felip V quedava reflectit en la correspondència diplomàtica, exposant un parell d'exemples. L'endemà d'arribar a Madrid, el dia 19 de febrer del 1701, Montivel, un dels seus dos *gentilhommes de la manche*, l'altre era Louville, escrivia a Torcy explicant com havia estès la rebuda, escrivia: «*On ne peut être plus content que tout le monde l'a été de l'air, de la mine, et des manières de S.M.C. Aussi puis je vous assurer, Monseigneur, avec beaucoup de sincérité, que je ne l'avois vu de ma vie avec un air aussi noble, et aussi aisé. Quoique j'entends médiocrement l'espagnol, je comprends, par les louanges que donnoient, les grands en me parlant, aux jambes et aux pieds de leur nouveau maitre, que l'on avoit donné de mauvais Mémoires, en ce pays-cy, sur ce chapitre, et cela me confirma que plusieurs croioient, comme nous l'avons déjà dit, que le Roy Espagne étant incommodé*

---

que era bona per les apoplexies. (Dangeau, t. VIII, p. 120. Veure els detalls sobre la mort de *Monsieur*, a Le Mercure Galant: Mai, t. I, p. 368-372; Juin p. 316-372; juillet p. 295-333)

¹ Dangeau, t. VIII, p. 120

² Lluís XIV al rei d'Espanya, Versailles, 10-VI-1701, M.A.E., MD Espagne, t. 101, 102, fº 37

³ Baudrillart, t. I, p.83

d'une jambe, d'une chute qu'il avoit fait à la chasse, à Fontainebleau.»¹ Com Montivel, nosaltres tampoc sabem perquè, a la cort espanyola, alguns creien que el jove rei anava coix per causa d'una caiguda de cavall que havia sofert a Fontainebleau, feia un mes i mig que Felip havia marxat de França.

4. 2. - ES PRENEN POSICIONS PER LA GUERRA AL NORD D'ITALIA

A finals del 1700, tan bon punt com Felip havia estat nomenat rei, Lluís XIV havia tingut la precaució d'enviar el seu l'exèrcit, per assegurar les places holandeses del seu net a Flandes, les quals, pel tractat de Rijswijk,² havien quedat protegides per guarnicions locals. Des del mes de maig del 1701, l'exercit imperial, malgrat que la guerra no havia estat encara declarada, ja s'havia enfrontat, en les batalles de Carpi (9-VII-1701), i de Chiari (1-IX-1701) ambdues amb victòria de les tropes franceses.

A primers d'any Anglaterra encara no havia declarat de qui cantó s'alligava;³ de fet no ho va fer fins que, el 27 d'agost del 1701, va quedar perjudicada amb la concessió del *asiento de negros*, a la *Compagnie de Guinée*, de la qual Lluís XIV i Felip V posseïen el 50% del capital. Va contribuir també, amb gran mesura, el fet de que, en morir Jaume II Estuard,⁴ el 16 de setembre 1701, Lluís XIV va decidir recolzar al fill d'aquest, príncep de Gales.⁵ Jaume II, darrer rei catòlic d'Anglaterra, Escòcia i Irlanda; havia estat deposat per *the glorious revolution*, de l'onze d'abril de 1688. El van succeir en el tron, la seva filla Maria II i el seu marit Guillem III d'Orange, que eren protestants.

Climent XI, tampoc havia pres partit en el conflicte bèl·lic. Felip V desitjava el vist i plau papal per ser investit rei de Nàpols, malgrat que podia prescindir d'aquest requisit per un privilegi que, dos segles abans, el cap de l'església catòlica havia atorgat a Carles I

---

¹ M. de Montivel à M. de Torcy, 19 février 1701, M.A.E., MD Espagne, t.101-102, f° 203

² El tractat de Rijswijk (20-IX-1697) va posar fi a la guerra de la Gran Aliança, que enfrontava França amb Anglaterra, Espanya l'Imperi i les Províncies Unides. Espanya va conservar Catalunya; les Províncies Unides, algunes de les principals fortaleses als països baixos espanyols, i Lluís XIV acceptaria Guillem d'Orange com a rei d'Anglaterra i no ajudar Jaume II (Ubilla, p.169)

³ "*Nos nouvelles sont tristes. Les Allemands ont commencé les hostilités dans le Milanais. Il a encore de l'espoir à conserver du côté de l'Angleterre.*" (Torcy a Louville, Louville, t. I, p.167)

⁴ "*Vendredi, 16 Septembre 1701, le Roy d'Angleterre mourut à Saint Germain sur les trois heures ; il avoit toujours souhaité de mourir un vendredi.*" (Dangeau, t. VIII, p. 194) Jacob II va morir per causa d'un accident vascular cerebral, en el seu exili francès del castell de Saint-Germain-en-Laye.

⁵ Jacob Francesc Estuard (Londres, 10-VI-1688/Roma, 1-I-1766), conegut com *the old pretender*, i com a Jacob II pels seus partidaris

d'Espanya, per a ell i tots els seus descendents mascles i femelles, a condició de pagar 7000 escuts cada any a la Santa Seu.¹ Per tant, el que havia de decidir el Papa Albani² era a qui, segons ell, pertanyia el títol de rei d'Espanya, si a Felip de Borbó o bé a l'arxiduc Carles d'Àustria. Climent XI havia accedit al papat feia pocs mesos, i davant d'aquest dilema es mostrava cautelós. Sabia que reconèixer Felip V com a rei de Nàpols significava declarar-se del cantó dels Borbó, la qual cosa ja li anava bé perquè els Estats Pontificis, pel sud eren fronterers amb el regne de Nàpols, però pel nord ho eren amb territoris imperials, i temia les represàlies de l'emperador Leopold I.

El 7 de setembre de 1701, a La Haia, l'Imperi, Anglaterra i les Províncies Unides, i Prússia signaven un tractat de col·laboració militar, en previsió d'un enfrontament bèl·lic, amb els països que havien reconegut Felip V com a rei d'Espanya: França, Portugal, el ducat de Savoia, l'electorat de Baviera, el ducat de Màntua. Inicialment Portugal i Savoia farien costat als Borbó. Com ja hem vist el duc de Savoia havia signat el seu compromís al respecte dins les clàusules matrimonials de la seva filla. Portugal, pel seu cantó, el 18 de juny de 1701, havia signat amb Lluís XIV un tractat d'amistat, el qual obligava a Espanya a fer el mateix, malgrat el parer contrari dels nobles tradicionalistes castellans, que veien minvar el seu poder, en favor dels nobles d'altres països.

Malgrat que les primeres batalles ja havien començat a la Llombardia, per la primavera del 1701, la coalició de països que havia signat el tractat de la Haia, va declarar oficialment, la guerra a Espanya i França el 2 de maig del 1702.

---

¹ *"Le pape n'a point encore donné au roi d'Espagne l'investiture pour le royaume de Naples; mais on ne doute pas qu'il ne la donne incessamment. Il ne seroit pas même nécessaire de l'avoir; elle fut donnée au roi Ferdinand d'Aragon pour lui et ses descendants mâles et femelles, moyennant l'hommage et la haquenée blanche que l'ambassadeur d'Espagne présente tous les ans à sa Sainteté. Les 7.000 écus qu'on paye tous les ans au Saint Siège est une redevance établie par Charles Quint; le royaume de Naples ayant été jusque-là jugé incompatible avec l'empire; il traita avec le pape et par les 7.000 écus qu'il s'engagea de donner tous les ans il leva toutes les oppositions qu'on lui faisoit."* (6-IV-1701, Dangeau, t. VIII, p. 74)

² Climent XI va ser elegit papa el 23-XI-1700 i coronat el 8-XII-1700. El seu antecessor, Inocenci XII havia mort el 27-IX-1700.

4. 3. – CELEBRAR CORTS ?

Pensant en la guerra, i davant el precari estat dels recursos econòmics de la corona espanyola, el president del *Consejo de Castilla*, marquès de Villena, va creure convenient «*juntar Cortes generales en Castilla*» El donatiu o subsidi, que les diputacions garantien en la cloenda de les Corts, podria ser una ràpida font d'ingressos. Però a la majoria de membres del *Consejo de Castilla* els va semblar, que no era el moment oportú per obrir Corts en aquell regne: «...*que no convenía mover en tiempo tan turbulento los ánimos, y exponer los Pueblos a que entendiesen lo que pueden cuando se juntan, pareciéndoles entonces estar como en un paréntesis el poder del príncipe (...) Que de su propia voluntad jamás contribuirían los Pueblos con más dinero, antes pretenderían aliviarlos de tributos, que impuestos por tiempo, nunca llegó el de quitarlos...*»¹ Es va consultar Lluís XIV, al respecte, i va respondre que era el *Consejo* qui ho havia de decidir, que ell no volia tenir a veure en assumptes interns d'Espanya. El *Consejo* va decidir que no, que no estaven els temps per proposar a les ciutats castellanques un enfrontament com el que suposaven les Corts «...*porque se abre como una Feria para la ambición, y codicia de mercedes (...) que de su propia voluntad jamás contribuirían los pueblos con más dinero, antes pretenderían aliviarlos de tributos (...) Este parecer fue más del agrado del Rey, y de sus íntimos Consejeros, y se hizo un Decreto, que no convenía por ahora juntar Cortes. Algunos Magnates y Ciudades quedaron disgustados de esto (...) creían que negarlas era opresión; y así se dixo, se habían solo diferido, porque debía salir el Rey de la Corte hasta Cataluña, para encontrar a la Reyna.*»² Així doncs, el *Consejo de Castilla* no va voler convocar Corts en aquell regne.

Les van demanar, i el rei les va concedir, al regne d'Aragó, al principat de Catalunya i, si hi havia temps, també al regne de València.³ No va ser possible obrir Corts a València, ho va impedir, com diu el mateix Felip, el retard de l'arribada de la reina a Espanya: «*Le retardement de l'arrivée de la Reine empêchera mon voyage de Valence. Je suis fâché qu'elle n'aye pas voulu venir par mer, car il y a longtemps qu'elle seroit arrivé (...) Je n'iray pas à Perpignan parce que je ne puis sortir de cette principauté pendant qu'on y*

---

¹ San Felipe, t. I, p. 60

² San Felipe, t. I, p. 60, 61; Ubilla, p. 177

³ Ubilla, p. 181

*tint les États, cela est contre l'étiquette de la Catalogne.»*¹ Felip V mai va celebrar Corts a València, ni mai va visitar aquest regne.

*«Pidió el principado de Cataluña Cortes; y las concedió el rey, quando se habían negado a Castilla, cuyos Pueblos no son tan arrogantes, e insolentes (...) Con tantas gracias, y mercedes como se concedieron se ensombreció más el aleve genio de los Catalanos (...) No se estableció en estas Cortes ley alguna provechosa al bien público, y al modo del Gobierno: todo fue confirmar privilegios, y añadir otros, que alentaban a la insolencia, porque los Catalanos creen, que todo va bien gobernando, gozando ellos de muchos Fueros. Ofrecieron un regular donativo, no muy largo, y volvieron a jurar fidelidad, y obediencia, con menos intención de observarla, que lo habían hecho la primera vez.»*²

Louville resumeix el tema de les Corts de Felip V del 1701, amb aquestes paraules: *«L'avis fut rejeté, quant aux Cortes de Castille. On prit delay pour ceux d'Aragon. Le Catalans seuls, qu'il fallait ménager plus que d'autres, ayant insisté, obtinrent que leurs Cortes se tiendraient solennellement, et tel était l'objet politique du voyage de Barcelone, ville importante où Philippe arriva vers la fin de septembre, après avoir passé quelque temps chez ses bons Aragonais, qui n'oublièrent pas, au plus fort de leur enthousiasme, d'user leur privilège de crier: "Vive Philippe IV!", parce que le nouveau roi, cinquième du nom pour toute l'Espagne, n'était que le quatrième Philippe depuis la réunion de l'Aragon.»*³

En el decret en el qual Felip V nomenava Portocarrero *Governador del Reino de Castilla*, durant el temps que ell estaria fora, també es fa menció a les Corts que s'haurien de celebrar en els diferents regnes: *«...con la ocasión de celebrar las cortes en Catalunya, y Aragón; y que si el tiempo, y la disposición lo permite, será posible las tenga también en Valencia; y que las amenazas de la Guerra se continúan, para cuya defensa son precisas las prevenciones, en que se está entendiendo...»*⁴

Pel que fa al regne d'Aragó, com veurem en el proper capítol, les Corts de Saragossa del 1702, les va obrir la reina Maria Lluïsa, en nom del rei; però malgrat que va rebre una part del donatiu, no les va tancar. Per tant només van ser complertes les Corts de Barcelona.

---

¹ Felip V a Lluís XIV, Barcelone 20-X-1701, M.A.E., MD Espagne, t. 105-106, fº 51

² San Felipe, p. 65

³ Louville, t. I, p. 202

⁴ Ubilla, p.181

4. 4. - PRIMER MATRIMONI. MARIA LLUÏSA DE SAVOIA

El 5 de setembre de 1701, Felip V sortia de Madrid¹ cap al principat Catalunya, per jurar les constitucions i obrir Corts. De camí havia de passar per Saragossa, amb el mateix fi. Aprofitaria el viatge per anar a rebre la que havia de ser la seva esposa, i després esperaria, a Barcelona, el moment indicat pel seu avi, per passar a Nàpols, on seria investit rei, i es faria veure pels seus súbdits. Més tard, per la primavera del 1702 aniria al front de guerra a la Llombardia, per posar-se al front de les tropes

Inicialment estava previst sortir de la capital el 16 d'agost, però per evitar la calor, es va decidir ajornar-ho uns dies.² En aquest viatge, a més del seguici indispensable, acompanyava al rei un grup reduït de consellers, una mena de *despacho* itinerant, del qual formaven part: el *Cavallerizo Mayor* duc de Medina Sidonia,³ el comte de Santistevan,⁴ el *Secretario del Despacho* don Antonio Ubilla, l'ambaixador de França comte Marcin,⁵ i el *Chef de la Maison Française* del rei, marquès de Louville. Al front del govern, quedaven a Madrid, el cardenal Portocarrero,⁶ i el president del *Consejo de Castilla* Arias. No va agradar ni als *Tribunales*, ni a la *Nobleza* tornar a dependre únicament de Portocarrero, el qual escrivia constantment a Lluís XIV, demanant-li permís per qualsevol petita cosa, de manera que qualsevol decisió trigava un eternitat en realitzar-se: «*Esto hirió sumamente a los Tribunales, y a la Nobleza, porque bolvian a depender únicamente del duro y despiadado genio del Cardenal, que comunicado solo con Don Manuel Arias, y en su casa con un tal Urraca, criado suyo, no era fácil, conferirle una audiencia. Añadiose a esto que el Cardenal, por adulación, molestaba al Rey de Francia, consultando, aún cosas de la menor importancia, i esto dilatava tanto los expedientes, que llamaba a la impaciencia.*»⁷

---

¹ Noailles, p.95, i Ubilla, p.197

² «*A estas prevenciones siguió también el aver el Rey señalado, para dar principio a su jornada, el día diez y seis de del mismo mes de Agosto (...) pero prosiguiendo los efectos rigorosos del Estío, y siendo tan importante, como deseada, la salud del Rey, se pretendió que Su Magestad difiriese por algunos días la Jornada...*» (Ubilla, p.178)

³ Juan Claros Alonso Pérez de Guzmán el Bueno (1642/1713) duc de Medina Sidonia. Virrei de Catalunya (1690-1693) Darrer *Consejero de Estado* i *Mayordomo Mayor* de Carles II (1699-1700) *Primer Caballerizo Mayor* de Felip V

⁴ Francisco Benavides Dávila, IX comte de Santisteban del Puerto (1640/1716) Virrei de Sardenya (1675-1678) de Sicília (1678-1687) i de Nàpols (1687-1695) *Consejero de Estado* de Carles II.

⁵ Ferdinand de Marsin (Lieja, 10-II-1656/Torí, 9-IX.1706) Ambaixador de França en Espanya de 1701 a 1702. Pren part a la batalla de Luzzara. Fet mariscal de França després de la batalla de Spira (Palatinat), va comandar les tropes de Baviera, i amb el mariscal Taillard va participar en la batalla de Bleinheim, que van guanyar el príncep Eugeni de Savoia i Marlborough. Va ser fet presoner el la batalla de Torí, on va morir per causa de les ferides rebudes en aquesta.

⁶ «*Philippe V, en partant le 5 septembre pour son voyage, laissa toute l'autorité au cardinal Portocarrero, avec le titre de gouverneur du royaume. Le comte Marcin l'accompagna, sans perdre le caractère d'ambassadeur...*» (Noailles, 95)

⁷ San Felipe, t. I, 48

Durant el trajecte, els súbdits omplien els camins, i aclamaven al nou rei; tothom volia veure al jove del qual tant de bo esperaven, després del regnat llarg, trist, i complicat de Carles II.¹ El rei va arribar a Saragossa el 16 de setembre; l'entrada a cavall a la ciutat va causar sensació; la multitud el tocava i besava enfervorida,² mentre cridava: “*Viva Felipe IV!*” L'endemà 17, dia en que la reina complia 13 anys, Felip va jurar els furs del regne, però no va obrir Corts; va prometre fer-ho en el viatge de tornada.

El 20 de setembre, unes hores abans de marxar cap a Barcelona, el rei d'Espanya va rebre un correu extraordinari del marquès de Castel Rodrigo,³ enviat especial d'Espanya a Torí, en el qual li comunicava que el seu casament amb Maria Lluïsa Gabriela de Savoia, s'havia celebrat, per poders, el 11 de setembre de 1701,⁴ amb una dispensa papal, pel grau de parentiu existent entre els nuvis.⁵

Els acords per arribar a la conclusió d'aquest matrimoni, com ja hem mencionat, no havien estat cosa fàcil, degut als constants entrebancs del duc de Savoia. Per fi, després de mesos de converses diplomàtiques, s'havia acordat (com va quedar estipulat en les capitulacions matrimonials, signades el 23-VII-1701) que la dot de Maria Lluïsa seria de dos-cents mil escuts, “en or de l'estampa de Savoia”, diners que es consideraven a crèdit de la quantitat, molt superior, que la corona d'Espanya devia al ducat de Savoia, el qual prenia com aval algunes finques, amb les seves rendes, d'algunes vil·les de Castella.⁶ L'endemà del casament, dia 12 de setembre, Maria Lluïsa, ja reina d'Espanya, embarcava cap a Catalunya, amb el seu seguici, piemontès.⁷ A Villefranche, petit port al costat de Niça, es va incorporar a la comitiva la princesa dels Ursins, en qualitat de *Camarera Mayor de la Reina*. Pel seu costat sortien, de Madrid cap a Figueres, les noves dames espanyoles de la reina, amb el comte de Montellano al capdavant, en qualitat de *Mayordomo Mayor de la reina*.⁸

---

¹ Ubilla, p.185-192

² San Felipe, t. I, 96

“*L'amour parut, selon le récit de Marsin, aller jusqu'à la fureur, jusqu'à l'idolâtrie. Tous ceux qui pouvoient toucher son habit ou son cheval, baisoient aussitôt leur main, et la portoient à ses yeux.*” (Noailles, p. 96)

³ Carles Manuel Homo-Dei Moura i Pacheco, marquès de Castel Rodrigo i Almonacir (Madrid, 1654/1725) Gentilhome de cambra de Carles II, virrei de Sardenya del 1691 al 1696. Ambaixador a Torí, amb motiu del primer matrimoni de Felip V amb Maria Lluïsa de Savoia, de qui va ser *Caballerizo Mayor*. Conseller d'Estatde Felip V el 1704.

⁴ “*Habíase ya desposado en Turín el día onze de septiembre la Reina con el Príncipe de Cariñan, su tío, que tenía los poderes del Rey, y luego partió para Niza, donde se había de embarcar en las galeras del duque de Tursis...*” (San Felipe, t I, p. 62)

“*Eligió la Reyna nuestra Señora Domingo onze de Septiembre día de San Millán, para que se executase la función de su desposorio.*” (Ubilla, p. 295)

⁵ Felip V i Maria Lluïsa de Savoia eren cosins en segon grau, ja que el primer era net de Lluís XIV i ella era neta del germà d'aquest, Felip d'Orleans.

⁶ Louis XIV à Philippe V, 21-VIII-1701 a *Œuvres de Louis XIV*, t. VI

⁷ Ubilla, p. 223

⁸ San Felipe, t. I, p. 64

Felip V va creuar el llindeu entre l'Aragó i Catalunya el dia 24 de setembre de 1701.¹ En les memòries de Noailles es pot llegir: «*Je ne trouve aucun détail sur la manière dont Philippe fût reçu en Catalogne. Une de ses lettres à Louis XIV prouve qu'il n'avoit pas lieu d'en être content, et qu'il trouva les dispositions des Catalans bien différentes de celles des Arragonais.*»² El dilluns 26 va arribar a Lleida.³ El 30 el rebien les autoritats a Sants, i el diumenge 2 d'octubre feia l'entrada oficial a Barcelona.⁴ El Dimarts, 4 d'octubre, pel matí, el rei va jurar les Constitucions, i els síndics li van jurar fidelitat, al saló del Tinell, de l'antic palau dels comtes de Barcelona, situat a la plaça del Rei.⁵ El dimecres 12 d'octubre de 1701 obria Corts a l'església de Sant Francesc de Barcelona.⁶

Segons Louville, quan feia molt de temps que en un país no s'havien celebrat Corts, fer-ho resultava una feuada ingent ja que, davant l'excepció de la consulta, el poble volia aprofitar el moment per defensar els seus nombrosos interessos. Però aquestes grans assemblees, que acostumaven a començar amb molta empenta, no sempre acabaven amb l'entrega dels subsidis a la corona.⁷ Durant el regnat anterior, el de Carles II, no s'havien celebrat Corts en cap dels regnes de la Monarquia Hispànica. Les darreres del principat de Catalunya havien estat inaugurades per Felip IV el 1626, i prorrogades per ell mateix el 1632, deixant Ferran d'Àustria, el cardenal-Infant, a la ciutat per presidir-les. Però aquestes Corts mai van ser clausurades.⁸ Les de Montblanc, de 1640, no es van arribar a celebrar.

Així doncs, les Corts del 1701 eren les primeres a Catalunya des de feia més de cent cinquanta anys, ja que les darreres concloses, i per tant reeixides, havien estat les del 1599, mentre era rei d'Espanya Felip III. Felip V havia de fer entendre, a "*aquellos pueblos de naturaleza inquieta i celosos de sus privilegios*",⁹ que no tenia intenció de

---

¹ Ubilla, p. 232

² Noailles, p. 96

³ "*Cessació de la jurisdicció de l'alter-nos y entrada en Lleyda de sa Magestat. Dilluns, a XXVI de dit- Entrà la governació per haver entrar sa magestat en Lleyda y cessà la jurisdicció de l'alter-nos*" (Manual de Novells Ardots, tomo XXIII, p. 230)

⁴ "*Diumenge, a II de dit (octubre 1701).- Entrà Sa magestat en Barcelona encontrant-lo los senyors concellers entre mig del baluart i el portal de sant Antoni, se cubrirent i fent-lo demás se fa en semblants entrades...*" (Manual de Novells Ardots, tomo XXIII, p. 230)

⁵ "*Dimarts, a 4 de dit- En est dia. Los excel·lentíssims senyors concellers, a las nou donades, acompanyats dels síndichs de las universitats reals, anaren per lo carrer del Paredís y plassa del Rey, pujnt per les escales de Santa Agüeta a la sala real, i allí assentats ab son banch assolesi los síndichs ab altres detrás de ells, assistiren y feren lo jurament de fidelitat com en dit llibre es de véurer.*" (Manual de Novells Ardots, tomo XXIII, p. 234)

⁶ "*En est dia se obriren las Corts per sa magestat en Sant Francesch, ahon assistí sa magestat y los tres brassos, estant assentats en la forma acostumada*" (Manual de Novells Ardots, tomo XXIII, p. 235)

"El dia doce de Octubre, aviendo Su Magestad dado la hora las tres de la tarde, para pasar al convento de San Francisco, y abrir el Solio (primera función de Cortes) fue el Rey en coche públicamente a aquel convento..." (Ubilla, 261)

⁷ Louville, t. I, p. 201

⁸ Ubilla, p. 265

⁹ Ubilla, p. 252

suprimir els seus privilegis; però el rei, al seu torn, havia de comprendre que, després de tant de temps, no els seria fàcil pactar acords. Els principals assumptes que s'havien de resoldre, després de tants anys eren: els allotjaments de les tropes, les contribucions a l'exèrcit, i les regalies d'intervenció en els processos insaculatoris a la Diputació i al Consell de Cent, les quals el 1652 i 1654 havia imposat el rei, de manera que li permetien seleccionar les persones proposades.

Mentre esperava l'arribada de Maria Lluïsa, Felip V es feia veure pels seus súbdits, passejant i caçant, a Barcelona.¹ Per l'octubre, el duc de Medinaceli, virrei de Nàpols va enviar notícia a Felip V de que, el 22 de setembre, alguns partidaris de l'Arxiduc havien participat en un intent de sedició, que es va sufocar.² La conjura no va tenir conseqüències, però va fer augmentar el desig del rei d'anar a Itàlia, a posar-se al front de l'exercit borbònic, projecte aquest que ja havia estat aprovat per la cort de França.³

El 31 d'octubre de 1701, Felip de Borbó va sortir de Barcelona per anar a Figueres, on s'havia de trobar amb la que, oficialment, ja era la seva esposa, Maria Luïsa de Savoia.⁴

FELIP V DE CAMÍ A FIGUERES PEL SEU MATRIMONI

¹ "...atendía su Magestad juntamente a los negocios del Gobierno Universal de Sus Reyno, logrando en sus ociosos ratos la diversión de la caza, y de hacerse público al gusto, que aquellos Vasallos tenían con verle en los paseos." (Ubilla, p. 268)

² Ubilla, p. 268- 274; San Felipe, t. I, p. 67-75

³ "Je persiste toujours dans la pensée que vous devez passer en Italie au commencement du printemps prochain" (Lluís XIV a Felip V, 2-X-1701, *Œuvres de Louis XIV*, t. VI p. 73)

⁴ "dit die (31 d'octubre) a les 10 del mati, partí sa magestat de la present ciutat per la vila de Figueras, anant à rebre la reyna, nostra senyora, qui venia de Saboya, y consumir allí son matrimoni." (Manual de Novells Ardits, tom XXIII, p. 239)

La reina es va fer esperar més del que estava previst,¹ perquè, el trajecte que havia de fer per mar, la va incomodar de tal manera, que va demanar permís, al rei de França, per desembarcar a Marsella, i continuar per terra. Lluís XIV va suggerir al seu net que anés a buscar-la prop de la frontera. Tot estava organitzat des de Versalles, i era l'ambaixador Marcin qui feia de mitjancer entre avi i net.²

«*Maria Luisa Gabriella nacque il 17 settembre 1688, 9 e 3/4 ora di Francia. Venne battezzata lo stesso giorno, tra le 11 e le 12 nella cappella del Palazzo Reale dall'arcivescovo Beggiami; padrini erano la prozia, principessa Ludovica di Savoia, e il principe Emanuele Filiberto di Carignano.*»³

MARIA LLUÏSA GABRIELA DE SAVOIA. MIGUEL JACINTO MELENDEZ

¹ “*Vous aurez apparemment attendu plusieurs jours la Reine à Barcelone. Je n'ai point encore de nouvelles qu'elle se soit embarqués sur vos galères.*” (Lluís XIV a Felip V, 2-X-1701, *Œuvres de Louis XIV*, t. VI p. 73)

² “*La navigation des galères a paru si fatigante a la reine d'Espagne, et même si dangereuse dans cette saison, qu'elle souhaite d'achever son voyage par terre, depuis Marseille jusqu'à Barcelone: j'y ai consenti. Marcin vous en rendra compte, et des ordres que j'ai donnés dans une conjoncture aussi imprévue.*” (Louis à Philippe 12-X-1701, *Œuvres de Louis XIV*, t. VI, p. 74)

³ Donat que en les fonts hem trobat diferencies notables en la data de naixement de la reina, hem demanat a l'arxiu de Torí la informació exacta, que és la que reproduïm literalment en aquest paràgraf. Aquesta és la font de la referència: “*Data di nascita di Maria Luisa Gabriella di Savoia. Archivio di Stato di Torino. Fondo Cerimoniale, Nascite e battesimi, mazzo 1, al fascicolo 26, Fedi di battesimo de' principi e principesse figliuoli del duca Vittorio Amedeo II, si conserva un'attestazione cumulativa rilasciata da don Giovanni Battista Demarchi, curato della cattedrale di San Giovanni Battista. Lo stesso giorno di nascita e battesimo si ricava dal fascicolo 27, contenente un libretto di memorie delle nascite e battesimi dei figli di Vittorio Amedeo II e Anna d'Orléans, che precisa ulteriormente l'ora della nascita: 9 e 3/4 di Francia.*” La copia d'aquest document es troba en l'aparta ANNEXES.

Louville, en qualitat de *Chef de la Maison Française* de Felip V, es va avançar per rebre la comitiva a Montpeller.¹ «*La Reine m'a paru, pour le moins, aussi jolie que son portrait. Elle est petite, mais elle a la plus jolie taille que j'ay jamais vue, et le meilleur air; cela est certain, et il n'y a point de flatterie. Elle a le teint parfaitement beau, les plus beaux cheveux du monde, les yeux vifs, doux, et pleins d'esprit. Voilà ce qu'elle a de beau. Son esprit est très doux, et très formé; elle est gracieuse, et cherche à dire des choses obligantes; elle ne manque pourtant pas d'hauteur, et fait la Reine à merveille. Elle parle à tout le monde, et a beaucoup d'empressement de se trouver auprès du Roy. Tout ce que je crains est qu'elle n'ait une mauvaise santé, car elle a la poitrine fort délicate, et mange très peu, et est fort maigre. Je suis persuadé qu'elle croitra, car elle a les doigts longs, les bras comme des fuseaux, et n'a à peine de gorge. Son visage est point du tout formé, et changera sûrement en mieux (...) Vous pouvez compter qu'elle a beaucoup d'esprit, qu'elle aime fort la conversation, et qu'elle est fort sensée. Dieu veuille qu'elle ne se gâte point par le commerce qu'elle aura avec les furies de Madrid.*»²

Uns anys més tard, probablement perquè la coneixia millor, el mateix duc de Gramont ja no es mostrava tant benvolent amb Maria Lluïsa: «*La reine a de l'esprit au-dessus d'une personne de son âge. Elle est fière, superbe, dissimulée, indéchiffrable, hautaine, ne pardonnant jamais. Elle n'aime, à seize ans, ni la musique, ni la comédie, ni la conversation, ni la promenade, ni la chasse, en un mot aucun des amusements d'une personne de son âge; elle ne veut que maîtriser souverainement, tenir le roi son mari toujours en brassière, et dépendre le moins qu'il lui est possible du roi son grand-père: voilà son génie et son caractère. Quiconque la prendra différemment ne l'a jamais connue.*»³

Uns dies després d'haver desembarcat a Marsella, a la vila rossellonesa de Le Boulou, a prop de la frontera Espanyola, tal com estava previst, es va despatxar tot el seguici piemontès de Maria Lluïsa, i va ser substituït per la *Casa Española de la reina*.⁴ Amb aquesta mesura es pretenia eliminar possibles intrigues de cort i, sobre tot, males influències i manipulacions per part del duc de Savoia.

---

¹ «*Dès qu'on avait su à Barcelona du débarquement, Louville chef de la maison française, avait été envoyé au-devant de la princesse, qu'il atteignit à Montpelier.*» (Louville, 205)

«*Je suis venu jusqu'à Montpelier, Mgr. Pour faire un compliment à la Reine (...)*

«*Louville, que le roi d'Espagne avait fait chef de sa maison française, fut envoyé pour la (la reine) complimenter, la vit à Montpelier.*»

² Louville a Torcy, 20-X-1701, M.A.E., t. 105-106, f° 100

³ Antoine de Gramont, duc de Guiche (1671/1725) ambaixador de França a Espanya de 1704 a 1705, a Saint Simon t. 3, c. XXIII

⁴ Ubilla, p.338

El dia 3 de novembre de 1701, abans dels actes oficials de ratificació del seu esposori, Felip, impacient, va voler veure Maria Lluïsa. D'incògnit, la va a anar a trobar pel camí, entre la Jonquera i Figueres. Diuen els testimonis, que Felip es va apropar al cotxe, en el que viatjava la reina amb la princesa dels Ursins, i, fent-se passar per un correu, enviat pel rei a buscar notícies del viatge de la reina, es va dirigir en espanyol a la princesa dels Ursins. Maria Lluïsa, es va adonar immediatament de que el cavaller era Felip i, seguint-li la corrent, va fer veure que no l'havia reconegut; immediatament van començar una conversa sobre el viatge, i la salut de ses majestats, com si no parlessin d'ells mateixos. Després d'un quart d'hora, la reina va voler baixar de la llitera i aturar la broma, però ell rei li ho va impedir amb un gest de les mans, ocasió que ella va aprofitar per agafar-les-hi, i besar-les-hi uns instants, passats els quals, el rei va esperonar el cavall, que va sortir de pressa, avançant al carruatge, en direcció a Figueres. Allí, Felip es va canviar de roba i, quan el van avisar de l'arribada de la reina, la va anar a rebre a la porta del palau. Mentre pujaven l'escala, Maria Lluïsa va dir a la princesa que el rei s'assemblava molt al cavaller que havien trobat pel camí. El rei va acompanyar la reina a les seves dependències, i ell va passar a les seves. Una estona més tard, en sengles carrosses, van anar a l'església parroquial de Sant Pere de Figueres, on l'ambaixador extraordinari d'Espanya a Torí, marquès de Castel Rodrigo, va fer l'entrega de la reina i dels contractes matrimonials; allí mateix es va ratificar l'esposori, amb una cerimònia religiosa. Després els reis van anar a palau,¹ «...y hubo música, y sus Magestades cenaron juntos, permitiéndose la entrada a todos.»²

La nit de noces dels reis d'Espanya es va veure enterbolida per un desagradable incident: «*Les dernières cérémonies du mariage se firent à Figuières le 3 novembre; mais la joie qu'elles devoient causer se changea d'abord en tristesse.*»³ «*Un incident que l'on n'attendait guère, troubla la joie de cet évènement. Soit que l'innocence de Philippe, qui était grande, eût été comme effarouché du mariage, soit que la Reine eut mis plus de calcul que d'abandon, dans des instants où le sentiment seul doit parler, il arriva que le lendemain, à l'heure où les époux reparurent devant une cour impatiente, de surprendre dans leurs yeux les mouvements de leurs cœurs, ils trahirent tous deux leurs confusion et leur tristesse.*»⁴

---

¹ Petit de la Croix, *Histoire manuscrite de l'élévation de Philippe V*, p. 372, a Combes, *La princesse des Ursins*, p. 82

² Ubilla, p. 344-347

³ Noailles, p. 99

⁴ Louville, t. I, p. 207

La majoria de memorialistes¹ refereixen que, després de la cerimònia religiosa de Figueres, a l'hora de sopar, es va produir un incident domèstic, entre les dames franceses i espanyoles encarregades de servir a taula; les unes van llençar les viandes de les altres, en una mena de competició gastronòmica; els comensals, en aquell moment, no van dir res; però a l'hora d'anar al llit, mentre Felip esperava Maria Lluïsa, ella va començar a plorar, dient que volia tornar a Torí, a casa seva, perquè l'havien deixat entre dones horribles, i havien despatxat les seves dames piemonteses.²

La princesa dels Ursins, Louville i l'ambaixador Marsin van intentar consolar-la i fer-la entrar en raó, però no hi va haver manera, van haver de disculpar-la, i donar explicacions al rei. Aquella nit la jove parella no va compartir el llit.³ Felip devia de quedar esbalaït, davant, una situació tan inesperada i desagradable. L'endemà, aconsellat pel duc de Medina Sidonia i el comte de Santisteban, va ser el rei qui va rebutjar dormir amb la reina.⁴ El tercer dia, després d'explicacions i perdons, es va consumir el matrimoni. «*El Rey entregó todo el desocupado corazón a la Reyna, en quien no faltaban calidades para prenderle.*»⁵

Cap dels que atribueixen el comportament de la reina, a l'incident del sopar,⁶ va presenciar els fets. En la correspondència, d'aquell dia i l'endemà, dels testimonis que sí que van estar presents aquella vespre, sorprèn que cap d'ells concreti el perquè del disgust dels reis. Tots diuen que ja ho explicarà Louville, de viva veu, a Lluís XIV. De tota manera el que va passar entre la jove parella havia de ser prou important per haver de ser referit, personalment, al rei de França. Va ser el mateix Felip, qui va fer va marxar Louville a França, pocs dies després, per explicar-ho.⁷

La carta de Felip V a Lluís XIV del dia 4 de novembre, deia: «*...le peu de temps que j'ai ne me permet pas de vous en dire d'avantage, outre que je suis si troublé, et si fâché,*

---

¹ François Combes, *La princesse des Ursins*, Didier, Paris, 1858, p.83-84; Saint Simon, t. 3, c. XI i XVIII; Dangeau, p.235; Louville ; Noailles.

² «*Elle (la reine d'Espagne) a été un peu fâché de ce qu'on a renvoyé toutes les femmes qui étoient avec elle dans le voyage.*» (12-XI-1701, *Journal du marquis de Dangeau*, p. 234)

³ «*On peut lire, à la fin du chapitre IV du livre de M. Combes, les mésaventures domestiques de Philippe V au lendemain de ses nocces. Mme des Ursins y trouva occasion d'essayer pour la première fois son autorité: "Stettero le prime notte senza dormire assieme, ritornando poi in buona intelligenza per le maniffature di madama Orsini che gode qualche favore."* Ainsi s'exprime, dans sa dépêche, du 10 novembre 1701, le marquis Pucci, ministre de Toscane à Madrid. » (*Archives de l'État*, à Florence, a *Lettres de la princesse des Ursins*, p. 114.)

⁴ «*... pauvre reine marqua un peu trop le chagrin, et le roi ne coucha pas le lendemain avec elle...*» (12-XI-1701, *Journal du marquis de Dangeau*, p. 234)

⁵ San Felipe, t. I, 64

⁶ Ubilla, Combes, Saint Simon i Dangeau, etc.

⁷ «*Quoi qu'il en soit, la chose parut assez importante pour n'être pas seulement rapportée par lettres à Louis XIV ; et peu de jours après Louville fut envoyé à Versailles.*» (Louville, t. I, p. 207)

«*Louville, qu'il (FelipV) faisoit partir pour la France, devoit en rendre compte.*» (Noailles, 99)

de ce qui m'arrive aujourd'hui que je remets a Louville de surplus. (...) Figueres, 4 Novembre 1701»¹

El mateix 4 de novembre de 1701, la princesa dels Ursins en una carta al rei de França, en un afegitó després de la signatura, diu exactament: *«Depuis ma lettre écrite, Monsieur, il s'est passé une chose entre leurs majestés qui demande toute votre attention. Permettez-moi de me remettre à ce que le Marquis de Louville pourra vous en dire, et à ce que le Comte Marcin vous écrira. Car je ne pourrai point trouver le temps de le faire moi-même. Mon sentiment c'est que, dès cette première fois, porter à la reine l'espérance de pouvoir obtenir du Roi la moindre chose par ces sortes d'artifices. Je ne ferai rien que de concert avec le Comte Marcin, que je fis appeler aussitôt, pour m'aider de ses conseils. Nous allons partir dans ce moment.»*² També Marcin va escriure a Lluís XIV, però en la seva carta tampoc especifica com havien anat les coses.

Louville, va arribar a Fontainebleau el dia 12, la qual cosa significa que va fer el viatge amb rapidesa.³ No es coneix el contingut de la conversa que va tenir amb Lluís XIV, però segons el comte Escipió de Roures, -que és qui va recopilar la correspondència i documents del marquès de Louville, per publicar les seves memòries- el mateix Felip V va dir a Louville, que aquell vespre la reina va tenir amb ell una conversa “política”, que “olorava a duc de Savoia”. Pel que sembla, Maria Lluïsa havia de convèncer al seu marit de no anar a Itàlia, i de traspasar els seus interessos, en aquell regne, al seu sogre Victor Amadeu de Savoia.⁴ També l'abbé Millot -que va ser qui va redactar i publicar les memòries de Noailles- insinua que Maria Lluïsa havia actuat, en aquella ocasió, alliçonada pels interessos de Torí: *«On soupçonnoit le duc de Savoie d'avoir imbu sa fille de conseils fort dangereux.»*⁵

Resulta versemblant la versió d'aquells que insinuen que, darrera de l'incident nupcial, podia haver interessos polítics del duc de Savoia; sobre tot si tenim en compte l'actitud que, Victor Amadeu II, havia mantingut respecte al compromís de la seva filla, fent-la servir com a moneda de canvi per aconseguir, no només diners, sinó també estar al

---

¹ “...(Philippe) témoigne le trouble et la douleur qui le tourmente, sans aucun détail.” Felip V a Lluís XIV, 4-XI-1701, M.A.E., CP Espagne, t. 94, fº41; Aquesta carta es menciona a Noailles, p.99

² M.A.E., CP Espagne, t. 94, fº39

³ “...On attend ici M. de Louville, que le Roi d'Espagne envoie...” (10-XI-1701, Journal du marquis de Dangeau, 233)

⁴ “Louville apprit bientôt du roi que la reine avait eu avec lui (Felip V) cette nuit-là une conversation politique, ce qui n'était point à propos, il en faut convenir, et qui sentait bien son duc de Savoie. Le sujet de la conversation, nous l'ignorons; mais il y a tout lieu de supposer qu'il s'agissait de détourner le roi catholique d'aller en Italie, et de l'engager à confier ses intérêts, dans ce pays, à son beau-père. Quoi qu'il en soit la chose parut assez importante pour n'être pas seulement rapportée par lettres à Louis XIV; et, peu de jours après, Louville fut envoyé à Versailles. Il y arriva le 12 novembre 1701” (Louville, Mémoires, p. 207)

⁵ Noailles, p. 100

front de l'exèrcit borbònic, que havia de combatre als aliats imperials al nord d'Itàlia. El més probable és que totes les versions siguin certes, ja que unes no exclouen les altres. Maria Lluïsa, en veure l'enuig que provocava en el seu marit l'encàrrec del seu pare, es va desesperar i, en no saber que fer davant una situació tan difícil, va plorar i es va queixar, de que havien despatxat el seu seguici. Aquest motiu, conegut per tothom justificava el seu disgust i les seves llàgrimes, davant d'ella mateixa i dels altres.

Com molt bé assenyala Saint Simon, la reina era una nena; només tenia tretze anys. El més important de tot l'assumpte era la intromissió del duc de Savoia, la qual, de ser com explica Louville, i pel fet d'haver tingut lloc en la nit de noces, abans de consumir el matrimoni, te totes les característiques d'un xantatge. Precisament, per causa d'astutes actuacions com aquesta, a Víctor Amadeu II de Savoia, li deien la "guilla del Piemont": «*quel principi, que per la provata sua accortezza,¹ era chiamato dai Gabinetti: la volpe piemontese.*»²

Els testimonis que donen a la qüestió un caire exclusivament domèstic, demostren que el verdader motiu de l'incident no va transcendir a la cort. En canvi, ens consta que, Lluís XIV va estar convenientment informat, personalment per Louville, i per escrit per Marcin;³ així ho confirma una carta que el rei de França va enviar al seu net, amb data 13 de Novembre. En ella li diu que està assabentat del que havia passat, que no s'hi havia d'amoïnar, ja que la reina tenia molt bones qualitats per fer-lo feliç, i que només calia allunyar-la dels "mals consells" que havia rebut, per governar-lo a ell. Són aclaparadores les frases en les que Lluís diu a Felip que "els reis, en estar exposats al públic, son menyspreats si el poble s'adona de que es deixen manar per la seva dona, la qual en ser el seu principal súbdit, l'ha d'oïr, no només com a tal sinó també com a esposa."⁴

Probablement, el viatge de Louville a Fontainebleau, de la primera setmana de novembre de 1701, no es va improvisar per causa de l'incident de la nit de noces dels reis, sinó que estava previst feia dies. Algú de confiança havia d'informar personalment

---

¹ Accortezza= astut, enginyós a aconseguir qualsevol fi, enganyosament.

² Domenico Carruti, *Storia del regno di Vittoria Amedeo II*, Torino 1856, p. 458

³ Hem llegit al·lusions a una carta de l'ambaixador Marcin, del 4 de novembre, la qual no hem trobat entre la correspondència diplomàtica del M.A.E.

⁴ "J'attendois avec impatience la nouvelle de votre mariage. Votre lettre et Louville, que vous m'avez envoyé, me l'ont appris. Il m'a parlé de toutes les bonnes qualités de la reine: elles peuvent vous rendre heureux, si elle en fait un bon usage; je l'espère quoiqu'elle ait mal commencé. J'attribue ce qu'elle a fait à des mauvais conseils, et vous devez juger par cet exemple, de l'importance de renvoyer à Turin les hommes et les femmes venus avec elle (...) il faut pour votre bonheur et pour le sien, qu'elle se désabuse de toutes les vues qu'on peut lui avoir donnés de vous gouverner (...) Les rois, exposés à la vue du public, en sont encore plus méprisés quand ils souffrent que leurs femmes dominent (...) La reine est votre premier sujette; en cette qualité et en celle de votre femme elle doit vous obéir..." (Lluís XIV a Felip V, Fontainebleau, 13-XI-1701, a Baudrillart, t. I, p. 85)

al rei de França de com havia anat el casament, del que havia passat a Espanya durant la malaltia de l'ambaixador Harcourt, i sobre tot, havia d'obtenir el permís del rei de França, per que el rei d'Espanya anés la propera primavera a Itàlia, per visitar el regne de Nàpols, el ducat de Milà, i per posar-se al cap de l'exèrcit de les dues corones, que ja estava al Piemont. Malgrat tots aquests altres motius, la intromissió del duc de Savoia, va tenir caràcter primordial.¹ A Fontainebleau, Louville va mantenir varies audiències: amb Lluís XIV, Mme. de Maintenon, Beauvilliers, Torcy i amb el duc de Borgonya; a la cort tothom volia parlar amb ell. Felip V, pel seu compte, li havia demanat, ple d'enyorança, que fes una volta pel canal del castell, per explicar-li a la tornada com havia trobat aquell paratge. Saint Simon es va prestar a acompanyar-lo; durant la passejada, el duc el va fer va parlar tant, que a la tornada Louville s'havia quedat sense veu.²

Fos el que fos el que va passar a Figueres, la reial parella va resoldre les seves diferències ben aviat. Maria Adelaida de Savoia, germana de la reina d'Espanya, escrivia a *Madame*, la mare de Felip d'Orleans: «*I am delighted to tell you that my sister is very happy and that the King of Spain is extremely content with her.*»³ Els joves reis estaven encantats l'un amb l'altre, mentre que, Lluís XIV previngut contra el duc de Savoia (si és que no ho estava feia temps!) insistia al seu ambaixador Marcin, al ministre d'estat Torcy, i a la princesa dels Ursins, en que no permetessin que Maria Lluïsa parlés amb els ambaixadors del seu pare, si no era en audiència, i sempre acompanyada de la seva *Camarera Mayor*.

CONSIDERACIONS PSICOLOGIQUES

Si veritablement la iniciativa, d'anar a rebre la reina d'incògnit, va ser de Felip V, representaria una mostra d'imaginació, i un motiu per pensar que no era, com es pretén, un jove sense empenta. Dissortadament, les fonts no especifiquen si aquesta va ser una idea del rei, o li va ser suggerida per algú altre. De tota manera, ell va tenir l'humor i el valor d'executar-la, malgrat la seva tímidesa.

Ens hem estès en l'episodi de la nit de noces, el qual hem indagat a fons, per intentar trobar en Felip V algun acte contundent de voluntat, que pogués ajudar a contradir la fama que tenia de ser dèbil de caràcter. Després de llegir les diferents versions dels

---

¹ Saint Simon, t. 3, ch. XVII

² Saint Simon t. 3, ch. XVII

³ 27 desembre de 1701, *The correspondence of Madame, Princess Palatine...*K. Prescott Wormeley, Boston, 1899, p.197,

esdeveniments, pensem que ell no va intervenir en cap de les decisions que es van prendre aquell vespre, sinó que, desconcertat, va seguir els consells dels que l'envoltaven; Louville, Marcin, Santiesteban, Escalona, i la princesa dels Ursins, el van induir a actuar com ho va fer. Però és ben cert que, per un "rei" de divuit anys, acceptar negar-se a consumir el matrimoni, la nit de noces, demostra, si més no, un "sacrifici" considerable. Si a més, es té en compte que el motiu de la negativa, era de caire polític, representa també determinació, i responsabilitat en aquest aspecte.

4. 5. - ELS COMTES DE BARCELONA

Els reis d'Espanya van arribar a Barcelona, procedents de Figueres, el 8 de novembre del 1701, a les cinc de la tarda. «*Dimarts, a VIII de dit (novembre 1701) En est dia tornà sa magestat ab la reyna, nostra senyora; entraren ab cotxes per lo portal del Mar y a l'entrar se feu salva real de artilleria, y luego foren en palacio, isqueren en los balcones per a que lo poble los vés.*»¹

Diu Noailles: «*Je ne trouve aucun détail sur la manière dont Philippe fut reçu en Catalogne. Une de ses lettres à Louis XIV prouve qu'il n'avoit pas lieu d'en être content, et qu'il trouva les dispositions des Catalans bien différentes de celles des Arragonais.*»²

Els primers dies els van passar entre benvingudes, besamans, i audiències. Durant el primer mes es van deixar veure per la ciutat, van assistir a balls, festes, cerimònies i celebracions religioses: tot allò que és aparent en la feina de regnar. Però les Corts, que Felip V havia obert el 12 d'octubre, i que eren el motiu més important del seu viatge a Barcelona, eren lluny de poder-se tancar; les interminables deliberacions dels braços no acordaven res. Els diners del donatiu feien falta, i corrien pressa. Només per l'estada del rei, a Barcelona, havia calgut demanar un emprèstit de 20.000 *pistoles*.³ S'havia de tornar el que es devia, i trobar recursos per les properes despeses que la guerra havia de causar. Com ja hem dit, el rei de França, empès per la petició del cardenal

---

¹ Manual de Novells Ardits, tom XXIII, p. 239

«...i a ocho entraron en Barcelona a las cinco de la tarde, aviendo sido grande el concurso, que avia salido, y desde las Fortificaciones hasta la puerta de Palacio estuvieron formadas las Tropas de aquel Exército, e hizo salva la artillería de la Plaza, y a la noche hubo luminarias, y fuegos, que se repitieron en las tres siguientes.» (Ubilla, p.349)

² Noailles, p. 96

³ «Le séjour à Barcelone, quoique ruineux (car il avoit fallu y emprunter vingt mille pistoles), se prolongeoit par des causes imprévues...» (Noailles, p. 101)

Portocarrero, havia enviat, aquell estiu, l'expert francès en finances, Jean Orry,¹ amb la intenció d'aconseguir que Espanya estigués en condicions d'ajudar a França a mantenir les despeses que la guerra de Successió.

Lluís XIV, a finals d'octubre de 1701, va enviar, al seu ambaixador Marcin, una carta, demolidora, demanant-li que, de mica en mica, obrís els ulls del seu net, respecte a la manca de diners, i la necessitat d'obtenir-los.² *«L'argent manque absolument (en Espagne) pour les dépenses le plus nécessaires; on ne peut en trouver pour soutenir la guerre en Italie, pour satisfaire aux traités, et pour maintenir les alliances (...) Enfin je soutiens de tous côtés les frais de la guerre; les dépenses en sont immenses, par l'éloignement des lieux où il faut porter les armes; et bien loin d'être aidé par l'Espagne à défendre ses propres États, je trouve des contradictions de sa part dans ce que je veux faire de plus avantageux pour elle (...) Il est temps que vous lui (Felip V) disiez, pour lui seul, que je n'ai consulté jusqu'à présent que la tendresse que j'ai pour lui, et que ce motif m'a fait faire les derniers efforts pour défendre ses états (...) Et vous lui (Felip V) ferez voir combien la guerre d'Italie est onéreuse, les grandes sommes d'argent qu'elle fait sortir de mon royaume, et le nombre d'hommes dont elle cause la perte (...) que désormais on ne peut y prévoir qu'une guerre très-longue impossible à soutenir par mes seules forces, étant obligé d'en avoir encore de considérables sur le Rhin et dans les pays Bas; que ce seroit ruiner la France sans sauver l'Espagne; qu'il faut par conséquent songer nécessairement aux moyens de faire promptement la paix; que je vois avec un sensible déplaisir qu'elle doit être acheté par la cession de quelques états dépendants de la monarchie d'Espagne.»*³

Les poques esperances que li quedaven al rei de França, de que els anglesos fessin la guerra del costat dels Borbó, van quedar anul·lades en reconèixer, ell, i també el rei d'Espanya, al "old pretender", Jaume Estuard,⁴ com a rei d'Anglaterra, a la mort del pare d'aquest, Jaume II, en el seu exili francès, el 16 de setembre de 1701. Anglaterra i Holanda es van posicionar del costat de l'Imperi. França hauria d'encarar la guerra sense cap ajut d'Espanya, les memòries que enviava Orry des de Madrid eren

---

¹ Jean Orry (Paris, 1652/Ibidem, 1719) A subcapítol 4. 4.

² "On recommande Marsin de communiquer, avec prudence, ces réflexions à Philippe, de ne lui en dire d'abord qu'une partie, et de lui déclarer le reste peu-à-peu, suivant les occasions." (Noailles, p.97)

³ Louis XIV au comte Marcin, 31-X-1701, Œuvres de Louis XIV, t. VI, p. 74; Noailles, p. 97

"L'argent manquait au monarque, l'ennui le saisissoit..." (Noailles, p. 97)

⁴ James Francis Edward Stuart (1688/1766) anomenat cavaller de *San Jordi*, i *Old Pretender*, fill de Jaume II d'Anglaterra i de la seva segona esposa Maria de Mòdena, va ser criat a l'exili, a França, com a legítim hereu, catòlic, del tron d'Anglaterra i Escòcia. A la mort del seu pare, el 16-IX-1701, França, Espanya, els Estats Pontificis, i Mòdena, el van reconèixer rei, en detriment dels reis protestants Guillem III d'Orange i Maria II, que era germanastra seva, els quals regnaven des del 13-II-1689

catastròfiques.¹ Torcy va pensar que si Espanya cedia els Països Baixos a França, Lluís XIV a canvi es faria càrrec de defensar la resta de la monarquia espanyola.² Marcin, que va ser qui va rebre la proposta, sabia que seria difícil convèncer Felip V de prendre aquesta decisió, que els espanyols podrien interpretar com un abús per part de França.

Lluís XIV va rebre un darrer cop, el 12 de febrer, es va saber que la flota d'Índies no arribaria, perquè el virrei de Mèxic l'avia aturat, probablement en un acte més de cobdícia, i traïdoria a la corona. A sobre, a Espanya, les lleves per anar a Itàlia eren un fracàs: els joves no es volien allistar per seguir al seu rei a la guerra.

A Barcelona, Felip V s'impacientava esperant salpar cap a Nàpols. Malgrat que Lluís XIV ja li havia donat el seu consentiment per marxar, havia d'esperar els vents de primavera, per fer-se a la mar, en l'esquadra del comte d'Estrées.³ Aquest viatge a Itàlia no era vist amb bons ulls pel govern de Madrid; Portocarrero i Arias, tips d'afrontar els problemes d'estat, posaven tota mena d'obstacles, i reclamaven la presència dels reis a Madrid. Però el veritable motiu del retard del viatge no era la meteorologia, sinó que calia esperar la cloenda de les Corts, que es retardava per causa de: « *Le caractère inquiet et indocile des Catalans, leur haine pour les castellans, qui ne les haïssoient pas moins, la hauteur de ces derniers, leurs invectives contre les autres, et même leurs intrigues, opposés au succès d'une affaire si importante, tout multiplioit les obstacles.* »⁴

El 26 de Novembre dos consellers, «de part de la ciutat» van anar al palau a exposar a Ubilla, «secretari de sa magestat en lo despatx universal» que «...havia dos anys que no s'havia insiculat i que las borsas per dita causa estaven faltas de subjectes, i que estimarían a sa senyoria medianés ab sa magestat per a que anomeneés subjectes per dits borsas, per a que ab ells se pogués millor fer la extracció de concellers y altres. Y dit señor secretari respongué "que era razón o que pedía la Ciudad y que a la noche lo participaría a su magestad y que su magestad lo mandaría hacer, y que de la determinación haría sabedor a la Ciudad."»⁵

---

¹ "Les mémoires que le sieur Orry a dressés, et qu'il vient d'apporter, font voir la confusion et l'abandon général des finances du roi d'Espagne..." (Noailles, p. 97)

² "Torcy proposa (...) au comte de Marsin (30 octobre) une idée qui (...) luy sembloit pouvoit tourner également à l'avantage de la France et à celui de l'Espagne: c'étoit que Philippe cédât les Pais Bas à Louis XIV, et que, moyennant cette cession le Roi se chargeât de défendre le reste de la Monarchie Espagnole. La guerre, selon luy, seroit plus aisée à soutenir, et la paix ne seroit pas plus difficile à faire (...) Philippe auroit-il plus de peine à donner les Pays-Bas au Roi son grand-père, et à sa maison, qu'à la maison d'Autriche ?" (Noailles, p. 97)

³ Victor-Marie d'Estrées (Paris, 1660/Ibíd., 1737) Mentor de Lluís Alexandre de Borbó, comte de Toulouse, va participar amb ell a la batalla naval de Màlaga el 24-VIII-1704; Mariscal de França el 1705; ministre i membre del *Conseil* durant la regència de Philippe d'Orléans; membre de l'*Académie Française* el 1715; duc d'Estrées i par de *France* el 1723

⁴ Noailles, p. 101

⁵ *Manual de Novells Ardits*, tom XXIII, p. 243

El dia 29 novembre els representants de la ciutat de Barcelona demanaven oficialment al rei que concedís el dret d'insaculació tal com es feia abans del 1640.¹ Però el 4 de desembre encara no s'havia fet l'extracció, perquè encara no s'havia insaculat; el rei no havia decidit que fer al respecte. Ubilla, per guanyar temps, va respondre als consellers que: «...ya ho havia enviat a Madrid.» Els consellers van quedar perplexes: era el rei qui havia de decidir, i el rei era a Barcelona. Que hi tenien a dir els membres del govern que eren a Madrid? «...dits senyors habilitadors ponderen les incomoditats tan grans tenian los de Concell de Cent i que no necessitaven de anar a Madrid, dits dubtes, que aquí se havia de despatxar, y los digué que “se aconsolasen, que vería a la noche que su magestat lo despatxase.”»²

El decret de Sa Majestat va arribar el dimarts dia 6 de desembre, a les deu de la nit. Així doncs, amb aquest requisit, finalment «es clogué la insaculació de dit any, 1700» i a les quatre del matí del dimecres, dia 7 «se feu la extracció de consellers.»³

Malgrat que s'havia resolt l'assumpte del dret reial al control de la insaculació, a la Diputació del General, i al Consell de Cent barcelonès, quedaven altres temes importants: l'allotjament, i les contribucions de l'exèrcit. Diu Albareda: «El 10 de diciembre (de 1701), el rey dio un ultimátum a las peticiones de los representantes catalanes amenazando con la entrada de tropas francesa y castellanas si no aceptaban sus propuestas.»⁴

D'altra banda, el comte de Palma, virrei de Catalunya, aconsellava a Felip V, per escrit, que no tanqués Corts, perquè els braços s'havien extralimitat en les seves peticions, i el donatiu era massa reduït. S'ha de tenir en compte que els catalans no contribuïen a la corona regularment, sinó que ho feien mitjançant serveis extraordinaris, per un temps limitat, votats per la Cort General. Segons Albareda, entre altres, el motiu principal de dissensió era el de la defensa del pactisme i del constitucionalisme. De fet, els problemes de les relacions entre la monarquia i les institucions catalanes persistien des del 1652, en acabar la Guerra dels Segadors.⁵

---

¹ *Manual de Novells Ardits*, tom XXIII, p. 244

² *Manual de Novells Ardits*, tom XXIII, p. 248

³ *Manual de Novells Ardits*, tom XXIII, p. 248

⁴ J. Albareda, *La guerra de Sucesión de España*, p. 79

⁵ J. Albareda, *La guerra de Sucesión de España*, p. 81

4. 6. – L'ANIVERSARI DEL REI. SEGONA CRISI

El 19 de desembre es va celebrar que el rei complia 18 anys, «...y a la tarde salieron sus Majestades al paseo público.»¹ El 21 de desembre de 1701, Felip V va començar a trobar-se malament. En tenim testimonis fefaents, i tots coincideixen en aquesta data, però només ens diuen que va tenir febre, més o menys continuada, fins el dia 11 de gener de 1702: «El día veinte y uno se sintió el rey con alguna indisposición, y aunque leve, causó a la Reyna Nuestra Señora, y a todos el susto, que puede considerarse, el qual se aumentó con aver repetido a su Magestad tercianas desde este día, hasta quatro de Febrero, en que le faltaron, y se vistió el día seis, y comulgó en el Oratorio (...) Desde el día siete hasta diez continuó su Magestad el repararse en su convalecencia.»²

Coincideix també en aquesta afirmació un tal Florencio Guillen, el qual informava al duc de Gandia³ de que «...els reis d'Espanya encara son a Barcelona perquè les Corts encara no li han donat el donatiu al rei (...) Después de escrita ésta, le ha dado al rey una calentura (de algún cuidado). Ha sido de haber salido ayer, haciendo mal día, a caballo...»⁴

Aquest episodi febril també va quedar registrat en els dietaris del Consell de Cent: «Dimecres, a XXI de dit desembre de 1701: Dit die anaren los obrers a palàcio per saber de la salud de sa magestat, y los fon respost que sa magestat havia tingut calentura a la nit y no se era encara llevat y no sabían si se llevaria.»⁵

Continuant amb els dietaris del Consell de Cent barceloní, cada dia una ambaixada de los “senyors obrers” anava a “palacio” per «...saber de la salud de sa magestat, en nom de la ciutat... » i, a la pregunta retòrica dels “senyors obrers”, algun dels càrrecs més propers als reis, els responia informant-los de com havien passat la nit, i quin era el seu estat de salut.

És per aquest costum que sabem “textualment”, que durant el mes de desembre de 1701: el 22: «...sa magestat perseverava en sa calentura, encara que era molt poca. » El 23: «...sa magestat havia passat la nit assossegado.» el 24: «...a su magestat aun le

---

¹ Ubilla, p. 356

² Ubilla, p. 356

³ Pascual Borja Centellas Ponce de León, X duc de Gandia (1653/Madrid, 1716)

⁴ Barcelona, 21 –XII-1701, Sección Nobleza del A.H.N., OSUNA, CT.154, D.1-4

⁵ *Manual de Novells Ardits*, tom XXIII, p. 250

dura la calentura.» el 25: «...sa magestat havia passat bona nit y que ja li havia cessat la febra.» el 26: «...sa magestat encara estava ab sa calentura» el 27: «...sa magestat encara estava ab sa calentura y reprehensions y que havia pres la quina.» el 28: «...sa magestat no havia tingut molt bona nit y que estava com lo dia antessedent» el mateix dia, per la tarda: «...sa magestat havia tingut un reprehenció y que havia suat una camisa» el 29: «...sa magestat havia tingut un reprehenció y que havia suat una camisa» el 30: «...sa magestat havia pres la quina y que ho passava bé» el 31: «...sa magestat air se vestí la cota de chambré y que vuy o passava molt bé.»¹

Semblava que Marcin, de cara a França, volia treure importància al que li passava a Felip: *«Sa santé se peut considérer présentement bonne, Dieu mercy, car il n'avoit de mal que la fièvre, causé par son changement de vie depuis son mariage, et qui n'estoit accompagnée d'aucune douleur, ny d'aucun accident. Elle est cessé entièrement, heureusement, grâces à Dieu, et ainssy a peine paroist-il qu'il ay testé malade.»*² Alhora, Marcin informava de la impaciència del rei d'Espanya per anar cap a Itàlia: *«Le Roy d'Espagne attend, avec une impatience au (dessus) de tout ce qu'on pouvoit espèrera de son tempérament, la réponse, ou pour mieux dire, les ordres du Roy, pour son passage en Italie. Nous avons espéré que cela arriveroit dès le 21 ou 22, et, cependant, nous sommes au 25. Il ne me voit jamais qu'il ne m'en demande des nouvelles, et qu'il ne me le dise, mais le courrier ne vient point.»*³

Lluís XIV, lluny de pensar en malalties, intentava esperonar al seu net, per aconseguir que reaccionés contra allò que ell creia que era mandra: *«Je n'ay qu'à louer votre empressement pour le voyage d'Italie. Vous m'en donnez de nouvelles marques dans vos trois dernières lettres. Je n'ay jamais cru que les difficultés que vous y devez prévoir fussent capables de vous rebuter. Il faut seulement songer à les surmonter, et vous n'avez point de temps à perdre pour y travailler. Marcin vous informera des ordres que je crois que vous devez donner pour faire incessamment passer des troupes en Espagne, pour en envoyer dans vos États d'Italie, enfin pour amasser les fonds nécessaires à vos dépenses. Je sçay que ce point-là sera le plus difficile, mais il est essentiel, et comme ces dispositions demandent du temps, je ne vois pas que vous puissiez partir avant la fin du mois d'Avril, ou le commencement du mois de May. Je comprends la peine que ce retardement vous causera, mais il est nécessaire, et j'approuve que vous ne retourniez point à Madrid. Vous trouverez assez d'obstacles à*

¹ *Manual de Novells Ardits*, tom XXIV, p.1

² Marcin a Torcy, Barcelona, 25-XII-1701, M.A.E., CP Espagne, t. 94, fº 324

³ Marcin a Torcy, Barcelona, 25-XII-1701, M.A.E., CP Espagne, t. 94, fº 326

l'exécution de votre projet, sans en faire naître de nouveaux en rentrant en cette ville. J'attends la nouvelle des conclusions des États de Catalogne. Votre patience étoit nécessaire. Il falloit faire voir à des peuples naturellement inquiets et jaloux de leurs privilèges, que vous n'avez pas dessein de les supprimer. Cette confiance leur inspirera plus de zèle pour le service de V. M. et il n'est que trop vray qu'elle a besoin de l'assistance de tous ses sujets. (...) J'apprends avec un sensible plaisir, votre union avec la Reyne, et ses bonnes qualités. Ma principale vue, dans votre mariage, a esté de vous rendre heureux, et j'espère que ce bonheur augmentera de jour en jour.»¹

Pel gener de 1702, el dia primer: «...sa magestat havia tingut bona nit, a Déu gracias, y que avui havia pres una minoratina ² y que en pasava molt bé.» El 2: «...havia pres la quina dos vegadas y que al cap de quatre horas e tornarían a donar» El 3: «...sa magestat air a las sis de la tarda, se replegué y que li habían ras lo cap y que estaban a la mira, encara que creyan no era la malaltia de cuidado, segons la relació del doctor.» El 4: «...sa magestat havia pres la quina y que a las nou horas li donarían esmorsar» El 5: «...que sa magestat ho pasava bé, a Déu gracias, y que per tot dema se llevaria» El 6: «...que a las scinch del matí se era llevat i havia oit missa y havia rebut lo Santíssim Sagrament y que després se n'era tornat al llit.» El 7: «...sa magestat o havia passat y passava molt bé, a Déu gracias, y que per tot lo dia de demà se llevaria.»³

Mentre Felip V patia una simptomatologia tan variada com imprecisa, escrivia al seu avi: «J'ai commencé, il y a quelques jours, à tenir le despacho, et j'ai discontinué l'usage du quinquina. Comme ma santé est entièrement rétablie, je compte de n'en plus prendre.»⁴ Maria Lluïsa insistia en assegurar a Lluís XIV el restabliment de la salut del seu marit: «Je seroit bien fâché si un autre que moi vous apprenoit le retour de la santé du Roy, Monseigneur; quoique les medecins m'ayent toujours assuré que sa maladie n'étoit point dangereuse, parce qu'elle n'étoit accompagné d'aucun accident, je vous avoue, Monsieur, qu'elle n'a pas laissé de me donner une extrême inquiétude, sa vie m'étant aussi précieuse qu'elle m'est.»⁵ Lluís responia: «J'espère que votre dernière indisposition, étant présentement finie, vous jouirez désormais d'une parfaite santé. On m'a épargné l'inquiétude, que cette maladie m'auroit causé, en m'apprennent en même temps votre guérison.»⁶

¹ Lluís XIV a Felip V, 25-XII-1701, M.A.E., CP Espagne, t. 94, fº 285

² Minoratiu-iva: en medicina, laxant. Remei minoratiu (*Diccionari general de la Llengua Catalana*, Pompeu Fabra)

³ *Manual de Novells Ardits*, tom XXIV, p. 3

⁴ Felip V a Lluís XIV, Barcelone, 24-I-1702, M.A.E., MD Espagne, 106, fº 115

⁵ Maria Lluïsa a Lluís XIV, 24-I-1702, M.A.E., MD Espagne, t. 106, fº 116

⁶ 26-I-1702, M.A.E., MD Espagne, 106, fº 130

La cloenda de Corts es retardava. Dues vegades havien estat a punt d'acabar; segons Noailles una el 3 de novembre i l'altre el sobre el 20 de desembre.¹ L'ambaixador Marcin escrivia, el 2 de gener del 1702, a Torcy aquesta interessant carta que resumia la situació, atribuint el retard a la salut del rei i a la idiosincràsia dels catalans: *«Je ne luy puis rien mander encore de la conclusion des États de Catalogne, la maladie du Roy Catholique a tout suspendu. Ils donnèrent, il y a quelques jours, leurs dernières représentations, qui ont été envoyés à Mr. le Cardinal Potocarrero pour les examiner, avec quelques-uns des principaux ministres qui sont à Madrid, ce qui ne donne pas lieu d'en espérer une heureuse fin. Les Catalans, comme tous les pays des États, demandent toujours le plus d'avantages qu'ils peuvent, parmi lesquels il y a beaucoup de choses raisonnables, et qui ne regardent que le bien du gouvernement et de la police du pays; il y en a d'autres qui semblent toucher à l'autorité du Roy et qui, cependant, dans le fond, ne tendent qu'à corriger les abus que, l'autorité des vice-rois et des ministres Castellans, ont établi dans cette Province depuis cent deux ans qu'il n'y a eu d'États conclus. Les Castellans, de leur côté, ont une aversion insurmontable pour les Catalans. Ils croient être les seuls bons sujets du Roy d'Espagne, et s'imaginent que, lorsque S. M. C. a sujet d'être contente des autres, c'est autant de rebattre sur leur compte, parce qu'ils veulent être seuls possesseurs de tous les emplois, et de toutes les dignités, des pays dépendant de la monarchie d'Espagne. Ils ont encore une autre raison, et qui les touche le plus, c'est celle de s'en retourner à Madrid, d'y remettre leur Roy prisonnier, comme ses prédécesseurs, et de l'empêcher de passer dans ses autres États, et pour cet effet de luy donner de l'inquiétude, et de la jalousie, pour quelqu'une de ses provinces d'Espagne. La Catalogne, est la seule dont ils se puissent servir pour cela, sans compter qu'ils ne peuvent s'empêcher de supporter, impatiemment, qu'un jeune Roy, sorti de la maison de France, et nouvellement établi en Espagne, veuille achever une affaire que Phillippe IV tenta deux fois inutilement.² Je répondrais bien que les États de cette province, étant une fois conclus, elle ne doit pas donner la moindre suite d'inquiétude, et n'a pas besoin alors d'une partie des troupes qui y sont.»³* D'aquesta darrera frase es dedueix que, per si un cas, hi havia tropes franceses al Principat.

El dia 11 de gener de 1702, Felip V ja es trobava bé. Montivel, agregat de l'ambaixada francesa a Espanya, escrivia a Torcy des de Barcelona: *«... m'a été assuré et qu'il aura désormais lieu d'être contents de leur fidélité, et de leur* (de les autoritats barceloneses)

---

¹ Noailles, 101

² Felip IV va obrir Corts als catalans el 1626 i el 1632, però no va aconseguir concloure'n cap de les dues. Les darreres Corts, tancades correctament a Catalunya, havien estat les del 1599, durant el regnat de Felip III.

³ Noailles, p. 102

conduite. Ils ont paru fort alarmés de sa maladie, et s'intéresser véritablement à sa santé. Le menu peuple a témoigné ces sentiments de manière à faire croire que le cœur parloit de bonne foy. Le Roi Catholique est en aussi bonne santé que l'on peut désirer, et enfin les médecins en conviennent. Il a fallu bien du temps pour les faire convenir de ce point, qu'ils dévoient avouer il y a plusieurs jours. Cependant S.M.C. ne sort pas encore de sa chambre, et prend trois fois par jour il y a plusieurs jours quina, mais Mr. Michelet allègue que c'est pur aider sa digestion, parce qu'elle mange plus que ne doit un convalescent.»¹

Les Corts de Barcelona, començades el dia dotze de novembre de 1701, les van cloure els reis d'Espanya el dia 14 de gener de 1702.² *«En est dia (dissabte 14 de gener), a la tarda, se clogueren les Corts, anant sa magestat al solio, acompanyat de la reina...»³* Montivel ho comunicava a Torcy: *«Les États de cette province se conclurent enfin le quatorze du courant, et le Roy et le Reyne allèrent à trois heures après midi au solio pour finir cette cérémonie. Madame des Ursis fût la seule femme qui suivit la Reyne. Les autres dames ne purent avoir de place, et leur résolution de rester plutôt au palais que d'attendre dans leurs carrosses, que leur maitresse sortit de l'église où les Cortes étoient assemblés, ne laissa pas de causer de l'embarras.»⁴*

Ubilla ho constata així: *«El día trece resolvió el Rey tener el Solio el día siguiente, para cerrar las Cortes, dándose las ordenes convenientes para ello, con la prevención de que su Magestad quería, asistiese también en el Solio la Reyna nuestra Señora (...) El día catorce, a las quatro de la tarde pasaron sus Magestades al convento de San Francisco (...) y el Conseller en Cap de la Ciudad de Barcelona, y en nombre de los tres estamentos entregaron a Su Magestad el Quaderno de las Constituciones, y Capítulos de Corte, que Su Magestad avia concedido y suplicaron al Rey se sirviese jurarlas, como lo avian hecho todos sus Antecesores, y poniendo estos papeles en la mesa, que se havia llegado hasta Su Magestad, en que también estaba un Misal y la Cruz; y baxando el Rey del Solio al primer Pavimento, a donde estaba el bufete, se puso de rodillas sobre una almohada, y el Protonotario leyó en idioma catalán el juramento...»⁵*

¹ Montivel a Torcy, Barcelona, 11-I-1702, M.A.E., CP Espagne, t.100, fº 17

² *«Les états de cette province se conclurent enfin le quatorze du courant, et le roy et la reine d'Espagne allèrent, à trois heures l'après-midi, au solio pour finir cette cérémonie. Mme. de Ursins fut la seule femme qui suivit la Reine; les autres dames ne purent avoir de place, et leur résolution de rester, plutôt au palais que d'attendre dans leurs carrosses, que leur maitresse sortit de l'église où les Cortes étoient assemblés, ne laissa pas de causer de l'embarras. Il fut agité si l'on remettoit la cérémonie a un autre jour ou si la reine se passeroit celui-là de ses dames...»* Carta 11-I-1702, Montivel a Torcy, M.A.E., CP Espagne, t. 100, fº 17

³ *Manual de Novells Ardits*, tom XXIV, p. 3

⁴ Montivel a Torcy, Barcelona, 17-I-1702, M.A.E., CP Espagne, t.112-113, fº 19

⁵ Ubilla, p.357

L'endemà hi va haver celebracions: «*El día quince se divertieron sus majestades por la noche, jugando a los naipes en público (...) y el día die y seis gustaron sus Magestades de pasearse a pie por la Muralla alta (...) Y siendo tan celebrados como se sabe los festejos de Carnestolendas en Barcelona, y aunque de algunos años a esta parte, por causa de las guerras, y de otros motivos, se había suspendido la licencia, de que se hiciesen en público estas fiestas, sus Magestades estuvieron en el balcón: este festejo prosiguió hasta el veinte y nueve diversiones (...) y el Rey dio licencia para ello, y así se empezaron estos divertimentos el día diez y siete, aviendo salido sus Magestades al paseo, donde hubo gran concurso de máscaras muy bien vestidos (...) y a la noche concurrieron en la Plaza Palacio, donde con los mismos disfraces, y acompañamiento de música, dançavan.*»¹ A finals de gener, Felip deia al seu avi: «*Ma santé est très bonne.*»²

Tres setmanes després, el dia 7 de febrer Felip es va tornar a trobar malament, per la qual cosa es va estar tancat a palau, fins el dia 26 de gener de 1702: «*...y no hallándose el Rey el día siete (febrero 1702) con buena disposición, pareció a los médicos, convenía sangrarle, como se hizo en ocho, con cuyo remedio se declaró el día nueve, que su Magestad tenía sarampeon con alguna mezcla de viruelas; y aunque fue prosiguiendo este achaque sus términos felizmente, causó el debido cuidado a la Reyna nuestra Señora, y a todos; pero el día quinze se conoció entera mejoría, en que continuó, y en la convalecencia hasta el veinte; se vistió su Magestad el día veinte y tres, y no salió fuera hasta el veinte y seis...*»³

També els dietaris del Consell de Cent informen que pel febrer de 1702: El dia 8: «*...a sa magestat lo havien sengrat per haver-li eixit alguns grans que judicaven era plenitud de sanch*» el 9: «*sa magestat tenia verola*», el 10: «*sa magestat tenia rosa y que no obstant o pasava bé*», l'11: «*...los metges havian dit que sa magestat tenia xarampió*», el 12: «*sa magestat tenia una poca de febra y que la nit avia tingut algun genero de desasosiego*» Des del 13 de febrer «*...sa magestat o passava bé y que estava esmorzant.*»⁴ i va ser purgat en un parell d'ocasions, però sembla que no va sortir de palau fins al 26, dia en que: «*Dit die a la tarda, anà sa magestat en la Rambla y se passejà per lo mig de la rua, anant en son cotxe la reyna, nostra senyora.*» El dies 27 i 28 també es van passejar en cotxe per la Rambla.⁵

---

¹ Ubilla, p. 360

² Felip V a Lluís XIV, Barcelone, 29-I-1702, M.A.E, MD Espagne, t.106, fº 130

³ Ubilla, p.364

⁴ *Manual de Novells Ardits*, tom XXIV, p. 8

⁵ *Manual de Novells Ardits*, tom XXIV, p. 11

Felip V i Lluís XIV feia mesos que parlaven, en la seva correspondència, del viatge a Itàlia del rei d'Espanya, el qual, segons Saint Simon, havia estat idea de Louville amb l'aprovació de Beauvilliers i de Torcy. Aquest viatge va ser motiu de varies converses a la cort francesa, fins que, finalment, Lluís es va convèncer de que, malgrat que Portocarrero i el govern d'Espanya s'hi oposaven,¹ seria beneficiós per al seu net. Louville, que a primers de novembre del 1701 havia anat a França, per informar Lluís XIV, va tornar a Barcelona, amb la notícia de que el rei de França havia donat el seu consentiment per el viatge del seu net. Quan va arribar, les Corts ja s'havien clausurat,² la qual cosa va representar un motiu més per reforçar la decisió del rei de França de que Felip podia passar a Itàlia. Ara bé caldria esperar ala primavera per tenir temps de fer els preparatius convenients.³

El permís de Lluís XIV, perquè Felip V viatgés a Itàlia, va coincidir amb la millora de la malaltia d'aquest darrer. El 24 de febrer del 1702, Felip, encara no sabia que la reina no l'acompanyaria, i molt content de saber que podria prendre part en el conflicte bèl·lic, començava una carta al seu avi dient: *«Je suis quitte à présent de mes deux maladies; la dernière a été assez considérable; ma rougeole qui étoit mêlé de quelques grains de petite vérole, et accompagné d'une grande fluxion sur la poitrine, ayant rentrée, et n'étant sortie malgré tous les cordiaux que par le vin du Roussillon que je m'avisai de demander, et dont il me prit une forte envie, il me procura aussi une grande sueur qui me guérit entièrement. Je suis ravi d'avoir été malade, car ce sera de la santé pour tout le reste de ma Campagne.»*⁴ Verola, rosa, xarampió, "desasosiego"...probablement el rei va patir un procés víric exantemàtic, o bé un procés gripal, que els metges de l'època no van saber diagnosticar. Però per la proximitat en el temps a l'anterior episodi depressiu, no descartem que tot plegat fos part de la crisi que el rei arrossegava feia mesos, la qual naturalment en aquell temps va passar desapercebuda, i els metges es van veure obligats a posar un nom.

La reina tampoc sabia, el dia 24 de febrer, mentre li escrivia, que Luis XIV no permetria que acompanyés el seu marit a Itàlia: *«Le Roy n'a jamais joui d'une santé si parfaite que celle dont il jouit présentement. Il ne pense qu'au voyage d'Italie, et j'en fais tous les jours un nouveau plaisir. Je vous avoue, Monsieur, que je n'en ay pas moins de*

---

¹ Noailles, 103

² "Louville était arrivé à Barcelone, où il avait trouvé les états de Catalogne finis, ce qui n'était pas arrivé depuis plus d'un siècle. Après force disputes, ils avaient accordé au roi ce qu'il leur avait demandé, et s'étaient désistés de plusieurs privilèges qu'ils avaient tâché d'obtenir. La joie du roi d'Espagne fut grande de n'avoir plus qu'à se préparer à passer en Italie." (Saint Simon, t.3, ch. XXI)

³ Noailles, p. 103

⁴ Felip V a Lluís XIV, 24-II-1702, M.A.E., MD Espagne, t.106, fº 209

l'accompagner, et que seroit été pour moi une grande mortification de m'en séparer.»¹
No va ser fins al 27 de febrer, que el rei de França va comunicar a Maria Lluïsa, que Felip viatjaria a Itàlia sol: *«Je n'ai pu m'empêcher de craindre pour vous les incommodités d'une longue navigation, vous les connoissez, et, quoique votre amitié pour le Roy, mon Petit-fils, vous les fasse surmonter je ne suis pas moins en peine de celles qu'un voyage par mer pourra vous causer (...) Je suis persuadé de l'inquiétude de V.M. pendant la maladie du Roy, ce qu'on m'écrit ne me laisse pas lieu de douter que sa santé ne soit parfaitement rétablie.»²*

Uns dies mes tard Felip V mostrava, una vegada mes, la seva obediència i la de la reina, al rei de França: *«C'est seulement pour dire à votre Majesté que ma santé va toujours de mieux en mieux, et que je me sens fort en estat de passer la Mer au plustot (...) Je vais jeudy, avec la Reyne, faire un petit voyage de quatre ou cinq jours à Nostre Dame de Montserrat.»³* Efectivament, el dia 9 de març del 1702, S.M.C. van anar a Montserrat, d'on van tornar, el dia 13, a Barcelona.⁴

El dia 5 d'abril de 1702 els senyors consellers van anar a palau per acomiadar-se del rei, i expressar-li que havien estat molt honorats amb la seva presència “*per tant larch temps*”: *«En est dia havent tingut noticia los excellentissims senyors concellers de que sa magestat estava de partida y que s'embarcava o havia d'embarcar ab un dels nou vaxells se troban en lo port de la present ciutat per anar a Italia anaren a palacio, després de haver obtinguda hora per medi del sindich de la present Ciutat, a las sinch de la tarda (...) Y al cap de poch rato isqué sa magestat (...) y lo senyor conceller en cap li digué (...) quan viu sentiment tenia la present ciutat de que sa Magestat se partís...»* que l'encomanaven a Déu perquè tingués bon viatge, i que: *«los concellers y Ciutat sempre estarian molt prompts als ordres de son rey y senyor. Y sa magestat los respongué que: “él se acordaria de la Ciudad.”»⁵*

Ni els consellers, ni la Ciutat van complir la seva promesa, ben aviat van ser majoria els que no van estar “prompts als ordres” d'aquell rei, sinó que en volien un altre. En canvi, Felip V sí que la va complir: ell sí es va “*acordar de la Ciudad*” durant molts anys... això sí, de manera no gaire positiva.

¹ Maria Lluïsa a Lluís XIV, Barcelone, 24-II-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 103, fº 210

² Lluís XIV a Maria Lluïsa, 27-II-1702, M.A.E., MD Espagne, t. 106, fº 222

³ Barcelone, 6 Mars 1702, M.A.E., CP Espagne, t. 103, fº 26

⁴ “S.M.C. va cependant avec la Reine à Notre Dame de Mont Serra, dévotion célèbre; ils doivent partir pour ce voyage jeudy prochain, 9, et ils y arriveront le vendredy; ils y séjourneront le samedy, et seront de retour icy le lundi 13 de ce mois.” (Blecourt a Torcy, M.A.E., CP Espagne, t. 103, fº 29)

⁵ *Manual de Novells Ardits*, tom XXIV, p. 17

CONSIDERACIONS MÈDIQUES

Del 21 de desembre de 1701, fins l'11 de gener del 1702, el rei va patir una "indisposició lleu" amb febre pel qual es va estar al llit fins el dia 12 en que va sortir al carrer per cloure les Corts. Ubilla qualifica de febres "tercianes" aquest procés.

El 7 de febrer de 1702, el rei va tornar a presentar febre i, segons els metges, un exantema que van diagnosticar de "xarampió amb una poca de verola" (sic.!) per la qual cosa no va sortir de palau fins el 26 d'aquell mes.

Del primer episodi, molt inespecífic, només se'ns diu que va tenir febre i se li va donar "quina". Pensem que resulta sospitós que la febre coincidís amb els dies més conflictius de les reunions dels braços, per discutir els capítols de Corts, que tant van trigar en resoldre's. És molt probable que, el verdader motiu de la "indisposició lleu", fos un episodi depressiu, per l'angoixa que produïa a Felip el fet de que, fins tancar Corts, no podia marxar de Catalunya. Com descriurem més endavant, en similars ocasions, en no poder determinar les causes del malestar del rei, els metges de l'època, descrivien els seus episodis depressius com a "processos febrils", els quals, en realitat, consistien en crisis d'angoixa, de tipus neurovegetatiu, en els que l'augment de temperatura corporal sovint estava absent. Altres vegades, com en aquest cas, es deia que patia "*fiebres tercianas*", atès a no sabem quin criteri d'aquells temps, perquè no tenien res a veure amb les Febres de les crisi palúdiques.

Pel que fa a l'episodi, del 7 al 26 de febrer del 1702, hem de dir que "verola", "rosa" i "xarampió" son malalties víriques exantemàtiques que no poden coexistir en un mateix malalt. Hem de suposar doncs que els metges no van saber identificar a quina d'aquestes malalties corresponia l'exantema del rei, si és que realment en va presentar algun. Dissortadament, tan pocs detalls no ens permeten fer res més que conjectures, però, en ser tant contagioses aquestes virasis, resulta estrany que les fonts no comentin que algú més de l'entorn del rei, especialment la reina, presentés els mateixos símptomes.

En coincidir ambdós episodis amb fets polítics, que el rei no sabia com afrontar, ni podia resoldre per ell mateix, sospitem que van ser episodis hipocondríacs o simulacions de malaltia per part del malalt, que els metges van veure obligats a diagnosticar, i ho van fer erròniament.

Donat que pocs dies després van reaparèixer els símptomes depressius. Considerem la simptomatologia del desembre del 1701, i de gener i febrer del 1702, l'expressió d'un EPISODI DE DEPRESIÓ MAJOR LLEU [296.21 (F32.0)]

Arribat aquest punt volem posar de relleu els escassos mitjans terapèutics amb els quals es comptava en aquells temps. Sense intenció de dissertar, direm només que els tractaments que es van aplicar a Felip V, en aquestes ocasions, eren els habituals de l'època: depuratiu, laxants, i sagnies (per flebotomia d'una vena perifèrica, generalment del peu o del turmell) les quals, sovint, aplicades indiscriminadament, i amb massa assiduitat, no feien més que empitjorar l'estat general dels pacients.

Entre els pocs fàrmacs efectius, dels que es disposava, volem recordar que pels voltants del 1630, va ser introduïda en la cort de Lluís XIV de França, la "quinquina"; pólvora que s'extreia de l'escorça seca dels arbres grocs de la quina, que creixien a certes alçades dels Andes d'Equador, Colòmbia, Bolívia i Perú. Malgrat que els nadius d'aquests països l'utilitzaven també com a psicotròpic, pels anys vint del segle XVII, els jesuïtes, en veure l'efecte beneficiós sobre els malalts palúdics, van creure que posseïa propietats antipirètiques. La Companya de Jesús va tenir el monopoli de la quinquina durant molts anys; la produïen a gran escala, i la exportaven a Europa, per la qual cosa s'anomenava "*los polvos de los jesuitas*". La quinquina, o quinina, es va fer famosa a Espanya, el 1640, a rel de la curació de les febres palúdiques de la comtessa de Chinchón (de la qual li ve el nom científic a l'arbre: *Cinchona officinalis*, del qual s'estreu la substància) Francisca Enríquez de Ribera, esposa del virrei del Perú, Luís Jerónimo Fernández de Cabrera y Bobadilla (1586/1647) Avui dia la quinina és un dels principals components de l'aigua tònica, i també continua utilitzant-se en alguns casos resistents de malària, malgrat haver estat substituïda, en la prevenció i tractament d'aquesta malaltia, per una substància química anàloga, el fosfat de cloroquina.

*«Le Roy avoit perdu ses cheveux pendant sa maladie. On le coiffoit horriblement mal; et la Reyne luy en faisoit la guerre.»*¹ Segons aquesta frase sembla que la malaltia li havia causat una alopecïa, però diuen els Dietaris que al rei: *«...li habían ras lo cap y que estaban a la mira, encara que creyan no era la malaltia de cuidado, segons la relació del doctor.»* Suposem que a Felip li van rapar el cabell perquè, era costum fer-ho, per motius d'higiene, i prevenció, quan es sospitava que una malaltia, podia ser contagiosa.

---

¹ Noailles, p. 109

Pel que s'explica en les memòries de Noailles, el "rapat" de cabell de Felip V va provocar gran enrenou a la cort. La reina es reia del seu marit, perquè anava mal pentinat, i tothom opinava sobre com havia de ser la perruca que li havien de confeccionar. A finals de març, Louville preguntava a Torcy si els cabells de la perruca havien de ser de dona, o d'home. El comte de Benavente, *sumiller de corps* del rei, no admetia bromes sobre aquesta tema. Sostenia que els cabells havien de ser de persones conegudes, ja que, de no ser així, es podien haver fet amb ells sortilegis capaços de causar desgracies... «*Imagineroit-on qu'au milieu d'affaires si importantes, il fut question de perruques? Mais, à la cour (...) les choses humaines sont un mélange de sérieux et de frivole.*»

FELIP V i MARIA LLUÏSA VESTITS PER ANAR DE CACERA
MIGUEL JACINTO MELENDEZ (1712) MUSEO CERRALBO. MADRID

5. - EL VIATGE A ITÀLIA. LA GUERRA DE SUCCESSIÓ COMENÇA A EUROPA

El dia 12 de febrer de 1702, mentre era a Barcelona, Felip V va rebre un correu extraordinari de sa Majestat Cristianíssima el rei de França, en el qual li feia saber que, el 31 de gener, el rector de Cremona, d'amagat, havia facilitat l'entrada al poble de dos-cents soldats alemanys, els quals van obrir les portes per deixar passar l'exercit imperial. El príncep Eugeni es va fer amb la vila, deixant en l'empresa no pocs morts i ferits.¹

Aquest fet va causar gran preocupació a Felip «...de considerar lo que padecerían aquellos fieles vasallos en esta consternación, mucho alborozo del honor, en que habían quedado las armas de las dos coronas, que defendieron esta importante Ciudad...»²
«Cependant Philippe ne respiroit que pour son voyage. Il venoit d'essuyer une seconde maladie, la rougeole, accompagné d'une fluxion sur la poitrine, et son ardeur n'étoit que plus vive. La nouvelle de la surprise de Crémone, où le prince Eugene avoit manqué son coup, redoubloit encore sa confiance.»³ Felip, encara convalescent, només pensava en anar al front, com ja hem avançat, i el 24 de febrer escrivia a Louis XIV: «Je suis ravi d'avoir été malade, car ce sera de la santé pour tout le reste de la campagne. L'affaire de Crémone ne me sort point de la tête: j'y pense jour et nuit; et je ne saurois assez louer les troupes et les chefs...»²

Des de mitjans de febrer, fins la primera setmana d'abril del 1702, a Barcelona es van fer els preparatius pel viatge de Felip V al regne de Nàpols, empresa que Lluís XIV feia molts mesos que havia previst. Inicialment, el rei de França havia trobat oportú que la reina acompanyés al rei, pel gener del 1702 deia al seu net: « Je fais armer quatre vaisseaux à Toulon; ils iront à Barcelone et vous porteront à Naples avec la Reine. Je vois que votre amitié pour Elle ne vous permet pas de vous en séparer.»⁴ Pocs dies després Maria Lluïsa li ho agraià: «Votre Majesté me donna, Monsieur, une extrême joye quand Elle voulut bien me permettre de venir à Barcelone par terre, parce que la mer m'incommodoit extrêmement; mais Elle m'en donne bien d'avantage aujourd'hui en trouvant bon que j'accompagne le Roy en Italie. Le plaisir que j'ay de ne me point séparer de ce mari si aimable, que vous m'avez donné, Monsieur, me fait oublier toutes les peines que me pourroit encore causer les incommodités de la mer.»⁵

---

¹ Ubilla, p. 365;

² Ubilla, p. 368; Noailles, p. 105

³ Noailles, p. 105

⁴ Lluís XIV a Felip V, Barcelone, 23-I-1702, M.A.E., MD Espagne, t. 106, fº 102

⁵ Maria Lluïsa a Lluís XIV, Barcelona, 7-II-1702, M.A.E., MD Espagne, t. 106, fº 161

Però el rei de França ben aviat es va adonar de que Maria Lluïsa podria resultar un destorb en el viatge de Felip, sobre tot si aquest havia d'anar al Milanesat, per incorporar-se a l'exèrcit. Maria Lluïsa seria molt més útil com a regent, si és que el govern espanyol acceptava que aquest càrrec l'exercís una dona. De camí de Barcelona a Madrid, la reina podria celebrar corts a Saragossa, tal com Felip havia promès fer-ho, en tornar de Catalunya, i no ho podria fer, per haver marxat a Itàlia. Adduint aquest i altres motius, entre els quals l'enuig que el viatge per mar podria causar a la joveneta, Lluís va escriure una llarga carta a Felip, recomanant-li fer el viatge tot sol.¹

Els reis d'Espanya no es volien separar. Maria Lluïsa, en assabentar-se de que no acompanyaria Felip a Itàlia, no parava de plorar, però alhora consolava al seu marit, que també es lamentava. En la freqüent correspondència d'aquells dies, Felip insistia en demanar al seu avi que permetés a la reina viatjar amb ell; Lluís responia que si no era capaç de separar-se de Maria Lluïsa, seria millor que no fes el viatge. Finalment, encoratjat per la idea d'anar a la guerra, es comprometia a no portar-la, amb una resolució poc habitual en ell, la qual fins i tot sorprenia Louville: *«C'étoit la première fois qu'on voyoit Philippe avoir une résolution ferme et vigoureuse. Son voyage devenoit une forte passion. Frappé de ce que Louis lui avoit écrit d'un ton d'incertitude, il répéta plusieurs fois, en se promenant à grands pas: "J'aimerois mieux que vous n'allassiez point en Italie!" »*² Felip, ofès, escrivia sobre aquest assumpte al seu avi en aquests termes: *«J'ai été mortifié de ce que V.M. paroissoit croire que j'hésiterois à me séparer de la reine, lorsqu'il s'agiroit de passer en Italie.»*³

Maria Lluïsa, conformada, escrivia a Lluís XIV, una commovedora carta sobre aquest assumpte: *«Je crois pouvoir dire sans bléser la modestie, monsieur, que j'aime passionnément le Roi; ainsi je ne saurois penser que je me sépare de lui qu'avec un extrême douleur. Cependant j'ai connu qu'il falloit que je fisse ce sacrifice à sa gloire, et que je demeurasse en Espagne pour engager ses sujets, qui souhaitent si fort ma présence, à conserver la fidélité qu'ils lui doivent, et à les besoins qu'il aura pour soutenir la guerre...»*⁴ Com sempre, el jove matrimoni va acatar les ordres del rei de França.

---

¹ *«J'ai considéré votre seule satisfaction, lorsqu'e j'ai approuvé le dessein que vous avez de conduire avec vous la reine à Naples; mais mon amitié pour vous ne me permet pas de vous taire les inconvénients que je prévois à lui faire entreprendre ce voyage (...) La tendresse que vous avez pour la reine, vous fit désirer de ne vous point séparer d'elle, mais vous devez, par la même raison, considérer à quelles incommodités vous l'exposez, en lui faisant entreprendre un trajet de mer aussi considérable, que celui qu'il faut faire pour passer à Naples...»* (7 de mars 1701, *Œuvres de Louis XIV*, t. VI, p. 79)

² Noailles, p. 106

³ Noailles, p. 106

⁴ Noailles, p. 106

A mitjans de març, l'arquebisbe de Saragossa va escriure avisant que, si la reina obria les corts d'Aragó, en qualitat de *lloctinent*, com ja ho havien fet altres reines anteriorment, els aragonesos donarien proves de la seva fidelitat.¹ La qual cosa volia dir que el donatiu de les corts seria generós. Es va decidir que la reina aniria a l'Aragó.

Mentrestant, Portocarrero, a Madrid, continuava manifestant-se contrari al viatge a Itàlia, Felip li escrivia dient que marxava perquè: «...*il verseroit jusqu'à la dernière goutte de son sang, s'il étoit nécessaire, pour éviter le démembrément de la monarchie.*»² Deia també *al cardenal* que els deixava la reina, la qual cosa era el sacrifici més gran que podia fer.

Felip encara era a Barcelona quan, el 2 d'abril, es va assabentar de la mort del rei Guillem III d'Anglaterra,³ i *estadhouter* de la confederació de les Set Províncies Unides dels Països Baixos.⁴ El decés s'havia produït el 8 de març de 1702, per causa d'una pneumònia, conseqüent a una fractura de clavícula que havia sofert, uns dies abans en caure de cavall, mentre anava de cacera.⁵ En no haver tingut descendència els reis Guillem i María, es va proclamar reina Anna, germana petita de la reina Maria II,⁶ i esposa del príncep Jordi, germà del rei Cristian V de Dinamarca.⁷ Els reis de França i Espanya, tal com havien fet el 1701, a la mort de Jaume II, van continuar recolzant "*the old pretender*", germanastre d'ambdues reines, com a candidat al tron del seu país.

El dissabte 8 d'abril de 1702, a les 11 del matí, Felip V va sortir de Barcelona, cap a Nàpols.⁸ L'acompanyaven Marcin, Louville, Montivel, i un petit nombre de nobles espanyols: Medina Sidonia, San Esteba, Ubilla, i Escalona que era virrei d'aquell regne.⁹ Acabat l'acomiadament oficial a palau¹⁰, el rei va caminar fins al moll de davant; allí va

---

¹ Noailles, p. 108

² Noailles, p. 107

³ Guillem III d'Anglaterra i II d'Escòcia (La Haia, 1650/8-III-1702) casat amb Maria II d'Anglaterra i d'Escòcia (Londres, 162/*Ibid.*,1694)

⁴ La confederació de les 7 Províncies Unides dels Països Baixos la formaven: Holanda, Zelanda, Groningen, Frísia, Utrecht, Overijseel i Gelderland, i el seu estat general era a La Haia. Havien adquirit la seva independència el 1581, durant el regnat de Felip II.

⁵ John Van der Kiste, *William and Mary* (2003) p. 251, 254

⁶ Anna i Maria, ambdues protestants, eren filles de Jaume II i Anna Hyde, mentre que el seu germanastre, catòlic, Jaume, *the old pretender*, era fill de Maria de Mòdena, i el seu també germanastre James Fitz James Stuard, primer duc de Berwick, era fill d'Arabella Churchill.

⁷ Ubilla, p.381

⁸ "En est dia, a les onse del matí, se embarcà sa magestat lo rey, nostre senyor, ab un dels nou vaxells se trobaven en lo port, prenent la via envers Itàlia, a les quatre de la tarda, ab pròspero vent. Déu li done bon camí." (Dieteris del consell de Cent)

⁹ Noailles, 110

¹⁰ Aquest palau, va ser la residència dels reis d'Espanya durant els 5 mesos que van passar a Barcelona des de finals de 1701 fins a la primavera del 1702. Anys més tard, va ser residència de l'Arxiduc Carles i la seva esposa Elisabet Cristina, els quals van instal·lar allí la seva cort, fins el 1713. Avui dia desaparegut, estava situat, en l'espai que actualment anomenem Pla de Palau, al costat de l'edifici de la Llotja de Mar.

pujar a la barca que l'avia de dur fins al vaixell principal de l'esquadra francesa, enviada per Lluís XIV, que comandava l'almirall d'Estrées.¹ La reina es va estar al balcó fins que Felip va arribar a bord de la nau capitana.²

Per les mateixes dates, Lluís duc de Borgonya, germà gran de Felip V, es dirigia al front de guerra alemany, al nord de Renania, i ho feia saber al seu germà en aquesta carta plena d'il·lusió juvenil: *«Je vous écris cette lettre, mon cher frère, dans un véritable transport de joie; j'ai reçu l'ordre du roi ce matin de partir mardi prochain, qui est le 25, pour aller joindre l'armée qui s'assemble auprès de Bhest, sur le Bemer; enfin le Hollandois ont déclaré la guerre en assiégeant Kaiservert (...) Je garderai icy mon droit d'aïnesse, puisqu'apparemment je serai à la guerre quelque temps devant vous, mais il ne sera pas long, car je crois que vous aures grande impatience de joindre l'armée d'Italie (...) Versailles, 19 avril 1702»*³

5. 1. – FELIP IV DE NÀPOLS

La reina Maria Lluïsa havia sortit de Barcelona el dia 10 d'abril del 1702. Mentre ella anava cap a Saragossa, els vaixells francesos, que formaven la comitiva del rei d'Espanya, van entrar a la badia de Nàpols el dia 16 d'abril de 1702. Felip V va desembarcar el 17,⁴ i el mateix dia escrivia a Lluís XIV: *«...Ils ne croyoient point que je vinsse, parce qu'ils n'osoient s'en flatter, et les Espagnols ne le croyoient pas non plus à force de le craindre. Ils me prenoient les uns et les autres pour le roi des Romains ou monsieur l'Archiduc, qui ont toujours envie d'aller à la guerre et qui n'y vont jamais.»*⁵ Sens dubte Felip V no s'equivocava, la seva arribada a Nàpols va causar estranyesa entre els súbdits d'aquell regne, el qual cap dels seus antecessors, des de Carles V, havia visitat.

---

¹ Victor-Marie d'Estrées (Paris, 1660(*Ibid.*, 1737) Casat amb Lucie-Felicité de Noailles, germana del mariscal d'Adrien-Maurice de Noailles. Va ser mariscal de França el 1703. Mentor de Louis-Alexandre de Bourbon, comte de Toulouse, fill il·legítim de Lluís XIV i Mme de Montespan, amb el qual va lluitar a la batalla de Màlaga el 1704. Durant la regència de Felip d'Orleans va ser ministre i membre del *Conseil*. (Noailles, p.111)

² *“...quieto el mar y reconociendo los Pilotos, que el tiempo se mostraba favorable para la navegación (...) pasó a pié hasta el Muelle (...) la Reina nuestra Señora estuvo en el balcón hasta, que el Rey llegó al Navío...”* (Ubilla, p.379-372)

³ Louis, dauphin de France, *Lettres du duc de Bourgogne au roi d'Espagne Philippe V et a la reine*. H. Laurens, Paris, 1912, t. I, p. 14

⁴ Ubilla, 435; Noailles, p. 111

⁵ Felip a Lluís 17-IV-1702, M.A.E., CP Espagne, 103, fº396

Per començar era necessari fer el que Noailles anomena alguns actes de generositat¹, que més valdria titllar de favors polítics, per atreure els recursos pecuniaris que tanta falta feien. En primer lloc va fer el gest de tornar tots els deutes que es devien a la corona, la qual cosa era un acte de màrqueting polític, ja que en veritat era impossible de realitzar, perquè la quantitat era de tres milions d'*ecus*. Es va concedir un indult, que va afectar fins i tot els culpables de la darrera conspiració en contra de Felip V. Es va mirar d'abaixar el preu del pa, la qual cosa era una manera segura de guanyar-se al poble.² Per acabar d'arrodonir els actes d'arribada, el cardenal Cantelmi, arquebisbe de Nàpols, va pensar que el miracle de *San Genaro* seria un bon cop d'efecte. Aquest miracle consisteix, encara avui dia, en posar el flascó, que conté la sang del sant, al costat de les relíquies d'aquest, amb la qual cosa la sang coagulada es fa líquida, mentre es resen les plegaries adients. Dons bé, en aquella ocasió, estant Felip V present a la catedral de Nàpols, es van dir fins a 6 misses, però la sang no es liquava; a les dues de la tarda el rei, mort de fam i de vergonya, es va retirar, i el pobre cardenal va quedar desesperat. Pere sort, així que Felip va arribar a palau, el miracle es va realitzar, amb la qual cosa l'honor del Rei i del cardenal va quedar restablert. Aquesta cerimònia es fa a la catedral de Nàpols, una vegada a l'any, el 19 de setembre, que és el dia de la festa del sant, patró de la ciutat. En aquella ocasió es va fer per l'abril, això era fora de data!³

El primer mes d'estada a Nàpols, Felip el va passar entre audiències, recepcions, festes religioses, i altres actes de benvinguda protocol·lària. Però l'entrada oficial a la ciutat, que estava prevista pel quinze de maig, no es va efectuar «...*porque sobrevino a su Magestad una fluxión, por cuya causa no salió de palacio hasta el día diez y nueve.*»⁴

Felip, malgrat la "*fluxión*", va dedicar els dies de demora en la entrada triomfal, a anar de cacera: «*A diez y siete fue su Magestad a divertirse en la caza cerca del puente de la Magdalena (...)* En diez y ocho se divirtió su Magestad en el mismo sitio (...)⁵

«*Sábado veinte, que su Magestad avia señalado para hacer su Entrada pública. (...) Su Magestad estaba vestido a la moda de color de fuego, y llevaba los collares del Toyson, y Sancti-Spiritus, y en el sombrero el diamante, y la perla Peregrina.*»⁶

---

¹ "Il falloit des actes de bonté pour attirer les secours pécuniaires dont on avoit si grand besoin." Noailles, p. 111

² Noailles, p. 111

³ Noailles, p. 111

⁴ Ubilla, p.466

⁵ Ubilla, 467

⁶ Ubilla, 467-468

«El lunes veinte y dos se quedó su Magestad en la cama, por consejo de los médicos, porque se sentía con algún género de indisposición, aunque leve, pero pasó divertido con la música (...) En veinte y tres, para assegurar a su Magestad, se le dio un ligero medicamento, le fue muy útil.»¹

Els darrers dies d'abril Louville havia marxat a Roma,² per ordre de Lluís XIV, amb la missió d'aconseguir que Climent XI es decidís a concedir la investidura de rei de Nàpols a Felip V. Només es va estar deu dies;³ prou temps per adonar-se de que el Papa donaria la investidura a Felip V, o a l'arxiduc Carles, segons els avenços que fessin els seus exèrcits a la Llombardia. Malgrat la manca de concreció del pontífex, Louville va aconseguir que li prometés enviar un legat *ad latere* a Nàpols, i també actuar contra el jansenistes.⁴ Els darrers dies de maig, 30 i 31,⁵ Felip V va rebre en audiència al cardenal Barberini, que el Papa Climent XI, tal com havia promès, va enviar a Nàpols. Ell rei va assistir als actes que es van celebrar amb motiu de l'arribada d'aquest nunci.

En tornar de Roma, Louville es va trobar que: «*Le Roi d'Espagne, qu'il a laissé si content du voyage à Italie, si pressé d'aller combattre et d'acquérir la gloire, est, tout d'un coup, retombé dans cette noire mélancolie dont il a ressenti les premières atteintes peu de temps après son départ de France, et son mal a pris même une intensité plus grande, parce que le mariage a développé sa constitution. La langueur du souverain a gagné de toutes parts et paralysé de nouveau les affaires...*»⁶ «*Ce prince, très-susceptible à la mélancolie, se livroit à la tristesse au milieu de tant de sujets de peine.*»⁷

Noailles descriu així aquesta crisi de Felip: «*Une mélancolie sinistre affecta la tête du roi, jusqu'à le rendre incapable de tout, et le dégouter de la vie. C'étoit en grande partie l'effet de l'absence de la Reine, qu'il aimoit uniquement. Ces noires vapeurs causèrent beaucoup d'alarmes au petit nombre de personnes qui l'approchoit. Les remèdes commencèrent la guérison; on espéra que l'exercice l'achèveroit pendant la guerre.*»⁸

---

¹ Ubilla, p. 507

² Louville, t. I, p. 251

³ Louville, t. I, p. 255

⁴ Louville, t. I, p. 254

⁵ Ubilla, p. 498

⁶ Louville, t. I, p. 259

⁷ Noailles, p.114

⁸ Noailles, p. 114

El mateix Felip escrivia al seu avi excusant-se: *«Je suis incommodé depuis quelques jours de vapeurs,¹ qui m'empêcheront de vous écrire aussi longtemps que je le désirerois, quoique j'eusse bien des choses à vous mander (...) On travaille à mon donatif, mais je ne sais encore s'il avance, car les gens qui s'en mêlent ne sont pas bien vifs (...) Tout étoit ici dans un désordre effroyable; et il y a tant de choses à faire qu'on ne sait par où commencer.»*²

Lluís XIV responia al seu net, insistint en que els *vapeurs* no eren una malaltia: *«Les vapeurs dont vous vous plaignez sont seulement incommodes, mais elles ne sont point dangereuses; elles n'altèrent pas votre santé. Songez-y le moins qu'il vous sera possible, et ne faites nul remède pour les guérir.»*³ Lluís li deia també al seu net, que el desordre del regne de Nàpols, del qual es queixava, era normal en començar un nou regnat, i que el que ell havia de fer era: *«...parler en maître, et décider sur les choses que vous croyez conformes à votre service. Vous avez assez d'autorité, et même présentement assez d'expérience, pour expliquer vos intentions, et qu'elles servent de loi.»*⁴

El que Ubilla, molt discretament, anomena “*indisposición i fluxion*” havia de ser bastant més que això, perquè, a part del que explica el mateix Felip a Lluís XIV, el darrer dia de maig, Louville, desesperat, escrivia, a Beauvilliers dient-li que només Déu el podia ajudar, que no calia que li suggerís el que havia de fer, perquè ho havia intentat tot i que, malgrat l'aparença de felicitat que l'envoltava, patia de nit i de dia, més que havia sofert Sant Llorenç a les graelles, *«par le peu d'espérance que j'ai du roi. (...) Ainsi, la faiblesse du caractère de Philippe décourageait parfois ses plus fidèles conseillers.»*⁵

A finals de maig, malgrat que havia millorat una mica, Felip estava malament, i el desordre dins la cort de Nàpols era extrem:⁶ *«Quoique la santé de Philippe fût meilleure, ses maudites vapeurs subsistaient toujours. Il parlait moins que jamais et seulement aux Français, comme s'ils eussent été les seuls êtres de son espèce. Il s'enfermait presque*

---

¹ VAPEURS [Dictionnaire de L'Académie française, 6th Edition (1832-5); page 2:910]: au pluriel, se dit vulgairement des affections hypocondriaques et hystériques, parce qu'autrefois on les croyait dues à des vapeurs élevées de l'estomac ou du bas-ventre vers le cerveau.

² Felip V a Lluís XIV, 18-V-1702, M.A.E., CP Espagne, 104, fº 193

³ 7-VI-1702, *Œuvres de Louis XIV*, t. VI, p. 97; M.A.E., CP Espagne, t. 104, fº221; Baudrillart, I, p.108

⁴ *Œuvres de Louis XIV*, t. V I, p.98

⁵ *“Ne vous fatiguez point à me dire ce que je dois faire à ce sujet, car je l'ai fait inutilement. En deux mots il faut que Dieu lui donne la volonté de se vaincre ou de se laisser conduire, car les homes n'y peuvent rien...Malgré cette apparence de bonheur qui m'environne, saint Laurent ne souffrait pas plus sur son gril que je ne souffre du matin au soir...surtout, soit dit entre Dieu et nous, par le peu d'espérance que j'ai du roi.”* carta de Louville a Beauvilliers, 31-V-1702, a Louville, t. I, p.277

⁶ Noailles, p. 114

toujours dans sa chambre avec ses valets de garde-robe et ses médecins, et là, si quelque affaire le venait troubler, il l'écartait au nom de ses vapeurs; de sorte qu'il n'y avait pas moyen de fixer son attention sur le quart du globe qui en dépendait.»¹

Es van intentar diversions per distreure'l, «...dans la vue de dissiper un peu les vapeurs du jeune roi...» Louville, amb el permís de Lluís XIV, va intentar introduir un joc de cartes anomenat *bassette*, molt en voga a Itàlia, perquè semblava que a Felip li agradava. Malgrat que els companys de joc eren les persones més respectables entre els napolitans i els francesos, als nobles espanyols no els va semblar bé que un rei jugués a cartes, i que aparegués en públic per anar a l'òpera.² Tampoc va semblar convenient als espanyols que el rei prengués part en un joc a cavall, que Felip dominava perfectament, el qual s'havia de celebrar en el context d'una festa.³ Per evitar que el rei prengués part en el joc, es va ordenar punxar, amb una llarga agulla, el ronyó del cavall, per matar-lo o deixar-lo ferit. Els francesos van sospitar que havia estat per ordre del duc de Madina Sidonia, *Premier Écuyer* del rei. «*Mais Philippe ne se fâchant de rien, on se contenta de mettre le palefrenier en prison, pour la forme.*»⁴

Louville, *Chef de la Maison du Roi*, i l'ambaixador francès Marcin, les dues persones més propers al rei en aquells dies, afirmaven que la tristesa d'aquest era deguda a l'enyorança de la reina. Malgrat haver arribat a aquesta conclusió, Louville havia dit a Beauvilliers que Felip no li havia parlat de la reina des que havien sortit de Barcelona.⁵ Això volia dir des del 8 d'abril: feia un mes! Suposant que en ser Felip un home jove, li calia esbravar-se, després d'un mes d'abstinència sexual: «*Louville i Marcin, peu scrupuleux, indiquaient au roi une médication très simple; mais Philippe ne voulait autre médecine que la Reine.*»⁶ Entenem que, a fi d'apaivagar la seva tristesa, havien proposat a Felip la possibilitat de mantenir relacions sexuals, amb alguna altre dona que no fos la reina («*une médication tres simple*») però pel que es pot deduir, de la carta de Marsin a Torcy, el jove va rebutjar la idea, per trobar-la pecaminosa: «*La cause du mal vient en partie de la sagesse du Roi. Il y a peu de gens de dix-huit ans qui soient sujets*

---

¹ Louville, t. I, p. 276-278

² Louville, t. I, p. 266

³ *Courir les têtes: Au jeu de bague: courir la bague: tacher d'emporter, avec la lance, la bague suspendue au but de la carrière. On dit en des sens analogues: courir la quintaine, courir le faquin, courir les têtes, courir les taureaux.* (Dictionnaire de l'Académie Française, Didot, Paris, 1835, 6e édition, t. I, p. 434)

⁴ Noailles, p. 115

⁵ «*À l'égard de la reine don til ne m'a pas parlé depuis son départ de Barcelone.*» (Louville a Beauvilliers, 9-V-1702, Louville, t. I, p. 267-268)

⁶ Baudrillart, t. I, p. 109

à de pareilles maladies; cependant il est désagréable qu'une pareille vertu fasse de si mauvais effets.»¹

Marcin s'explicava a Torcy, el seu primer ministre, sobre aquest assumpte, amb aquestes paraules: «*Quoique la proposition que M. de Louville vous a fait, au sujet des vapeurs du Roi, vous ait paru hardie et peut être téméraire, j'ose presque vous assurer que si vous aviez vu cela de près comme nous, il se seroit fort bien pu faire que vous en auriez pensé la même chose: le malade même tout affectionné qu'il est à son médecin l'auroit souhaité; nous ne lui en avons point parlé depuis, ni lui en dirons mot, s'il nous en parle, nous sommes convenus d'é luder sous divers prétextes le mieux que nous pourrons, sans lui ôter cependant l'espérance; cela va quelque fois mieux, quelque fois plus mal, mais cependant mangeant, buvant et dormant toujours bien et ayant bon visage.*»²

A Nàpols la noblesa va fer un donatiu voluntari al rei de tres-cents mil ducats; el cardenal Cantelmo, arquebisbe de Nàpols, i les comunitats religioses, va servir amb quaranta-dos mil ducats; i la ciutat amb quatre-cents mil ducats. «...*su Magestad dexó este efecto y el donativo de los Varones, para que se aplicasen a las urgencias, y defensa de aquel reino.*»³ En canvi Lluís XIV es queixava a Marcin de que a Madrid encara no s'havia rebut el donatiu dels catalans; les tropes que havien quedat al Principat no havien estat inspeccionades, ni pagades, malgrat que Felip havia n'estava informat.⁴

Per aquells dies, Louville era l'encarregat de resoldre la qüestió de la "cessió" dels Països Baixos espanyols a França, tal com s'havia acordat el 1701. No es trobava la formula adequada fins que, la majoria dels que havien de decidir, van optar per una patent de "vicari general", pel duc de Borgonya, signada pel seu germà el rei d'Espanya. Però tampoc aquesta solució va prosperar, principalment per les queixes de l'elector de Baviera. Torcy, de por que Maximilià II de Baviera, aleshores aliat dels Borbó, canviés de bàndol, en un moment en el que no es podia prescindir de cap aliat, va permetre que els Països Baixos quedessin en mans de Baviera.⁵

¹ Louville a Torcy, 27-V-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 112, fº 197, a Baudrillart. I, p. 109

² Marcin a Torcy, 14-VII-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 101, fº 104, a Baudrillart. I, p. 109

³ «...*las comunidades religiosas con lo que les permitió su posible, y junto con el donativo del Arzobispo importó más de quarenta y dos mil ducados*»; la ciutat de Nàpols «*servió con quatrocientos mil ducados*...» (Ubilla, p. 515)

⁴ «*Les Catalans ne payent rien encore de ce qu'ils avaient promis au Roi, les troupes qu'on a laissé en Catalogne désertent, faute de payement; le roi, mon petit-fils, est apparemment informé. Vous jugerez bien de la nécessité d'y remédier le plutôt qu'il sera possible.*» (Lluís XIV a Marcin, 29-V-1702, a Noailles, p. 116)

⁵ Louville, t. I, p. 249-251

Felip ja podia continuar viatge cap a Milà, per posar-se al cap del exercit el qual, tal com havia planejat Lluís XIV, havia d'assegurar les possessions del nord d'aquell país, que ell havia ocupat durant el 1701 i que, des del maig, les forces de l'emperador li estaven disputant. Louville es preguntava quins avantatges presentava aquesta discutida expedició, i ell mateix es responia: «...*en deux mots, le voici: D'abord elle (l'expedició a Itàlia) apprenait à tout le monde, étrangers et sujets, qu'il fallait estimer le roi d'Espagne, qui courait au premier endroit de ses états où l'on se battait pour sa cause; ensuite elle contribuait plus que toute autre chose à secouer le joug de Madrid.*» ¹

CONSIDERACIONS MÈDIQUES

Pel que ens diuen les fonts, l'ànim de Felip V va començar a decaure en al cap d'uns dies d'estar a Nàpols. No sabem si l'anterior crisi, la segona que havia patit, del 21-XII-1701 al 11-I-1702, estant a Barcelona, va remetre, o tan sols es va apaivagar, per manifestar-se amb més cruesa en arribar a Nàpols, el 17 d'abril del 1702: «*son mal a pris même une intensité plus grande, parce que le mariage a développé sa constitution.*» De fet, entre una i l'altre, havien passat més de quatre mesos.

La crisi va retardar l'entrada oficial la ciutat. *sobrevino a su Magestad una fluxión, por cuya causa no salió de palacio hasta el día diez y nueve* El 21 va fer l'entrada oficial, però el 21 es va tancar a la seva habitació amb els servents i els metges *Il s'enfermait presque toujours dans sa chambre avec ses valets de garde-robe et ses médecins*, i es va enllitar amb *vapeurs*, melancolia, i decaïment o *degout pour la vie*, mutisme (*il parlait moins que jamais et seulement aux Français*)

El mateix Felip V reconeixia que no estava bé i ho deia així al seu avi: «*Je suis incommodé depuis quelques jours de vapeurs, qui m'empêcheront de vous écrire aussi longtemps que je le désirerois (...)* Tout étoit ici dans un désordre effroyable; et il y a tant de choses à faire qu'on ne sait par où commencer.»

Louville que sempre l'acompanyava es mostra molt amoïnada, gaire bé desesperada, en la seva correspondència, per tant havia de ser un episodi més greu que els anteriors. Però no volem deixar-nos portar per la imaginació, interpretant les paraules de Noailles: «*Une mélancolie sinistre affecta la tête du roi, jusqu'à le rendre incapable de tout, et le*

---

¹ Louville, t. II, p.

dégouter de la vie...»¹ malgrat que “*dégouter de la vie*” es pot traduir per “treure-li el gust per la vida”, això seria que va tenir idees d'autòlisi; en no quedar clara la al·lusió, i no trobar-la recolzada per cal altre opinió de l'estil, la interpretem com “fastiguejar”, això és que res no li interessava.

Aquest episodi, de primers de maig de 1702, a Nàpols, el podríem considerar com a DEPRESSIÓ MAJOR MODERADA [296.32 (F32.1)] AMB ANSIETAT.

No hi ha constància de que, en aquest episodi, Felip V presentés augment de la libido. De les fonts no es pot deduir que la proposta de tenir relacions sexuals, extra conjugals, es fes per aquest motiu, sinó que va sorgir per iniciativa de Marcin i Louville, en suposar que el rei enyorava a la reina; ambdós eren homes que aleshores encara no tenien quaranta anys, i podíem estar projectant les seves pròpies ànsies. Es de suposar que la negativa del rei va ser producte de la seva gran timidesa, i de les seves fortes conviccions religioses.

Respecte a aquest assumpte, Baudrillart sentència: «...*bien que la matière soit délicate, il est impossible de n'en pas dire un mot, puisqu'il y avait le premier indice d'un tempérament qui devait faire de Philippe l'esclave de sa femme.*»² Som del parer que aquesta frase recoza el pareer de que va ser la moral cristiana del cardenal Baudrillart, juntament amb la d'alguns altres historiadors del segle XIX, la que va crear la fama de “llibertí” i “addicte al sexe” de Felip V. Més endavant, veurem que l'augment de la libido, en el seu cas, era un símptoma més del seu trastorn. Volem fer constar que, en les fonts, no hem trobat cap testimoni, que insinuï que alguna de les seves dues dones es va queixar mai del rei en aquest sentit, ni per poc ni per massa.

«*A vrai dire la maladie affectait encore de plus l'esprit que le corps; Philippe V éprouva alors les premiers accès de cette mélancolie sinistre, qui devait assombrir les vingt-cinq dernières années de sa vie, et compromettre tant des fois les intérêts les plus sérieux de la politique espagnole.*»³

---

¹ Noailles, p. 114

² Baudrillart, t. I, p.109

³ Louville à Torcy, 29-VI-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 112, a Baudrillart t. I, p. 109

5. 2. – FELIP V DUC DE MILÀ

El 2 de juny del 1702 Felip V, a punt de salpar de Nàpols, escrivia a Lluís XIV dient que no es trobava bé: «*Je m'embarque ce soir pour aller dormir à Bayas,¹ et je dépesche à V.M. le M. des Pennes pour luy en porter la nouvelle. Mes vapeurs m'incommodent toujours; mais j'espère que l'exercice que je fairay en Campagne, les dissipera. Le donnatif est achevée, et j'ay donné tous les ordres que j'ay pu aux affaires de ce Royaume; mais il reste bien des choses à faire, auxquelles je n'ay pas le temps de remédier.(...) Le Cardinal Legat ne m'a point parlée de l'investiture, et il garde sur cet article le mesme silence que moy.*»²

Lluís XIV, sense voler considerar que l'estat del seu net pogués ser degut a res més que a la desídia, li escrivia: «*Les vapeurs dont vous vous plaignez sont seulement incommodes, mais elles ne sont point dangereuses; elles n'altèrent point le fond de votre santé. Songez-y le moins qu'il vous sera possible, et ne faites nul remède pour les guérir.*»³

El rei d'Espanya va arribar el dia 11 al marquesat de Finale, a la Liguria.⁴ Malgrat la impaciència que sentia per arribar al front, i que ell volia anar-hi directament,⁵ el duc de Vendôme, cap de l'exercit borbònic, i el príncep de Vaudemont,⁶ governador del ducat de Milà, van aconsellar passar abans per la ciutat, d'on el rei d'Espanya era duc, per fer-se veure pels seus súbdits.⁷

El dia 21 de juny, Lluís li deia: «*J'ay receu les lettres que vous m'avez escrit en partant de Naples, et j'attends avec impatience la nouvelle de votre arrivé à Gênes ou a Final...*» La següent carta al seu avi esta datada el 23 de juny a Milà; és estrany que hagués trigat tant en escriure, per la qual cosa de Felip es disculpava dient: «*Une fluxion que*

---

¹ Baias: ciutat costanera de la Campania, al sud de Nàpols.

² Felip V a Lluís XIV, Nàpols, 2-VI-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 105, fº 16; Ubilla, p.520
Felip V esperava que el Papa l'investís rei de les dues Sicílies.

³ Lluís XIV a Felip V, 7-VI-1702, a Noailles, 116

⁴ Ubilla, p.535; Dangeau, t. VIII. p. 440; Louville, t. I, 279

⁵ Dangeau, t. VIII, p. 432

⁶ Carles Enric de Lorena, príncep de Vaudemont i de Commercy (1649/1723) governador de l'estat de Milà del 1648 al 1706. El seu fill, Carles Tomàs de Lorena (1670/1704) va ser mariscal de camp de l'exercit austríac, lluitant en el bàndol contrari al del seu pare en la batalla de Luzzara.

⁷ *Je passeray par Milan en m'en allant à l'armée, et je souhaite de m'y trouver bientôt.* (Felip V a Lluís XIV, Nàpols, 2-VI-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 105, fº 16)

j'avois sur les yeux ¹ m'empescha d'écrire à V. M. lorsque je débarquay à Finale. Elle n'a pas eu de suite; mais les vapeurs qui m'incommodoient sont toujours les memes. Elles ne m'empescheront pas, cependant, d'aller bientosts à l'armée...»² Montivel escrivia a l'ambaixador Marcin: «La rougeur que Sa Majesté Catholique avoit à l'œil s'est absolument guérie. Elle se plaint, cependant, toujours de ses vapeurs.»³

En el camí de Finale a Milà, en una vila del Piemont anomenada Acqui, Felip tenia una cita amb Victor Amadeu II de Savoia. Louville⁴, Noailles,⁵ Dangeau⁶, Saint Simon⁷, i San Felipe⁸, expliquen de diferent manera que, per causa de l'estricta protocol espanyol, es va produir una greu desavinença entre sogre i gendre, la qual va fer que el duc es sentís menyspreat, i, dient que estava “constipé”, marxés cap a Torí, excusant-se de no poder fer la campanya militar d'aquell estiu, al costat del seu gendre, tal com estava previst. Felip, en la següent carta al seu avi, mencionava la visita però no l'incident: «*Je compte que V.M. aura esté informé d'ailleurs de mon entrevue avec le D. de Savoye et Mesdames Royales.*»⁹ Felip V es va mostrar tan insensible amb la marxa de Victor Amadeu, com ho havia estat durant l'entrevista: «*Au demeurant, Philippe resta aussi insensible au départ de son beau-père qu'il l'avait été aux belles manières de l'entrevue.*»¹⁰

Les darreres setmanes de juny del 1702, a Milà, Felip V es trobava en pèssimes condicions. Noailles, refereix aquest episodi de la segona quinzena de juny amb aquestes paraules: «*...mais les vapeurs dont on l'avait cru délivré devinrent plus inquiétantes. Extrêmement triste et taciturne, il auroit voulu ne voir qu'un très petit nombre de personnes, ceux à qui il étoit accoutumé. Sans cesse il envoyoit chercher Louville, ou son médecin, ou son confesseur; il se croyoit toujours près de mourir; il disoit que sa tête étoit vide, qu'elle alloit tomber; et cette idée le suivit partout, quoiqu'il ne craignit nullement la mort.*»¹¹ Marcin i Louville molt preocupats per l'angoixa del rei, que, sense motiu, es creia apunt de morir, van demanar a França que enviessin un metge capaç de curar-lo.

---

¹ FLUXION: afflux de sang ou d'autres liquides sur certains tissus qui se tuméfient. Respecte a aquesta patologia ocular, veure el RESUM al final del present capítol

² Felip V a Lluís XIV, Milan, 23-VI-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 105, fº 293

³ Montivel a Marcin, Milan, 21-VI-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 112-113, fº 24

⁴ Louville, t. I, p. 285

⁵ Noailles, p. 119

⁶ Dangeau, t. VIII, p. 442

⁷ Saint Simon t. 3, ch. XXI

⁸ San Felipe, t. I, p. 87

⁹ Felip V a Lluís XIV, Milan, 23-VI-1702, A.M.A.E.F., CP Espagne, t. 105, fº 293

¹⁰ Louville, p. 285

¹¹ Louville à Torcy, 20-VI-1702, a Noailles, 119

En veure'l tan abatut, la majoria dels que l'envoltaven pensaven que Felip estava atemorit per haver d'anar al front de guerra; li deien constantment que no hi estava obligat, que la seva persona era "sagrada", y que no es podia posar en perill. Marcin, en canvi, havia observat que, ben al contrari de mostrar-se esporuguit, el rei només mostrava interès per tot el que tenia a veure amb la guerra: *«Il me parait, avoir plus de gout pour la guerre que pour toutes les autres affaires; il semble écouter avec quelque plaisir ce que l'on lui en dit, au lieu que tout le reste ne fait qu'exciter son ennui.»*¹

Lluís XIV no tenia en compte les notícies sobre l'estat del seu net, i en les seves cartes, l'esperonava per que fes un bon paper al front: *«J'espère que l'exercice et le mouvement, dissiperont lorsque vous serez à l'armée, les vapeurs dont vous estes encore incommodé. Il n'y a pas de meilleur remède à ce mal. Il n'est point dangereux. Taschez aussy d'y faire le moins d'attention qu'il vous sera possible. Vous aurez assez d'autres sujets à vous occuper. Je compte que vous estes présentement à la teste de l'armée, et j'espère que sera par vos victoires que vous apprendrez à faire la guerre.»*²

Lluís XIV alhora que encoratjava a Felip, d'amagat del seu net, escrivia a Marcin, demanant-li que vetllés per la seguretat del jove.: *«Je ne puis assez-vous répéter de veiller sur toutes choses à la sûreté de la personne du Roi. Car il paroît par plusieurs avis que je reçois qu'il n'y a rien que les Allemands ne soient capables d'entreprendre, et qu'ils regardent comme leur dernière ressource ce qu'ils pourroient exécuter contre la personne du Roi catholique.»*³ A finals de maig, poc abans de sortir Felip de Nàpols, havien sorgit, un altre vegada, en aquella ciutat, moviments de conspiració.⁴ Alguns napolitans desitjaven, feia temps, tenir un rei propi, i no dependre de les vel·leïtats dels reis i governs d'Espanya; altres preferien que el rei fos del casal d'Àustria, l'Emperador o el seu fill. El virrei va fer detenir alguns nobles sospitosos, i Lluís XIV va indicar que calia castigar-los, per donar exemple. Feia temps que el rei de França temia que es produís un atemptat contra el seu net. Els rumors que corrien, feien pensar que hi podia estar involucrat el príncep Eugeni de Savoia,⁵ cap de l'exèrcit aliat al Milanesat. Per aquest motiu el rei de França, sense donar explicacions, va enviar sis gentilhomes francesos per protegir Felip, a manera de guardaespalles, mentre era al front, i va

---

¹ Marcin a Torcy, 18-VII-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 101, fº 131, a Baudrillart t. I, p. 110

² Lluís XIV a Felip V, Marly, 4-VII-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 105, fº 274

³ Louis XIV à Marcin, 21-VII-1702, CP Espagne, t. 101, fº 91, a Baudrillart, t. I, p. 110

⁴ *A peine Philippe étoit parti de Naples qu'il s'y éleva des mouvements de conspiration.* (Noailles, p. 119)

⁵ Es deia que, a rel d'una carta interceptada, el príncep Eugeni es va assabentar de la por que es tenia de que ell pogués ordenar un atemptat contra el rei d'Espanya. Indignat va escriure a Vendôme, cap de l'exèrcit enemic, dient que ell no era un assassí. Anècdota curiosa sobre l'honor en la guerra, de fa tres cents anys. *Le duc de Vendôme étoit averti de veiller spécialement à la conservation du Prince.* (Noailles, p. 120)

encarregar al duc de Vendôme, cap el seu exercit, que vetllés especialment pel jove.¹ No eren estranyes aquestes precaucions, si tenim en compte que el que estava en joc era la successió de la Monarquia Hispànica.

Lluís XIV, a més d'estar amoïnats per la seguretat del seu net, també ho estava per la gloria d'aquest en el camp de batalla, i va aconsellar a Vendôme i a Marcin que l'instruïssin i l'esperonessin, en el sentit de donar exemple als seus súbdits.² Com sempre, en les cartes de Lluís a Felip hi havia indicacions i reflexions que, més que consells, eren ordres, les quals el jove monarca prenia al peu de la lletra: « *Il est inutile de vous dire combien je souhaite que le succès de votre première campagne soit heureux. La réputation de toute votre vie en dépend, et je suis persuadé que vous ferez pour l'acquérir tout ce que je puis attendre et de votre sang, et de la bonne opinion que j'ai de V.M. Ne vous exposez pas mal à propos, mais ne déferez pas à des conseils timides: croyez ceux du duc de Vendôme et de Marsin.* »³

Louville molt amoïnats descrivia així l'estat de Felip V: « *Attristé de plus en plus par les sombres chimères qui le poursuivaient jusque dans sa route, il sembla n'être venu à Milan (...) que pour y attendre le terme fatal de la maladie qu'il croyait avoir. Enfermé le jour et la nuit avec Louville, son confesseur, son médecin, il apparaissait si frappé de son mal imaginaire que l'inquiétude enfin gagnant ceux-mêmes qui cherchaient à le rassurer, le marquis écrivit à M. de Beauvilliers d'envoyer promptement à l'armée l'abbé Aignan, médecin qui avait alors une grande vogue à Paris, parce qu'il était à craindre que le roi catholique ne devint comme Jeanne-la-Folle. Mr de Beauvilliers fit une démarche à ce sujet auprès de Louis XIV; mais ce prince, qui n'aimait pas qu'on fut malade, et qui ne croyait guère aux maladies (...) rejeta fort loin cette idée, en sorte que Philippe fut réduit à l'alternative de demeurer hypocondriaque, ou de se faire traiter par M.de Vendôme.* »⁴

---

¹ «Le duc de Vendôme étoit averti de veiller spécialement à la conservation du Prince.» (Noailles, p. 120)

² Louis XIV inquiet pour la sûreté de son petit-fils, n'étoit pas moins zélé pour sa gloire, Il craignoit que les espagnols ne le tinssent éloigné de tous les périls, il ordonnoit à Vendôme et à Marcin, non de l'exciter, puisqu'il ne manquoit pas de courage, mais de le diriger par leur avis : 'Son rang et sa qualité de Roi, l'obligent à donner l'exemple à ses sujets. L'essentiel est de luy faire connoître les conjonctures où il doit s'exposer aux dangers, et celles où la prudence veut qu'il les évite.' "

³ Lluís XIV a Felip V, 24-VII-1702, Noailles, p. 121; M.A.E., CP Espagne, 106, fº 168, a Baudrillart t. I, p. 110

⁴ Louville a Beauvilliers, 20-VII-1702, Louville, t. I, p. 285; Noailles, p. 119

CONSIDERACIONS MÈDIQUES

Felip va sortir de Nàpols el 2-VI-1702, dia en que escrivia al seu avi: «*Mes vapeurs m'incommodent toujours; mais j'espère que l'exercice que je fairay en Campagne, les dissipera.*» Interpretem que estava en depressió.

Va trigar 21 dies en tornar a escriure al seu avi, segons ell mateix deia, perquè havia tingut un problema als ulls: «*Une fluxion que j'avois sur les yeux m'empescha d'écrire à V. M. lorsque je débarquay à Finale. Elle n'a pas eu de suite; mais les vapeurs qui m'incommodoient sont toujours les mesmes. Elles ne m'empescheront pas, cependant, d'aller bientôt à l'armée.*»

Montivel ja havia advertit Torcy, del problema oftàlmic del rei, el 21-VI-1702, alhora que insistia en que continuava patint vapors: «*La rougeur que Sa Majesté Catholique avoit à l'œil s'est absolument guérie. Elle se plaint, cependant, toujours de ses vapeurs.*»¹

En el camí de Finale a Milà, Felip va tenir una entrevista, amb el seu sogre, Victor Amadeu II de Savoia, amb el qual, va tenir una desavinença, per motius de protocol, amb conseqüències polítiques. Felip es va mostrar insensible i indiferent als fets, mentre que aquells que eren amb ell, van quedar esbalaïts per la fredor del rei: «*Au demeurant, Philippe resta aussi insensible au départ de son beau-père qu'il l'avait été aux belles manières de l'entrevue.*»²

Les darreres setmanes de juny del 1702, en arribar a Milà, estava cada vegada més trist del que havia estat abans. Passava els dies, i les nits, tancat a les seves dependències amb Louville, el confessor, i el metge, tan obsessionat pel seu mal imaginari, que contagiava als que el volien tranquil·litzar. Louville, impotent, va escriure a Versalles demanant que enviessin l'abbé Aignan, metge de gran renom aleshores a París, perquè temia que al rei li passés com a "Joana la boja". «*Attristé de plus en plus par les sombres chimères qui le poursuivaient jusque dans sa route, il sembla n'être venu à Milan (...) que pour y attendre le terme fatal de la maladie qu'il croyait avoir. Enfermé le jour et la nuit avec Louville, son confesseur, son médecin, il apparaissait si frappé de son mal imaginaire que l'inquiétude enfin gagnant ceux-mêmes qui cherchaient à le rassurer, le marquis écrivit à M. de Beauvilliers d'envoyer promptement à l'armée l'abbé Aignan, médecin qui avait alors une grande vogue à Paris, parce qu'il était à craindre que le roi catholique ne devint comme Jeanne-la-Folle. Mr de Beauvilliers fit une démarche à ce*

¹ Montivel a Marcin, Milan, 21-VI-1702, A.M.A.E.F. CP Espagne, t. 112-113, fº 24

² Louville, p. 285

sujet auprès de Louis XIV; mais ce prince, qui n'aimait pas qu'on fut malade, et qui ne croyait guère aux maladies (...) rejeta fort loin cette idée, en sorte que Philippe fut réduit à l'alternative de demeurer hypocondriaque, ou de se faire traiter par M.de Vendôme.»¹

Sobre aquests mateixos episodis, del juny del 1702, un altre contemporani diu que els vapors del rei van empitjorar: estava taciturn, no volia veure més que aquells als quals estava acostumat. A cada moment enviava a buscar Louville, el metge, i el confessor, perquè, malgrat que no la temia, es creia a les portes de la mort; deia que tenia el cap buit, i que li havia de caure. *«...mais les vapeurs dont on l'avait cru délivré devinrent plus inquiétantes. Extrêmement triste et taciturne, il auroit voulu ne voir qu'un très petit nombre de personnes, ceux à qui il étoit accoutumé. Sans cesse il envoyoit chercher Louville, ou son médecin, ou son confesseur; il se croyoit toujours près de mourir; il disoit que sa tête étoit vide, qu'elle allait tomber; et cette idée le suivit partout, quoiqu'il ne craignit nullement la mort.»²*

En veure'l en tal estat, aquells que l'envoltaven, van considerar que potser estava atemorit pel fet de veure's compromès a anar al camp de batalla; li deien que no era necessari, que la seva persona era sagrada, i que no s'havia de posar en perill. Però Marcin va copsar que, lluny d'atemorir-lo, la idea de la guerra era la única cosa que l'interessava. *«Il me parait, avoir plus de gout pour la guerre que pour toutes les autres affaires; il semble écouter avec quelque plaisir ce que l'on lui en dit, au lieu que tout le reste ne fait qu'exciter son ennui.»³*

Lluís XIV, que ho veia de lluny, només feia que treure importància a tot el que li explicaven sobre el seu net, i l'esperonava com si es tractés d'un infant esporuguit. *«J'espère que l'exercice et le mouvement, dissiperont lorsque vous serez à l'armée, les vapeurs dont vous estes encore incommodé. Il n'y a pas de meilleur remède à ce mal. Il n'est point dangereux. Taschez aussy d'y faire le moins d'attention qu'il vous sera possible. Vous aurez assez d'autres sujets à vous occuper. Je compte que vous estes présentement à la teste de l'armée, et j'espère que sera par vos victoires que vous apprendrez à faire la guerre.»⁴*

Per Felip el seu avi era el símbol del perfecte monarca, en el qual s'emmirallava, i al que no volia defraudar. Les expectatives de Lluís XIV, creaven massa pressió en un noi de

---

¹ Louville a Beauvilliers, 20-VII-1702, Louville, t. I, p. 285

² Louville à Torcy, 20-VI-1702, a Noailles, 119

³ Marcin a Torcy, 18-VII-1702, A.M.A.E.F., CP Espagne, t. 101, fº 131, a Baudrillart t. I, p. 110

⁴ Lluís XIV a Felip V, Marly, 4-VII-1702, A.M.A.E.F., CP Espagne, t. 105, fº 274

18 anys, que no sabia res de la guerra, de la qual només tenia idees romàntiques. Poc ajudava, l'actitud del rei de França, a normalitzar l'estat d'ànim del Felip.

Louville, persona que estava al seu costat des que era petit, i el coneixia bé, va comparar la situació en que estava Felip amb la que havia sofert Joana la Boja! Resulta evident que els més propers sabien, perfectament, que Felip tenia greus problemes mentals.

Considerem que la mateixa crisi depressiva, que havia començat, la primavera del 1701 a Madrid, amb caràcter "lleu", la qual va recomençar l'hivern del 1701-1702 a Barcelona, es va convertir pel maig de 1702, en arribar Felip a Nàpols, en "moderada", va evolucionar, fins convertir-se, a primers de juliol del 1702, mentre era a Milà, en **DEPRESSIÓ MAJOR GREU [296.23 (F32.2)] AMB SÍMPTOMES PSICÒTICS**

El fet de que s'especifiqui que creia que "estava a punt de morir, malgrat que no temia a la mort" i que "el cap li havia de caure" suggereix que podia estar patint els primers símptomes psicòtics, que anys després es manifestarien amb més intensitat, com veurem més endavant.

«Cette maladie du jeune Roi est remarquable, parce qu'il en eût des accès, plus ou moins fréquents, plus ou moins forts, dans tout le cours de sa vie. L'ennui et les chagrins qu'il éprouva au commencement de son règne en furent probablement la source.» Resulta sorprenent aquesta frase de les memòries de Noailles,¹ perquè, sense tenir cap coneixement sobre la malaltia que patia el rei, en fa un resum.

PATOLOGIA OCULAR

Montivel refereix, el 21 de juny: "*La rougeur que Sa Majesté Catholique avoit à l'œil s'est absolument guérie.*"² Parla doncs d'un únic ull. En oftalmologia "ull vermell", sense dolor (ja que ni Felip ni l'ambaixador en fan referència) fa pensar en hiposfagma.³ (CIE-10 H11.3)

El dia 23, en carta al seu avi, Felip diu que, en desembarcar a Finale (11 de juny) tenia una "*fluxion sur les yeux*",⁴ la qual cosa vol dir llagrimaig, i conjuntament amb l'apreciació

¹ Noailles, p. 119

² Montivel a M. le C. de Marcin, Milan, 21-VI-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 112-113, fº 24

³ Hiposfagma o hemorràgia subconjuntival, o col·lecció de sang en la porció anterior de l'ull, entre conjuntiva i escleròtica.

⁴ Fluxion: secreció normal o patològica d'un líquid del cos

de Montivel, d'enroigiment de l'ull, suggereix una conjuntivitis,¹ patologia que cursa amb llagimeig, enroigiment, i fotofòbia; pot afectar un o ambdós ulls (CIE-10 H 10)

Malgrat que, amb aquestes dades tan imprecises, resulta arriscat fer un diagnòstic, ni que sigui de presumpció, ens inclinem a pensar que es va tractar d'una conjuntivitis, la qual, sense tractament, podria haver curat, espontàniament, en uns 10 dies, tal com refereix Montivel.

5. 3. - FELIP V AL FRONT DE LLOMBARDIA: *EL ANIMOSO*

El primer dia de juliol, Felip V va sortir de Milà² en direcció a Cremona on l'exercit borbònic tenia el Quarter general.³ El 12 de juliol es va trobar amb *Louis Joseph de Bourbon*, duc de Vendôme, cap de les tropes francoespanyoles. El dia 20, ambdós van sortir de Cremona per anar a trobar l'exercit.⁴

*«El veinte y uno, aunque su Majestad había dado la orden, para marchar al amanecer, habiendo sobrevenido una grande lluvia, fue preciso detenerse hasta que minorase, como lo hizo a las nueve de la mañana, y luego se puso su majestad a caballo, llevando la propia escolta, que el día antecedente la marcha fue muy incómoda, por lo pesado del camino; pero reconociéndose la alegría, y gusto con que iba el rey, sin embargo del continuó riesgo, de que cayesse el caballo, como repetidamente se veía en otros, todo fue alborozo y aplauso al Rey, y las tropas le aclamaban incesantemente...»*⁵ *«...De aver estado su Magestad a caballo más de catorce horas, vino tan gustoso, que todos quedaron consolados, experimentando su esfuerzo y robustez.»*⁶

---

¹ Conjuntivitis o inflamació de la membrana mucosa o conjuntiva que recobreix la capa interna de les parpelles, en direcció a la part anterior del globus ocular.

² Ubilla, p. 558

³ « *De Milan où le duc de Saint-Pierre régala le roi d'Espagne d'un opéra superbe à ses dépens, ce prince vint à Crémone, où M. de Vendôme le vint saluer le 14 juillet (...) pour y faire passer le roi d'Espagne pour se mettre à la tête de l'armée de M. de Vendôme.* » (Saint Simon, t. 3, c. XXIII) ; Louville, t. I, p. 289

⁴ Noailles, p. 122

⁵ Ubilla, p. 572

⁶ Ubilla, p. 577

El dia 23: «...*tuvo su Majestad Junta de Guerra...*», i el 25 es va posar al front d'una de les tres columnes del seu exercit per anar a Sorbolo, a l'Emilia Romana, on va acampar l'exercit.¹

Lluís XIV, més que esperonar-lo, el pressionava amb aquestes paraules: « *Il est inutile de vous dire combien je souhaite que les succès de votre première campagne soient heureux, la réputation de toute votre vie en dépend, et je suis persuadé que vous ferez pour l'acquérir tout ce que je puis attendre de votre sang, et de la bonne opinion que j'ay de V. M. Ne vous exposez pas mal à propos, mais aussy ne déférez pas à des conseils timides, croyez ceux du D. de Vendôme et de Marcin.* »²

El dia 26, Felip deia al seu avi: «*Mes vapeurs continuent toujours, et je voudroit bien en estre défait, car elles m'incommodent fort; j'espère pourtant qu'elles ne m'empescheront pas d'agir pendant le cours de cette Campagne, car je veux, à quelque prix, que ce soit me rendre digne de l'estime de V. M., et je surmonteray toutes sortes de difficultés pour y parvenir.* »³

Aquell mateix dia 26, el rei d'Espanya va participar en la seva primera acció militar, en un lloc anomenat Santa Vittoria.⁴ Allí les forces borbòniques, amb Vendôme al front, van atacar per sorpresa, un cos de cavalleria imperial de tres mil homes, comandat pel general Visconti, i el va esclafar, gaire bé sense combatre. L'acció va ser tant ràpida que Felip, que era al cap d'una columna, no va tenir temps de carregar contra l'enemic, perquè va arribar tard, quan ja estaven saquejant. L'endemà, implacablement just, escrivia al seu avi dient: « *J'envoye à V-M. la relation que M. de Vendôme a fait de l'affaire qui nous arriva hier (...) J'ay eu beaucoup d'envie de m'y trouver, mais malgré toute la diligence que je fis, qui fut extrême, je ne puis m'y trouver que sur le fin, parce que je fus averti fort tard, et que les ennemis tinrent peu.* »⁵ «...*je ne veux point me faire honneur d'une action dont il a tout le mérite; et quand j'enverrai a V.M. quelqu'un de ma part, je veux que ce soit d'une action décisive, afin de que votre Majesté n'ait pas un fausse joie.* »⁶

---

¹ Ubilla, p. 573

² Lluís XI a Felip V, Versailles, 24-VII-1702, M.A.E., MD Espagne, t. 109, fº 111

³ Felip V a Lluís XI, Au camp de Sorbolo, 26-VII-1702, M.A.E., MD Espagne, t. 109, fº 132

⁴ «*Le lieu où les ennemis estoient campés, et où ils ont esté battus s'appelle Santa Vittoria ; aussy ce combat-cy s'appellera le combat de la victoire*». (Felip V a Lluís XI, Au camp de Castelnovo, 27-VII-1702, A.M.A.E.F., MD Espagne, t. 109, fº 143)

⁵ Felip V a Lluís XI, Au camp de Castelnovo, 27-VII-1702, M.A.E., MD Espagne, t. 109, fº 143

⁶ Noailles, p. 122

El seu avi el felicitava així: «..la nouvelle qu'elle (la carta de Felip a Lluís del dia 27-VII-1702) contenoit me causa une joye sensible. J'avoue qu'elle est moins fondée sur le succès, dont vous me rendez compte, que sur ce que j'ai remarqué de votre volonté et d'une valeur naturelle que j'ai toujours cru en vous, mais dont je vois les précieuses marques avec un extrême plaisir. (...) Je souhaite que les avantages que vous y remporterez dissipent entièrement vos vapeurs, nul remède n'est plus capable de les guérir ; n'enfaites point d'autres et tachez de surmonter l'incommodité en l'oubliant, ou l'augmenter en y pensant trop souvent.»¹

En les mémoires de Louville diu: «Ce fut la première action de Philippe V. Il s'y fit connaître pour un prince digne de son sang, par l'empressement qu'il mit à rejoindre son avant-garde au premier bruit de l'engagement, et la résolution avec laquelle il chargea l'ennemi, en péroné, ce qui rendit pour un moment aux vrais amis du jeune monarque toutes les espérances qu'ils avaient perdues à son sujet. Mais cet heureux début n'eut pas les suites qu'il semblait devoir amener»²

Refereix Noailles que després d'aquesta espectacular acció bèl·lica per part de Vendôme, els membres del *despacho* van demanar a Felip que el fes conseller d'Estat, i l'admetés en les seves sessions, donant-li el lloc preferent en atenció a la seva edat. Aquesta petició era una cosa inaudita, venint dels espanyols envers un francès. Un fet ben contrari va ser el de la traïdoria del duc d'Osuna, el qual havia donat l'espatlla al seu rei, en el moment de l'atac. Lluís XIV enfadat, perquè no s'havia castigat Osuna, en el mateix moment de la deserció, culpava a Marcin de haver deixat impune aquesta i altres faltes d'Osuna en el passat. L'ambaixador estava fart dels disgustos que li donava el seu càrrec, sobre tot perquè: «...c'étoit à lui de soutenir la foiblesse du prince, d'autant plus dangereuse alors que ses vapeurs l'avoient rendu presque insensible à tout.»³

Louville també estava afectat pels esdeveniments, però sobre tot pel comportament i el caràcter de Felip. A primers d'agost escrivia a Torcy, fart del que estava passant: « Vous me donnerez cent mille écus de rente, et me feriez grand d'Espagne pour y demeurer , que je ne le ferois pas, et j'y demeurerois pour rien, si la France vouloit enfin prendre la hardiesse de gouverner l'Espagne, et que le roi d'Espagne fût précisément le contraire de ce qu'il est.»⁴ «Ce qui me fait le plus de peine dans tout ceci c'est l'indolence du roi.

---

¹ Lluís XI a Felip V, Marly, 6-VIII-1702, M.A.E., MD Espagne, t. 109, fº 181

² Louville, t. I, p. 301

³ Noailles, p. 122

⁴ Noailles, p. 122

Lluís de Borbó, duc de Borgonya, germà gran de Felip V, es titllat en les fonts de ser arrogant, presumptuós, i malcarat.

Il ne se fâche de rien. Plût à Dieu qu'il ressemblât à monsieur le duc de Bourgogne, avec tous les défauts que je lui ai connus!»¹

El propòsit de la campanya d'estiu era fer sortir d'Itàlia al príncep Eugeni de Savoia amb el seu exercit; però aquest, malgrat disposar de molts menys homes, tenia prou valor i destresa per encarar Vendôme. Els dos exèrcits es van tornar a enfrontar el 15 d'agost, a Luzzara, petita ciutat a la riba dreta del Poo, on el príncep Eugeni tenia el seu campament. Allí, malgrat que les tropes borbòniques van prendre la ciutat, la victòria va ser incerta, de manera que la van celebrar per igual ambdós exèrcits. Es va vessar molta sang. Felip es va exposar al foc enemic, i va mostrar valor i intel·ligència per la guerra; va respondre a les esperances que havia posat en ell el seu avi, i aquest es va desfer en lloances: *«Dieu libre nos ennemis entre vos mains (...) je puis (...) vous laisser connoître le plaisir que je sens de voir que vous répondiez, si dignement, au devoir de votre naissance, et particulièrement à ce que j'ai toujours espéré de votre courage et de votre intrépidité.»²*

Felip V va mostrar, a primera línia de foc, una actitud peculiar, però que en el seu moment va ser interpretada com a valerosa: *«Le roi d'Espagne se tint longtemps au plus grand feu avec une tranquillité parfaite; il regardait de tous côtés les attaques réciproques dans ce terrain étroit et fort coupé, où l'infanterie même avait peine à se manier, et où la cavalerie derrière elle ne pouvait agir. Il rioit assez souvent de la peur qu'il croyait remarquer dans quelques-uns de sa suite; et ce qui est surprenant, avec une valeur si bien prouvée, sans curiosité d'aller, çà et là, voir ce qui se passait en différents endroits. À la fin Louville lui proposa de se retirer plus bas, sous des arbres, où il ne serait pas si exposé au soleil, mais en effet parce qu'il y serait plus à couvert du feu. Il y alla et y demeura avec le même flegme. Louville, après l'y avoir placé, s'en alla voir de plus près ce qui se passait, et tout à la fin revint au roi d'Espagne, à qui il proposa de se rapprocher, et qui ne se le fit pas dire deux fois, pour se montrer aux troupes.»³*

«El rey inflamó con su presencia los ánimos, tan adelantado a las filas, y baxo del tiro, que no bastando ruegos, casi con violencia le detuvieron los suyos...»⁴ «...oyendose continuamente en todo el exercito: Viva el Rey!»⁵

---

¹ Louville a Mme de Beauvilliers, 6-VIII-1702, a Louville, t. I, p. 307

² Louis XIV a Felip V, 20-VIII-1702, M.A.E., CP Espagne, t.107, fº 12

³ Saint Simon; t. 3, ch. XXII

⁴ San Felipe, t. I, p. 91, 15-VII-1702

⁵ Ubilla, p. 594

«Philippe se porta de lui-même aux premières files du centre, avec cinquante gendarmes seulement, et resta au milieu d'un feu très-violent, avec un sang-froid digne d'un guerrier consommé, ce qui acheva sa réputation, qu'il avait si bien commencée à Santa-Vittoria. Louville ne le quitta pas d'un seul instant; mais, faut-il le dire? Ses illustres envieux ne lui disputèrent.»¹

Quan s'advertia Felip del perill que corria, en posicions tan avançades, ell responia que al camp de batalla volia ser com qualsevol altre soldat: «...no quiso su Magestad estar con ninguna diferencia en el riesgo, diciendo: Todos sacrifican por mí su vida y esta es la ocasión, de que la mía no quede reservada para mayor importancia.»²

Segons explica Louville, l'exercit borbònic va trencar el setge de Guastalla el dia 31 d'agost, i va prendre la vila en nou dies.³ «Le roi parut, en dépit des gens à précaution, dans les endroits les plus exposés au feu, et s'y conduisit comme à Luzzara.»⁴ Després van alliberar Mantua, que els imperials tenien bloquejada. En resum va ser una bona campanya pels Borbó; malgrat que no va ser decisiva per fer fora als imperials, va donar popularitat a Felip V, encara que més a Espanya que a Itàlia. A Madrid, després de Luzzara i Guastalla, es referien a Felip V com “El Rei Vencedor”. «Les grands qui ne l'avaient pas suivi à l'armée, étoient journellement insultés par les rues; et les femmes leur envoyèrent des éventails où le roi catholique était représenté au milieu des flammes.»⁵

La reina escrivia al seu marit: «Grâce à Dieu, mon cher mari, vous avez bien battu les ennemis. Sea mil veces enorabuena!»⁶ Segons San Felipe pel valerós comportament de Felip V en aquesta campanya, se li va donar el sobrenom de “El Animoso”.

CONSIDERACIONS MÈDIQUES

El 21 de juliol Felip V es va estar més de 14 hores a cavall, el 26 escrivia al seu avi dient que encara el molestaven els *vapeurs*, però aquell mateix dia va participar en una acció

---

¹ Louville, t. I, p. 313

² Ubilla, p. 594

³ «Le siège de Guastalle n'offrit rien de particulier, si ce n'est que, la tranchée ayant été ouvertes le 31 août, la ville fut rendue le 9 septembre. Le roi parut, en dépit des gens à précaution, dans les endroits les plus exposés au feu, et s'y conduisit comme à Luzzara.» (Louville, t. I, p.321)

⁴ Louville, t. I, p. 321

⁵ Louville, t. I, p. 322

⁶ Louville, t. I, p. 323

de guerra a Santa Vittoria amb un cert èxit. El dia 26, Felip deia al seu avi: «*Mes vapeurs continuent toujours, et je voudroit bien en estre défait, car elles m'incommodent fort; j'espère pourtant qu'elles ne m'empescheront pas d'agir pendant le cours de cette Campagne, car je veux, à quelque prix, que ce soit me rendre digne de l'estime de V. M., et je surmonteray toutes sortes de difficultés pour y parvenir*

Fins a finals d'agost, durant les accions de guerra que van tenir lloc entre l'exercit borbònic i l'aliat, Felip va presentar els següents símptomes, els quals ja hem relatat, amb detall, en paràgrafs anteriors:

augment de l'energia durant gran part del dia (...*de aver estado su Magestad a cavallo más de catorce horas, vino tan gustoso ...*)

augment de l'activitat dirigida cap a un sol objectiu: la guerra.

participació en activitats perilloses: exposar-se al foc enemic, sense cap necessitat de fer-ho (*Le roi parut, en dépit des gens à precaution, dans les endroits les plus exposés au feu*)

augment de l'autoestima: ell no tenia por, i reia dels soldats del seu exercit que en tenien. (*Il rioit assez souvent de la peur qu'il croyait remarquer dans quelques-uns de sa suite*)
L'11 d'agost, tres dies abans de la batalla de Luzzarra, Felip deia al seu avi: «*J'oubliois de vous dire qu'il n'y a eu, depuis que je suis à l'armée, aucun parti des ennemis qui n'ait été battu à plate couture, et que ma cavalerie de Catalogne fait merveilles.*»¹

afectivitat restringida poca resposta afectiva, domini de les emocions, fredor, (*ses vapeurs l'avoient rendu presque insensible à tout.*) (*Le roi d'Espagne se tint longtemps au plus grand feu avec une tranquillité parfaite (...) y demeura avec le même flegme*) (*resta au milieu d'un feu très-violent avec un sang-froid digne d'un guerrier consommé*)

Podem considerar aquest el primer EPISODI HIPOMANIAC MÉS RECENT, LLEU, el qual, precedit pels anteriors episodis depressius, que havia presentat Felip V, fan que es pugui classificar el conjunt com a TRANSTORN BIPOLAR TIPUS II, AMB EPISODIS DEPRESSIUS INICIALS [296.89 (F31.81)]

---

¹ Felip V a Lluís XIV, Au camp de Testa, 11-VIII-1702, M.A.E., MD Espagne, t. 109, fº 217

5. 4. - MARIA LLUÏSA REINA REGENT

Tornem uns mesos enrere per explicar que, tal com ja havíem dit,¹ el 10 d'abril del 1702, dos dies després d'embarcar Felip V cap a Nàpols, Maria Lluïsa sortia també de Barcelona.² De camí cap a Saragossa, va passar uns dies de Setmana Santa al monestir de Montserrat, on va arribar a el 12 d'abril.³ El 25 va entrar a Saragossa, i el 26 va jurar els furs d'Aragó.⁴

*«Ordenó el Rey, que al pasar la Reyna por Zaragoza, abriese el solio de las Cortes, permitidas al Reyno de Aragón, sin más causa, que por haberse permitido en Cataluña. (...) Llegó a Zaragoza la Reyna, convocó los brazos, o los que llamaban Estamentos del Reyno »*⁵

Tal com havia passat a Barcelona, feia massa temps que no s'havien convocat Corts en aquell regne, i els braços tenien molt per deliberar i demanar. Segons San Felipe van sorgir tantes dificultats, que, finalment, van demanar a Maria Lluïsa que les prorrogués, fins que Felip les tanqués, a la tornada d'Itàlia.⁶ El rei va tornar a Saragossa, però només de passada, de camí cap a Madrid, a finals d'aquell any; per la qual cosa, en aquella ciutat, les corts de 1702, no es van tancar mai.⁷

Malgrat tot a la reina, li van oferir, sense demanar cap altre gracia a canvi, un donatiu de cent mil escuts de plata, els quals ella va tenir la intenció d'enviar immediatament al seu marit, deixant tothom admirat.⁸ Pel que sembla, aquests donatius costaven molt de cobrar, perquè el 8 de juliol deia a Lluís XIV que dels 100.000 *écus* promesos, només li havien entregat, fins aleshores, 18.000 pistoles, i que esperava que en el proper correu arribessin les lletres de canvi corresponents al que faltava, perquè als banquers

---

¹ Vegeu capítol 5. 1. FELIP VI REI DE NAPOLS

² "Dilluns 10 d'abril de 1702-...a las dotse tocales, se n'nà la magestat de la reyna, nostra senyora, prenent la via de Castilla..." (*Dietaris...*, vol. XXIV) (Ubilla,415)

³ "El día doce subió su Magestad en litera a este Monasterio, yendo con S.M. la Princesa de los Ursinos, y las damas fueron en sus cohes muy cómodamente, porque si bien aquella montaña es dilatada, y muy áspera, se halló sumamente fácil, y seguro su camino, por el cuidado con que se previno. Detuvose S.M. en este Monasterio la Semana Santa, concurriendo en la tribuna a todos los oficios con notable asistencia, y exemplo, y también celebró S.M. allí el primer día de la Pasqua, y dejando una joya en memoria de su devoción, y de haver estado en aquella Santa Casa, de que son patronos, S.M. salió el siguiente día diez y siete, para continuar su viaje a Zaragoza." (Ubilla, p. 412)

⁴ Ubilla, p. 415; Noailles, p. 116

⁵ San Felipe, t. I., p. 83-84

"La Reyne fit son entrée à Saragosse le 25 d'avril." (Noailles 116)

⁶ San Felipe, t. I., p. 84

⁷ Referent a les Corts de Saragossa: Noailles, p. 117

⁸ " Les cent mil écus furent donnés à la reine (...) Elle les envoya sur le champ au roi. Ce trait de générosité parut un prodige aux espagnols..." (Noailles, p. 117)

aragonesos els havia costat entrar en aquest assumpte, per la poca paraula que fins aleshores se'ls havia demostrat.¹

El dia 17, escrivia a Lluís XIV: «*Je suis enfin hors de Saragosse, et en chemin pour Madrid, comme V.M. me l'a ordonné. Si j'eusse pu encor rester une quinzaine de jours dans ce royaume, j'aurais achevé les États, et envoyé au Roi cinq cent mille écus; mais il a fallu me contenter de cent mille.*»²

La reina tenia ordres d'anar cap a Madrid el més aviat possible; s'havien fet els preparatius per que sortís de Saragossa el 16 de Juny, perquè es preveia que aleshores ja haurien acabat les Corts. En veure que això no seria possible, Maria Lluïsa va marxar el 17 pel matí;³ i va arribar a Madrid el dia 30,⁴ on la reclamaven amb insistència. Mentre Felip era a Milà, patint una crisi depressiva, ella es comportar amb seny i sentit d'estat, com una veritable reina, malgrat que no tenia encara 14 anys. Deia Felip que Maria Lluïsa es feia estimar per tothom⁵, amb l'ajut dels consells de la princesa dels Ursins. A primers de juliol diàriament assistia dues o tres hores a les reunions de la *Junta de Gobierno*;⁶ però a finals de mes, com deia ella mateixa, a vegades eren sis.⁷ Explicava la princesa dels Ursins a Torcy que la reina sorprenia tothom, amb una dedicació a la feina de la qual molts dels ministres no eren capaços. Avorrida per les llargues digressions, a les quals sovint es dedicaven els membres del *despacho*, mentre ells parlaven, ella feia labor de brodat, dient que aprofitava per treballar, perquè parlaven de coses que no tenien a veure amb els assumptes de govern: «*Comme on parle de choses qui ne regardent point les affaires, j'emploieray ce temps à travailler.*»⁸ Repartia prebendes en nom del rei, i acostumava a recolzar les opinions de França, les quals, segons Noailles, sempre estaven exposades a una crítica gelosa, per part dels

---

¹ «*Je n'ay pu, encore, envoyer au Roy que dix-huit-mil pistoles, sur les cent mil écus que le Royaume d'Aragon m'a donnés. J'espère, néanmoins, qu'on aura trouvé dans l'ordinaire prochain des lettres de change pour le reste; quoy que cet argent soit effectif à Saragosse, à peine les banquiers ont-ils voulu entrer dans cette affaire, tant ils sont rebutes par la manque de parole qu'on a eu avec eux jusqu'à présent.*» (Maria Lluïsa a Lluís XIV, Madrid, 8-VII-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 109, fº 25)

² Ma. Lluïsa a Lluís XIV, Aragon, 14-VI-170, M.A.E., CP Espagne, t.105, fº 24; Noailles, p. 125

³ «*La Reine est partie ce matin de Saragosse (...) Ayant des ordres si précises de toutes parts de faire partir la Reine pour Madrid, et ne voyant nulle apparence que les États peussent finir avant son départ, qui estoit fixé au 16.*» (La P. dels Ursins a Torcy, Alagón, 17-VI-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 105, fº 238)

⁴ Noailles, p. 117

⁵ «*La Reyne a charmé tout Madrid; on m'en mande des merveilles, ce qui me fait un grand plaisir.*» (Felip V a Lluís XIV, Au camp de Sorbolo, 26-VII-1702, M.A.E., MD Espagne, t. 109, fº 132)

⁶ «*J'assiste, tous les jours, deux ou 3 heures à la junte.*» (Maria Lluïsa a Lluís XIV, Madrid, 8-VII-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 109, fº 25)

⁷ «*Il y a des jours que je suis six heures au Conseil, ( ) le matin et le soir. J'en donne d'autres ( ) audiences publiques particulières, et aux dames de la ville. Il ne m'en reste souvent pas pour prendre l'air, de sorte que je n'ay qu'un moment le soir, après mon souper, pour m'amuser un peu avec mes dames.*» (Maria Lluïsa a Lluís XIV, Madrid, 27-VII-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 105, fº 302)

⁸ Noailles, p. 122

espanyols. S'oferia a anar allí on la seva presencia podia ser útil, i arreu contagiava el seu patriotisme, tant a individus que oferien els seus diners, com a les viles que feien lleves. Tot ho afrontava amb una empena superior a la que calia esperar d'una criatura,¹ complint de meravella el seu rol. Tothom estava encantat amb ella; era voluntariosa, llesta, i, plenament conscient del mal estat de les finances del país, deia a Lluís XIV: *«Cette occupation m'est très honorable, cependant j'avoue qu'elle n'est pas divertissante, pour une aussi jeune tête que la mienne; surtout n'entendant presque jamais parler que de besoins pressants et de l'impossibilité d'y pouvoir, par le mauvais état où sont les finances.»*²

Els reis d'Espanya, de les Corts de Catalunya i l'Aragó, només havien aconseguit els cent mil escuts de plata que Maria Lluïsa havia rebut a Saragossa, perquè com deia a finals de maig, Lluís XIV al seu ambaixador a Espanya, Marcin: *«Les Catalans ne payent rien encore de ce qu'ils avaient promis au Roi, les troupes qu'on a laissé en Catalogne désertent, faute de paiement; le roi, mon petit-fils, est apparemment informé. Vous jugerez bien de la nécessité d'y remédier le plutôt qu'il sera possible.»*³

Durant els mesos de l'estada a Itàlia de Felip V, la situació a Espanya, lluny de millorar, empitjorava; el país continuava sense exercit, ni armada, ni recursos econòmics, per fer front a la guerra. Louville escrivia a Chamillart,⁴ ministre francès de la guerra, dient-li que Espanya era la seva responsabilitat. Pel que feia als assumptes interns, els nobles francesos i espanyols es disputaven els llocs de privilegi i, aquests últims, es queixaven perquè Felip no feia res sense consultar-ho al seu avi, la qual cosa suposava, entre altres inconvenients, una gran pèrdua de temps. Pel seu cantó, Lluís XIV ja havia enviat Jean Orri a Espanya, per segona vegada,⁵ per mirar de completar el projecte que havia elaborat, en el seu primer viatge, a fi de posar ordre a les finances del país.

---

¹ Noailles, p. 122

² *«Cette occupation m'est très honorable, cependant j'avoue à V. M. qu'elle n'est pas divertissante, pour une aussi jeune teste que la mienne, surtout n'entendant, presque jamais, parler que de besoins pressants, et d'impossibilité d'y pouvoir par le mauvais état où sont les finances.»* (Maria Lluïsa a Lluís XIV, Madrid, 8-VII-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 109, fº 25)

Noailles, p. 118

³ Lluís XIV a Marcin, Noailles, p. 116

⁴ Michel Chamillart (Paris, 1652/*Ibid.*,1721) Va gaudir de la confiança de Mme. de Maintenon, mitjançant la qual va ser *Controleur General de Finances*(1699-1708) i *ministre d'Etat de la Guerre* (1700-1709)

⁵ *«Orry avait été renvoyé en Espagne pour l'exécution des des projets qu'il avait tracés.»* (Noailles, p. 122)

Orry retourne en Espagne, ce n'est pas sans peine que nous l'avons obtenu. (Torcy a Louville, 2 i 27-V-1702, i 2-VI-1702, a Louville, p.262-264)

El rei de França, que es veia pagador de gran part de les despeses de la guerra que començava, pel gener de 1702, havia aconseguit que Felip V li deixes governar, per decret, els Països Baixos espanyols, a la seva conveniència; en contrapartida ell li proporcionaria l'ajut que necessitaria durant la guerra. El rei de França per l'abril havia ordenat suprimir el *Consejo de Flandes*, i, pel seu compte, cedia els comptats de Gueldre i Limbourg a l'elector de Baviera¹ en propietat, també a canvi de l'ajut que rebria d'aquest durant la guerra. Felip havia consentit en tot el que Lluís li havia proposat.

Felip encara era a Itàlia quan, el 24 d'agost de 1702, l'esquadra angloholandesa, va fondejar en la badia de Cadis.² Davant la imminent guerra, els aliats buscaven fer-se amb un port a la península. Alguns membres de l'armada enemiga van desembarcar i saquejar Rota, mentre altres feien el mateix al Puerto de Santamaria. La incursió va ser rebutjada pel marquès de Villadarias,³ al front d'un reduït nombre de genets espanyols. El 27 de setembre l'exercit enemic, a les ordres d'Ormonde i Rooke va embarcar rumb a Lisboa.⁴ Aquest incident va posar en alerta tot el país. Maria Lluïsa, al cap de la *junta de regència*, va fer front a la situació, prenent les mesures oportunes, i demanant a Lluís XIV que, davant una situació tan greu, no demorés la tornada de Felip V a Espanya.⁵

Per aquells dies un esdeveniment va causar gran escàndol, tant a la cort madrilenya com a la de Versalles. Juan Tomás Enriquez de Cabrera, *Almirante de Castilla*,⁶ a Felip V havia nomenat ambaixador a França, poc abans de marxar a Itàlia, es va passar als aliats. El 13 de setembre de 1702, va fer veure que marxava a Paris, a prendre possessió del seu càrrec, però, en arribar a Tordesillas, va fer cap a Portugal, amb el seu nebot, el marquès de la Corzana, i es va posar a les ordres de l'Imperi.⁷ Des de Lisboa pretenien fomentar la vinguda del segon fill de Leopold I, per oposar-se a Felip V.

La princesa dels Ursins escrivia a Torcy, dient que el rei hauria de tornar a Madrid amb un exèrcit, perquè cada dia hi havia mes partidaris de l'enemic; segons ella, n'hi havia, fins i tot, entre els servents de sa majestat. La reina, que vivia espantada, va escriure al

---

¹ Maximilià Emmanuel de Baviera (Munich, 1662/*Ibid.*, 1726) Príncep elector del SIRG, era pare de Josep Ferran de Baviera, qui va ser príncep d'Astúries fins a la seva mort el 6-II-1699

² "A 24 de Agosto dio fondo fuera de la bahía de Cádiz la armada de los Coligados." (San Felipe, t. I. p. 99)

³ Francisco del Castillo i Fajardo, marquès de Villadarias (1642/1716) Militar que va lluitar a Flandes, en la guerra dels 80 anys. Capità general dels exercits catalans, del 1694 al 1696; de Guipúscoa fins 1698; i de Ceuta, fins 1702 en que va ser nomenat *Capità General de Andalucía*; el 1710 ho va ser des de Catalunya, i el 1713 de Valencia per uns mesos, fins que va ser *Capità general de los Reales Ejercitos*.

⁴ Noailles 125

⁵ Baudrillart, t. I, p. 114

⁶ Juan Tomás Enríquez de Cabrera y Ponce de León. Després d'ell, es va abolir aquest càrrec de *Almirante de Castilla*.

⁷ Baudrillart, t. I, p. 114; Noailles, p. 125; Mª Luz González Mezquita, *Oposició y disidencia en la Guerra de Sucesión Española*, Junta de Castilla y León, Valladolid, 2007.

rei de França, dient-li que algú havia forçat els panys, utilitzant diferents claus, per intentar entrar en els seus apartaments. De fet, el palau estava obert a tothom; no es podia estar segur enmig de la gran quantitat de persones, de tota mena, que conformaven del servei domèstic. Blecourt, l'ajudant d'ambaixada, va poder aclarir que el protagonista d'aquell episodi, havia estat un home que, en intentar entrar en l'habitació de la seva dama, s'havia confós. Aquesta anècdota va posar en evidència la necessitat d'una bona guàrdia pels reis, cosa que feia temps es demanava.¹

El dia 22 de setembre de 1702, la flota de Mèxic, carregada d'or, plata, i altres riqueses, a les ordres de l'almirall Manuel Velasco y Tejada, escortada per 23 vaixells francesos, comandats pel compte de Château-Regnault, es va refugiar a la ria de Vigo. «*On les attendoit avec une extrême impatience, comme la principale ressource de l'État.*»² La flota va quedar ancorada en una rada, esperant, per descarregar, el vistiplau de Sevilla, ciutat que tenia el monopoli de les mercaderies d'Índies. Lluís XIV “*qui ruinoit, malgré lui son royaume pour la défense de l'Espagne*”,³ planejava que, amb els guanys d'aquell estoc, Felip podria sostenir la guerra, i a ell no li caldria esgotar els cabals francesos. El propòsit del rei de França era confiscar el bens anglesos i holandesos de la flota, perquè eren enemics, mentre que a la resta de propietaris els demanaria un préstec, a un interès del 6% durant la guerra, a tornar quan es signés la pau.

Mentre a Versalles es discutia si aquestes mesures eren o no convenients, part del tresor es va malmetre. El 23 d'octubre, els galions de la flota hispanofrancesa, estant encara en la mateixa rada de Vigo, van ser atacats per un gran nombre de vaixells enemics de l'armada angloholandesa, comandada per l'almirall Rooke. No es va perdre tota la càrrega, ja que els metalls ja havien estat descarregats i portats a Lugo, però no així la major part de les mercaderies.⁴ Aquesta versió francesa dels fets, contradia la llegenda, recolzada no obstant per Jules Verne, en la seva obra *Vingt mille lieues sous les mers*, que sosté que encara queden tresors soterrats dins el mar, pels vols de les illes Cies.

La notícia va arribar a Madrid la nit del 29 d'octubre.⁵ Felip encara era a Itàlia, per la qual cosa Maria Lluïsa va haver de recórrer, un altre vegada, a Lluís XIV, el qual va recomanar que, mentre s'esperava al rei, s'ordenés fer dues parts del que s'havia pogut

---

¹ Saint Simon, t.3, ch. XXII; Noailles p. 125

² Noailles, p. 126

³ Noailles 128

⁴ “*On déchargea, on transporta l'or et l'argent à Lugo; les marchandises restèrent sur les galions.*” (Noailles, p. 126)

⁵ Noailles, p. 126

salvar: una per Espanya, que es destinaria a la lleva de tropes, i un altre per pagar a França el que se li devia. Els particulars no reverien els guanys, només els interessos del les seves inversions.¹ Segons Concepción de Castro: « *El valor del cargamento apresado se estimó en unos 100 millones de reales, pero eran todo mercancías, porque el metal había sido ya desembarcado. Fueron los comerciantes andaluces quienes sufrieron pérdidas considerables, solo indirectamente la Real Hacienda. Del metal recibido por Felipe V, que ascendía a casi 105 millones de reales, aproximadamente la tercera parte sería enviada a Francia, en pago de sus gestos militares en Europa; el resto se repartió entre gastos corrientes del Tesoro –que incluían pagos de armas y otros suministros a Francia – y el resto fue almacenado en el Alcázar de Segovia para gestos posteriores.*»²

Lluís va creure que ja era hora de que Felip tornés a Madrid. No calia esperar fins al novembre, a la fi de la campanya d'hivern al nord d'Itàlia, ja que, probablement, aleshores com en el present, no haurien fet sortir als alemanys d'Itàlia. Lluís va ordenar al rei d'Espanya passar per Milà per arreglar alguns assumptes, i que al cap de quinze dies o tres setmanes fes cap a Madrid.

Les potències implicades en la guerra prenien posicions. Els catalans s'agitaven i, en gran nombre, es preparaven per demanar ajuda als aliats, en contra de França. A la Cerdanya un traginer havia begut a la salut de l'Arxiduc, dient en contra de Felip V: "Que vingui el traïdor a Barcelona! En va sortir una vegada, però la segona no sortirà sense ser degollat!" Aquells que eren més agosarats es vantaven de que ningú els podria aturar.³

Torcy remarcava la injustícia dels espanyols envers el rei de França. Pensava que, al principi del regnat de Felip V, quan Lluís XIV no volia immiscir-se en els assumptes de govern d'Espanya, s'havia dit que ja estava satisfet en haver posat el seu net al tron, però que no el volia ajudar a posar remei als mals del país. Després, quan el govern i el rei d'Espanya van començar a demanar al rei de França parer i ajut per tot, criticaven que els assumptes d'Espanya només depenien de Versalles, i que el destí d'aquella monarquia estava en mans de la Cort de França.

---

¹ Baudrillart, t. I, p. 115, 116

² Concepción de Castro, *A la sombra de Felipe V. José Grimaldo, ministro responsable (1703.1726)* Marcial Pons, Madrid, 2004, p. 70

³ Blecourt a Torcy, 14-X-1702, M.A.E., CP Espagne, 109, fº 233, A Baudrillart, t., p. 117

Enmig de tants seriosos problemes com hi havia al país, un assumpte que aparentment tenia poca importància va causar prou enrenou. Maria Lluïsa havia proposat suprimir el *tontillo*;¹ la princesa dels Ursins creia, no sense raó, que, amb aquesta mena de sota faldilla que s'arrossegava per terra al caminar, s'aixecava molta pols, i això perjudicava els pulmons de la reina: «...ces formidables queues font dans ces chambres, qui ne sont point frottées, une poussière qui luy fait beaucoup de mal à la poitrine.»²

A Espanya utilitzaven aquesta peça de roba les dones de classe alta, per amagar els peus quan seien per terra, ja que alguns homes consideraven que preferien veure les seves dones mortes, que ensenyant-los.³ La reina només va demanar a les dames del seu entorn proper que adoptessin aquesta moda, per causa de la pols; les altres es podien vestir com volguessin. Però Lluís XIV havia advertit a la reina d'Espanya que no fes res que pogués semblar desdenyós envers els costums espanyols, i aquest assumpte es podia prestar a males interpretacions, per la qual cosa, Maria Lluïsa es va haver de fer enrere, i tornar a portar el *tontillo*. A Barcelona i a Saragossa van ser moltes les dones que van adoptar la nova moda; a Madrid n'hi haver a qui no els va semblar bé.⁴ Com deia la Ursins: «Ce sont, sans doute, les femmes des hommes qui croient que le salut de la monarchie Espagnole consiste dans la conservation de la gollille.»⁵ Com diu Baudrillart: «De pareilles bagatelles ne montrent-elles pas, autant que de plus grandes choses, l'étroite dépendance où vivait la cour d'Espagne?»⁶

5. 5. – FELIP V TORNA D'ITALIA

Acabada l'acció bèl·lica, el rei va sortir de Luzzara el 2 d'octubre de 1702, per anar a Milà, complint ordres del seu avi. Tot i que encara no esperava marxar d'Itàlia, ja que les campanyes de guerra acostumaven a acabar pel novembre, i que no tenia ganes

---

¹ «Mr. de Blecourt n'est pas le seul qui ait écrit au sujet de l'habillement de la Reyne; on en regarde en Espagne le changement comme un affaire très important (...) Comme il a laissé à tout le monde la liberté de paroître devant luy avec la gollille, que, luy mesme a porté de certains jours l'habit espagnol, le Roy croit aussy, qu'entre la liberté que la Reine laisse à chacun de s'habiller suivant la manière de son pays.» (La P. des Ursins à Mme de Maintenon, Madrid, 3-VII-1702, M.A.E., CP Espagne t. 105, fº 257)

² Princesa des Ursins a Torcy, Alagon, 17-VI-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 105, fº238

³ Noailles, p. 118

⁴ « À Barcelone et à Saragosse presque toutes les dames ont pris cette mode, voulant luy faire leur (court) en suivant son exemple. Je sçays aussy qu'à Madrid plusieurs se sont fait faire des habits conformes; mais il est vray qu'il y en a quelques-unes à qui cela ne plaît pas.» (Blecourt, 24-VI-1702, a Noailles, p. 118)

⁵ P. des Ursins a Torcy, Alagon, 17-VI-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 105, fº238

⁶ Baudrillart, t. I, p. 113

d'arribar a Espanya, perquè temia trobar-se amb la realitat quotidiana, Felip es va conformar fàcilment en tornar, perquè frisava per veure a la reina. *«L'idée fixe de revoir la reine commençait dès lors à lui faire oublier ses devoirs de prince; il avoua à Marcin, dès le mois de septembre 1702, le désir extrême qu'il éprouvait de retourner à Madrid.»*¹

Durant els dies que es va estar a la capital del Milanesat, l'actitud de Felip envers els assumptes d'estat, va haver de ser molt negligent per provocar en Lluís XIV una reacció tan dura com la que manifestava en la següent carta: *«Il ne suffit pas d'avoir fait connoître votre valeur à la tête de vos armées, il faut pour votre gloire travailler au rétablissement de vos affaires, et vous n'y parviendrez que par beaucoup de soins et par une extrême application. Vous ne voyez que trop le désordre où elles sont, par la paresse des rois vos prédécesseurs: leur exemple vous apprendra à réparer, par une conduite opposée, le préjudice qu'ils ont causé à la monarchie d'Espagne. Je vous avouerai que je vois avec douleur que, dans le temps que vous vous exposez sans peine à tous les périls de la guerre, il semble que le courage vous manque pour combattre un vice aussi odieux. Je sais qu'il vous entraîne, et que vous succombez lorsqu'il est question d'entendre parler d'affaires, et de vous appliquer (...) Vous n'avez pas de plus grand ennemi que la paresse: si elle vous surmonte, vos affaires achèveront de périr, et leur décadence vous fera perdre la réputation que votre courage commence de vous acquérir...»*²

En la mateixa carta, Lluís acusava Felip de no ser l'autor de les cartes que d'ell rebia: *«Enfin j'ai peine à vous le dire; mais on m'assure que les lettres que je reçois de vous, et même celles que vous écrivez à la reine, sont dictés par Louville. Pendant qu'il (Louville) étoit auprès de moi, j'en ai reçu de V. M.; aussi je sais qu'elle n'a pas besoin de secours pour écrire; mais le public pensera différemment.»*³ La resposta de Felip al seu avi fa mal al cor, és talment la d'una criatura a qui acaben de renyar: *«Il est vrai que Louville m'aide à faire mes lettres, mais je ne sais pas comment on a pu s'en apercevoir; car je suis sûr qu'il ne l'a jamais dit à personne. Je les lui donnois en particulier, et il me les corrigeoit et me les rendoit de même. Ce qui m'a obligé d'en user ainsi, c'est que je me défiois de moi-même, et que je n'étois pas encore dans l'habitude d'écrire des lettres d'affaires. J'écris à présent avec plus de facilité, et je ferais sur cela ce que V. M. m'ordonne, et je m'appliquerai le plus qu'il me sera possible.»*⁴

¹ Marcin à Torcy, 19-IX-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 101, a Baudrillart t. I, p. 110

² Lluís XIV a Felip V, 10-IX-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 107, fº 233; Baudrillart, t. I, p. 112

³ Lluís XIV a Felip V 10-IX-1702, M.A.E., CP Espagne, t.107, fº 227, a Baudrillart, t I, p. 112

⁴ Felip V a Lluís XIV, 17-X-1702, M.A.E., CP Espagne, t.109, fº 273, a Baudrillart, t I, p. 113

Marcin, qui a més d'ambaixador de França, havia acompanyat Felip al front, en qualitat de militar, havia demanat ser cridat a França. Seria substituït pel cardenal d'Estrées,¹ el qual, va anar a trobar Felip V a Milà. Allí, el rei li havia de demanar que entrés al *despacho*, amb la qual cosa d'Estrées arribaria Espanya ja col·locat. El seu avi no podia deixar a Felip sense un francès, de bon nivell, per aconsellar-lo.

El 6 de novembre, el rei d'Espanya sortia de Milà cap a Gènova.² D'allí es va fer a la vela el 16, amb intenció d'anar cap a Barcelona; però el mal temps el va fer desembarcar a Antibes,³ des d'on van anar, per terra, a Marsella, on va passar tres dies, i d'allí a Perpinyà, d'on va sortir el 15 de desembre. El dia 20, a les 4 de la tarda, Felip V va entrar a Barcelona muntat a cavall; però el Nadal el va passar a Montserrat. A mitjans de gener del 1703, Felip V es trobava a Guadalajara amb la reina, i el 17 d'aquell mes entraven junts a Madrid.⁴

A finals de desembre del 1702, en resposta a una carta de Felip -en la que aquest proposava augmentar el nombre de mosqueters, de la seva guàrdia personal- Lluís aprofitava, com tantes altres vegades, per recordar-li que havia de manar i fer-se obeir. Però aquesta vegada li demanava, especialment, que fes un esforç per "parlar més" als seus súbdits: *«J'approuve le dessein que vous avez d'augmenter le nombre de vos Mousquetaires. Rien ne doit vous empêcher de l'exécuter, il ne faut pas que V. M. diffère à s'armer de toute manière. C'est l'unique moyen d'établir votre autorité; mais soutenez-là, je vous prie, en décidant et en faisant voir que vous êtes le maitre. Parlez aussi, s'il est possible plus que vous ne faites, à vos sujets. C'est un effort qu'il est nécessaire que vous faisiez sur vous-même.»*⁵

El fet de que Felip "parlés molt" poc devia de ser tema de conversa a Versalles, si més no dins el cercle familiar, ja que, pocs dies després de la carta del seu avi, el rei d'Espanya, pel gener del 1703, en rebia dues del seu germà gran, en les quals li recomanava el mateix: *«Adieu, mon cher frère, aimez moi toujours comme je vous aime,*

---

¹ Cèsar d'Estrées (París, 12-II-1628/*Ibidem.*, 18-XII-1714) Nomenat Cardenal el 1671. Ambaixador de França a Espanya des del 17-X-1710 al 17-I-1703

² *«Je suis parti ce matin de Milan, où j'ay été retenu par les voitures qui n'ont pas été prêtes lorsque j'ay voulu partir. Je compte d'arriver en cinq jours à Gênes, mais la pluie qu'il fait aujourd'huy pourra bien me retarder. Je donneray à V.M. des nouvelles de mon embarquement.»* Felip V a Lluís XI, Pavie, 6-XI-1702, A.M.A.E.F., MD Espagne, t. 111, fº 16

³ *«La nouvelle de votre heureuse arrivé à Antibes, a suivi de près celle de votre embarquement, que j'avois apprise par la lettre du 16º, dont vous aviez chargé le Ch. de (Piles). Vous sçavez combien j'avois souhaité que l'état des affaires eut permis que j'eusse le plaisir de voir V.M. à son passage dans mon Royaume, mais elles demandent que vous ne perdiez point de temps à vous rendre à Madrid. Votre autorité est nécessaire.»* (Lluís XIV a Felip V, Pavie, 6-XI-1702, M.A.E., MD Espagne, t. 111, fº 145)

⁴ Ubilla, p. 645-660

⁵ Lluís XIV a Felip V, 19-XII-1702 M.A.E., CP, Espagne, t. 107, fº 233

*et parlez un peu aux Espagnols. (Philippe V, au début de son régné, n'adressait la parole à personne, quoique Louis XIV l'engageât à marquer au moins quelque reconnaissance à ceux qui le servaient bien.)*¹ «J'oubliais de vous dire que devant Dieu et devant les hommes, vous êtes obligé de parler plus aux Espagnols que vous n'avez fait jusqu'ici; car, si vous voulez être vraiment puissant, vous ne le pouvez être qu'en vous faisant aimer.»²

A la capital d'Espanya esperaven al rei amb d'impaciència, per que poses ordre entre els membres d'un govern dividit per les dissensions. Felip V va mostrar, una vegada més, la seva poca perícia per manar. Durant tot l'any 1703, a la cort de Madrid, especialment l'entorn del rei, era un niu de raons: espanyols contra francesos, francesos contra espanyols, i uns i altres entre ells, es barallaven pel poder. Felip V, amb la seva manca de decisió, era incapaç de resoldre els conflictes els quals, com veurem, es van perllongar fins al 1704.

Així que Felip va arribar a Madrid, Portocarrero li va anunciar, sense preàmbuls, que, per motius de "salut", no assistiria més al "despacho". Felip V va quedar estorat i, sense saber que fer, aconsellat per la princesa dels Ursins, va anunciar que governaria tot sol, ajudat només pel *secretario del despacho universal*, Ubilla. L'ambaixador francès, el cardenal Cèsar d'Estrées, ofès per la decisió, ja que ell creia haver estat enviat per Lluís XIV per manar, va escriure al rei de França, queixant-se;³ cosa que també van fer Felip V, la reina, Louville, la princesa dels Ursins... Tothom esqueixava al rei de França, reivindicant les seves prerrogatives. Els dos gabinets, que havien coexistit a Espanya durant els darreres mesos, un a Madrid encapçalat per la reina i la Ursins, i l'altre a Itàlia dirigit pel rei i Louville, es volien destruir l'un a l'altre.

Així que va començar a treballar sol amb Ubilla, Felip, probablement empès pels consells del seu avi, que de manera constant insistia en que havia de "*parler en maitre*", va dir a Ubilla que, per causa de la seva joventut i manca d'experiència, no es podia esperar que no s'equivoqués; ja que es refiava d'ell, per ser un home honest, responia amb el seu cap, si no l'advertia quan això passés. El secretari va quedar perplex, i es va encarregar d'esbombar que el rei era capaç de ser ferm.⁴ Però no ho era. Per manca de

---

¹ El duc de Bourgogne a Felip V, Versailles, le 7-I-1703, lettre VIII, p. 19, a *Lettres du duc de Bourgogne au roi d'Espagne Philippe V et à la reine*, Baudrillart & Lecestre, Renouard, Paris, 1912

² El duc de Bourgogne a Felip V, Versailles, le 28-I-1703 Janvier 1703, lettre XI, p. 25, a *Lettres du duc de Bourgogne au roi d'Espagne Philippe V et à la reine*, Baudrillart & Lecestre, Renouard, Paris, 1912

³ Baudrillart, t. I, p. 134

⁴ Avant de travailler seul avec Rivas, Philippe lui dit que son peu d'expérience et sa jeunesse ne luy permettaient pas d'espérer de ne point commettre des fautes ; qu'il le croyoit un honnête homme ( ) qu'il l'avertissoit néanmoins que s'il le

caràcter, però també per manca d'intuïció, d'experiència, d'iniciativa... Senzillament no sabia que era el que havia de manar. No sabia per on començar a organitzar, la monarquia que el seu avia li havia fet heretar. Desitjava complir les ordres de Lluís XIV, però no sabia ni imposar-les, ni dur-les a terme. Tots aquells que quedaven de l'antic govern, ja havien demostrat amb escreix la seva incompetència; els *Grandes de Espanya*, malgrat que volien participar en el govern, s'havien vist desplaçats pels francesos, es sentien menyspreats, i no es volien carregar amb la responsabilitat que creien era del rei de França. D'altra banda, aquells que, com Louville, eren més propers a Felip, no tenien prou entitat per imposar-se. Tothom intentava, amb millors o pitjors intencions, manipular al rei; la majoria en benefici propi. El jove no sabia de qui es podia confiar, i feia responsable de les seves mancances a tots aquells que l'envoltaven, convençut de que eren ells qui havien de fer la feina, i no ell mateix. Felip V no havia estat educat per manar, però tampoc tenia el caràcter adequat per fer-ho. Havia sigut molt innocent en creure que podia governar tot sol, despatxant només amb Ubilla.

El primer de febrer del 1703, Lluís va escriure al seu net, una nova carta plena de retrets i amenaces, amb la qual, probablement, pretenia, com tantes altres vegades, esperonar-lo, a tenir una actitud més "regia": *«J'ai été affligé en lissant votre lettre du 20 janvier mais j'avoue que le dernier article m'a effrayé pour vous. Il y a deux ans que vous réglez et vous n'avez pas encore parlé en maître, par trop de défiance de vous-même: vous n'avez pu vous défaire de cette timidité pendant que vous méprisiez les périls des conjurations et des actions les plus vives de la guerre. A peine cependant vous arrivez à Madrid, qu'on réussit à vous persuader que vous êtes capable de gouverner seul une monarchie dont vous n'avez senti jusqu'à présent que le poids excessif. Vous oubliez l'embarras de vos affaires, et vous vous applaudissez de tenir seul vos conseils. J'étois bien éloigné de croire qu'on vous tendit un pareil piège, et qu'il fût possible de vous y faire tomber...»*¹ Li retreia haver exclòs al cardenal d'Estrées del *despacho*, malgrat ser la persona que ell havia enviat al seu costat, per alleujar-li el pes de la feina. Li recordava que les decisions que prenguéss havien d'estar d'acord amb les seves, i insistia en que el cardenal d'Estrées era la persona més adequada per ajudar-lo, i que si li negava l'entrada al *despacho* ell no podria estar informat. Li ordenava que fes que Portocarrero i Arias que es quedessin, al menys sis mesos més. Li repetia que Espanya no contribuïa en res, mentre ell esgotava els cabdals de França, i feia tot el que podia per ajudar-lo,

---

trompoit sur la moindre chose, sa tête ne répondroit. Le secrétaire demeura immobile d'étonnement, et publia ensuite que le que le jeune monarque étoit capable de fermeté. (Noailles, p. 135)

¹ Lluís XIV a Felip V, Versailles, 1-II-1703. L'original d'aquesta carta es a l'A.H.N. Estado, 2460; Una copia es troba al M.A.E, CP Espagne, t. 121, fº 140. Està reproduïda en les *Memoires...de Noailles*, p.137, i en l'apartat ANNEXES d'aquesta tesi.

contra una Europa que es posava d'acord per aniquilar-los. Li deia: «... *ne vous refermez point dans la mollesse honteuse de vôtre palais, montrez-vous à vos sujets, écoutez leurs demandes, faites-leur faire justice, donnez ordre à la sureté de vôtre royaume; acquittez-vous enfin des devoirs où Dieu vous appelle en vous plaçant sur le trône...*» Aquestes darreres paraules de Lluís XIV al seu net són talment les d'un rei absolutista per excel·lència.

Així doncs, Lluís XIV continuava portant les regnes del país del seu net. A primers de febrer del 1703, ordenava al cardenal d'Estrées que assistís al *despacho*, però només en presència d'algun espanyol, per no crear suspicàcies. Tal com deia en la carta del 1 de febrer, s'havia de demanar a Arias i a Portocarrero, que es mantinguessin al seu lloc una temporada més. Com que el cardenal ja feia temps que, tip de tot, es volia retirar a Toledo; si es negava, es pregaria al marquès de Mancera, el més ancià del *Consejo*, que ocupés el seu lloc.¹ A petició del rei de França, Portocarrero va acceptar no deixar el seu càrrec, de moment. Els dos d'Estrées, oncle i nebot, Louville, i la princesa dels Ursins, van ser severament advertits per Torcy;² Havien de procurar entendre's entre si; si no modificaven la seva poc conciliadora conducta, serien substituïts.³ L'entorn del rei estava viciat i s'hauria de renovar; tots aquells que havien estat advertits, tenien, de fet, els dies comptats.

Diu Baudrillart que Louville renyava severament al rei per no obeir al seu avi, i l'acusava d'indolent. Felip responia com una criatura, dient que desobeir no era la seva intenció: «*En vérité le pauvre roi était à plaindre. Louville le soumettait aux scènes le plus violentes. "A quoi V.M. songe-t-elle, de ménager aussi peu qu'elle fait le roi son grand père, contre son intention et par les mauvais conseils qu'on lui donne?" Philippe parut surpris et déclara que telle n'était point en effet son intention. "Et qu'importe que ce ne soit pas votre intention, si vous faites tout ce qu'il faut pour le convaincre du contraire ; et V.M. peut-elle croire que ce soit déférer aux avis du roi son grand-père que de ne pas consulter ceux à qui elle a donné toute sa confiance, de ne leur rien communiquer , de ne leur point faire la moindre honnêteté, d'entrer contre eux dans des cabales secrètes avec une partie de vos sujets, de conserver l'étiquette dans le temps que le roi votre grand-père vous mande de sa propre main qu'il faut supprimer parce qu'il en a senti*

---

¹ Baudrillart, t. I, p. 137

² Jean-Baptiste Colbert, marquès de Torcy (1696/1746) va ser *Secrétaire d'État des Affaires Étrangères de France* des del 28-II-1696, fins el 23-IX-1715

³ Lluís XIV a la P. dels Ursins, 9-II-1703, a Noailles, p. 141 i Baudrillart, t. I, p. 137, 138

*toutes les pernicieuses conséquences, de passer toute la journée enfermé dans votre palais comme dans un sérail.»*¹

Louville li feia veure que sense Lluís XIV ell no seria ningú: «*Sire, que deviendrez-vous s'il vous abandonne? Vos grands, vos femmes, vos nains, et toute la cour de Savoie auront beau vous soutenir, s'il retire sa main et qu'il cesse de vous défendre avec ses nombreuses armées, qui ruinent ses États pour l'amour de vous, vous deviendrez le plus petit et le plus malheureux prince de la terre...*» Felip, commogut, plorava amb tal desconsol que Portocarrero, que presenciava l'escena, va quedar trasbalsat.²

Després d'aquesta diatriba, Louville mirava de suavitzar les seves paraules, dient-li que, ell mateix, seria capaç de tirar-se pel balcó, si sabés que trencant-se el coll podria fer d'ell un gran rei. «*Philippe n'avait-il pas des qualités admirables pour devenir un grand roi: de la pitié, de la justice, de la vertu, de la douceur et de la valeur? N'était-il pas déplorable que de si grands et si belles qualités, rares dans la plupart d'autre princes, fussent tellement ternies par sa paresse, et par sa faiblesse extrême que plusieurs de ceux qui l'approchaient commençaient à dire qu'il était fort au-dessous de Charles II?*»³ Felip responia, entre sanglots, que encara era pitjor a França, on el tenien per un covard!⁴ El rei es referia a un *couplet* que per aquells dies es cantava al país veí: «*Le grand-père est un fanfaron, le fils un imbécile, le petit- fils un grand poltron, ohé, la belle famille. Que je vous plains peuple français, soumis à cet empire ! Faites comme on fait les Anglois, c'est assez vous en dire !*»⁵ Pel que sembla, Felip no sabia que aquestes paraules que s'havien fet populars el 1701, no estaven parlaven d'ell, sinó del seu pare i del seu germà gran, que eren els hereus del tron de França.

També l'*abbé* Jean d'Estrées,⁶ que en un principi s'havia mostrat més indulgent amb el rei, deia de Felip a Torcy: «*Le Roi d'Espagne est un prince bon, pieux, mais facile à se laisser gouverner et qui pend aisément les impressions de ceux qui l'approchent (...) M de Marcin et le père Daubenton lui répètent tous les jours que M. le cardinal d'Estrées et moi ne serons occupés que du soin de l'amuser et vous ne sauriez pas croire combien*

---

¹ Baudrillart, t. I, p. 142

² Baudrillart, t. I, p. 142

³ Baudrillart, t. I, p. 143

⁴ «*Philippe répondit (à Louville) avec des sanglots entrecoupés qu'on disait bien pis en France puisqu'on le faisait passer pour un poltron.*» (Baudrillart, t. II, p.143)

⁵ *¡Anda, niño anda, porque el cardenal lo manda!* (Louville a Torcy, 30-III-1701CP Espagne, t. 96, fº 78)

⁶ Jean d'Estrées (Paris, 1666/*Ibid.*, 1718) Nebot del cardenal Cèsar d'Estrées, ja que era fill de Jean, germà d'aquest. Era alhora germà del mariscal Victor Maria d'Estrées (Paris, 1660/*Ibid.*, 1737) capità de l'esquadra que va portar Felip V de Barcelona a Nàpols la primavera del 1702. Va participar en la batalla de Vélez Màlaga el 1704. Va formar part El 1705 de l'esquadra que va intentar assetjar Barcelona, però va haver de retrocedir davant la flota anglesa.

ces discours ont contribué à nous acquérir une familiarité qu'il ne donne pas aisément à tout le monde. Ce qui vous surprendra, Monsieur, c'est que les plus honnêtes gens qui l'approchent sont autant occupés à lui procurer des plaisirs, qu'ils seroient attentifs auprès d'un autre à le retenir (...) quoique tous ces plaisirs ne vailent pas les distractions honnêtes d'un séminaire, je vous supplie, Monsieur, d'en vouloir bien rendre compte au roi.»¹ Dos mesos més tard, el mateix Jean d'Estrées, en carta a Torcy, insistia en descriure al rei tal com era: «...faible, paresseux, timide, facile à se laisser surprendre, se souciant peu de la gloire, sans amitié, sans reconnaissance et sans sentiment (...) mais comme vous connaissez bien le roi d'Espagne, et que vous jugez fort bien qu'il sera bientôt comme son prédécesseur, livré à de petites intrigues de palais et gouverné par des femmes, nous nous épargnerons le dé plaisir de vous le faire connoître.»²

Felip suportava molt malament ser tractat com una criatura, especialment pels dos cardenals, Portocarero i d'Estrées. Escrivia al seu avi dient que mai aprendria res, si tot allò que era important arribava a les seves mans supervisat per persones que tenien tanta influència sobre Portocarrero, com aquest sobre ell: «*Les 2 Cardinaux n'entendent rien aux affaires ordinaires; elles s'y traitent pitoyablement, et je n'y apprendray jamais rien avec eux, parce que toutes les choses un peu importantes ne viennent devant moi que lorsqu'elles ont été réglés chez le Cardinal Portocarero, par des gens qu'ont sur luy la mesme autorité qu'il prend sur moi.*»³

Lluís XIV confiava en el cardenal d'Estrès com a intermediari entre ell i el seu net, però resulta evident, en la correspondència d'aquell any, que això no va ser possible. El cardenal d'Estrès, davant de la manca de determinació del rei, es va encarar amb ell, la qual cosa va ser molt mal rebuda per part del jove, que trobava injustes les crítiques que, sobre ell, l'ambaixador feia arribar al seu avi. Les cartes, de Maria Lluïsa i Felip a Lluís, d'aquells dies, contenen queixes interminables i constants contra Cèsar d'Estrées. Els dos d'Estrées, oncle i nebot, van arribar fins a l'extrem de llegir tot el correu del rei: «... je sçais, à n'en pouvoir douter, que Mrs. d'Estrées, sçavent tout ce que j'écris, et tout ce que je reçois, ce qui fera qu'à l'avenir je ne pourray vous écrire des choses qu'il faudroit que demeurassent entre vous et moy.»⁴ Lluís XIV ho permetia, i aconsellava al seu net seguir cegament els consells del seu ambaixador.⁵ Felip V, com sempre, obeïa: «*L'intention de Votre Majesté estant que je m'abandonne aux conseils du Cardinal*

¹ L'abbé d'Estrées a Torcy, 15-XII-1702, M.A.E., t. 111, fº 205

² L'abbé d'Estrées a Torcy, 19-II-1703, M.A.E., t. 114, fº 314, a Baudrillart, t. I, p. 144

³ Felip V a Lluís XIV, abril-juny 1703, M.A.E., CP Espagne, t.123, fº 33

⁴ Felip V a Lluís XIV, 9-IV-1703, M.A.E., CP Espagne, t.123, fº 33

⁵ Baudrillart, t. I, p. 148

d'Estrées, je le fais aveuglement. Je prendrais mesme plaisir à le faire sans réserve, parce que ma plus forte passion est de trouver moyen de vous faire connoître jusqu'où mon respect et mon dévouement, et combien je suis éloigné de me croire capable de rien décider par moy mesme comme on l'avait voulu persuader à V. M.»¹

La reina, únic consol de Felip V, entre tantes pressions i tantes crítiques, pocs mesos abans tan lloada per tothom, era considerada, aleshores, gaire bé com a enemiga de França. En cartes altives a Lluís XIV gosava justificar al seu marit, i tractar al cardenal, i l'abat d'Estrées, d'impostors i de males persones; defensava a la princesa dels Ursins, i deia que només consentiria a deixar-la marxar a França, si també treien de la seva vista ambdós d'Estrées.²

Malgrat la imatge de parella perfecta, que la majoria de fonts trameten, dels joves reis d'Espanya, en les memòries Louville s'explica que la reina tenia un caràcter molt irritable, i que, quan se li portava la contrària, s'irritava de tal manera que no hi havia qui pogués parar-li els peus, ni tan sols la princesa dels Ursins.³ Com a exemple de l'arrauxat caràcter de Maria Lluïsa, i de la feblesa del de Felip, es relata el següent episodi: Una nit del mes de març del 1703, quan els joves ja tenien notícia de que Lluís XIV volia fer tornar la Ursins a França, mentre eren al llit, la reina va preguntar al rei a qui posarien en el lloc de la Ursins, si realment Lluís XIV la despatxava. Felip va respondre que buscaria una dama francesa; la reina, enrabada d'una manera com mai se l'havia vist, va respondre que de cap manera seria una francesa, sinó una piemontesa. Felip va insistir que seria el rei de França qui ho decidiria, i que ell obeiria. La reina, aleshores, el va fer sortir del llit; ell, moix, va anar, en camisa, a seure en una butaca a l'altre costat de l'habitació. Al cap d'una estona, la reina el va agafar de la ma i el va fer tornar al llit. Després es van adormir sense haver-se dit paraula. L'endemà el confessor, assabentat de l'incident, va fer plorar la reina, de tant com la va amonestar; el rei va poder queixar-se de la Ursins, tant com va voler, durant molts dies.⁴ Un altre vegada, durant una conversa privada Felip va explicar a Louville que, en una ocasió, durant una baralla s'havien esbatussat.⁵

---

¹ Felip V a Lluís XIV, 9-IV-1703, M.A.E., CP Espagne, t.123, fº 91

² Baudrillart, t. I, p. 144

³ "Marie Louise de Savoie malgré ses belles qualités, avait des passions impétueuses que la moindre contradiction exaltait jusqu'à la violence; rien ne l'arrêtait alors, pas même madame des Ursins." (Louville, t. II, p. 51)

⁴ Louville, t. II, p. 27

⁵ "les augustes époux avaient eu ensemble une scène fort chaude, à la suite de laquelle ils s'étaient battus." (Louville, t. II, p. 51)

Maria Lluïsa havia adoptat un mètode per aconseguir del seu marit, tant indecís per qualsevol cosa, allò que volia. Li proposava, de manera sobtada, el que desitjava, obligant-lo a decidir sobre la marxa, amb rapidesa; així, en agafar-lo desprevingut, ell no sabia que respondre, i sense temps per reflexionar, deia a tot que sí.¹

A primers de març del 1703, a la cort espanyola no es parlava d'altre cosa que de la possible marxa de la princesa dels Ursins, la qual havia estat seriosament advertida des de Versalles. Els reis estaven desesperats davant la possibilitat de perdre-la, però Felip, obeïa una vegada més al seu avi dient-li: «*Votre Majesté le veut; cela me suffit.*»² Finalment Torcy advertia a la Ursins que es podia quedar, però que havia de guardar els assumptes personals (les disputes amb d'Estrées) per a ella, i no convertir-los en afers d'Estat.³ D'Estrées era massa vell per fer front a l'audaç princesa, la qual, en arribar a Barcelona, pel novembre de 1701, havia declarat no voler participar en política. Des d'aleshores no havia fet ni un moviment que no fos d'aquest caire. Ella mateixa havia dit a Torcy: «*La reine devient tous les jours plus raisonnable (...) Sa confiance en moi ne peut guère aller plus loin, et je crois que je serai toujours assez maitresse de lui faire faire ce que je voudrai en prenant certaines mesures.*»⁴ La Ursins influïa en la reina, i Louville en el rei, el xoc entre ells era inevitable.

Les desavinences entre el francesos de la cort espanyola creixien; i també entre aquests i els espanyols del govern. A la cort de Madrid, si per un costat s'acusava Lluís XIV d'ingerència en la política espanyola, per l'altre, si no intervenia, es deia que havia deixat al seu net en el tron d'Espanya, per desfer-se de la responsabilitat d'haver d'actuar en aquell país. L'alta noblesa espanyola, no havia recolzat al seu rei en res; entre altres mostres de desídia, els francesos els retreien que cap d'ells havia acompanyat al seu rei a defensar les possessions italianes. Els espanyols es queixaven de que les finances del país estaven en mans d'un francès, Jean Orry; però no tenien en compte que, abans d'ell, durant molts anys, cap espanyol havia estat capaç de redreçar-les. Mentre els dos cardenals, Portocarrero i d'Estrées es barallaven, Orry volia implantar el seu sistema fiscal per decret reial, passant per sobre dels "Consejos", i Felip, per ordre de Lluís XIV, va consentir.⁵

---

¹ «*La petite reine avait adopté avec son époux une méthode qui devait réussir auprès d'un prince indécis sur les moindres choses; c'était, en lui proposant un parti, d'en exiger la décision sur-le-champ. Philippe, se voyant ainsi pris au dépourvu, n'essayait pas de trouver une détermination qu'il eût fallu chercher longtemps au-dedans de lui, et le fatal consentement s'échappait de ses lèvres à l'insu presque de sa pensée.*» (Louville, t. II, p. 51)

² Baudrillart, t. I, p. 142

³ Baudrillart, t. I, p. 145

⁴ La P. des Ursins a Torcy, mars 1702, M.A.E., CP Espagne, t. 109, fº 103, a Baudrillart, t. I, p. 130

⁵ Baudrillart, t. I, p. 152

Mentre, cadascú mirava per a ell mateix, Felip es sentia desemparat, i a vegades enganyat pels membres del seu govern; pensava que tothom l'havia mentit respecte al nombre de soldats, les armes, la munició, l'artilleria; fins i tot respecte als moviments que hauria d'afrontar el seu exercit en la campanya d'Extremadura, que hauria de ser la primera de la guerra de Successió a la Península Ibèrica. L'inexpert Felip es trobava desvalgut davant l'exèrcit imperial que s'apropava.¹

D'alta banda Lluís XIV estava tip de prestar ajuda a Espanya, perquè li costava molts diners; i no li ho agraïen. Però no es podia permetre abandonar, en mans dels aliats, ni Espanya, ni al seu net. Louville malgrat que volia que la influència francesa a Espanya continués, no parava d'escriure a Versalles exposant exclusivament els defectes dels membres rellevants de la cort; per a ell: la reina era ambiciosa i presumptuosa, falsa, avara, hipòcrita; la Ursins, llibertina i lladre, que, conjuntament amb el seu amant d'Aubigny, venia càrrecs, i trahia França país que odiava; Orry deshonest; Daubenton un truà; i el rei d'Espanya, que no tenia voluntat, seria destronat, abans d'acabar l'any, si el seu avi no enviava l'exèrcit per ajudar-lo. Torcy ja no es podia refiar d'algú que deia aquestes coses; així va començar la fi d'un dels homes que més fidel havia estat a Felip V, i que millor el coneixia.²

Ja feia un temps que Louville era durament criticat. Se li retreia la seva excessiva participació en assumptes d'estat, de tenir massa familiaritat amb Felip V, i de ser massa crític i altiu envers als espanyols. Louville atribuïa aquests retrets al duc de Savoia, el qual, segons ell, els introduïa mitjançant la seva filla; també sospitava que l'antic ambaixador, Harcourt, podia haver contribuït a desprestigiar-lo, perquè, en el seu moment, no havia tingut en compte el seu parer d'aconsellar al rei no fer la campanya d'Itàlia. Malgrat que, pel rei de França, Louville era encara necessari a Espanya, va ordenar que el despatxessin si abusava de la confiança de Felip, o provocava discòrdia.

Pel maig, es van detenir dos espies que l'*Almirante de Castilla*, Juan Tomás Enríquez de Cabrera, havia enviat a Espanya per observar els moviments que es feien a Cadis, i altres assumptes relacionats amb la guerra. D'altre costat, Cèsar d'Estrées va rebre un avis de l'ambaixador francès a Portugal, Rouillé, que el prevenia contra una possible conspiració en contra dels reis d'Espanya, i, en general, dels francesos d'aquella cort.³

---

¹ Baudrillart, t. I, p. 160

² Baudrillart, t. I, 163

³ "Il y eut hier 8 jours que le Cardinal d'Estrées fit part à la Princesse des Ursins de lettres qu'il avoit reçues, par un courrier exprès de Portugal, d'une espèce de conspiration contre moy, contre la Reyne, et contre tous les François qui sont en Espagne. (...) Mon dessein est, en cas que je despesche quelqu'un, d'envoyer Louville et Orry; c'est le seul moyen de faire

Van córrer veus per Madrid de que Portocarrero, i el seu confident Urraca, podien estar-hi involucrats. En els *corrillos* de la capital es parlava de “vespres sicilianes”, en al·lusió a la matança de francesos, del dilluns de Pasqua del 1282, per part dels habitants de Palerm, que es va estendre per tota Sicília. Els reis d’Espanya es van espantar tant que van decidir enviar un delegat a Versalles, per donar compte de l’assumpte al rei de França. El cardenal d’Estrées, però, opinava que calia estar millor informat abans d’escampar tal inquietud; però com que estava gelós de l’autoritat de la que gaudia Orry, va escriure a Versalles en contra d’aquest, amb tan poca moderació que la queixa es va tornar en contra seva.¹

Els escollits per anar a Versalles van ser Louville i Orry. Ambdós van marxar de Madrid el dia 3 de juny,² per informar Lluís XIV, de paraula, sobre “*bien des choses qui sont de sa connoissance,*” com deia Felip.³ Louville -per causa d’haver estat involucrat en la discòrdia entre la princesa dels Ursins i el cardenal d’Estrées- ja havia demanat ser cridat a França, però Felip havia considerat que no era el moment apropiat, ja que la campanya d’Extremadura estava a punt de començar, i el podia necessitar. Felip demanava a Lluís que el fes tornar a Madrid el més aviat possible, més endavant ja es parlaria de la seva marxa definitiva, ja que calia d’acomiar-lo tal com es mereixia, pels llargs serveis prestats.⁴

Louville, tal com Felip havia demanat al seu avi, va tornar a finals de juny d’aquell any 1703. Lluís deia a Felip el 24 de juny: «*Je vous envoie Louville comme vous l’avez souhaité. Orry doit le suivre incessamment.*»⁵ Uns mesos després, a mitjans de novembre del mateix any, Charles-August d’Allonville, marquès de Louville, marxava definitivament de Madrid. El rei de França li va concedir el govern de la província de

---

informer à fonds V.M. de tout ce qui se pasa icy, et de vous mettre en estat de prendre des résolutions convenables à la véritable situation où je me trouve, n’estant pas possible que vous le sachiez autrement.” (Felip V a Lluís XIV, Madrid, 23-V-1703, M.A.E., CP Espagne, t. 123, fº 262)

¹ Noailles, p. 150

² “*Orry que le Roy vous depeche, vous informera de la situation où nous sommes icy; il y en a peu de plus triste.*” (Felip V a Lluís XIV, Buen Retiro, 2-VI-1703, M.A.E., CP Espagne, t. 124, fº 12)

“*Mr. de Louville et luy (Sr. Orry) sont partis ce matin.*” (C. d’Estrées a Lluís XIV, 3-VI-1703, M.A.E.F., CP Espagne, t. 124, fº 15)

³ Felip a Lluís XIV, Buen Retiro, 3-VI-1703, M.A.E., CP Espagne, t. 124, fº 13

⁴ “*Je fais partir Louville, suivant ce que j’ay mandé à V. M., par ma lettre du 2. Il y a bien des choses qui sont de sa connoissance, dont il est bon qu’il vous informe lut mesme. Il s’estoit imaginé que la part qu’il a eue, dans la querelle entre le Cardinal d’Estrées et la P. des Ursins, devoit luy faire prendre le party de me quitter, et que je devois luy en donner la permission. Je n’ay pas jugé à propos de la luy accorder, dans les conjonctures présentes et au commencement d’une campagne, où je puis avoir besoin de luy. J’ay à dessein remis à son retour à luy faire le bien que ses longs services, qu’il m’a rendus, méritent. Ainsy, quand bien mesme vous approuveriez qu’il se retirast, je vous prie, de ne pas laisser de me le renvoyer au plustost.*” (Felip V a Lluís XIV, Buen Retiro, 3-VI-1703, M.A.E., CP Espagne, t. 124, fº 13)

⁵ “*Je vous envoie Louville comme vous l’avez souhaité. Orry doit le suivre incessamment. Tous deux m’ont rendu les lettres que vous leur avez confié, et Orry, suivant vos intentions, m’a exliqué les détails que vous avez remis au compte qu’il m’en remettrait.*» Lluís XIV a Felip V, Marly, 24-VI-1703, M.A.E.F., CP Espagne, t. 126, fº 7 o 78?

Courtrai, en la part occidental de Flandes, i una pensió considerable; però la pensió no es va pagar durant gaire temps, i Courtrai va caure en mans enemigues poc després.¹ Com veurem més endavant, Louville no va tornar a Madrid fins el 1716, moment en que serà important recordar, que, en aquest 1703, en tant que súbdit francès, va tornar a França per ordre de Lluís XIV, i no de Felip V, tal com aquest darrer deixa clar en aquesta carta: «*Louville s'en va (...) Ce sera sans doute ce (...) qui vous aura fait prendre le parti de le rappeler.*»²

Pel que fa a Orry -el qual recordem que havia marxat amb Louville a Versalles el 3 de juny del 1703- després d'informar detalladament, sobre assumptes de guerra i hisenda, al rei de França, com es desprèn de la correspondència d'aquells dies entre ambdós reis, també va tornar a Madrid. El 31 de juliol del 1703 ja hi havia arribat: «*Depuis qu'Orry est arrivé je me suis fait rendre compte journellement de l'état de mes troupes, et j'ai découvert qu'on m'a trompé (...) Je voudrais bien que V. M. eut la bonté de me mander si j'ai raison, car je me trouve bien fort quand vous m'approuvez.*»³ Una vegada més Felip s'adonava de que Orry estava al corrent dels assumptes que li pertocaven i, quan l'informava, li deia la veritat; es podia refiar d'ell. També una vegada més reclamava l'aprovació del seu avi, com es desprèn de la darrera frase de la carta anterior.

Respecte al cardenal d'Estrées, en resposta als precis constants dels reis d'Espanya, de que fos cridat a França, Lluís XIV va decidir, a finals de juny, que estava decidit a reemplaçar-lo, però que no convenia fer-lo tornar a França amb pressa. El seu nebot, l'abbé Jean d'Estrées, seria el nou ambaixador: «*J'ay su par Orry les raisons que vous aviez eues de me demander par Louville le rappel du cardinal d'Estrées. Je vous l'accorderai (...) gardez seulement le secret de la résolution que je prends. Il y a des mesures à observer en retirant un home recommandable d'ailleurs par son mérite et ses services. Il ne demeurera que peu de mois encore auprès de vous, mais il faut qu'il paroisse qu'il souhaite de revenir, et je suis persuadé qu'il ne sera pas difficile de le disposer. (...) Vous serez bien que l'on croie en Espagne que vous avez confiance en mes ambassadeurs. Jamais on ne le croira, si on voit que je les rappelle malgré eux. (...) Enfin je retirerai le cardinal d'Estrées, mais je ne puis le faire que de quelques mois.*

---

¹ Baudrillar, t. I, p.

² «*Louville s'en va; je n'en ay sceu la raison que par un projet de lettre qu'il m'a fait présenter par l'abbé d'Estrés, et qu'il m'a très pressé de signer. Je le luy ai refusé, sur ce que j'ai reconnu que cela tendoit à luy donner une espèce de créance auprès de vous, sur toutes les tracasseries passées, qui luy auroit pu donner lieu d'aller seconder tous les mauvais contes, que je sçay que le cardinal d'Estrées tachera de vous faire. Il est faucheux qu'il ait sceu engager Louville dans tout ce qu'il a voulu faire, pour laisser icy en division ceux qu'y sont restés. Ce sera sans doute ce qui vous en est revenu, qui vous aura fait prendre le parti de le rappeler. Comme vous ne m'en avez rien mandé, je n'en sçay rien de positif.*» (Felip V a Lluís XIV, Madrid, 14-XI- 1703, M.A.E., CP Espagne, t.125, fº 368)

³ Felip V a Lluís XIV, Madrid, 31-VII-1703, M.A.E., CP Espagne, t. 124, fº514

Puisque vous êtes content que l'abbé d'Estrées demeure je lui donnerai lettre d'ambassadeur après le départ de son oncle...»¹

Cèsar d'Estrées va ser cridat a França pel juliol,² però no va sortir d'Espanya fins més endavant, el 10 d'octubre del 1703.³ El seu càrrec, per ordre de Lluís XIV, va passar a mans del seu nebot, Jean d'Estrées.⁴ El rei de França aconsellava a Felip que no el fes entrar al *despacho*, que, amb tot el que havia passat, era convenient que al *consejo* només hi hagués espanyols.

Els darrers dies de juliol d'aquell any, Felip, que preveia la marxa de Portocarrero, pensava en substituir-lo per Mancera o Montellano.⁵ Efectivament Portocarrero va dimitir pel setembre, en saber que Cèsar d'Estrées marxaria. Aquesta vegada era per sempre; les úniques paraules que els reis van poder aconseguir d'ell van ser: «*No puedo más.*»⁶

Un altre personatge important, de l'entorn més proper al rei, era el seu confessor, el jesuïta pare Daubenton,⁷ el qual també es va veure implicat en les *càbales*⁸ d'aquelles mesos. D'Estrées i Louville van tractar de convèncer Felip, de que el jesuïta, que tenia pretensions de ser Inquisidor General, el volia governar. Felip es va adonar de que, mitjançant el sagrament de la confessió, el capella li imposava "*des choses fort extraordinaires*", i va demanar seu avi que li envies un altre confessor, que fos del seu gust. La reina es queixava a Lluís XIV dient: «*Le Roy, votre petit-fils, et moy, avons été trompes bien vilainement, en nous confiant si entièrement à son confesseur. À qui, Bon dieu, peut-on se fier quand de pareilles gens nous trompent, et dans des choses si essentielles!*» Daubenton, conscient de que també corria el perill de ser substituït, va escriure a Lluís XIV demanant perdó; argumentava que, en totes les intrigues en les

---

¹ Noailles, p. 150-151

² Baudrillart t. I, p. 152

³ "*Trois semaines avant Louville, le 10 octobre 1703, le cardinal d'Estrées s'était enfin décidé de sortir de Madrid (...) Il avait refusé de prendre congé de la reine en cérémonie, et s'était moqué d'elle dans la dernière visite qu'il lui avait faite.*" (Baudrillart, t. I, p. 166) Baudrillart s'equivoca en la data de sortida de Louville de Madrid. Ja que, com hem assenyalat, tant Felip com Maria Lluïsa, i també el C. d'Estrées, diuen, en cartes diferents, que va sortir amb Orry el 3-VI-1703.

⁴ "*L'abbé d'Estrées succéda son oncle. Il ne devait pas tarder à se briser à son tour contre les mêmes obstacles.*" Baudrillart, t. I, p. 160

⁵ "*Une chose en laquelle il est encore très important que vous me fassiez sçavoir vos sentiments c'est si vous approuvez le choix que je me propose de faire du M. de Mancera et du Président de castille pour remplacer le Cardinal Porto Carrero, s'il se retire.*" (Felip V a Lluís XIV, Madrid, 31-VII-1703, A.M.A.E.F., CP Espagne, t. 124, fº 514)

⁶ Felip V a Lluís XIV, 21-IX-1703, A.M.A.E.F., 37CP, 118, fº 252, a Baudrillart, t. I, p. 166

⁷ Guillaume Daubenton (sovint escrit també d'Aubenton) (Auxerre, 1648/Madrid, 7-VIII-1723) Havia entrat a la Companya de Jesús el 1665. Va formar part del seguici que va acompanyar Felip V en el seu viatge a Madrid ja com a rei. Va deixar ell seu càrrec el 1705, per causa de les intrigues de palau, per anar a Roma. Va ser cridat, per Felip V el en 1716, per ocupar el càrrec de confessor per segona vegada, fins a la seva mort. Es va distingir per la seva oposició al jansenisme.

⁸ CABALE: complot, conspiració

que havia participat, ho havia fet empès pels d'Estrées o per Louville;¹ fins i tot es va fer recolzar, davant del rei de França, pel pare La Chaise.² Felip V, dubtava en despatxar-lo, i demanava parer al seu avi: « *Depuis que le Père d'Aubenton a connu que j'étois mal satisfait de sa conduite, il m'e dit des choses si essentielles pour sa justification, que je ne sçais plus qu'en croire. (...) Je vous laise à décider sur le pardon qu'il me demande. Je vous avoue qu'ayant reconnu sa simplicité en tout ce qu'il m'a dit pour sa justification, je me suis trouvé ébranlé. Il ne sera cependant que ce que vous me conseillerez.* »³ El rei de França no es volia immiscir en aquest assumpte, i deixava decidir a Felip, això sí, si Daubenton es quedava havia de mantenir-se allunyat dels "afers temporals."⁴ Així doncs, Daubenton encara trigaria en marxar.

A rel del desgavell entre les persones del seu entorn, l'estiu del 1703, Felip V va fer pel seu compte diversos canvis en el *despacho*. A finals d'agost governava només amb Orry, i els dos secretaris del *despacho*, Ubilla i Canales. Allò que els dos secretaris li comunicaven, respecte als afers d'État, Felip ho feia examinar secretament per Orry. D'aquesta manera no resultava tan obvi que era realment Orry qui manava. Resulta evident que el rei ell no decidia res, només supervisava per donar compte al seu avi. No és estrany que estigués content d'aquesta manera de "treballar" tal com ell mateix deia a finals d'agost: « *Je ne tins point mon Despacho le lendemain que les cardinaux ont cessé d'y assister, et je ne commençais que le jour suivant à y travailler, comme j'ay fait depuis le matin avec Rivas, et le soir avec Canales. L'un et l'autre m'y ont rapporté plusieurs affaires d'une nature à ne pouvoir pas les décider sur leurs avis, et encore moins par moy même. Cela m'ayant extrêmement embarrassé, je ne trouvoit point de meilleur expédient que celui de garder les pièces, et l'extrait avec l'avis par écrit, du secrétaire pur donner le tout à examiner secrètement à Orry afin qu'il m'en rendit compte. Il l'a fait et il continue. Cette manière de travailler me fait plaisir, car je prends, par ce moyen, tous les éclaircissements dont j'ay besoin, et je décide sur chaque affaire avec une entière connoissances.* »⁵

---

¹ *Le P. d'Aubenton prétend de plus que tout ce qu'il a dit et fait depuis qu'il se mesle d'intriguer avec les ( ) les autres luy a esté ( ) partie par le Cardinal et partie par l'abbé d'Estrées et Louville.* (Felip V a Lluís XIV, Madrid, 22-IX-1703, M.A.E., CP Espagne, t. 118, fº 42)

² Baudrillart t. I, p. 165

³ Felip V a Lluís XIV, Madrid, 29-X-1703, M.A.E., CP Espagne, t. 125, fº 334

⁴ *C'est à vous de juger si vous étiez content de la justification du P. d'Aubenton; si elle ne suffit pas, je ferai partir, quand vous le voudrez, un autre Confesseur jésuite dont on m'a dit beaucoup de bien. Vous ne pouvez prendre conseil que de vous-même, sur la confiance que vous devez avoir pour vôtre confesseur. Si vous gardez le vostre, au moins ordonnez-lui bien (précisément), de ne se mesler dans aucune affaire temporelle.* (Lluís XIV a Felip V, Fontainebleau, 23-X-1703, A.H.N., Estado 2460)

⁵ Felip V a Lluís XIV, Madrid, 22-IX-1703, M.A.E., CP Espagne, t.125, fº 254

Antonio Cristobal de Ubilla i Medina, marquès de Rivas del Jarama, era *Secretario del Despacho Universal*, i *Notario General del Reino*, des del temps de Carles II. «*Era un hombre de baja esfera, como todos los que ocupan en España las primeras secretarias, y si llegó a desempeñar la universal, fue porque se había distinguido en varios empleos importantes. Era ladino, cortés, agudo, y además resuelto, dotado de tino y perspicacia, y de grande capacidad para los negocios; íntegro en cuanto cabe serlo a un hombre criado en aquella suerte de empleos, y constantemente apegado al bien, grandeza y conservación de la monarquía.*»¹ Va acompanyar a Felip V en el seu viatge a Itàlia, i va escriure *Successión de el Rey D. Phelipe V.*, obra que es va publicar el 1704.

Respecte a Ubilla, ens ha sorprès quelcom intranscendent, però que diu molt dels costums del seu càrrec, i de la seva època; un detall que fa pensar en temps medievals, més que en els moderns. Diu el mateix Ubilla, quan descriu el primer dia de treball al *despacho* amb Felip V: «*Llamó el Rey al día siguiente a las nueve de la mañana para el despacho (...) estando el Rey inmediato a la mesa del Despacho, seguía el cardenal por la mano derecha, apartado de la silla por aquel lado en una silla de terciopelo carmesí, seguiale el Gobernador del Consejo sentado en un taburete raso; en el otro lado y en la misma forma el Duque de Arcourt, y yo de rodillas sobre una almohada arrimado al bufete, en que despachaba su Magestad.*»² Això era l'endemà d'arribar Felip a Madrid, el 19 de febrer del 1701, quan Ubilla tenia uns 54 anys. Al cap d'un any i mig, mentre era a Milà amb Felip V, a punt de tornar a Espanya, va deixar de treballar "de rodillas", li va estar permès seure: «*Dispensó la Piedad del Rey el demérito de mi persona, dignándose, de que, como hasta entonces, le avia servido de rodillas en mi empleo, como lo executan los demás, que gozan del honor de ser criados, tuviese en adelante el del asiento, igual a los demás ministros ...*»³ Queda clar que el marquès de Rivas acostumava a passar tota l'estona que durava el *despacho* de genolls, i que això va durar bastant més d'un any! Probablement, durant el regnat de Carles II, va passar també moltes hores en la mateixa posició.

Sobre Manuel Coloma Escolano,⁴ marquès de Canales, diu Conepción de Castro: «*era de linaje originariamente catalán, pero de una rama riojana; era hijo de un antiguo secretario de Estado de Felipe IV, y hermano menor del primer marqués de Canales, secretario de Estado de Carlos II (...) havia sido Colegial Mayor en Salamanca, fiscal en*

---

¹ Emanuele Marliani, *Historia política de la España moderna*, Barcelona, 1840p. 466

² Ubilla, p. 96

³ Ubilla, p. 554

⁴ Manuel de Coloma y Escolano (Madrid, 1637/Salamanca, 1717) Casat amb Maximiliana T'Serclaes i Tylli, era gendre del príncep Albert Octavi de T'Serclaes

el Consejo de Ordenes, miembro de este mismo consejo mientras trabajaba en una embajada, enviado extraordinario en Holanda y consejero honorario de Castilla, embajador después en Londres. Felipe V no llamaba pues a un inexperto ni tampoco a nadie falto de integración en el sistema tradicional del gobierno... »¹ Castro continua dient que el seu nomenament de *Secretario del Despacho Universal de Guerra* «se produjo en la primera mitad de septiembre de 1703.» Am la creació d'aquest nou càrrec, els assumptes de guerra ja no arribarien al rei per la via tradicional del *Consejo de Guerra*, sinó que ho farien per la “*via reservada*”, això volia dir que serien tractats directament entre el secretari, Canales, i el rei. Rivas quedava com a *Secretario del despacho de “todo lo demás”*, que era menys del que incumbia a Canales, ja que la guerra, aleshores, era l'assumpte primordial. Canales va ser destituït per l'agost del 1704, quan Jean Orry va ser cridat a França; aleshores Ubilla va tornar a ser l'únic *Secretario del Despacho Universal*. Quan Orry va tornar a Espanya, pel maig del 1705, Canales va tornar a treballar amb ell, en assumptes relacionats amb la guerra.

Haviem dit que, Ubilla i Canales treballaven directament amb el rei. Allò que aquests li comunicaven, Felip ho feia supervisar, secretament, per Orry, tal com ell mateix deia al seu avi, en carta del 22 de setembre, de la qual hem reproduït un paràgraf en al pagina anterior. Segons Baudrillart, l'expert francès en finances, qui de fet no tenia cap càrrec oficial, amoïnàt per la responsabilitat que això representava, va demanar que es formés un *consejo*, que ell mateix es va encarregar de nomenar, del qual formarien part: l'*abbé* d'Estrées i Mancera, Ubilla i Canales serien secretaris, Arias deixaria el càrrec, i el comte de Montellano ocuparia el lloc d'aquest últim com a “*Presidente de Castilla.*”²

Aquest nou “*consejo*” es va topar, ben aviat, amb un greu assumpte de política exterior. El rei Pere II de Portugal, que en començar la guerra s'havia compromès a fer costat als Borbó de França i Espanya, va trencar el seu acord el 16 de maig del 1703, en signar tractat de Lisboa,³ el qual l'obligava a recolzar als països que havien signat el tractat de la Haia, el 1701, a canvi d'annexionar-se certes colònies espanyoles a Amèrica i a la península Ibèrica, si es guanyava la guerra. Amb aquest pacte Portugal esdevenia la base d'operacions dels aliats a la península Ibèrica.

---

¹ Concepción de Castro, *A la sombra de Felipe V. José Grimaldo, ministro responsable (1703.1726)* Marcial Pons, Madrid, 2004, p. 71

² Baudrillart, t. I, p. 168

³ José Pereira Borges de Castro, *Coleção dos tratados, convenções, contratos e atos públicos celebrados entre a coroa de Portugal e as mais potencias*, Imprensa Nacional, Lisboa, 1856, t. I, p. 141

No només a la península Ibèrica es complicava la situació dels Borbó; al nord d'Itàlia, la posició de les tropes espanyoles i franceses esdevenia perillosa quan, el 8 de novembre del 1703, el duc de Savoia també els donava l'esquena, en signar el tractat de Torí, pel qual, ell també es comprometia a fer costat als països de l'aliança de La Haia.¹

Victor Amadeu II havia jugat, com ho feia sovint, a dues bandes, ja que, pel que deia Lluís XIV a Felip V, el 6 de setembre encara havia assegurat la seva lleialtat als Borbó.² La reina d'Espanya, Maria Lluïsa de Savoia, en conèixer la decisió del seu pare, es va desesperar: «*Je viens dans ce moment d'apprendre par une lettre de M. de Tessé que mon père nous a déclaré la guerre. Je ne sçay sur cela quoi dire à V. M., si ce n'est que je suis dans une grande affliction, comme elle peut croire.*»³ Va demanar permís a Lluís XIV, per escriure una carta a Victor Amadeu,⁴ en la qual retreia al seu pare haver-la abandonat, a ella i a Espanya.⁵ Lluís XIV es mostrava comprensiu amb els sentiments filials de Maria Lluïsa: «*Je n'ai pas douté de votre affliction, lorsque vous seriez informé de la conduite du D. de Savoye; et je ne me suis pas trompée en jugeant aussy, que vous ne connoîtrez jamais d'autres intérêts que ceux de V. M. mon petit fils. Je crois qu'il approuve, comme moy, que V. M. continue d'écrire aux deux duchesses, sa mère et sa grand-mère. Vous me demandez mes conseils à l'égard du D. de Savoye. Je croy que vous devez continuer à luy écrire. Je suis persuadé qu'il ne pourra tirer aucun avantage des sentiments que vous luy témoignez, et qu'une fille doit toujours conserver pour son père. Ne faites rien cependant sans les avis du Roy d'Espagne.*»⁶

El 12 de setembre de 1703, en solemne cerimònia al palau de la Favorita de Viena, Leopold I, i el seu primogènit Josep, Rei de Romans, van renunciar als seus drets a la corona d'Espanya,⁷ per cedir-los al seu fill i germà, respectivament, l'arxiduc Carles.⁸ El segon fill de l'emperador del Sacre Imperi Romanogermànic va ser proclamat rei Carles III d'Espanya.⁹ Immediatament es va pactar que, en cas d'extinció de la línia masculina

---

¹ l'Imperi, Gran Bretanya, i les set províncies dels Països Baixos

² «*Je croy que vous devez estre consolé par les assurances positives que le D. de Savoye m'a fait donner qu'il n'avoit fait, et qu'il ne feroit aucune alliance avec mes ennemys, et ceux du Roy d'Espagne.*» (Lluís XIV a Felip V, Marly, 6-IX-1703, A.H.N., Estado 2460)

³ Maria Lluïsa a Lluís XIV, Madrid, 7-XI-1703, M.A.E., CP Espagne, t. 125, fº 355

⁴ «*Depuis que vous m'avez parlé sur le sujet de mon père, je ne luy ai écrit que la lettre que vous me conseillâtes, dont vous croyez bien que je n'ay point eu de réponse, ayant pris le parti extraordinaire qu'il a pris.*» Maria Lluïsa a Lluís XIV, Madrid, 7-XI-1703, M.A.E., CP Espagne, t. 125, fº 355

⁵ Baudrillart, t. I, p. 169

⁶ Louis a Maria Lluïsa, Versailles, 19-XI-1703, A.H. N., Estado 2460

⁷ Carles d'Àustria era net, per via paterna, de Maria Ana d'Espanya, filla de Felip III d'Espanya.

⁸ Carles d'Àustria (Viena, 1-X-1685/bíd., 20-X-1740)

⁹ «*Comme il revient de tous costes que l'Archiduc s'est fait proclamer Roy d'Espagne, dès le 12 du mois passé, et qu'il devoit partir de Vienne le 22, prenant sa route par la Hollande, et par l'Angleterre, pour passer en Portugal, et qu'on asseure qu'il amene 12.000 hommes de bonnes troupes avec luy, je me crois obligé de vous représenter le besoin que j'ay d'estre secouru.*» (Felip V a Lluís XIV, Madrid, 21-X-1703, A.H. N., Estado, 2460.

de Carles, la corona d'Espanya passaria als fills de Josep, ja fossin mascles com femelles, i si aquesta via també s'extingia, heretaria la línia femenina de Carles. Així va ser, el 1745, quan, després de moltes vicissituds, la filla gran de Carles VI, l'arxiduchessa Maria Teresa d'Àustria, va ser emperadriu, governant amb el seu marit Francesc de Lorena.

El 19 de setembre de 1703, l'Arxiduc Carles sortia de Viena per anar a La Haia, on el 3 de novembre va embarcar rumb a Anglaterra, i d'allí, el 6 de maig de 1704, va arribar a Lisboa. L'arribada de Carles a Portugal significava el començament efectiu de la guerra a la península Ibèrica; amb ell van arribar un bon nombre de soldats dels exercits angles i holandès.

A partir d'aquell moment totes les costes de la península Ibèrica quedaven exposades; era necessari "*fixer la guerre*", en un punt de les fronteres, per fer-hi anar l'arxiduc i els seus aliats.¹ Les victòries dels exercits francesos, a Itàlia i Alemanya, van permetre a Lluís XIV fer un pla d'operacions a Espanya: La millor estratègia era atacar als portuguesos a casa seva, a la frontera portuguesa. Per dèbil que fos l'exercit espanyol, era superior al portuguès, i el príncep T'Serclaes², que les comandava, era un general ben considerat. O bé els derrotaria, i els portuguesos vençuts haurien de signar la pau - la qual cosa significaria un enemic menys- o bé, si la lluita es perllongava, els aliats haurien de donar-los ajut. Si es guanyaven les batalles a la frontera de Portugal es podria acabar la guerra ben aviat. Amb aquesta esperança, el rei de França va decidir enviar tropes franceses comandades pel duc de Berwick. Al cap d'ambdós exèrcits, l'espanyol i el francès, estaria el seu net, Felip V amb el comandament nominal, per evitar tota mena de rivalitats entre Berwick i T'Serclaes.

Per segona vegada des que havia començat el segle, San Felipe relata un fenomen meteorològic, el qual, segons ell, anunciava mals presagis:³ «*Fatal este siglo para la Cataluña, lo predecía con portentos el cielo. En un día sereno del mes de septiembre se vio de repente sobre Barcelona un globo de fuego, cuyo centro tenía color de sangre, ceñido de una nube poco clara, y esta de otro gyro tenebroso y denso, que causaba horror. Así permaneció por espacio de una hora el fatal meteoro adverso a el sol.*

---

¹ Baudrillart, t. I, p. 169

² Albert Octavi, príncep de T'Serclaes de Tilly (1646/1715) Militar flamenc al servei d'Espanya, va tenir un paper important durant la guerra de Successió. Virrei de Navarra (1706-1709), Capità general de l'Aragó (1711-1713) i capità general de Catalunya (1714-1715). Va iniciar la construcció de la Ciutadella de Barcelona, i va ser el responsable del trasllat de la universitat de Barcelona a Cervera.

³ El primer fenomen meteorològic va s e pel maig del 1701; el relata per San Felipe, t. I, p. 75. Vegeu la fi del capítol 4: LLUÍS XIV REGNA A ESPANYA.

Lentamente después se extendió la negra nube por toda la región, como obruyendola; el centro en que ardía la llama, procuró consumir la más próxima materia con demostrable voracidad. Luego se oyeron ruidos, y estruendos formidables, que no eran como truenos, sino como tiros de cañón, y fusilería, alternados, a modo de los que se oyen en una batalla, porque si algún rato cesaba el ruido, después crecía, y se oían como tambores, ya como armas disparadas, combatiendo entre si las nubes; ni por una hora se aquietó el cielo, y aunque no se vio fuego como rayo, se veían centellas, y oían unos chasquidos, como si echasen hojas de laurel sobre las brasas, hasta que consumida la materia, y desvanecido el fuego, se extendió la nube, menos densa, por toda la Cataluña. Permaneció por más de dos horas esta sombra que desapareció, elevándose el vapor a la suprema Región del Aire, con lo qual quedó nublado el día; y quitó el horror de esta sombra de la noche. (...) Así habla Dios en la naturaleza, para que le oigamos los mortales. Esto dio asunto a varias interpretaciones (...) el vulgo más fácilmente por su ignorancia supersticioso, lo tuvo a fatal agüero. Dixose en Madrid, que no solo significaba la guerra de Catalunya, pero aún la del Palacio Real, donde en discordia civil, no había dos de un mismo dictamen, queriendo cada uno adelantar su autoridad, con abatir la agena; y lo que era más maravilloso, ver al Abad de Etré, conjurado con la Princesa Ursini, contra su tío el Cardenal de Etré, para sucederle en el empleo.»¹

A Europa, aquells que recolzaven l'Arxiduc Carles d'Àustria, com a rei d'Espanya, van interpretar aquest fenomen com l'ocàs dels Borbó: El sol, símbol de la gloria de Lluís XIV, s'havia revoltat contra sí mateix, amb l'ajuda de Déu.

CONSIDERACIONS MEDIQUES

A rel de l'episodi hipomaniac de l'estiu del 1702, al camp de batalla del nord d'Itàlia, havíem fet un diagnòstic de TRANSTORN BIPOLAR TIPUS II

Felip V va marxar del camp de batalla de Luzzara el 2 d'octubre del 1702. No hem pogut esbrinar perquè va anar cap a Milà, un mes abans del que acostumaven a acabar les campanyes d'estiu. L'ambaixador francès diu que ja feia un mes que Felip insistia en que volia tornar per veure a la reina. «*L'idée fixe de revoir la reine commençait dès lors*

---

¹ San Felipe, t. I, p. 147

à lui faire oublier ses devoirs de prince; il avoua à Marcin, dès le mois de septembre 1702, le désir extrême qu'il éprouvait de retourner à Madrid.»¹

No sabem exactament des de quant havia canviat el seu estat d'ànim; això és, ni com, ni quan, va ciclar de la hipomania cap a la depressió o si l'episodi va remetre, i va tenir un període d'eutímia entre mig. Probablement havia ciclat bastant abans del 10 de setembre, perquè el seu avi, en aquesta data el reprenia amb duresa, per haver-se tornat tant peresós després d'haver mostrat tant de coratge a la guerra. «...dans le temps que vous vous exposez sans peine à tous les périls de la guerre, il semble que le courage vous manque pour combattre un vice aussi odieux.(...) Vous n'avez pas de plus grand ennemi que la paresse...»² Prenem la paret com un signe de desànim

Lluís XIV l'acusa de no ser l'autor de les cartes que li escrivia, ni de les que enviava a la reina, sinó que ho era Louville. Felip responia que les escrivia ell, però les donava a corregir a Louville, perquè en no tenir costum d'escriure cartes de feina, no es refiava de fer-ho prou bé. Deia al seu avi que no comprenia com se'n havia adonat, ja que estava segur de que Louville ho havia dit a ningú. Li prometia que a partir d'aleshores les escriuria ell: «Il est vrai que Louville m'aide à faire mes lettres, mais je ne sais pas comment on a pu s'en apercevoir; car je suis sûr qu'il ne l'a jamais dit à personne. Je les lui donnois en particulier, et il me les corrigeoit et me les rendoit de même. Ce qui m'a obligé d'en user ainsi, c'est que je me défiois de moi-même, et que je n'étois pas encore dans l'habitude d'écrire des lettres d'affaires. J'écris à présent avec plus de facilité, et je ferais sur cela ce que V. M. m'ordonne, et je m'appliquerai le plus qu'il me sera possible.»³ Més que una mostra de paret com pensava Lluís XIV, ho és de gran inseguret.

A finals de desembre, Lluís XIV li demanava esforçar-se en parlar als seus súbdits: «Parlez aussi, s'il est possible plus que vous ne faites, à vos sujets. C'est un effort qu'il est nécessaire que vous faisiez sur vous-même.»⁴ Lluís, el seu germà gran, li deia el mateix, el 7 i el 18 de gener del 1703: «Adieu, mon cher frère, aimez moi toujours comme je vous aime, et parlez un peu aux Espagnols.»⁵ «J'oubliois de vous dire que devant Dieu et devant les hommes, vous êtes obligé de parler plus aux Espagnols que vous n'avez fait jusqu'ici; car, si vous voulez être vraiment puissant, vous ne le pouvez être

¹ Marcin à Torcy, 19-IX-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 101, a Baudrillart t. I, p. 110

² Lluís XIV a Felip V, 10-IX-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 107, fº 233; Baudrillart, t. I, p. 112

³ Felip V a Lluís XIV, 17-X-1702, M.A.E., CP Espagne, t. 109, fº 273, a Baudrillart, t. I, p. 113

⁴ Lluís XIV a Felip V, 19-XII-1702, M.A.E., CP, Espagne, t. 107, fº 233

⁵ El duc de Borgonya a Felip V, Versailles, le 7-I-1703, lettre VIII, p. 19, a *Lettres du duc de Bourgogne au roi d'Espagne Philippe V et à la reine*, Baudrillart & Lecestre, Renouard, Paris, 1912

*qu'en vous faisant aimer.»*¹ El fet de que parles molt poc, malgrat que la timidesa era també un tret del seu caràcter, ho interpretem com a mutisme, manca de comunicació de ganes de socialitzar-se, perquè, que com acabem de dir, el seu avi i el seu germà, els sorprenia.

Considerem que, des que arriba a Madrid procedent de Milà, pel gener del 1703, i durant tot aquell any 1703, Felip V presentava, en el context del seu TRANSTORN BIPOLAR TIPUS II, un EPISODI DEPRESSIU MODERAT-SEVER [296.89 (F31.81)] AMB CARACTERISTIQUES MELANCÒLIQUES.

Havia sigut un any difícil pel rei d'Espanya, i malgrat que ell no havia dit res, al seu avi, sobre la seva salut, en cap de les seves cartes, i que tampoc en deien res els seus col·laboradors més propers, en les que hem pogut llegir d'ells, Lluís XIV li demanava que si era cert el que es deia sobre la seva salut, fes el favor de dir-li: *«On publie dans les pays étrangers que votre santé n'est pas bonne; je suis persuadé que si ces bruits estoient véritables, je le saurois par vous-même. Ils m'inquiètent cependant, et je vous prie de m'en éclaircir.»*² Era doncs públic i notori el seu comportament retret, i li impedia accomplir la seva feina.

5. 6. - LA MORT DE LA REINA MARIA LLUÏSA

Per al període de la guerra de Successió d'Espanya no disposem, de moment, de la documentació necessària per fer el seguiment de la malaltia de Felip V. Malauradament hem de fer un salt, de més d'onze anys, per tornar a trobar el fil conductor del nostre relat. Així doncs el nostre treball que acabava en l'anterior capítol el 1703, continua a principis del 1714 amb els darrers dies de vida de la reina Maria Lluïsa.

La única cosa que de veritat amoïnava a Felip V, per aquells dies, era la salut de la reina. Segons el parer de l'ambaixador francès, Brancas, Maria Lluïsa estava pitjor del que es deia, i els metges estaven d'acord en que no se'n sortiria, però no gosaven dir-

---

¹ El duc de Bourgogne a Felip V, Versailles, le 28-I-1703 Janvier 1703, lettre XI, p. 25, a *Lettres du duc de Boyrgogne au roi d'Espagne Philippe V et à la reine*, Baudrillart & Lecestre, Renouard, Paris, 1912

² Lluís XIV a Felip V, Versailles, 25-XI-1703, A.H. N., Estado 2460

ho obertament. El que anomenaven “*chaleur*” era una febre lenta que la consumia. Els que l’havien vist deien que estava molt trista i melancòlica, però no tant decaiguda com hauria d’estar. L’ambaixador no comprenia com ella podia resistir estar sempre tancada «*sans que depuis plus de dix mois on ayt ouvert une fenestre de son appartement.*»¹

El 3 de desembre del 1713 la reina d’Espanya escrivia a la seva avia paterna,² Maria Joana Baptista de Savoia, la seva darrera carta: «*Vous me marquez, dans votre deuxième lettre, la peine où vous étiez sur ma fièvre. Vous aurez su depuis combien elle a duré, mais qu’enfin j’en suis quitte. Mes forces reviennent petit-à-petit, mais mon appétit ne revient point encore; avec tout cela il n’y a que de la patience à avoir. Mes enfants continuent à jouir d’une très bonne santé. Je ne vous dis rien du roi, puisque je ne doute pas qu’il ne réponde lui-même à vos lettres. Ainsi je finis celle-ci en vous conjurant, ma chère grand-mère, de ne pas douter de mes sentiments, et que je vous aime très tendrement. J’ay reçu, par le courrier ordinaire, des lettres de mes frères, mais comme j’en ay déjà aujourd’hui écrit plusieurs, et que ma tête n’est pas encore dans son état naturel, je vous prie, ma chère grand-mère, de leur dire qu’elles m’ont fait bien du plaisir, et que j’espère leur répondre dans huit jours.*»³

Maria Lluïsa, que aleshores tenia 25 anys, s’havia anat consumint a poc a poc; sofria freqüents accessos de febre alta, disminució de la gana, insomni, i probablement tos, gran malestar, i dolor generalitzat. En les memòries dels contemporanis, en la correspondència diplomàtica, en la de la Princesa dels Ursins, i en la de Felip V a Lluís XIV, dels mesos de gener i principis de febrer de 1714, hem trobat informació, sobre la malaltia i la mort de la reina: El més interessant d’aquests testimonis ho hem recopilat en el capítol: *Malaltia i exitus de Maria Lluïsa de Savoia*, de l’apartat ANNEXES.

---

¹ Brancas a Torcy, 1-I-1714, M.A.E., CP Espagne, t. 228, fº 6

² Maria Joana Baptista de Savoia (Paris, 1644/Torino, 1724) *Madame Royale*, va ser regent del ducat de Savoia durant la minoria d’edat del seu fill Victor Amadeu II, del 12-VI-1675 al 14-III-1784

³ Carta de Maria Lluïsa a la seva avia paterna Maria Joana Baptista de Savoia-Nemours, del 3-XIII-1713 a Mme. la Comtesse della Rocca, *Correspondance inédite de la Duchesse de Bourgogne, et de le reine d’Espagne*, Lévy Frères, Paris, 1865 p. 258

Saint Simon, en les seves memòries, es refereix en varies ocasions a la malaltia de la reina d'Espanya.¹ Diu que passava molt de temps en les seves habitacions, en comptes d'estar amb el rei com tenia per costum, que es deixava veure poc, i que es pentinava, de manera que una toca li amagava, les parts afectades del coll i de la cara.²

MUSEU LÁZARO GALDIANO, MADRID

BUCKINGHAM PALCE LONDRES (C.1713)

Desconeixem les dates exactes en que Miguel Jacinto Meléndez va realitzar ambdós retrats,³ però resulta evident que, en el de la dreta, la reina apareix visiblement més prima i desmillorada, i amb una toca al voltant de la cara i el coll, per amagar els ganglis, tal com ho descriu Saint Simon.

¹ "Il y avait déjà quelques mois que la santé de la reine d'Espagne était altérée: il lui était venu des glandes au cou qui, peu à peu, dégénérent en écrouelles; elle eut des rechutes de fièvre fréquentes." (Saint Simon, t. X, c. XIII)

"La reine d'Espagne, depuis longtemps violemment attaquée d'écrouelles autour du visage et de la gorge, se trouvait à l'extrémité." (Saint Simon, t. XI, c. IV)

² "Son mal l'empêchait de suivre le roi aux chasses continuelles et aux promenades, la tenait encore dans la retraite de son appartement, dans d'autres temps qu'elle passait auparavant avec le roi, la rendait particulière et beaucoup moins accessible au public, et l'obligeait à une coiffure embéguinée, qui lui cachait la gorge et une partie du visage." (Saint Simon, t. X, c. II).

³ Alguns autors atribueixen el retrat de la dreta Francisco Antonio, germà de Miguel Jacinto. Meléndez.

Ja pel gener, Felip no es volia separar ni un instant del costat de la seva esposa, i s'obstinava en dormir al seu costat, la qual cosa que feia témer als metges un possible contagi. L'ambaixador francès Brancas informava a Torcy: «S.M.C. veut toujours coucher dans la chambre de la reine; demeure toute la journée auprès d'elle; et il est fort à craindre que cela ne nuise infiniment à sa santé. Ce prince ne dort presque point; il est dans des inquiétudes, et des agitations continuelles; aussi est-il fort maigre, et fort défait. Toutes les représentations qu'on peut lui faire là-dessus sont inutiles; c'est un mal sans remède, et si la Reyne vient à mourir tout est à craindre pour lui.»¹

L'ambaixador francès Brancas va deixar nombrosa correspondència diplomàtica dels cinc mesos que va estar a Madrid.² La seva missió principal consistia en aconseguir que el rei d'Espanya signés els tractats de ratificació, dels acords que el rei de França havia convingut a Utrecht en el seu nom amb Savoia, Portugal, i Holanda.³ Però Brancas es va trobar en una situació que no esperava. La princesa dels Ursins i Orry el van deixar de costat obertament, en un ambient difícil tan dins com fora de palau. La malaltia de la reina no era passatgera, semblava, pel que deien, quelcom molt seriós. Mentre els servents i altres ambaixadors tenien accés a la reina, de manera relativament fàcil, ell i l'ambaixador de Sicília no la van poder veure fins a mitjans de gener. Segons Brancas no els va causar tan mala impressió com esperaven; potser perquè anava pentinada i s'havia pintat els llavis. Es van assabentar de que li havien prescrit un tractament a base de llet de dona, i esperaven uns dies per veure el resultat.⁴ Naturalment no va tenir cap efecte. Es parlava de traslladar-la al palau del duc de Medinaceli perquè disposava d'una terrassa, en la planta baixa, que permetria a Maria Lluïsa poder prendre l'aire, sense haver-se de moure gaire.⁵

El rei no estava per res,⁶ passava tot el dia amb la reina, casi no dormia i estava molt inquiet, prim, i desmillorat.⁷ Dels tractats que s'havien acordat a Utrecht, només havia

---

¹ Brancas a Torcy, Madrid, 23-I-1714, M.A.E., CP Espagne, t. 228, fº 84

² Louis-Henri de Brancas-Forcalquier, marquis de Céreste (Pernes, 1672/?, 1750) Mosqueter el 1689. Va entrar a la marina el 1692. Enviat a Espanya va participar en el setge de Gibraltar i en el de Barcelona. Entre el 1707 i 1708 va estar en el front de Portugal i d'Extremadura. Designat pel rei de França per substituir Bonnac, va ser designat ambaixador de França a Espanya el 15-VI-1713 però o va arribar a Madrid fins el 23-X-1713 i es va estar fins el 31-III-1714

³ A. Morel –Fatio, H. Léonardon, Recueill des....p. 230-231

⁴ Brancas a Torcy, Madrid, 15-I-1714, M.A.E., CP Espagne t. 228, fº40

⁵ «On a parlé de la faire passer incessamment à la maison du duc de Medina Celi; on croit que cet espèce de changement d'air sera favorable à S.M. parce qu'elle pourra se faire porter sur une terrasse qui est à plein pied de l'appartement qu'Elle doit occuper.» (Brancas a Torcy, Madrid, 8-I-1714, M.A.E., CP Espagne t. 228, fº26)

⁶ «Toutes les affaires sont arrestés et suspendues, S.M. C. ne se détermine presque sur rien.» (Brancas a Torcy, Madrid, finals de gener-II-1714, M.A.E., CP Espagne t. 228, fº78)

⁷ «S.M.C. veut toujours coucher dans la chambre de la Reine demeure toute la journée auprès d'elle; il est fort à craindre que cela ne nuise infiniment à sa santé. Ce prince ne dort presque point, Il est dans des inquiétudes continuelles; aussy est-il fort maigre et fort défait.» (Brancas a Torcy, Madrid, finals de gener-II-1714, M.A.E., CP Espagne t. 228, fº7)

signat la ratificació del de Savoia, però no la de Portugal. La d'Holanda es retardaria per causa de la clàusula del territori que Felip demanava per la Ursins. Felip tampoc es manifestava respecte al tractat de comerç, que havia de signar d'acord amb Anglaterra, el qual, segons Orry, estava en llatí i no s'havia traduït encara, i, a més, tal com estava no era convenien signar-lo. Era però molt important resoldre aquest assumpte abans de l'obertura del parlament anglès, sinó, en no veure la pau assegurada, els anglesos podrien considerar continuar la guerra.

Segons Brancas, s'havia de produir un canvi de govern, planejat per Orry, però el poble de Madrid estava descontent, tothom es queixava d'Orry, i tot el que provenia d'ell era rebutjat. Es podia dir que a Espanya no tenia cap amic, fos de la nacionalitat que fos. A les cruïlles dels carrers hi havia pamflets ordenant als ciutadans francesos sortir de Madrid, i amenaçant Orry, i Macanaz que aleshores era el nou procurador general.¹ Dins de palau els empleats no cobraven des que havia arribat Orry, feia més d'un any. Fins i tot el metge Burlet es queixava de que la princesa i Orry l'acusaven de no haver dissimulat la gravetat de la reina.² La situació a Espanya era més incerta, i inestable del que ho havia estat el 1706 o el 1710. Naturalment les opinions de Brancas, són l'expressió del punt de vista francès, sobre la situació d'Espanya en els mesos de finals del 1714 al principi del 1715. Però el que es pot valorar com a objectiu és l'estat del rei en aquelles dies.

A més, de tot el que ja hem dit, a Catalunya, havia començat una revolta que no hi havia manera de sufocar. En una carta del 5 de febrer d'aquell any, la signatura de la qual no ehem pogut esbrinar de deia: «...*plusieurs volontaires des montagnes d'Aragon ont joint les révoltés de Catalogne. On assure qu'il y en a déjà passé plus de 2.000, tant à pied qu'à cheval. Ils ont encore pris un château appelé Montesquiou, près de l'Urgell, et y ont fait 200 prisonniers. Ils tiennent aussy comme bloquées les petites villes de Cervera, Organya, Oliana, et Pons, et les peuples de la conque de Tremp, du Pallars et de la Ribagorça ont pris les armes. Les principaux chefs de tous ces rebelles sont le Chevalier del Poal, et le nommé Casanovas, Ils veulent aussy former des Régiments et mettre des gentilshommes à leur teste. Cependant M. le comte de Montemar, dont j'ay parlé dans ma dernière lettre, a pénétré, avec son détachement, par le Congost dans la plaine de Vich, a dégagé M. de Bracamonte, a battu les révoltés où il les a trouvés, leur a forcé un pas appelé Notre Dame de Gleve, leur a tué plus de 200 hommes, en a fait 104 prisonniers, les a pareillement chassés de la montagne Ste Hypolitte, et a brulé ce village*

---

¹ Brancas a Torcy, Madrid, finals de gener-II-1714, M.A.E., CP Espagne t. 228, fº78

² Brancas a Torcy, Madrid, finals de gener-II-1714, M.A.E., CP Espagne t. 228, fº78

*après l'avoir pillé. Les paysans de ce quartier commencent à demander miséricorde, et ceux d'Arbucies, pour obtenir de n'estre point mis a feu et à sang, comme ils le méritent, ont rendu les prisonniers qu'ils avoient fait aux Régiments d'Ostende et Nieuport.»*¹

Una setmana abans del decés de la reina, Brancas informava: «*Je ne puis vous exprimer, Monsieur, ma peine et mon inquiétude sur le Roi d'Espagne. Il ne sort point d'auprès la Reyne; il couche toujours dans sa chambre, et y demeure presque toute la journée; les princes y viennent aussi très souvent. Mme. la P. des Ursins dit tout ce qu'on peut dire au Roi d'Espagne (...) Le premier médecin s'est mis à genoux devant lui. Le Père confesseur lui en a parlé plusieurs fois, le Marquis de Villena, pareillement, au nom de tous les Grands, et de tous ses sujets. S. M. C. a répondu à tous la même chose: qu'il ne le vouloit point, et qu'il ne quitteroit la Reine qu'à la mort.»*²

A fi de dissimular la gravetat del seu estat, ningú gosava proposar a Maria Lluïsa que confessés i combregués, fins que el rei va aprofitar un dia de festa per fer-ho tots dos: «*...pero se lo ocultaba la lisonja de los palacios; y más la princesa Ursini, por no afligirla, cuyo imperio se extendía hasta las palabras que habían los médicos de proferir. Era la reina pía, de la vida más ajustada, y llena de virtudes; con todo eso, no era justo collere el desengaño de la vida moral, para que aplicase el ánimo a la eterna: nadie se atrevía a quitarle la esperanza. El rey, uniendo su amor y su piedad, halló el medio término que tomase los sacramentos, como por devoción, en un día de fiesta solemne, y executó lo mismo para quitar a la reina la aprensión; pero ya, sucediéndose unos a otros los mortales accidentes, comprendió su peligro, y recibiendo muchas veces los sacramentos de la confesión y de la eucaristía.»*³

El 5 de febrer Maria Lluïsa va empitjorar. A palau s'esperava amb ànsia l'arribada del metge Helvétius,⁴ la qual cosa es va produir el dia 11 de febrer,⁵ quan, tal com el metge havia suposat, la reina ja estava a les acaballes. L'endemà Alberoni -que aleshores tenia el rang d'enviat de Parma a Espanya- escrivia al seu amic el comte Rocca, dient-li que l'estat en que est robava la reina no permetia al rei ocupar-se dels afers, per la qual cosa

---

¹ Perpignan, 5-II-1714, M.A.E., CP Espagne t. 228, fº88

² Brancas a Torcy, 5 -II-1714, M.A.E., CP, Espagne, t. 228, fº 124

³ San Felipe, t. II, p. 106

⁴ «*Juan Adriano Helvétius, médico holandés nacido hacia el año 1661, murió en Paris el 20 de febrero de 1727, hizo sus estudios en Leyden y luego se trasladó a Paris, donde fue muy atendido por Luis XIV y nombrado médico del duque de Orleans, considerándosele como una eminencia en su profesión.*» (A. Danvila, *El reinado relámpago, Espasa Calpe, Madrid, 1952*, p. 62, n.p.p. 5)

Altres autors contemporanis atribueixen el cognom Schweitzer, tant a ell com al seu pare, l'alquimista Johan Friedrich Helvétius (1630/1709), i al seu fill, el filòsof Claude-Adrien Helvétius (1715/1771) Helvétius seria doncs un sobrenom, que els relacionaria amb el seu origen suís.

⁵ Brancas a Torcy, 5 -II-1714, M.A.E., CP Espagne, t. 228, fº 135; Saint Simon, t. 11. c. IV; Baudrillart, t. I p. 573

el cardenal Del Giudice, a més d'assistir al despacho amb els nous membres, al vespre despachava amb Grimaldo, deia Alberoni "com si fos un primer ministre": *«Il stato pericoloso e lacrimevole nel quale si trova la Regina non lascia luogo al Re di potere acudire ad alcun affare. Oltre al Consiglio novamente formato al quale interviene il signor cardinale del Guiudice, fa di piu la sera il Dispaccio col Segretario D. Giuseppe Grimaldo, co quale risolve ogni negozio come se fosse primo ministro.»*¹

Maria Lluïsa va morir, entre les vuit i les nou del matí del 14 de febrer del 1714,² nou mesos abans de fer els 26 anys, a l'Alcazar de Madrid. El seu cos va estar exposat durant tres dies al saló principal d'aquest palau, i el dia 18 va ser enterrat, amb gran pompa, a l'Escorial.³ *«La désolation fut générale en Espagne, où cette reine était universellement adorée. Point de famille dans tous les états où elle ne fût pleurée, et personne en Espagne qui s'en soit consolé depuis.»*⁴

Felip V anunciava el decés, al seu avi, amb aquestes paraules: *«Votre Majesté qui sait l'attachement que j'ai toujours eu pour la Reine, aura jugé de l'excès de la douleur que je ressens de sa perte, et je me flatte qu'elle aura bien voulu s'y intéresser. Ce coup est si terrible pour moi qu'il n'y a que la soumission à la volonté de Dieu, et le (...) que je fais sur votre tendresse qui puissent me soutenir dans mon affliction...»*⁵

Brancas comunicava oficialment la noticia de la mort de la reina a Torcy, alhora que l'informava dels canvis que s'havien produït a palau: *«Je suis très affligé, Monsieur, d'être obligé de vous apprendre une aussi triste et douloureuse nouvelle, que celle de la mort de la Reine d'Espagne, qui est arrivé aujourd'hui à huit heures du matin (...) On a obligé le Roy d'Espagne de sortir de sa chambre à cinq heures du matin, et des que la Reyne a expiré on a fait monter S.M.C. dans un carrosse, accompagné de son confesseur, et de son capitaine des Gardes, qui l'on conduit dans la maison du Duc de Medinaceli, qui luy estoit préparé, où Elle s'est enfermé dans sa chambre sans vouloir estre vue de qui que ce soit (...) peu de temps après, Mme. la Princesse des Ursins a conduit les trois princes, dans la mesme maison du Duc de Medinaceli...»*⁶ *«...Dieu veuille que ce rude coup ne porte point d'atteinte à sa santé qui (grâces au Ciel) jusqu'à*

---

¹ Madrid, 12 Febbraio 1714, Emile Bourgeois, *Lettres intimes de J.M. Alberoni adressées au comte I. Rocca, ministre des finances du duc de Parme*, Masson, Paris, 1892, p. 283

² "... la mort de la Reine d'Espagne qui est arrivée aujourd'hui à huit heures du matin (...) Elle appelloit seulement les médecins, et surtout Mr. Bulet, pour luy demander si Elle avoit encore longtemps à vivre, afin de profiter de ces derniers moments." (Brancas a Torcy, 14 -II-1714, M.A.E., CP, Espagne, t. 228, fº 145)

³ San Felipe, t. II, p. 138

⁴ Saint Simon, t. 11, c. IV

⁵ Felip V a Lluïsa XIV, Madrid, 26-II-1714, M.A.E., CP, Espagne, t. 235, fº85

⁶ Brancas a Torcy, 14-II-1714, M.A.E., CP, Espagne, t. 228, fº 145

présent est assez bonne, malgré les fatigues extraordinaires que S. M. C. a essuyé pendant la maladie de la Reyne, c'est à quoi tout le monde a une grande attention.»¹

Tal com informava l'ambaixador francès, tot l'entorn del rei estava molt amoïnat per la seva salut. Així que va morir la reina, van traslladar al rei al palau del duc de Medinaceli de Madrid, on poc després la Princesa dels Ursins va portar també als tres infants: Lluís, Felip Pere, i Ferran.² Allí Felip es va tancar en les seves habitacions per no ser vist, ni veure a ningú. Amb aquesta mesura es pretenia que el rei pogués defugir dels seus records, i que tota la família abandonés l'ambient contaminat del palau, donat que la majoria de metges sospitava l'etiologia infecciosa de la malaltia de la reina, malgrat que aleshores no es coneixia. D'altra banda, amb aquest trasllat de residència, s'aconseguia també controlar la seguretat de la família reial, ja que tant Orry com la princesa dels Ursins temien que, aprofitant les manifestacions per la mort de la reina, alguns grups sediciosos poguessin provocar aldarulls públics.³

Diu Saint Simon que va ser la princesa dels Ursins, qui va aïllar, primer la reina l'Alcazar, i després Felip al palau Medinaceli.⁴ Segons el duc, la princesa, en tenir gaire bé segrestats als reis, pretenia manar ella amb l'ajut d'Orry. És cert que per aquells dies, la princesa manava més que mai, però també és cert que ni el rei ni la reina estaven en condicions de fer-ho, per causa de les seves malalties. La reina no la va superar, el rei no es va refer, de la depressió que arrossegava des de feia mesos, fins a mitjans del 1714, quan va decidir, com veurem, contreure un nou compromís matrimonial.

El canvi de residència de la família reial, de l'Alcazar al palau Medinaceli de Madrid, va ser un tema molt comentat en el seu moment, i també per la historiografia posterior; ja

---

¹ Brancas a Torcy, 5-II-1714, M.A.E., CP Espagne, t. 228, fº 148

² *“On a obligé le Roy d'Espagne de sortir de sa chambre à cinq heures du matin, et dès que la Reyne a expiré on a fait monter S.M.C. dans un carrosse, accompagné de son Confesseur et de son capitaine des Grades, qui l'ion conduit dans la maison du duc de Medinaceli qui luy estoit préparée, où Elle s'est enfermé dans sa chambre sans vouloir être vue, de qui que ce soit (...) Peu de temps après la P. des Ursins a conduit les trois princes dans la mesme maison du duc de Medinaceli.”* (Brancas a Torcy, Madrid, 14-II-1714, M.A.E., CP Espagne, t. 228, fº 145)

“El Rey, herido del justo dolor, dexo luego el Palacio; y no queriendo renovar especies en ninguna Casa real, mandó desocupar la que el Marqués de Priego, como Duque de Medina-Coeli, poseia en la calle del Prado.” (San Felipe, t. II, p. 137)

“Le roi sortit aussitôt après du palais, et alla se mettre à l'autre bout de la ville de Madrid, dans une des plus belles maisons, où logeait le duc de Medina-Celi, assez près du Buen-Retiro, où les princes d'Espagne furent conduits bientôt après. Ce choix au lieu du Retiro parut bizarre...” (Saint Simon, t.11, c. IV)

³ *“Mr. Orry me dit, confidemment, que Mm. la P. des Ursins craignoit un peu le peuple de Madrid, qu'on avoit envoyé chercher deux bataillons des gardes espagnoles et wallones...qu'il y avoit un grand nombre de gens sur le pavé, tous créatures de Ronquillo, que pourroient exciter une sédition, et que son sentiment étoit qu'il falloit faire sortir Mr. Ronquillo de Madrid...”* (Brancas a Torcy, 5-II-1714, M.A.E., CP Espagne, t 228, fº 122)

⁴ *“On a vu avec quel art elle avait sans cesse isolé le roi d'Espagne, jusqu'à quel point elle l'avait enfermé avec la reine, et rendu inaccessible, non seulement à sa cour, mais à ses grands officiers, a ses ministres, jusqu'aux valets les plus nécessaires, en sorte qu'il n'était servi que par trois ou quatre, qui étoient François et tout à elle. Le prétexte de la douleur de la mort de la reine continua cette solitude.”* (Saint Simon t. 11, c. 5)

que es va voler veure, en aquest fet, tal com pensava Saint Simon, una estratagema de la princesa dels Ursins, per tenir aïllat al rei i poder-lo dominar a plaer. Però de fet, la idea de canviar de residència no havia estat de la princesa sinó de l'ambaixador, Brancas, a finals de gener: *«Je serois fort d'avis, si ce malheur arrive (es refereix a la possibilitat de que la reina morís), qu'on obligeât d'abord le Roi d'Espagne de sortir de Madrid, et qu'on fit tout ce qui seroit possible pour le distraire. Le Princes y apporteront peut être un obstacle, S. M. C. ne voudra pas les laisser, et c'est d'ailleurs un grand embarras que ce changement, à cause de la suite de tous les Conseils, du moins pourra-t-on l'engager à venir au Buen Retiro, et à sortir du Palais.»*¹ Aquesta carta demostra que, vint dies abans de la mort de la reina, ja es pensava que, arribat el cas, farien sortir al rei del l'Alcazar, per portar-lo, amb els Infants, al Buen Retiro. Probablement la única intervenció de la Princesa dels Ursins en aquesta decisió, va ser la de proposar el palau Medinaceli, perquè ja havia pensat en aquest lloc, uns mesos abans, per traslladar-hi la reina, mentre estava malalta, ja que l'accés de les habitacions als jardins era més fàcil que a l'Alcazar.

L'escriptor Alfonso Danvila y Burguero en la seva obra, del 1953, *El Reinado relámpago*, insistia en la creença de Saint Simon, de que la princesa dels Ursins, mentre la reina es moria, manipulava al rei d'Espanya a fi de governar ella el país, i que després, aprofitant el baix l'estat d'ànim el rei el va segrestar, perpetrant el que ell denomina un "un cop d'estat": *«Aún caliente el cadáver de la Reina, verificábase en palacio uno de los hechos más sorprendentes y más desconcertantes que los españoles hubieran presenciado en la vida de sus soberanos. La Princesa de los Ursinos, resuelta a seguir gobernando Rey y Monarquía, como antes lo hiciera, corría hasta el cuarto donde sollozaba Felipe V en compañía de su confesor, haciéndole descender sin dilación alguna, vestido tal cual estaba, por el cuarto de cámara hasta el zaguán, a fin de tomar el coche de su real caballeriza (...) antes de que la Corte se percatara de ello ya estaba consumado el rapto y el secuestro (...) No contenta con la consumación de aquel verdadero golpe de estado, el primer cuidado de Ana de la Tremoille, al llegar al palacio de Medinaceli y besar la mano del re,y consistió en hacerle firmar un decreto eximiéndola de todas sus obligaciones cerca del cadáver de la reina como camarera mayor, encargando de ellas a la marquesa de Crevecoeur (...) aprovechábase la Princesa del estado de depresión del Monarca (...) La melancolía, aquella incurable neurastenia que de cuando en cuando atacaba ala soberano, sumiéndole en un estado lamentable, oculto cuidadosamente a la corte.»*²

---

¹ Brancas à Torcy, 23-I- 1714, M.A.E., CP, Espagne, t. 228, fº 84

² Alfonso Danvila, *El reinado Relámpago*, Espasa Calpe, Madrid, 1952, p. 64

Som del parer de que el trasllat de palau, així com l'aïllament al qual, la princesa dels Ursins i Orry, tenien sotmès al rei, tenia la intenció de protegir-lo, però també, sobre tot, d'amagar, als ulls del poble, de la Cort, i de Lluís XIV, el deplorable estat de depressió, en que el rei es trobava. És cert però que mentre duraven les crisis el sobirà, aquells que l'envoltaven, aprofitaven per fer i desfer al seu gust, ja que ell no estava en condicions de fer-se càrrec del govern del país.

Com ja hem mencionat, els metges de cambra, i tot l'entorn de Felip V, temia per la seva salut. Helveci anunciava el decés de Maria Lluïsa al rei de França, alhora que li expressava el seu temor a que el rei es pogués contagiar: *“Plut à Dieu que je me fuse trompé dans mon diagnostique, mais il n'étoit que trop bien fondé. C'est avec un extrême regret que j'annonce à Votre Grandeur la mort de la Reine d'Espagne (...) Je suis tellement pénétré de douleur, qu'à peine puis je rendre compte à Votre Grandeur de celle que le Roi ressent; elle est inexprimable. Sa tendresse pour la reine était si grande qu'il n'a pas été possible de dérober à ses yeux ce triste spectacle. Je ne saurois, Monseigneur, sans verser des larmes, penser à l'état cruel où le Roi se trouve. Sa Majesté sortit de son palais, après la mort de la Reine, pour se rendre avec les Princes, ses enfants, dans la maison du Duc de Medinaceli, où Son Altesse, Mme. la Princesse des Ursins, et toute sa court, est occupé du soin de la consoler, et d'apaiser les moments de ses justes regrets. Trop heureux si l'on peut y réussir, et si le Seigneur veut bien conserver sa santé précieuse.»*¹

Branca explicava a Torcy els canvis que s'havien produït, en l'àmbit privat del rei, després de la desaparició de la reina. El rei es vestia a soles i, tot seguit, es deia missa a la seva cambra, on no entrava ningú. Després anava a veure als prínceps, o al jardí, on Mme. dels Ursins passejava amb ell. Acostumava a dinar sol a la seva cambra, i passava la resta del dia amb els prínceps, i la princesa dels Ursins. Sopava en un petit gabinet, de les dependències dels prínceps, on el servien els ajudes de cambra d'aquests, i no hi entrava cap oficial de la seva casa. Així va passar Felip els tres dies següents a la desaparició de la reina.²

L'ambaixador era del parer de que no es podria mantenir gaire temps aquest retir del rei, del qual ja es començava a murmurar, perquè tothom creia que era cosa de la

---

¹ Helveci a Lluís XIV, Madrid, 16-II-1714, M.A.E., CP, Espagne, t. 228, fº 149, 150

² *“Le Roy s'habille en particulier dans sa chambre, où il entend la messe sans que personne y entre, il passe ensuite chez les Princes ou dans le jardin, où Mme. Des Ursins vient ordinairement se promener avec luy. Dine en particulier dans sa chambre, et passe tout le reste de la journée chez les Princes, et avec Mme. La P. des Ursins. Il soupe mesme dans un petit cabinet de l'appartement des Princes, où il est servi par les caméristes des Princes, et aucun des officiers de sa maison n'y entre. Voilà la manière dont S.M.C. a passé ces trois derniers jours. »* (Branca a Torcy, 17-II-1714, M.A.E., CP, Espagne, t. 228, fº 155)

princesa dels Ursins, evitar que el rei parlés amb qualsevol que ella no volgués. Indubtablement, ella tenia tant de crèdit i de poder com tenia abans de morir la reina, la qual cosa es demostra amb el fet que, des de l'endemà mateix del decés, va fer donar el govern de Madrid i la província, i el títol de Capità General, al príncep Pío.¹ Brancas estava sorprès de la poca aflicció que es mostrava, en general tant a la cort com a la vila, per la mort de la reina, a la qual havia vist professar tanta admiració en el passat. Pot ser la seva llarga malaltia havia preparat tothom per un final desgraciat, o pot ser l'afecte del poble verdaderament havia disminuït.²

Un altre motiu que va provocar tota mena de rumors, va ser la sortida de Felip V, fora del palau, durant el dol, en contra dels usos d'aquell temps. Brancas s'explicava així a Torcy, sobre aquest episodi: *«On a engagé le Roy d'Espagne d'aller à une promenade, hier et avant-hier, qui est à une lieue de Madrid, pour dissiper sa douleur, et croyant que l'exercice est nécessaire à sa santé; il est certain que rien ne doit être lus précieux, mais il me semble qu'il auroit pu se promener dans le jardin de la maison où il habite, pendant quelques jours encore, pour ne pas rompre un étiquette, et un usage aussy régulière observé en Espagne, qui est celui de ne pas sortir de la maison pendant neuf jours après la mort des proches. La Cour et le peuple ont été fort surpris de voir leur Roy à la promenade le mesme jour qu'on a porté le Corps de la Reyne à l'Escurial, qui fut hier.»*³ Era costum a la cort de Madrid, i probablement en molts altres llocs d'Espanya, no sortir de casa fins després de passats nou dies de la mort d'un familiar. Felip V, faltant a aquestes normes, va sortir quan va voler a passejar, caçar, i prendre l'aire; o potser li ho van recomanar, per apaivagar la seva tristesa amb una mica de distracció. Aquest comportament va ser malentès, per aquells que el van veure. A partir del relat de Brancas, anys després Saint Simon va escriure: *«La désolation fut générale en Espagne, où cette reine était universellement adorée. Point de famille dans tous les états où elle ne fût pleurée, et personne en Espagne qui s'en soit consolé depuis. J'aurai lieu d'en parler à l'occasion de mon ambassade. Le roi d'Espagne en fut extrêmement touché, mais un peu à la royale. On l'obligea à chasser et à aller tirer pour prendre l'air. Il se trouva en une de ces promenades lors du transport du corps de la reine à l'Escurial, et à portée du convoi. Il le regarda, le suivit des yeux, et continua sa chasse. Ces princes sont-ils faits comme les autres humains?»*⁴ Aquestes frases s'han repetit fins avui dia, i

---

¹ Francisco Pio de Savoya i Moura, M. de Castelrodrigo (Milà, c.1675/Madrid, 15-IX-1723) Militar des de molt jove, després de servir a Milà, Sicília i Nàpols, en diferents llocs del escalafó, va ser nomenat *Gobernador* i *Capità General de Madrid* el 1714; al final del mateix any, en suprimir-se aquest càrrec, va ser governador i capità General de Catalunya. Quan va morir, 1721, era *caballerizo mayor* de la princesa d'Asturies.

² Brancas a Torcy, 17-II-1714, M.A.E., CP, Espagne, t. 228, fº 155

³ Brancas a Torcy, 17-II-1714, M.A.E., CP, Espagne, t. 228, fº 155

⁴ Saint Simon, t.11, c. IV

malauradament es continuen repetint, per expressar desinterès per part del rei, envers la mort de la reina, o, si més no, al seu funeral. Res més lluny de la realitat.

S'ha de tenir en compte que Saint Simon va escriure les seves *memòries*, mai millor dit "de memòria", entre 1739 i 1749, basant-se en l'obra *Journal de Dangeau*, que Philippe de Courcillon havia escrit del 1684 al 1720. Sobre tot volem assenyalar que, quan va morir la reina el 1714, ni Dangeau ni Saint Simon eren a Madrid; de fet, Dangeau probablement mai va viatjar a Espanya, i Saint Simon només una vegada, el 1721, com explicarem més endavant; per tant, l'anècdota sobre el funeral de la reina, tant Dangeau¹ com Saint Simon la van haver de conèixer, en el seu moment, per la mateixa font que nosaltres avui dia, això és mitjançant la carta, que acabem de mencionar, de l'ambaixador Brancas al primer ministre de França, Torcy, del 17 de febrer de 1714.²

Al seu torn, Danvila, el 1953, influït per Saint Simon, ho va "adaptar", d'aquesta manera: *«Por cierto que en una de aquellas primeras salidas (a pasear antes del novenario, con objeto de distraerse y gozar un poco del aire libre) ocurrió, o se inventó el hecho que tan comentado fue en su tiempo, y que el Duque de Saint Simon recogió en sus memorias; según estas, Felipe V, al regresar de caza, habíase encontrado con el cortejo que acompañaba los restos de su esposa hasta El Escorial. Al divisar la comitiva, el Monarca la contempló en silencio, siguiéndola con los ojos, y después dio orden a los caballeros de continuar su marcha, lo que hacía preguntarse al palaciego escritor: "Ces princes sont-ils faits comme les autres humains?"»*³ Aquesta darrera frase deu de ser considerada impactant o comercial, per molts autors, ja que tots la repeteixen.

El trasllat de la família reial al palau dels Medinaceli, també va crear gran controvèrsia per un altre motiu. Coincidint amb l'arribada dels nous inquilins reials, en aquest edifici, es va construir un passadís cobert; una estructura de fusta, que comunicava les dependències del rei amb les dels Infants, en les quals s'estava també la princesa dels Ursins, en qualitat de governanta. Una vegada més Saint Simon descarregava sobre la princesa la seva malícia, escrivint, anys més tard: *«pour y être toujours, et qu'on ne pût savoir quand ils étaient l'un chez l'autre, elle (la princesa dels Ursins) fit faire un corridor de bois, depuis le cabinet du roi, jusque dans l'appartement de ses enfants, dans lequel*

---

¹ "Jeudi 22, à Versailles.- Il arriva le matin un courrier du marquis de Brancas qui apporta la triste nouvelle de la mort de la Reine d'Espagne. Elle mourut le 14 au matin ; le roi d'Espagne demeura auprès d'elle jusqu'au moment de sa mort, et on l'emmena ensuite dans la maison du duc de Medina-Celi, qui est à l'autre bout de Madrid, et on y emmena un peu après les princes ses enfants. L'affliction de ce prince est telle que l'on peut se l'imaginer." (*Journal du Marquis de Dangeau*, Didot, Paris, 1858, t. XV, p.87)

² Brancas a Torcy, 17-II-1714, M.A.E., CP, Espagne, t. 228, fº 155

³ Alfonso Danvila, *El reinado Relámpago*, p. 65

elle logeait, pour pouvoir passer de l'un à l'autre sans cesse sans être aperçus, et sans traverser un long espace de pièces qui étaient entre-deux, et qui étaient remplies de courtisans. Ainsi on ne savait jamais si le roi était seul ou avec Mme. des Ursins, ni elle de même, lequel des deux était chez l'autre, ni quand ni combien ils étaient ensemble.»¹

Duclos² és de la opinió de que la princesa pretenia facilitar la comunicació des dels seus departaments als del rei: «...*pure et simplement elle (princesa dels Ursins) voulait faciliter la communication de son propre appartement à celui du roi* », la qual cosa va donar lloc a tota mena de comentaris i sospites. El memorialista afegeix un “detall” que, va fer augmentar els rumors sobre el “passadís”; aquest es va haver de construir sobre el cementiri d'un antic convent de caputxins, per la qual cosa es van haver d'exhumar els cadàvers d'alguns frares. Va ser un escàndol pel poble de Madrid: «...*pour cette très-suspecte communication, on fut obligée d'abattre un couvent de capucins, et qu'en conséquence, oh! sacrilège, oh! profanation, on exhuma les cadavres, on ôta de l'église le saint sacrement, les moines sortirent en procession, tout Madrid cria.*» Saint Simon encara dona més detalls, diu que corria tanta pressa enllestir el corredor que hi van haver de treballar en dies festius : «*Cet apprentis couvert et vitré fût ordonnée avec tant de hâte, qu'avec toute la dévotion du roi, les fêtes et les dimanches ne furent point exceptés de ce travail...*»³ No respectar el descans dels morts, ni les festes de precepte, no podia ser cosa d'un rei tan creient com Felip V. La opinió pública va fer recaure les culpes en la princesa dels Ursins, qui per aquells dies era molt impopular.

Branças explicava a Torcy que el rei acostumava a sopar amb la princesa, i després de l'àpat ella permetia que entressin a parlar amb ell aquells que a ella li semblava bé, els quals sempre eren els mateixos: Antonio del Giudice príncep de Cellamare, el duc d'Atri, el príncep Pio, el comte de Montijo, i també els marits de les dames de palau, el doctor d'Havré, el pare Robech, i el marquès de Crevecoeur. Per entretenir a Felip, després de sopar, se'l feia jugar als escacs, mentre que la princesa jugava a les cartes, al “*jeu de l'Homme*” o al de “*la Comète*”. A part d'aquestes persones, el rei no parlava amb ningú que no fos Orry o Grimaldo.⁴ Saint Simon explica que la princesa dels Ursins va escollir quatre o cinc homes, de molta confiança, per acompanyar i distreure Felip sempre que

---

¹ Saint Simon, t. 11, c. V

² Charles Pinot Duclos (Dinan, 12-II-1704/1772) Autor de *Mémoires secrets sur les règnes de Louis XIV et Louis XV*, Paris, 1806.

³ Saint Simon, t. 11, c. V

⁴ Branças à Torcy, 19 -II-1714, M.A.E., CP, Espagne, t. 228, fº 159, 160, 161

sortia, als quals anomenaven *recreadores del rei*.¹ Aquesta era la vida que portava el rei al palau de Medinaceli.

La mort de la reina, el trasllat a un nou palau no habitual, la construcció del passadís, i el fet de que el rei passés tot el seu temps amb la princesa, va fer créixer el rumor de que un home tan jove i fogós com ell, no trigaria en tornar-se a casar, i, a la cort, es va començar a elucubrar sobre la possibilitat de que la princesa dels Ursins pensés en quelcom més que en ser la única companyia del rei. Es deia que Déu ja havia beneït Sa Majestat amb prou fills mascles, i que no li calia tenir més descendència, però en canvi si que necessitava una dona que el governés i això, des de sempre, era la Ursins qui millor ho feia. Per aquest motiu, i per que ella era sempre al seu costat, es deia que la princesa s'hi volia casar; que volia imitar el rol de Mme. de Maintenon al costat del seu avi. És molt coneguda l'anècdota que Saint Simon explica sobre aquest tema, en fer-ser ressò dels rumors de finals de febrer de 1714.² Cert dia, el rei va demanar, com feia sovint, notícies de França al pare Robinet, confessor seu i una de les poques persones amb qui ell parlava. L'agosarat capellà va tenir el valor de respondre que, ni a França ni a Espanya, ja no es dubtava de que faria l'honor a la princesa dels Ursins de casar-se amb ella. «*Le roi rougit et répondit brusquement: Oh! Pour cela non.*»³ Aquesta frase ha estat també molt repetida pels memorialistes francesos.

No dubtem que la princesa era molt ambiciosa; també era conscient de la posició de poder de la que gaudia, en estar tant a prop del rei -el qual sempre s'havia recolzat en ella- però pensem que, el que va fer que la Ursins mantingués al rei reclòs al palau de Medinaceli, no va ser la dèria de casar-se amb ell, com es murmurava, sinó, com ja hem dit, voler-lo a amagar, durant la crisi depressiva que va patir pels vols de la mort de la seva esposa. Marie-Anne de la Trèmoille potser ser era, tal com es deia, arrogant, cobejosa de poder i fortuna, manaire, i moltes coses més, però no beneïta. Com podia pensar casar-se amb el rei que tenia 31 anys, si ella en tenia 73! Ni ella ni Felip ho

---

¹ «*Mme. des Ursins choisit quatre ou cinq homes pour accompagner le roi privativement à tous autres, même à ses officiers grands ou autres plus nécessaires. Chalais, Masseran, Robecque, et deux ou trois autres sur la servitude de qui elle pouvait compter, furent nommés pour suivre le roi toutes les fois qu'il sortait. On les appelait "recreadores" du roi, ceux qui étaient chargés de l'amuser.*»

Saint Simon, t. 11, c. V

² «*On soupçonna qu'elle pensait à plus qu'à devenir l'unique compagnie du roi (...) On sema des discours qui parurent équivoques, et qui effrayèrent: il se débita que le roi n'avait plus besoin de postérité avec toute celle dont il avait plu à Dieu de le bénir, mais seulement d'une femme, et qui pût les gouverner. Non contente de passer toutes les journées avec le roi, et comme la feue reine de ne le laisser travailler avec ses ministres qu'en sa présence, la princesse des Ursins comprit qu'il fallait rendre cette conduite durable en s'assurant du roi dans tous les moments (...) Avec tant de mesures, d'obsession, de discours préparatoires, jetés avec soin, on ne douta pas qu'elle n'eût le projet de l'épouser, et l'opinion ainsi que la crainte en devint générale; le roi son grand-père en fut vivement alarmé, et Mme de Maintenon en fut poussée à bout de jalousie.*» (Saint Simon, t. 11, c. V)

³ Saint Simon, t. 11, c. V

desitjaven, ni mai Lluís XIV ho hauria permès. Coincidim amb alguns autors que, en tots aquest comentaris de Saint Simon, es posa de manifest, és la coneguda animadversió que ell sentia per la princesa dels Ursins i també per Mm. de Maintenon, a la qual segons ell, la princesa imitava en tot.

CONSIDERACIONS MÈDIQUES

Sobre l'estat de Felip V els mesos anteriors a la mort de la seva esposa en tenim pocs testimonis directes. L'únic que informa sobre l'assumpte és l'ambaixador francès Brancas que diu: *«S.M.C. veut toujours coucher dans la chambre de la reine; demeure toute la journée auprès d'elle; et il est fort à craindre que cela ne nuise infiniment à sa santé. Ce prince ne dort presque point; il est dans des inquiétudes, et des agitations continuelles; aussi est-il fort maigre, et fort défait. Toutes les représentations qu'on peut lui faire là-dessus sont inutiles; c'est un mal sans remède, et si la Reyne vient à mourir tout est à craindre pour lui.»*¹

Mentre suposadament l'estat d'ànim de Felip V era molt baix, per causa de la malaltia de la reina, que s'agreujava de dia en dia, ell només pensava en reduir Catalunya per la força, rebutjant les propostes que li suggeria tan el seu avi com l'enemic, retardant amb la seva indeterminació la pau per Europa, que encara s'estava tractant.

---

¹ Brancas a Torcy, 23-I-1714, M.A.E., CP Espagne, t. 228, fº 84

6. - LA IMMEDIATA POSTGUERRA

6. 1. – JOSÉ GRIMALDO

José Martínez de Grimaldo y Gutiérrez de Solórzano, malgrat que havia nascut a Madrid el 1660, era, segons diu Noailles, d'origen biscaí.¹ Va començar en l'administració amb Jean Orry, de qui es diu va ser secretari.² El seu pare i el seu avi havien treballat en l'administració de Felip IV, i Carles, respectivament, com a oficials de la *Secretaria de Nueva España*, en la qual ell mateix va començar als 14 anys.

Així que va arribar a Espanya, com a nou ambaixador, a mitjans d'abril del 1705, Amelot va entrar al *despacho*; va ser ell qui va fer nomenar Grimaldo, *Secretario del Despacho de Guerra y Hacienda*. L'11 de juliol del 1705, *con cuarenta años de edad i treinta y uno de experiencia como administrativo*.³ Però Felip ho informava al seu avi, com a cosa seva, el 8 de juliol: «...j'ay jeté les yeux sur un nommé Sr. Joseph Grimaldo, que tout le monde assure être fort habile, et fort honnête homme, pour remplir le poste que je destinois à Vadillo, et je le déclareray dans peu.»⁴ Felip es refiava d'ell, probablement perquè el sabia portar i li feia la feina sense implicar-lo gaire. El 22 de juliol Felip es referia amb aquestes paraules a la seva feina amb Grimaldo: «*Le nouveau secrétaire de la guerre et des finances est entré en fonction. Je travaille avec luy deux fois par semaine, aux affaires qui regardent la guerre et à celles qui regardent les finances dans mon despacho, et je suis fort content de luy.*»⁵

S'ha de tenir en compte, com diu Castro, que ni ell ni Canales prenen les decisions, sinó que l'opinió preponderant en les sessions del *despacho*, sobre els assumptes més importants, eren les del ambaixador francès, al menys fins l'estiu del 1709 en que la presència francesa va prevaldre en el govern espanyol. Els comanaments militars

¹ "Grimaldo, Byscayen, prit le nom Grimaldi depuis sa fortune." (Noailles, p. 562)

² "C'étoit un homme de mérite, originairement commis dans les bureaux d'Orry qui le fit connoître de la Princesse des Ursins, et par elle du Roi. Il parvint par degrés à être secrétaire de la guerre; car on croit quelquefois en Espagne qu'un homme capable de remplir une place peut l'occuper préféablement à un noble ignorant, qui ne pourroit pas se passer de subalternes: témoin Grimaldo, Patiño, l'Ensenada." (Noailles, p. 562)

³ "El hecho es que, como secretario de Guerra y esta vez también de Hacienda, Amelot acabó eligiendo a José Martínez de Grimaldo. El nuevo secretario, nombrado el 11 de Julio de 1705, con cuarenta y cinco años de edad y treinta y uno de experiencia como administrativo, demostraría ser un personaje capaz de ir convirtiendo su cargo en algo más que el de un simple subordinado." (Concepción de Castro, *A la sombra de Felipe V, José Grimaldo ministro responsable (1703-1706)*, Marcial Pons, Madrid, 2004, p.126, n.p.p. 2)

⁴ Le roi d'Espagne à Louis XIV, Madrid, 8 Juillet 1705, M.A.E., CP Espagne, t. 153, f° 36

⁵ Felip V a Lluís XIV, Madrid, 22 Juillet 1705, M.A.E., CP Espagne, t.153, f° 101

francesos eren consultats, i Orry intervenia en tot fins que a mitjans del 1706 va tornar a França, però hauria de tornar el 1713. Grimaldo i Orry es van entendre sempre prou bé. Grimaldo donava les ordres de tot allò que s'havia decidit al *despacho*, i era el responsable de que es complissin; de mica en mica el seu paper es va fer cada vegada més rellevant. Tot el que havia d'arribar fins al rei, havia de passar pel les seves mans.¹ Va ser així fins que el 1726 va caure en desgracia.

En una memòria del 1709, l'ambaixador francès deia d'ell: «*D. Joseph Grimaldo a du bon sens, et de l'activité pour le travail. Il est modeste et désintéressé. Il a été mis en place de mon temps et est plus au fait que personne de la nouvelle forme que l'on a donnée aux affaires de guerre et finance, qui, avec le commerce, forment son département. La multiplicité de matières dont il est chargé lui donne des occasions plus fréquentes d'approcher du Roi. S.M.C s'est fort accoutumé à lui et fait passer par son canal presque toutes les affaires secrètes et extraordinaires, qui seroient naturellement du département de son collègue. Don Joseph Grimaldo est fort aimé et a des manières polies. Il n'a jamais abusé de tout ce qu'on lui a confié, ni de l'estime qu'on lui a témoignée. C'est un home à conserver.*»²

A rel de la mort de la reina Maria Lluïsa va perdre el seu estatus, en passar a ser secretari personal de la nova reina Elisabet Farnese. Per l'octubre del 1714, Felip V li va concedir el títol de marquès.³

Quan Alberoni es va fer amb tot el poder, per la seva influencia sobre la reina Elisabet, Grimaldo va quedar desplaçat però malgrat que no en feia les funcions, el rei mai el va desposseir del títol de *Secretario de Esatdo*, i malgrat que no tenia prou empenta per imposar-lo a Alberoni i a al reina, el veia en secret per despachar. En caure el cardenal ell va recuperar el seu càrrec, que mai havia perdut.

En les instruccions que va rebre Maulevrier, del 9 de setembre del 1720, en començar la seva ambaixada extraordinària a Espanya, hi ha un paràgraf dedicat a Grimaldo: «*Le marquis Grimaldo, à qui le cardinal Alberoni n'avoit lissé que la signature de quelques expéditions de style pour les affaires étrangères, en a repris l'entière administration, et c'est le seul à qui on puisse s'adresser. Il est depuis quinze ans Secrétaire d'État. Son*

---

¹ Concepción de Castro, *A la sombra de Felipe V, José Grimaldo ministro responsable (1703-1706)*, Marcial Pons, Madrid, 2004, p.129

² M.A.E., CP Espagne 193, fº 12-1

³ A. Morel-Fatio et H. Léonardon, *Recueil des instructions données aux Ambassadeurs et ministres de France*, t. XII, Espagne, Alcan, Paris, 1898, p. 159

crédit a assez varié pendant ce long espace de temps. Il est zélé pour son maitre et passe pour avoir de la probité, mais il ne doit être regardé comme un homme d'une capacité étendue, ni qui ait tiré d'une aussi longue pratique du ministère toute les lumières qu'elle auroit pu donner, ni comme un moniste qui décide par lui-même, ni qui aide beaucoup à faire décider son maitre, ce qui est très difficile et dont il n'y a que la Reine seule qui soit capable. Il ne faut pas laisser ignorer à l'envoyé du roi que le marquis de Grimaldo a été en liaison avec la faction de Madame des Ursins, qu'il n'est pas riche, que sa femme le gouverne et est intéressée, et que le Sieur Sartine est ami particulier du mari et de la femme.»¹

El 21 de juny del 17121 va ser *Consejero de Estado*, i pel novembre del mateix any *Presidente del Consejo de Asuntos Extranjeros*. Per l'abril del 1723 *Secretario de Marina i Comercio* fins que, en abdicar Felip V, el 10 de gener del 1724 va marxar a San Ildefonso amb el reis, mentre el seu lloc l'ocupava Orendain al costat el nou rei Lluís I.

En començar el segon regnat de Felip V, sempre al costat del rei, el seu rol en el govern va començar a disminuir, a mida que augmentava el d'Orendain, qui havia estat en un lloc com els seu al costat del jove rei Lluís I durant el seu breu regnat. Ambdós van quedar eclipsats amb el nomenament oficial de Ripperdà, malgrat la qual cosa encara va tornar al seu càrrec en caure l'holandès, però, com veurem més endavant, va ser per poc temps; el 29 de setembre del 1726 vamb l'excusa de de tenir una edat massa avançada pel seu càrrec (tenia 66 anys) Felip V el va despatxar amb una jubilació honorable, el cessament es va fer oficial el 30 d'aquell mes. Orendain va ocupar el seu càrrec. De fet se'l va acusar de proanglès en un moment en que les relacions entre ambdós regnes eren molt dolentes. Va morir pel juliol de l 1733.

---

¹ A. Morel-Fatio et H. Léonardon, Recueil des instructions données aux Ambassadeurs et ministres de France, t. XII, Espagne, Alcan, Paris, 1898, p.354

6. 2. - SEGON MATRIMONI. ELISABET FARNESE

La primera menció sobre Elisabet Farnese, com a candidata a ser la segona esposa de Felip V, Armstrong relata que la va fer Alberoni a la princesa dels Ursins, el mateix dia del funeral de Maria Lluïsa,¹ mentre parlaven de possibles candidates: la germana del rei Joan de Portugal, la filla del difunt rei de Polònia, Mlle. de Clermont, germana del duc de Borbó, i la filla de l'elector de Baviera.² Alberoni ho va saber fer bé, i va aconseguir imposar la princesa Farnese, filla del seu senyor.

El 18 de juny de 1714, el rei d'Espanya escrivia una carta, secreta, que el príncep de Chalais entregava el 27, a Lluís XIV, estant al castell de Marly. Després de llegir la carta, en audiència amb Chalais, i del Giudice, el rei de França va opinar que casar al seu net amb la filla del rei de Portugal prepararia la unió d'aquest regne amb Castella; però que si el seu net preferia la filla del duc de Parma, no hi havia dubte de que aquesta unió seria més avantatjosa que la de la filla de la reina de Polònia, ja que proporcionaria al rei d'Espanya els drets sobre Parma, sobre Plasencia, i pot ser sobre la Toscana; en canvi un casament amb la segona no li reportaria cap benefici.³

El 2 de juliol, Lluís XIV responia, al rei d'Espanya: "*J'approuve votre pensée pour la princesse de Parme, et les raisons que vous avez de la préférer à la princesse de Portugal.*"⁴ Pocs dies abans del matrimoni civil, Lluís XIV ratificava a Felip V l'aprovació de la tria que havia fet de la princesa de Parma: «*Vous savez quels sont mes sentiments sur votre mariage avec la princesse de Parme, et je renouvelle encore avec plaisir l'approbation que j'ay donnée à votre choix V. M. doit donc estre persuadé qu'en répondant à la part qu'elle a voulu m'en donner dans les formes, je souhaite très sincèrement que son bonheur égale la tendresse que j'ay pour Elle.*»⁵

---

¹ Edward Armstrong, *Elisabeth Farnese. The termagant of Spain*, Longmans, Green & Co, London, 1892, p. 11

² "*La robusta salud del Rey, y la pureza de su conciencia le precisaban a nuevas bodas. Participó esta resolución a su abuelo el Cristianísimo, enviando a París al Príncipe de Chalay, a éste efecto, y se discurrió a proponer al rey, para que eligiese a la Infanta Doña Francisca, hermana del Rey D. Juan de Portugal, a una de las hijas del Duque de Baviera, a la Princesa Isabel Farneseo, hija del Duque Odoardo (ya difunto), o si quisiera una de sangre Real de Francia, se le propuso la hija del Principie de Condé. El Rey se inclinó a la pamesana a lo que cooperó mucho la Princesa Ursini, contra las instancias del Conde Albert, enviado a este tiempo del Duque de Baviera en Madrid, que proponía grandes ventajas al Rey, de casarse con la hija de su soberano*" (San Felipe, t. II, p. 149,155)

³ Baudrillart, t. I, p. 593

⁴ Lluís XIV a Felip V, 2-VII-1714, A.H.N., Estado, 2460, a Baudrillart, t. I, p. 594

⁵ Lluís XIV a Felip V, 2-VII-1714, A.H.N., Estado, 2460

Diu San Felipe: «*Los Castellanos hubieran querido que fuese la Infanta de Portugal, por lo bien que han probado en España las Reinas Portuguesas. Diose al Cardenal Acquaviva el encargo de tratar este matrimonio, que se concluyó luego en 16 de Septiembre; y habiéndose enviado poderes del Rey al Duque de Parma, se celebraron magníficamente en Parma las bodas, y se saludó Reyna de España la Princesa Isabel.*»¹

El 25 d'agost es va signar a Parma el contracte matrimonial dels reis d'Espanya.² La cerimònia religiosa, per poders, es va celebrar, també a Parma, el 16 setembre 1714.³ L'endemà Elisabet Farnese va començar el viatge cap a Espanya. Fins a Monte Cento Croci la van acompanyar: el seu padastre i oncle Francesc Farnese, la seva mare Dorotea Sofia de Neoburg, i el cardenal Acquaviva; d'allí fins a San Pier d'Arena, al costat de Gènova, on van embarcar, va continuar la resta del viatge amb la princesa Piombino i el marquès de Scotti.⁴

Mentrestant, Felip V havia ordenat Alberoni, en qualitat de representant de Parma a Espanya, anar a Vinaròs a rebre la reina i el seu seguici, que havien d'arribar en vaixell: «*S. M. m'ha ordinato di prepararmi a partiré per Vinaros, ove si suppose sarà lo sbarco della regina; essendosi degnato dirmi che, fra tutti quelli che avranno l'honora de serviré S.M. nel viaggio, m'haveva scielto per la persona di maggiore sua confidenza. Hora vedeti le peripezie del mondo. Chi havrebbe detto il giorno tredici di giugno 1712, che parti di Vinaros, con tanto dolore e mestizia, dovevo io oggi ritornavi a vedere con gioia sbarcarvi una Principessa di Parma, Regina di Spagna! Oh quanto adorabili sono i giudizi di Dio!*»⁵

Però l'atzar va fer que, tal com li havia passat, anys enrere, a Maria Lluïsa de Savoia, també Elisabet es va marejar, per la qual cosa es va negar a continuar viatge en vaixell, i ho va haver de fer per terra, bordejant la costa italiana i francesa.

Creuant els Pirineus, va arribar a Pau el 29 de Novembre.⁶ Allí la va anar a trobar la seva tia, germana de la seva mare, Marianna del Palatinat-Neoburg, vídua de Carles II d'Espanya. Les dues reines van passar un parell de dies juntes, durant els quals van tenir temps de fer-se confidències i, sobre tot, Marianna va poder demanar a Elisabet

---

¹ San Felipe, II, 159

² Danvila, *El reinado Relámpago*, 73

³ Armstrong, *Elisabeth Farnese*. p. 15

⁴ Armstrong, *Elisabeth Farnese*. p. 21

⁵ Alberoni a I. Rocca, Pardo, 27-VIII-1714, *Lettres intimes de J.M. Alberoni au comte I. Rocca, ministre de finances du duc de Parme*, Annales de l'Université de Lyon, t. IV, G. Masson, Paris, 1892, p. 333

⁶ Baudrillart, t.I, p. 605

que intercedís davant el seu marit, per que li permetés tornar a Espanya,¹ d'on Felip l'havia exiliat, en arribar ell, el 1701. No sabem si Elisabet ho va demanar, però si que Felip va trigar molt en permetre-ho. Marianna es va casar amb Jean de Larrétéguy, amb qui va viure a Baiona fins el 1739, any en que li va ser permès tornar a Espanya. Va morir al palau de l'Infantado de Guadalajara, el 16 de juliol de 1740.

ELISABET FARNESE PER MIGUEL JACINTO MELENDEZ

El príncep de Mònaco, un dels primers en veure Elisabet quan va arribar a França, feia d'ella aquest retrat: *«Elle est de taille moyenne; bien faite; le visage plutôt long qu'ovale, très marqué de petite vérole; il y a même quelques coutures, mais tout cela n'est point choquant. Sa tête est noblement plantée; elle a des yeux bleus qui, sans être fort grands jettent tout le feu possible, et avec lesquelles elle peut tout dire. La bouche est assez*

---

¹ Armstrong, *Elisabeth Farnese*. p. 22

grande, embellie par des dents admirables, que découvre souvent le plus aimable sourire. Sa voix est charmante. Elle tient à chacun des discours gracieux; on dit que c'est le cœur qui les dite. Elle aime passionnément la musique; elle chante, elle peint joliment, monte à cheval, chasse; l'Espagnol c'est la seule langue qu'elle ne sache pas. Cœur de Lombarde, esprit de Florentine; "elle veut très fortement."»¹

Alberoni, conscient de que la descripció que li donava no tenia res a veure amb la realitat, havia explicat a la princesa dels Ursins, a mitja veu i sense donar-li importància, que Elisabet Farnese era una bona llombarda, engrutada de mantega i formatge, educada per ser una mestressa de casa, en la petita cort del duc Francesc Farnese, el seu oncle i padrastre; acostumada a no sentir a parlar de res més que de puntes, brodats, i obres d'art.² La princesa dels Ursins va cometre l'error de creure el que li deia Alberoni, respecte a la nova reina d'Espanya; com veurem, va pagar cara la seva ingenuïtat.

A l'*Archivo Histórico Nacional de Madrid* es guarda una col·lecció de 60 cartes, 30 d'Elisabet de Farnese, i 30 de Felip V, escrites durant el viatge de la reina, des de Parma a Guadalajara,³ quan, malgrat estar ja casats per poders, encara no es coneixien. El contingut d'aquesta correspondència és poc rellevant; fins i tot com a cartes d'amor, no tenen gaire interès, resulten convencionals i protocol·làries. La primera és de Felip, datada a El Pardo el 14 d'agost de 1714, i la darrera d'Elisabet, datada a Jadraque el 23 de desembre de 1714. Totes son autògrafes; les del rei estan escrites en francès, i les de la reina en italià, excepte la primera, del 10 de Setembre de 1714, que Elisabet es va esforçar en escriure-la en francès. En aquesta Elisabet anuncia al rei que ja és la seva esposa, i li promet respecte i obediència eternes: «*Ce matin j'ai esté élue au grand honneur, où V.M. a eu la bonté de me vouloir d'être faite son épouse. Je conterais, de cette heure pour siècles, les moments qui me retarderont celui d'être aux pieds de V. M., et de lui rendre ces actes de respect, et d'obédience que j'ai déjà professé, et que je rendrai à V. M. par toute ma vie. Élisabeth.*»⁴

¹ Le Prince de Monaco à Torcy, 19-X-1714, M.A.E., CP Espagne, t. 236, f°352, a Baudrillart, t. I, p. 603

² "Questo (Alberoni), pur freddamente e come a mezza voce, la nominò aggiungendo per altro, ch'ella era una buona Lombarda, impastata da buttero e fromaggio Picientino, elevata allà casalinga, nella picciola Corte del Duca Francesco, suo zio e patrigno, ed avezza di non sentirsi di altro parlaré che de mertelli, ricami e tele." (Cristoforo Poggiali, *Memorie Storiche di Piacenza*, Piacenza, 1761, p. 279)

³ A.H.N., Estado, 2460

⁴ A.H.N., Estado, 2460

Alberoni assegurava que Felip li havia dit que tenia pressa en arribar a Guadalajara perquè es moria de ganes «*di fare con la regia sposa la noche buena.*»¹ S'ha volgut veure en aquesta frase, un doble sentit, ja que el dia en que s'havia de consumir el matrimoni era, efectivament, la “*Nochebuena*”, 24 de desembre, del 1714. La carta, autògrafa d'Alberoni, diu exactament “*Noche Buena*”, en castellà, mentre que si es referís a la vigília de Nadal, hauria de dir, ja que està escrita en italià, “*Vigilia di Natale*”. Si realment Felip V alguna vegada va pronunciar aquestes paraules, pot ser que ho fes amb picardia; però també és possible que fos cosa d'Alberoni donar a la frase un sentit lasciú; mai ho sabrem. El que sí sabem és que, Felip, en una de les últimes cartes, deia a Elisabet: «*Je vous attends, madame, avec une impatience inexprimable, et quand je songe que je vais me trouver avec vous, Madame, je me sens tut hors de moi, de joie et de plaisir.*»²

Si les intencions polítiques de Victor Amadeu de Savoia havien espatllat, tretze anys enrere, la nit de noces de Felip V i Maria Lluïsa, la d'Elisabet de Farnese, la va enterbolir ella mateixa, en haver despatxat el dia anterior la princesa dels Ursins. Hi ha molt per explicar sobre la primera trobada entre les dues dones; tant en el seu moment com després l'episodi ha fet vessar molta tinta. Intentarem resumir, i explicar només els detalls que creiem menys coneguts.

En arribar al castell de Jadraque, el dia 23 de desembre de 1714, la reina va aprofitar una actitud poc respectuosa de la princesa per despatxar-la, sense contemplacions, aquella mateixa nit freda d'hivern.³ Tot seguit, Elisabet escrivia a Felip V, explicant-li els fets: «*Signore. L'orribile costernazione e (somma) afflizione in cui mi ha posto lo scandaloso, e non mai inteso, ( ) di Madama Orsini, non mi lasciano ne cuore ne spirito per farne a V. M: alcun ragguaglio, quale però verrà esposto alla M.V. dal conte Alberoni, a cui la supplico dargli piena fede. Dirá a V. M. nello stesso tempo detto Conte la piú mite risoluzione che o creduto ed in in onestá e in coscienza dover prendere, non solo per garantirmi da nuovi impegni, ma anche per esimere la V. M. dal darne un rigoroso esempio, a cui per ogni ( ) veniva indispensabilmente obbligata. Se non conoscessi il candore del animo de V. M., e non fossi bastantemente persuasa delle sue rette intenzioni, la procedura, tanto insolente ed ardit, di questa donna mi avrebbe potuto portare in un chaos di spaventevoli sospetti, ed in una profonda malinconia di neri pensieri, pero rendendo alla M. V. quella giustizia, che le devo, o considerato tale*

---

¹ Alberoni a l'abat Pigetti, i al duc de Bissacia, 30-XII-1714, M.A.E., CP Espagne, t. 234, fº151 i 154, a Baudrillart, t.I, p. 609.

² A.H.N., Estado, 2460

³ Saint Simon, t. 12, c. I;

eccesso come un effetto di somma pazzia di detta donna, prodotto da un mal animo, e che allontanando i strumento di (pernizioso), verra fra noi stabilita quella pace ed unione che deve fare la perfetta nostra comune felicità. Così spero sia per pensare la M. V. e sia per darmene prove autentiche coll'approvazione questa tanto mia giusta e ( ) risoluzione, e far conoscere al mondo tutto il suo spirito, il suo gran cuore, e la sua reggia autorità, creduta da tutti oppressa dalla superficialità d'una donna quando una tanta arditezza ed insolenza arriva a mancare il rispetto ad una Regina al primo momento di vederla. ( ) V. M. che sono in tale angustia che, se non fosse il pensiero di vederla ben presto, io credo che morirei d'affanno. Dio guardi V. M. tutti li anni che le desidero. Jadraque, 23 dicembre 1714. Elisabetta.»¹

Felip V, des de Guadalajara, on esperava coneixer l'endemà, a la que ja era la seva esposa, responia: *«Le comte Alberoni vient de me remettre, madame, vostre lettre d'hier au soir, que j'ai reçue avec un étonnement et une peine que je ne puis vous exprimer. Je n'aurois jamais cru la Princesse des Ursins capable de vous manquer de respect. Je ne puis approuver dans qui que ce soit qu'on le fasse, et vous ne devez pas attendre, pour cela, de trouver dans moi ni moins de tendresse, ni moins d'ennui de bien vivre avec vous, puisque je fais dépendre mon unique satisfaction de ce bonheur...»²*

Ahora, el rei escrivia a la princesa: *«Je viens d'apprendre, Madame, avec autant d'étonnement que de douleur, ce qui s'est passé entre la reine et vous. Vous ne devez pas douter, Madame, que je n'aye toute la reconnaissance que je dois de votre amitié et de votre attachement pour moy, ainssy je vous prie d'avoir patience et de compter que je ferois tout ce qui me sera possible pour raccommoier tout; je m'en remets du reste à ce que Grimaldo vous escrit, n'ayant pas le temps de le faire plus au long, et vous prie de compter entièrement sur mon estime et sur mon amitié. Philippe.»³*

La reina va arribar a Guadalajara, el 24 de desembre de 1714, tal com estava previst. Allí es va celebrar la cerimònia de ratificació religiosa del matrimoni, i allí van passar la nit de noces la parella.⁴ Els reis d'Espanya van sortir de Guadalajara el 27 de desembre

---

¹ A.H.N., Estado, 2460

² A.H.N., Estado, 2460

³ Philippe V à la Princesse des Ursins, 24-XII-1714, M.A.E., CP Espagne, t. 237, f° 225

⁴ *«La Reine arriva l'après-midi de la veille de Noël, à l'heure marquée, à Guadalaxara, comme s'il ne se fût rien passé. Le roi de même la reçut à l'escalier, lui donna la main, et tout de suite la mena à la chapelle, où le mariage fut aussitôt célébré de nouveau, car en Espagne la coutume est de marier l'après-dînée; de là dans sa chambre, où sur-le-champ ils se mirent au lit, avant six heures du soir pour se lever pour la messe de minuit. Ce qui se passa entre eux sur l'événement de la veille fut entièrement ignoré. Il n'y en eut pas plus d'éclaircissements dans la suite. Le lendemain, jour de Noël, le roi déclara qu'il n'y aurait aucun changement dans la maison de la reine, toute composée par Mme des Ursins, ce qui remit un peu le calme dans les esprits.»* (Saint Simon, t. 12, c. I)

de 1714; el 27 van entrar a Madrid, entre la neu i les aclamacions del poble.¹ El dia 29, Felip escrivia al seu avi: «*Je puis vous assurer que la Reine ne me laisse rien à désirer, par ses sentiments pour moi et par ses grandes qualités.*»²

La Princesa dels Ursins, al seu torn, escrivia a Mme. de Maintenon, el 10 de gener de 1715, demanant-li la continuïtat de la seva amistat, la qual cosa portava implícita la seva protecció : «*Vous avez dû être bien étonnée, Madame, si vous avez appris le traitement que j'ai reçu de la reine d'Espagne, quand je devois m'attendre à un tout différent. Sa majesté m'a chassée honteusement, en me disant des injures, à Jadrake, où le roi d'Espagne m'avoit ordonné d'aller pour lui témoigner son impatience de la voir (...) Honorez-moi, Madame, de votre précieuse amitié; elle me soulagera de tout.*»³ Madame de Maintenon ni la va consolar, ni la va ajudar; set mesos després, en morir Lluís XIV, ella mateixa va perdre el seu estatus.

L'episodi entre la reina Elisabet i la princesa dels Ursins, a Jadrake, ha estat comentat per diversos memorialistes i historiadors, des del segle XVIII, fins al nostre temps. Alguns autors interpreten que, darrera del precipitat acomiadament de la Ursins, hi havia la ma d'Alberoni, d'acord amb la duquesa mare de Parma.⁴ Altres hi veuen la voluntat de Lluís XIV: ambdós, el rei de França i Alberoni, haurien volgut evitar que, l'ascendent que la “*camarera mayor*” havia tingut sobre la reina savoiana, es repetís amb la pamesana. Baudrillart sosté que Lluís XIV no tenia cap intenció d'allunyar la princesa del costat del seu net; com, segons ell, ho demostren varies cartes d'aquells dies, que parlen sobre la qüestió.⁵ Baudrillart tampoc creu que l'acomiadament tingués a veure, com diu Combes, amb el paper que la princesa havia tingut, juntament amb Orry i Macanaz, en l'enfrontament amb la Inquisició, per causa del regalisme.⁶

Com ja hem dit, entre la correspondència diplomàtica francesa, d'aquells dies, hi ha nombroses cartes que es refereixen a aquest succès. Orry, amic i col·laborador de la princesa, assegurava que la Ursins havia estat víctima d'un complot, ordit per ambdós capellans, aprofitant que la nova reina era, com ells, italiana, per desfer-se dels

---

¹ «*Le lendemain de Noël, le roi et la reine seuls ensemble dans un carrosse, et suivis de toute la cour, prirent le chemin de Madrid, où il ne fut pas plus question de la princesse des Ursins que si jamais le roi d'Espagne ne l'eût connue. Le roi son grand-père ne marqua pas la plus légère surprise à la nouvelle que lui en apporta un courrier que le duc de Saint-Aignan lui dépêcha de Quadraqué même, dont toute la cour fut remplie d'émotion et d'effroi, après l'y avoir vue si triomphante.*» (Saint Simon, t. 12, c. 1)

² Marquis de Courcy, *L'Espagne après la paix d'Utrecht, 1713-1725*, Paris, 1841, p. 383

³ Mme. Des Ursins à Mme. de Maintenon, Rozette, 10-I-1714. *Lettres inédites de Madame la princesse des Ursins*. Collin, Paris, 1806, lettre XVI, p.222

⁴ Dorotea Sofia de Neoburg (1670/1748) mare d'Elisabet Farnese

⁵ Baudrillart, t. I, p. 599

⁶ Marquis de Courcy, *L'Espagne après la paix d'Utrecht, 1713-1725*, Paris, 1841, p. 382

francesos, i aconseguir ocupar els llocs de poder del govern d'Espanya.¹ Martin Gaité proposa quelcom semblant al que diu Orry, basant-se en una carta autògrafa de Del Giudice a Alberoni, del 8 de novembre de 1714.² L'ambaixador francès Saint Aignan pensava el mateix que Orry, implicant també a la reina vídua, Mariana de Neoburg.³ Fos com fos, el resultat va ser que Elisabet es va deslliurar de la dona de confiança de l'anterior reina, i, després, de tots els francesos influents en el govern d'Espanya. Alhora, Alberoni es va valdre de l'ascens de la seva compatriota, per ascendir ell també, i arribar fins al punt més alt del govern espanyol, com veurem més endavant.

Felip V, malgrat l'estima que sempre havia demostrat per la princesa dels Ursins, va consentir en despatxar-la, per no contradir la seva nova esposa.⁴ Paul-Hyppolite de Saint Aignan, que Lluís XIV havia enviat a Tarbes, per rebre la reina d'Espanya en el seu nom, i que poc després va nomenar ambaixador,⁵ deia que Felip V no va quedar gaire trist per l'acomiadament de la princesa: «...*La même personne m'a dit aussi que le Roi d'Espagne paroisoit très content de se voir en liberté.*»⁶

Ja de camí cap a França, passat l'ensurt del primer moment, la princesa dels Ursins va escriure a Grimaldo, des d'Aranda de Duero, el 28 de desembre.⁷ Grimaldo va respondre en nom del rei, el 30 de desembre, enviant-li 2000 doblons d'or, i posant-se personalment als seus peus, pel que hagués de menester; ell li devia molt a la princesa. La Ursins va rebre els diners a Burgos, on s'havia aturat per causa d'unes febres.⁸ Courcy explica que la princesa va arribar a París el 24 de febrer de 1715, i el 27 de mars la va rebre Lluís XIV. Ella li va demanar una renda per poder-se retirar honorablement. El rei de França li va concedir uns diners, perquè es va sentir responsable d'haver-la col·locat al costat del seu net, i va demanar a Felip que seguis el seu exemple. Però

---

¹ "L'évènement de Mad. la P. des Ursins est le pur effet d'une Caballe d'Italiens qui se proposent, depuis longtemps, d'occuper les principaux emplois de la Monarchie d'Espagne. Ce sont eux qui ont inspiré à Mad. des Ursins de proposer au Roy d'épouser la Princesse de Parme, et ce sont encore eux qui voulant s'emparer de la confiance de cette nouvelle Reine, lui ont suggéré tout ce qui pouvoit la prévenir contre Mad. des Ursins." (Orry a Torcy, primera setmana de gener del 1715, M.A.E., CP Espagne, t. 238, fº 9) i Baudrillart, t. I, p.631

² Carmen Martín Gaité, *El proceso de Macanaz*, Ed. Moneda i Crédito, Madrid, 1970, p. 234

³ "...on ne doute point que S.M. Douairière n'ait beaucoup de part à cet événement, non plus que le cardinal del Giudice et l'abbé Alberoni, qu'on dit, surtout, avoir été un des principaux acteurs, de tout ce qui vient de se passer..." (Saint Aignan a Torcy, Madrid, 7-I-1715, M.A.E., CP Espagne, t. 238, fº 15)

⁴ "Il faut de ce détail comprendre ce que pense le Roy d'Espagne, et ce qui le retient. Il désapprouve très fort ce qui s'est fait, mais il ne veut pas fâcher la Reine." (Orry a Torcy, primera setmana de gener del 1715, M.A.E., CP Espagne, t. 238, fº 9)

"Il paroît Monsieur que les préjugés qui fissent croire que les conseils de la Reine Douairière avoient grande part la disgrâce de Mad. des Ursins..." (Saint Aignan a Torcy, Madrid, 13-I-1715, M.A.E., CP Espagne, t. 238, fº 51)

⁵ "Je nommeré le Duc de Saint Aignan mon ambassadeur auprès de vous, croyant que le choix vous en seroit agréable." (Lluís XIV a Felip V, Versailles, 11-II-1715, M.A.E., CP Espagne, t. 244, fº 129)

⁶ Saint Aignan a Torcy, Madrid, 7-I-1715, M.A.E., CP Espagne, t. 238, fº 15

⁷ A.H.N. Estado, 2850, a Carmen Martín Gaité, *El proceso de Macanaz*, Ed. Moneda i Crédito, Madrid, 1970, p. 251

⁸ Martín Gaité, *El proceso de Macanaz*, Ed. Moneda i Crédito, Madrid, 1970, p. 251

Felip V va escriure a Torcy: «...*Sur ce qui regarde la princesse des Ursins, je crois que, si vous voulez bien y faire réflexion, vous trouverez qu'après les sujets qu'elle a donnés à la Reine de prendre, à son égard, le parti qu'elle prit, je n'ai pas peu fait de lui donner les secours de plus de cinq mille pistoles, que je lui envoyai; qu'il ne convient pas, après cela, que je lui fasse de nouvelles grâces (...) vous ne trouverez pas mauvais que je ne fasse pas ce que vous me demandez, pour une personne qui a eu le malheur de déplaire à cette princesse, dont la satisfaction fait une de mes principales occupations.*»¹

Lluís XIV es va indignar, per la ingrata actitud del seu net, envers una dona que havia estat tants anys al seu servei, quan va saber, pel juny del 1715, que Torcy va havia informat a la princesa dels Ursins, que el rei d'Espanya es negava ajudar-la.² Actitud aquesta molt de l'estil de Felip V, el qual, com veurem diverses vegades, havia despatxat i despatxaria als seus col·laboradors, amb aquesta fredor, mitjançant cartes dels seus secretaris, mai cara a cara. Marie Anne de la Tremoille, després de viure quatre anys a Gènova, va acabar els seu dies a Roma, el 5 de desembre del 1722, a una edat incerta, però superior als 80 anys, ja que malgrat que la majoria de biògrafs s'inclini per fer-la néixer el 1642, n'hi ha que, com Courcillon, creuen que va ser el 1636. També segons Courcillon, "es diu" que Felip V es va penedir d'haver-la abandonat i, durant els darrers anys, li va concedir una pensió honorable; també la va fer visitar, en els darrers dies de vida, pel marquès de San Felipe, aleshores ambaixador seu a Gènova.³

6. 3. – CANVI DE GOVERN. FRANCESCO DEL GIUDICE.

La marxa de la princesa dels Ursins, la darrera setmana de 1714, representava el primer pas de la desfeta de l'entorn francès, que havia acompanyat Felip V des del principi del seu regnat. Els membres de l'antic govern, que encara exercien els seus càrrecs, no van trigar gaire en ser despatxats. Macanaz⁴ i Orry van ser destituïts el mateix dia, el 7

---

¹ Carta de Felip V a Torcy, citada a Marquis de Courcy, *L'Espagne après la paix d'Utrecht (1713-1715)* E. Plon, Nourrit, et Cie., Paris, 1891, p.367

² "*Vous ne doutez pas, madame, que je n'eusse désiré, plus que personne, avoir une autre réponse à vous rendre. Mais quelque fâcheuse qu'elle soit, je crois que vous devez en être informée.*" (Marquis de Courcy, *L'Espagne après la paix d'Utrecht, (1713-1725)* E. Plon, Nourrit, et Cie., Paris, 1891, p. 364)

³ Marquis de Courcy, *L'Espagne après la paix d'Utrecht, (1713-1725)* E. Plon, Nourrit, et Cie., Paris, 1891, p. 367

⁴ Melchor Rafael de Macanaz (Hellín, 1670/*Ibid.*,1760) Advocat, durant els anys de la guerra de successió, va gaudir de la confiança del Felip V, arribant a ser *Fiscal General del Consejo de Castilla*. Artífex dels decrets de Nova Planta dels regnes de la corona d'Aragó.

de febrer de 1715.¹ Jean Orry va marxar d'Espanya per sempre més; el seu lloc el va ocupar oficialment José Grimaldo.

Amb aquest desnonament governamental acabava el procés que enfrontava, des del 1713, Macanaz, tal que *Fiscal General del Consejo de Castilla*, amb el tribunal de la Inquisició, per causa del *Memorial de los cincuenta i cinco parrafos*, del qual era autor. Aquest text, anomenat correntment "*Pedimento*", havia estat encarregat per Felip V, per posar ordre i controlar els abusos, econòmics, de la Dataria² i la Nunciatura, organismes dels quals proposava una agosarada reforma, que atacava la immunitat del clero, en l'àmbit de justícia i recaptació d'impostos. L'Inquisidor General Francesc Del Giudice, recolzat per la Santa Seu, es va oposar a les intencions de Felip V, prenent partit en contra del "*Pedimento*", amb la qual cosa es va endegar el procés que va costar a Macanaz el càrrec, l'exili, i, finalment, la presó.³

Melchor de Macanaz es va refugiar inicialment a Pau; més tard, va ser jutjat, *in absentia*, pel tribunal de la Inquisició i, declarat culpable, va passar la major part de la seva vida l'exiliat a França i Bèlgica, sempre mirant d'intervenir en política, fins i tot en època de Ferran VI. Ja ancià, al intentar tornar a Espanya, va ser engarjolat al Castillo de San Antón de A Coruña, del qual va sortir, als noranta anys, per anar a morir, el 5 de desembre de 1760, a Hellín, el poble on havia nascut.⁴

Pel que respecta a Jean Orry, havia arribat a Espanya pel març del 1713, per ajudar a controlar les finances del país; enviat, una vegada més, per Lluís XIV per un període d'un any, que es va perllongar a dos. En carta del 6 de gener del 1715,⁵ Felip V demanava a Lluís XIV que permetés, al que ell anomenava "*president Orry*", quedar-se a Espanya un any més, a fi d'acabar el treball que tenia entre mans, relacionat amb la

---

¹ "Macanaz y Orry fueron depuestos el mismo día: el 7 de febrero. El confesor (padre Robinet) duro un mes más, hasta primeros de marzo. A Orry, que la noche anterior había adormido tranquilamente en El Retiro, le llevó personalmente Grimaldo la orden de dimisión a las ocho de la mañana a la covachuela donde se disponía, como todos los días, a trabajar...no se le permitió despedirse del rey, y estuvo vigilado por la policía hasta que abandonó España. Salió para Francia el día 10 de febrero (...) El día 7 de febrero, el día antes de recibir Macanaz la noticia de su cese como fiscal general, debía ya estar enterado de la suerte corrida por Orry unas horas antes (...) la fecha exacta de la salida de Macanaz de Madrid no la conozco, pero el día 11 ya no estaba..." (Martín Gaité, *El proceso de Macanaz Historia de un empapelamiento*, Edit. Moneda y Crédito, Madrid, 1970, p. 256)

² Departament de la Cúria romana, amb competències en matèria de beneficis i gracies eclesiàstiques.

³ Martín Gaité, *El proceso de Macanaz...*, Edit. Moneda y Crédito, Madrid, 1970, p.389

⁴ Martín Gaité, *El proceso de Macanaz...*, Edit. Moneda y Crédito, Madrid, 1970, p. 389

⁵ "Le président Orry m'a représenté que le congé que vous luy avez donné pour venir ici n'estoit que pour un an, qui a fini au mois de mars de l'année dernière, et que la prorogation que je vous ay demandé et que vous m'avez accordé pour une autre année finira au mois de mars prochain. Comme il m'a esté impossible, jusqu'à cette heure, et qu'il me l'est encore quant à présent d'achever les arrangements que j'ay projettes sur son plan l'affaire de Barcelone, qui a duré une grande partie de l'année dernière, et celle de Mayorque qui ne sera peut estre pas moins difficile, en ayant suspendu une grande partie, et que par conséquent je crois qu'il est nécessaire qu'il reste encore icy, je vous prie de luy confirmer la permission pour une troisième année." (Felip V a Lluís XIV, Madrid, 6-I-1715, M.A.E., CP Espagne, t. 244, fº 16)

futura ocupació de Mallorca. El 28 de gener, el rei de França responia que el senyor Orry es podia quedar a Espanya tant de temps com calgués, que aquesta qüestió només depenia de la voluntat del seu net.¹ Però Felip V s'ho va repensar, i el 4 de febrer del 1715, deia al Lluís XIV que havia reflexionat, i considerava inconvenient que tota l'administració dels seus assumptes quedés en unes úniques mans, estrangeres, la qual cosa seria malvista pels espanyols. Era per aquest motiu que estava decidit a "insinuar" a Orry que li presentés la dimissió, i esperava que el seu avi aprovés aquesta decisió.²

Felip V, abans de pensar en acomiadar Orry, ja havia comunicat a Lluís XIV que, tal com ell li havia proposat, acceptaria Del Giudice com una mena de secretari o principal conseller d'estat.³ Es començava a formar un nou cercle, italià, recolzat per Alberoni, que gaudiria de gran influència sobre els reis, durant els propers anys.

Recordem que el 1713, mentre Francesco Del Giudice,⁴ era a França per assumptes que tenien a veure amb aquell país, se li va negar l'autorització de tornar a Espanya, per haver condemnat, en tal que president del tribunal de la Inquisició, el "*Pedimento de Macanaz*", en contra del desig de Felip V. Lluís XIV, des dels darrers mesos del 1714, demanava amb certa insistència, al seu net, que el deixés tornar a Espanya. Felip V va accedir. El 17 de febrer de 1715, arribava el cardenal a Madrid.⁵ L'endemà el rebien Ses Majestats, i el mateix dia, el rei el nomenava *Secretario de Estado de Justicia i Assuntos Eclesiàsticos*.⁶ Sis setmanes més tard el feia "*gouverneur*" del príncep d'Astúries, amb dret a tenir apartament al palau. El Papa Climent XI el va restituir en el càrrec d'Inquisidor general,⁷ i Felip V, per reial decret, li va restituir les seves funcions d'aquest càrrec, amb l'excusa de que, en el seu moment, la seva dimissió no havia estat efectiva, per no haver estat admesa pel Papa.

---

¹ "Le séjour du Sr. Orry à Madrid dépend absolument de V.M. Il sait qu'il doit obéir à vos ordres, et continuer à vous rendre ses services, aussy longtemps que vous le jugerez à propos." (Lluís XIV a Felip V, A.H.N., Estado 2460, 6)

² "Je vous avois prié de renouveler au Président Orry la permission que vous luy aviez donnée pour rester en ce pays cy, mais ayant fait réflexion depuis à tous les inconvénients qui se rencontrent à ce que l'administration de mes affaires demeure entre ses mains, et ne me paroissant pas convenable que les Espagnols voyent plus longtemps un estranger à la teste de tout, je me suis résolu à luy faire insinuer qu'il me demande son congé. J'espère que V. M. approuvera cette résolution." (Felip V a Lluís XIV, Madrid, 4-II-1715, M.A.E., CP España, t. 244, fº 140)

³ "J'ay suivi le conseil que vous me donnez de rappeler le cardinal Del Giudice, le croyant aussy bien que vous, très capable, par son esprit et ses lumières de m'ayder dans le gouvernement de mes affaires, ou de mes peuples." (Felip V a Lluís XIV, Buen Retiro, 29-I-1715, M.A.E., CP Espagne, t. 244, fº 128)

⁴ Baudrillart, II, 239.

Durant els anys en que Del Giudice va ser Inquisidor general d'Espanya els processos i les condemnes d'aquesta institució van ser molts. Juan Antonio Llorente, *Historia crítica de la Inquisición de España* Ed. Joan Pons, Barcelona, 1870

⁵ Després de la sortida de la Ursins d'Espanya, Lluís XIV insisteix sovint en demanar al seu net que permeti tornar Del Giudice a Espanya.

⁶ Marquis de Courcy, *L'Espagne après la paix d'Utrecht, (1713-1725)* E. Plon, Nourrit, et Cie., Paris, 1891, p. 383

⁷ Martin Gaité, *El proceso de Macanaz*, p. 260, 261

El pare Robinet, membre de l'antic grup francès d'influència, va ser l'últim en marxar de Madrid.¹ El confessor de Felip V, que el 1705, havia substituït al pare Daubenton, va ser al seu torn substituït per aquest. El capellà va rebre una carta autògrafa de Grimaldo, el dia 7 de març, un mes després de la destitució d'Orry i Macanaz, en la qual li anunciava que quedava relegat dels seus càrrecs. El dia 11 de març de 1715, va sortir d'Espanya per anar a retirar-se a Estrasburg, i mai més va tenir a veure en política.²

Daubenton, qui feia temps que era a Roma, trigaria una mica en arribar a Madrid, calia trobar un substitut temporal, ja que Felip V no podia passar ni un dia sense el seu confessor. Del Giudice va escollir per aquest lloc interí, un amic seu, el pare Malboan, amb el qual Felip V hauria de tractar el delicat, i complicat, assumpte de la seva renúncia al tron de França.³

L'arribada de del Giudice a Madrid va comportar un canvi de govern; ell com ja hem dit seria *Secretario de Justicia i Asuntos Eclesiásticos*; el marquès de Veragua de *Comercio y Marina*, el duc de Bedmar de *Guerra*, i el comte de Frigiliana de *Indias*.⁴ Grimaldo es faria càrrec d'Hisenda sense deixar de ser *Secretario del Despacho*.

Aprofitant aquests canvis, i el fet de que la reina era compatriota seva, l'abat Giuglio Alberoni, continuava la seva ascensió dins de palau. Afalagava al rei, dient-li que els anteriors ministres havien amagat, espessament, les seves grans qualitats com a sobirà. Alhora, es guanyava a la reina, pamesana com ell, escoltant d'ella tota mena de confidències sobre el seu país. Elisabet li demostrava el seu reconeixement, oferint-li un apartament al Buen Retiro, on poder descansar, privilegi aquest del que pocs gaudien.⁵ Poc a poc s'havia quedat a viure a palau, influint cada vegada més, en assumptes d'estat. El seu gran moment, però, encara no havia arribat.

---

¹ Pierre Robinet (1652/1738) Jesuïta francès, confessor de Felip V del 1705 al 1715. Íntimament lligat a la creació i manteniment de la *Biblioteca Real*, avui dia *Biblioteca Nacional de España*.

² Martín Gaité, *El proceso de Macanaz...* Edit. Moneda y Crédito, Madrid, 1970, p. 261

³ Baudrillard, t. I, p. 624

⁴ Marquis de Courcy, *L'Espagne après la paix d'Utrecht, 1713-1725*, Paris, 1841, p. 383-384

⁵ "Il (Alberoni) m'a dit que la Reine lui avait donné un appartement au Retiro, afin qu'il put s'y aller délasser quelques moments." (Saint Aignan a Torcy, 19-IX-1715, M.A.E., CP Espagne, t. 242, 243, f°174)

6. 4. – EL VERITABLE FINAL DE LA GUERRA DE SUCCESSION

Després de la caiguda de Barcelona i Cardona, pel setembre de 1714, la guerra de Successió espanyola acabava, finalment, a les Illes. El dia 2 de juliol de 1715 es signaven les capitulacions del Regne de Mallorca, el dia 3 l'exèrcit francès ocupava la illa,¹ i el dia 11, el virrei, Josep Antón de Rubí de Boixadors, marquès de Rubí,² entregava les claus de Ciutat de Mallorca al cavaller d'Asfeld.³ Amb la posterior ocupació, sense resistència, de l'illa d'Eivissa va acabar la guerra de successió a Espanya,⁴ malgrat que a nivell polític no acabaria fins per l'abril de 1725, amb el tractat de Viena, com explicarem en arribar a aquesta data.

Juan Amor de Soria, en nom de l'emperador Carles VI, pel maig de 1715 a París, havia intentat negociar, sense èxit, la rendició de Mallorca i Eivissa, darreres places austriacistes que oferien resistència a l'exèrcit borbònic, en el context de la guerra de successió. Les condicions que proposava l'Imperi incloïen la restitució de les llibertats del regne de Mallorca, així com les de tota la Corona d'Aragó; però aquestes reivindicacions no van ser escoltades. D'altra banda els britànics, que havien ocupat Menorca el 1708, i pel tractat d'Utrecht s'havien annexionat l'illa -atrets per la seva situació estratègica a la Mediterrània, i pel seu port, profund i guaridor- no tenien cap interès en les altres illes del voltant, i se'n van desentendre.⁵

Com a conseqüència de l'ocupació de l'illa de Mallorca, Felip V va promulgar el 15 de novembre de 1715, un decret pel qual es dissolia El Gran i General Consell, i els seus poders passaven al *Capitan General*, nova màxima autoritat de les illes, que substituïa al virrei. Aquest decret, i altres cinc posteriors, formaven en conjunt la *Nueva Planta de la Real Audiencia del Reino de Mallorca*, la qual posava fi a totes les institucions pròpies del "Regne des Mallorques", excepte Menorca, envaïda pels anglesos el 1708, i

---

¹ En la correspondència entre Felip i Lluís XIV, des de setembre del 1714 fins a primers de juliol del 1715, es fan constant al·lusions a l'organització per la ocupació de Mallorca.

² Josep Antón de Rubí i de Boixadors (Barcelona, 1669/Brussel·les, 1740) Durant el 1717 va ser virrei de Sardenya

³ Claude-François Bidal d'Asfeld (1665/1743)

⁴ "Mallorca e Ibiza no pasaron a la obediencia borbónica hasta el mes de julio de 1715...Hasta entonces permanecieron bajo control austracista a las órdenes del virrey, marqués de Rubí con apoyo imperial y con la presencia de algunos catalanes...los ejércitos francés i español ocuparon la isla que capitulo el 2 de julio." (J. Albareda Salvadó, *La guerra de sucesión de España (1700-1714)* p. 384)

⁵ E. Lluch, *Aragonesismo austracista (1734-1742) del conde Juan Amor de Soria*, Instituto Fernando el Católico, 2000, ISBN 847820594

Albareda Salvadó, *La guerra de sucesión de España (1700-1714)* p. 384

oficialment colònia britànica des dels tractats d'Utrecht, el1713, fins al tractat d'Amiens, el1802.

6. 5. – LA MORT DE LLUÍS XIV

A Versalles, la nit del quinze d'agost de 1715, l'ajuda de cambra de Lluís XIV, va observar, mentre el despullava, que el rei tenia una flictena sota el genoll de la cama esquerra; probablement en el lloc on li havia estat fent pressió la lligacama. Gotós i artrític, ja feia temps que Lluís XIV tenia dificultat en desplaçar-se, fins al punt d'haver d'utilitzar un *fauteuil roulant*; quan sortia a fer un tomb pels jardins. Aquell dia havia estat massa estona dret, per rebre l'ambaixada de Persia. L'endemà, Fagon no va saber apreciar la importància d'aquella “taca fosca”, que li va recordar el color del “vi de Borgonya”, per la qual cosa, va diagnosticar d'atac de “ciàtica”, les molèsties que impedièn caminar al rei de França. El dia 20, la “taca” s'estenia des del turmell fins a la cuixa, i l'estat general del rei s'havia deteriorat considerablement.

La faculté, o cos de metges que tractava als membres de la casa reial, convocada a consulta, va diagnosticar “gangrena”, i va decidir que havia arribat el moment del darrer recurs: avisar al cirurgià. Quan va arribar Mr. Mareschal¹ va practicar tres incisions sobre diferents punts de la úlcer, i no va sortir sang: ja era massa tard, no hi havia solució. Lluís XIV va demanar que li estalviessin qualsevol altre actuació mèdica, que pogués ocasionar-li més patiment. Ell coneixia el desenllaç de la malaltia, ja que havia vist morir al famós músic i ballarí Jean Baptiste Lully, per causa d'una gangrena a la cama el 1687.² Després de confessar-se, i de donar els darreres consells al seu successor, el

---

¹ Charles-Georges Mareschal de Bièvre (Calais, 8.IV-1658/Château de Bièvres, 13-XII-1736) Va ser primer cirurgià de Lluís XIV, des del 14 de juny de 1703, càrrec en el que va succeir a Charles François Felix. A la mort del rei vas ser ell qui li va practicar l'autòpsia i el va embalsamar. Va ser també cirurgià de Lluís XV, fins el 1730, malgrat que des del 1719 l'ajudava el seu fill. En l'exercici del seu càrrec va atendre a diversos personatges de la cort de Versalles.

² Giovanni Battista Lulli, o Jean Baptiste Lully (Florença, 28-XI-1632/París, 22-III-1687) al servei de Lluís XIV des de 1652, va ser director musical de les orquestres reials i de la família reial; va ser considerat el primer compositor de la cort francesa, i superintendent de la música de Sa Majestat. Conjuntament amb Molière va crear un nou gènere, el de la comèdia ballet, i també va compondre varies operes. Lluís XIV li tenia gran consideració. En el punt més àlgid de la seva carrera, va morir per causa d'una gangrena a la cama, produïda per una ferida, feta amb un pesant bastó de ferro, que utilitzava per seguir el compàs. Lully, qui a més de músic era ballarí no va permetre que li tallessin la cama, per la qual cosa la progressió de la gangrena de la seva extremitat li va costar la vida.

seu besnét Lluís duc de Bretanya, Lluís XIV va morir a l'alba del primer de setembre del 1715, com a conseqüència de la gangrena de la cama esquerra, als 77 anys.¹

La salut de Lluís XIV resulta, des del punt de vista mèdic, un tema apassionant, per la gran quantitat de processos patològics que va sofrir durant la seva vida. Les seves malalties estan molt ben documentades, per aquells que van ser els seus metges, els quals han deixat escrita la seva història clínica des dels 9 anys fins el 1711.²

Pel que fa als seus darrers dies, si hem de creure diu Saint Simon, feia més d'un any que la salut del rei de França minvava, però el seu primer metge de cambra, Mr. Fagon³ era l'únic que no s'adonava de res, malgrat que el cirurgià, Mr. Marechal, feia dies que l'advertia. També segons Saint Simon, el dia 29 d'agost de 1715, la gangrena afectava el peu, la cama, i ja es veien signes a la cuixa; el duc afegeix, taxatiu, que "l'obstinació de Fagon va matar Lluís XIV."⁴ Pot ser que Saint Simon no estigués gaire errat respecte a Fagon, el qual havia estat un bon metge i també botànic, però la seva pròpia manca de salut, i l'avançada edat (el 1715 tenia 77 anys) no li permetien mantenir l'elevat punt de competència, al qual l'havien elevat les seves aptituds. Ell, però, no era conscient de les seves mancances, i no admetia rèplica. Ens preguntem, que hauria fet el cirurgià Marechal, d'haver-se trobat en el dilema d'amputar o no la cama al rei de França.

El *Roi Soleil* deixava el seu regne arruïnat pels deutes, i com a successor el seu únic besnét viu, un infant de cinc anys i mig, Lluís XV, la minoria d'edat del qual podia ocasionar grans desordres, i portar noves desgràcies, a França.⁵ La notícia de la mort de Lluís XIV va arribar el dia 9 de setembre a la cort d'Espanya, on va produir més impacte que a França. «*Il faut rendre cette justice à Philippe V et a ceux qui l'entouraient que la mort de Louis XIV les trouva moins indifférents, ou moins ingrats, que la plupart*

---

¹ Aquest paràgraf, sobre els darrers dies de la vida de Lluís XIV, està basat en l'article: Benoit Lengelé, Professeur d'Anatomie et de Chirurgie Plastique Université catholique de Louvain, Bruxelles, Belgique; *Grandeur et servitudes du Soleil. Récit anecdotique du journal de la santé du Roi Louis XIV et des malades de son siècle*; Mémoires de l'Académie Nationale de Chirurgie, 2006, 5 (4) : 45-50

² Vallot, Daquin et Fagot; *Journal de la santé du roi Louis XIV* (2 vols) Ed. Auguste Durand; Paris, 1862.

³ Guy-Crescent Fagon, (Paris, 1638/ibid., 1718 primer metge de cambra de Lluís XIV)

⁴ "Fagon, en effet, était en science et en expérience le premier médecin de l'Europe, mais sa santé ne lui permettait plus depuis longtemps d'entretenir son expérience, et le haut point d'autorité où sa capacité et sa faveur l'avaient porté l'avait enfin gâté. Il ne voulait ni raison ni réplique, et continuait de conduire la santé du roi comme il avait fait dans un âge moins avancé, et le tua par cette opiniâtreté." (Saint Simon, t.12, c. XIII)

⁵ "Il (Louis XIV) mourut le premier septembre 1715 laissant le royaume abîmé de dettes à un enfant de cinq ans et demi, dont la minorité pouvait mettre le comble aux désordres, et attirer de nouveaux malheurs. Quoique la flatterie l'ait trop exalté, il méritait le nom de grand par des qualités sublimes, par des institutions admirables qui valaient mieux que des conquêtes, et son règne sera toujours une des époques les plus glorieuses de la monarchie." (Adrien-Maurice de Noailles, *Mémoires politiques et militaires*, p 319)

*des français...»*¹ Segons Saint Simon, és probable que Felip V fos dels pocs en lamentar sincerament la mort del seu avi.²

Tant per Felip com pels seus germans, Lluís XIV havia adoptat, des que ells eren molt petits, el rol de pare; per a ells va ser sempre per un referent, un model a seguir; tant pel seu enorme carisma personal, i rellevància social, com pel fet de que al seu pare, el Gran Delfí, li mancaven tots aquests atributs. Des que, el 1701, Felip va esdevenir rei d'Espanya es va emmirallar, encara més, en ell; es va recolzar sempre en els seus consells, i va acatar les seves decisions, amb fe cega i venerable respecte. Felip admirava a Lluís de tal manera que l'imitava fins i tot en l'expressió. Saint Simon diu que durant la seva ambaixada a Espanya del 1721, va quedar astorat de tant semblant com era la manera de parlar del rei d'Espanya, a la del seu avi: *«Il répondit à chaque point de mon discours dans le même ordre, avec une dignité, une grâce, souvent une majesté, surtout avec un choix si étonnant d'expressions et de paroles par leur justesse et un compassement si judicieusement mesuré, que je crus entendre le feu roi, si grand maître et si versé en ces sortes de réponses.»*³

Pel que acabem de dir, resulta estrany no haver trobat -malgrat haver-ho buscat en la correspondència diplomàtica francesa- res més que una breu al·lusió a l'estat d'ànim de Felip V, dels dies que van succeir a la mort de Lluís XIV. L'ambaixador francès, duc de Saint Aignan, en carta a Torcy, deia: *«Leurs Majestés Catholiques en sont vivement touchées (...) lorsque j'ai été obligé de me présenter devant le Roi d'Espagne, je l'ai trouvé pénétré de son côté de l'affliction la plus forte.»*⁴

---

¹ Baudrillart, t. I, p.680

² Baudrillart, t. I, p.679

³ Saint Simon, t. 18, c. XIII

⁴ 9-IX-1715, Saint Aignan a Torcy, M.A.E., CP Espagne, t. 242 fº 144

6. 6. - FELIP II D'ORLEANS REGENT DE FRANÇA

Lluís XV es va convertir en rei de França, als cinc anys. Era el fill més jove dels tres que havien tingut, els ducs de Borgonya: ell, Lluís de França, germà gran de Felip V, i ella Maria Adelaida, germana gran de Maria Lluïsa de Savoia. El petit Lluís havia estat l'únic membre de la seva família en sobreviure a l'epidèmia de xarampió que el 1712 el va deixar orfe de pare i mare i sense el seu únic germà.

La família Borbó francesa havia quedat molt reduïda els darrers anys. Quan el 1715 va morir Lluís XIV, ja havien mort també el germà d'aquest Felip I d'Orleans (19-I-1701), el seu únic fill Lluís el Gran Delfí (14-IV-1711), els seus nets els ducs de Borgonya (18-II-1712) i de Berry (5-V-1714), i un dels seus besnéts, el duc de Bretanya (8-III-1712). Per tant, darrera de Lluís XV, el primer en la línia de successió al tron de França, era el rei d'Espanya. Malgrat que en acabar la guerra Felip V s'havia vist obligat a renunciar al tron de França,¹ a la mort del seu avi, va tenir, si més no, pretensions d'assolir la regència del país veí, per la qual cosa havia donat un poder especial, al que aleshores era el seu ambaixador a França, el príncep de Cellamare, per anar a França a fer-se enrere de la renúncia passada, i manifestar la intenció del seu rei a mantenir en ferm els seus drets successoris.²

Des que Lluís XIV s'havia començat a trobar malament, a Madrid s'havia posat en marxa un grup de persones del govern, al voltant dels reis d'Espanya, per decidir que fer en cas de mort del Rei de França: El govern i la custòdia dels Infants quedarien en mans de la reina Elisabet, la qual estaria aconsellada pel cardenal Del Giudice, l'arquebisbe de Toledo, el president de Castella, i l'abat Alberoni. Mentrestant; Felip V s'aproparia a la frontera amb França, preparat a creuar-la, si era el cas.³ Però aquests plans no es van realitzar mai, ja que l'entrada del rei d'Espanya a França hauria estat vista com una intrusió, i hauria pogut provocar una guerra, que no convenia a cap dels dos països. Així doncs, en morir Lluís XIV, Felip V no va anar a la frontera francesa, ni l'ambaixador

---

¹ Quan Felip V va assolir el tron d'Espanya, Lluís XIV va fer que el Parlament de Paris, per decret (3 febrer 1701) li conservés els drets successoris al tron de França. Per l'octubre del 1712 el rei d'Espanya es va veure obligat, pels aliats, a renunciar, per ell i els seus descendents, a aquests drets. Lluís XIV va ratificar aquest ordre, per un decret del 15 de març del 1713, que revocava el precedent del 17101 (*Œuvres de P. E. Lemontey*, Paulin, Paris, 1832, t. VI, p. 20

² "...il envoya le prince Cellamare ambassadeur à paris, avec une instruction secrète (...) Cellamare était chargé de demander (...) le secret du testament; de faire vives observations si les droits du monarque espagnol y étaient méconnus, mais de l'approuver en cas contraire. (...) Cellamare, arrivé à paris, ne put rien découvrir du fameux testament." *Œuvres de P. E. Lemontey*, Paulin, Paris, 1832, t. VI, p. 18-20

³ Saint Aignan à Torcy, 12-VIII-1715, M.A.E., CP Espagne, t. 243 fº 81

Cellamare va reivindicar els drets del seu rei al tron de França. Malauradament no sabem si aquests plans van ser idea del rei d'Espanya, o d'algú altre.

L'endemà de la mort de Lluís XIV, el seu únic nebot, Felip II d'Orleans,¹ fill de *Monsieur*, el seu germà petit, va aconseguir que el Parlament francès invalidés les clàusules del testament del seu oncle, en les quals es designava regent del país, durant la minoria d'edat de Lluís XV, al duc de Maine,² el més gran dels fills il·legítims, reconeguts, de Lluís XIV i Mme. de Montespan. El duc de Maine no tenia ni prou partidaris, ni prou pretensions, ni prou llums per oposar-se al duc d'Orleans, el qual, després d'alguns inconvenients, va ser proclamat regent de França. Lluís de Rouvroy, duc de Saint Simon, amic seu des de la infància, va ser l'encarregat de formar un consell de regència del qual, el duc de Noailles va ser el president, i el seu preceptor, el pare Guillem Dubois, va estar al front de la política exterior. Durant la Regència, el Parlament va recuperar algunes potestats perdudes durant el regnat de Lluís XIV, i els nobles van adquirir una major preponderància en la vida política, fets aquests que representaven una certa reacció de la noblesa en front de l'absolutisme.

Felip V va escriure al seu oncle, Felip II d'Orleans, el 16 de setembre de 1715: «*Vous pouvez juger de la vive douleur que me cause la perte que je viens de faire du Roi mon grand-père, et je ne doute pas non plus de celle que vous en aurez ressenti (...) la France et l'Espagne devant être désormais plus unies que jamais par toutes sortes de raisons.*»³ No és estrany que aquesta protocol·lària carta no traspuï cap mena de sentiment. En primer lloc perquè aquest era el tarannà del rei d'Espanya; però també perquè, malgrat que fos sincer el desig que expressava, de que ambdues corones estiguessin més unides que mai, ambdós Felips es tenien verdadera esquírria.

Els motius de l'enemistat entre el rei d'Espanya i el Regent venien de temps enrere. Els primers anys del regnat de Felip V, el duc d'Orleans havia intentat fer prevaldre els drets, que el seu parentiu amb Anna d'Àustria li conferien, per optar a la corona d'Espanya. També perquè, durant la guerra de Successió, va buscar aliats, entre els *grandes*

---

¹ Felip II d'Orleans (Saint-Cloud, 2-VIII-1674/Versalles, 2-XII-1723) Era fill de l'únic germà de Lluís XIV, el duc Felip I d'Orleans, que havia mort el 9-VI-1701.

El dia 2-XII-1715, l'endemà de la mort de Lluís XIV, en sessió del parlament, que també havia de proclamar la regència, es va llegir el testament del rei. Segons aquest, el regent, i cap de la casa militar, havia de ser Lluís-August de Borbó, duc de Maine, el més gran dels fills legítims de Lluís XIV, passant per alt al seu nebot Felip II d'Orleans, perquè no volia conferir tant de poder a la branca d'Orleans. Però el seu nebot, convençut de les prerrogatives que li conferia el seu naixement, legítim, va reclamar al consell de Regència, del qual era president, per ser l'home de més edat del casal de Borbó, i va aconseguir que al cap d'uns dies, es revocqués el testament, i el fessin regent a ell.

² Lluís August de Borbó, duc de Maine, duc d'Aumale (Sain-Germain-en-Laye, 31-III-1670/Sceaux, 14-V-1736)

³ M.A.E., CP Espagne, 246, fº 16 a Baudrillart, t. II. p. 214, n.p.p. 1

d'Espanya, per deposar Felip V, i regnar en el seu lloc. El 1712, es va dir que, ell o el seu entorn, havien ideat un complot per enverinar al rei d'Espanya; aquest afer va ser molt comentat en el seu moment.¹ Felip pensava que en Orleans tenia un adversari, i les seves relacions diplomàtiques eren un estira i arronsa constant.

Per primera vegada des que era rei, Felip V, ja no tindria els consells del seu avi, ni cap dels ambaixadors que ell li enviava per guiar-lo, i el que era pitjor, hauria de tractar amb el Regent, persona amb la qual no tenia més que motius de desunió.

Baudrillart, en la introducció del segon tomo de la seva obra, *Philippe V et la cour de France*, diu que només la veneració que Felip V sentia pel seu avi, va impedir que, durant els anys posteriors a la mort d'aquest, esclatessin en mil bocins els malentesos acumulats entre Espanya i França. El fet de que Felip d'Orleans, ocupés la regència de França, va ser el detonant perquè entre ambdós homes, i els seus països, es manifestessin les diferències que no cessarien ni amb la mort del Regent. Segons el mateix autor, fins el 1729, el rei d'Espanya va oscil·lar entre els seus aliats, i els seus enemics, i va haver de fer la guerra contra el seu país de naixença. El duc de Borbó, únic que el 1713 el va recolzar per mantenir els seus drets al tron de França, es va convertir en el seu adversari. Només el cardenal Fleury, principal conseller, i primer ministre oficiós² de Lluís XV, aconseguiria, una unió duradora entre els dos països, amb el tractat de Sevilla, el 9 de novembre 1729.³

També segons Baudrillart,⁴ fins per l'abril del 1716, el Regent va intentar fer el possible per mantenir una estreta col·laboració entre els dos regnes. El punt essencial de la política del Regent era aconseguir consolidar la pau, després de 32 anys de guerres que havien esgotat França. Quan Orleans va voler establir relacions amb Anglaterra no va ocultar res a Felip V, però ell li va respondre amb intrigues. Resulta obvi que aquest és el punt de vista des de l'òptica francesa, i que es podria dir el mateix des de la espanyola. En resum, l'entesa entre ambdós corones, durant la regència de Felip d'Orleans, va ser sempre difícil, i les relacions molt tibants.

---

¹ Baudrillart, t. II, p. 104

² "...l'évêque de Fréjus n'a pas le titre de premier ministre mais il en aura presque le crédit, puisqu'il assistera à toutes les conférences que chaque ministre aura avec le roi, et qu'il lui fera prendre le parti qu'il jugera à propos. Cet évêque de Fréjus a par malheur pour lui." (Edmond Jean François Barbier, *Chronique de la Régence et du règne de Louis XV (1718-1763) ou Journal de Barbier*, Charpentier, Paris, 1858, t. I p. 431)

³ André Hercule de Fleury (22-VI-1653/29-I-1743) Lluís XIV l'havia nomenat, en el seu testament, preceptor de Lluís XV, d'aleshores 6 anys, i, el 1716, el Regent el va ratificar en el càrrec. L'11 de juny de 1726, en ser destituït el duc de Borbó, va ser nomenat per Lluís XV primer ministre de França. Aleshores tenia 73 anys, i va assumir el càrrec fins a la seva mort el 1743; però només *de facto*, ja què oficialment mai el va acceptar per causa de la seva avançada edat.

⁴ Baudrillart, t. II, p. 207

7. – ALBERONI

El 20 de gener de 1716, la reina Elisabet va donar a llum el seu primer fill: l'Infant Carles, futur duc de Parma i Plasencia (del 1731 al 1735), rei de Nàpols i Sicília (del 1734 al 1759) i rei d'Espanya (des del 1759 fins a la seva mort el 1788) En carta del primer de juny de 1716, Saint Aignan diu que a la cort -que en aquell moment era a Aranjuez, a punt de traslladar-se a El Pardo, per passar-hi la festivitat del Corpus- es parlava molt del bateig dels "tres" Infants; celebració que Felip V volia que es fes el dia de Sant Lluís, i que els padrins fossin el duc de Sicília (Victor Amadeu de Savoia) i el duc de Parma (Francesc Farnese) que eren els avis materns dels Infants.¹ Saint Aignan en referir-se als "tres" Infants; no inclou Lluís, el qual suposadament ja estava batejat perquè tenia 9 anys; així doncs l'ambaixador parlava dels dos darrers fills de Maria Lluïsa de Savoia: Felip Pere i Ferran, tenien 4 i 3 anys respectivament, i de Carles Borbó Farnese. Amb la naixença del seu primer fill, l'assumpte de l'herència paterna d'Elisabet, els ducats de Parma, Piacenza, i Toscana prenia gran importància pels reis d'Espanya.

Pocs dies abans, el 16 de gener de 1716 s'havia publicat el reial decret pel qual s'imposava la Nova Planta de la reial Audiència del Principat de Catalunya. Amb aquesta disposició, després dels decrets, semblants, de Nova Planta dels regnes de València (1707), Aragó (1707), i Mallorca (1715), tots els regnes de la corona d'Aragó quedaven sotmesos al regne de Castella. Malgrat que els artífexs d'aquest decret, com dels altres de Nova Planta, havien estat Macanaz i Orry, va ser Alberoni qui el va executar, a la seva manera.

Mentre a França el Regent implantava la "polisinòdia" -sistema polític que limitava el poder absolut del rei, en donar-ne als parlamentaris, això era a la noblesa- a Espanya, pel contrari, el rei deixava el govern en mans d'un sol home, Alberoni. La monarquia espanyola començava una nova etapa, lluny del recolzament francès que Lluís XIV havia proporcionat al seu net, però amb el govern cada vegada més centralitzat, en la forma característica de l'absolutisme.²

---

¹ "L'on parle fort ici de la cérémonie du baptême des trois Infants, que le Roy d'Espagne veut qui se fasse le jour de Saint Louis; et l'on nomme pur parrains le Roi de Sicile, et le duc de Parme..." (Saint Aignan a Huxelles, 1-VI-1716, M.A.E., CP Espagne, t. 251)

² Baudrillart, t. II, p.245

Baudrillard és del parer de que, al marge dels motius personals, entre Felip V i el duc d'Orleans, el rei i els ministres espanyols tenien gran desig d'escapar del jou de França i dels francesos. Felip V pensava que havia arribat el moment en que ell podria exercir, respecte al seu nebot Lluís XV, el rol que durant anys havia tingut Lluís XIV envers a ell i a Espanya; s'havia fet la il·lusió de ser el cap dels dos grans regnes, i el conseller del jove príncep, fill del seu estimat germà gran. Ell ja no era un jove inexpert, sinó un rei de trenta dos anys, que havia passat per experiències que molts reis no passen en tot un llarg regnat. Pel seu costat, Felip d'Orleans era lluny de ser Lluís XIV, era un debutant en l'exercici del poder, i era contestat per uns, i menystingut per altres.¹

En morir Luis XIV, Alberoni va comprendre, amb rapidesa, que aquell era el seu moment per arribar al cim del poder. Si Alberoni va actuar o no amb la premeditació que Baudrillard suposa, no ho podem saber, però el cert és que va aconseguir arribar al més alt: perquè en el moment oportú era en el lloc adequat, i perquè va saber aprofitar la conjuntura que l'atzar li va oferir.² Tan sols quinze dies després de la mort del rei de França, la reina Elisabet va oferir a Alberoni un apartament al palau del *Buen Retiro*, on poder descansar.³ Aquest gest fa pensar que l'abat passava més hores dins del palau que fora, i que a la reina li era sinó indispensable, molt necessari.

Per aquells dies, de mitjans de setembre del 1715, va arribar a Madrid Laura Piscatori, la *nourrice* de la reina, que aquesta havia fet cridar expressament a Parma, per ser-li molt estimada. Els primers dies, Alberoni, desitjós d'agradar a la seva mestressa, va instal·lar la dida on ell vivia.⁴ Més endavant, l'abat i la dida no van ser precisament bons amics.

Pel setembre del 1715, Espanya començava -segons Baudrillard a esquenes de França- una negociació secreta amb els Estats Generals, i poc després amb la república de Gènova, i amb la Gran Bretanya. Alberoni s'havia proposat vèncer l'allunyament, que Felip V havia mantingut sempre, amb les potències protestants.⁵

---

¹ Baudrillard, t. II, p. 217

² "*Alberoni avait merveilleusement compris cette disposition d'esprits et il avait résolu de la flatter et de l'entretenir pour arriver lui-même, tout étranger qu'il fût, au poste envié de premier ministre d'un roi timide et absolu.*" (Baudrillard, t. II, p. 218)

³ "*Il m'a dit aussy que la Reyne luy avoit donné un appartement dans le Retiro, afin qu'il pût y aller se délasser quelques moments.*" (Saint Aignan au Duc d'Orleans, Madrid 19-IX-1715, M.A.E., CP Espagne, t. 242, fº 174)

⁴ "*La nourrice de la Reyne est arrivée, depuis peu de Parme. C'est une certaine vieille dont j'ay eu l'honneur de vous parler à ce que je crois au sujet des domestiques que cette Princesse avoit désiré de pouvoir conserver auprès d'elle. Elle demeure chez l'Abbé Alberoni.*" (Saint Aignan au Duc d'Orleans Madrid 19-IX-1715, M.A.E., CP Espagne, t. 242, fº 174)

⁵ Baudrillard, t. II, p. 223

Coxe explica com Alberoni, en primer lloc, es va guanyar al ministre holandès, el baró de Ripperdà, i després, mitjançant aquest, va arribar fins l'enviat anglès Bubb.¹ El 20 de setembre del 1715, Bubb explicava al seu superior, el ministre d'afers estrangers britànic, comte James Stanhope,² que Ripperdà havia tingut una cita amb un representant del rei d'Espanya. Aquesta persona, que no era altre que Alberoni, va demanar a Ripperdà que, aquella mateixa nit, anés a casa de Bubb, per dir-li, de part del rei d'Espanya, que estava disposat a viure en franca harmonia amb el rei d'Anglaterra, i que donaria tota mena de proves de bona voluntat, com, per exemple, revocar els articles referents al tractat de comerç. Aquesta conversa Bubb l'havia de comunicar aquell mateix vespre al seu rei, Jordi I.³

Les dificultats que tenien a veure amb les transaccions comercials entre Espanya i Anglaterra, que no s'havien resolt Utrecht, mentre manava Del Giudice, es van resoldre, en un no res, amb Alberoni.⁴ El 14 de desembre de 1715, Felip V concedia a Anglaterra, mitjançant un tractat de comerç, privilegis a les Índies dels que França mai no havia gaudit, i que, a criteri del representant holandès, serien la ruïna del comerç francès.⁵ Bubb afirmava que aquest tractat havia estat imposat al rei d'Espanya per Alberoni.⁶

En tant que Alberoni prenia importància dins del govern espanyol, els interessos del país s'allunyaven dels de França, i s'apropaven als d'Anglaterra. Bubb no pretenia només

---

¹ George Bubb Dodington (1691/1762) Va canviar el seu cognom pel del seu oncle, en morir aquest el 1720. Era un home molt ben relacionat i molt ric, que va ajudar al príncep de Gales, i al seu pare, el rei Jordi II, a resoldre els seus problemes econòmics. Quan el 1761 el seu amic es va convertir en Jordi III de la Gran Bretanya, el va fer baró de Melcomb, nom amb el qual va ser conegut el darrer any de la seva vida. El 1715 havia quedat a càrrec dels assumptes britànics a Madrid, en marxar Mr. Methuen (Coxe, t. II, p. 213, n.p.p.)

² James Stanhope (c. 1673/1721) Militar i polític britànic que va participar en la guerra de Successió d'Espanya, el 1705 a les ordres de lord Peterborough. Com a comandant en cap de les tropes britàniques a la península Ibèrica va prendre port Maó, el 1708. El 1710 va participar en la batalla d'Almenar i de Saragossa, que van permetre la entrada de l'Arxiduc Carles a Madrid pel setembre de 1710, moment en que va ser derrotat i fet presoner per les tropes hispanofranceses de Vendôme, el desembre d'aquell any, fins l'agost de 1712. En tornar a Anglaterra va ser diputat *whig* a la Cambra dels Comuns. Va tenir un paper rellevant en la instauració dels Hannover al tron d'Anglaterra per la qual cosa el 1714 va ser nomenat secretari d'estat pel sud. Va estar entre els responsables del fracàs de la revolta jacobita de 1715. El 1716, en qualitat de ministre d'assumptes estrangers de Jordi I, va participar en el tractat de la Quàdruple Aliança, el 1718. Va ser *de facto* el primer ministre de Gran Bretanya, actuant com a tal, en el lloc de Robert Walpole, el qual ostentava oficialment el càrrec.

³ Baudrillart, t. II, p. 223

⁴ "In the first public intercourse which had succeeded the peace of Utrecht, the British government had struggled against all the influence of the great bourbon party, headed and directed by the cardinal del Giudice, the principal minister, and against all the tardiness, contradiction, and prejudices of the Spaniards themselves. No sooner, however, did Alberoni appear on the scene, than all difficulties vanished. The commercial discussions, which had been thwarted at every step, were immediately terminated. Alberoni became himself the bearer and advocate of a project for a new treaty, abrogating the explanatory articles, obviating all the points in dispute, and restoring the English to the commercial advantages which they enjoyed under the Austrian princes." (Treaty of Commerce between Spain and England, December, 3-4, 1715, Melcombe Papers, a Coxe, t. II, p. 215)

⁵ A. Morel-Fatio, et H. Léonardon, *Recueil des Instructions donnés aux Ambassadeurs et Ministres de France, XII Espagne*, Felix Alcant, Paris, 1898, t. II, p. 248

Baudrillart, t. II, p. 224

⁶ Baudrillart, t. II, p. 224

avantatges comercials pel seu país, sinó que també volia aconseguir una aliança política per assegurar a Anglaterra la garantia de la successió protestant, deixant de banda al Pretendent catòlic. A canvi Espanya obtindria recolzament per que els ducats de Parma Piacenza i Toscana els heretés algun dels fills d'Elisabet Farnese, ja que ella, per ser dona, només podia ser trametre el llegat.¹

En la mateixa carta, en la que relatava l'entrevista entre Ripperda i Alberoni, Bubb afirmava a Stanhope² que havia conegut l'home que ho era tot a Espanya. Ell tenia absolut poder sobre la reina, i mitjançant ella sobre el rei, el qual no era un gran amant de la feina, i admetia ser governat per la seva dona. Afegia que no hi havia cap mena de partit susceptible d'oposar-se a aquest home: «*I have found out the gentleman, who alone is absolute here. He has gained an entire ascendant over the queen, and, by that means, over the king, who is not a lover of business, and suffers himself to be governed by her majesty. I ought to add, I see no party forming capable of opposing him.*»³

Cal recordar que Grimaldo era oficialment el *Secretario de Estado*, des del 30 de novembre del 1714. Però, com ja hem vist,⁴ amb la marxa de la princesa dels Ursins, dos dies abans del Nadal del 1714, i d'Orry pel febrer del 1715, per aconsellar i vigilar al seu net, Lluís XIV havia fet tornar a Espanya Francesco Del Giudice, al que Felip V havia nomenat *Presidente del Consejo de Justicia i de Asuntos Eclesiásticos*, i pocs dies després *Gouverneur* del príncep d'Asturies. Malgrat tot, com deia Bubb, qui controlava el govern a Espanya era Alberoni, el qual no comptava amb les simpaties dels *grandes* perquè els menyspreava, i ridiculitzava al *Consejo de Estado*.⁵ Com diu Baudrillart: «*Ils (les grandes) ne s'étaient pas réjouis de la chute de Mme. des Ursins pour applaudir à l'élévation du fils d'un jardinier parmesan.*»⁶

---

¹ Baudrillart, t. II, p. 224

² James Stanhope (c. 1673/1721) Militar i polític britànic que va participar en la guerra de Successió d'Espanya, el 1705 a les ordres de lord Peterborough. Com a comandant en cap de les tropes britàniques a la península Ibèrica va prendre port Maó, el 1708. El 1710 va participar en la batalla d'Almenar i de Saragossa, que van permetre la entrada de l'Arxiduc Carles a Madrid pel setembre de 1710, moment en que va ser derrotat i fet presoner per les tropes hispanofranceses de Vendôme, el desembre d'aquell any, fins l'agost de 1712. En tornar a Anglaterra va ser diputat *whig* a la Cambra dels Comuns. Va tenir un paper rellevant en la instauració dels Hannover al tron d'Anglaterra per la qual cosa el 1714 va ser nomenat secretari d'estat pel sud. Va estar entre els responsables del fracàs de la revolta jacobita de 1715. El 1716, en qualitat de ministre d'assumptes estrangers de Jordi I, va participar en el tractat de la Quàdruple Aliança, el 1718. Va ser *de facto* el primer ministre de Gran Bretanya, actuant com a tal, en el lloc de Robert Walpole, el qual ostentava oficialment el càrrec.

³ Bubb a Stanhope, 20-IX-1715, Melcombe Papers in the possession of H.P. Wyndham, esq. M.P., a Coxe, II, 214

⁴ Capítol . 8. 3. FRANCESCO DEL GIUDICE

⁵ Baudrillart, t. II, p. 245

⁶ Baudrillart, t. II, p. 240

7. 1. – L'ASCENS

Giulio Alberoni havia nascut el 31 de maig del 1664 a la parròquia de San Nazzario e Celse, a les afores de la ciutat de Plasencia. El seu pare Joan Maria, i la seva mare Laura, eren jardiniers i vivien pobrament.¹ Es va educar en una escola de jesuïtes, on estudiaven nois benestants, en la qual va fer coneixences útils, que li van facilitar l'accés al clergat. Va ser successivament ajudant de dos bisbes: el de Plasencia, Glorgio Barni, i després el de Borgo San Donnino, d'Alexandro Roncovieri. Com a educador del nebot del primer, va anar a Roma, on va aprendre francès, llengua diplomàtica per excel·lència, i es va iniciar en política. Del segon, que era diplomàtic i historiador, va ser secretari i va aprendre els secrets de la política parmesana.²

El 1702, duc de Parma, Francesc Farnese va escollir al bisbe Roncovieri, que ja havia estat a la cort francesa dues vegades, i coneixia la llengua, per anar a entrevistar-se amb el duc de Vendôme, cap de l'exercit francès al Milanesat, i resoldre un malentès. Farnese, que s'havia declarat neutral a l'inici de la guerra de Successió d'Espanya, a rel de la incursió del príncep Eugeni a Cremona, el primer de febrer d'aquell any, va ser acusat per França de complicitat amb els imperials. Per resoldre aquest assumpte Alberoni va acompanyar Roncovieri, al front de guerra del Milanesat, on van anar en qualitat d'observadors. Però el bisbe, ja massa gran per suportar les dificultats d'una campanya, va obtindre permís per ser substituït per Alberoni, qui, aleshores, encara no tenia quaranta anys.

*«L'abbé fut ainsi attaché à l'armée de Vendôme, non pas comme l'a dit Saint Simon, par une sale obséquiosité qui lui aurait valu les faveurs du général, mais par une mission officielle des Farnèse.»*³ Aquest comentari, d'Emile Bourgeois, es refereix a que alguns memorialistes coetanis suggerien que Alberoni va entrar al servei de Vendôme per la seva condició d'homosexual. En el mateix sentit, hem trobat un altre comentari en les memòries de Louville. En aquestes s'explica que, durant els dies que Louville es va estar a Madrid, per l'agost del 1716, com veurem més endavant, a fi d'aconseguir certa confidencialitat, en la correspondència, Louville i l'ambaixador francès Saint Aignan, van adoptar una mena de codi, segons el qual es referien a Alberoni com "l'home al darrera"

---

¹ Abregé de la vie du cardinal Alberoni, Fin de 1717, M.A.E., t. 260, f° 109-118

² Emile Bourgeois, *Lettres intimes de J. M. Alberoni au Comte I. Rocca, ministre de finances du D. de Parme, (1703-1747)* Annales de l'Université de Lyon, t. IV, Masson, Paris, 1892, Introduction.

³ Emile Bourgeois, *Lettres intimes de J. M. Alberoni au Comte I. Rocca, ministre de finances du D. de Parme, (1703-1747)* Annales de l'Université de Lyon, t. IV, Masson, Paris, 1892, p. vi

o "l'home del darrera": «*Les moindres précautions furent prises pour le secret de la correspondance; un chiffre fût convenu. On inventa un argot, où, pour le dire en passant, Alberoni était désigné sous le nom de l'homme au derrière, ou du derrière tout simplement, par allusion au cynique hommage qu'il avait rendu jadis au derrière de M. de Vendôme.*»¹

Alberoni es va estar al costat de Vendôme, a intervals durant la guerra, fins que el 11 de gener de 1708 va ser presentat per ell a Lluís XIV, la coneixença del qual li va valdre entrar en el cercle de les més altes personalitats de la època, i una pensió de 3.000 francs. Alberoni va estar en la derrota francesa d'Ourdenade, que va costar a Vendôme que Lluís XIV el retriés de l'exèrcit, pel febrer del 1709. Alberoni va acompanyar Vendôme, en una mena de reclusió, al poblet francès d'Anet, donant mostres d'una fidelitat admirable. Ambdós, Vendôme i Alberoni, van tornar a escena quan -després del casament de Vendôme, amb Mlle. D'Enghien, neta del *grand Condé*, el 15 de maig del 1710- Felip V va reclamar el seus serveis a Espanya. En la campanya de la tardor del 1710, Alberoni, home de grans dots culinàries, es va guanyar "per l'estomac" al duc d'Aguilar, i altres *grandes* espanyols, els quals, a la fi de la campanya, li van saber agrair les seves *politesses* mostrant-li un gran reconeixement social.

Durant el 1711, a Madrid, l'abat va poder apropar-se a la reina Maria Lluïsa, però, uns mesos més tard, l'atzar li va jugar una mala passada quan Vendôme, el seu benefactor, va morir sobtadament a Vinaròs, mentre anava a trobar el seu exercit a Tortosa, on es preparava per la campanya de primavera d'aquell any. La matinada del 10 de juny del 1712, causes desconegudes, van provocar al militar una insuficiència renal que va acabar amb la seva vida.² Les fonts parlen d'indigestió, d'intoxicació per marisc en mal estat, i també, com sempre que es produïa un decés sobtat, en aquella època, d'enverinament; en resum res que sigui prou coherent per ser cregut. Alberoni va ser l'encarregat de portar als reis d'Espanya, la funesta notícia de la mort del seu parent.³ A Madrid, Alberoni va ser tan ben acollit, pel marquès de Casali, que s'hi va quedar. Quan aquest, a finals de març del 1713, per la seva avançada edat, es va jubilar, del seu

---

¹ Louville, t. II. fº 213

² "Il a été obligé de se purger le 20 du passé, se sentant très embarrassé de l'estomac, Il se mit à la diète, croyant par-là de s'en tirer. Le 25, il fut attaqué par des vomissements, qui ont duré jusqu'avant-hier. Il commença le même jour de n'avoir plus le bénéfice des urines, ce qui (...) tout commença à remonter à l'étouffer." (Emile Bourgeois, *Lettres intimes de J. M. Alberoni au Comte I. Rocca, ministre de finances du D. de Parme, (1703-1747)* Annales de l'Université de Lyon, t. IV, Masson, Paris, 1892, p. 179)

Resulta arriscat fer un diagnòstic de probabilitat amb aquestes poques, i poc concretes, dades, però si ens limitem als darrers símptomes que relata Alberoni, en el paràgraf anterior, ens poden fer pensar en una insuficiència renal aguda.

³ Louis Joseph de Bourbon (Paris, 1-VII-1654/Vinaros, 11-VI-1712) era fill de Louis de Vendôme i Laura Mancini, era besnét per part de pare d'Enric IV de França.

càrrec de representant de Parma a Espanya, Alberoni va ocupar el seu lloc.¹ Des d'aquest càrrec, ni brillant, ni lucratiu, tenia però accés a la diplomàcia europea, malgrat que en el graó mes baix, i per a ell: *«rien ne devait mieux servir ses desseins qu'une commission officielle de Parme.»*²

Alberoni tenia aleshores 50 anys, i: *«...une maladie d'yeux qu'il avait contractée dans les plaines d'Espagne chauffées par un soleil torride...»* Interpretem, amb cert risc d'equivocar-nos, que Bourgeois es refereix a que tenia "cataractes". Diu també que tenia una papada, que li esborrava la barbata i el coll fins al naixement de les orelles, el pit i les espatlles fins al punt de fer-li esquinçar la roba. El nas curt i aplanat; només el front li quedava desembrollat, alt i ampli. Els ulls deformats, separats i burlaners. Alguns trossos de cabells que sortien del bonet, per sobre les orelles; un bigotet prim i una perilla, que feien l'efecte d'una ganyota, sense gracia, a la boca...En resum, una caricatura del que havia estat en altre temps.³

Lemontey en fa un retrat una mica més benvolent: *«Une stature courte et ronde, une tête énorme et un visage d'une largueur démesurée, donnaient à son premier aspect quelque chose de grotesque. Mais dès que cette masse grossière venait à s'animer, on n'était plus frappé que de la noblesse de ses regards, de l'éclat de son éloquence, et du son enchanteur de sa voix. Le même contraste se trouvait dans ses inclinations naturelles, et le rôle étrange auquel l'ambition l'avait conduit. Né pour les voluptés et l'indolence (Dans le procès que le pape fit instruire contre Alberoni, on accusa celui-ci d'avoir passé une année sans entendre la messe, et d'avoir reçu chez lui et fait accoucher dans son propre lit une fille publique). Doué d'une âme franche, indulgente et gaie, le curé parmesan n'eût connu que des amis dans son modeste presbytère; mais sous les lambris espagnols, le cardinal solitaire, farouche et défiant, travaillait dix-huit heures par jour en dormait trois, et ne faisait qu'un repas d'une frugalité de cénobite...»*⁴

Rousset de Missy el descriu: *«...il suffiroit de dire que le cardinal est de petite taille, plutôt trop replet que trop mince, n'ayant rien de beau dans les traits du visage, qui est trop large, parce qu'il a la tête trop grosse. Mais ses yeux, les fenêtres de l'âme, découvrent, au premier regard, toute la grandeur et l'élévation de la sienne, par leur*

---

¹ "Monseigneur le Duc de Parme, mon maître, a bien voulu me destiner son envoyé extraordinaire auprès de L.M. C. J'ay cru de mon devoir d'en donner aussy à V.E. afin qu'elle sache où me trouver quand elle vaudra m'honorer de ses ordres." (Alberoni a Torcy, Madrid, 28-I-1715, M.A.E., CP Espagne, t. 238, fº 103)

² Emile Bourgeois, *Lettres intimes de J. M. Alberoni au Comte I. Rocca, ministre de finances du D. de Parme, (1703-1747)* Annales de l'Université de Lyon, t. IV, Masson, Paris, 1892, p. xxviii

³ Emile Bourgeois, *Lettres intimes de J. M. Alberoni au Comte I. Rocca, ministre de finances du D. de Parme, (1703-1747)* Annales de l'Université de Lyon, t. IV, Masson, Paris, 1892, Introduction.

⁴ *Œuvres de P. E. Lemontey*, t. VI, p. 127

éclat, qui est accompagné de je ne sais pas quelle douceur mêlée de majesté. Il sait donner à sa voix une certaine inflexion insinuante, qui rend sa conversation toujours agréable et charmante...»¹ Afegeix aquest autor, amb innegable ànim adulator, que Alberoni no era ambiciós, sinó curós de la gloria del seu rei, de la *grandeur de l'Espagne*, i de la felicitat dels pobles; venjatiu però perdonava; treballador en excés; afable amb els menuts, i orgullós amb els adults; discret com ha de ser un polític, rarament deia el que pensava, i mai feia el que havia dit amb precipitació, sabedor de que l'èxit dels projectes depèn del secret de les mides que es prenguin per executar-los. Pels trets de caràcter que aquest autor constata, es poden deduir alguns punts febles del seu caràcter, o bé aquells pels quals era criticat.

Ni Bourgeois² ni Lemontey³ van conèixer personalment Alberoni, ja que son homes que van viure en anys posteriors a ell. Suposem que fan les seves descripcions d'aquest personatge a partir d'aquelles d'altres autors del segle XVIII. Pel que fa a Rousset de Missy,⁴ autor de la primera biografia d'Alberoni, malgrat que va ser contemporani seu, en haver viscut molts anys als Països Baixos, no sabem si el va conèixer.

Entre la correspondència diplomàtica francesa, hem trobat un escrit, traduït al francès (diu al marge: "*en italien*") en el qual un anònim escriu, entre altres referències a Alberoni, una curta descripció física, bastant cruel: «*...Il est petit, il a les épaules un peu hautes, le corps gros, le col court, le visage long, et un peu basané; enfin il semble que la nature ait pris plaisir à le former ainsi pour donner (...) à la fortune, de faire quelque chose d'extraordinaire de ce pygmée...*»⁵

Després de la mort de Vendôme, situem Alberoni a la cort de Madrid, per l'octubre del 1713, mentre la salut de la reina Maria Lluïsa empitjorava.⁶ Immediatament després de la mort de la reina, pel febrer del 1714, va començar a introduir, subtilment, la princesa Farnese com a candidata per ser l'esposa de Felip V. Si aconseguia fer reina la filla dels seu senyor, el seu estatus milloraria considerablement. Ho va saber fer tan bé que, malgrat la competència d'altres princeses, a finals de juliol del 1714 Felip enviava al cardenal Aquaviva, el seu ambaixador a Roma, a Parma per demanar a Farnese la ma

---

¹ Jean Rousset de Missy, La vida del Cardenal Alberoni, La Haya, 1719, p. 3

² Émile Bougeois (1857/1934) Historiador francès especialista en el segle XVII, i en diplomàcia francesa del XVIII.

³ Pierre-Edouard Lemontey (1762/1826) advocat, polític i historiador francès, especialista en Lluís XIV, la Regència i Lluís XV.

⁴ Jean Rousset de Missy (1686/1762) jurista, historiador i periodista francès, però que per se hugonot, va desenvolupar la seva carrera a les Províncies Unides. Autor de gran nombre d'obres sobre història i dret del segle XVIII.

⁵ Abrégé de la vie du cardinal Alberoni, à la fin de 1717, M.A.E., CP Espagne, t. 267, fº 109

⁶ Capítol 7. 4. -LA MORT DE LA REINA MARIA LLUÏSA

de la seva neboda i fillastra. Diu Bourgeois: « *Alberoni applica à la politique les leçons qu'il avait reçues de Vendôme à la guerre: une longue patience dans les préparatifs, et de l'audace, plus tard, à l'heure des passes décisives.* »¹ La paciència, i una gran visió de futur, van ser les qualitats que va utilitzar l'abat per desfer-se, els darrers dies del 1714, de la princesa dels Ursins, ocupant després el lloc d'aquesta al costat de la nova reina Farnese, fins que es va guanyar la seva confiança.²

Entre ambdós retrats, en els que apareix amb la *muceta* cardenalícia,³ el gravat d'origen desconegut, i la pintura de *Il Mulinaretto*⁴, hi ha una gran diferència. No sabem quin dels dos s'apropa més a la figura real del cardenal Alberoni.

Quan pel febrer del 1715 Orry i Macanaz van haver de sortir d'Espanya, Alberoni ja havia fet prou mèrits perquè Felip V deixés en les seves mans, gaire bé tots els assumptes que ell només supervisava. Oficialment el *Secretario de Estado* era Grimaldo, però mentre aquest perdia predicament, Alberoni el guanyava. D'altra banda, l'abat, de mica en mica, s'havia immiscit en les funcions del cardenal: ja no el necessitava Del Giudice per ascendir, sinó que li feia nosa. Per la tardor el 1715, Del Giudice es queixava de que

¹ Fins aquí, el que es refereix a la biografia d'Alberoni correspon a: Emile Bourgeois, *Lettres intimes de J. M. Alberoni au Comte I. Rocca, ministre de finances du D. de Parme, (1703-1747)* Annales de l'Université de Lyon, t. IV, Masson, Paris, 1892, p. xxix.

² capítol 8. 2. - EL SEGÓN MATRIMONI. ELISABET FARNESE

³ La "muceta" esarlata és una peça de roba *que*, forma part de la vestimenta cardenalícia, conjuntament amb el roquet de lli blanc, el birret i la capa o *ferraiuolo*, també esarlates. Arriba fins els colzes, i es corda per la part davantera amb 12 botons de seda, que representen als dotze apòstols. Amb la mitra, barret triangular de seda blanca, que porten els cardenals en presència del Papa, i l'anell, símbol de fidelitat a ell, es completa l'adreç dels cardenals de l'església catòlica.

⁴ Giovanni Maria delle Piane, *il Mulinaretto* (1660/1745)

ja feia temps que no comptaven amb ell, que no li comunicaven les notícies, i que tot quedava entre Grimaldo i Alberoni.¹

Del Giudice, no podia suportar la seva situació tip de la minva de la seva influència, del seu immerescut descrèdit, i de veure com el relegaven, es va veure forçat a dimitir el 17 de juliol del 1716, una setmana abans d'arribar Louville a Madrid.² Així ho explicava el duc de Saint Aignan, ambaixador francès al seu superior: «*La mésintelligence qui règne depuis quelques tempos entre le Cardinal Del Judice et l'abbé Alberoni paroît plus marqué que jamais. On continue d'assurer que le premier est dans la résolution de se retirer, et les bruits de la ville veulent que l'on songe à cacher les véritables motifs de son départ par le prétexte d'une commission à la Cour de Vienne, où l'on prétend qu'il sera chargé de porter ses prépositions de paix de la part du Roi d'Espagne.*»³ Del Giudice va dimitir del seu càrrec d'Inquisidor Genral i, a finals de gener del 1717 marxava de Madrid cap a Roma. No sabem per quins camins i motius, va arribar a ser ambaixador de l'Imperi a la Santa Seu, per l'agost del 1719, fins el 1720. Va morir el 10 d'octubre del 1725.

7. 2. - L'ESTIU DEL 1716. LA MISSIÓ DE LOUVILLE A ESPANYA

Anglaterra i l'Imperi van signar el 5 de maig del 1716 un acord per garantir la pau que ja havien signat a Utrecht. El Regent, va quedar amoïnats, i aconsellat per Dubois,⁴ volia aconseguir amb Anglaterra quelcom de semblant, però per realitzar el seu projecte precisava anar d'acord amb Espanya, i Alberoni no seria fàcil de convèncer. El Regent i Dubois van idear un pla, per aconseguir posar a Felip V del seu costat, desfent-se de la mala influència d'aquells de l'entorn del Rei d'Espanya que no els eren favorables. A fi de convèncer Felip V d'avenir-se als seus propòsits, sense que Alberoni se'n assabentés, Orleans va tenir la idea d'enviar a Espanya algú en altre temps molt unit a

---

¹ «*Dans différents entretiens que j'ay eu occasion d'avoir avec le Cardinal, il m'a paru fort mécontent de la manière dont il estoit traité icy, depuis quelque temps. Il prétend qu'on ne luy communique rien, et que toutes les résolutions se prennent avec l'abbé Alberoni et le Marquis de Grimaldo. D'ailleurs il se plaint que, lorsque les courriers du P. de Cellamare arrivent, il est le dernier à recevoir les lettres de son neveu, et qu'il n'apprend que longtemps après les détails dont il n'a pas eu le soin de l'instruire. Il me dit, encore hier, que l'on en usoit de même à l'égard de ceux que le Roy d'Espagne envoyoit en France.*» (Saint Aignan au Duc d'Orleans, Madrid 19-IX-1715, M.A.E., CP Espagne, t. 242, fº 169)

² «*En effet quinze jours avant que Louville arrivât à Madrid le cardinal del Giudice étoit disgracié.*» Baudrillart, t. II, p. 230

³ Le Duc de Saint Aignan à Torcy, Madrid 30-IX-1715, M.A.E., CP Espagne, t. 242, fº 189

⁴ Guillaume Dubois (Brive-la-Gaillarde, 10-VIII-1656/Versalles, 10-VIII-1723) antic preceptor de Felip d'Orleans i el seu home de confiança que en aquell moment formava part del *Conseil d'État*, i era el primer ministre de França.

Felip V: Charles-Auguste d'Allonville de Louville,¹ antic *gentilhomme de la manche*, després *chef de la maison française* de Felip V, home que havia estat al seu costat durant la infància, i durant els tres primers anys de regnat. Vivia retirat de la cort, des que el 1703 havia estat cridat a França, però sempre havia estat proper al cercle més íntim del Regent, del qual també formaven part el duc de Saint Simón, i el duc de Saint Aignan.²

No sabem si a Orleans, i al seu entorn, els va costar gaire convèncer Louville d'acceptar aquesta missió, però, a principis de juliol de 1716, Louville, malgrat no estar en bones condicions de salut, per causa d'un còlic nefrític, sortia cap a Madrid, en qualitat d'Enviat Extraordinari i Plenipotenciari.³ El motiu oficial era convèncer Felip V de formar part d'un tractat de comerç. El motiu oficiós i secret era, com ja hem dit, mirar de convèncer al rei de desfer-se de la "facció italiana" del govern espanyol.⁴

Louville va arribar a Madrid, el dia 24 de juliol del 1716,⁵ i es va instal·lar a casa de l'ambaixador de França, Saint Aignan.⁶ L'endemà mateix, dia 25, va rebre una nota de Grimaldo, en nom del rei, en el qual se l'advertia de que, havent estat expulsat per Sa Majestat Catòlica, el 1703, no podia entrar al país sense el seu permís exprés, i que, com que no el tenia, havia de marxar immediatament.⁷

Aquest motiu no era cert; Felip V no havia expulsat Louville el 1703, sinó que aquest havia marxat d'Espanya cridat per Torcy, que era qui l'havia enviat, per ordre de Lluís XIV. D'això n'era prova una carta de Felip V al seu avi, del 14 de novembre 1703, en la

---

¹ "On résolut de l'envoyer à Madrid pour essayer ce que pourrait le souvenir de sa faveur et des services passés, contre la toute-puissance d'Alberoni." (Louville, *Mémoires politiques...*t. II, p.192)

"...le motif apparent de la mission du marquis fut le besoin d'exposer au conseil de Philippe, tous les avantages qui pouvaient résulter pour l'Espagne de son accession au traité de la triple alliance que l'abbé Dubois traitait alors à la Haye et en Angleterre. Cependant le véritable bout qu'on se proposait, était de décider cette accession par le renversement de Giudice et d'Alberoni. Pour y parvenir, Dubois arracha du roi Georges, sans que le Parlement britannique en sût rien, une promesse de rendre Gibraltar aux espagnols, afin d'intéresser le roi catholique à sacrifier la faction italienne; mais Louville reçut la défense expresse de s'ouvrir sur cet article à d'autres qu'au roi..." (Louville, t. II, p. 195)

² Paul-Hyppolite de Beauvilliers, duc de Sain Aignan (1684/1776) aleshores ambaixador de França a Espanya, nebot de Paul de Beauvilliers, duc de Beauvilliers (1648/1714), que havia estat preceptor de Felip i dels seus germans.

³ Louville, t.II, p. 207

⁴ "La négociation d'un traité de commerce devait servir de prétexte à cette mission, dont le but véritable était la ruine du parti italien et antifrançais." (Baudrillart, t. II, p. 228)

⁵ Baudrillart, t. II, p. 231 ; Noailles, p. 266

⁶ "Louville arriva, et all loger chez l'ambassadeur de France pour y prendre langue." (Louville, t. III, p. 210)

⁷ "Monsieur, le Roi mon maître ayant su que vous êtes arrivé en cette Cour, sans que S. M. en ait été nullement informée, et se souvenant que lorsque vous en sortîtes pour passer à Paris, ce fut par un ordre exprès de sa part, en sorte que vous ne pouviez ni ne deviez y revenir sans sa permission, S. M. me commande expressément de vous le marquer, et de vous ordonner en son nom qu'aussitôt que vous aurez reçu ce papier vous sortiez de Madrid et retournerez en France sans venir au Palais ni paroître en la présence de Sa Majesté. Je vous l'écris par son ordre." (M.A.E., CP Espagne, t. 254, fº279)

Louville, t. II, p. 210

que deia: «*Louville s'en va, je n'en ay sceu la raison que par un projet de lettre qu'il m'a fait présenter par l'abbé d'Estrés (...) Ce sera sans doute ce (...) qui vous aura fait prendre le parti de le (Louville) rappeler. Comme vous ne m'en avez rien mandé, je n'en sçay rien de positif.*»¹

El mateix dia 25 Alberoni va visitar Louville, qui com ja hem dit, sofria un còlic nefrític des que havia sortit de França. Louville li va expressar les seves raons, alhora que demanava oficialment, per escrit, audiència amb el rei. No se sap si el rei ho va saber mai, però Louville no va aconseguir l'audiència. Mentrestant, Alberoni demanava a l'ambaixador d'Espanya a França, príncep de Cellamare, d'exposar al Regent que havia de fer sortir Louville del país, per ordre expressa del rei d'Espanya.² El regent així ho va fer, i a mitjans de setembre Louville ja era de tornada a Paris. Segons Torcy, la mala fe d'Alberoni va arribar fins al punt de fer-li difícil trobar un metge que el volgués tractar.³ Saint Simon afegeix que Grimaldo va advertir a l'ambaixador Saint Aignan, que Felip V estava molt enfadat perquè Louville trigava en marxar.⁴

El tractament que Louville havia rebut a Espanya representava un afront a França, i una greu ofensa personal al Regent, a més del triomf de l'autoritat d'Alberoni.⁵ El viatge fallit de Louville va servir al Regent per reafirmar-se en la idea, de que només amb la caiguda d'Alberoni es podrien esperar canvis a Espanya.⁶ Per aquest fi va començar una "guerra de conspiracions" entre les dues corts, destinada a provocar la desgracia del parmesà.⁷

Resulta impossible esbrinar si va ser realment Felip qui es va negar a rebre Louville, o si va ser una maniobra d'Alberoni, i si ho sabia o no la reina. El que sí sabem és que pels vols d'aquells dies, com veurem tot seguit, el rei estava tan malament que podia, perfectament, no haver-se assabentat de l'assumpte.

---

¹ Felip V a Lluís XIV, Madrid, 14-XI- 1703, M.A.E., CP Espagne, t.125, fº 368

² Louville., t. II, 210, 211, a Baudrillart, t. II, p. 231

³ Baudrillart, t. II, p.233

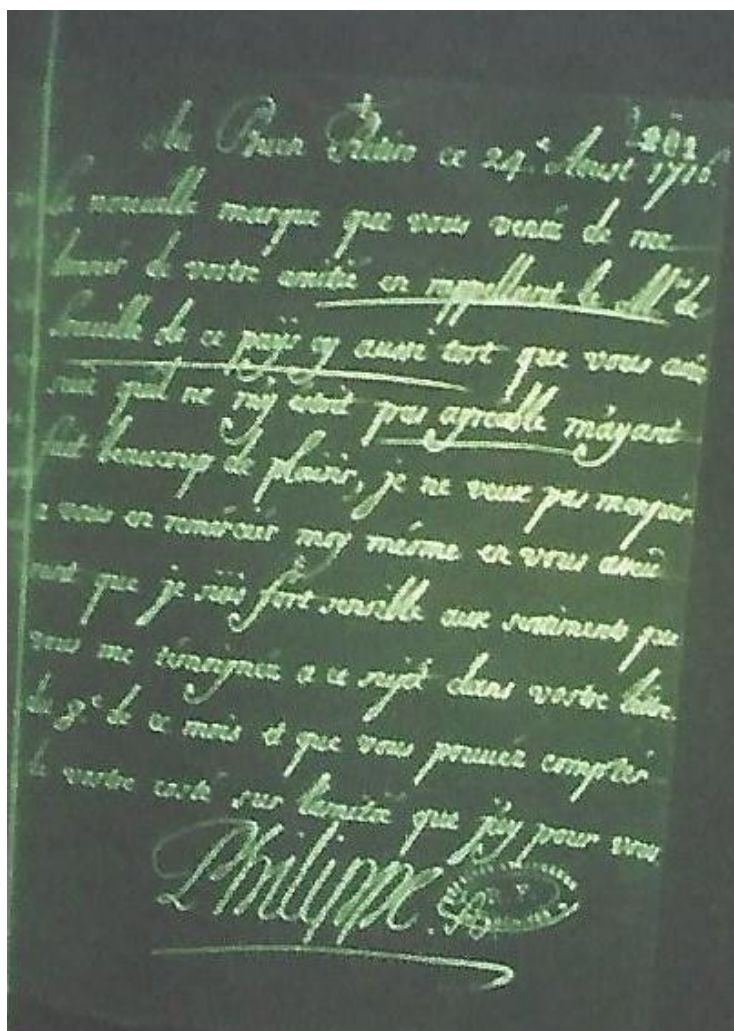
⁴ «*Grimaldo vint enfin signifier à Louville un ordre absolu de partir, et avertir le duc de Saint-Aignan que le roi d'Espagne était si en colère de l'opiniâtreté de ce délai, qu'il ne pouvait lui répondre de ce qui arriverait si le séjour de Louville était poussé plus loin, et qu'on ne se trouvât obligé à manquer aux égards qui étaient dus à tout ministre représentant, et plus qu'à tous à un ambassadeur de France (...) ainsi au bout de sept au huit jours Louville partit, et s'en revint comme il était allé.*» (Saint Simon, t.14, c. IIII)

⁵ «*Le traitement fait à Louville était un affront à la France et personnel au régent, et le triomphe de l'insolence et de l'autorité d'Alberoni.*» (Saint Simon, t. 14, c. IV)

⁶ «*..qu'on ne pouvoit espérer de changement que de la chute d'Alberoni.*» (8 setembre 1716, Le Roi à Saint-Aignan, M.A.E., CP Espagne, t. 252, fº 178)

⁷ Baudrillart, t.II, p. 233

Malgrat el que acabem de dir, el 24 d'agost de 1716, Felip V escrivia al Regent, de pròpia mà, donant-li les gracies per haver retirat al seu ambaixador d'Espanya.¹ Aquesta carta, podia haver-li estat dictada a Felip V, tal com havia passat altres vegades.

Au Buen Retiro ce 24. Août 1716.
La nouvelle marque que vous venez de me
donner de votre amitié en rappelant le M^s. de
Louville de ce pays-cy, aussi tost que vous avez
sçeu qu'il ne m'y estoit pas agréable, m'ayant
fait beaucoup de plaisir, je ne veux pas manquer
à vous en remercier moy même en vous assurant
que je suis fort sensible aux sentiments que
vous me témoignez à ce sujet dans votre lettre
du 8e de ce mois et que vous pouvez compter
de votre costé sur l'amitié que j'ay pour vous.
Philippe

«Au Buen Retiro, ce 24 Août 1716. La nouvelle marque que vous venez de me donner de votre amitié, en rappelant le M^s. de Louville de ce pays-cy, aussitôt que vous avez su qu'il ne m'y était pas agréable, m'ayant fait très plaisir, je ne veux pas manquer à vous en remercier moi-même, en vous assurant que je suis fort sensible aux sentiments que vous me témoignez, à ce sujet dans votre lettre du 8e de ce mois, et que vous pouvez compter de votre côté sur l'amitié que j'ai pour vous. Philippe.»²

¹ «La nouvelle marque que vous venez de me donner de votre amitié en rappelant M. de Louville de ce pays-ci, aussitôt que vous avez su qu'il ne m'y était pas agréable, m'ayant fait très plaisir, je ne veux pas manquer à vous en remercier moi-même, en vous assurant que je suis fort sensible aux sentiments que vous me témoignez, à ce sujet dans votre lettre du 8 août, et que vous pouvez compter de votre côté sur l'amitié que j'ai pour vous.» (M.A.E., CP Espagne, t. 252, f° 178, i Baudrillart, t. II, p. 233)

² Felip V al Regent, Buen Retiro, 24-VIII-1716, M.A.E., CP Espagne, t. 252, f° 201

Quan Louville va arribar a Madrid el 24 de juliol del 1716, la crisi depressiva, que el rei d'Espanya patia, des de feia mesos -probablement des de la mort de Lluís XIV, pel setembre de 1715, però no en tenim proves- s'havia agreujat. Diu Saint Simon: «*Les vapeurs du roi donnaient de la crainte aux médecins (...) ainsi la reine régnait en plein et en assurance, et Albéroni se sentait plus puissant que jamais. Ce fut dans ce point que Louville arriva à Madrid...*»¹

Cal tenir en compte que, tal com acabem d'explicar, l'estiu del 1716, Louville no va aconseguir veure a Felip V. Com tantes altres vegades, quan el rei patia una crisi, el seu entorn el mantenia aïllat. Per tant, tot el que Louville relata sobre el rei d'Espanya, d'aquells dies, li ho havien d'haver dit altres persones. Per exemple, el que escrivia al duc d'Orleans, el 10 d'agost: «*Le Roi dépérit à vue d'œil, par le trop fréquent usage qu'il fait de la reine. Il est exténué et abattu.*»² O el que deia de la reina: «*...vigoureuse et qui peut tout supporter...*» perquè era ella qui arrossegava al rei a anar de cacera, cosa que alguns consideraven un exercici excessiu.³

També Saint Aignan parlava per boca d'altres quan informava al seu ministre d'assumptes estrangers, marquès d'Huxelles.⁴ Ell no podia haver estat testimoni del que escrivia al seu superior, sobre el mal estat físic del rei d'Espanya, que els rumors atribuïen, tan a la hiperactivitat sexual d'aquest com a la de la reina: «*Au reste tout le monde veut que le Roy d'Espagne ait eu une sorte d'indisposition causée par sa trop grande assiduité auprès de la Reyne. Je ne puis assurer que cela soit, mais je sçai positivement qu'il y a eu quelques consultations secrètes de médecins au sujet de sa santé, et que la Reyne, à qui ils ont fait insinuer que, si elle le vouloit le conserver, il falloit qu'elle modérât elle-même ses empresses, s'est séparé de lui pendant plusieurs jours. Il semble rétabli mais un peu amaigri (...) aussi que ses inquiétudes diminuent.*»⁵

Es repeteix, en les fonts, que la reina utilitzava l'elevada apetència sexual de Felip V, per dominar-lo, i fer-li fer la seva voluntat. És en aquesta època, a rel dels comentaris dels ambaixadors francesos, quan es comença a difondre la fama d'obsés sexual de Felip V, la qual com veurem, Alberoni va contribuir a reforçar, quan va marxar d'Espanya

---

¹ Saint Simon, t.14, c. III

² Louville au duc d'Orléans, 10 août 1716, AMAEF, 37CP, 252, a Baudrillart, 236, n.p.p. 1

³ Louville au duc d'Orléans, 10 août 1716, AMAEF, 37CP, 252, a Baudrillart, 236, n.p.p. 4

⁴ Nicolas Chalons du Blé, marquès d'Huxelles (1652/1730) nomenat mariscal de França el 1703, i *président du Conseil des Affaires étrangères* del 1715 al 1718.

⁵ Saint Aignan à Huxelles, 12-IX-1716, CP Espagne, t. 252, f° 248

el 1719, i la historiografia del XIX i del XX, es va encarregar de divulgar. Qui pot determinar quina és la norma en matèria de sexe? Com en la major part d'actes biològics, el que és molt per uns, és poc pels altres, naturalment dins d'uns límits. Admetem, però, que les al·lusions en les fonts sobre el tema són prou significatives, com per ser considerades; per tant hem de dir que, l'augment de la libido en Felip V, com en altres malalts bipolars, era una conseqüència de la seva malaltia, però no la causa d'aquesta, com pretenen diversos autors. Baudrillart diu: «*On a besoin de se rappeler que Philippe V avait du courage, de la droiture et de la vertu, quand on voit ce prince passer deux fois le jour des bras de sa femme aux pieds de son confesseur, et courir de là sans scrupules au-devant des conseils d'un Alberoni, prêtre indigne et dangereux ministre. En 1716 et 1717, le roi d'Espagne exténué, abattu, plongé dans la plus sombre mélancolie, ne semblait pas pouvoir survivre longtemps aux excès de sa vie conjugale.*»¹

Des del punt de vista de la moral catòlica, no és estrany que, als ulls de Baudrillart, cardenal, i home del segle XIX, el fet de copular dues vegades al dia, als 33 anys, era motiu suficient per desgastar el físic, el seny, i la virtut de Felip, i de qualsevol home; especialment si era per culpa d'Alberoni, a qui ell tenia per un “*prêtre indigne.*” Des del punt de vista de la psiquiatria actual, és freqüent, que durant una crisi, ja sigui depressiva, hipomaniaca, o maníaca, els pacients presentin irregularitats de la libido, ja sigui augment o disminució. La desfeta física de Felip V, no estava provocada per l'abús que feia del sexe, sinó que era simptomàtica de la crisi depressiva que patia feia mesos.

CARLES DE BORBÓ

MARIANNA VICTÒRIA DE BORBÓ

FELIP DE BORBÓ

---

¹ Baudrillart, t. II, p. 236

No obstant, que la pulsio sexual de Felip V estava augmentada, ho corrobora el fet de que, entre 1716 i 1720, van néixer quatre dels set fills que va tenir amb Elisabet Farnese: Carles (20-I-1716/14-IX-1788) futur rei de Nàpols i Sicília, del 1734 al 1759, i Carles III d'Espanya, de 1759 fins 1788; Francesc (27-III-1717/21-IV-1717); Mariana (31-III-1718/15-I-1781), reina de Portugal, pel seu futur matrimoni amb Josep I; i Felip, duc de Parma (15-III-1720/18-VII-1765), primer de la dinastia Borbó-Parma.

Pel que explica Saint Simon, aquests comentaris sobre els costums íntims dels reis d'Espanya van néixer del metge Burlet, el qual, també esbombava falsedats sobre la salut del príncep d'Astúries. Criticava les sortides de caça del jove Lluís, amb el seu pare, perquè pensava que les passejades pels boscos gelats, en ple hivern, no eren adequades per un noi tan delicat com ell, el qual estava afectat pel mateix mal que havia portat la seva mare a la mort.¹ Comentari, aquest darrer, sense cap fonament, però es feia córrer que els fills de Maria Lluïsa, com "altres membres del seu casal matern", el de Savoia, no gaudien de bona salut.² Aquest rumor es referia al fet de que el príncep del Piemont, Victor Amadeu de Savoia,³ havia mort pel març de 1715, als 16 anys, per causa de la verola. També les seves germanes, Maria Adelaida i Maria Lluïsa, havien mort joves, pocs anys abans, el 1712 i 1714, per causa del xarampió i de la tuberculosi, respectivament; totes aquestes malalties infeccioses, que res tenen a veure amb l'herència genètica.

Segons Saint Simon van ser les enraonies sobre els Infants, i les que parlaven de la "fogositat" del reis, les que van causar, pel març de 1717, l'acomiadament del metge Burlet.⁴ En canvi, segons Louville va ser la reina qui el va fer marxar, per haver advertit al rei de que en tals "excessos", sexuals, hi arriscava la vida.⁵ Dangeau diu que tot va ser una maniobra d'Alberoni, el qual, no content amb haver-se desfet de Del Giudice, es va voler treure de sobre al metge, el qual havia estat partidari del cardenal, mentre

---

¹ «*Les chasses outrées par le froid de la fin de mars au pied des montagnes glacées de l'Escurial, où le prince des Asturies, si jeune et si délicat, suivait toujours le roi son père, y donnaient un vaste champ, d'autant plus que l'indiscrétion de Burlet, premier médecin du roi, semblait préparer à quelque chose de funeste, en publiant que ce prince était fort menacé du même mal dont la reine sa mère était morte, quoiqu'il soit vrai qu'il n'en a jamais eu la moindre atteinte.*» (Saint Simon, t. 13, c. XXI)

² «*Les bruits qu'on faisait courir sur la santé des enfants de la feue reine*» (*Memoires de Torcy*, p. 412)

«*Les funestes et impertinents pronostics de Burlet sur la santé de tous les enfants de la feue reine continuaient à faire horreur, et à donner lieu aux discours et aux bruits les plus scandaleux, et qui à la fin se trouvèrent les plus faux.*» (Saint Simon, t.13, c. XXI)

³ Victor Amadeu de Savoia, príncep del Piemont (6-V-1699/22-III-1715), hereu del ducat de Savoia

⁴ «*...Burlet, premier médecin du roi catholique vient d'être disgracié. Ce malheur lui est, dit-on, venu de quelques propos indiscrets qu'il a tenus sur le tempérament de la reine, et sur les obstacles que cette princesse avait apportés sans le vouloir au prompt rétablissement du roi. Il est question de rétablir le conseil des médecins de la chambre, qui traitoit et purgeoit les rois d'Espagne, à la pluralité des voix.*»

«*...Burlet, son premier médecin, fut chassé d'Espagne un mois après ces derniers accidents, pour s'en être trop librement expliqué.*» (Saint Simon, t.14, c. XI)

⁵ Louville al duc d'Orléans, 10-VIII-1716, M.A.E., CP Espagne, t. 252, fº189

aquest va ser l'home de confiança de Felip V.¹ Fos quin fos el motiu pel que es va despatxar al metge francès, el seu lloc el va ocupar el segon metge de cambra Joan Higgins. Més endavant, el 1717, el parmesà Giuseppe Cervi, va ser metge de la reina.²

Creixia la impopularitat dels reis, principalment com a conseqüència de la cada vegada major influència d'Alberoni sobre ells. A aquesta realitat s'afegia que el poble espanyol, coneixedor de la "mala salut" de Felip V, mostrava més inclinació cap al príncep d'Astúries, fill gran de la difunta reina Maria Lluïsa, primer Borbó nascut a Espanya. Es deia que Elisabet pretenia fer rei d'Espanya, al seu fill Carles, desacreditant als seus germanastres. Els rumors van créixer, fins a dir que Elisabet mantenia tancat al príncep d'Astúries, al qual maltractava, i al que volia fer morir.³ També es deia que els fills de Maria Lluïsa odiaven als d'Elisabet. Saint Aignan escrivia al Regent que havia escoltat com Don Lluís deia al seu germà Ferran: «*Allez mon frère, nous nous entendrons bien, et il faudra que vous soyez toujours, vous Dom Fernand, et moi, contre Dom Carlos et douze autres qui viennent.*»⁴ És difícil de creure el que relata l'ambaixador francès, ja que, el 1716, els Infants Borbó-Savoia, Lluís, Felip Pere⁵ i Ferran, tenien respectivament només 10, 4 i 3 anys. És impossible que una frase com aquesta sortís, ni de la boca d'uns nens tan petits, ni del cap d'un nen de 10 anys; per tant, si mai la va pronunciar, es perquè repetia el que havia escoltat de boca d'un adult.

S'ha de fer notar que totes aquestes xafarderies sobre els Infants, van començar, o augmentar, a primers del 1716, coincidint amb el naixement de l'Infant Carles de Borbó, i, de l'arxiduc d'Àustria, Leopold Joan⁶, primer fill dels emperadors Elisabet Cristina, i Carles VI. Els ambaixadors imperials es vantaven de la possible unió de les monarquies d'Espanya i Àustria, ja fos durant el regnat del pare, o del fill, la qual cosa molestava als francesos en gran manera.⁷ Malauradament, el petit l'arxiduc Leopold, va morir als sis mesos d'edat, deixant, de moment, com a segona generació, en competència a Europa,

---

¹ "...on mande que le roi d'Espagne a chassé Burllet, son premier médecin, et ne lui a donné que vingt-quatre heures pour sortir de Madrid. Il a ordre d'emmener sa femme avec lui ; il est François et a été longtemps très bien avec le roi son maître (n.p.p. Alberoni continue à se faire place nette. La privance que donnoit la place de premier médecin à un François lui étoit suspecte pour le moins autant que lui avoit été le grand état du cardinal Giudice: il ne tarda donc pas à s'en débarrasser après s'être délivré de l'autre." (dimanche 28 mars, Journal de Dangeau, t. 17, p. 55)

² Joseph de Ortega, Elogio historico del señor doctor D. Joseph Cervi, Madrid, 1748, p. 17

³ *Memoires de Torcy*, p. 436, i Baudrillart. t. II, p. 237

⁴ Louville au Regent, 10 Août 1716, et Saint Aignan au Huxelles, 12 setembre 1716, M.A.E., CP Espagne, t. 252, f°244, a B, t. II, p. 238

⁵ El 1716, encara vivia el tercer fill de Felip V i Maria Lluïsa de Savoia: Felip Pere (7-VI-1712/29-XII-1719)

⁶ Arxiduc Leopold Joan d'Àustria (13 -IV- 1716/4-XI-1716)

⁷ "La naissance d'un fils de l'empereur rehaussa encore le ton de ses ministres dans toutes les cours, qui ne s'en promettaient pas moins que la réunion de la monarchie d'Espagne à la maison d'Autriche sous le règne du père ou du fils, et qui osaient s'en expliquer tout ouvertement." (Saint Simon, t. 13, c. XXI)

a part del rei de França, Lluís XV, només els seus cosins, els quatre fills que aleshores tenia Felip V: Lluís, Felip Pere, Ferran i Carles.

Als comentaris, sobre l'ús excessiu que Felip V feia del matrimoni, i la suposada mala salut dels seus fills grans, Saint Simon afegeix que, per aquells dies del 1716, el rei d'Espanya tenia "l'estomac en gran desordre", per la qual cosa Alberoni va consultar un metge sard el qual, conjuntament amb el metge de cambra, Mr. Burlet, abans de ser despatxat, van decidir els remeis que calia utilitzar. Ambdós tenien ordre d'administrar el tractament exclusivament en presència d'Alberoni i de la reina.¹ Malauradament desconeixem en que consistia.

Seguint el relat de Saint Simon, Felip V no es relacionava amb ningú, només el podien veure els seus servidors més pròxims: el marquès de Santa Cruz, *mayordomo mayor* de la reina, el duc del Arco, *grand écuyer del rei*, i Valouse, *premier écuyer del rei*, el qual havia arribat a Espanya amb Felip V, el 1701. Alberoni havia convençut Elisabet de tenir al rei "segrestat", tal com ell ho havia vist fer a la princesa dels Ursins, en el seu temps; d'aquesta manera se'ls podia tenir dominats a tots dos alhora.² Pel setembre del 1716, Alberoni va voler despatxar la dida de la reina, Laura Piscatori, perquè tenia massa influència sobre la seva mestressa, i a ell li feia nosa. No ho va aconseguir.³

Un fet, en aparença sense importància, pot recolzar que l'estat d'ànim de Felip V havia empitjorat, si abans no, a primers del 1716. Pel febrer, es va dictar una ordenança, que prohibia, a la *villa i corte de Madrid*, tots els balls, sota pena d'haver de pagar 1.000 ducats.⁴ El ban deia, que es prohibien, en qualsevol època de l'any, els balls als quals assistia la gent disfressada, provocant ofenses a la Majestat divina, i molts motius de descontent, d'inquietud, i de discòrdia.⁵ Molt sovint, pels vols de Carnestoltes, es

---

¹ "La santé du roi d'Espagne menaçait, son estomac était, en grand désordre. Albéroni l'engagea à consulter un médecin sarde qui convint avec le premier médecin des remèdes qu'il fallait employer, en présence de la reine et d'Albéroni seuls. Ce mystère, joint aux propos scandaleux de Burlet sur la santé du prince des Asturies, en fit tenir des plus étranges, non seulement aux gens du commun, mais aux plus élevés, jusqu'à publier que la reine travaillait à porter son fils aîné don Carlos sur le trône." (Saint Simon, t. 14, c. IV)

² "Albéroni avait persuadé à la reine d'Espagne de tenir le roi, son mari, enfermé comme avait fait la princesse des Ursins. C'était le moyen certain de gouverner un prince que le tempérament et la conscience attachait également à son épouse, qui par-là, comme sa première, le conduisait toujours où elle voulait, et le meilleur expédient, dès qu'il s'y abandonnait lui-même, pour n'être pas contredite, et que le roi ne sût rien de quoi que ce fût que par elle et par Alberoni, qui était la même chose." (Saint Simon, t. 13, c. XVIII)

"Il suffit de dire que le roi d'Espagne se laissa enfermer dans une prison effective et fort étroite, gardé sans cesse à vue par la reine, en tous les instants du jour et de la nuit. Par-là elle-même était geôlière et prisonnière ; étant sans cesse avec le roi, personne ne pouvait approcher d'elle, parce qu'on ne le pouvait sans approcher du roi en même temps. Ainsi Albéroni les tint tous les deux enfermés, avec la clef de leur prison dans sa poche." (Saint Simon, t.13, c. XVIII)

³ Saint Aignan a Huxelles, 12-IX-1716, M.A.E., CP Espagne, t. 252, fº 244, a Baudrillart, t. II, p. 238

⁴ Ordenança del 17-II-1716, M.A.E., CP Espagne, t. 249, fº162, a Baudrillart t. II, p. 237, i apèndix nº III del mateix tom.

⁵ "Ordonnance du roi d'Espagne contre les bals, du 17 février 1716 : Le Roi, considérant que depuis quelques années l'usage des bals, sous prétexte du carnaval, et à imitation des autres nations, s'est introduit en cette cour et ville de Madrid, et que plusieurs personnes s'y rendent déguisées sous divers habits, d'où se sont ensuivies plusieurs offenses à

prohibien els balls públics perquè les rues, i les mascarades, podien provocar aldarulls. Sotava, però, que es prohibís celebrar balls “tot l’any”, i que precisament fos Felip V qui signés aquesta ordenança, ja que ell mateix, estant a Barcelona, recent casat, havia aixecat la prohibició que des de feia anys, per causa de les darreres guerres, impedia la celebració dels balls de mascaretes per Carnestoltes. En aquella ocasió, el 1702, la reina Maria Lluïsa, i el mateix rei, van participar en les festes que, com explica Ubilla, aquell any, van començar el dia 17 de febrer, amb ball a la *Plaça Palacio*, que ses Majestats van presenciar des del balcó de palau, i es van perllongar fins el 29 del mateix mes.¹ Els dietaris del Consell de Cent constaten la celebració, durant aquells dies, de “rues” o “colles de gent disfressada típica de carnestoltes”, a la Rambla, en les quals els reis passejaven entre els participants en cotxe i a peu.² Així doncs, considerem una actitud molt repressiva que Felip V dictés un ban prohibint els balls durant tot l’any.

Tot sigui dit, el ban del febrer de 1716, sembla que només estava dirigit al poble, i no tenia vigència a palau, ja que l’endemà d’aquesta prohibició, la reina Elisabet va celebrar, en els seus apartaments, un ball que va obrir ella mateixa de parella amb el príncep d’Astúries: «*Le lendemain de cette austère ordonnance, la reine ouvrait le bal dans ses appartements privés, il est vrai, avec le prince des Asturies.*»³

Dubtem que la idea d’aquesta disposició fos d’algú altre que del rei. Malgrat que aquesta ordenança pugui semblar poc important, en tractar-se d’una mesura força restrictiva, i

---

la Majesté divine et plusieurs causes de mécontentement, d'inquiétude et de discorde, comme aussi qu'il en peut résulter et qu'il en est déjà résulté de très grands inconvénients, par le peu de conformité de cet usage avec le génie naturel et la retenue de la nation espagnole, S. M. défend á toutes sortes de personnes, bourgeois, marchands, demeurants et habitants dans cotte cour, de quelque qualité, état et condition que ce soit, d'avoir ou de recevoir dans sa maison aucune personne pour, sous prétexte de bal et d'assemblée, y danser masquée ou non masquée, soit dans ce temps ou dans aucun autre de l'année, comme aussi d'envoyer des billets ou des messages pour convier personne á cet effet; enfin, de former ces assemblées de quelque manière que ce puisse être, á peine de 1.000 ducats payables par quiconque y contreviendra et il sera procédé á de plus grandes peines selon la qualité des personnes. Et afin que l'on n'en prétende cause d'ignorance, la présente sera publiée et les copies affichées dans les lieux publics et accoutumés.” (Baudrillart, II, p. 577, apéndice III)

¹ “El día quince se divertieron sus majestades por la noche, jugando a los naipes en público con los Grandes, los Gentiles-Hombres de Cámara, y otros Cavalleros de Cataluña; y el día diez y seis gustaron sus Magestades de pasearse a pie por la Muralla alta, y dieron licencia, para que los fuesse sirviendo toda la Corte. Y siendo tan celebrados como se sabe los festejos de Carnestolendas en Barcelona, y aunque de algunos años a esta parte, por causa de las guerras, y de otros motivos, se había suspendido la licencia, de que se hiziesen en público estas diversiones, se pretendió con instancia, que Su Magestad permitiese el executarlas, para poderle festejar más; y el Rey dio licencia para ello, mandando advertir, se escusasse todo exceso, y así empezaron estos divertimentos el día diez y siete, habiendo salido sus Magestades al passeio, donde hubo gran concurso de Máscaras muy bien vestidos, y que acompañaron al coche de sus Magestades, y a los de la Damas, y a la noche concurrieron en la Plaza de Palacio, donde con los mismos disfraces, y acompañamiento de música, dançaban en diferentes puestos, y sus Magestades estuvieron en el balcón: este festejo prosiguió hasta el día veinte y nueve, que mandó su Magestad cessasse.” (Ubilla, p. 360)

³ “Diumenge, a XXVI de dit Febrer 1702 - Dit die a la tarda, anà sa magestat en la Rambla y se passejà per lo mig de la rua, anant en son cotxe la reyna, nostra senyora. Dilluns, a XXVII de dit Febrer 1702- Dit die tornà dita sa megaestat, anant ab la reyna, nostra senyora, a passejarse per lo mig de la rua que feyan en la Rambla. Dimarts, XXVIII de dit Febrer 1702 - Dit die a la tarda, lo rey, nostre senyor, junt ab la reina, nostra senyora, en un cotxe, anaren en la Rambla y se passejaren per lo mig de la rua.” (Manual de Novells Ardits, XXIII, p. 11)

³ Baudrillart t. II, p. 577, n.p.p. 2

tendent a una austeritat poc usual en les corts d'aquella època, dictada d'improvís, sense cap motiu, ni aldarull previ, que la justifiqui, podria ser conseqüència d'un estat d'ànim negatiu, símptoma de la crisi depressiva, en la qual pensem que es trobava immers Felip V en aquells dies. La nostra sospita es reforça si tenim en compte, com veurem, que l'estat del rei va empitjorar els mesos següents.

L'estiu del 1716, mentre la cort s'estava a Aranjuez, va ocórrer un fet curiós, que te importància, com veurem més endavant, en les crisis posteriors de Felip V. En una carta, del 15 de juny, l'ambaixador francès Saint Aignan, explicava al seu superior Nicolas du Blé d'Huxelles, que tota la cort espanyola estava intrigada per un singular fenomen, del qual havien estat testimonis els reis, i tothom que tenia accés al palau. Durant dues nits consecutives, quan ses majestats es disposaven a anar a dormir, s'adonaven de que els llençols del seu llit desprenien una mena de lluentor, que es feia patent a les fosques. El més estrany era que el fenomen es repetia, tantes vegades com es canviava la roba del llit. La reina va ordenar, a unes monges, fer-ne de nova, després de la qual cosa la lluentor no va tornar a aparèixer. Aquells que coneixien la reina deien d'ella que no era un dona impressionable, ni fàcil d'espantar, i que si ella havia tingut por, a rel del que havia passat, era perquè els fets, reconeguts com a veritables per tothom, eren dignes d'inspirar temor.¹

Ningú, però, va pensar que aquell "fenomen" pogués haver estat produït per alguna manipulació feta sobre les pertinences dels reis. Molts van creure que era degut al contacte de la roba amb algun producte natural, que tenia a veure amb el fòsfor. Altres ho van atribuir a un fet sobrenatural, manifestació de la colera divina, per que no s'havia complert la promesa de fer dir misses per la mort de la difunta reina; Elisabet, probablement impressionada per aquest darrer rumor, en va fer dir cent cinquanta mil, per l'ànima de Maria Lluïsa, i cinquanta mil més, per la seva i la del seu marit.²

---

¹ "Le phénomène avoit paru à Aranjuez malgré les différentes précautions que l'on avoit prises à l'égard du linge du Roy et de la Reine d'Espagne, que cette princesse avoit voulu que des Religieuses travaillassent à en faire de tout neuf pour l'un et pour l'autre, ce qui avoit été exécuté sans que l'on eut remarqué depuis aucune loueur. On m'a dit encore que ça avoit été sur quel qu'autre impression de frayeur à peu-près de la mesme espèce qu'elle avoit demandé, dans ce mesme ton, à changer de chambre, et c'est à l'occupation de cette dernière particularité que l'on a répandue dans le public que la Reine avoit eu différentes apparitions de fantômes. Au reste, quoique tout ce que je viens de dire semble marquer, de sa part, une imagination facile à frapper, les personnes qui la connoissent prétendent qu'elle est naturellement moins susceptible de peur que le commun des autres femmes, et que si elle en a fait paroître au sujet des faits dont il est question, il n'y a rien ( ) ( ) que leur singularité reconnue et confirmée n'ait rendu bien légitime." (Saint Aignan a Huxelles, 15-VI-1716, M.A.E., CP Espagne, t. 251, fº 83) Baudrillart, t. II, p. 237

² "Le phénomène dont je vous ai rendu compte n'a point été regardé comme l'effet d'aucune expérience que l'on eut la témérité de faire sur les choses servant à l'usage de S.M.C. Le sentiment le plus général a été qu'il en falloit chercher la cause dans l'explication de différentes espèces de phosphore que la nature produit. Ceux qui ne se sont pas trouvés de cette opinion ont absolument donné dans le merveilleux, en attribuant ce prodige à quelque avertissement surnaturel, pour faire acquitter les messes demandées par la feue Reine. C'est apparemment sur quelque discours de cette nature, dont la Reine d'aujourd'hui aura pu être frappé que l'on a ordonné depuis peu, faire dire cent cinquante mille messes pour

Saint Aignan afegeix que, malgrat les precaucions que s'havien pres amb la llenceria de ses majestats, el "fenomen" es va reproduir pel març del 1717. També tota la llenceria que van usar ses majestats, durant uns dies, desprenia la mateixa llum; fins i tot llüien les cintes de la reina. Per causa d'aquest succés, Elisabet va voler canviar d'habitació, la qual cosa va fer córrer el rumor de que la reina havia tingut aparicions de fantasmes. Els reis, atemorits, van arribar al punt de fer servir la roba interior dels seus ajudes de cambra. L'ambaixador deia que, lluny de fer conjectures, preferia esperar les explicacions científiques dels experts; i que dubtava que aquest fet pogués arribar a fer-se públic.¹

El nostre parer és que aquest fenomen de la "lluentor" de la llenceria, del juny de 1716, va quedar gravat en la memòria de Felip V, de tal manera que, ell el recordaria, a mode d'idea fixa, en el futur. Veurem que, anys despès, quan el rei patia una crisi, sovint creia que el volien enverinar, mitjançant algun producte que posaven en la seva roba interior, per la qual cosa sempre volia vestir, tocant a la seva pell, camises que ja havia usat la reina.

En la mateixa carta en que explicava el cas de la lluentor, l'ambaixador francès informava de que Felip V s'havia negat a anar d'Aranjuez a Madrid, per assistir al funeral en honor del rei Lluís XIV, mort nou mesos abans. Davant la insistència del seu confessor, Daubenton, sobre aquest assumpte, el rei va dir que «...l'usage ordinaire des rois d'Espagne n'étoit pas de paroître en public à ces sortes de cérémonies...» Malgrat haver-se negat a fer el viatge, va ordenar que tot es disposés com si l'hagués de fer, però al darrer moment va al·legar trobar-se indispost, i no hi va anar.² Una vegada més evitava aparèixer en públic, i haver de viatjar.

---

le repos de l'âme de la défunte, et cent cinquante mille autres suivant les intentions de Leurs M.C." (Saint Aignan a Huxelles, 15-VI-1716, M.A.E., CP Espagne, t. 251, fº 82)

¹ "Cette cour est occupée, depuis deux jours, à chercher les raisons physiques d'un phénomène assez singulier, dont le roi d'Espagne, la reine et toutes les personnes qui sont admises dans l'intérieur du palais ont été témoins. Pendant deux nuits consécutives, lorsque Leurs Majestés ont voulu se mettre au lit, elles se sont aperçues que leurs draps jetoient une espèce de lueur, et ce qui a augmenté leur surprise, c'est que plusieurs paires différentes, mises successivement, en ont fait autant ainsi que tout le linge qu'elles ont pris ou quitté, pendant ces deux jours, même les rubans de la Reine. Je n'entreprendrai point, Monsieur, de vous rendre compte de tous les discours merveilleux qui se sont tenus à cette occasion. J'attendrai plutôt que vous me fassiez part de l'explication que, Mrs de l'Académie, pourront donner de ce phénomène, lorsque la chose sera devenue publique. La Reine n'a pas laissé que d'être frappée de cette espèce de prodige, qui lui a fait demander à changer maison et l'a obligée à se servir du linge de ses caméristes, à l'égard duquel une expérience répétée ne lui a rien fait remarquer. Je ne sais si l'on sera fort aise que l'on divulgue les circonstances de ce fait singulier, quoique certaines et connues." Baudrillart, en t. II, p.236, n.p.p. 3, cita aquest esdeveniment en carta de Saint Aignan a Huxelles, 29-III-1717, M.A.E., CP Espagne, t. 260, fº 88

² Saint Aignan a Huxelles, 15-VI-1716, M.A.E., CP Espagne, t. 251, fº 84

CONSIDERACIONS MÈDIQUES

No tenim notícies sobre l'estat d'ànim de Felip V dels dies posteriors a la mort de Lluís XIV, el primer de setembre del 1715

Pel febrer de 1716, Felip V va dictar una ordenança, que prohibia, a la *villa i corte de Madrid*, tots els balls, sota pena d'haver de pagar 1.000 ducats.¹ Una mesura tan repressiva, imposada pel mateix rei, que anys enrere havia ordenat el contrari, fa pensar en canvi d'actitud que no era propi del tarannà del rei.

A finals de juliol del 1716: «*Les vapeurs du roi donnaient de la crainte aux médecins (...) Ce fut dans ce point que Louville arriva à Madrid...*»² Es diu que la reina i Alberoni el tenien segrestat, quan el 24 juliol va arribar Louville, al qual es va negar a veure.

A mitjans de juny: el rei es va negar a anar d'Aranjuez a Madrid per assistir als funerals de Lluís XIV. Va permetre que els servents ho preparassin tot per marxar, i, al darrer moment, davant la insistència del seu confessor, va dir que els reis no havien d'estar presents en aquesta mena d'actes públics. Disminució d'interès per la seva feina, si considerem, que en un rei, un acte públic d'aquest caire, es pot considerar feina. De tota manera en algú tan religiós com ell, i tractant-se del seu avi a qui tant estimava, la seva negativa resulta poc coherent amb el seu comportament habitual. Estava aïllat de tothom, es negava a socialitzar-se.

Primers d'agost: «*Le Roi dépérit à vue d'œil, par le trop fréquent usage qu'il fait de la reine. Il est exténué et abattu.*»³ Augment de la libido i estat d'ànim deprimat.

Primers de setembre: «*Au reste tout le monde veut que le Roy d'Espagne ait eu une sorte d'indisposition causée par sa trop grande assiduité auprès de la Reyne. Je ne puis assurer que cela soit, mais je sçai positivement qu'il y a eu quelques consultations secrètes de médecins au sujet de sa santé, et que la Reyne, à qui ils ont fait insinuer que, si elle le vouloit le conserver, il falloit qu'elle modérât elle-même ses empressements, s'est séparé de lui pendant plusieurs jours. Il semble rétabli mais un peu amaigri (...) aussi que ses inquiétudes diminuent.*»⁴ Sembla que volen fer responsable a la reina de l'augment de la libido del rei, que s'ha aprimat objectivament.

---

¹ Baudrillart, II, p. 237

² Saint Simon, t.14, c. III

³ Louville au duc d'Orléans, 10-VIII-1716, M.A.E., CP Espagne, t. 252, a Baudrillart, 236, n.p.p. 1

⁴ Saint Aignan à Huxelles, 12-IX-1716, CP Espagne, t. 252, f° 248

TRASTORN BIPOLAR II [296.89 (F31.81)] EPISODI ACTUAL DEPRESSIU MODERAT-GREU amb ANSIETAT (*inquiétudes*) CARACTERÍSTIQUES MELANCÒLIQUES (*abattu*), i un notable AUGMENT DE LA LIBIDO.

7. 3. - LA PRESA DE SARDENYA

El 4 de gener de 1717, França, Anglaterra i les Províncies Unides signaven, a la Haia, uns tractats de triple aliança¹, pels quals es comprometien a mantenir els acords de pau definits a Utrecht. Calia deixar clara la successió d'algunes de les corones més importants d'Europa, ja que el catòlic Jaume Estuard, *the Old Pretender*, era recolzat per França com a rei Jaume III d'Anglaterra, a Felip V se li suposaven pretensions al tron de França, i l'Emperador, des del final de la guerra de Successió, no havia volgut reconèixer Felip V com a rei d'Espanya.

Pel seu cantó Felip V no accedia a renunciar als territoris de la monarquia hispànica, que els acords d'Utrecht havien annexat a la casa d'Àustria, a la qual pertanyen originàriament, pels matrimonis relacionats amb els Borgonya. Quan se li va comunicar el contingut dels acords presos a la Haia, Felip V va reaccionar sense dir una paraula.² Sospitava que el Regent podia haver inclòs, en els acords, articles susceptibles de perjudicar els seus interessos; però va mostrar indiferència, per fer creure que només es preocupava de recuperar els territoris perduts a Itàlia. Segons Saint Simon la principal aspiració del rei d'Espanya era recuperar el tron de França, del seus avantpassats.³ Aquest mateix autor afegeix que aquest desig, i els projectes de la reina i Alberoni, turmentaven al rei d'Espanya. Segons Saint Simon, a primers del 1717, aquests assumptes provocaven el mal estat de salut de Felip V: «*Cela désignait les vapeurs*

---

¹ "A treaty of Alliance between Lewis XV, king of France and Navarre, George king of Great Britain, and the Lords of the United Provinces, for the maintenance and guarantee of the treaties of peace made at Utrecht in 1713, and particularly for maintaining the order of the succession to the crowns of France and England, as established by the said treaties, and for the demolition of the port of Mardyke. Concluded in The Hague, Jan.4, 1717" (A collection of all treaties of peace, alliance, and commerce between Great Britain and other powers, London, Almond, 1777, vol . I, p. 287)

² "Enfin nous venons d'apprendre la conclusion de la triple alliance. Le roi a reçu cette nouvelle sans mot dire" (Louville, II, 232 : Saint Aignan à Louville, 1 février 1717)

³ "Ce monarque soupçonnait des articles secrets que le régent y aurait fait mettre, et qui étaient la vraie substance du traité. Mais il avait au dedans et au dehors trop d'intérêt à cacher ses pensées de retour au trône de ses pères, pour ne pas montrer la plus entière indifférence, qui fit douter en effet s'il s'intéressait à la ligue qui venait de se conclure, et [fit] qu'on crut généralement en Espagne et parmi les étrangers qu'il portait toutes ses vues sur l'Italie, et à recouvrer une partie de ce qu'il y avait perdu." (Saint Simon, t.14, c XI)

noires du roi d'Espagne, retombé depuis peu dans une maigreur et une mélancolie qui faisaient craindre la phtisie,¹ et que sa vie ne fût pas longue.»²

Com ja hem dit, Alberoni, sense cap nomenament, però amb el poder efectiu d'un primer ministre, mantenia Grimaldo, verdader titular del càrrec, allunyat del rei. Però sense que ningú ho sabés, Grimaldo i el rei despatxaven cada nit en secret. Segons Baudrillart, Alberoni, estava molt pagat d'ell mateix, tenia tothom per ningú, i tothom estava en contra d'ell, especialment els *grands*, ja que el govern era ell i ningú més. Afalagava al rei dient-li que els anteriors ministres havien amagat, de manera deliberada, les gran qualitats del seu sobirà.³ El secret de la força d'Alberoni era la confiança que la reina li tenia; ell era el seu confident, aquell que coneixia tots els seus secrets, ja que tota la correspondència d'Elisabet amb els seus pares havia passat i passava per les seves mans. És possible que, al principi, ella no ho sabés, però se'n va adonar certa vegada que, havent perdut unes cartes importants, després de buscar-les per tot arreu, i d'acusar tothom d'haver-les agafat, les va descobrir en les dependències d'Alberoni. Elisabet, va preferir passar per descuidada, que incriminar al ministre davant del rei.⁴ Si Felip despatxava Alberoni, amb qui altre podia comptar Elisabet, per tirar endavant la monarquia?

La reina, va donar a llum, per segona vegada, el dia 21 de mars de 1717. L'endemà, 22, Alberoni escrivia al duc de Parma per donar-li la notícia: *«Ieri mattina, sul far del giorno, la Regina diede poi alla luce, con felicissimo successo, il secondo Infante, che al Sacro Fonte porto il nome di Francesco. Di questa ( ) notizia si riempì subito la cita, col segno delle campane a festa, i tutti i popoli ne manifestarono giubilo universale, con replicati applausi di ( ) La Grandeza e Nobilitá comparezze a Palazzo, con hbaiti di gala, e gioie per baciare la mano al Ré (con) dimostrazione di allegrezza, e, ieri sera, come ( ), si sono fate qualche laminatione con fochi, e feste di campane, dovendo seguire lo stesso domani. Il Ré si porto, ieri sera, al santuario di Nuestra Signora di Atocha, (in) publico per dare grazie di tanto fortunato avvenimento; e, trovandosi ora la Regina et il nuovo Infante con perfettissima salute.»⁵*

---

¹ *Phtisie*, en català tisis, es pot referir a un procés que produeix consumpció generalitzada, o bé a una tuberculosi pulmonar.

² Saint Simon, t. 14, c. XI

³ Baudrillart, t.II, p. 239; Torcy, II, 73 i 181

⁴ Saint Aignan al duc D'Orleans, 25-XI-1716, M.A.E., CP Espagne, t.253, fº194, a Baudrillart, t.II, p. 239

⁵ Archivio di Stato di Napoli (ASNa) Farneseano, stanza 218. Busta 57, p. 112

El nadó es va batejar amb el nom de Francesc, en honor al l'oncle i padrastre de la seva mare, Francesc Farnese duc de Parma.¹ Així doncs, l'hivern de 1717, el rei d'Espanya tenia assegurada la successió amb escreix: tenia 5 fills mascles; tres del primer matrimoni amb Maria Lluïsa de Savoia: Lluís (1707), Felip Pere (1712), i Ferran (1713) i dos del segon amb Elisabet Farnese: Carles (1716) i Francesc (1717)²

En una segona carta, del mateix dia 22 de març Alberoni escrivia: «*Il reale Infante non puo star meglio (...) Certo senza la minima asaggeratione non si è veduto, a nascer, bambino piu grosso, e meglio organizzato, ed i medici e chirurghi lo mirano con stupore, e come cosa straordinaria.*»³ Però el dia 12 d'abril, les notícies van començar a ser dolentes; a palau es parlava d'una "risipola" (erisipela):⁴ «*All Infante Dn. Francesco é sopravvenuto un humore aere che va girando, hora a una parte, e hora all'altra; ora lo tiene a una coscia con apparenza di rosipilia. Queste Mtas. ne stano inquiete.*»⁵

Francesc Borbó Farnese va morir el dimecres 22 d'abril, a les 15.15.h. Els metges, que van fer l'autòpsia, van trobar les vísceres en perfecte estat (*aperto per imbalsamarlo e lo riconossero interiormente di perfettissime, e sane viscere*) i van atribuir la mort a causes iatrogèniques; com diu Alberoni, a la manipulació d'algun nervi, produïda durant el part, i que els metxes no se'n van adonar per tractar-se d'un nadó (*attribuendosi la sua morte a indisposizione di qualche (nervo) che possa avere patito nel parto, e che i Medici non hanno conosciuto nella sua tenera età.*) Si tenim en compte les dades de les que disposem, no trobem sentit a aquest diagnostic. En canvi, ens sembla encertat, sospitar una infecció prèvia de vies respiratòries altes (*All Infante Dn. Francesco é sopravvenuto un humore aere*) probablement una faringoamigdalitis estreptocòccia, amb una consegüent cel·lulitis, també estreptocòccia (*ora lo tiene a una (coscia) con apparenza di rosipilia*) la qual, en presentar eritema, es va determinar correctament com a erisipela.

---

¹ Eduard Farnese (Colomo, 1666/*ibid.*, 1693), pare d'Elisabet, va morir el 6-IX-1693, abans que el seu pare Ranuccio II, per la qual cosa mai no va ser duc de Parma. En morir, Ranuccio, el 11-XII-1694, els seus títols van passar al seu segon fill Francesc (Parma, 19-V-1678/ Piacenza, 26-II-1727) el qual, per no haver de restituir la dot de la seva cunyada, Dorotea Sofia de Neoburg (Neoburg, 5-VII-1670/Parma, 15-IX-1748), a la casa d'Habsburg, si va casar (8-XII-1695); ell tenia 17 anys i ella 25. Aquest matrimoni no va tenir descendència, però Dorotea i Eduard havien tingut, a més d'Elisabet, un fill mascle, Alexandre (1691/1693) que va morir abans d'arribar als dos anys, un mes abans que el seu pare.

² «*Il arriva un courrier au prince de Cellamare, ambassadeur d'Espagne, qui lui apporta la nouvelle que le jour de Pâques fleuries la reine étoit accouché à Madrid d'un prince, qui a été nommé François. Le roi d'Espagne a présentement cinq garçons, trois de son premier mariage, et deux du second.*» (mardi 30 mars, Journal de Dangeau, t. 17, p. 55)

³ Archivio di Stato di Napoli (ASNa) Farneseano, stanza 218. Busta 57, p. 113

⁴ Risipola, Rosipilia, rusipila o risipola, son diferents maneres de denominar l'erisipela, o inflamació bacteriana aguda de les capes superiors de la dermis i teixit cel·lular subcutani (cel·lulitis) causada principalment per *estreptococcus*, generalment del tipus *pyogenes*, que cursa amb febre, eritema generalment a les cames, i sovint linfadenopaties. Les complicacions de la qual poden posar en risc la vida del pacient.

⁵ Archivio di Stato di Napoli (ASNa) Farneseano, stanza 218. Busta 57, p. 113

Ambdues entitats produïdes, en aquest cas, pel mateix bacteri mencionat, el qual sense tractament antibiòtic pot causar la mort, especialment a un nadó.

El divendres 24 es van portar les seves restes a l'Escorial, on el dissabte, a primera hora, es va procedir a l'enterrament en el panteó dels Infants: *«Mercoledì 22 corrente, alle ore tre un quarti, dopo il mezzo giorno, volò al Cielo il piccolo Infante Dn. Francesco, lasciando le Maestà loro, è particolarmente la Regina, che lo amava teneramente, in estrema afflizione. La Corte tuta ha, con sommo condoglio, risentito la perdita di detto Principe, poichè era veramente il più ben fatto bambino, (e) ha vestito da ( ) che durerà pochi mesi. Nel giovedì susseguente (sia) aperto per imbalsamarlo e lo riconossero interiormente di perfettissime, e sane viscere, attribuendosi la sua morte a indisposizione di qualche (nervo) che possa avere patito nel parto, e che i Medici non hanno conosciuto nella sua tenera età. Venerdì notte fui condotto con le solide formalità degli Infanti defonti all'Escoriale ( ) giunse la mattina, sul far del giorno del sabato, ed immediatamente si fece la funzione delle essequie, e ( ) lo depositarono nella camera degli Infanti, vicino al Panteone de il Re di fontì.»*¹ El que hem relatat, en els paràgrafs anteriors, forma part de les cartes adreçades per Alberoni al duc de Parma, que es guarden a l'*Archivio di Stato di Napoli*. No hem trobat cap comentari en la correspondència diplomàtica francesa, sobre el part, el naixement, o la mort, de l'Infant Francesc.

Saint Aignan, tres dies abans de la mort de l'Infant, escrivia al seu superior, el ministre Huxelles: *«Quoi que la santé du Roy d'Espagne, Monsieur, paroist entièrement rétablie, je crois qu'il est à propos que vous soyez informe, que la manière dont il continue de manger, et de grossir, renouvelle les alarmes de ceux qui l'approchent, et particulièrement des médecins qui le voyent. Il fait régulièrement se quatre repas par jour, et derrière des deux ou trois heures entières à son dîner et à son souper, sans que tout ce qu'on peut luy dire pour l'empêcher de se livrer à la faim, presque continuelle dont il est tourmenté, luy fasse impression. On espère que les chasses où il va l'obligeroient à faire un peu d'exercice, mais j'ay oui dire qu'il n'y bougeoit d'une place, et que la moindre chose à présent le casse et le fatigue. Il sera incessamment aussy gros que le feu M. le Dauphin, son père, et comme on luy a fait entendre, que s'il ne se conduit différemment une apoplexie seroit à craindre, on prétend qu'il ne veut plus dormir par nuit que trois ou quatre heures. Il luy reste encore quelques petites inquiétudes sur les odeurs et sur les habits, dont il prolonge l'usage jusqu'à ce qu'ils n'estoient plus en estat d'estre portés, je ne dis pas par un prince de sa sorte, mais le plus petit particulier.*

---

¹ Archivio di Stato di Napoli (ASNa) Farneseano, stanza 218. Busta 57, p. 152

*Le soir du Jeudi Saint, il souffroit beaucoup de ses vapeurs au retour de ses stations; cependant elles sont considérablement diminuées, et s'il avoit un peu plus de docilité, pour observer le régime de vie que les médecins jugent convenable à son estat, on pourroit compter plus qu'on ne fait sur la durée d'une guérison qui approche en quelque façon du miracle.»*¹ Aquesta simptomatologia, a la qual es refereix Saint Aignan, és anterior a la mort de l'Infant Francesc. L'ambaixador escriu el 19 d'abril, i l'Infant va morir el 22. El nadó va estar uns 10 dies malalt; es podria considerar que la malaltia i la mort del seu fill, contribuïssin a l'empitjorament del rei.

Ja abans de mitjans d'abril del 1717, Felip V menjava excessivament (afartaments nerviosos) no dormia més de tres hores per nit (trastorn del son) i no feia cap exercici físic (indolència) Tot feia témer que pogués patir un accident vascular cerebral. Tenia certa mania amb les olors (no sabem res més al respecte, ni hem trobat cap altre al·lusion a aquesta "*inquiétude*" com l'anomena l'ambaixador) i també amb la vestimenta, la qual portava contínuament, sense canviar-la, fins que queia a trossos (descurós en l'aspecte personal) Sembla que el dia de dijous Sant d'aquell any es va veure afectat de *vapeurs* (interpretem com a ansietat: desmai, síncope, i/o simptomatologia vasovagal) els quals, però, es diu, havien disminuït en freqüència.

Es coneguda l'afició dels reis a "sortir de cacera". Poc després del part, segons les fonts, els reis dedicaven moltes hores a aquesta disitracció. Quan pensem en aquest esport, imaginem sortir de cavalcada, pel bosc, a buscar la presa, anar-li al darrera fins tenir-la a tir, i abatre-la. Però, segons explica Saint Simon, amb molt detall, no era així com ho feia la parella reial. Ells anaven, en cadira de posta, fins a un lloc determinat del bosc, en el qual de bon matí els camperols havien fet una batuda, aplegant les besties en un espai, no gaire extens. Allí, darrera d'una barrera de branques, preparada per aquest fi, disparaven, sobre les besties acotades, fent punteria. Aquest mètode tan singular de caçar, no proporcionava cap benefici al rei, ja que no implicava cap esforç físic, tal com havia sentit a dir Saint Aignan: "*On espère que les chasses où il va l'obligeroient à faire un peu d'exercice, mais j'ay oui dire qu'il n'y bougeoit d'une place.*"

Armstrong es refereix a l'afició dels reis d'Espanya d'aquesta manera: "sempre caçaven junts, i la seva manera de practicar aquest esport consistia en fer-ho a l'engròs, massacrant sis cérvols, que abatien en dues hores. Després el rei i la reina es

---

¹ Saint Aignan a Huxelles, 19-IV-1717, M.A.E., t. 260, fº 79

disputaven, afable i aferrissadament, l'autoria dels trofeus.”¹ Tanta era l'afició dels reis d'Espanya per la caça que, per aquell temps, es deia que no feien res més, i es comentava el fet de que passessin tant de temps als boscos de la serralada del Guadarrama. Fins i tot Louville, després de la seva estada a Espanya, l'estiu del 1716, va criticar que fos la reina qui empenyés, massa sovint, al rei a sortir de cacera, ja que ell no gaudia de tant bona salut com ella per fer tant esforç.² Aquest autor sembla haver idealitzat les caceres dels reis d'Espanya, ja que el que ell descriu implica un desgast físic que no te res a veure amb la versió de Saint Simon, i menys amb la de l'ambaixador.

Segurament va ser durant el 1717 quan, en una d'aquestes sortides cinegètiques, ses majestats van descobrir, a Valsaín, l'antic palau de Felip II, el qual estava en runes des de l'incendi del 1686. Felip V va donar ordre de posar en condicions una petita part del palau, per poder-hi pernoctar quan anava de cacera. Anys després, va adquirir uns terrenys propers per fer-hi construir, de nou en nou, el palau de la *Granja de San Ildefonso*, sobre el qual tindrem ocasió de parlar més endavant. En paraules de Torcy: Felip i Elisabet només pensaven en la caça, el rei només estava per la reina, i la única finalitat d'Alberoni era aconseguir el cardenalat. Aquests eren els ressorts que feien moure la monarquia espanyola.³

Mentrestant, feia temps que Espanya es preparava per dur a terme una acció militar, la incògnita de la qual tenia intrigada a tota Europa. Pel juny de 1717, Alberoni havia donat ordres a José Patiño, home de la seva confiança, aleshores intendent general de la marina de Cadis, d'organitzar una esquadra, que salparia des de Barcelona, la qual es deia que estava destinada a servir en la Mediterrània oriental, on, des de 1716, l'Imperi i la república de Venècia lluitaven contra els turcs.⁴ El Papa, Climent XI, refiat de les intencions d'Alberoni, i veient amb bons ulls la guerra contra l'infidel, havia donat garanties a Carles VI de que Felip V no aprofitaria l'ocasió, per atacar cap de les seves

---

¹ “They always hunted together, and their sport took the form of wholesale slaughter-six stags falling in two hours. The king and the queen would eagerly and pleasantly dispute their claim to each head of game.” (May, 11, 1717, Carte Farneseane, Archivio di Stato di Napoli, nº 58, a Edward Armstrong, *Elisabeth Farnese. The termagant of Spain*, Longmans, London 1892, p. 108)

² “...n'avait (el rei) d'autre distraction que de suivre à la chasse sa vigoureuse femme, aussi passionnée que lui pour ce rude exercice, et d'y risquer jusqu'à sa vie dans l'entraînement d'un plaisir qui lui faisait oublier tout le reste », « La Reine vigoureuse et qui peut tout supporter...” (Mémoire rédigé par Saint Agnan, octobre 1717, M.A.E., CP Espagne, t. 253, fº 42) (Mémoires de Torcy, t. I, p. 442, a Baudrillart, t. II, p. 237)

³ “C'est ainsi qu'Alberoni gouvernoit les affaires d'Espagne pendant que les princes, qui avoient le plus d'intérêt à la bonne administration de la monarchie, paroissent absolument insensibles au bien de l'État. L'objet principale d'Alberoni étoit de se rendre agréable en flattant leur goût. Celui du Roi étoit la Reine. Elle et lui n'en avoient que pour la chasse. Le bout d'Alberoni étoit le chapeau de cardinal, et voilà les ressorts qui faisoient mouvoir la monarchie d'Espagne.” (Baudrillart, II, 240)

⁴ 3a. Guerra turca (1714-1718)

possessions. Però, a part del Papa, a Europa ningú es refiava d'Alberoni, i els seus moviments causaven un gran desori.

Cadascuna de les potències europees sospitava que un altre d'entre elles ajudaria Espanya en l'empresa, fos la que fos, ja que no creien que el país pogués executar-la en solitari. Amb quins efectius i amb quins diners? Com bé assenyala Saint Simon, posar en marxa la flota resultava un dispendi terrible, i les finances espanyoles no estaven en les condicions que Alberoni volia fer creure, ja que el país havia adquirit molts deutes, els quals difícilment es podien cancel·lar amb rapidesa. El mateix Alberoni, alhora que ho confessava així als més propers, tenia l'habilitat de fer creure el contrari als ministres estrangers residents a Madrid. En realitat a Europa es temia que Espanya estigues projectant la presa de Sicília, illa, aleshores, sota l'autoritat del duc de Savoia. Els ambaixadors de les principals potències clamaven que a Alberoni no li feia res provocar una nova guerra, per tal de procurar gloria al seu nom.¹

Mentre la salut del rei d'Espanya empitjorava, i l'emperador Carles VI mantenia la guerra contra els turcs als Balcans, Grimaldo anunciava per carta, a les corts d'Europa, que l'empresa que Espanya preparava, des de feia mesos, era la invasió de Sardenya.² No era doncs, com tothom creia, per fer-se amb Sicília, ni tampoc, contra l'imperi otomà, com havien fet creure al Papa. Climent XI, convençut per Alberoni de que es tractava de fer la guerra als heretges musulmans, l'havia fet cardenal, el 12 de juliol del 1717. «*Sur ces entrefaites, les vapeurs de Philippe V ayant pris un caractère alarmant, au moins pour sa raison, les factions de la cour d'Espagne redoublèrent d'activité. Alberoni devenu cardinal, tenait ferme au milieu de tous ces orages.*»³

A mitjans de juliol, es feia a la mar l'esquadra que des de feia mesos, s'havia estat organitzant a Barcelona. Una part d'aquesta arribava davant Càller el 10 d'agost, i l'altre el 21. Del 22 d'agost fins al 30 d'octubre de 1717,⁴ un combinat de l'armada espanyola, comandada pel marquès de Mari, i l'exèrcit pel marquès de Ledesma, va conquerir la illa de Sardenya, la qual, segons els tractats d'Utrecht, pertanyia a l'Imperi. L'actuació va ser

---

¹ «*Cette flotte, dont Alberoni faisait tant de parade, coûtait prodigieusement. L'état des affaires n'était pas tel qu'Alberoni s'efforçait de le montrer. Les dettes étaient en grand nombre et pressantes, les moyens de les acquitter difficiles; lui-même était contraint de l'avouer à ses confidents, mais il avait le bonheur de faire accroire le contraire aux ministres étrangers qui étaient à Madrid.*» (Saint Simon, t.14, c. XIX)

² «*Enfin le moment arriva d'éclaircir l'Europe. L'Espagne fit publier par ses ministres dans les cours étrangères, un manifeste contenant les raisons qui l'engageaient d'attaquer l'empereur, et de tourner ses armes sur la Sardaigne, au lieu de joindre sa flotte à l'armée chrétienne, comme elle avait fait l'année précédente, et comme elle l'avait promis et résolu encore pour cette année.*» (Saint Simon, t.15, c.V)

³ Louville, t. II, p.243

⁴ Baudrillart, t. II, p. 276

fàcil, ja que el marquès de Rubí (el mateix que va haver de capitular Mallorca a les tropes borbòniques el 1715) en aquell moment virrei de l'illa, no comptava amb prou efectius per defensar-la, ja que el gruix de l'exèrcit imperial estava, com hem dit, fent la guerra contra els turcs.¹

L'Emperador es va indignar. Les potències, que havien signat els tractats de la triple aliança de la Haia, van intentar actuar de mitjanceres entre Espanya i l'Imperi, per resoldre la qüestió de la invasió, ja que, per causa dels acords establerts, s'hi podien veure involucrades. El Papa, en adonar-se que l'ajut que li havien demanat no era per la guerra contra els turcs, sinó per envair Itàlia, es va sentir enganyat. El Regent, que volia mantenir-se dins la triple aliança, advertia Felip que més li valia fer marxa enrere, abans de que l'emperador fes la pau amb els turcs, i també s'oferia per fer de mitjancer per obtenir algunes compensacions a Itàlia. En realitat, ni França ni Anglaterra volien prendre part en els problemes entre l'emperador i el rei d'Espanya, per no encetar una nova guerra a Europa.

Les ànsies de Felip V per recuperar les possessions Italianes, perdudes a Utrecht, que alguns historiadors anomenen "irredentisme borbònic", la historiografia, en general, les atribueix al desig d'Elisabet Farnese de no perdre territoris en els quals, més endavant, poder situar als seus fills. Però s'ha de considerar també que el rei d'Espanya no podia suportar la idea de que la seva monarquia perdés ni un pam de territori. Un altre motiu, per envair Sardenya era, com exposa Alabrús, contrarestar la influència austriacista, impedit que, des de Itàlia, poguessin arribar reforços de qualsevol tipus, capaços de recolzar una eventual revolta a Catalunya. Per justificar aquesta invasió, que va ser generalment rebutjada, tant a l'illa com a tota Europa,² a mitjans d'agost, la diplomàcia espanyola va començar a difondre l'escrit de Grimaldo del 9 d'agost: *Mundo político y cristiano*.³

L'ambició d'Elisabet de situar als seus fills, l'obsessió de Felip V de no perdre territori, i impedir l'enviament de recursos a Catalunya són, tots, motius possibles, ja que cap d'ells

---

¹ "On sut enfin que la flotte d'Espagne ayant fait voile de Barcelone le 15 juillet, une partie était arrivée devant Cagliari le 10, l'autre le 21 août; que le marquis de Lede, général des troupes, ayant fait toutes les dispositions nécessaires pour la descente, avait fait sommer le marquis de Rubi, vice-roi pour l'empereur, que, sur son refus, dix-huit mille hommes avaient mis pied à terre; que le vice-roi, sommé une seconde fois, avait répondu comme à la première; qu'il n'avait que cinq cents hommes de garnison, et qu'on doutait qu'il pût se défendre six ou sept jours au plus. Ce commencement de guerre conduisait à un embrasement général de l'Europe, selon les raisonnements des politiques." (Saint Simon, t.15, c. V)

² Alabrús, R.M., *La trayectoria política dl Cardenal Giulio Alberoni (1708-1720)*, Revista de Història moderna, nº 29 (2011) p. 177

³ En aquest escrit del 9-VIII-1717 Grimaldo argumentava que Felip V havia acatat el que s'havia estipulat en els acords d'Utrecht en cedir Sicília a canvi de l'evacuació dels aliats de Catalunya i Mallorca, mentre que l'Emperador, des de els seus territoris italians, havia continuat alimentant les expectatives dels catalans en detriment de l'Estat borbònic.

exclou l'altre. El fet de que Elisabet s'obsessionés pel futur dels seus fills, resulta, si més no, comprensible; sobre tot, si tenim en compte que el freqüent mal estat físic i mental del rei amenaçava, constantment, el futur de la seva família. Les fonts ens donen nombroses dades sobre l'estat d'ànim de Felip V, tant durant la conquesta de Sardenya, com en els mesos anteriors i posteriors. Però malgrat que no ens diuen si Felip va participar, ni fins a quin punt, en planejar tal empresa, sabem que van ser Patiño, aleshores home de confiança d'Alberoni, i el marquès de Ledesma, els que van organitzar l'escomesa. Fins i tot Ripperdà, que era ambaixador d'Holanda a Espanya, va prometre reclutar alguns oficials de marina, per servir a Espanya.¹ Però qui donava les ordres? Alberoni, la reina? Comptaven ells amb el consentiment previ del rei? Relatem, a continuació, l'estat en que es trobava Felip V, per comprendre el perquè d'aquestes preguntes.

Coneixem per les fonts que la simptomatologia de Felip V es va agreujar des de finals de setembre del 1717. San Felipe diu: «*El Rey padeció recelos de principio de hydropesia, no sin una profunda tristesa.*»²

L'ambaixador Saint Aignan escrivia al seu ministre d'afers estrangers Huxelles, i al Regent, dient que el rei d'Espanya tenia el cos inflat, de tal manera que es temia que patís "hidropesia" (entenem que es referien a ascites, o retenció de líquid intraperitoneal). Tenia la memòria tant afeblida que semblava haver perdut el cap (desorientació en el temps i l'espai, i/o manca de reactivitat). No apareixia en públic des de feia mesos. Se'l veia tan poques vegades, i només de lluny, com a un "monarca de l'orient", quan sortia per pujar a la carrossa per anar de cacera. La resta del temps estava tancat a la seva cambra amb la reina, i no rebia a ningú més que al seu confessor, els seus metges, ambdós estrangers, un sard i un irlandès, i al cardenal Alberoni (rebuig a socialitzar-se). Passava el temps jugant a jocs senzills, i no volia sortir a passejar pels jardins (manca de motivació i/o reactivitat)³

---

¹ «*Albéroni n'avait laissé que le nom et les places aux conseillers d'État, qui est ce que nous appelons ici les ministres. Il ne leur communiquait que des choses indifférentes; les secrétaires d'État n'avaient même aucune part à rien de son entreprise. Il en avait écrit et signé de sa main tous les ordres. Patiño seul en conduisait l'exécution sous lui. Il voulait le même secret dans toutes les affaires, et que les ministres d'Espagne dans les cours étrangères ne rendissent compte qu'à lui tout seul.*» (Saint Simon, t.15, ch. VII)

«*On fit venir à Madrid le marquis de Ledesma et don Joseph Patiño, l'homme de confiance d'Albéroni, pour leur donner les ordres du roi d'Espagne. Tout était en mouvement pour la guerre, jusqu'à Ripperda, encore ambassadeur de Hollande, qui promit d'engager au service d'Espagne quelques Hollandais, officiers généraux de mer dans le service de ses maîtres.*» (Saint Simon, t.15, c. XVIII)

² San Felipe, t. II, p. 273

³ Saint Aignan a Huxelles, 29-IX-1717; 19 i 26-X-1717, M.A.E., t. 260, fº110, 168, 175 a Baudrillart, t. II. P. 248
Saint Aignan a Huxelles, novembre, desembre 1717, M.A.E., t. 260

El rei es podia estar, deu o dotze hores, sense dir una sola paraula a la seva esposa, si ella es negava a fer la més mínima cosa que ell li demanés, o refusava complaure'l en algunes "coses", contraries al seu restabliment (entenem demandes sexuals) No ho considerem catatonía, perquè l'ambaixador és prou explícit quan diu que es negava a parlar "quan la reina li negava els seus capricis."

Aclaparat pels temors, les obsessions, i les sospites només volia que el servissin els oficials francesos de la casa reial (idees persecutòries; deliri paranoide) No hi havia manera d'aconseguir rentar-lo, ni afaitar-lo, ni canviar-lo de roba (manca d'higiene personal) Torturat pels escrúpols, enviava a buscar, en secret, al seu confessor, el pare Daubenton, a qualsevol hora del dia o de la nit, perquè creia que estava a punt de morir (pensament recurrent de mort) Aquestes dades les hem extret de la correspondència diplomàtica de la tardor del 1717¹

Des de finals d'octubre fins a mitjans de novembre de 1717, les notícies que arribaven a França només parlaven de l'empitjorament, alarmant, de la salut del rei d'Espanya. Per aquells dies, mentre s'estava a El Escorial, els *vapeurs* acompanyats de violents accessos febrils, l'havien turmentat de tal manera que no havia pogut tornar a Madrid, en l'època que tenia per costum de fer-ho. Aquells que l'havien vist deien que s'havia aprimat molt (pèrdua de pes objectiva). No es permetia gaire bé a ningú entrar a la seva cambra,² fins i tot el seu confessor, el pare Daubenton, hi tenia restringides les entrades.³ Malgrat tot el confessor deia a l'ambaixador que allò que feia llàstima del rei eren els seus escrúpols i de la seva constant preocupació per si mateix. Es queixava el capellà de que el rei el feia anar a palau constantment, fins i tot de nit i que sovint donava excuses per no anar-hi tan sovint.⁴

Una vegada més, com sempre que Felip patia una crisi, algunes fonts diuen que el rei estava "segrestat". Però així com abans la culpable era sempre la princesa dels Ursins,

---

¹Saint-Aignan al mariscal d'Huxelles, 29 setembre, 10 i 26 d'octubre 1717, CP Espagne, 260, fº 110, o 140, 168, 175 – El mateix al mateix, novembre i desembre 1717, 4 gener 1718, 37CP, 260 i 267 fº 11 – El mateix al Regent, 3 de gener 1718, *ibid.*, t. 285, fol. 7; Nancré al mariscal d'Huxelles, 18 juliol 1718, *ibid.*, t. 272, fº 76) (Baudrillart, t. II, 248 et 249)

²"*On mande de Madrid que le roi d'Espagne étoit encore à l'Escurial; qu'il avoit des grandes vapeurs qui le tourmentoient beaucoup ; et que ces vapeurs avoient été suivies de quelques accès de fièvre assez violents qui ne lui avoient pas permis de retourner à Madrid ; on ajoute que depuis quelque temps il maigrit beaucoup et qu'on ne aise pas entrer quasi personne dans sa chambre ; cependant le prince de Cellamare, son ambassadeur ici dit qu'on lui mande que sa maladie n'est point dangereuse.*" (divendres 29 octubre 1717, *Journal du M. de Dangeau*, vol. 17 p. 178)

³"*La maladie du roi fit réduire ce court intérieur (...) qui que ce soit n'approchait de l'intérieur indispensable du roi d'Espagne.(...) le P. Daubenton même n'y étoit admis qu'avec discrétion.*" (Saint Simon, t. 15, c. VII)

⁴ Saint Aignan, 18-II-1717, M.A.E., t. 260, fº 52

ara que ella ja no hi era, els responsables eren Alberoni i la reina.¹ És cert que durant l'estiu de 1717, ambdós mantenien estrictament aïllat i vigilat al rei, de tal manera que no deixaven que se li apropés ningú; no es menys veritat que mentrestant manegaven ells els afers del país. Però volem insistir una vegada més que l'aïllaven perquè estava patint una crisi; ell mateix no volia veure a ningú, i a ningú convenia que se'l pogués veure en tal estat. És cert, però, que, en aquests moments, Elisabet i Alberoni aprofitaven per fer la seva. Malgrat que el resultat és el mateix: manaven la reina i Alberoni; la intenció és ben diferent: una cosa és aprofitar una ocasió que ells no havien provocat, i l'altre seria provocar-la per aconseguir una finalitat.

San Simon s'esplaia explicant una divertida anècdota de la qual era protagonista el marquès de Villena, *Mayoromo Mayor* del rei.² Pel seu càrrec, Villena tenia, entre altres, el deure d'estar present en tots els actes mèdics que se li efectuaven a Sa Mjestat.³ Era part del seu escomès assistir a les consultes dels metges, i al rei no se li podia donar cap remei que ell no sabés i aprovés. Per la tardor del 1717, en patir el rei una nova crisi, se li va instal·lar un llit, al fons del gran despatx dels miralls de l'*Alcazar de Madrid*, no gaire lluny d'un balcó que tenia les cortines tirades, excepte del cantó on s'estava asseguda la reina. Un dia que Villena va exigir exercir el seu deure, de vetllar per la salut del rei, se li va negar l'entrada, i en una forta discussió amb Alberoni, que l'estirava del braç per fer-lo sortir de la cambra, Villena li va donar uns bons cops al clatell, amb el bastó amb el que s'ajudava per caminar, alhora que s'entrebancava i queia assegut en una butaca. L'incident es va saber arreu d'Espanya. Saint Simon diu que a ell li va explicar el mateix Villena, del qual s'havia fet amic.⁴ Poc després d'arribar a casa seva, el marquès va rebre l'ordre de marxar, exiliat, a més de trenta llegues de Madrid. Alberoni no el va permetre tornar fins al cap de cinc o sis mesos. Mentre passaven els fets que

---

¹ "Albéroni avait eu grand soin de le conserver dans l'habitude que Mme des Ursins lui avait fait prendre d'être continuellement enfermé avec la reine et elle, et de le rendre inaccessible, non seulement à sa cour et aux seigneurs les plus distingués, mais à ceux même dont les charges étaient les plus intérieures. C'était par là qu'elle s'était mise seule en possession du gouvernement de l'État et de disposer de toutes les affaires et de toutes les grâces. Albéroni, qui en avait été témoin du temps de M. de Vendôme et depuis sa mort, comme envoyé de Parme, et de cette sorte de prison du roi, encore plus resserrée depuis la mort de la reine, où il ne voyait que la princesse des Ursins avec qui il passait sa vie perpétuellement enfermé, profita de la leçon pour la nouvelle reine et pour sa propre fortune. Comme l'habitude était prise, il n'eut pas de peine à la faire continuer; mais il resserra le roi bien plus étroitement qu'il ne l'avait été du temps de la première reine, dont l'habitude a duré autant que la vie de Philippe V." (Saint Simon, t.15, c. VII)

² Juan Manuel Fernández de Acuña, Girón, Pacheco, Cabrera y Bobadilla, VIII duc d'Escalona, marquès de Villena i de de Moya, comte de Santiesteban de Gormaz (Marcilla, 7-IX-1659/Madrid, 29-VI-1725), havia estat virrei i capità general de Navarra, Aragó i Catalunya, virrei de Sicília i Nàpols; fet presoner a Gaète va ser alliberat el 1710, any en que va ser *Mayoromo Mayor* de Felip V. Parlava un gran nombre de llengües i es feia amb literats. El 1713 va fundar la *Real Academia Española de la Lengua* (A. Morel Fatio et H. Léonardon, *Recueil des instructions donnés aux ambassadeurs et ministres de France, t. XII, Espagne*, Félix Alcan, Paris, 1898, p. 49, n.p.p. 2)

³ "La médecine du roi est tout entière sous la charge de son majordome-major. Elle lui doit rendre compte de tout, il doit être présent à toutes les consultations, et le roi ne doit prendre aucun remède qu'il ne sache, qu'il n'approuve et qu'il ne soit présent." (Saint Simon, t.15, c. VII)

⁴ Saint Simon, t. 15, c.VII

acabem d'explicar, Felip V estava tan malament que no es va adonar de res¹ (probable catatonia) i no es va assabentar d'aquesta anècdota fins anys més tard, quan Alberoni ja era fora d'Espanya.

Saint Simon, que és qui relata aquests fets, confirma la informació d'altres. Segons ell, Felip V, més malalt d'esperit que de cos, es creia a punt de morir a cada moment (pensament recurrent de mort)² i convençut de que les forces l'abandonaven, per posar-hi remei, menjava tant (afartament nerviós) que es temia un desenllaç fatal. Es confessava cada vespre després de sopar, i retenia al seu confessor, el pare Daubenton, al capçal del llit fins que s'adormia (idees religioses obsessives) La reina no podia estar lluny d'ell ni un instant (sentiment de desemparament) No volia ni sentir a parlar d'assumptes d'estat (incapacitat laboral)³

L'historiador anglès Edward Armstrong,⁴ és l'únic autor que cita, en la seva obra *Elisabeth Farnese, The termagant of Spain*, cartes d'aquesta època, d'Alberoni a Francesc Farnese, duc de Parma, que es troben a l'*Archivio di Stato di Napoli*. En les cites d'Armstrong, corresponents a finals del 1717 i 1718, veiem que la informació que donava Alberoni sobre la salut del rei d'Espanya coincideix, amb la de l'ambaixador francès, Saint Aignan, que hem trobat a l'arxiu del *Ministère des Affaires étrangères de La Courneuve de Paris*.

Diu Armstrong que durant l'expedició de Sardenya, i la preparació de la de campanya de Sicília, els reis d'Espanya van desaparèixer de la vista (*vanish from sight*) Elisabet vivia en un insà ambient d'intrigues de palau. La dida de la reina, Laura Piscatori, destorbava Alberoni fins a tal punt que li van donar diners per que tornés a Itàlia; però la reina ho va impedir al darrer moment. La salut del rei, que era motiu de constant preocupació, es va convertir en alarmant per la tardor del 1717. Felip V es creia víctima d'un foc intern, la qual cosa els metges van diagnosticar d'al·lucinació. Alberoni deia al duc de Parma, que, des de feia 8 mesos, el pobre home mostrava símptomes de bogeria; la seva imaginació li feia creure que estava a punt de morir, atacat per diverses malalties consecutives. Imaginava que el sol l'havia colpejat en l'espatlla, des d'on penetrava fins als seus òrgans interns. Quan intentaven convèncer-lo de que no era cert,

---

¹ "Le roi était si mal qu'il ne s'aperçut de rien." (Saint Simon, t. 15, c. VII).

² Saint-Aignan al mariscal d'Huxelles, 29 setembre, 10 i 26 d'octubre 1717, 37CP, 260, fº 110, o 140, 168 175 – El mateix al mateix, novembre i desembre 1717, 4 gener 1718, 37CP, 260 i 267 fº 11 – El mateix al Regent, 3 de gener 1718, ibid., t. 285, fol. 7 - Nancré al mariscal d'Huxelles, 18 juliol 1718, ibid., t. 272, fº 76; Baudrillart, t. II, 248 et 249)

³ Saint Simon, t.15, c. XV

⁴ Edward Armstrong (3-III-1846/14-IV-1928)

ell responia que només la mort li donaria la raó. Alberoni pensava que es podia tornar totalment boig, i els metges temien per la seva vida: no podia dormir, i cada dia estava més prim.¹

Amb Felip V en aquestes condicions, Alberoni era l'amo més que mai; feia i desfeia en tot, en nom del rei, sense que ningú s'hi pogués oposar. Havia dit als secretaris d'estat que si algun d'ells gosava contradir les seves ordres, mancant al seu deure, li costaria la vida. Mentrestant, es feia córrer que el rei estava perfectament restablert. El pare Daubenton per treure importància als rumors, deia als seus amics que, el que li passava al rei, era un excés d'escrúpols.² La reina i el cardenal s'ocupaven de tots els assumptes, mentre l'extrema tristor, i els freqüents atacs d'ira del rei, no passaven desapercebuts als pocs ambaixadors estrangers que aconseguien veure'l: «...*le roi d'Espagne, accablé de vapeurs qui le faisaient juger plus mal qu'il n'était. Sa mélancolie était extrême, et quoique extérieurement soumis à la reine et aux volontés du cardinal, qui disposait seul en effet de toutes les affaires, il y en avait néanmoins de particulières, où la mauvaise humeur du roi éclatait au-dehors assez pour y être connue et remarquée par les ministres étrangers.*»³

A finals d'octubre del 1717, el príncep de Cellamare, aleshores ambaixador espanyol a França, va fer saber als seus superiors que, malgrat ser cert que Felip V no havia estat be de salut, la seva malaltia no era perillosa.⁴ A l'*Archivo Historico Nacional de Madrid*,⁵ es guarden, tres minuts d'un o d'uns comunicats, el quals no sabem si es van enviar. (Allò que apareix tatxat, és perquè apareix d'aquesta manera en els originals)

3 minutas de carta a los señores Ministros de a fuera, participando la vuelta de S. M. a la Corte:

---

¹ Carta d'Alberoni al duc de Parma, 11-V-1717, Archivio di Stato di Napoli, Carteggio Farneseano, 58, a Edward Armstrong, *Elisabeth Farnese. The termagant of Spain*, Longmans, Green, and Co, London, 1892, p. 107

² «*Le roi d'Espagne, bien plus malade d'esprit que de corps, se croyait sur le point de mourir à chaque instant, et persuadé que ses forces l'abandonnaient, il mangeait pour les réparer avec tant d'excès que tout en était à craindre. Il se confessait tous les soirs après son souper, et il retenait son confesseur auprès de son lit jusqu'à ce qu'il se fût endormi. Il n'était pas permis à la reine de le quitter un seul instant. Ce prince étant donc hors d'état d'entendre parler d'aucune affaire, le pouvoir d'Albéroni était plus souverain que jamais. Il réglait tout et disposait de tout au nom du roi; qui que ce soit n'osait le contredire, et il avait déclaré plusieurs fois aux secrétaires d'État que, si quelqu'un d'eux manquait à son devoir pour l'exécution de ses ordres, il lui en coûterait la vie. On répandait néanmoins dans le public que la santé du roi était parfaitement rétablie. Le P. Daubenton disait à ses amis que ce prince avait trop de scrupules.*» (Saint Simon, t.15, c. XV)

³ Saint Simon, t.15, c. VII

⁴ «*...cependant le prince de Cellamare, son ambassadeur ici dit qu'on lui mande que sa maladie n'est point dangereuse.*» (Divendres 29 octobre 1717, *Journal du M. de Dangeau*, vol. 17 p. 178)

⁵ A.H. N., Estado, 2531

Primera minuta

«Al Príncipe de Chelamar, al M. Berreti, al M. de Monteleón, al Cardenal Aquaviva, al M. de ( ), a Don Luís de (Tenes), al ( ) Salvador Ascanio, a Don Felix Cornejo.

Continuando a V. E. en este correo, como en todos, las noticias de las salidas de ( ) ( ) Participo a Ud. como S.M., con la Reyna, Príncipe y Infantes, se restituyeron, el viernes 23 de diciembre, del sitio de San Lorenzo del Escorial, a esta corte, donde llegaron con toda felicidad, aunque S. M. fatigados de la marcha y por lo dilatado de ella, y no haber hecho ningún tránsito en el camino, y hallarse la Reyna tan avanzada en su preñado, y el Rey no reparado enteramente de sus ~~últimas desazones~~ continuos vapores, alguna repetición de calentura, que ~~ha tenido~~ padeció estos últimos días, por cuyo motivo, tal como el de alguna melancolía que le ha molestado ~~estos días y los continuos vapores que padece~~, resolvió el martes de la semana pasada otorgar formalmente su testamento, en que se ha sabido después trabajando, reservadamente, de algunos días a esta parte mas por su quietud que hoy ( ) se mejorará y se restablecerá a la perfecta salud, que todos le deseamos, dándole Dios la dilatada vida, que tanto nos importa. He querido dar a Ud. este aviso, ~~no para melancolizarle sino antes bien~~, porque hallándose Ud. con estas individuales noticias, no crea otras, ni entre en la ( ) que entraría Ud. si las oyese en esa corte o las oyese entendiera por otro conducto que el mío.»

Segona minuta

«Continuando a Ud. las noticias de nuestros Amos, diré a Ud. como S. M. con la Reyna, Príncipe y los Infantes se restituyeron, el viernes 29 del pasado a esta Corte, a donde llegaron con felicidad aquella noche, aunque S. M. algo fatigados de lo dilatado de la marcha, respecto hallarse la Reyna tan avanzada en su preñado¹, y el Rey no reparado enteramente de sus continuos vapores, y alguna repetición de su calentura, que ha padecido estos últimos días, por cuyo motivo resolvió el martes de la semana pasada otorgar su testamento, más por su quietud y satisfacción propia (lisonjeando la melancolía que al mismo tiempo le ha molestado) que por necesidad de hacerlo, pues esta no la ha habido, ni hoy se reconoce en S. M. el menor peligro, prometiéndonos que con los saludables aires de Madrid, que siempre han probado a S. M: favorablemente, alguna ligera cura, se mejorará, y restablecerá a la perfecta salud que todos le deseamos, dándole Dios la dilatada vida que tanto nos importa. Quedando hoy S. M. más fortalecido y sin el menor accidente, la Reyna, Príncipe y Infantes buenos, lo participo a V. E. suplicándole no de oídos a otras noticias menos categóricas que estas, pues demás de mi obligación a tener informado a V. E., con verdad, de punto tan

---

¹ Elisabet Farnese va donar a llum a la Infanta Mariana Victoria el 31 de març de 1718

esencial, no estamos en coyuntura, ni en paraje de ficciones, debiendo hablar en materia semejante con franqueza y claridad, Dios guarde a V.E. ( ) ( ) como deseo, Madrid, 1º de Noviembre de 1717. Participo a V. E. para su inteligencia ( ) con este motivo a su obediencia. Dios guarde a V. E. ( ) ( ) como deseo. Madrid a ( ) de Noviembre de 1717»

Aquestes dues minuts, malgrat estar datades en dies diferents, són molt semblants. En els originals, la lletra sembla ser de Grimaldo, i, per la complicada sintaxi, i, les moltes correccions, fan pensar que, probablement, el mateix Felip la dictava i corregia sobre la marxa. Sembla que el rei estava entossudit en desmentir els rumors que, gaire bé, el feien passa per mort.

Existeix una tercera minuta, també del mes de novembre, en la qual es vol constatar que el rei ja està millor, tant que: “si no fos pel mal temps hauria sortit a passejar.”

Tercera minuta:

«Madrid, 8 de Noviembre 1717. Avisando del estado de la salud del Rey: Al Principe de Chelmar, al M. Berreti, al M. de Monteleón, al Cardenal Aquaviva, al M. de Villamayor, a ( ), a Ascanio.

En este correo puedo decir a Ud., con especial alborozo mío, como en la salud de nuestro Amo, no hay necesidad (a Dios las gracias), antes bien se experimenta mejoría, con la mayor fuerza de estos aires, y la aplicación de algunos pocos remedios, pues, aunque no dejan de repetir a S.M., de quando en quando, vapores, come y duerme bien, y está enteramente libre y limpio de calentura, y con tantos alientos que si el tiempo (se ha destemplado aquí mucho) no lo embaraza se hubiera salido estas tardes al campo. La Reyna se mantiene sin novedad, y el príncipe y los Infantes buenos, todos muy gustosos y más acomodados en esta Corte. Y yo, como siempre, a la (ordenanza) de V. E. con todo afecto.»

Molt greu havia d'haver estat el rei, la tardor del 1717, per haver de fer un desmentit de la “mala salut” del rei. Per tota Europa van córrer notícies, contradictòries, sobre la salut de Felip V, i totes les potències estaven a l'aguait, pel que pogués passar. Jean Orry, retirat de la política des de feia anys, assabentat de la mala salut del rei, escrivia, amb data de 26 de novembre de 1717, a Grimaldo: «*Es posible que tan santo y tan amable príncipe morirá así, en la fuerça de sus años?*», i s'oferia presentar-se a Madrid amb un tal Geluctius: «*...el médico, quien sin dubio sanara S. M. de esta enfermedad.*»¹. Resulta

---

¹ «Al marqués de Grimaldo. Amigo y muy señor mío, hasta este mi rincón corre la voz de la grave enfermedad del Rey, y del riesgo en que se dice S.M. ¿Es posible que tan santo y tan amable príncipe morirá así, en la fuerça de sus años? Por

curiosa aquesta carta, si tenim en compte que, quan Orry va ser destituït del seu càrrec, el 7 de febrer de 1715, va ser precisament Grimaldo qui li va donar, en ma, l'ordre del rei d'abandonar Espanya. Però és ben cert que havien col·laborat estretament en les tasques de govern, durant la majoria de les estades que Orry va fer a Madrid. D'un dia per l'altre, Felip V no el va tornar a veure mai més

A finals de desembre es volia fer creure que el rei estava recuperat: «...le Roi est presque entièrement rétabli, et hier il permit à tout le monde de luy baiser la main à cause de la cérémonie qui se fait en ( ) pour les ( ) se S.M.»¹ Però en realitat, Felip V havia empitjorat. «On doutait alors de la vie du roi d'Espagne, quelque soin qu'Albéroni prit de publier le rétablissement parfait de sa santé. Ses anciennes vapeurs le reprirent sur la fin de décembre, et lui causèrent des faiblesses. On sut que sa tête était ébranlée au point de ne pouvoir ranger un discours; en sorte que, supposé qu'il vécût, il serait incapable de gouverner, et que toute l'autorité demeurerait au cardinal et à la reine, et que la même chose arriverait s'il venait à mourir, parce que le testament qu'il avait fait leur était en tout favorable.»²

El 8 de desembre estava previst que el rei sortís de palau, per primera vegada des de feia molt. L'havien d'acompanyar la reina i els Infants, a la cerimònia religiosa del dia de la Immaculada Concepció, a l'església de *Nuestra Señora de Atocha*. Tot estava preparat i feia molt bon dia, però, quan va arribar el moment, el rei, al·legant algunes “*incomodités*” es va negar a marxar.³

Degut a l'empitjorament de l'estat del rei durant el 1717, no era estrany suposar que, si aconseguia sobreviure, no podria tornar a governar. L'Infant Lluís, el més gran dels fills de Felip i Maria Lluïsa de Savoia, només tenia 10 anys, per tant, si tal com es temia el

---

Dios, amigo, póngame a los pies de S.M., y a los de la Reyna, para que me permitan, pasar allá con Mr. Geluctius, el médico, quien sin dubio sanara S. M. de esta enfermedad. Sírvase Ud., sea por sí mismo, sea por otra vía, si hay alguna más segura, procurarme esta consolación; no pido, ni jamás pediré, otra gracia, pues si como lo aseguro a Ud, puedo participar por este medio a la instauración de la salud de S. M., moriré contento, porque vivo siempre el mismo y muy de corazón todo de Ud., cuya vida guarde Dios muchos años. Vignory, 26 de Noviembre 1717. P.D. Vuelvo luego a Paris para estar más pronto a marchar si me lo permiten los Reyes, y tener dispuesto Mr. Geluctius a encaminarnos, sin la menor dilación, pues aseguro el Rey y la Reyna, so pena de mi vida, que Mr. Geluctius sanará al Rey.” (A.H.N., Estado 2531, exp. 28)

¹ M de Monty a Huxelles, 20-XII-1717, M.A.E., CP Espagne, t. 260, fº 362

² Saint Simon, t.15, c. IX

“*At the close of the year Philip's bodily health improved, though is mind still halted.*” (Edward Armstrong, *Elisabeth Farnese. The termagant of Spain*, Longmans, Green, and Co, London, 1892, p. 108)

³ “*Le 8 de ce mois, jour de la fête de la Vierge, le Roy d'Espagne ses dévotions dans l'appartement de la Reine, il devoit aller la veille à Notre Dame d'Atocha, pour sa première sortie, mais quoyque le temps fut beau, et que tous les ordres eussent estre donnés dès le matin, à l'instance de cette Princesse, qui devoit l'y accompagner avec le P. des Asturies, et les Infants, cela ne s'exécuta point, par rapport, comme l'on croit, à quelque léger ressentiment qu'il eut de son incommodité.*” (Saint Aignan a Huxelles, 13-XII-1717 M.A.E., t. 260, fº 362)

Document d'autor desconegut 19-I-1718 M.A.E., t. 267, fº 119

rei moria, probablement la reina seria regent. Van córrer rumors sobre un testament, fet per Felip V a El Escorial, la qual cosa amoïnava al Regent de França, sobre tot per si afavoria Alberoni...Mentrestant aquest i la reina estaven ocupats en altres afers. L'atzar recolzava els seus plans irredemptistes, amb l'arribada, a finals d'any, dels galions de la flota d'Índies, amb els mitjans necessaris per a noves empreses.¹ A més, el marquès de Ledesma havia arribat a Barcelona, on la flota espanyola era ja de tornada de l'expedició a Sardenya.²

CONSIDERACIONS MÉDIQUES

No hi ha constància en les fonts de que l'estat de Felip V empitjorés a rel de la mort del seu avi per la tador del 1715.

Quan Louville va arribar a Madrid pel juliol de 1716, Felip V presentava, dins el context d'un TRASTORN BIPOLAR II, un EPISODI DE DEPRESSIÓ MAJOR que va anar empitjorant al llarg de l'estiu, durant la tardor, i que, a finals d'any, qualifiquem de GREU.

A primers d'any 1717, la simptomatologia de l'any anterior es va AGREUJAR EN INTENSITAT: El rei no podia contenir els ATACS D'IRA davant de ningú, i suposem també la consegüent AGITACIÓ PSICOMOTRIU, que convertien L'EPISODI DEPRESSIU en MIXTE

A més de la tristesa, gran abatiment, idees obsessives de mort, pèrdua de pes, etc., per la tardor del 1717, Felip V va presentar, per primera vegada, idees paranoides, obsessives, i al·lucinacions, això és SIMPTOMATOLOGIA DELIRANT: "imaginava que un raig de sol li havia colpit l'esquena, i havia penetrat fins els seus òrgans interns". Mes endavant veurem com Alberoni, que havia esta el seu secretari d'estat, relata, a *posteriori*, simptomatologia que pertanyia a aquesta època, la qual aporta més símptomes delirants, que vindran a reforçar aquells que acabem de presentar:

TRASTORN BIPOLAR II [296.89 (F31.81)] EPISODI ACTUAL DEPRESSIU GREU AMB CARACTERISTIQUES MIXTES, I PSICÒTIQUES CONGRUENTS AMB L'ESTAT D'ÀNIM.

---

¹ "Les galions arrivèrent tout à la fin de cette année 1717, fort richement chargés, et apportèrent pour le compte du roi d'Espagne dix-huit cent mille piastres, secours arrivé fort à propos dans une conjoncture où on ne voyait point d'alliés à l'Espagne, pour les entreprises qu'elle méditait..." (Saint Simon, t.15, c. IX)

² Saint Aignan a Huxelles, 13-XII-1717 M.A.E., CP Espagnet, t. 260, fº 362

7. 4. - LA PRESA DE SICILIA

El primer dia de gener del 1718, Saint Aignan deia que “malgrat que exteriorment semblava que el rei estava recuperat en el fons estava ben pertorbat”. No volia ser atès per servents francesos. No es podia aconseguir que es poses roba nova, sempre duia la mateixa fins que li queia de vella. Malgrat els precos de la reina per fer-li prendre l'aire, ell no sortia. Passava el dia distret en petiteses, i els que li eren propers deien que tenia la memòria cada dia més feble. El seu confessor, Daubenton, continuava argumentant que el que tenia el rei no era cosa greu; només es debatia entre la preocupació per la seva salut, i els escrúpols de consciència, per causa dels quals l'enviava a buscar a les dues del matí. El capellà es queixava de la vida que portava, tot explicant com s'ho feia, a vegades, per negar-se a anar de nit a palau.¹

Els rumors sobre la mala salut del rei d'Espanya no corrien només per Madrid, sinó que també havien arribat a París. Però alguns personatges, que visitaven la cort espanyola, deien que el rei estava completament restablert de la malaltia de l'any anterior.² Això era el que podia semblar quan només es veia al rei de passada; de la mateixa manera que qualsevol tipus de malalt pot passar desapercebut, ja sigui per un metge o per un profeta que no hagi estat advertit, i només l'hagi tractat de manera superficial.

A la cort francesa, havien arribat notícies del testament fet per Felip V a El Escorial, la tardor de l'any anterior, i es temia que, en un hipotètic llegat, a més de la reina com a regent, es mencionés també Alberoni, ja que el príncep d'Asturies només tenia 10 anys. Saint Aignan escrivia a Huxelles dient que havia tingut una llarga conversa amb el pare Daubenton, durant la qual li havia assegurat, que el testament del rei d'Espanya «*ne contenoit rien qui n'eut rapport au gouvernement intérieur de cette Monarchie, et à la forme que le Roy d'Espagne désiroit qu'on luy donnât si Dieu vennoit à disposer de luy.*»³

---

¹ “...de l'estat de la santé du Roy d'Espagne qui à l'extérieur paroît beaucoup meilleure mais qui dans le fond est toujours bien dérangé du moins pour ce qui a rapport à de certains accidents dans lesquels on m'a asésuré qu'il luy arrivoit encore souvent de tomber. On prétend qu'il partage aujourd'huy es inquiétudes entre les soins de sa conscience et celui de sa santé ce qui fait qu'il envoie chercher, secrètement à deux heures le père d'Aubenton, mesme quelque fois est obligé de se rendre la nuit au palais. Je sais de bonne part qu'il ne veut pas estre servi, pour sa garde-robe, et pour sa buche, que par les officiers françois de sa Maison. On a toutes les peines du monde a luy faire prendre des nouveaux habits, et quelques instances que la Reyne luy ait faite, pour l'engager à sortir à prendre l'air elle n'a pu jusqu'icy luy déterminer. Il passe les journées dans les occupations qui luy fournissent diverses sortes de jeux et de petits amusements, et j'ay oui dire que les personnes qui l'approchoient de plus près que sa mémoire s'affloibissoit tous les jours.” (Saint Aignan a Huxelles, 1-I-1718, M.A.E., t. 267 fº 11)

Saint Aignan a Huxelles, Madrid, 1-I-1718- M.A.E., CP Espagne, t. 267 fº 11

² Saint Aignan a Huxelles, Madrid, 18-II-1718, M.A.E., CP Espagne, t. 284

³ Saint Aignan a Huxelles, Madrid, 18-II-1718, M.A.E.F, CP Espagne t. 260, fº 52

Alberoni deia al duc de Parma que al cos del rei d'Espanya no li aprofitava res del que menjava, malgrat que passava el dia menjant: «*He could retain nothing that he ate, and yet he was always eating.*» Supposem que, com és típic dels afartaments bulímics, després de menjar vomitava. Tenia les cames inflades (edema en les extremitats inferiors que pot tenir varies causes) i no podia mantenir-se dempeus: «*His legs were swollen, and he was unable to stand upright.*» Els seus escrúpols de consciència augmentaven: «*His scruples of conscience were increasing*» El pitjor era que ell no volia fer res per recuperar-se.¹

Per les mateixes dates l'ambaixador Saint Aignan deia al seu ministre Huxelles: «*La santé de ce Prince est encore dans le même état, il continue de s'habiller tous les matins en public mais on ne peut le résoudre à sortir, et il tombe souvent dans des accidents fâcheux dont il est bien à craindre qu'il ne guérisse jamais. Il y a peu de jours qu'il passa une bonne partie de la nuit dans des grandes inquiétudes par rapport à l'état de sa santé (hipocondria), et de sa conscience; estant, à ce que l'on m'a dit, attaqué, depuis quelque temps, de diverses scrupules qui l'obligent à envoyer chercher le père Daubenton à toutes les sortes d'heures, et même à le faire relever la nuit pour se rendre au Palais. Un des officiers François qui s'estoit auprès de lui, m'a dit qu'il s'estoit aperçu qu'il lui vennoit des espèces de dartres (dartres significa "herpes", però en aquest cas es tractava segurament d'escarificacions que ell es feia en mossegar-se) sur le dessus de ses mains, et qu'il avoit presque entièrement perdu la mémoire (desorientació temporo espacial) Il n'a d'autres occupations aujourd'hui que celles qui lui fournissent diverses sortes d'amusements, et de petits jeux. Et il m'est revenu que lorsque la Reine se refusoit d'avoir pour lui certaines complaisances ou s'opposoit le moins du monde à ses volonte, il estoit un jour entier sans lui dire un mot. J'ai oui dire qu'il y avoit de ces sortes de complaisances qui estoient bien contraires à son rétablissement, et qu'il n'y a que peu de jours, que l'on prétend qu'il s'en trouvera très incommodé...»²*

Entenem que si la reina es negava a mantenir relacions sexuals, el rei es passava hores sense dirigir-lila paraula. Afegia l'ambaixador, que així que el rei es va assabentar de que havia arribat la flota d'Hondures, li va agafar tal curiositat de saber quins eren els guanyats del que havien portat, que va enviar ordre a Alberoni perquè immediatament li

---

¹ «*The king's health was indeed the chief cause for anxiety during the early stages of the Sicilian campaign. It was believed that his life could not be long. He could retain nothing that he ate, and yet he was always eating. His legs were swollen, and he was unable to stand upright. His scruples of conscience were increasing, and the worst of all was that there was no hope that he would allow himself to be cured.*» (Carta d'Alberoni al duc de Parma, 8-I-1718, Archivio di Stato di Napoli, Carteggio Farneseano, 59, a Edward Armstrong, *Elisabeth Farnese. The termagant of Spain*, Longmans, Green, and Co, London, 1892, p. 108)

² Saint Aignan a Huxelles, Madrid, 17-I-1718, M.A.E., CP Espagne, t. 284, fº 9

fes els comptes. Malgrat que resulta natural que a qualsevol rei, o govern amoïnin les finances del seu Estat, en aquest cas es tracta d'una idea obsessiva de ruïna, molt freqüent en les crisis depressives.

A primers d'any, des de palau es continuava, sinó negant, dissimulant, la gravetat de l'estat del rei. Elisabet havia demanat a Parma que enviessin a Madrid un metge, per col·laborar amb el doctor Higgins, ja que l'ajudant espanyol que li havien adjudicat, havia rebut l'ordre de no tornar a palau per motius que les fonts no revelen.¹ A finals de gener, va arribar a Madrid el protometge de la casa ducal parmesana Giuseppe Cervi.² Alberoni deia al duc de Parma que Cervi, només amb coratge, flegma, i paciència, podria guanyar la confiança dels reis, de la qual només gaudien, el metge, el cirurgià i l'apotecari, que mai sortien de la cambra del rei.³

Saint Simon diu que la reina Elisabet i Alberoni van passar moltes angoixes per causa de la persistent malaltia del rei, a la que els metges auguraven un mal pronòstic, i no podien curar. Finalment va curar per si mateixa, sense remeis, i la febre va cessar després de molts accessos i varies recaigudes.⁴

El 31 de març de 1718 va nàixer el tercer fill d'Elisabet i Felip: Maria Anna Victoria⁵, la qual ben aviat esdevindria moneda de canvi diplomàtic entre França i Espanya, i, mes endavant, acabaria generant un greu conflicte entre ambdós monarquies.

---

¹ "Le médecin que la Reyne a fait venir de Parme doit arriver ces jours cy. Il y a desjà quelque temps que l'espagnol, que le S. Higgins avoit demandé qu'on luy associât, a receu ordre de s'abstenir d'aller au Palais." (Saint Aignan a Huxelles, 29-I-1718, M.A.E., CD Espagne, t. 267, fº 130)

² "La santé du Roy d'Espagne se soutient toujours dans le même estat, on m'a dit que le médecin que la Reyne avoit fait venir de Parme étoit arrivé depuis quatre ou cinq jours." (Saint Aignan a Huxelles, Madrid 7-II-1718, M.A.E., t. 267, fº 178) Giuseppe Cervi (Parma, 14-X-1663/Madrid, 25-I-1748) Va estudiar medicina a Parma, on va ser també professor. El 1713 va ser protometge de la casa ducal dels Farnese. En començar el 1718 es va traslladar a Madrid, en qualitat de metge de la reina. El 1720 va ser nomenat *Protomedico de Castilla*, i, el 1729, a la mort de Higgins, el va substituir com a primer metge del rei. El 1734 es va convertir en promotor i primer president de l'*Academia de Medicina de Madrid*. Va morir solter i sense fills, per la qual cosa la seva considerable herència va recaure en una cosina, la comtessa Orsola Cervi vídua del comte Tarasconi. La seva important biblioteca es va donar a l'*Academia de Medicina de Sevilla*.

³ "If doctor Cervi has courage, phlegm, and patience, he may possibly gain the confidence of the King and queen, enjoyed at present exclusively by tree man –de doctor, the surgeon, and the chemist- who never stir from the king's room. These are three sly and artful Frenchmen, and I fear that they may turn the Italian doctor to ridicule, just has happened to the poor Sardinian doctor who was reduced to play a pitiable part in the palace, and I fear that the poor Cervi may be disgusted at once and make up his mind to leave, but if he will rust to me I will try and illuminate him as to the line he will have to take." (Carta d'Alberoni al duc de Parma, 17-XII-1717, Archivio di Stato di Napoli, Carte Farneseane, 58, a Edward Armstrong, *Elisabeth Farnese. The termagant of Spain*, Longmans, Green, and Co, London, 1892, p. 108)

⁴ "Cette cour, ou pour mieux dire la reine et le premier ministre, avaiant eu de grands sujets d'alarme causés par une maladie opiniâtre du roi d'Espagne, dont les médecins auguraient mal et ne pouvaient le guérir. Sa santé se rétablit enfin d'elle-même sans remèdes, et la fièvre le quitta après beaucoup d'accès et différentes rechutes." (Saint Simon, t. 16, c. VI)

⁵ "En este año parió la Reyna Catholica en 13 de marzo una Infanta, a quien se dio por nombre Maria Ana" (San Felipe, II, 273)

Per l'abril d'aquell any Saint Aignan continuava insistint en dir que malgrat que semblava que el rei s'havia restablert, el cert era que menjava tant que alarmava als que l'envoltaven (afartaments bulímics), i per més que li cridessin l'atenció sobre aquest fet, no en feia cas. S'esperava que anar de cacera l'obligaria a fer una mica d'exercici, però es deia que quan hi anava gaire bé no es bellugava d'un petit espai (inacció), i que el més mínim esforç el fatigava (fatiga). Es creia inevitable que acabés tan gras com el seu pare, el delfí, i que pogués ser víctima d'una apoplexia ¹ No volia dormir més de tres o quatre hores (disminució del son). Encara tenia manies, per exemple portava la roba fins que li queia a trossos (deixadesa de l'aspecte personal i desinterès per l'aspecte). El Dijous Sant no va poder seguir les "estacions" pròpies del ritual religiós del dia (en una persona tan devota com ell representa un canvi en l'actitud) Es començava a dir que sovint s'oposava als desitjos d'Alberoni, i que hi havia dies en que es negava a signar cap document; el cardenal ja no tenia tan fàcil l'accés a sa Magestat. ²

San Felipe carrega la responsabilitat de les decisions sobre Alberoni: *"El Rey perseveraba enfermo; este cuidado ocupaba todo a la Reyna, y se prometió la Monarquía víctima del hombre más violento, (como los émulos de Alberoni decían) cuyas desproporcionadas ideas tomaban un empeño, que no podían sostener, para el qual prevenía un grande armamento..."*³ Les "desproporcionadas ideas", d'Alberoni consistien en una invasió per terra i mar, els preparatius de la qual es feien a la vista de tota Europa, però s'amagava el destí. Exactament igual com s'havia fet, l'any anterior, amb la invasió de Sardenya.

Un vegada més, Alberoni amb l'ineestimable ajut de José Patiño,⁴ aleshores secretari de marina i guerra, duia a terme preparatius bèl·lics de tal envergadura que, a Europa, no es comprenia com, Espanya, un país que havia afrontat una guerra tan llarga, podria

---

¹ Apoplexia, era el terme utilitzat antigament, per definir el síndrome que avui dia s'anomena accident vascular cerebral.

² Saint Aignan a Huxelles, Madrid, 19-IV-1718, A.M.A.E.F., 37CP, 284, fº 79

³ San Felipe, t. II, p. 217

⁴ *"El único ministro de quien Aberoni se valiera era Don Joseph Patiño. No le podía hallar más a propósito, ni más expedito, porque, para mantener su autoridad, lo facilitaba todo, y lo conseguía, aunque decían sus émulos que no desperdiciaba medio alguno para el fin..."* (San Felipe, t. II, 217) (227)

"Todo se debió al cuidado de Don Joseph Patiño, aunque no tenía más despacho que, de Intendente General de tierra, y Marina, le había conferido tan plena autoridad el Cardenal (...) que la tenía sobre toda la expedición, y las operaciones que se habían de hacer en ella, y era árbitro del dinero, y caudales destinados para esta empresa, y tenían instrucciones Castañeta i Lede de nada hacer sin su dictamen, y aún en caso de discordia seguir el de Patiño, y en fin de obedecer quantas ordenes en nombre del rey diese. Eso era haberle fiado el todo y aunque era Don Joseph Patiño hombre capaz, celante, inteligente, y desinteresado, era uno y no lo podía executar todo, ni entenderlo, y como el cardenal era de genio despótico, y creía que el solo podía gobernar la monarquía ..." (San Felipe, t. II. p. 235 (257)

suportar tan enormes despeses¹. El nou destí desconegut de l'acció militar espanyola, amb el qual Alberoni jugava a l'engany amb totes les potències,² es va conèixer el primer de juliol de 1718, quan trenta mil homes, comandats pel duc de Lede, van desembarcar a Sicília³, i el dia 2 prenen Palerm.⁴ L'excusa era que, sense aquesta illa, Espanya mai podria accedir a Nàpols, regne que pels tractats d'Utrecht, s'havia annexionat l'Imperi, i que Felip V volia reconquerir. A Sicília, com a Sardenya, una part important dels habitants va recolzar la invasió; la illa va ser dominada en pocs dies. Però l'armada anglesa, arribada des de Cadis, comandada l'almirall Byng, es va enfrontar a l'espanyola, d'Antonio Gaztañeta, davant Siracusa, prop del cap Passaro, i la va fer miques la nit del 10 al 11 d'agost.⁵ El 6 de setembre, Nancre⁶, cap de missió de l'ambaixada francesa a Espanya, anunciava a Alberoni el desastre de cap Pessaro, que representava el començament de la guerra de la Quàdruple Aliança.

Mentre tot això passava, la salut del rei continuava, si més no, igual que durant el 1717. Les mateixes consideracions, que hem fet en el capítol anterior, respecte a la intervenció del rei en la invasió de la illa de Sardenya, les podem de fer aquí: No és possible saber fins a quin punt Felip V podia estar implicat en el projecte, ja que es trobava immers en una crisi depressiva greu, de llarga durada. Costa creure que Alberoni no comptes amb el vist i plau del rei per realitzar els seus projectes, però el que queda clar en les fonts, és que sí que comptava amb el de la reina.

Mentrestant, pel juliol, l'Imperi i la república de Venècia -països que pel juliol de 1716 havien començat a fer la guerra contra l'Imperi Otomà, Moldàvia, i els Tàrtars de Crimea- posaven fi a les seves hostilitats amb els països d'orient, amb la signatura del tractat de Passarowitz.⁷ Acabada dons la guerra austro-turca, amb aquest tractat de pau, l'Imperi deixava enrere les preocupacions d'Àsia, i es podia centrar en les d'Europa.

---

¹ "Nunca se vieron en España preparativos tan grandes (...) la Europa asombrada de que pudiese un reino, cansado de tan prolija, y tan varia guerra, ser capaz de gastos tan inmensos (...) Alberoni dio a ver las fuerzas de la Monarquía Española." (San Felipe, t. II, p. 217 (228))

² "Alberoni (...) tenía hecha la intención contra la Sicilia..." (San Felipe, t. II, 222)

³ "El primero día de Julio hizo punta a la parte de Moneo (...) la misma tarde se desembarcó la mayor parte de a infantería (...) Al otro día se feneció el desembarco de todas las tropas..." (San Felipe, II, 236)

⁴ "L'armée d'Espagne, débarquée en Sicile sous le commandement du marquis de Lede, avait pris Palerme le 2 juillet." (Saint Simon, t. 16, c. X)

⁵ San Felipe, t. II, p. 251-256)

⁶ Louis-Aimé Théodore de Dreux, marquès de Nancre, cap de missió diplomàtica de l'ambaixada francesa d'assumptes estrangers, mentre era cap d'aquesta el marquès d'Huxelles.

⁷ Tractat de Passarowitz (21-VII-1718)

Després de mesos de converses preliminars, el 2 d'agost de 1718, es va signar a Londres l'acord de quàdruple Aliança.¹ L'Imperi s'afegia als països de la triple aliança (Gran Bretanya, França i Països Baixos) de la Haia, del 4 de gener de 1717, per fer front a la política bel·ligerant de Felip V d'Espanya, el qual havia contravingut els acords que s'havien pres a Utrecht, sobre les resolucions dels territoris d'Itàlia i dels Països Baixos.

Aquests acords obligaven al rei d'Espanya a retornar Sardenya, i Sicília, i a renunciar a les seves pretensions sobre els estats d'Itàlia, i dels Països Baixos, els quals havien estat reconeguts a l'emperador, pels tractats d'Utrecht i Rastadt. L'Emperador, en compensació, renunciaria, per ell i la seva descendència, a qualsevol pretensió sobre el tron d'Espanya i les Índies, en reconèixer Felip V com a rei d'aquests territoris. Les corones de França i Espanya, però, mai haurien d'estar ni sobre el mateix cap, ni en mans d'un mateix llinatge. L'Emperador accedia a que la successió dels ducats de Parma i Toscana passes a l'Infant Carles, o per defecte, a qualsevol altre fill d'Isabel de Farnese, per ordre de primogenitura, i es comprometia a donar-ne la investidura, en un termini màxim de dos anys. El rei d'Espanya, però, no podria posseir els estats cedits al seu fill, ni ser el tutor de qui els posseís. El rei d'Espanya havia de consentir el bescanvi de les illes de Sardenya i Sicília, entre l'Emperador Carles VI, i el duc Victor Amadeu II de Savoia.

Les principals potències europees esperaven que la desfeta de l'armada espanyola, de cap Passaro, faria que Felip V s'adherís també a la quàdruple aliança. No va ser així. El 8 de setembre de 1718, Victor Amadeu de Savoia, signava amb l'Emperador el bescanvi de Sicília per Sardenya. Mentre que Anglaterra i l'Imperi ja havien decidit que era inevitable declarar la guerra a Espanya, Holanda i França es resistien a fer-ho. Els esdeveniments van ajudar al Regent a prendre partit,² ja que, a principis de desembre de 1718, es va descobrir l'anomenada "conspiració de Cellamare".³

Des de finals de maig de 1718, la diplomàcia francesa havia comunicat a Alberoni que tenien notícies de que, a França, s'organitzava un complot en el qual estava implicat l'ambaixador espanyol en aquell país, Antonio del Giudice, duc de Giovinazzo i príncep de Cellamare, nebot del cardenal Del Giudice. Segons San Felipe: "...esta conjura o

---

¹ "Le traité de la quadruple alliance entre la France, l'empereur, l'Angleterre et la Hollande, avait été signé le 2 du même mois de la même année 1718." (Saint Simon, t.16, c. XII)

² Baudrillart, t. II, 320

³ Baudrillart, t. II, 328- 348

designio no era contra el rei ni el Estado, solo se enderezaba a juntar Cortes Generales, y a minar la autoridad del duque de Orleans, o quitársela enteramente".¹

Pel juliol, el primer ministre Dubois tenia proves del complot, però Orleans temia les conseqüències del fet de descobrir-lo, mentre es mantenien les converses per la quàdruple aliança. En veure que Felip V no es volia adherir al tractat, Dubois va fer esclatar l'assumpte. El 5 de desembre va fer detenir Jean Buvat, encarregat de portar cap a Espanyacerts documents, per Alberoni, que implicaven als ducs de Maine, a l'ambaixador espanyol, i a alguns nobles francesos, interessats en enderrocar al Regent. El dia 9 del mateix mes, els conjurats francesos van ser arrestats: Lluís August de Borbó, duc de Maine (el de més edat dels bastards legítimats de Lluís XIV i Mme. de Montespan) va ser confinat a la fortalesa de Doullens, la seva esposa, Anna Lluïsa de Condé, a Dijon, i els altres nobles enviats a *la Bastille*. Pocs mesos després tots van ser indultats. L'ambaixador Cellamare va ser expulsat de França, i conduït a Espanya, vigilat per un *gentilhome* francès.

Malgrat que el complot va prendre el nom de l'ambaixador d'Espanya a França: "conspiració de Cellamare", segons aquest mateix escrivia, temps després, a Elisabet Farnese: «*Fueron únicamente encaminadas y dirigidas por la Señora duquesa du Maine, por el marqués de Pompadour, y por el conde de Laval, los cuales tres personajes, por su orden y graduación, eran la llave y el primer móvil de negociación tan considerable, consistiendo en ellos solos lo principal del secreto...*»²

Segons Lemontey, els conjurats francesos eren instruments d'Espanya, per enderrocar al Regent. Baudrillart defensa la tesi de que Alberoni s'hi va trobar compromès, i va permetre que continués, sense saber com podria acabar. La implicació d'Alberoni en el complot va ser manifesta, no així la de Felip V, el qual, però, va quedar en entredit; especialment perquè, es deia que, anys després, continuava mantenint econòmicament Cellamare, el qual va residir a Sevilla fins la seva mort el 1733.

Amb tot, la tasca diplomàtica que Dubois havia endegat, feia mesos, en pro d'una aliança entre França i Anglaterra, va donar els seus fruits en aquell moment: Anglaterra va declarar la guerra a Espanya el 27 de desembre de 1718. Orleans, empès pels fets la de la conspiració de Cellamare, que ell considerava una provocació, va prendre partit

---

¹ San Felipe, t. II, 271

² Carta de Cellamare a Grimaldo amb adreça : Reservada solo para V. Magd. y La Reina, 13 d'agost 1720, M.A.E., CP Espagne, t. 276-281 i 287-293

pels anglesos. El consell de regència de França va decidir, per unanimitat de vots, la proposta de guerra contra Espanya, el 9 de gener de 1719, i el 10 es va publicar l'ordenança.¹

Pompeu Aldrovandi, el nunci de la Santa Seu a Espanya, havia promès a Alberoni que explicaria al Papa, les “bones intencions” per les quals Espanya volia prendre Sicília; però, en realitat, el que li va dir va ser que no es podia esperar res de bo d'Espanya, ja que «*ce Prince (Felip V) souvent malade, était hors d'état de s'appliquer aux affaires*»,² i que el país estava sotmès a les avaricoses quimeres d'un primer ministre (Alberoni) ressentit amb Roma. Climent XI, estava indignat amb Alberoni, al qual havia fet cardenal pel juliol del 1717, però, en realitat, va ser Alberoni, qui va trencar les relacions diplomàtiques amb la Santa Seu.

Alberoni, no en tenia prou amb tot el que havia provocat, i va anar més enllà. Per encarar als anglesos i, com diu San Felipe: «*que seria dar Fuertes zelos y alguna diversion a los ingleses el llamar a España a Jacobo...*»³ va fer anar a Madrid a Jaume Estuard, *the Old Pretender*, que aleshores vivia a Roma. A rel d'aquest viatge, en que Jaume “*fué recibido del Rei Catholico con las mayores demostracions de amistad...*”, el 24 de febrer va aparèixer a Escòcia una mena de manifest, en el qual es deia que Felip V lluitaria, amb totes les seves forces, per restituir al rei Jaume el tron d'Anglaterra. El document era apòcrif, inventat pels jacobites, però, estava falsament signat pel rei d'Espanya. Per no fer-se enrere amb aquest assumpte, pel març, Alberoni va fer sortir vaixells de guerra dels ports de Bilbao i Cadis, en una absurda empresa destinada a enderrocar al rei Jordi I. El projecte va fracassar, per no comptar amb prou efectius materials, ni econòmics, i per estar mal organitzat.⁴

Respecte a la salut del rei d'Espanya, pel novembre de 1718, les notícies que enviava Alberoni al duc de Parma deien que la salut del rei acaparava tota l'atenció de la reina, i la tolerància d'ella envers al rei era digna de compassió, perquè ella l'estimava amb

---

¹ “*...Habiendo ya declarado la Inglaterra a España la guerra, a que la declarase formalmente la Francia en 9 de Enero, y el día antes se había publicado en París un manifiesto, en que se daban las razones de mover las armas contra el Rey Catholico (...) El Rey Catholico mando publicar otro manifiesto en 9 de Febrero, dando los motivos por qué no había admitido el Trato de la Qaudruple Alianza.*” (San Felipe, II, 277)

“*La force des armes allait enfin terminer au grand jour cette guerre de conspirations que Alberoni et le Régent s'étaient faite sans résultat, et l'on se demandait par quelles ressources l'Espagne résisterait aux efforts combinés de la France, de l'Allemagne et de l'Angleterre.*” (Lemontey, 258)

² “*Il avertit le pape qu'il ne fallait compter ni sur la piété, ni sur les bonnes intentions du roi d'Espagne, parce que ce prince souvent malade était hors d'état de s'appliquer aux affaires, et qu'elles étaient souverainement gouvernées par un premier ministre plein de ressentiment, et vivement piqué des refus qu'il essayait de la cour de Rome.*” (Saint Simon, t. 16, c. VI)

³ San Felipe, II, 279-280

⁴ San Felipe, t. II, p, 279- 285

tendresa, i patia tots els seus desoris amb el coratge dels grans màrtirs.¹ No dubtem de l'abnegació de la reina, la qual suposem encomiable, com ho és la de tots aquells que envolten als malalts psiquiàtrics; però és de suposar que la versió d'Alberoni, pels pares de la reina, era una mica exagerada, en favor d'ella. Alberoni descrivia Elisabet com una perfecte esclava que no podia estar a soles ni un moment, perquè el rei la seguia allí on anava. Ella era víctima d'una passió pel rei, tan vehement, que havia perdut la voluntat, i depenia d'ell amb fe cega. Alberoni afegia: "El rei necessita ser governat, com ho havia estat per l'anterior reina."² Alguns ambaixadors veien l'actitud de la reina des d'un altre punt de vista, i consideraven Elisabet com l'absoluta mestressa del rei. Certament, Felip V precisava que la reina estigués al seu costat, però no per deixar-se governar, sinó que per governar ell mitjançant ella, malgrat que, a fi de comptes no governava ni un ni l'altre, sinó algun personatge dels que, ocasionalment, es trobava a prop d'ells.

Dangeau menciona que, a finals de desembre de 1718, corria altre vegada el rumor de que Felip V estava molt malalt: «...il se répand même un bruit que le Roi d'Espagne est assez malade...»³ «Le roi d'Espagne a eu de violents accès de fièvre; il est un peu moins mal; il n'est pas encore hors d'affaire et il a toujours un peu de fièvre.»⁴

La mania de vestir amb pellerines, que ja es mencionava l'any anterior, persistia. A mitjans de juliol de 1718, el marquès de Nancré havia escrit al seu superior el mariscal d'Huxelles dient que Felip V havia fet guardar la roba nova, i es vestia amb la vella, fins que li queia a trossos: «*Philippe V fit désormais garder ses vêtements à vue, par la nourrice de la Reine et porta ceux auxquels il était accoutumé jusqu'à ce qu'ils tombassent en lambeaux.*»⁵ La manca d'higiene personal i la negligència de l'aspecte són signes de depressió. Felip V va passar, probablement, tot el 1718 oscil·lant entre depressió moderada i greu.⁶

---

¹ "Her indulgence is a subject for pity, because she loves him tenderly, and suffers with a courage that the greatest martyr has never shown." (Carta d'Alberoni al duc de Parma, 22-XI-1718, Archivio di Stato di Napoli, Carteggio Farneseano, 59, a Edward Armstrong, *Elisabeth Farnese. The termagant of Spain*, Longmans, Green, and Co, London, 1892, p. 108)

² "Other ambassadors regarded the queen as being the absolute mistress of the king. Alberoni describes her as his perfect slave. She would ask no favor for herself or friends. She was literally unable to be alone for a single moment in the day. The king followed her wherever she might go. "She has so vehement passion for him that it has reduced her to a blind subjection and to complete loss of will...Would to God that the queen would have had strength to do that which I have for two years been suggesting, with tears in my eyes, and perhaps we should not now be in the condition in which we are. The king requires governing as he was governed by the late queen." (Carta d'Alberoni al duc de Parma, 28-XI-1718, Archivio di Stato di Napoli, Carteggio Farneseano, 59, a Edward Armstrong, *Elisabeth Farnese. The termagant of Spain*, Longmans, Green, and Co, London, 1892, p. 108)

³ Dimanche 11 décembre 1718, *Journal du marquis de Dangeau*, t. XVII, p, 436

⁴ Mardi 27 décembre 1718, *Journal du marquis de Dangeau*, t. XVII, p, 443

⁵ Nancré au Mchal. d'Huxelles, 18-VII-1718, AMAEF, 37CP, 272, f° 76

⁶ "Les alternatives de la santé du roi d'Espagne entretenrent ces agitations pendant toute l'année 1718" (Baudrillart, II, 256)

7. 5.- LA GUERRA DE LA QUADRUPLE ALIANÇA

La guerra de la Quàdruple Aliança es va desenvolupar en diversos fronts i ofensives durant el 1719. El duc de Berwick, al servei de l'exèrcit francès, però aquesta vegada en contra del espanyol, va avançar pels Pirineus cap a Guipúscoa on, el 2 de maig de 1719, es va fer amb la plaça d'Hondarribia¹ L'exèrcit espanyol, des del mes d'abril acampat en terres navarreses, a prop de Pamplona, i el francès, es van trobar, front a front, pel maig.

Mentre la noblesa espanyola només desitjava fer la pau, Alberoni feia anar al front al rei, la reina embarassada, i al príncep d'Astúries,² amb l'argument de que la presència de Ses Majestats Catòliques, al camp de batalla, faria caure els soldats francesos als seus peus, perquè no gosarien atacar al net de Lluís XIV. Alberoni havia fet pintar la flor de lis a la bandera espanyola, per recordar que Felip V era francès, cosa que els soldats espanyols ni van gosar ensenyar;³ el cardenal va fer escriure a Felip V un ban en el qual es convidava als soldats francesos a unir-se als espanyols, amb la promesa de que Lluís XV els estaria agraït, quan arribés a la majoria d'edat⁴. Com calia esperar l'estratagema d'Alberoni no va donar resultat. Per aquells dies va córrer per Espanya un dibuix satíric, en el qual Felip V estava representat per un burro, que la reina estirava per la brida, i Alberoni empenya a cops de fuet; a peu de pagina una llegenda deia: "*Anda, animal que lo manda el Cardenal.*"⁵

Felip V, Elisabet i Lluís, príncep d'Astúries, pel mes de maig de 1719, eren al front de guerra, a prop de Pamplona. Que el seu país de naixement li hagués declarat la guerra va ser un cop molt dur per Felip V; probablement, l'angoixa que li va provocar aquest esdeveniment va contribuir a empitjorar el seu estat d'ànim. Corroborar aquesta hipòtesi

---

¹ "...Nombrese capitán general del exercito que se enderezaba al socorro de Fuenterrabia, al Príncipe Pio, haciéndole pasar de Barcelona. Se habían con dificultad juntado 150 hombres que marchaban a navarra; pero era ya tarde porque desde los 27 de Mayo tenia Berwick la trinchera abierta contra Fuenterrabia..." (San Felipe, II, 303)

"Todo lo quemaron los franceses, aprovechándose muy poco de quanto habían encontrado, aunque el daño que hicieron pasaba de dos millones. A 2 de Mayo, tomando un pequeño fuerte, poco distante de Fuente-Rabia, quedó embestida la plaza." (San Felipe, II, 299)

Diario del sitio de Fuenterrabia en 1719, Marqués de Seoane, segons relat de Dn. Felipe Alcayaga, alcalde de Fuenterrabia el 1720, Revista Bacongada, año XXVIII, t. LVII (30 Agosto 1907-nº 943)

² "El Rey Phelipe salió de su corte, acompañado de la Reyna, aunque estaba prenyada iba también el príncipe de Asturias, y el Cardenal, que dispuso se quedase en Madrid el ayo del príncipe, duque de Pópuli, a quien tenía aversión, porque no era de su dictamen" (San Felipe, II, 301)

"Alberoni...avait amené de Madrid...le roi, la reine en ceinte et le prince des Asturies..." (Lemontey, t. I, p. 264)

Felip Borbó Farnesi, anys més tard fundador de la nissaga Borbó-Parma, va néixer el 15-III-1720

³ Lemontey, t. VI, p.264

⁴ AMAEF, 18MD 142, a Baudrillart, II, 363

⁵ Lemontey, t. I, p. 264, n.p.p. 1

el fet de que va haver de ser la reina qui passés revista a les tropes, substituïnt al seu invisible espòs als ulls de l'exèrcit ¹ La imatge que ens dona Lemontey, de la participació de la reina en la campanya de Navarra, es cinematogràfica: La reina, amazona un xic efeminada, passava revista dalt d'un cavall fogós, amb les escopetes a l'arçó de la sella, guarnida amb un vestit, en el qual els brodats i la plata esclataven sobre un fons blau. Les seves riques gales eren fetes a París; les hostilitats no interrompien, ni d'un bàndol ni de l'altre, els enviaments de les indumentàries de la reina, les quals els correus intercanviaven puntualment, a mode de mostra de la galanteria francesa, afegida al "*droit des gens*", en aquella guerra singular. ² Mentre Elisabet encoratjava les tropes, el rei no es deixava veure; estava tancat amb Laura Piscatori, la dida de la reina, com a única serventa. Es feia portar de Madrid els queviures, fins i tot l'aigua necessària per al seu us personal. Lemontey diu que: "La seva ànima, fatigada pel tron, va concebre en aquells dies el projecte d'abdicar, que va dur a terme uns anys més tard."³ "La família reial espanyola semblava haver anat al front per assistir al triomf de l'exèrcit enemic."⁴

El 2 d'agost l'exèrcit francès havia conquerit dues de les tres províncies basques,⁵ i la ciutat de Sant Sebastià.⁶ Alberoni davant l'avançada de l'exèrcit francès, va haver de posar l'espanyol a cobert, dins les muralles de Pamplona,⁷ i, cap a finals d'agost, va fer marxar als reis a Madrid.⁸ Mentre van estar al front, els reis d'Espanya no van córrer, però, cap perill. Es va donar l'estrany cas, en el context d'una guerra, de que, pel juny de 1719, Berwick va rebre ordres expressives de capturar Alberoni, si podia, però de cap manera fer presoner al rei d'Espanya, sinó de facilitar-li la retirada. ⁹

---

¹ "*La reine tâchait de remplacer aux yeux de l'armée son invisible époux...*" (Lemontey, t. I, p. 271)

² "...*Amazone un peu efféminée, elle présidait aux revues, maniant un cheval fougueux, avec des pistolets à l'arçon de sa selle, et une robe dont les broderies et l'argent éclataient sur un fond d'azur. Ses riches parures se fabriquaient toutes à Paris. Les hostilités n'interrompirent ni de part ni d'autre ce léger commerce; les envois pour la toilette s'échangeaient fidèlement aux avant postes, et ce fut dans cette singulière guerre un article ajouté à droit des gens par la galanterie française.*" (Lemontey, 271)

³ "*Philippe V, témoin de la prise de Fontarabie, ...cachait dans la solitude un front humilié et de vives terreurs. La seule nourrice (Laura Piscatori) composait son domestique; il faisait apporter de Madrid jusqu'à l'eau nécessaire à sa maison. Son âme fatiguée du trône conçut des lors le projet d'abdication qu'il exécuta dans la suite.*" (Lemontey, 271)

⁴ "*La famille royale d'Espagne semblait n'être venue que pour assister aux triomphes de l'ennemi*" (Lemontey, 290)

⁵ Lemontey, t. I, p. 267-272, a Baudrillat, t. II p. 365

⁶ "*El duque de Berwick mandó atacar a san Sebastián: la ciudad se rindió a 2 de agosto, la ciudadela a 17, muchoantes de lo que los franceses esperaban...*" (San Felipe t. II, p. 303) 363

⁷ "*Cependant Alberoni, sentant le péril de sa position, se hâta de cacher l'armée dans les remparts de Pampelune, et de ramener ses maîtres à Madrid, où il se coyait assez puissant pour écarter d'eux toute fâcheuse vérité.*" (Lemontey, p. 271)

⁸ "*ettre de Berwick du 26 d'août 1719: Le roi d'Espagne est retourné vers Madrid.*" (Journal du Marquis de Dangeau, t. XVIII, p. 117)

⁹ (Le Blanc a Berwick, 2 Juny 1719, a Lemontey, t. I, p. 265, n.p.p. 2, a Baudrillart, t. II, p. 366)

Berwick, va deixar el País Basc per avançar cap a la vall d'Urgell, i d'allí cap al Rosselló, per entrar pels Pirineus a Catalunya, on va prendre Roses. No va poder dirigir-se a Girona, perquè les pluges de setembre van impedir el pas de les tartanes, que transportaven l'artilleria, i l'exèrcit es va retirar als quarters d'hivern¹. D'aquesta manera va acabar una campanya vergonyosa, on no hi va haver gloria per ningú, i en la que Espanya va sofrir, per manca de previsió, pèrdues irreparables². Segons Chauvelin França va haver de costejar, a disgust, 82 milions en despeses. Anglaterra, com sempre, s'aprofitava de les desgracies tant d'amics com d'enemics.³

Els aliats, en derrotar l'armada espanyola a Cap Pessaro, van fer fracassar la presa de Sicília. Espanya va perdre la guerra de manera rotunda, i la responsabilitat dels fets va caure sobre Alberoni⁴. Ja feia temps que el cardenal havia perdut la confiança de tota Europa, des d'aleshores també va perdre crèdit davant la reina, la qual el va començar a veure no com un home d'estat, sinó com un súbdit del seu pare, sortit del pòsit del poble. En aquest canvi de parer, hi va tenir a veure la dida i dona de confiança d'Elisabet, Laura Piscatori, que feia molt que li tenia tírria a Alberoni; tanta, que un dia el cardenal, estant a la cambra del rei, va pasar la ma per la roba interior del monarca, i Laura va llençar al foc allò que ell havia tocat⁵.

7. 5. - LA CAIGUDA

Segons Baudrillart, ja a finals d'agost 1719, el ministre angles Stanhope havia escrit a Dubois dient-li que la caiguda d'Alberoni era condició indispensable per fer la pau amb Espanya⁶. França va compartir aquesta opinió. Des d'aleshores Alberoni estava

---

¹ *Journal du Marquis de Dangeau*, t. XVIII, p. 79

² "Todo lo quemaron los franceses, aprovechándose muy poco de quanto habían encontrado, aunque el daño que hicieron pasava de dos millones." (San Felipe, t. II, p. 299)

³ "Après de la rendition de Saint-Sébastien, le maréchal de Berwick...transporta son armée à l'autre extrémité des Pyrénées, pour pénétrer du Roussillon en Catalogne. La tranquille vallée d'Urgel se vit souillée par l'appareil des armes ...Roses fut ensuite investi, mais les vents ayant retenu les tartanes qui apportaient l'artillerie, les troupes se retirèrent pour prendre leurs quartiers d'hiver. Ainsi finit presque avec honte une campagne où il n'y eut de gloire pour personne, où l'Espagne essuya par imprévoyance des pertes irréparables, la France obtint à regret, par quatre vingt-deux millions de dépenses (Rapport de Chauvelin au cardinal Fleury, du 1er de mars 1719), des succès inutiles, et l'Angleterre profita du mal que souffrirent ses ennemis et ses amis. " (Lemontey, p. 274)

⁴ "Tous les malheurs de la guerre retombaient sur le ministre qui l'avait suscité. " (Lemontey, p.277)

⁵ "Ce cardinal, étant un jour entré dans la chambre du roi, porta la main sur du linge que la nourrice préparait pour ce monarque, et sur-le-champ cette femme jeta dans le feu ce qu'il avait touché. " (Lemontey, 277)

⁶ "Il faut que nous faisons de la disgrâce d'Alberoni une des conditions indispensables pour la paix." Carta de Stanhope a Dubois 20-VIII-1719, citada a Baudrillart , t. II. p. 395, n.p.p., 4

sentenciat. El cop final el va donar el duc de Parma, Francesc Farnesi, en enviar a Espanya Anibal Scotti, amb cartes originals escrites per Alberoni, que havia d'ensenyar al rei d'Espanya, com a mostra de d'engany i de traïdoria. En aquestes cartes el cardenal condemnava la guerra, que ell mateix havia provocat, dient que havia estat el rei d'Espanya qui l'havia desitjat.¹

Felip, en pensar que d'un home que havia estat capaç d'un fet com aquell, es podia esperar qualsevol cosa, es va indignar. El 5 de desembre del 1719, abans de sortir cap a El Pardo, amb la reina, i el príncep d'Astúries, va deixar a Miguel Durán, marquès de Tolosa, *Secretario del Despacho Universal y de Guerra y Marina*, un reial decret, "escrito de su pròpia mano" que deia: «Estando obligado a procurar a sus vasallos la ventajas de una paz general (...) y queriendo para eso quitar todos los obstáculos (...) como también por otros motivos, había resuelto apartar de los negocios en los que tenía el manejo al Cardenal Alberoni, y al mismo tiempo ordenarle salir de Madrid en termino de ocho días, y de los Reinos de España en tres semanas, con prohibición de no mezclarse más en cosa alguna del gobierno, ni aparecer en la corte, ni otro lugar, que el Rey, la Reyna, u otro príncipe de la Casa real se pudiesen encontrar».²

Diu Baudrillart que aquestes ordres van ser executades abans de que els reis tornessin de caçar, per la qual cosa Felip i Elisabet no van tornar a veure Alberoni mai més³. Ell, va demanar entrevistar-se amb ses majestats, però se li va negar.⁴ Se li va permetre escriure'ls, però es diu que Felip mai no va llegir la carta.⁵ San Felipe diu que Alberoni es va ofendre molt, ja que, havia tingut una conversa amb Scotti la nit abans, segons la qual va pensar que la seva sortida seria més honrosa.

L'onze de desembre de 1719, després d'arrambar amb tot el que va poder: mobles, pintures, diners, plata, joies, i sobre tot documents, Alberoni va sortir d'Espanya.⁶ Des

---

¹ El marquès de Scotti a l'abat Landi, 8-XII-1719, A.M.A.E.F. 18MD 142, fº 147, i Lemontey t. I, p. 278-279, i Coxe, t. II, i Lord Peterborough al duc d'Orleans, 20-XI-1719, citats a Baudrillart, t. II. p. 398

² San Felipe, t. II, p. 318

³ San Felipe, t. II, p. 317, i Baudrillart, t. II.p. 398

"Scoti montra des lettres de ce favori où, blâmant la guerre qui était son ouvrage, il osait en attribuer la cause aux seules passions de son maître. Philippe homme simple et vrai, fut indigné, et, croyant, sans autre explication, que l'auteur d'une telle imposture était capable de tout, il signa sur le champ un décret qui lui ordonnait de quitter Madrid dans huit jours, et l'Espagne dans trois semaines." (Lemontey, p. 279)

"Alberoni, au moment le moins attendu, reçut un billet du roi d'Espagne, par lequel il lui ordonnait de se retirer à l'instant sans voir ni écrire à lui ni à la reine, et de partir dans deux fois vingt-quatre heures pour sortir d'Espagne." (Saint Simon, t. 17, c. XVII)

La caiguda en desgracia i marxa d'Espanya d'Alberoni també a San Felipe, t. II. p. 318 (381 a 389)

⁴ "Pidió el cardenal, se le permitiese una vez hablar al Rey, o a la Reyna: negósele, y se le concedió escribir. Creyeron muchos que el Rey no leyó esa carta, y le mandó responder que obedeciese." San Felipe, t. II, p. 317 (384)

⁵ San Felipe, t. II, p. 317-319

⁶ "A 11 de Diciembre salió el Cardenal de la Corte para Aragón; un oficial le alcanzó en Lérida pidiéndole de orden del Rey algunos papaeles, que no se hallaban, y para eso las llaves de sus cofres, que entregó puntualmente. Hallaronse

de Madrid, el cardenal, amb la seva cunyada, el nebot, i alguns criats, va prendre el camí de França, per anar a embarcar cap a Gènova. Segons Lemontey, “el poble va celebrar la fugida d’aquest aventurer com si s’hagués deslliurat d’una plaga.”¹

Scotti, va ordenar que abans de marxar s’obligués al cardenal a entregar tota mena de documents, però «*el Rey no quiso hacer examen más riguroso de papeles ni dinero.*»² Van ser molts els que van advertir a Felip de que Alberoni s’enduia escrits de gran importància, pel que, finalment, el rei va accedir a enviar un oficial a escorcollar-lo, abans de que arribés a Lleida.³ Diu San Felipe que entre els papers que es van trobar, en els seus cofres, n’hi havia alguns dels que el rei buscava, però no allò que era més important, que no especifica el que era. També s’enduia una lletra de canvi per valor de 250 *doblonas*, la qual va trencar, ell mateix, davant de l’oficial.⁴

Segons Lemontey, entre els documents que se li van trobar, no hi havia el testament de Carles II, com diu Saint Simon,⁵ però si aquell que Felip V havia fet durant la seva darrera greu crisi, en el qual feia regent a la reina, i Alberoni president del consell de regència.⁶ Ara bé, el més important, de tot el que Alberoni s’enduia, eren tres poders, que el rei li havia conferit, a rel de la malaltia el 1717: Un que li permetia portar endavant la guerra, pels mitjans que creies convenients; un altre per disposar de les finances, sense donar explicacions a ningú; i un tercer que l’autoritzava a fer la pau, en els termes i condicions que ell decidís. Aquests tres poders eren, en resum, una abdicació formal en favor d’Alberoni.⁷ El rei d’Espanya havia de recuperar, a qualsevol preu, aquests documents els quals, el cardenal, quan li convingués, podria utilitzar per desvetllar secrets d’Estat,

---

algunas escrituras de las que el Rey buscaba, pero no las más esenciales. También se halló una letra de cambio...” La caiguda en desgracia i marxa d’Espanya d’Alberoni també a San Felipe, t. II. p. 318 (381 a 389)

¹ “*Le peuple célébra la fuite de cet aventurier comme la délivrance d’un fléau.*” (Lemontey, t. I, 279)

² San Felipe, t. II, p. 319

³ “*S’éloignant sur la route qu’on lui avait prescrite à travers l’Aragon et la Catalogne. Il fut atteint, auprès de Lérida par un détachement envoyé à sa poursuite. On sépara de lui ses gens que des soldats tinrent couchés en joue. Pendant ce temps on visita ses équipages, on feuilla sa personne avec outrage...*” (Lemontey, t. II, 279)

San Felipe, t. II, p. 320

⁴ San Felipe, t. II, p. 320

⁵ “*...que ce ne fut qu’après les premières journées que le roi d’Espagne fut averti que le testament original de Charles II ne se trouvait plus. On jugea aussitôt qu’Albéroni avait emporté ce titre si précieux par lequel Charles II nommait Philippe V roi d’Espagne, et lui léguait tous ses vastes États, pour s’en servir peut-être à gagner les bonnes grâces et la protection de l’empereur, en lui faisant un sacrifice. On envoya arrêter Albéroni. Ce ne fut pas sans peine et sans les plus terribles menaces qu’il rendit enfin le testament, en jetant les plus hauts cris...*” (Saint Simon, t.17, c. XIX)

⁶ “*...on lui enleva tous ses papiers parmi lesquels se trouva, non le testament de Charles II, come l’on dit quelques écrivains mal informés, mais celui de Philippe V, qui nommait la reine régente et Albéroni chef du conseil...*” (Lemontey, t.VI, p. 279)

⁷ “*On lui enleva pareillement trois autres écrits de Philippe V que ce roi li avait remis durant sa maladie. Le premier lui donnait pouvoir de suivre la guerre par tous les moyens qui lui conviendraient. Le second le chargeait de régir les finances et d’en disposer sans rendre compte. Le troisième l’autorisait à conclure la paix dans le temps et aux conditions qu’il jugerait à propos. Ces trois mandats opéraient une abdication temporaire de la couronne en faveur d’Alberoni.*” (Lemontey, t. VI, n.p.p. 280)

i per defensar-se davant del Papa.¹ No es estrany que, molts anys després, el 1741, Felip V parlant amb el mateix Scotti que havia participat en aquests fets, digués recordant Alberoni: «*C'est une bête féroce!*»²

El viatge d'Alberoni per sortir d'Espanya va ser molt accidentat. Abans d'arribar a la frontera francesa, passant per terres catalanes, entre Sant Celoni i Girona, en un indret anomenat, en les fonts, "Trentapassos", 250 miquelets van fer caure en una emboscada al grup, que Alberoni, sabre en ma, va defensar:³ «...*le hubieran cogido, y hecho pedazos, porque estaban muy mal con él los Catalanes; porque durante su ministerio se había conquistado a Barcelona, y sujetándose lo más de aquel país. En este encuentro le mataron un criado, y dos soldados del rey. El Cardenal, saliendo de su calesa, llegó a pie a Girona, disfrazado: entró en Francia con pasaporte del Cristianísimo.*⁴ Castellví descriu així aquest episodi, en les seves *Narraciones Históricas*: «...*fue precisado a entrar en Aragón y atravesar toda Cataluña, no sin gran riesgo porque, advertidas unas partidas de gente desmandada, que capitaneaba el nombrado Estudiante de San Pol, se apostaron en los desfiladeros nombrados Trentapassos, cerca de Tordera, entre Hostalric y Girona, pero no llegaron a tiempo, y este accidente le libró de mayor peligro. Con todo, hubo de montar a caballo por evitar mayor riesgo, abandonando parte del equipaje. Esto sucedió en 26 de diciembre entre 1 y 2 de la tarde.*»⁵

D'aquesta escaramussa, Alberoni en va fer responsables als sequaços de Grimaldo, a qui ell odiava.⁶ San Felipe diu que aquesta era la versió dels fets que al cardenal li agradava explicar als seus amics, especialment als de Gènova, on pretenia poder-se establir, amb els diners que allí tenia, d'aquells que havia sostret dels pressupostos de guerra de l'Estat espanyol.⁷

---

¹ «*Toda esta represa la hizo de algunos papeles (según después se conoció) no solo para defenderse de los cargos, que creía le podía el Papa hacer, sino aún para descubrir secretos de Estado, quando le importase a su crédito, y a la buena opinión de su conducta pasada...*» (San Felipe, t. II, p. 319)

² Baudrilart, t. V, p. 43

³ Marcieu a Dubois, 7-I-1720, M.A. E., CP Espagne, t. 294-295, fº 9; Lemontey, t. VI, p. 280

⁴ San Felipe, t. II., p. 321

⁵ Francisco Castellví i Obando, *Narraciones Históricas desde el año 1700 hasta el año 1725*, Madrid, 1997-2002, 4 vols, t. IV, p. 667-668

Francesc Castellví i Obando (Montblanc, 1682/Viena 1757) Com a membre del braç militar va participar en la junta de Braços del 1713, i com a capità en la Coronela en la defensa de Barcelona l'11 de setembre, per la qual cosa va estar un temps en llibertat vigilada, i els bens confiscats. El 1725 a rel del pacte de Viena, va poder emigrar a Viena, i el 1735 va formar part dels grup de catalans que van emigrar a l'actual Serbia on van fundar la Nova Barcelona. En fracassar aquest projecte va tornar a Viena on va rebre, fins a la seva mort, una renda anual, com a

⁶ Lemontey, t. VI, p. 280

⁷ San Felipe, t. II., p. 321

Una vegada a França, el grup inicial ja era molt reduït, només quedaven: Alberoni, la seva cunyada, el seu nebot, i catorze criats, dels més pobres, l'aspecte espellifat dels quals donava, al seguici del cardenal, l'aire d'un aplec de bandolers. Es diu que, en haver creuat la frontera Alberoni va exclamar: «*Grâce au ciel! Me voilà sur une terre de chrétiens. J'aime mieux y mourir en prison que d'être libre en Espagne, où j'ai souffert tant d'indignités!*» El dia 6 de gener de 1720, un tal *chevalier de Marcieu*, enviat pel cardenal Dubois, esperava Alberoni a Salses, al nord de Perpinyà, per acompanyar-lo, sa i estalvi, fins al port d'Antibes on, amb la seva família, el dia primer de gener de 1720, s'havia d'embarcar cap a Gènova.¹ A Espanya hi havia qui creia que la marxa del cardenal era una estratagema per aconseguir signar la pau, i que després tornaria a Espanya.²

Les cartes que Marcieu va enviar a Dubois, des del dia 6 fins al 11 de gener del 1720,³ mostren clarament que la verdadera missió de Marcieu no consistia en garantir la seguretat del cardenal, sinó en prendre nota de tot el que digués, durant els primers dies del seu exili. Efectivament, tal com Dubois ho havia previst, Marcieu va trobar Alberoni disposat, com diu Lemontey, a descarregar "tot el foc de la seva ràbia."⁴ Ses Majestats Catòliques, -«...dont un luy doit son Royaume, et l'autre la couronne, ont fait des choses, à son égard, du dernier mépris...»⁵ deia Alberoni- van ser les víctimes de les seves injúries, especialment de Felip V, del qual en va fer un retrat lamentable, desvetllant, sense pietat, les febleses d'aquest "rei malalt".⁶ Aquesta frase, escrita per Lemontey, el 1832, ens crida l'atenció, ja que és una de les poques vegades que, en les fonts del segle XIX, s'utilitza la paraula "malalt" referint-se a Felip V, alhora que mostra comprensió, i certa compassió, això és empatia, envers la persona d'aquest rei.

Alberoni va donar al Chevalier Marcieu molts detalls sobre varis aspectes de la vida dels monarques, tant públics com privats, la majoria de caire polític, però també algun, referent a Felip V, que resulta molt esclaridor des del punt de vista psiquiàtric. Reproduïm el que diu, exactament, el report de Marcieu en aquest aspecte: «*Philippe*,

---

¹ Duclos, t. XVII, p. 258

² "un oficial del regimiento de la corona (francesa) le fue acompañando hasta Antivo: dudose, si era quererle hacer este honor por hidalguía el Regente, o asegurarse de su persona, para que con nadie comunicase; porque creían los príncipes, y aún muchos ministros españoles, que todo esto era fingido, que no había caído de la gracia del Rey, y que solo se le apartaba de España para hacer la paz; pero que volvería luego." (San Felipe, t. II., p. 321)

³ Marcieu a Dubois, 6, 7, 9, 9, 10 i 11-I-1720, M.A.E., CP Espagne, t. 294-295, i M.A.E., MD Espagne, t. 50

⁴ "Il trouva, comme Dubois l'avait prévu dans ses instructions, un homme qui exhalait le feu de sa colère" (Lemontey, t. VI, 281)

⁵ Marcieu a Dubois, 7-I-1720, M.A.E., CP Espagne, t. 294-295, fº 10

⁶ "Philippe était surtout l'objet de ses invectives, et il dévoilait sans pitié les faiblesses de ce roi malade." (Lemontey, t. V I, p. 279)

troublé par ses superstitions, se jetait à genoux devant les figures des tapisseries de sa chambre et leur demandait, en larmes, l'absolution de ses péchés.»¹

«Il (Alberoni) prétend que le Roi tomboit fréquemment dans un état où il se méconnoissoit; que tantôt il paroissoit embêté, et abouty, tantôt furieux (...) Il (le Cardinal) raconte là-dessus qu'un jour qu'on disoit la messe dans sa chambre, parce qu'il étoit malade, un prêtre lui ayant porté à son lit la paix pour la baiser, il se jeta comme un enragée sur cet ecclésiastique, et que la Reine s'étant trouvé présente, dit à haute voix: "Prêtre si tu lèves jamais ta langue sur ce qui viens de se passer, tu es un homme perdu." L'incapacité de ce Roi est d'autant plus préjudiciable à ses propres intérêts et à ceux de ses sujets, qu'il est souvent de bien de choses très déraisonnables, et qu'il est alors d'une opiniâtreté insurmontable on a beau luy représenter qu'il est impossible d'exécuter ce qu'il souhaite, il ne l'écoute et ne répond à aucune raison, il ne sçait dire autre chose sinon. "Je suis le maitre, et je le veux! "» Lemontey explica aquest mateix episodi, a partir de la mateixa font que nosaltres.²

Malgrat que com ja hem dit aquests episodis va ser relatats per Alberoni a Marcieu, entre el 6 i l'11 de gener de 1720, no els podem datar amb exactitud. Pensem que es van produir entre primers del 1715 i finals del 1719, anys en els quals Alberoni va compartir la intimitat de Felip i Elisabet. Sembla molt poc probable que el cardenal es referís a episodis dels anys que va passar a prop de Maria Lluïsa de Savoia, ja que aleshores el seu càrrec, de delegat del duc de Parma, no li permetia accedir al cercle més proper als reis, que estava dominat per la princesa dels Ursins.

És pel que acabem de dir que, la simptomatologia que es desprèn del que va dir Alberoni a Marcieu, la qual es evidentment delirant, cal afegir-la a la del 1718, moment en que va presentar per primera vegada símptomes d'aquest tipus. Considerem com a deliri religiós el fet de demanar perdó als personatges dels tapissos; i prenem com a signe de violència, l'actitud envers el capellà, la qual cosa convertia l'episodi de depressió major, que patia en aquell moment, en mixta, o bé en acompanyat de catatonía, considerant la violència com agitació motora.

Alberoni també va remarcar a Marcieu, que l'acusaven a ell d'haver volgut continuar la guerra, la qual cosa no era certa. Ell havia volgut impedir que els reis anessin personalment a fer la campanya de primavera, del 1719, al país Basc, però en realitat

---

¹ Lemontey, t. VI, p. 281

² Marcieu a Dubois, gener 1720, M.A.E., CP Espagne, t. 294-95, fº 81-89; M.A.E., MD Espagne, t. 50 Lemontey, t. VI, p. 281

havia estat la reina qui havia volgut fer front a l'exèrcit francès, que mantenia Hondarribia assetjada.¹ Segons el cardenal, va ser ell mateix qui va aconsellar ajornar l'avenç un parell de dies, donat que l'exèrcit no estava preparat, a la qual cosa el rei va respondre: «*Je suis le maître, et je le veux!*», i va ordenar al príncep Pío, general del seu exercit, que toqués a generala. Pío no ho va fer, ho va poder evitar amb l'excusa d'haver d'anar, amb urgència, a una caserna allunyada. Aquella nit el rei es va encaparrar en dormir vestit; l'endemà va muntar a cavall, però no va aconseguir que la tropa aixequés el camp. Sa Majestat no volia passar per la humiliació de no haver estat obeït, per la qual cosa, aquell vespre, va anar a dormir lluny del seu quarter, en un lloc on els seus cuiners van tenir dificultats per trobar-lo.²

En tot el que explicava a Marcieu, Alberoni afegia el seu punt de vista subjectiu: «*Il (Alberoni) s'emporta à me dire que S.M.C. n'avoit que l'instinct animal avecquoy il avoit perverti la reine contre luy. Qu'il ne lui falloit qu'un prie Dieu, et les cuisses d'une femme.*»³ En aquesta curta frase, reproduïda per tants historiadors, Alberoni, sense saber-ho, resumia els trets principals amb els quals, per molts anys, s'acostumaria a caracteritzar al rei: augment de la libido, i del la pulsio religiosa.

Al port d'Antibes, Alberoni i Marcieu es van acomiadar. El cardenal va navegar fins a Gènova, on va ser arrestat. Felip V, l'havia deixat sortir d'Espanya, en pensar que, per tractar-se d'un cardenal, havia de ser el Papa qui determinés el que s'havia de fer; però va intercedir per que Climent XI aconselles al senat de la república, encausar-lo i jutjar-lo. Se'l va acusar de d'haver fet la guerra las prínceps catòlics, amb els diners de les creuades, i altres contribucions eclesiàstiques; d'haver provocat la guerra contra l'Imperi, mentre aquest estava fent-la contra els turcs, la qual cosa va perjudicar a Itàlia i tota Europa; i també de que, per motius personals, havia prohibit als súbdits espanyols “*from soliciting bulls for the benefices conferred by the pope.*”⁴ Per complicar més les

---

¹ “*Que sur ce qu'on disoit qu'on vouloit continuer la guerre, cela étoit si faux, qu'après avoir tenté inutilement d'empêcher L.M.C. d'aller elles-mêmes faire une honteuse campagne à l'armée, il avit fait tout son possible pour faire proposer la paix après la prise de Fontarabie, à quoy la Reyne seule s'opposa.*” (Marcieu a Dubois, 7-I-1720, M.A.E., CP Espagne, t. 294, fº 10)

² “*Telle fut sa conduite le jour qu'il voulut faire marcher l'armé pour s'approche à celle de France qui faisoit le siège de Fontarabie. C'étoit lundi, le cardinal avoit promis de la faire marcher le mercredi ; il envoya chercher S.E., et lui dit à dix heures du soir de donner l'ordre pour décamper le samedi au point du jour. En vain le Cardinal voulut lui représenter l'impossibilité à cause des vivres et de bien d'autres choses qui manquoient, ce Roy persista dans sa résolution, et sur le refus d'Alberoni de donner cet ordre il envoya chercher le prince Pio à qui il dit de faire battre la générale. Le prince Pio ne l'eus pas plus écouté que le Cardinal, mais ce général sous prétexte d'aller sur le champ visiter un quartier éloigné, se tint caché. Le Roy, cependant, vouloit coucher habillé, et le lendemain monta à cheval, mais fort inutilement, car les troupes ne décampèrent pas, et S.M. qui ne vouloit pas, dit-elle, avoir le démenti alla coucher à quelque distance de son premier quartier, où sa cuisine est même peine de le joindre.*” (Marcieu a Dubois, 7-I-1720, M.A.E., CP Espagne, t. 294, fº 11)

³ Alberoni a Marcieu, 7-I-17120, M.A.E., CP Espagne, t. 294-295, fº 10; Lemontey, t. VI, p. 281; Baudrillart, t. II, p. 398

⁴ Coxe t. II. p. 384

coses, mentre Alberoni esperava la resolució, de la comissió en que havia delegat la república de Gènova respecte a la seva causa, va fer públics documents que comprometen Felip V coma instigador de la guerra de la quàdruple Aliança.

Finalment el cardenal va ser expulsat de Gènova, i, en negar-li el duc de Parma asil al seu país, va desaparèixer temporalment. Es va saber que havia estat a Lugano, i a un palau dels Alps, d'on va marxar, en morir Climent XI, la primavera del 1721. Es diu que la gen corria darrera seu per veure'l, quan va arribar a Roma per participar en el conclave, en el que va ser escollit Papa Inocenci XIII. No va ser ben rebut per tots els purpurats; tan va ser així que, els de França i Espanya, van aconseguir fer obrir una comissió en contra seva, la qual el va condemnar a tres anys de reclusió en un convent. Inocenci XIII li va reduir aquesta pena a un any. A la mort d'aquest, pel març del 1724, el nou Papa Benet XIII el va fer bisbe de Màlaga, càrrec que mai va entrar en vigor. Entre el 1730 i el 1740, durant el papat de Climent XII, la seva fama de bon administrador el va portar a Ravenna, amb un càrrec des del qual va intrigar, per aconseguir que la petita república de San Marino formés part dels Estats Pontificis. El 1732, Carles de Borbó Farnese, aleshores ja duc de Parma, el va rebre als seus estats, i el va permetre quedar-s'hi, i fundar un seminari, en el qual es va estar fins que, el 1747, les tropes alemanyes invasores el van obligar a instal·lar-se a la ciutat de Plasencia. Entre el 1740 i el 1743, durant el pontificat de Benet XIV, es va estar a Bolonya.

L'obra de Rousset de Missy, publicada el 1720, *L'Histoire du Cardinal Alberoni només, et de son ministère jusqu'à la fin de l'année 1719*, com indica el títol, només es refereix a la vida d'Alberoni fins el novembre del 1719. Per tant no diu res sobre el seu darrers anys, ni de la seva mort. Coxe situa la mort d'Alberoni a Roma el 1752, als 88 anys.¹ En canvi, en la introducció del llibre de Bourgeois,² es dona a entendre que va morir a Plasencia, el 1752 o més enllà, a l'hospital del poblet de San Lazaro, del qual el 1731, el papa Climent XII li havia confiat l'administració. Allí encara es guarden les seves pertinences, així com la seva correspondència, de 30 anys, amb el seu amic el comte della Rocca.

Segons Coxe, no es cert, com diu Saint Simon³, que Alberoni hagués acumulat grans riqueses mentre va gaudir de la confiança dels reis d'Espanya.⁴ Alberoni, en caure, va

---

¹ Coxe, t. II, p. 396

² Emile Bourgeois, *Lettres Intimes du Cardinal Alberoni adressées au Comte de Rocca*, G. Masson, Paris, 1892

³ "On eut si peu de précaution à l'égard de ses papiers et des choses qu'il emportait qui furent immenses en argent et en pierreries..." (Saint Simon, t.17, c. XVII)

⁴ Coxe, t. II, p. 390

ser víctima tant dels amics que el van defensar massa, com dels enemics que van fer el contrari. L'historiador britànic es basa en les obres de Jerónimo Uztáriz¹ i de Bernardo de Ulloa,² per exposar les millores que, segons ell, Alberoni va introduir en el comerç espanyol, tan l'interior com l'exterior.³ Sosté que els historiadors, en molts casos l'han jutjat, tant per bé com per mal, de manera exagerada, seguint l'opinió en voga a l'època en la que va caure en desgracia, i que, en realitat, va ser un "home d'Estat" difamat immerescudament.⁴

Baudrillart és del parer que, malgrat totes les crítiques, i els retrets que es puguin fer a Alberoni, amb ell desapareixia de l'escena política un home de talent incontestable, d'esperit agosarat, i de caràcter enèrgic, però al qual, de cap manera, es podia considerar un "home d'Estat", perquè no es pot donar aquest nom a qui va decebre en tot el que va emprendre, i que va enganyar en tot allò en que va dipositar les seves esperances.⁵

La desgracia d'Alberoni va ser el preu que els aliats van posar a Felip V per fer la pau. Però, quan va haver marxat, com diu Coxe, si es tenen en compte les condicions que el rei d'Espanya volia imposar, en contrapartida a la seva adhesió a la quàdruple aliança, semblava que el cardenal encara manava al país. Felip V pretenia recobrar Gibraltar, Port Maó, Sardenya, i Sicília. La reina pretenia, fins i tot, demanar la dimissió del primer "ministre de França, Dubois, en compensació a la d'Alberoni. Els aliats van respondre que, si Espanya no acceptava les condicions de les potències de l'Aliança, continuaria la guerra.⁶

Coxe cita a San Felipe, per corroborar la seva hipòtesi: «...el Abad Dubois se entendía ya con el confesor del Rey Católico para persuadirle la paz; la quería el Rey ardientemente, pero no de aquella forma propuesta, y sin mejorar algún artículo (...) los Aliados no querían mudar una letra de lo ya convenido entre ellos, y esto era lo que embarazaba al rey católico, combatido presentemente del dolor de haber muerto el Infante Don Phelipe en 29 de Noviembre, a los siete años cumplidos de su edad.»⁷

---

¹ *Theorica y práctica de comercio y de marina*, Madrid, 1724

² *Restablecimiento de las fábricas y comercio espanyol*, Madrid, 1740

³ Coxe, t. II, p. 377-380

⁴ "Even historians have borrowed the prevailing tone of the times when he fell victim of personal and political animosity; and the character of this truly great statesman has been transmitted to posterity in colours of unmerited obloquy." (Coxe, t. II, p. 376)

⁵ Baudrillart, t. II, p. 400

⁶ "In general, authors imagine that as Alberoni was the sole mover of the war, so he was the only obstacle to the peace, which followed after his demission. It was, however, on the contrary, a matter of no small difficulty to vanquish the reluctance of Philip to accede to the Quadruple alliance." (Coxe, t. III, p.1)

⁷ San Felipe, t. II, p. 324

Malauradament, la nit del 29 de desembre del 1719 (no de novembre com diu San Felipe) va morir, als set anys i mig, l'Infant Felip Pere, «después de una dilatada enfermedad» Així ho deia, en una carta oficial, Felip V al seu nebot Lluís XV.¹ Felip Pere era el tercer dels quatre fills que Felip V havia tingut amb Maria Lluïsa de Savoia, dels quals ja només dos eren vius: Lluís, el més gran (futur Lluís I), d'aleshores dotze anys, i el petit Ferran (futur Ferran VI) de sis. Ni en els llibres de memòries dels contemporanis, ni en la correspondència diplomàtica francesa d'aquells dies, hem trobat cap notícia sobre la causa de la mort de la criatura, ni de quina va ser la reacció dels reis, davant aquesta desgraciada pèrdua.

---

¹ Felip a Lluís XV, Madrid, 31-XII-1719, M.A.E., CP Espagne, t. 292, fº 375. Carta no autògrafa San Felipe diu erroniament que l'Infant va morir el 29 de noviembre (San Felipe, t. II, p. 324)

8. - GRIMALDO SEMPRES PRESENT

Abans d'arribar Alberoni, a exercir com a ministre d'Estat, el govern de la monarquia espanyola havia funcionat tal com Orry, l'havia organitzat, segons el model francès. El govern el compartien deu o dotze persones, que constituïen un *Consejo de Estado*, el qual comptava amb el vist i plau de la major part de l'alta noblesa. Totes les qüestions polítiques importants, tant de guerra com de pau, passaven per aquest consell, i una vegada discutides, les qüestions s'escriuien, i, el *Secretario del Despacho*, les portava al rei, que era qui decidia, en darrera instància.¹ Des que regnava Felip V, els *Secretarios de Estado*, i eventualment altres personatges convenients, es reunien diàriament en el que anomenaven *despacho* per discutir els assumptes, que després el rei decidia, d'acord amb el que informava el *Secretario del Despacho*.²

Durant els més de quatre anys en que va manar, Alberoni, es va fer càrrec dels afers exteriors, que de fet eren els assumptes que corresponien a Grimaldo. Aquest va quedar relegat de les tasques de govern; s'estava discretament a casa seva, a Madrid, gaudint del favor popular, i de gran nombre d'amics, gràcies al seu bon caràcter. Però el que no sabia Alberoni era que, a la seva esquena, Felip V continuava despatxant, en secret, amb ell; mitjançant l'ajut d'un amic, Alonso Manriquez, qui, d'amagat, li facilitava l'entrada a palau, i el feia arribar fins al rei, sovint dues o tres vegades el mateix vespre.³

Alberoni, no va suprimir ni el *Consejo de Estado* ni el *Despacho*, però els va deixar inoperants. Pel desembre del 1719, en marxar el cardenal, amb el *Consejo* i el *Despacho* inactius, i les secretaries d'hisenda i de marina foses en altres secretaries, la monarquia va quedar en mans de tres ministres:⁴ José Rodrigo, *Secretario de Justicia*; Miguel Fernández Duran marquès de Tolosa, *Secretario de Guerra, Marina, y Indias*; i José Grimaldo, *Secretario de Estado* (departament del qual n'era titular des del 30 de Novembre del 1714)⁵ Un any més tard, mb la reforma del desembre de 1720, la *Secretaria de Hacienda* es va fer independent, com havia estat abans d'Alberoni, i se'n

---

¹ Baudrillart, t. II, p.425

² Baudrillart, t. II, p.425

³ "Le roi d'Espagne, malgré cet éloignement, n'avait point changé pour lui; il le fit même venir deux ou trois fois parler à lui la nuit et dans le plus profond secret. Don Alonzo Manriquez, de tout temps favori du roi et ami intime de Grimaldo, était le dépositaire de ce secret et le conducteur de Grimaldo au palais." (Saint Simon, t.17, c XIX)

⁴ "...toute la monarchie était donc, en 1720, aux mains de ces trois ministres, José Rodrigo, Miguel Duran, Grimaldo. Ils avaient leurs jours réglés pour dépêcher avec le Roi, qui ne travaillait jamais avec eux qu'en présence de la Reine, et celle-ci avait part à toutes les résolutions." (n.p.p. 2 : Sur ces diverses reformes exécutés par Alberoni on peut consulter les Mémoires de Torcy, II, p. 62-69, Baudrillart, t. II, p. 427)

⁵ Baudrillart, t. II, p.427

va fer càrrec Juan de Dios del Rio Gonzalez.¹ Així doncs, a primers del 1720, el rei tornava a despatxar sol amb Grimaldo, que tornava a exercir el seu càrrec de *Secretario de Estado*.

Finalment el 17 de febrer del 1720, a La Haia, Espanya s'adheria al tractat de quàdruple Aliança que haviensignat l'Imperi, Gran Bretanya, les Provincie Unides, i França, el 2 d'agost del 1718. Felip V va anunciar l'adhesió d'Espanya a la Quàdruple Aliança el 26 de gener de 1720, mitjançant un decret reial pel qual declarava que, per bé de la pau a Europa, sacrificava el propi interès i el del regne, renunciant als drets a la corona de França i els estats d'Itàlia.² El 16 de febrer el marquès de Beretti-Landi,³ ambaixador d'Espanya a Holanda, enviava l'adhesió del rei d'Espanya signada, als plenipotenciaris de l'Emperador, del rei de França, del rei d'Anglaterra, i, el dia 17, al rei de Sardènia.

En compensació, aquestes potències conclouien amb Espanya, el 29 de febrer i el 2 d'abril, els corresponents tractats d'armistici i de suspensió d'hostilitats. El 6 i el 8 de maig es van signar a Palerm els acords relatius a l'evacuació de Sicília i Sardènia, entre Espanya i l'emperador Carles VI, i Espanya i el rei de Sardènia Victor Amadeu II de Savoia. El 20 de maig es va ratificar, a la Haia, l'adhesió d'Espanya a la quàdruple aliança. Com ja hem dit, el 22 de juny Felip V va renovar, la seva renúncia als drets de la corona de França. També renunciava als seus estats d'Itàlia, deixant-los en mans de l'Emperador. Els detalls de les condicions de pau s'haurien de discutir, en un congrés que s'inauguraria a Cambrai, per l'octubre de 1720.⁴ Però, les reunions d'aquest congrés, no van començar fins el 1721, i es va perllongar fins acabar el 1724.

En marxar Alberoni, només el confessor del rei Daubenton, i el delegat parmesà Anibal Scotti,⁵ van gaudir de la total confiança dels reis; naturalment a més de Grimaldo, el qual, com veurem, va poder exercir, durant uns anys, el càrrec que oficialment li pertanyia.⁶

---

¹ Baudrillart, t. II, p.426

² Baudrillart, t. II, p. 401

³ Llorenç Verzuso Beretti-Landi, marquès de Castelletto-Scazzo, comte de Cereto (c. 1651/27-X-17125) originari de Pavia. Va servir Ferran Carles de Gonzaga, duc de Mantua, coma secretari, diplomàtic i ministre fins al 1702 en que va entrar al servei de Felip V. El 1703 va ser ambaixador del rei d'Espanya a Suïssa, el 1716 a Holanda, i després com a plenipotenciari al congrés de Cambrai. Va morir a Brussel·les, abans de poder ocupar el càrrec d'ambaixador a Venècia.

⁴ Baudrillart, t. II, p.401

⁵ Anibal Scotti di Castelbosco, marquès de Scotti (1676/1732) *gentilhomme de chambre* del duc de Parma. Majordom d'Elisabet Farnese quan va marxar a Espanya. Va tornar a Parma, fins que el 1716 va ser enviat altre vegada a Madrid, pel naixement de l'Infant Carles, amb la missió secreta d'investigar Alberoni, en la desgracia del qual va ajudar al Regent. Es va estar a Madrid fins el 1719 en qualitat d'ambaixador del duc de Parma. Anys després va tornar a Madrid com a *gentilhomme de chambre* de Felip V.

⁶ Grimaldo va ser secretari del despatx d'Estat, des del 30-XI-1714 fins l'abdicació de Felip V, el 14-I-1724, data en que va anar amb ell a San Ildefonso en qualitat de "secretari personal". També va ostentar el càrrec de secretari d'Estat, des

Reproduïm un tros de l'informe sobre Espanya, escrit pel marquès de Maulevrier,¹ després de marxar Alberoni, en un moment de la seva ambaixada extraordinària, en que Felip regnava sol: *«Toute la nation aimait le Roi; elle savait qu'il raisonnait fort juste sur les affaires; mais aussi qu'il craignait le travail, et qu'il n'avait jamais pu gagner sur lui de se déterminer par lui-même, dans les choses les plus claires. Elle n'aimait pas la Reine qu'elle croyait moins capable que le Roi, peu soucieuse de s'instruire du fond des choses, pleine de mépris pour ses sujets. Bref, les Espagnols se regardaient comme sans gouvernement, et ne doutaient pas qu'avant peu le Roi et la Reine, malgré la résolution qu'ils semblaient avoir prise de ne se plus abandonner à un seul homme, ne fussent obligés de se livrer encore à un premier ministre, pour se décharger d'un fardeau qu'ils n'avaient pas la force de soutenir. Les seigneurs espagnols savaient trop que le Roi n'avait point de confiance en eux, et que la Reine, loin de les aimer et de les estimer, les craignait ou les détestait; aussi étaient-ils persuadés que la première place appartiendrait bientôt de nouveau à quelque Italien. C'était un hollandais qui devait venir, après un intervalle plus long qu'on ne l'avait supposé. En attendant, l'influence de Grimaldo allait être prépondérante. Sous l'œil du Roi, son maître, et de la reine Élisabeth Farnèse, il rédigea les instructions à l'aide desquelles les plénipotentiaires de Cambrai devaient s'efforcer de relever un peu les affaires de l'Espagne, tombées si bas depuis la guerre de 1719.»*²

8. 1. - VOTS D'ABDICACIÓ

El 15 de març de 1720, Elisabet havia donat a llum el seu quart fill, Felip, futur fundador del llinatge Borbó-Parma. Amb aquestes paraules ho anunciava, el rei d'Espanya al seu nebot Lluís XV, rei de França, que aleshores tenia 10 anys: *«Le Roi d'Espagne, à Madrid à 15 mars 1720. En même temps que je suis bien persuadé de la part que vous prendrez à ma joie, de la naissance d'un prince dont la Reyne est accouché très heureusement ce matin, je suis fort aise de mon côté que cet événement me présente une occasion de*

---

del principi del segon regnat de Felip V (6-IX-1724) fins el 12-XII-1725, en que el va assumir Ripperdà. En se empresonat aquest, el 14-V-1726 va tornar a ser oficialment, per uns mesos, el secretari d'Estat, fins que el 1-X-1726 va ser destituït per Orendain.

¹ Jean Baptiste-Louis Andrault de Langeron, Marquis de Maulevrier (1677/, Enviat especial i després ambaixador de França a Espanya (juny 1720 i 14-X-1720/16-IV-1723)

² État présent du ministère d'Espagne, M.A.E., CP Espagne, t. 295, nº 266, et instructions de Maulevrier a Baudrillart, t. II, p. 427

vous renouveler les assurances de mon amitié et de vous marquer combien je suis sensible à la voir rétablie comme elle doit être entre nous. Philippe.»

Durant l'estiu de 1720, Felip V es va ocupar, ell tot sol, del govern de la monarquia, i de pensar en l'establiment de l'Infant Carles als ducats italians. Però també de planejar la seva abdicació, i el que tenia a veure amb la seva successió al tron d'Espanya.¹

El 27 de juliol de 1720, Felip V va escriure de puny i lletra un curt paràgraf, que també va signar la reina, en el qual, "després d'haver pres la comunió", es feien "promesa mútua d'abdicar, abans de Tots Sants de 1723, per pensar "únicament en la seva salut, i en servir a Deu." Era el primer escrit d'una sèrie de cinc.

-t
Nous nous promettons l'un à l'autre de ~~pas~~
quitter la Couronne et de nous retirer du monde
pour penser uniquement à notre salut et à
servir Dieu infailliblement avant la Toussaint
de l'année 1723. au plus tard. A l'Escurial le
27. Juillet 1720.
Philippe & Elisabeth
Nous avons fait vœu ce matin à Dieu
aussitôt après avoir Communié sous les aus
pices de la Sainte Tréye d'accomplir ce que

Full 1- El Escorial, 27-VII-1720

Full 1- «Nous nous promettons l'un à l'autre, de quitter la Couronne et de nous retirer du monde pour penser uniquement à notre salut et à servir Dieu infailliblement avant le Toussaints de l'année 1723, au plus tard. A l'Escurial le 27e Juillet 1720 Philippe &

¹ "Philippe V avait pourtant, depuis la chute d'Alberoni, retrouvé quelque volonté et même quelque énergie. La guerre contre la France l'avait blessé au cœur; elle avait jeté les premiers fondements de la résolution d'abdiquer qu'il devait accomplir quatre ans plus tard; dès le mois d'août 1720, bien qu'il n'eût que trente-sept ans, Philippe V avait juré d'abandonner le trône; mais loin que la perspective d'une retraite prochaine le paralysât, l'espoir de la délivrance lui rendait des forces, ainsi quelque désir passionné d'établir ses enfants, solidement, mais au plus tôt. Nous le verrons s'occuper lui-même des affaires de l'État et préparer par de sages mesures l'avènement de son fils aîné au trône d'Espagne, celui de don Carlos aux États italiens, et le mariage de l'Infante sa fille." (Baudrillart, t. II, c.415)

Élisabeth.» «Nous avons fait vœu ce matin à Dieu aussi tost après avoir Communié sous les auspices de la Sainte Vierge d'accomplir ce que...

nous nous sommes promis l'un à l'autre le
27.e Juillet dernier et qui est écrit cy dessus
avant le terme ^{qui y est} marqué a moins d'une cause
grave de retardement qui en puisse différer
l'exécution au quel cas nous avons aussi fait
vœu de l'exécuter aussi tost que cette cause
sera cessée. A l'Escurial ce 15.e Aoust 1720.
Philippe. & Elisabeth.

Nous avons confirmé le vœu cy dessus mar-
qué ce matin aussi tost après avoir Communié

Full 2- El Escorial, 27-VII-1720 i 15-VIII-1720

Full 2- «... nous nous sommes promis, l'un à l'autre, le 27e Juillet dernier, et qui est écrit ci-dessus, avant le terme qui y est marqué, a moins d'une cause grave de retardement, qui en puisse différer l'exécution, auquel cas nous avons aussi fait vœu de l'exécuter aussi tost que cette cause sera cessée. A l'Escurial ce 15 e Aout 1720. Philippe & Élisabeth.»

«...Nous avons confirmé le vœu cy dessus marqué ce matin aussi tost avoir
Communié...»

avec les mêmes circonstances sous la Volonté
de Dieu et les Auspices de la Sainte Vierge.
A l'Escurial ce 15.e Aoust 1721.
Philippe & Elisabeth &

Nous avons de nouveau confirmé le vœu
cy dessus marqué ce matin aussitost après avoir
Communié avec les mêmes circonstances sous la
Volonté de Dieu et les Auspices de la Sainte
Vierge. A l'Escurial ce 15.e Aoust 1722.
Philippe & Elisabeth &

Full 3- El Escorial, 15-VIII-1721 i 15-VIII-1722

Full 3- «...avec les mêmes circonstances, sous la volonté de Dieu et les auspices de la
Sainte Vierge. A l'Escurial ce 15e Aout 1721. Philippe & Élisabeth.»

«Nous avons de nouveau confirmé le vœu, ci-dessus marqué, ce matin aussitôt après avoir communié, avec les mêmes circonstances, sous la volonté de Dieu et les auspices de la Sainte Vierge. A l'Escurial ce 15e Aout 1722. Philippe & Elisabeth

16
C

Nous avons de nouveau confirmé le vœu cy
dessus marqué ce matin aussitôt après avoir
Communié avec les mêmes circonstances sous
la Volonté de Dieu et les Auspices de la Sainte
Vierge. A l'Escurial ce 15e Aout 1722.

Philippe. R. Elisabeth. R.

A. H. N.
ESTADO

leg. 2460/3
N° 1

822460

Full 4 - «*Nous avons, de nouveau, confirmé le vœu ci-dessus marqué, ce matin aussitôt avoir communié avec les mêmes circonstances sous la volonté de Dieu et les auspices de la sainte Vierge. A Valsaín ce 15e Aout 1723. Philippe & Élisabeth.*»

Com hem mostrat, els reis d'Espanya van repetir aquests vots, amb paraules semblants, el dia 15 d'agost de 1720, i el mateix dia dels tres anys següents, 1721, 1722, i 1723. Tots estan signats a El Escorial, ja que la família reial acostumava a passar allí una part de l'estiu. El darrer "vot", de l'agost de 1723, està signat a Valsaín perquè, com veurem més endavant, per aquelles dates estaven a punt d'instal·lar-se en el nou palau, de La Granja de San Ildefonso, que encara estava en obres.

Aquests escrits, tots en francès, son autògrafs dels reis. No estan en fulls diferents, sinó un darrera l'altre, la qual cosa, feta expressament o no, dona la sensació de "continuitat", i persistència en la seva promesa.

No sabem si, en el seu moment, va transcendir l'existència d'aquests documents, però cap font de la seva època els menciona. Els va trobar per casualitat el cardenal Alfred Baudrillart en l'arxiu d'Alcalà d'Henares a finals del segle XIX, mentre buscava documentació per la seva obra *Philippe V et la cour de France*, en la qual els va publicar primera vegada el text.¹ Hem reproduït les imatges dels quatre documents, que contenen els cinc "vots de compromís d'abdicació", perquè no han estat mai publicades totes, sinó només, alguna, de manera aïllada.

8. 2. – VALSAÍN

Els reis d'Espanya, per la tardor, anaven de cacera pels boscos de la serralada del Guadarrama, des del 1717. Com altres vegades, per aquells dies, el 25 de setembre del 1720, s'havien instal·lat a Valsaín.² Allí, a mitjans d'octubre, van rebre Maulevrier,³ el nou ambaixador de França, que va trobar al rei molt millorat, i ocupant-se dels

---

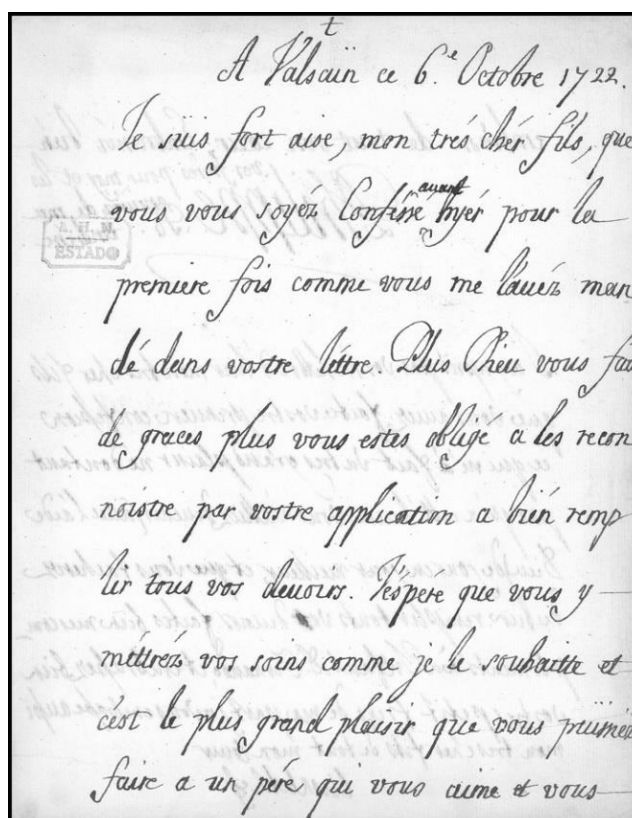
¹ A.H.N., Estado, 2460

² A. Morel-Fatio et H. Léonardon, *Recueil des instructions données aux Ambassadeurs et ministres de France*, t. XII,

³ Jean Baptiste-Louis Andrault de Langeron, marquis de Maulevrier (3-XI-1677/) Militar des de molt jove acabava de ser nomenat lloctinent general quan va ser escollit per anar a Espanya coma a ambaixador. Va arribar a Madrid el 6-X-1720, i a a Valsain, on aleshores s'estava la cort, el 14-X-1720

assumptes de govern, als que deicava unes 6 hores al dia. S'havien de tractar assumptes relacionats a restablir les relacions entre les dues corones.¹

Sabem de les estades dels reis a Valsaín, per una col·lecció de cartes, trobades a l'Archivo Historico Nacional de Madrid,² d'Elisabet i Felip dirigides "À l'Infant D. Carlos mon fils". Es tracta de 29 cartes, totes autògrafes; les de 1720, 1721 i 1722 estan escrites des de Valsaín, excepte una, des del poble veí de Ventosilla, datada el 6 de gener de 1722. Totes estan escrites en llengua francesa, i datades entre el 12 d'octubre de 1720, i el 8 d'octubre de 1724; període durant el qual l'Infant Carles, que residia a Madrid, va passar dels 4, als 8 anys. Per l'edat del destinatari, i el senzill i familiar contingut, queda clar que tenen la finalitat de produir, en l'Infant, principiament, les ganes de llegir i escriure.

A Valsaín ce 6.e Octobre 1722.
Je suis fort aise, mon très cher fils, que
vous vous soyez Confessé hier pour la
premiere fois comme vous me l'avez man-
dé dans votre lettre. Plus Dieu vous fait
de graces plus vous estes obligé a les recon-
noistre par votre application a bien remp-
lir tous vos devoirs. J'espère que vous y
mettrés vos soins comme je le souhaite et
c'est le plus grand plaisir que vous puissés
faire a un père qui vous aime et vous

Full 1

Full 1 - «A Valsaín, ce 6 d'Octobre 1722. Je suis fort aise, mon très cher fils, que vous vous soyez Confessé hier pour la première fois, comme vous me l'avez mandé dans

¹ Baudrillart t. II, p. 438

² A.H.N., Estado, 2732. Aquesta col·lecció no l'hem vist mencionada, ni publicada, per cap autor, però, en ser tan extensa la bibliografia sobre Felip V, no gosem dir que sigui inèdita (A. Morel-Fatio et H. Léonardon, *Recueil des instructions données aux Ambassadeurs et ministres de France*, t. XII, Espagne, Alcan, Paris, 1898, p.355)

vosre lettre. Plus Dieu vous fait des grâces plus vous estes obligé à les reconnoitre par vostre application à bien remplir tous vos devoirs. J'espère que vous y mettrez vos soins comme je le souhaite, et c'est le plus grand plaisir puissiez faire à un père qui vous aime et vous...»

Full 2 - «...embrasse de tout son cœur. Embrassez bien vos frères pour moy et les assurez de ma tendresse. Philippe.»

«J'ai appris par vostre lettre d'hier mon très cher fils que vous avez fait votre première confession ce qui m'a fait un très grand plaisir ne doutant pas qu'à cette heure vous allez devenir (avec l'aide de Dieu) de jour en jour meilleur et que vous tacherez de bien remplir tous vos devoirs. Faites bien mes compliments à L'Infant D. Fernando, et embrassez bien vostre petit frère de ma part. Je vous embrasse bien mon très cher fils de tout mon cœur. Élisabeth.»

embrasse de tout son cœur. Embrassez bien
vos frères pour moy et les
parents de mes
Philippe. So. tendre.
ALCALÁ DE HENARES

J'ay appris par votre lettre d'hier mon très cher fils
que vous avez faite votre première confession
ce qui m'a fait un très grand plaisir ne doutant
pas qu'à cette heure vous n'alliez devenir avec l'aide
de Dieu de jour en jour meilleur, et que vous facheriez
de bien remplir tous vos devoirs. faites bien mes com-
pliments à l'Infant D. Fernando, et embrassez bien
votre petit frère de ma part je vous embrasse aussi
mon très cher fils de tout mon cœur
Cecilia

Full 2

Aquell 1720, Felip V va comprar uns terrenys, no gaire lluny de Valsaín, anomenats “la Granja”, propietat dels monjos agustins d'El Escorial. Al rei li va agradar la situació del lloc, per la solitud, perquè hi havia molta caça, i perquè l' aigua era abundant. Més tard, al primitiu nom de “La Granja” es va afegir “de San Ildefonso”, perquè, dins del territori, existia una capella dedicada a aquest sant.¹ Segurament, com diu Saint Simon, el terreny es va comprar amb la intenció d'edificar-hi un lloc de retir, per anar hi a viure quan abdiqués. Aquesta teoria es veu recolzada pel fet de que, com hem vist, el primer document d'abdicació és precisament d'aquest any 1720.

¹ “...la Granja. Ce mot espagnol veut dire une grange. C'en était une en effet, et tout esseulée, qui appartenait aux moines de l'Escorial, à une lieue, de celles d'autour de Paris, de Balsaïm. De cette maison, le roi y avait été faire des chasses. La solitude lui en avait plu; la facilité d'y avoir de l'eau en abondance et beaucoup de chasse l'avait déterminé à acheter de ces moines ce qu'ils y avaient, et à y bâtir la retraite dans laquelle il méditait de se jeter dès que le prince des Asturies commencerait à pouvoir porter la couronne.” (Saint Simon, t. 19, c. XI)

PALAU DE LA GRANJA DE SAN ILDEFONSO

FAÇANA PRINCIPAL

FAÇANA POSTERIOR

JARDINS POSTERIOS

Durant el temps en que el nou palau va estar en construcció, Ses Majestats no vivien de manera permanent a Valsaín; hi anaven, de tant en tant, a caçar i a controlar les obres. Quan els reis feien aquestes “visites d’obra”, s’instal·laven en les restes de l’antic palau que Felip II, havia fet construir a Valsaín, per anar a caçar. Però de l’antic palau quedava molt poca cosa, després de l’incendi del 1686. Saint Simon fa un retrat molt descriptiu del lloc. La part que era habitable constituïa un espai molt petit de l’edifici; el jardí era mediocre, i pel voltant no hi havia res.¹ En la planta baixa, en una petita habitació, al costat d’una cuina, hi tenia “una taula”, a mena de despatx, el duc de Arco. En el primer pis hi havia tres habitacles per a del Arco, Valouse, i el comte de Santiestevan, que eren els servents més propers als reis, i que sempre els acompanyaven. Les dependències dels reis consistien en una cuina i avant cuina en la planta baixa, i en el pis superior dues habitacions petites, amb avant cambra, a les quals s’accedia per uns esglaons de fusta, amb dos pals per baranes, per on s’havia de passar en filera. Aquestes estances, amb alguns forats pel sostre i pel terra, constituïen tot l’espai habitable del palau en ruïnes. Estava en tan mal estat que, quan, el 1722 Saint Simon hi va anar de visita, ell i aquells que l’acompanyaven van haver d’anar a dormir a Segovia, una distància d’uns 10 quilòmetres.²

¹ “...le reste d'un grand et beau château. Ce reste est fort petit, avec un jardin médiocre et rien autour qui s'aperçoive... (Saint Simon, t. 19, c. X)

² “La cuisine du duc del Arco était à côté. Au-dessus, il y avait quatre petites cellules pour les trois seigneurs qui étaient du voyage, et pour Valouse, et, en bas, près de la cuisine, une espèce de petite salle longue et étroite, où le duc del Arco tenait sa table (...) Le roi et la reine montèrent un degré de bois, entre deux bâtons pour garde-fous, où on ne pouvait aller qu'un à un. Il était en dehors appuyé contre le pignon, et en l'air comme la montée d'un paysan dans son village. Au haut il y avait un petit carré à tenir cinq ou six personnes pressées, d'où on entrait directement dans la chambre du roi et de la reine, sans rien de plus qu'une garde-robe au-delà, et vis-à-vis la porte de la chambre de Leurs Majestés, en repassant le petit carré, une autre chambre toute seule. C'est là tout le logement avec quelques trous au-dessus; et dessous, au rez-de-chaussée, la cuisine et l'office de Leurs Majestés.” (Saint Simon, t. 19, c. XI)

A banda dels pocs servents, que sempre anaven amb Ses Majestats, el rei tenia prohibit, sense excepcions, que hi anés ningú altre.¹ Però gracies a la tossuderia de Saint Simon, que va trobar una “excusa oficial” per anar-hi, coneixem aquests detalls de Valsaín, i de la ruta que s’havia de fer per arribar-hi. Segons relata el duc, s’havia de fer el viatge en cotxe fins al peu de la serralada del Guadarrama; des d’allí, en mula, muntanya amunt, i després de baixada cap a la vall, fins el poble de Valsaín. Quan ell hi va anar, un dia de març de 1722, una capa espessa de neu cobria el camí, ple d’arbres i vegetació glaçada, la qual cosa oferia un espectacle esfereïdor, però bonic alhora. També diu Saint Simon que era especialment dificultós arribar-hi en carrossa gran, com la que utilitzaven els reis, perquè, a vegades les rodes sortien de l’estret camí, que bordejava un precipici, i els camperols havien d’empènyer, per redreçar-les a la sendera. Saint Simon, sorprès, assegura que als reis no els feia gens de por, i parlant d’aquest lloc que Felip V havia escollit per erigir el palau, afegeix: «*Il serait difficile de trouver une situation plus ingrate, ni d'avoir mieux réussi à la rendre triste, pour ne pas dire affreuse, par le choix de l'emplacement du château...*»² No es pot ser més explícit !

Per aquells dies, corria el rumor de que els reis no es separaven ni un instant: «*Le Roy et sa femme épris d'une jalousie mutuelle, ne se perdaient de vue ni le jour ni la nuit...*» Pel que diu Lemontey s’intueix que, darrera d’aquest enganxament dels reis, hi havia quelcom més que “gelosia mútua”: «*...Si quelque lumière arrivait à la Reine sur les affaires publiques, c'était par des moyens que le duc de Popoli avait inventés, et que la gravité de l'histoire ne permet pas d'exposer.*»³ Temia el rei, que si Elisabet parlava de política amb algú, es fes enrere de la decisió d’abdicar, i volgués convencer-lo a ell de fer el mateix?

Saint Simon descriu, amb certa malícia, com Elisabet, adulant-lo, donant-li sempre la raó, i seguint-li la corrent, aconseguia del rei tot el que ella volia. No es separaven ni un moment: Esmorzaven, es vestien, anaven a missa, caçaven, donaven audiències, i despatxaven els assumptes de govern, sempre junts. Ella estava obligada a compartir tot el que feia el rei; aquest era el preu que ella havia de pagar per obtindre el que volia; els ambaixadors sabien que, qualsevol cosa que volguessin, era a ella a qui s’havien de guanyar, i també sabien com fer-ho: prometent-li un establiment pel seu fill gran, Carles, on ella es pogués retirar, quan li arribés el moment.⁴

---

¹ “... la défense d'aller à Balsaïn était sans aucune exception.” (Saint Simon, t. 19, c. X)

² Saint Simon, t. 19, c. XI

³ Lemontey, t. VI, p. 420

⁴ Baudrillart, t.II, p. 416

Es podria pensar que, a partir de la marxa Alberoni, a primers de desembre del 1719 i després, Felip V va estar eutímic, ja que no trobem explicacions de que presentés signes de depressió. Les fonts diuen que s'ocupava de governar sol, i s'esforçava en procurar, pel seu fill Carles, l'establiment als ducats de Parma i Plasencia, dels que era hereva la seva mare. Però el projecte d'abdicació, endegat per ell, i representat pel vot secret, de l'estiu de 1720, fa pensar que l'estat d'ànim del rei, va ciclar cap a un estat hipomaniac.

Corroborava aquesta opinió el fet de que, poc després del fracàs de la ocupació de Sicília, quan Alberoni ja havia marxat, i només comptava amb Patiño, Felip V estava projectant una nova expedició marítima, secreta, per acabar amb el setge que, les tropes del rei del Marroc, mantenien, des de 1694, sobre Ceuta, aleshores plaça de certa importància en la defensa estratègica de la Mediterrània.¹ Soltadament, pel novembre de 1720, l'armada espanyola va desembarcar a la costa africana i, després dels primers èxits, que qualsevol acció imprevista proporciona, el clima, i una epidèmia de pesta, van fer que al cap d'uns mesos el marquès de Ledesma,² cap de l'expedició, desistís de l'empresa i tornés "amb" els seus homes cap a Espanya.³

8. 3. – UNA INCERTA PAU

El 1721 va començar amb una enganyosa pau: «...*nada parece que faltava a la paz, porque no había guerra; pero estaba aquella muy lejos, pendientes aún muchas diferencias, no solo entre el Emperador y el Rey Católico, sino entre este y la Inglaterra, y aún con la Francia...*»⁴

---

¹ "Leurs Majestés Catholiques, tenant sans doute à prouver que leur État n'ait pas épuisé, préparaient une nouvelle expédition maritime dont la destination inconnue tenait encore une fois toute l'Europe anxieuse!" (Lemontey, Histoire de la Régence, t. I, p. 421 a Baudrillart, t. II, 432)

² Juan Francisco de Bette (Ledesma, 1672/Paris, 1725) Militar flamenc, al servei de la monarquia espanyola. Va ser Capità General de Balears el 1715, virrei de Sardenya el 1717, de Sicília el 1718; va prendre part en la guerra de Successió espanyola i en la de la Quàdruple aliança, i conseller d'Estat durant el regnat de Lluís I.

³ "À peine les débris de l'armée de Sicile étaient rentrés dans les portes d'Espagne, qu'une autre expédition non moins menaçante se préparait à en sortir (...) La flotte débarqua tout à coup sur la côte d'Afrique (14-XI-1720) pour dégager Ceuta que les troupes de Maroc assiégeaient depuis vingt-six ans...Après les premiers succès que donne une invasion imprévue, le climat et les forces des Maures détruisirent l'armée catholique; ses pitoyables restes repassèrent la mer, trainant dans l'Andalousie des maladies contagieuses." (Lemontey, t. VI, p. 420); San Felipe, t. II, p.348; Baudrillart, t. II, p. 432

⁴ San Felipe, t. II, p.350 (432)

Espanya s'havia incorporat a la quàdruple Aliança; Sicília pertanyia ara a l'Imperi, i el duc de Savoia era el rei de Sardenya. Però els francesos no havien restituit encara ni Hondarribia ni Sant Sebastià. D'altre banda hi havia una gran tensió entre l'emperador i Felip V, que des que havia acabat la guerra encara no havien signat cap acord; i també n'hi havia, entre Espanya i la Gran Bretanya, per causa dels tractats comercials. Segons San Felipe, Dubois, més procliu a Anglaterra que a Espanya, va acordar dilatar el congrés de Cambrai tant com convingués, per tal de no posar-se en contra de l'Imperi.¹

En les instruccions que Dubois havia donat, al marquès de Maulevrier-Langeron, abans de sortir cap a Espanya com ambaixador, i als plenipotenciaris que havien d'anar a Cambrai, s'evidencia que el primer ministre i el Regent havien decidit restablir relacions amb Espanya. Diu Baudrillart que es tractava de mostrar unió entre les dues corones, per despertar la gelosia de les altres potències, però conservant la pau general. França i Espanya havien de resoldre "en família" les seves diferències, a fi d'aparèixer unides al congrés, i no necessitar, cadascuna pel seu costat, l'ajut de cap altre país. A Felip V li convenia restablir l'ordre en la marina, i en les finances d'Espanya.² Quedava, però, una qüestió pendent, que podria perjudicar a França, i calia aclarir de cara al futur. L'abat de Mornay³ havia rebut la confiança de que Alberoni, abans de la seva caiguda, havia iniciat el projecte de casar al príncep d'Astúries amb una arxiduchessa d'Àustria. L'Emperador no havia donat cap resposta, però aprofitant les converses de Cambrai, potser consideraria la proposta. Al Regent no li convenia aquest compromís, ell pretenia casar a Lluís de Borbó Savoia amb una de les seves filles, i a Carles Borbó Farnese amb l'altre.

Per aquells dies, Felip va estar disposat, fins i tot, a signar un tractat amb França, per la qual cosa se li va indicar a l'ambaixador Maulevrier que, des de l'endemà mateix, podia començar a redactar un projecte conjuntament amb Grimaldo. Així ho van fer, de manera que, des de finals de novembre del 1720, fins a finals de febrer de 1721, es van discutir propostes tals com la restitució de Gibraltar, i que un dels fills d'Elisabet heretés els ducats dels Farnese, de manera que l'Imperi no poses objeccions. Anglaterra fent les primeres passes envers Espanya, per primera vegada en molt de temps, s'hi va afegir: Calia estar units, per fer front a l'Imperi durant el congrés de Cambrai. Felip, tant primmirat com sempre, va rebatre una i mil vegades tots els punts; i es va obstinar,

---

¹ San Felipe t. II, 351

² Baudrillart, t. II, p. 412

³ René Mornay de Montchevreuil (?/17-V-1721) arquebisbe de Besnaçon i ambaixador de França a Portugal.

aquesta vegada, en recobrar els territoris de Pensacola, a la península de la Florida, perduts durant la darrera guerra. Finalment va acceptar les condicions del Regent, i també va admetre Anglaterra dins dels grup, a condició de que Gibraltar li fos restituit en un temps determinat. Dubois es mostrava molt receptiu envers totes les propostes d'Espanya, perquè precisava del recolzament de Felip per aconseguir el cardenalat.

El 27 de març, Maulevrier i Grimaldo signaven, un tractat d'aliança entre Espanya i França.¹ Els acords amb Anglaterra van resultar més durs de negociar, especialment els referents a Gibraltar. Finalment, Jordi I, en carta datada el primer dia de juny de 1721, es comprometia a tornar Gibraltar a Espanya, "amb el consentiment del seu parlament."² Però el Parlament anglès mai va consentir. D'aquesta manera acabava un llarg període de dificultats entre les potències europees, per les quals des de 1715 s'havien enfrontat diverses vegades. França i Espanya ja podien estrènyer lligams mitjançant aliances matrimonials,³ compromisos aquests que tant agradaven a Felip i Elisabet.

El duc de Saint Simon va sortir de París el 23 d'octubre de 1721, i va arribar a Madrid el 21 de novembre a les 11 de la nit.⁴ El seu viatge a Espanya, en qualitat d'ambaixador especial, tenia la finalitat de signar els contractes matrimonials entre el rei de França, Lluís XV, d'aleshores 11 anys, i la infanta d'Espanya Maria Anna Victoria de 4, i també del príncep d'Astúries, Lluís de Borbó Farnese, de 14 anys, amb Maria Anna de Borbó,⁵ filla del Regent de França, de 12 anys.⁶ Aquests matrimonis havien estat idea de Dubois, d'acord amb el confessor de Felip V, Daubenton, per enfortir els lligams entre les dues nacions. A Espanya no va agradar gaire la notícia, per causa de la joventut dels nuvis.⁷

---

¹ Baudrillart, t. II, p. 453

² «...par rapport à sa demande touchant la restitution de Gibraltar, lui promettant de me servir des premières occasions favorables pour régler cet article du consentement de mon Parlement;...» (carta de Jordi I a Felip, 1-VI-1721, Baudrillart, t. II, p. 467)

³ Baudrillart, t. II, p. 466

⁴ « Enfin je partis en poste le 23 octobre, ayant avec moi le comte de Lorges, mes enfants, l'abbé de Saint-Simon et son frère, et quelque peu d'autres (...) Nous arrivâmes de la sorte à Madrid le vendredi 21, à onze heures du soir. Nous trouvâmes à l'entrée de la ville, qui n'a ni murailles, ni portes, ni barrières, ni faubourgs, des gens en garde qui demandèrent qui nous étions et d'où nous venions, et qu'on y avait mis exprès pour être avertis du moment de mon arrivée. Comme j'étais fort fatigué d'avoir toujours marché sans arrêter depuis Burgos, et qu'il était fort tard, je répondis que nous étions des gens de l'ambassadeur de France, qui arriverait le lendemain. Je sus après que, par le calcul de Sartine, de Grimaldo, et de Pecquet arrivé devant moi, ils avaient tous compté que je ne serais à Madrid que le 22. » (Saint Simon t.18, c. XII)

⁵ Maria Anna de Borbó, Mlle de Montpensier (11-XII-1709/16-VI-1742) filla del Felip II d'Orleans, Regent de França i de la seva segona esposa Elisabet Carlota de Baviera

⁶ «Se publicó a un tiempo la boda de Luís XV, rey de Francia, y Maria Ana de Borbon, Infanta de España. Tenía el Rey once años, y la infanta quatro, y pasó formalmente a pedirla a la corte de Madrid, en nombre del Rey Cristianísimo, el Duque de San Simón. Fue convenido pasaría luego la infanta a Paris, para ser criada a aquella moda, y educada de las señoras francesas...» (San Felipe, t. II, p. 367)

⁷ «Parecieron al mundo intempestivos estos matrimonios, y hecho con ambiciosa arte del Duque de Orleans (...) lograba asar su hija con el heredero de España (...) atribuyose esta idea al abate Dubois, ya cardenal; pero se le hacía al Duque

El matí del dia 23 de novembre de 1721, Saint Simon va tenir la primera audiència amb els reis d'Espanya, al saló dels miralls de l'Alcazar de Madrid. Allí va conèixer a Lluís, príncep d'Astúries, i als infants Ferran, Carles, Felip, i Maria Anna Victoria. Segons ell relata: "En arribar davant el rei, i fer la primera reverència, el primer cop d'ull el va deixar tant parat, que va precisar de tots els sentits per refer-se de l'esglai que va sofrir: Va haver de buscar, en el rostre del rei, algun tret que li recordés al duc d'Anjou, que ell havia conegut feia vint anys. La cara molt allargada, canviada, i encara menys expressiva que quan va marxar de França. Estava molt encorbat, encongint, amb la barbata cap endavant, molt allunyada del pit; els peus tant junts que es tocaven i encreuaven al caminar, malgrat que ho feia amb rapidesa, i amb els genolls força separats. Les paraules que va fer l'honor d'adreçar-li van ser correctes, però tan juntes, tan lligades, i dites amb un to tant embadalit, que Saint Simón va quedar confós. Vestit amb una casaca, sense cap daurat, d'una mena de roba marró basta, perquè havia d'anar de cacera. Al cap duia una perruca, amb cua de cavall lligada darrera, i el *cordón bleu* de l'ordre del Saint Esprit, (condecoració francesa corresponent al Toisó d'Or¹ espanyol) per sota de la levita (que el rei vestia en qualsevol estació de l'any) de manera que no es veia el seu Toisó, el qual portava al coll amb una cinta vermella, que sempre quedava tapada per la corbata, i per la cinta blava."²

S'ha de tenir en compte que Saint Simon no havia vist Felip V des de aquest havia marxat de França el 1701; aleshores era un noi de disset anys, i, pel novembre de 1721, era un home a punt de fer-ne trenta vuit. Per força havia d'haver envellit. Però el que va sobtar Saint Simon va ser, la deixadesa del seu físic. Felip V no tenia cap interès pel propi aspecte, tret freqüent en els malalts depressius. El relat de Saint Simon, sobre tot el que va fer, i presenciar, durant la seva estada a Espanya (del 21 de novembre del

---

injuria, cuyo sutilísimo ingenio no perdonaba diligencia a su interés; creían muchos que aprendió el Duque del Cardenal, y era al contrario; solo se servía de él, como mecánico instrumento...cierto es que por su mano se trataron estos casamientos porque era él quien se correspondía con el Padre Daubenton, que a poca persuasiva venció al rey, amantísimo de su familia, y quiso la Reyna colocar en solio tan alto a su hija. Los españoles sintieron mal del casamiento del príncipe tan anticipado a su edad (...) No ignoraba el rey el descontento de los españoles, que no habían tenido parte alguna en estos casamientos; por lo menos no se juntó Consejo de Estado para ellos, ni casi había Consejeros que juntar..." (San Felipe, t. II, p. 369-459)

¹ El Toisó d'Or és la insígnia de l'orde de cavalleria, fundada per Felip III de Borgonya, el Bo (1396/1467) que consisteix en el velló d'un moltó, que penja d'una peça, que figura una pedra foguera que llança flames.

² "...Le premier coup d'œil, lorsque je fis ma première révérence au roi d'Espagne en arrivant, m'étonna si fort, que j'eus besoin de rappeler tous mes sens pour m'en remettre. Je n'aperçus nul vestige élu duc d'Anjou, qu'il me fallut chercher dans son visage fort allongé, changé, et qui disait encore beaucoup moins que lorsqu'il était parti de France. Il était fort courbé, rapetissé, le menton en avant, fort éloigné de sa poitrine, les pieds tout droits, qui se touchaient, et se coupaient en marchant, quoiqu'il marchât vite et les genoux à plus d'un pied l'un de l'autre. Ce qu'il me fit l'honneur de me dire était bien dit, mais si l'un après l'autre, les paroles si traînées, l'air si niais, que j'en fus confondu. Un justaucorps, sans aucune sorte de dorure, d'une manière de bure brune, à cause de la chasse où il devait aller, ne relevait pas sa mine ni son maintien. Il portait une perruque nouée, jetée par derrière, et le cordon bleu par-dessus son justaucorps, toujours et en tout temps, et de façon qu'on ne distinguait pas sa Toison, qu'il portait au cou avec un cordon rouge, que sa cravate et son cordon bleu cachaient presque toujours. (Saint Simon, t.18, c. XII ; Baudrillard, t. II, p. 414)

1721 al 24 de març del 1722) resulta molt interessant, perquè dona una visió detallada i costumista, que no resulta habitual trobar en els llibres de memòries;¹ però, concretament, sobre la salut del rei d'Espanya, durant aquells quatre mesos, no diu res.

L'any 1722 va transcórrer en interminables reunions del Congrés de Cambrai, en les que es discutien qüestions ja molt treballades, en converses de congressos anteriors; especialment feia molt que es parlava de la successió de l'Infant Carles als ducats de Parma. San Felipe s'esplaia en el resum d'aquest any, i remarca especialment que no es va fer res de res: *«El congreso de Cambrai, porque había de determinar el modo de esta sucesión del Infante D. Carlos, era el objeto de universal expectación, y allí nada se hacía más que gastar en inútiles magnificencias, convites, y celebridades, respectivamente cada ministro, por los días del nombre, y cumpleaños de sus soberanos...»*²

Segons San Felipe, a l'emperador ja li anava bé aquest parèntesi; però l'estat del rei d'Espanya impedia avançar a les altres potències: *«...adolecía de una flaqueza de espíritu en la cabeza, que le inhabilitaba a la grande aplicación; y aunque suplían mucho el padre Daubenton, y el marqués de Grimaldo, únicos por los del despacho, no podían dos hombres solos regir una Monarquía tan vasta, y faltaba el Consejo de Estado, del qual había muchos años que el rey no se servía, ni había más que tres consejeros (...)* Retirado el rey a la nueva Granja, que mandó construir con grandes expensas en el sitio de Balsaín, donde se consagró una iglesia a San Ildefonso, que dio nombre al nuevo palacio, adonde no se permitía fuese alguno, sin especial licencia del rey, y la obtención de pocos...»³ El govern espanyol gaire bé no actuava. *«...todo iba lento y sin despacho...»* perquè altra cosa no era possible amb tan pocs ministres com eren. La reina, que havia de donar a l'abast en tot, en no tenir una "ma executora" al seu costat, algú que fes d'intermediari entre ella i els ministres, no s'ocupava de res. San Felipe o interpreta així: *«..la Reyna, la qual no se mezclaba en el gobierno, viendo, que, por la inaplicación del Rey, se le atribuía todo, y no quería cargarse del odio de los españoles, mirando lo futuro, y la conveniencia de sus hijos, contentándose de promover la soberanía del Infante D. Carlos en los estados de Toscana, y Parma.»*

Les poques persones que compartien, de prop la vida dels monarques a San Ildefonso, eren la dida de la reina Laura Piscatori, i l'enviat de Parma Anibal Scotti. Els reis estaven

---

¹ El relat dels 4 mesos que Saint Simon va passar a Espanya, des del novembre de 1721, al mars de 1722, és a Saint Simon, t. 18. c. XII a XVI, i, t. 19, c. I al XII

² San Felipe, t. II, p. 377

³ San Felipe, t. II, p. 377

al marge del govern, i també separats dels seus fills: «... *el Rey estaba casi siempre solo con la Reyna; y sus hijos estaban en El Escorial, quando el Rey en Balsaín, Madrid o Aranjuez. Buscar tanto la soledad, aumentaba la opinión del desconcierto de la cabeza del Rey...*»¹

No només a Espanya se sabia que Felip V no estava bé, sinó arreu d'Europa: «*Las naciones, adelantando los hechos, interpretando mal algunos avisos de España, publicaban, que el Rey estaba dementado, y referían casos en que lo sería indubitavelmente, si fuesen ciertos: ni se dexaba de creer en la misma España, y en Madrid, porque le veían huir de la corte y estar siempre en El Escorial, o en Balsaín, de modo, que ya el marqués de Grimaldo recelaba cargarse de todo, como el Rey quería, porque no se le atribuyese lo que a muchos no salía a gusto, siendo imposible satisfacer la ambición de todos. Por eso aconsejó al rey, fuese llamado al gabinete del Despacho el príncipe de Asturias, lo qual se executó algunas veces, con gran placer de los españoles; pero no duró este método...*»²

Pel que diu San Felipe sembla que el rei no s'ocupava de res, Grimaldo defugia de la responsabilitat de prendre decisions importants, perquè no era a ell a qui corresponia fer-ho; la reina, en aquesta ocasió, no es va voler implicar, o no estava en condicions. El príncep d'Astúries, per indicació de Grimaldo, va assistir algunes vegades al *consejo*, però Lluís, amb només 15 anys, sense prou coneixements, i sense recolzament d'un bon equip, era incapaç de suportar tan de pes. No hi havia cap mena d'infraestructura governamental en la qual delegar, ni que fos per un temps, el govern de la monarquia.

En resum, San Felipe ens diu³ que l'activitat del govern espanyol era inexistent, i que gaire bé no hi havia comunicació entre Valsaín, on s'estaven a els reis, i Madrid o El Pardo, on s'estaven la cort i els Infants. Segons l'ambaixador anglès a Espanya, lord Stanhope, aquesta paràlisi política interna d'Espanya es feia extensiva a les relacions externes, per la qual cosa, durant el temps que la cort residia a San Ildefonso, ser ambaixador a Espanya era com cobrar per no treballar: «*Their Catholic Majesties remain still at St. Ildefonso, between which place and Madrid there is a scarce any communication no person being allowed to go thither from hence, upon any pretence whatsoever, and the answers to letters written from Madrid for the Indies come almost*

---

¹ San Felipe, t. II, p. 378

² San Felipe, t. II, p. 378

³ San Felipe, t. II, p. 378

as soon back again as those for St. Ildefonso, so that during this retreat of the Court the employment of a Foreign Minister here may be almost looked upon as a sinecure.»¹

El 1723 va ser un any d'importants decessos. El dia 7 d'agost va morir, als 75 anys, el pare Guillem Daubenton², jesuïta francès, francòfil i antirregalista, el qual, en dues èpoques diferents, havia estat confessor de Felip V. Com ja hem vist, va arribar a Espanya, el 1701, en el seguici del rei, i, el 1705, va ser despatxat per causa de les intrigues de la princesa des Ursins. El 1716, uns mesos després de la caiguda de la Ursins, Orry, Macanaz, i del pare Robinet, va tornar a Madrid, altre vegada en qualitat de confessor del rei. Aquesta vegada, en trobar-se el rei sense conseller, per haver estat despatxat Alberoni els darrers dies de desembre del 1719, Daubenton va aconseguir un considerable paper d'assessor religiós, moral i polític.

El pare Belando³ sosté que Daubenton va morir com a conseqüència del disgust que li va provocar, que Felip V l'acusés d'haver violat el secret de confessió, en explicar al Regent la seva intenció d'abdicar.⁴ No sabem si va ser, com diu Belando, que Orleans va escriure a Felip V, adjuntant-li una carta en la qual Daubenton l'informava de la intenció del rei d'abdicar; però si sabem que, la majoria d'historiadors, contemporanis de Belando, diuen que el jesuïta Daubenton, a mitjans de juliol d'aquell 1723, havia perdut el son, la gana, i estava molt debilitat per la gota, i que aquestes van ser les verdaderes causes que el van fer marxar de Valsaín, al noviciat dels jesuïtes a Madrid, on va morir com a conseqüència de problemes cardio-respiratoris. Els jesuïtes mai van

---

¹ William Stanhope a lord Carteret, 20-XII-1723, PRO, SP 94/92, citat a Lynch, *Burbon Spain*, p. 80

Sinecure= càrrec retribuït que no ocasiona cap treball

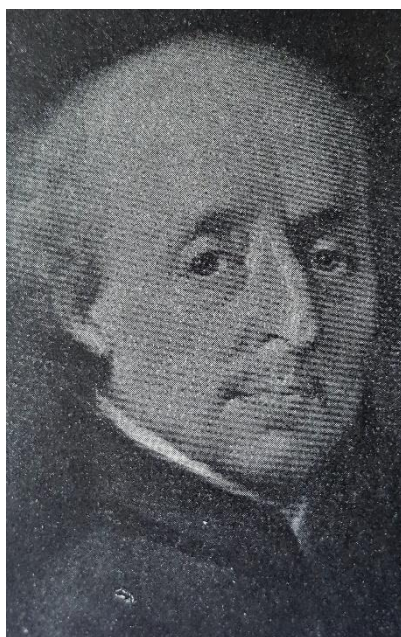
² "Ya el padre Guillermo Daubanton, confesor del Rey, había muerto el día 7 de agosto, en el noviciado de Madrid, porque luego que se sintió malo se restituyó a él desde Balsaín, por morir en propia casa de san Ignacio..." (San Felipe, t. II, p. 387)

³ Nicolás de Jesus Belando, frare franciscà i historiador alacantí, autor de l'obra *Historia civil de España y sucesos de la guerra y tratados de la paz desde el año mil setecientos hasta el de mil setecientos treinta y tres* (Madrid, Manuel Fernández, 1740-1744, 3 vols.),

⁴ "...de suerte, que el Católico Monarca Don Phelipe Quinto, inspirado de superiores luces, vivía con grandísimos deseos de dexar la Corona a su hijo el Príncipe de Asturias, y estaba con el ánimo de retirarse al silencio de la soledad del Real Sitio de San Ildefonso. Esta Christiana resolución, su Magestad solo la comunicó a su Confessor, según ya había mucho tiempo que lo tenía premeditado. Y sucediendo a tiempo, que el Duque de Orleans todavía estaba receloso sobre la estimación de Príncipe de Asturias hacia su hija, y esperaba que el Rey renunciara en el Príncipe la Corona; estrechó sobre ello al Confessor y este le escribió lo que passava. Con esta carta del Confessor el Duque Regente se vio bastantemente embarazado, y creyendo hallar salida a su zozobra, escribiendo, y remitiéndola original al Rey católico, lo hizo persuadido que por aquella confianza que hacía del Confessor, su Magestad tendría a bien las instancias, que al mismo tiempo le hacía en punto de no dexar la Corona, hasta que el hijo quedara más afecto a matrimonio (...) el Rey Don Phelipe viendo su carta, que estava descubierto lo que había confiado, luego le hizo llamar. Quando estuvo en su presencia le mostró la Carta escrita de su mano, y con magestuosa indignación le dixo: ¿no estáis contento de haver vendido lo que ha pasado por vuestra mano, sino que venís a vender a Dios por venderme a mí? Retiraos y no volváis a mi presencia. Concluidas estas severas palabras el Rey volvió la espalda, y el Padre Daubenton cayó en tierra sin sentido; y así lo retiraron, y llevaron al Noviciado de los Padres Jesuitas de Madrid, en donde tenía su principal habitación, y allí murió de este accidente..." (Nicolás de Jesús Belando, *Historia Civil de España y sucesos de la guerra*, 1740 i 1744, t. IV, p. 306)

reconèixer la versió del franciscà, i sostenien que Daubenton havia mort per causa de la gota.¹

GUILLEM DAUBENTON CONFESSOR DE FELIP V

Aquell juliol, s'estaven accelerant les darreres obres a La Granja. Els espanyols pensaven que el rei volia instal·lar allí la seva residència habitual. Les enormes quantitats de diners que s'hi invertien creaven gran descontent general, perquè es pensava que esgotarien les reserves del país. Es criticava a la reina perquè es deia que, per la decoració del nou palau, no utilitzava cap moble o quadre del patrimoni de la corona, sinó que ho comprava tot nou, a França, Itàlia, o Flandes.

Diu Baudrillart, que una vegada més corrien rumors sobre la salut mental del rei, el qual, la major part de l'any estava absent de Madrid, entestat amb les obres a San Ildefonso. Els assumptes d'estat, desatesos des de feia anys, s'amuntegaven per mancances de l'administració com del govern, de les quals coses l'únic encarregat era Grimaldo. No es estrany que la major part quedessin sense resoldre; a vegades, les ordenances que dictava el rei, quedaven sense efecte durant anys. Grimaldo feia tot el que podia, respecte al que volia el rei, o millor dit el que volia la reina, la qual decidia tot; ella i el secretari s'entien només amb la mirada, i el mateix passava amb els altres secretaris dels diferents *despatxos*. Felip només escoltava, i no deia paraula.²

---

¹ Veure referències sobre la mort de Daubenton a Baudrillart t. II, p. 549, n.p.p. 1

² Baudrillart, II, p. 551

Els escrúpols del rei el feien revisar deu o dotze vegades les mateixos assumptes, tan els importants, com els que no ho eren. Malgrat que, des de que s'havia restablert, treballava vuit hores al dia, no aconseguia sortir del caos. Es per tot això que corrien rumors de que el rei constituiria una junta de govern. Aquesta remor va augmentar després de la mort de Daubenton, quan Felip va començar a mostrar-se cada vegada més desconfiat, timorat, i escrupolós. Pel setembre de 1723, l'encarregat francès d'assumptes espanyols, Mr. de Coulanges, advertia al seu ministre d'afers estrangers, del perill que el país podia córrer segons el tarannà del nou confessor de Felip V. El substitut de Daubenton va ser Gabriel Bermúdez,¹ jesuïta que havia entrat al servei de Ses Majestats, com a preceptor dels Infants, per consell del seu antecessor. Els governants francesos, temien que el capellà, en lloc de dissipar els dubtes i escrúpols de consciència de Felip V, com sempre ho havia fet Daubenton, advertís al rei que només podria tranquil·litzar la seva consciència descarregant-se del pes del govern. Amb tals consells el rei quedaria a mercè de qualsevol que li proposés ajut.²

Tres dies després de Daubenton, el 10 d'agost de 1723, va morir el cardenal Guillem Dubois, ministre d'estat de Felip d'Orleans, el qual va estar durant tota la regència al capdavant del govern de França. Segons diuen la majoria de fonts, Dubois feia tot el que Felip d'Orleans no feia, per causa de la seva vida llicenciosa i dissipada. Dubois havia estat preceptor del Regent, i gaudia de la seva confiança. Havia tingut una carrera eclesiàstica meteòrica: ordenat sacerdot pel febrer de 1720, pel juliol de 1721 Inocenci XIII el va nomenar cardenal.

A principis d'aquell agost: «..al cardenal se le agravase la peligrosa enfermedad de unas internas úlceras que le impedían la orina, no sin el embarazo de la piedra, por lo qual, buscando el remedio, encontró el día seis de agosto con la muerte, que sobrevino a la operación de abrirle...»³ Dubois va morir, probablement per causes infeccioses o iatrogèniques; en el postoperatori d'una intervenció que a França anomenaven “la

---

¹ Gabriel Bermúdez (Madrid, 18-III-1667/6-II-1749) pare jesuïta. Leandro Martínez Peñas, *El confesor del rey en el Antiguo Régimen*, Ed. Complutense, Madrid 2007, p. 1010

² Baudrillart, II, p. 549

³ San Felipe, t. II, p. 385

Probablement les “*úlceras internas*” de la bufeta de l'orina eren conseqüència de l'erosió que produïa, en la mucosa vesical, una pedra, la qual era alhora la causa i la conseqüència de la seva impossibilitat d'orinar. La litiasi vesical era, probablement, deguda a l'augment de grandària de la glàndula prostàtica (per adenoma o carcinoma de pròstata), o bé a les seqüeles d'una estenosi uretral.

taille”;¹ que consistia en extreure pedres de la bufeta de la orina, mitjançant una incisió en aquesta (litotomia), per abordatge perineal.

El 31 d'octubre de 1723 moria a Florència el gran duc de Toscana Cosme III de Mèdici.² Amb aquesta mort es revifava a Cambrai el tema de la successió del Gran Ducat, que algunes potències europees es disputaven, des que el tractat de la quàdruple Aliança, signat a Londres el 1718, l'havia adjudicat, conjuntament amb els ducats de Parma i Plasència, a l'Infant Carles de Borbó Farnese; l'assumpte però mai s'acabava de concretar.

8. 4. – LA MORT DEL REGENT

El dia 2 de desembre va morir, de manera sobtada, el Duc d'Orleans, Regent de França, mentre estava amb *“une femme de qualité”*. Segons Saint Simon es tractava de *«Mme. Falari, aventurière fort jolie (...) une des maitresses de ce malheureux Prince (...) il s'écoula une bonne demi-heure avant qu'il vint ni médecin ni chirurgien (...) La Vrillière fut des premiers averti de l'apoplexie (...) Tel est ce monde et son néant.»*³ El marquès de San Felipe dona del fet una versió lleugerament diferent: omet la presència de la senyora.⁴

---

¹ Va ser el famós cirurgià La Peyronie (el mateix que va descriure la induració plàstica del penis, malaltia d'etiologia desconeguda, que porta el seu nom) qui va operar al cardenal Dubois, però no sabem per quin mètode. Sospitem que va utilitzar la via perineal, ja que no va ser fins aquell mateix any 1723, que l'anglès William Cheselden (1688/1752) del St. Thomas Hospital de Londres, va utilitzar, per primera vegada, la via d'accés suprapúbic (cistotomia percutània suprapúbica) per abordar la bufeta de l'orina, i ho va descriure en *A Treatise on the High Operation for the Stone*. Anys més tard, a França, Claude-Nicolas Le Cat (1700-1768) va desenvolupar el treball de Cheselden.

“L'opération se fit donc sur les cinq heures, en cinq minutes, par La Peyronie, premier chirurgien du roi en survivance de Maréchal, qui était présent avec Chirac et quelques autres médecins et chirurgiens des plus célèbres. Le cardinal cria et tempêta étrangement; M. le duc d'Orléans rentra dans la chambre aussitôt après, où la faculté ne lui dissimula pas qu'à la nature de la plaie et de ce qui en était sorti le malade n'en avait pas pour longtemps. En [effet], il mourut précisément vingt-quatre heures après, le mardi 10 août, à cinq heures du soir, grinçant les dents contre ses chirurgiens et contre Chirac, auxquels il n'avait cessé de chanter pouille. Le samedi 7 août, il se trouva si mal que les chirurgiens et les médecins lui déclarèrent qu'il lui fallait faire une opération qui était très urgente, sans laquelle il ne pouvait espérer de vivre que fort peu de jours, parce que l'abcès, ayant crevé dans la vessie le jour qu'il avait monté à cheval, y mettrait la gangrène, si elle n'y était déjà, par l'épanchement du pus, et lui dirent qu'il fallait le transporter sur-le-champ à Versailles pour lui faire cette opération. Le trouble de cette terrible annonce l'abattit si fort qu'il ne put être transporté en litière de tout le lendemain dimanche 8; mais le lundi 9, il le fut à cinq heures du matin.” (Saint Simon, t. 20. c. I)

² *“...adoleció gravemente en un profundo letargo, y retención de orina el Gran Duque Cosme III...”* [San Felipe t. II, p. 390 (487)]

“...espiro en fin el día 31 de Octubre por la noche...” [San Felipe, t. II, p. 392 (490)]

³ Saint Simon, t. 20, c. IV; Laules a Grimaldo, 2-XII-1723, M.A.E., CP Espagne, t. 331, nº 229

⁴ *“...la noche del día 2 de diciembre, precediendo un deliquio de breves instantes murió de repente el duque de Orleans, sin haber tenido alguna noticia de algún accidente, antes que de su muerte; más que un familiar suyo que al verle caer de una silla fue por un vaso de agua, y le halló difunto. Sucedió esto en el palacio del Rey, en el cuarto del mismo duque de Orleans, cuyo cadáver fué llevado a su casa; y apenas llegó al Rey la noticia, dada por D. Luis Enrique, Duque de*

Lluís XV, que tenia aleshores 14 anys, aconsellat pel seu tutor, el cardenal Fleury, va nomenar conseller d'estat Lluís Enric de Borbó-Condé, duc de Borbó, conegut com a *Mr. le Duc*.¹ Grandot, lleig i borni (per causa d'un accident de cacera), era inconstant, colèric, no gaire llest i, tenia poc "esperit". Gracies al sistema Law, abans de fer fallida, s'havia enriquit moltíssim, la qual cosa li permetia portar una vida molt luxosa, en el seu meravellós palau de Chantilly.

Es deia que el duc d'Orleans també s'havia enriquit de la mateixa manera que el duc de Borbó. Malgrat que aleshores no es va poder demostrar, San Felipe ho argumentava dient que: «...no era presumible, que el duque dexase asolar la Francia sin interés propio; porque su alto entendimiento y sagacidad le hacían incapaz de ser engañado.»²

Felip II d'Orleans, durant la seva vida s'havia excedit en tot: «*Chirac* (el seu metge) *lui avait nettement déclaré que, la continuation habituelle de ses soupers, le conduirait à une prompte apoplexie, ou à une hydropisie de poitrine.*»³

Refereix Lemontey, que el mariscal Tessé va escriure al duc de Borbó una carta secreta, el 28 de febrer del 1724, explicant-li l'alegria que havia causat la noticia als reis d'Espanya: «*Le roi et la reine d'Espagne m'ont dit à Saint Ildefonse, que s'ils avaient osé faire des feux de joie, quand la nouvelle de la mort de M. le Duc d'Orléans arriva, ils l'auraient fait; et cette frayeur excessive dont le roi Catholique avait pensé devenir fou, n'a pas nui tous les mariages qui se sont faits.*»⁴ Segons Baudrillart, amb la mort d'Orleans, Felip V es va veure deslliurat del malson que l'aclaparava des de feia dotze anys: la por de ser enverinat.⁵ Malgrat tot, quan es va anunciar a la princesa d'Astúries la mort del seu pare, els reis d'Espanya la van anar a visitar, i en trobar-la tan afligida, la reina es va agenollar per ajudar-la a plorar i consolar-la.⁶

Borbón, cuando luego le ue conferido el primer ministerio, sin más aprobación, que la de su maestro el obispo de Frexus (Freijus), que se halló presente y no pudo dejar de asentir en ello, porque era en presencia del mismo duque, que dixo el Rey, debía elegir un Príncipe de la sangre. [San Felipe, t. II, p. 393 (492)]

¹ Lluís Enric de Borbó-Condé, duc de Borbó, conegut com a *Mr. le Duc*. (Versalles 18-VIII-1692/Chantilly, 27-I-1740)

² «*Era asentada opinión en Francia que el Duque de Orleans tenía muchos millones ganados en los arbitrios del Banco del Mississippi; pero no se hallaron, o su heredero los supo guardar con gran maña; porqué aunque estuvieran en las plazas extrageras de Olanda, Inglaterra, Génova o Roma, baxo otro nombre, era muy difícil sepultar una verdad que tantos sabrían i deberían, y debería constar en los libros del Duque y de los que en Francia dieron su nombre para el depósito de este dinero, que era suma desproporcionada a qualquier particular, según se creía; porque daban en decir los más entendidos en el comercio de Francia, que faltaban 300 millones de libras tornesas; y por muchas, que hubiese robado Lauus (Law) y otros a quienes quiso enriquecer y para que le tolerasen, no era presumible, que el duque dexase asolar la Francia sin interés propio; porque su alto entendimiento y sagacidad e hacían incapaz de ser engañado.*» San Felipe, t. II, p. 394 (493)

³ Saint Simon, t. 20, c. II

⁴ Lemontey, p. 436

⁵ Baudrillart, t. II, p. 539.

⁶ Coulanges a Morville, M.A.E., CP Espagne, t. 331, fº 333, a Baudrillart, t. II, p. 540, n.p.p. 1

9. - L'ABDICACIÓ DE FELIP V I EL REGNAT DE LLUÍS I

9. 1. - FELIP V ABDICA LA CORONA

«Con la más ruidosa y no esperada novedad empezó este año, habiendo hecho el Rey Phelipe en el día 14 de Enero renuncia de todos sus Reynos y Señorios en el Príncipe de Asturias Luis Primero, su primogénito...»¹

El 10 de gener de 1724, Felip V signava, a San Ildefonso, el decret de renuncia a la corona, dirigit al *Consejo de Castilla*, amb qual es feia oficial la seva abdicació. La disposició va entrar en vigor el dia 16:

«Haviendo considerado de cuatro años a esta parte con alguna particular reflexión y madurez las miserias de esta vida, por las enfermedades, guerras y turbulencias, que Dios ha sido servido enviarme, en los veinte y tres años de mi Reynado, y considerando también que mi hijo primogénito, Don Luís Príncipe jurado de España, se halla con edad suficiente, ya casado y con capacidad, juicio y prendas bastantes para regir gobernar con acierto y en justicia esta monarquía, he deliberado apartarme absolutamente del gobierno y manejo de ella renunciándola con todos sus Estados, Reynos y Señorios...»²

El 14, Grimaldo s'havia dirigit a El Escorial, on havia entregat al príncep d'Astúries, el document original de puny i lletra del rei, escrit en francès, el qual es va traduir a diverses llengües per difondre'l per Europa.³ A més, el príncep rebia també una carta personal del rei, explicant-li els motius de la seva decisió, i fent-li recomanacions per al bon govern del país.

---

¹ San Felipe, t. II, p.396

² Copia a la letra o minuta, A.H.N., Estado, 2460, nº17, a Nicolás de Jesús Belando, *Historia civil d España y tratados de paz ...*, t. IV, Madrid, 1744, p. 320

³ *“Habiéndose servido la Magestad Divina por su infinita misericordia, hijo mío muy amado, de hacerme conocer de algunos años a esta parte la nada del mundo, y la vanidad de su grandeza, y darme al mismo tiempo un deseo ardiente de los bienes eternos, que deben sin comparación alguna ser preferidos a todos los de la tierra...De San Ildefonso a 14 de Enero de 1724. Yo el Rey. “L'original d'aquesta carta escrita en francès de puny i lletra de Felip V, és a l'A.H.N., Estado, 2256. Reproduïda, en espanyol, a Baudrillart, t. II, p. 590, i Danvila, p. 209 -211, Belando, p. 330, i a Semanario erudito que comprehende varias obras inéditas... Antonio Valladares de Sotomayor; Blas Román, Madrid, 1788; vol.11, p.271*

El príncep d'Astúries, en rebre aquest document, el dia 15 a Madrid, va fer pública l'acceptació de la corona, va respondre oficialment al seu pare,¹ i també va adreçar una carta privada a Felip i Elisabet.²

La notícia va commocionar tota Europa; l'efecte va ser especialment intens a la ciutat francesa de Cambrai, on els diplomàtics, de les principals potències implicades en la Quàdruple Aliança, estaven en vespres de començar un congrés, per discutir les condicions del tractat de La Haia (17-II-1720), després de quatre anys de retard.³

Els plenipotenciaris espanyols eren a Cambrai des del 17 de febrer de 1721, havien estat els primers en arribar. Pel febrer de 1722, es van presentar els de l'Imperi, i després, successivament, els de França, Anglaterra, Holanda, Portugal, Sardenya, Toscana, Parma i Plasència.⁴ L'ajornament de l'obertura d'aquest congrés va ser degut a les dificultats, que havia creat l'Emperador, respecte a concedir a Espanya una de les condicions que havia posat per signar el tractat de pau: els poders per investir l'Infant Carles hereu dels ducats de Parma, Plasència i Toscana. Finalment, després de quasi 3 anys, aquestes investidures es van despatxar a Viena el dia 7 de gener de 1724⁵, i van arribar a Cambrai el 24 del mateix mes; la qual cosa significa que ja eren a la ciutat quan es va inaugurar el congrés el 26 de gener. Segons Villars, va ser gràcies als plenipotenciaris francesos que, durant uns dies, es va poder amagar als imperials, l'abdicació de Felip V, fins que aquests darrers van fer públiques les investidures per l'Infant Carles. La cort imperial va quedar més estupefacta que cap altre, per aquesta abdicació inesperada.

---

¹ "La carta de V. M., padre, Rey, y señor mío muy amado, ha producido en lo más íntimo de mi corazón toda aquella ternura que corresponde a la magnánima deliberación de V.M. para despreciar tan heroicamente las grandezas humanas ¿Pero quién soy yo, Señor, para que pueda ocupar, viviendo V. M., su trono y corona? ¿Quién soy yo para recibir sobre mis débiles hombros una carga tan insoportable?" (*Semanario erudito que comprende varias obras inéditas...*, Antonio Valladares de Sotomayor; Blas Roman, Madrid, 1788; vol.11, p.275-277)

² "Estoy tan agradecido a los honores que S.M. tiene a bien concederme, como V.M. puede imaginar... Luis." (Carta de Lluís I a Felip V traduïda del francès, publicada a Danvila, p. 231, on consta amb la signatura: A.H.N. Estado)
"Me encuentro, Señora, tan conmovido como es consiguiente en esta ocasión, por las muestras de ternura que V.M. me da en su carta..." (Carta de Lluís I a Elisabet Farnese, traduïda del francès, publicada a Danvila, p. 232, on consta amb la signatura: A.H.N. Estado)

³ "De nouveau des phénomènes étonnent l'Europe. Philippe V abdique en faveur de son fils." (Noailles, *Mémoires politiques et militaires, pour servir...* vol. V, Moutard, Paris, 1777, p. 104)

«Un courrier envoyé par Coulanges, chargé des affaires du Roi en Espagne, a apporté une lettre de Philippe V au Roi, qui lui apprend la résolution de ce Monarque, de remettre sa couronne au Prince des Asturies..." (*Recueil d'Instructions donnés aux ambassadeurs et ministres de France*, t. XII, Espagne, Paris 1898)

Mr. de Coulanges va ser l'encarregat dels assumptes de l'ambaixada de França a Espanya, en marxar l'ambaixador J.L. Andraut de Langeron, marquès de Maulévrier, el qual va tenir la seva audiència d'acomiadament amb Felip V el 16-IV-1723

⁴ Villars, *Vie du Maréchal duc de Villars...*, Moutard, Paris, 1784, vol. III, n.p.p. 118, a *Journal de Verdun*, Mars de 1724, p. 227

⁵ San Felipe, t. II, p. 509

El *Consejo de Castilla* va posar en dubte la validesa legal de la decisió de Felip V, per no estar causada aquesta per assumpte de força major, i no comptar amb el vist i plau dels súbdits; però: «...nadie replicó, pues al Consejo Real no se le preguntó por la validación de la renuncia, sino se le mandó, que obedeciese el decreto...»¹ A més, el *Consejo de Castilla* va indicar la necessitat de convocar corts per validar l'abdicació, però Felip es va negar; pot ser perquè sospitava que aquestes no aprovarien la seva decisió, i a més temia que, una vegada reunides, poguessin recobrar el gran poder que havien tingut en altre temps. Per evitar la convocatòria i la controvèrsia amb el *Consejo*, Felip V va fer enviar una circular a totes les ciutats de Castella, que tenien representació a corts, i l'aprovació de la resta d'estaments es va donar per entesa, amb el consentiment de prelats i *grandes* que residien a Madrid.² Lluís de Borbó havia estat jurat príncep d'Astúries, per les corts de Castella, el 7 d'abril de 1709. El seu pare, Felip V, no va ser mai príncep d'Astúries perquè no era fill de rei de Castella; en néixer va prendre el títol de duc d'Anjou, com corresponia al segon fill del delfí (hereu del tron de França), però el va perdre en ser nomenat rei d'Espanya.

L'abdicació no va ser la conseqüència d'un rampell. Els reis d'Espanya havien començat a meditar-ho després de la campanya de Navarra del 1719, i des del 1720 ho havien decidit en ferm, tal com ho fan constar en la carta, ja mencionada, dirigida al *Consejo de Castilla*, del 10 de gener de 1724: «*Haviendo considerado de cuatro años a esta parte...*» Adjunt a aquest document oficial, afegia una llista d'aquells que designava per formar el nou govern, i la casa del nou rei; també una llista amb els noms de dotze nous cavallers del Toisó d'Or.³

Que l'abdicació va ser un acte llargament meditat ho demostren, també, els 4 fulls, de l'*Archivo Histórico Nacional* de Madrid. A.H.N., Estado, 2460.⁴

---

¹ «...los más de los jurisperitos y los mismos del consejo real veían, que no era válida la renuncia, no hecha con acuerdo de sus vasallos, que tenían acción a ser gobernados por aquel Príncipe, a quien juraron fidelidad, no habiendo impotencia legítima para dexar el Gobierno, ni de crépita edad, que no pudiese tolerar el trabajo. Otras muchas razones daban los legistas; pero nadie replicó, pues al consejo real no se le pregunto por sobre la validación dela renuncia, sino se le mandó, que obedeciese le decreto...» (San Felipe, t. II, p.509)

² Coxe, t. III, p. 48; Baudrillart, t. II, p. 557.

³ Baudrillart, t. II, p. 554; Nicolás de Jesús Belando, *Historia civil d España y tratados de paz ...*, t. IV, Madrid, 17444, p. 321, 322

⁴ Reproduïts en la present tesi en el capítol 10. 1. - VALSAIN

Documents d'abdicació de Felip V, publicats per primera vegada pel cardenal Alfred Baudrillat a *Philippe V et la cour de France*, Paris, Didot, 1890, t. II, p. 568, n.p.p.1 : «*Cette curieuse pièce est exposé dans la vitrine des Archives d'Alcalá de Henares.*» S'ha de tenir en compte que tota la documentació de l'*Archivo de Alcalá de Henares*, de la signatura «Estado» avui dia és a l'Arcivo Histórico Nacional de Madrid amb la mateixa signatura

També tenim testimoni, de que la intenció de deixar de regnar venia de lluny, en les paraules de dos diplomàtics francesos, els quals, poc després de l'abdicació, ho comunicaven als seus superiors:

Mr. De Coulanges, *chargée des affaires de France à Madrid, el 15 de gener del 1724* :
«*La reine m'a dit à l'occasion de l'abdication: La campagne de Navarre a jeté les premiers fondements de notre résolution.*»¹

*Mariscal de Tessé, el 24 de febrer del 1724: «La reine m'a dit avec amertume que la manière dont la France les avait traité pendant la minorité, n'avait pas peu contribué à l'abdication.»*²

Amb aquestes confessions, Elisabet, deixava clar que l'abdicació havia estat una idea que havia arrelat en els seus esperits durant la guerra de la Quàdruple Aliança, en la campanya de Navarra de l'estiu de 1719, i que la manera en que França els havia tractat, durant la minoria d'edat de Lluís XV (en al·lusió al Regent), hi havia contribuït també en gran manera.³

Els "vots d'abdicació" plantegen algunes incògnites: Per què van escollir els reis, en un primer moment, la data del 27 de juliol, per fer el vot, i per què, només uns dies més tard, el 15 d'agost del mateix any, van renovar-lo, canviant a aquesta data tots els anys posteriors? El dia de l'Assumpció de la Verge els semblava una data més rellevant? Quina podria ser una causa "greu" que els impedís complir amb tal promesa, pensava Felip en la pròpia mort? Pensava Felip V que, en abdicar per motius "espirituals", que no polítics, es tractava d'una decisió "privada"? Abdicar la corona, en tant que afecta a la totalitat dels súbdits d'un país, pot ser mai una decisió "privada"? Per què la signatura del Rei és bastant més grossa que la de la reina? Potser ella no hi estava tant d'acord com ella mateixa volia fer creure, o bé era un acte de submissió per part d'ella? Amb quins arguments va convèncer Felip a Elisabeth, de que signes aquestes promeses? Ella, que, anys després, arribat el moment, es va mostrar tan contrària a l'abdicació del seu marit? Resulta inútil elucubrar sobre les possibles respostes, no disposem de prou dades que ens permetin arribar a conclusions fonamentades; a més, ens preguntem si les respostes, en cas de ser encertades, serien gaire rellevants.

---

¹ Carta Nicolás de Jesús Belando, *Historia civil d'España y tratados de paz...*, v. IV, Madrid, 1744, p. 320 de M. de Coulanges *chargée des affaires de France à Madrid, du 15 janvier 1724*, a Lemoney, p. 271, n.p.p.1, i a Baudrillart, t. III, p. 562

² *Lettre du maréchal de Tessé, du 23 février 1724*, a Lemontey, 271, i a Baudrillart, t. III, p. 562

³ Veure la campanya de Navarra en el capítol corresponent a 1719: La guerra de la Quàdruple Aliança.

Potser va ser mentre estava de cacera, pels boscos de Valsaín, després de la campanya de Navarra, el 1720, quan Felip va imaginar que aquell seria un bon lloc per retirar-se. Potser, per això, aquell any va comprar els terrenys on va fer construir el palau a la Granja de San Ildefonso, com hem comentat en parlar d'aquest lloc, respecte a l'any 1723. De fet el primer vot d'abdicació és precisament del 1720, i el darrer del 1723, quan estava a punt d'instal·lar-se a viure en el nou palau.

No seria absurd pensar que escollir el 1723, com a data límit per complir el vot, coincidia amb l'any en què el príncep d'Astúries havia d'arribar a la majoria d'edat: el 25 d'agost seria el seu setzè aniversari. No imaginem el significat que podia tenir, pels reis, el dia de Tots Sants, data per abdicar que costava en el primer document; tampoc sabem perquè, arribat aquell dia, van trigar, dos mesos i mig, a realitzar el seu projecte. Aquest retard en abdicar va poder estar relacionat amb la mort del confessor del rei, pare Daubenton (†7-VIII-1723), o amb alguna de les altres morts rellevants que es van produir a finals del 1723: el ministre d'estat de França cardenal Guillem Dubois (†2-VIII-1723), el Regent de França Felip II d'Orleans (†2-XII-1723), i el gran duc de Toscana Cosme III de Mèdici (†31-X-1723), valedor de l'Infant Carles pels drets al seu ducat.

Sabem que no hauria estat possible una renúncia sense el consentiment de la reina, però: Elisabet estava totalment d'acord, o no va tenir més remei que accedir? San Felipe diu: «...y así fue preciso incluir a la Reina en la determinación, sin cuyo consentimiento es cierto que no se tomó, mas no probaba esto haberle dado gustosa; pero siempre prueba un raro exemplo de virtud y conyugal amor de convenirse al decreto del marido dexando gran parte que la cabía del mando (...) a un príncipe que no era su hijo a quien entregaba los suyos, sin concluirse en el negocio de Toscana, que había sido el principal objeto de tantos años de negociaciones, con notable dispendio de la Monarquía...»¹

De totes les preguntes que l'abdicació pugui plantejar, la més important és: Quins motius podia tenir Felip V per prendre una decisió com aquesta? En tots els documents que es refereixen al fet, Felip V deixa ben clar que ho fa per motius espirituals: «...para servir a Dios (...) pensar en la muerte y solicitar mi salvación (...) un deseo ardiente de los bienes eternos, para pensar únicamente en servirle, y, llorar mis culpas pasadas, y hacerme menos indigno de comparecer en su presencia...»²

---

¹ San Felipe, t. II, p.498

² A.H.N., Estado leg. 2460, nº17

La historiografia considera altres hipòtesis al respecte: A la cort espanyola alguns van creure que era una excusa que permetia a Felip V, malalt, deixar la corona amb honra: «*Los enemigos del Rey, y algunos Ministros, que residían en aquella corte, escribieron, que estaba enteramente incapaz de gobernar, y que por hacérselo dexar con honra, habían fingido toda aquella renuncia...*»¹ Però en la majoria de països d'Europa, especialment a França, sospitaven que Felip V renunciava al tron d'Espanya, per tenir més fàcil accés al de França, en cas de mort de Lluís XV, perquè aquest era, i sempre havia estat, el seu únic interès. Aquesta també era la tesi que gairebé tothom sostenia a la cort de Viena, on pensaven que la mort del Regent havia accelerat l'abdicació, i es culpava Elisabet de tenir un "projecte important a França", la qual cosa volia dir: ocupar el tron d'aquell país. Això és el que diria el duc de Borbó a Felip V, per carta, uns anys després.²

San Felipe argumentava, que no tenia sentit que un home de 39 anys, com era aleshores Felip, deixés el tron d'Espanya que ja posseïa, per si un cas moria el rei de França, que només en tenia catorze.³ Insistia en que, els que volien veure en l'abdicació una maniobra per optar al tron de França, ni coneixien bé l'estricta consciència de Felip V, ni es feien càrrec de que el seu estat d'ànim no li permetia dedicar-se a regnar una gran i nova monarquia, per a ell desconeguda.⁴

Baudrillart, incideix en el fet de que, el mateix Felip, havia repetit varies vegades que es sentia cridat a governar als espanyols i no als francesos; tal com deia en carta al Papa: «*J'avouerei en confiance á Votre Sainteté, que je renonçai de très bon cœur, parce que quoique né en France, mon génie plus porté de lui-même á la retraite qu'au grand bruit, sembloit mieux s'accommoder aux usages des Espagnols qu'à ceux des François, et que je crois que je pourrais faire mieux mon salut en Espagne.*»⁵ Baudrillart també diu que Tessé tenia ordres, de *M. Le Duc*, de tractar amb Felip V, entre altres assumptes,

---

¹ San Felipe, t. II, p.508

² «*..On voit par une correspondance de Vienne (23 février 1724) que dans cette cour on crut l'abdication de Philippe V hâtée par la mort du Régent et qu'on imputa á la reine Élisabeth le désir d'une entreprise d'importance en France.*» (Arch. de la Guerra. Suppl. 4012. Carta del duc de Borbó a Felip V, 2-II-1727, Archivo general de Simancas, Estado, l. 8107, a Baudrillart, t. III, p. 25)

³ «*...discurso tan improbable, quanto lo es, que un hombre de treinta y nueve años, dexé lo que posee, aspirando a suceder a un niño de catorce, porque esta era la edad del Rey Cristianísimo, sano y robusto..*» (San Felipe, t. II. P. 499)

⁴ «*Ni conocían bien el genio del Rey los que esto discurrían, porque ni su delicada escrupulosa conciencia era capaz de faltar a lo prometido, ni su aversión a los negocios, ni la falta de sus fuerzas para grande aplicación le podían estimular a los inmensos trabajos de regir una para él nueva Monarquía...*» (San Felipe, t. II, p. 500)

⁵ Baudrillart, t. I, p. 562, 563, i 553, n.p.p.

les mesures successòries d'aquest al tron de França, però que el rei d'Espanya mai va entrar a discutir sobre aquesta qüestió.¹

L'abat Soulavie, el qual passa per ser l'autor d'unes memòries apòcrifes del duc de Richelieu², sosté, en aquestes, que tot era cosa de la reina Elisabet, la qual, en el seu temor de quedar vídua i desvalguda, a mercè dels seus fillastres, en un país que ella detestava, i on no era estimada, no havia tingut recança d'arrambar amb els ingressos nacionals, corresponents a tres anys. Soulavie va encara més enllà, en afirmar que la reina d'Espanya tenia sempre els baguls preparats, els papers en ordre, i els diamants amuntegats, per marxar a França, a reclamar els seus drets successoris, davant el més mínim símptoma de malaltia de Lluís XV.³ Relata Soulavie que la intenció d'Elisabet es va fer palesa quan, pel juliol de 1721, una virasi de vies respiratòries altes, va fer témer per la vida Lluís XV, durant un parell de dies⁴. Aleshores, a San Ildefonso, l'equipatge de ses majestats (fins i tot els diners i les joies de la reina!) estava sempre a punt per marxar cap a França, en cas d'indisposició del rei d'aquell país.⁵ Suposem que, aquells que fan tals afirmacions, es basen en el següent paràgraf de San Felipe: «...se halló la tesorería agotada, y se divulgó, que días antes de la renuncia había mandado pasar el Rey Phelipe 4000 ducados, que había en aquellas reales arcas. De esto no hemos podido certificar; porque Don Fernando Verdes Montenegro, Tesorero General de la Guerra no contestaba en este punto...»⁶

L'historiador britànic William Coxe, basant-se en l'opinió de Soulavie, va divulgar, al segle XIX, la idea de que Felip V havia renunciat al tron d'Espanya, per estar lliure per ocupar el de França. Afirma que Felip V pensava que el testament de Carles II, que l'havia col·locat en el tron d'Espanya, era il·legal, i també estava convençut de que les seves renunciacions al tron de França no eren vàlides. A més, sempre segons Coxe, Felip

---

¹ "Voici enfin, dit le duc du Bourbon à l'abbé de Montgon, au mois de février 1727, à ma très-grande satisfaction, ce que je désirois depuis longtemps, et ce que j'avois toujours inutilement demandé, accompli: je veux dire une déclaration positive du roi d'Espagne sur sa manière de penser par rapport à ses droits sur la couronne de France. Jamais il n'a voulu s'expliquer sur cet article avec le feu maréchal de Tessé; et je suis comblé de joie de voir qu'il s'est enfin déterminé à rompre ce silence." *Mémoires de Montgon*, t. III, p. 220 sq., i article de Baudrillart a la *Revue des questions historiques*, janvier 1887, a Baudrillart, t. II, n.p.p. 564

² *Mémoires du Maréchal duc de Richelieu* és l'obra apòcrifa atribuïda a l'abat Girau-Soulavie, publicada entre 1790-1793. *Mémoires authentiques du maréchal de Richelieu*, és la que va publicar A. de Boislisle, el 1918, a partir dels documents dels hereus de Lluís Armand de Vignerot du Plessis, duc de Richelieu (1696/1788)

³ "...elle (la reina Elisabet) vida les coffres du Roi, pour n'être pas obligée d'avoir recours à la discrétion ou à la pitié de son successeur; elle accumula à Saint Ildefonse les revenus de l'année courante, et près de deux ans d'anticipation, en sorte que Louis trouva les caisses sans argent... La reine, qui l'ambitionnait (le trône de France), se tenoit si assurée de son fait, qu'elle avoit toujours un trésor, des coffres faits, ses papiers en ordre, ses diamants réunis et sa cassette toute prête pour partir au moindre signal." (*Mémoires du Maréchal duc de Richelieu*, t. III, Liège, 1790, p. 287,288)

⁴ Saint Simon, t. XVIII, c. 9

⁵ Coxe, t. III, p. 52

⁶ San Felipe, t. II, p 511

preferia la corona del país en el qual havia nascut, i estava en contacte permanent amb el duc de Borbó,¹ i aquells seguidors d'aquest a Espanya, que eren favorables als seus interessos; sempre amb l'equipatge, els diners, i les joies a punt, per anar a França.² Per aquests motius, també pels acords d'Utrecht poc favorables per a Espanya, i per l'acumulació de qüestions que havien quedat sense resoldre, durant l'administració d'Alberoni, Felip V, atacat una vegada més per la seva "*hypocondriac malady*", va pensar en abdicar.³

Baudrillart desmunta, punt per punt, les teories de Coxe respecte a l'abdicació de Felip V,⁴ alhora que, per incidir en la seva tesi -de que l'abdicació va ser deguda exclusivament a motius espirituals i religiosos- al·ludint als documents d'abdicació, de l'*Archivo Historico Nacional* de Madrid,⁵ diu: «*À qui fera-t-on croire qu'un Prince aussi profondément religieux que Philippe V ait osé par cinq fois, l'hostie sur les lèvres, prendre à Dieu à témoin de sa volonté de le servir exclusivement dans a retraite, s'il n'avait eu au fond du cœur l'idée d'abdiquer la couronne d'Espagne que pour revendiquer celle de France?*»⁶

Baudrillart per demostrar fins a quin punt Felip V era devot, menciona també, uns documents de puny i lletra de Felip V, en els quals es pot apreciar, com diu el cardenal: «*...jusqu'à quel point la pitié de Philippe V était exigeante et méticuleuse.*» i, malgrat que la major part d'aquestes "devocions del rei" traspuen una "*singulière pusillanimité d'âme*", també n'hi ha de "*nobles, d'élevés et de grandement chrétiens*". Es tracta d'oracions en llatí i en francès, versicles de les Escriptures, indicacions litúrgiques pels oficis del dia, còpies d'himnes, reflexions, regles de vida, mètodes d'examen de consciència, i notes dirigides al seu confessor, algunes de les quals contenen unes ratlles de resposta del remitent. Aquests documents, no estan datats, però corresponen a anys diferents.⁷

---

¹ "...secret and incessant communications were maintained with the duke of Bourbon and the Spanish party. *Couriers were stationed on the road between the two capitals...*" (Coxe, t. III., p. 52)

² "...secret and incessant communications were maintained with the duke of Bourbon, and the Spanish party, *Couriers were stationed on the road between the two capitals; the necessary preparations for a journey to France were already made at St. Ildefonso; even the jewels and money of the queen were packed up, and every precaution was taken to profit by the news of the young king's death, which their sanguine hopes led them hourly to expect.*" (Coxe, t. III. p. 52)

³ Coxe, t. III, p. 50

⁴ Baudrillart, t. II, p. 558-564

⁵ A.H.N., Estado 2460

⁶ Baudrillart, t. II, p. 568

⁷ Baudrillart, t. III, 564-566. Avui dia aquests documents es troben a l'*Archivo Historico Nacional de Madrid* (A.H.N., Estado 2460)

Al marge dels motius que tingués el rei d'Espanya per abdicar, i de les suposicions que va promoure aquest fet, el cert és que la notícia va commocionar Europa. Les fonts contemporànies coincideixen en assenyalar que va ser una gran sorpresa. A Espanya, abans del 16 de gener, dia en que es va fer públic el reial decret, només ho sabien, a part dels interessats, el príncep d'Astúries, Grimaldo, Valouse (cap de la casa francesa del rei), i el pare Daubenton, confessor del rei. Pel que respecta a França, Felip V, el dia 14 de gener havia escrit a Lluís XV, i al duc de Borbó, cartes autògrafes i personals, en les quals res feia sospitar la resolució que prendria el dia següent.¹ Cal llegir les cartes de resposta, plenes de sorpresa i desconsol, del rei i del duc, per dubtar de la tesi del pare Belardo, que diu que Daubenton, poc abans de morir, traint el secret de confessió de Felip V, havia advertit Dubois sobre la intenció d'abdicar del rei d'Espanya.² Pel que fa a Anglaterra, l'ambaixador Stanhope escrivia a lord Carteret, el dia 16 de gener de 1724, dient-li que, el dia abans d'enviar l'ordre d'abdicació al *Consejo de Castilla*, Felip l'havia rebut en audiència, i malgrat que no acostumava a parlar gaire, sinó que sempre era la reina qui ho feia, li havia fet un llarg soliloqui sobre els jardins de San Ildefonso, comparant-los amb els de Marly, però no li havia dit ni una paraula de les seves intencions d'abdicar l'endemà.³

Abans de l'abdicació del rei d'Espanya, el mariscal Tessé, vell conegut de Felip V, havia sortit cap a Espanya, per ordre del duc de Borbó, en qualitat d'ambaixador extraordinari, amb la missió de convèncer Felip V de renunciar a casar la seva filla Maria Anna amb Lluís XV. També havia d'intentar contrarestar les inclinacions probritàniques de Grimaldo, i mirar d'establir mesures de conducta comunes, pels plenipotenciaris d'ambdós països, que els havien de representar al congrés de Cambrai. Tessé també tenia instruccions verbals d'indagar sobre la intenció d'abdicar de Felip V, sobre la qual, a França, es tenien només sospites. Així doncs, quan, el 20 de gener de 1724, Lluís XV va rebre el correu de l'agregat d'ambaixada Coulanges, amb la notícia de que el rei d'Espanya ja havia abdicat, Tessé encara no havia sortit de Paris. Tessé va marxar sabent que arribaria tard, per convèncer Felip V de fer-se enrere del que ell anomenava *la "saillie d'un esprit malade"*, l'ocurrència d'un esperit malalt.⁴

Després de passar per Madrid, a presentar els seus respectes als joves reis Lluís i Lluïsa Elisabet, el mariscal Tessé va arribar a San Ildefonso, el 23 de febrer de 1724. En ple

---

¹ Baudrillart, t. II, p. 548, 549 i 563

² Veure el final del capítol d'aquesta tesi corresponent al 1723

³ Carta de Stanhope a lord Carteret, 16-I-1724, citada Coxe, t.III, p.44, a B, t. II, p. 553

⁴ Tessé a Morville, 29-I-1724, M.A.E., CP Espagne, t. 332, a Baudrillart, t. III, p. 25

hivern, el paratge on s'havia construït el palau, enmig del bosc, oferia la impressió d'incòmode aïllament, i d'estricta soledat; Tessé escrivia a Lluís XV, dient-li amb certa ironia, que li hauria semblat divertit, si estant de cacera, hagués vist l'espectacle que oferia un home, de certa edat, com era Tessé, dins una cadira de posta, tirada per sis bous, avançant per un camí que, alguns pagesos, obrien, a cop de pala, enmig de la neu.¹ La primera audiència que el mariscal va tenir amb els reis va durar dues hores, durant les quals els va trametre, respectuosament, que hauria estat desitjable que, el nét de Luis XIV, hagués pres la decisió d'abdicar d'acord amb el seu nebot Lluís XV, ja que els interessos d'ambdós països havien d'anar alhora. La reina va respondre que era una decisió meditada des de feia quatre anys, de la qual no es farien enrere.² L'ambaixador, canviant el to, va insistir dient que el rei de França esperava que els seus oncles no abandonessin del tot el govern de la monarquia, la qual cosa va semblar complaure a la reina; una estona més tard, Grimaldo, a soles amb Tessé li va dir: «*Le Roi n'est pas mort et je ne le suis pas non plus, ni j'ai dessein de mourir. Je ne puis pas vous en dire davantage.*»³ Segons Baudrillart, després de 5 dies a Espanya, Tessé -que ja havia visitat als nous reis a Madrid, i als emèrits a *San Ildefonso*- s'havia fet càrrec de la situació, en veure que, indirectament, Felip V continuaria manant; escrivia a Morville⁴ dient-li que calia fer l'impossible per que totes les decisions passessin pel rei Felip, i pel marquès de Grimaldo.⁵

Efectivament, malgrat que Lluís era el rei, Felip continuava manant, des de *San Ildefonso*: «*...no hubo más novedad en la Monarquía, y en todo el sistema de ella, sino mudar en el Trono personas, sin que se advirtiese otra mutación; y más que el nuevo Dominante todo lo consultaba con su padre; de forma que todavía quedaba en Balsaín el oráculo (...) el marqués de Grimaldo tenía casi la misma autoridad, con menor riesgo, porque no parecía ya su firma...*»⁶

Felip V i Elisabet s'havien instal·lat al palau de *La Granja de San Ildefonso*, pel setembre de 1723, tal com ho hem explicat amb detall en el capítol corresponent a aquest any.

---

¹ «*Lieu de retraite le plus sauvage et le moins bien placé pour la commodité qu'il y ait peut-être au monde, le spectacle d'un homme de mon âge et de mon état, enfermé dans sa chaise, conduite par six bœufs, avec des hommes qui faisaient le chemin au travers des neiges, n'aurait pas laissé de réjouir Votre Majesté, si elle s'était trouvée en chassant sur le passage d'un semblable cortège et d'élever quelques risées dans sa jeune cour...*» (Carta de Tessé a Lluís XV, M.A.E., CP Espagne, t. 332, fº 362 a Baudrillart, t. III, 26)

² «*Aucune réflexion n'avait échappé, et il y avait quatre ans que l'on y travaillait.*» (Baudrillart, III, p. 27)

³ M.A.E., CP Espagne, t. 333, fº 230, Tessé au Roi, 23 et 24 fevrier 1724, a Baudrillart, t. III, p. 27

⁴ Charles-Jean-Baptiste Fleuriau d'Armenoville, comte de Morville (Paris, 1686/1732) Home de confiança del duc d'Orleans, que, en morir el cardenal Dubois, va ocupar el càrrec de *Secrétaire d'État des Affaires étrangères*, del 10-VIII-1723 al 19-VIII-1727

⁵ «*Je répète qu'il faut faire l'impossible pour que toutes les décisions passent par le roi Philippe et par le marquis de Grimaldo.*» (Tessé au comte de Morville, 23 et 24-II-1724, M.A.E., CP Espagne, t.333, fº 344, a Baudrillart, t. III, p. 27)

⁶ San Felipe, t. II, 510

Allí vivien amb senzillesa,¹ tranquil·litat i santedat exemplar.² La seva cort estava formada pels treballadors que estaven acabant les obres del palau: jardiners i obrers, i també per uns quants servents, tots els quals tenien lliure accés al palau, mentre que als senyors se'ls prohibien les visites.³

Els membres de la casa de Felip V van passar al servei de la casa de Lluís I; excepte un reduït grup, d'unes seixanta persones, al front dels quals estava el seu *mayordomo mayor*, Valouse. Grimaldo, continuava al costat de Felip, com a secretari personal. El cercle més íntim els formaven, a més de Grimaldo i Valouse: Laura Piscatori, la princesa de Robecq i els pares Bermúdez i Francisco Guerra, confessors del rei i la reina respectivament. Bermúdez, de la mateixa manera que Daubenton, i els altres confessors de Felip V, en altres èpoques, tenia un enorme ascendent sobre el rei. Tessé deia al seu superior, el secretari d'assumptes estrangers Morville, que, a Espanya es deia "confessor", del que en altres llocs era el "primer ministre."⁴ Però, a part del rei, al qual sostenien uns veritables fonaments religiosos, tothom estava desesperat d'haver de viure en aquell desert.⁵

La vida que duïen els reis d'Espanya, en el seu retir de San Ildefonso, consistia en escoltar missa sovint, confessar i combregar els dies de festa, anar les tardes a visitar esglésies i convents dels voltants de Segòvia, o bé anar de cacera, o passejar pels jardins, o pel camp. Si feia mal temps, jugaven al billar. Al vespre, el rei s'estava una estona amb el confessor, pare Bermúdez (sense comptar amb les vegades que el feia cridar durant la resta del dia), i, a última hora, despatxava amb Grimaldo.⁶ Des que pel setembre de 1723, Felip i Elisabet s'havien instal·lat a San Ildefonso, els Infants vivien a Madrid, sota la tutela del príncep d'Astúries, poc després Lluís I, «...*quien se encargaba de dar cuenta diaria de su salud y actividades a Felipe e Isabel. Véanse no obstante, de vez en cuando, quedando establecido para ello un tuno que se observaba rigurosamente de manera que Don Luis, donde quiera que se hallase, bien fuera*

---

¹ Felip es reservava 200.000 pistoles per any, per a ell i la reina, i 300.000 per acabar les obres de San Ildefonso. Villars, *Vie du Maréchal duc de Villars...*, Moutard, Paris, 1784, vol. III, p. 119

² "Par les dernières lettres venues d'Espagne, on a eu avis de Saint Ildephonse que le Roy et la Reine qui ont fixé leur retraite, y jouissent d'une parfaite santé; que L. M. y vivent avec une simplicité, une douceur, une sainteté exemplaire, et une résignation parfaite..." (Suite de la clef, ou Journal historique sur les matières du tems... J.C., t. XVI, Paris, p. 273) "This retreat was his favorite village of Balsain, where he has expended no less than six million in the construction of the palace o St. Ildefonso..." (Coxet. II, p. 44)

³ "Leur Cour n'est présentement composée que des jardiniers, ouvriers, et de leur petit nombre de domestiques, qui ont tous un libre accès au palais, pendant que l'entrée en est comme interdite aux principaux seigneurs et dames qui ont voulu se présenter pour aller faire la Cour." (Suite de la clef, ou Journal historique sur les matières du tems... J.C., t. XVI, Paris, p. 273)

⁴ Tessé a Morville, 19-IV-1724, M.A.E., CP Espagne, t.334, fº 348 a Baudrillart, t. III, 27

⁵ "...qu'à part le Roi, qu'un fond véritable de religion soutenait et soutiendrait, tous étaient au désespoir de vivre en ce désert." (Tessé a Lluís XV, M.A.E., CP Espagne, t.333, fº 280 i 286 a Baudrillart, t. III, p. 27)

⁶ Observations sur la retraite du roi Philippe, M.A.E., CP Espagne, t.332, fº 362 a Baudrillart, t. III, 26

Aranjuez, San Lorenzo, el Pardo o Madrid, visitaba a los monarcas en San Ildefonso cada ocho o doce días, permaneciendo veinticuatro o cuarenta y ocho horas con ellos y regresando en seguida para dar lugar a que cumpliesen con la misma obligación la Princesa o los Infantes Don Fernando, Don Carlos, i Don Felipe...»¹ En realitat, quan els Infants volien visitar als seus pares, els havien de demanar permís a ells i a Lluís, per anar a San Ildefonso; quan se'ls concedia l'honor, hi anaven d'un en un, i mai es quedaven més d'una setmana.

El "senzill" retir dels reis d'Espanya va costar, segons Lemontey: «*Quarante millions de piastres, arrachés à la misère publique, avaient achevé sa retraite dans la solitude de Saint Ildephonse.*»² segons Coxe: «*This retreat was his favourite village of Balsain, where he had expended no less than six millions in the construction of the palace of St. Ildefonso...*»³ A més, segons San Felipe l'abdicació de Felip V: «*Obligava al rey Luis, y sus sucesores a cumplir los testamentos que hiciese el rey Phelipe y su muger la Reina Isabel, y a pagar las deudas de la Corona, que eran casi tres millones de pesos.*»⁴ Seguint San Felipe: «*...reservó para su mantenimiento 6.000 ducados y lo que fuese menester a concluir los jardines de Palacio.*»⁵ Sobre aquest punt Coxe diu: «*For his own privy purse, he reserved a yearly pension amounting to £ 120.000, to be continued to the queen after his decease; 20.000 to each of the three infants, and 10.000 to each of the infants, with a certain sum for the completion of the Building at St. Ildefonso.*»⁶

Respecte a l'estat d'ànim de Felip V, durant l'efímer regnat del seu fill Lluís, tenim el testimoni del marquès de San Felipe, home que coneixia bé al rei d'Espanya, al costat del qual havia lluitat en la guerra de Successió, i que havia dedicat al rei la seva obra *Comentarios de la guerra de España e Historia de su Rey Phelipe V*. Vicente Bacallar i Sanna, malgrat haver estat absent d'Espanya entre 1714 i 1723, anys en que va ser ambaixador a la república de Gènova, va indagar, més tard, per escriure les seves memòries, els aspectes que podien haver motivat l'abdicació del seu rei. Segons el seu criteri, els antecedents es troben en el 1722, any en que Felip V va patir unas "profundes melancolies" perquè no podia abastar els assumptes d'estat tot sol, i no es refiava de ningú per ajudar-lo.⁷ Per aquest motiu va preferir abdicar en el seu fill gran: «*..luchaba*

---

¹ Danvila, p.188

² *Oeuvres de P.E. Lemontey, Historire de la Régence*, Paulin Paris, 1832, t. VII, p. 110. Pierre Edouard Lémontey (Lyon, 14-I 1762/ Paris, 26-VI-1826)

³ Coxe, t. III, p. 43

⁴ San Felipe, t. II, 497

⁵ San Felipe, t. II, 496

⁶ de l'acta d'abdicació de Felip V a San Felipe t. IV, p. 272, citada a Coxe, t. III, p. 49

⁷ «*Hemos procurado, aunque ausentes, indagar esto...y hallamos, refiriéndonos al año veinte y dos...que el Rey padecía sobre profundísimas melancolías, una debilidad de cabeza, que le era imposible la grave, y continua aplicación del*

el Rey más con sus propios temores de errar, no pudiéndose vencer a fiarse totalmente de uno, ni de muchos, por lo qual había considerable atraso en los negocios de mayor entidad, pudiera resolverlos el Marqués de Grimaldo, pero tampoco quería hacerse cargo de todo, sin clara, y explícita deliberación del Rey, cuya melancolía crecía más, al paso que se aumentaban sus temores, e inacción, de lo que incurrió en desesperar de poder cumplir con su oficio sin peligro de error, ni de poderlo hacer todo (...) lo dexó alegre e intrépidamente todo fiado en la bondad, y prudencia del príncipe su hijo, que con el Consejo de los que para el Gabinete le dexaba, regiría bien la Monarquía...»¹

Considerem significatiu el paràgraf en el que San Felipe, afirma que: Felip V era conscient de la seva malaltia, i que la reina i el seu confessor, el pare Bermúdez, coneixedors del seu estat el van permetre abdicar, cosa de la qual el rei mai no es va penedir: «*Conoció verdaderamente el Rey su espiritual, y corporal enfermedad, y no hallando disuasión para esto el padre Bermúdez, que era del propio dictamen, y en la Reyna, que conocía la necesidad, en que el mismo Rey se había puesto, se lo dexaron executar (...) y quedó contento de ejecutarlo, sin haberse conocido señal alguna de arrepentimiento...*»² Malgrat aquesta contundent frase de San Felipe, costa de creure que Felip V alguna vegada s'hagués reconegut malalt.

Sobre els mesos precedents a l'abdicació tenim molt poca informació. Sabem que així que ses majestats es van instal·lar a *San Ildefonso*, pel setembre de 1723, es van reduir al mínim les cavallerisses, perquè «*...ya el Rey hasta el gusto de la caza iba perdiendo, amando solo la soledad i el retiro.*»³ Resulta estrany que deixés de sortir de cacera, quan ja vivia al nou palau, mentre que els anys abans, vivint ocasionalment a Balsain mentre es feien les obres, tenia per costum fer-ho, a diari. És fàcil sospitar que es trobava en un estat anímic molt baix. Però, per altre costat, en apropar-se el moment de fer efectiva l'abdicació, això és els darreres dies de desembre de 1723, i primers dies de gener de 1724, la depressió de Felip V no havia d'estar en una fase massa greu, ja que, de ser així, no hauria tingut prou esma, ni per endegar el projecte, ni per sostenir els esdeveniments posteriors.

Gobierno de tan vasto Imperio, era naturalmente implicado, y le asediaban los negocios, porque le obligaban a resolverlos, cosa pesadísima a su delicada conciencia, a su genio sospechoso, y de todos desconfiado, aun de sí mismo, y de su propio dictamen...” (San Felipe, t. II, 504)

¹ San Felipe, t. II, 505

² San Felipe, t. II, 506

³ San Felipe, t. II, 496

El problema sexual de Lluís, acabat de casar (del qual parlarem en el següent capítol), havia de cohibir algú tan tímid com Felip, i alhora havia de representar un greu problema d'Estat, donat que el tema de la descendència era l'única raó important dels matrimonis reials. Tampoc havien de resultar-li fàcils de suportar els tràngols que contínuament causava l'estrany comportament de la seva nora, i que requerien la seva intervenció, més del que ell hauria desitjat. Suposem que els mesos del regnat de Lluís I (16-I-1724/31-VIII-1724), Felip V va haver d'estar prou bé, ja que, com hem dit, des de San Ildefonso, va estar atent al que passava a la cort de Madrid, en tot moment, prenent part molt activa en el govern encara que de manera indirecta, i sempre utilitzant Grimaldo de mitjancer. Aquesta actitud havia de resultar-li ideal, perquè li permetia manar, sense tenir responsabilitat política directa, i sense haver de suportar les intrigues i pressions de la cort.

Hem mencionat que, a San Ildefonso, els reis d'Espanya, abans d'abdicar, vivien separats de tots els seus fills, els quals s'estaven, sota la tutela de Lluís, el més gran. Resulta un fet especialment estrany ja que, a finals de 1723, excepte Lluís que tenia 16 anys, els altres Infants eren molt petits: Ferran d'11 anys, Carles de 8, i Felip de 3. Maria Anna Victoria va viure a Versalles des de finals de 1721 fins al maig de 1725, perquè estava destinada a casar-se amb Lluís XV. No imaginem quin motiu podia justificar que visquessin lluny dels seus pares, als quals visitaven, d'un en un, per torns, i havent de demanar permís. O bé es tractava d'una qüestió de protocol, que desconeixem, o bé era perquè destorbaven al seu pare, que desitjava per sobre de tot estar sol, la qual cosa és habitual en els malalts depressius. Tessé en carta a Morville, del 5 de setembre de 1724,¹ -quan Felip V encara dubtava si tornar a regnar o no- diu que Elisabet va exclamar que si el rei tornava a regnar, i volia fer-ho des de San Ildefonso, ella portaria allí als seus fills.² Encertat o no, Tessé era del parer de que la reina no ho deia pel fet de no estar d'acord amb viure lluny dels Infants, sinó perquè volia apartar-los de la influència espanyola de la cort de Madrid, dels ministres espanyols, i de la possibilitat de que quedessin sota la influència d'un confessor espanyol Bermúdez. Elisabet Felip podia permetre que els espanyols manipulessin a Ferran, però no a Carles ni a Felip.

Sabem que, a finals d'abril de 1724, Felip V va patir una artritis de genoll, que el va tenir immobilitzat, i patint, bastants dies, la qual cosa no devia d'ajudar gens a millorar el seu estat d'ànim. Així li ho deia la reina al seu fill Carles que s'estava a Madrid: «*Nous avons*

---

¹ M.A.E., CP Espagne, t. 336, fº 13

² «*Si nous allons à Saint-Ildefonse, s'était-elle écriée, je suis résolue d'emmener mes deux enfants. Le roi fera ce qu'il voudra de son Infant Don Ferdinand, que vraisemblablement il laissera aux espagnols, qui l'empoisonneront des mauvais conseils et le tueront comme l'autre en lui laissant faire tout ce qu'il a voulu.*» (Baudrillart, t. III, p. 91)

*reçu avec bien du plaisir, mon très cher fils, Votre lettre d'hier dans laquelle vous nous souhaitez le jour de St. Philippe. Le Roy ne peut pas écrire parce qu'il a une fluxion au genou, il vous embrasse. Priez Dieu pour qu'il le faut bien tost guérir. Soyez toujours bien sage, si vous voulez faire plaisir à une mère qui vous aime très tendrement, et vous embrasse de mesme. Elisabeth. À S. Ildephonso ce 1er May 1724.»*¹

Malgrat que per aquell temps, el primer metge de cambra de Felip V era l'irlandès Dr. Higgens,² aquest devia de cridar a consulta al pamesà Giuseppe Cervi³ que aleshores vivia a Madrid, on ostentava el càrrec de "*protomedico de Castilla.*"⁴ Sabem que va arribar a Madrid, per ordre del duc de Parma, per tractar al rei Felip durant la greu crisi que va patir aquell any, es va quedar a la cort en qualitat de metge de cambra de la reina Elisabet I, quan els reis, després de l'abdicació van marxar a San Ildefonso, els va acompanyar en qualitat de primer metge de cambra del rei.

Cervi, en 9 cartes dirigides a Orendain, secretari d'Estat de Lluís I, escrites del 20 d'abril al 12 de maig de 1724,⁵ informava des de San Ildefonso, al jove rei, que s'estava a Madrid, sobre la salut del seu pare. D'aquestes cartes reproduïm només els passatges amb contingut mèdic:

«San Ildefonso, (20) Aprile 1724

Essendo souvogiunda una, benché legger, novità ala salute del Re Padre, ho stimato mio debito portarne ( ) mezzo di V. M. la notizia alla M. del Re ( ) La notte passata la M. di questo Re fu sorpreso di febbre...»

---

¹ Carta d'Elisabet de Farnese al seu fill l'Infant Carles, A.H.N., Estado, 2732

² Dr. Higgens, o Higgins, Inguiens. Aquest nom l'hem trobat escrit amb diferents grafies, sense poder aclarir quina és la correcta. Va ser nomenat primer metge de cambra de Felip V el 11-IV-1715, substituïnt a Burlet en el càrrec i el 24-XI-1717 va ser també president del *Protomedicator de Castilla*, fins el 1729. Saint Simon parla molt bé d'ell en el tom 19, c. I., i escriu el seu cognom : Hyghens.

³ Dr. Giuseppe Cervi (Parma, 14-X-1663/Madrid, 25-I-1748) Primer metge de cambra de la reina Elisabet des del 4-II-1718, va passar al servei de Felip V el 1-II-1724. Fins 1746 va ser president del Protomedicator. [(María Soledad Campos Díez, *El real tribunal del Protomedicato castellano (siglos XVI- XIX)*, Ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Cuenca, 1999, p. 383]

⁴ El Tribunal del *Protomedicator de Castilla* era un organisme, que funcionava des dels temps de Felip II. El formaven tres *protomedicos*, encarregats d'exercir com a metges de càmera pels reis, i tres *examinadores*. Tots ells avaluaven i facultaven, als aspirants que ho desitgessin, exercir la medicina. (*El real tribunal del protomedicato castellano. Siglos XIV-XIX*, María Soledad Campos Díez, Ed. de la Universidad de castilla-La Mancha, Monografias, 25, 1999, p. 136)

⁵ A.H.N., Estado 2531, exp. 39 a 47

«San Ildefonso, 2 Maggio 1724

...circa la metà della scorsa notte, continuò con gl'incomodi accennati con la mia di ieri, quando apertesì il tumore formato nella rodilla¹ è d'uscita bastante materia, si calmò il dolore, si mitigò la febbre, e S. M. passò il resto della notte fine a questa mattina...»

«San Ildefonso, 4 Maggio 1724

...tutto il giorno di oggi molto allegavita anche da il dolore de la pierna e della rodillia da la quale continua ad uscire bastante materia...»

«San Ildefonso, 5 Maggio 1724

...ha goduto tutto il desiderabile riposo nella scorsa notte, si mantiene senza febbre, ed il polso acquista sempre maggior vigore. Dal tumore esce minor materia, ed di miglior qualità, è più concotta, ed move la pierna⁵ con libertà, ed quasi senza dolore...»

«San Ildefonso, 6 Maggio 1724

..il riposo de la notte passata è stato quietissimo, il polso si mantiene non solo libero dalla febbre ma ogni di più si va' rinvigorendo. Il male della rodillia anch'egli si va riducendo allo stato naturale, e se non fosse il riguardo necessario per l'intera cura di questa sarete in stato, la Magesta Sua di lasciare qualche ore il letto...»

«San Ildefonso, 7 Maggio 1724

Prosegue la Reale Maestà Il Ré nell'accurato miglioramento, e per quello che mira la febbre, l'appetito, il riposo e d'altre naturale operazioni si trova, grazia a Dio, restituito quasi nello stato della primiera salute. Resta solamente la cura della rodillia. ( ) sera scoperta qualche maggior durezza nella parte superiore del tumore aperto, ed ne ( ) qualche maggior copia di materia, ma (ferrosa) ma senza dolore, solamente con apparenza di tunicamento...»

«San Ildefonso, 8 Maggio 1724

...perfetta salute la quale ogni giorno più si va avanzando con acquisto di forze, ed'aggiustatezza di polso, anche della rodillia oggi si porta meglio essendo minore la durezza che ieri si era osservata. E si può sperare che quanto prima si possa permettersi lasciare il letto...»

---

¹ Malgrat escriure en italià, el Dr. Cervi parla de la "pierna" i de la "rodilla"; pensem que ho fa per no dir "gamba" i "ginocchio", mots italians els quals, en llengua espanyola, podrien causar confusió el primer, i estranyesa el segon.

«San Ildefonso, 9 Maggio 1724

Già la Maiesta del Re, che Dio guardi, a cominciato a lasciare il letto, essendo stato ( ) questa tarde lo spazio di un ora bona, senza nessuno incomodo, ne dolore, del male della rodillia. La scorsa è stata tutta quietissima, come pure tutto il giorno di oggi...»

«San Ildefonso, 12 Maggio 1724

La salute de la Questa Real Maestà si va sempre più perfezionando. Ogni giorno sta per qualche tempo levato del letto, e sempre con maggior vigore, e di forze, e di sodezza della rodillia, che anch'essa si va riducendo allo stato naturale....»

CONSIDERACIONS MÈDIQUES

PATOLOGIA ARTRÍTICA

Resumint, direm que Felip V el dia 20 d'abril va presentar una tumoració al genoll,¹ acompanyada de dolor i febre: es tractava d'un abscess.² El 2 de maig, es va produir la supuració espontània de l'abscess (apostema), moment a partir del qual el dolor i la febre van començar a disminuir, com es natural en aquest tipus de processos.

Pel que el Dr. Cervi exposa, podem deduir que Felip V patia d'una artritis de genoll, d'origen gotós,³ que va produir l'aparició d'un "tofus",⁴ el qual va drenar de manera espontània. L'evolució, bastant ràpida de l'abscess, confirma la sospita del seu origen gotós, ja que d'haver estat infecció hauria drenat amb més lentitud, i probablement ho hauria fet deixant una fístula. Aquest episodi, a més de causar-li dolor i febre, el va obligar a tenir la cama immobilitzada, això és a estar-se al llit durant, al menys, tres setmanes.

En el context del seu TRASTORN BIPOLAR II, l'EPISODI DEPRESSIU que havia començat el 1716, molt probablement no va remetre mai, només fluctuava en intensitat, i es veia incrementat, ocasionalment, per característiques d'ansietat, melancòliques o psicòtiques.

---

¹ En les cartes del Dr. Cervi no consta si era el genoll dret o l'esquerre.

² Acumulació de pus en un teixit orgànic.

³ Gota: Malaltia caracteritzada per crisis inflamatòries, molt doloroses, de les parts fibroses i lligamentoses de les articulacions, en les quals es formen dipòsits de cristalls d'àcid úric.

⁴ Tofus: Concreció formada per l'agregació de cristalls d'urat monosòdic, que es diposita al voltant d'algunes articulacions, en aquells que pateixen de gota.

Tal com havia manifestat la reina, la idea de l'abdicació s'havia instal·lat en el pensament de Felip V, durant la campanya de Navarra, la primavera del 1719, per causa del dolor que li havia causat que França li declarés la guerra. Pel juliol de 1720, Felip V es va decidir a escriure els "vots d'abdicació".

Per al marquès de San Felipe els antecedents de l'abdicació s'han de buscar en el 1722, quan el govern va quedar gaire bé paralitzat, en no sentir-se el rei capaç de governar tot sol, i no refiar-se de ningú va preferir abdicar en el seu fill. Recordem que després després de despatxar Alberoni, Felip V havia decidit governar sol, però en realitat es va ocupar en les obres de San Ildefonso, deixant Grimaldo, al càrrec de tot.

Fos en el moment que fos, l'abdicació es va convertir en la idea obsessiva més persistent del seu trastorn. En va tenir altres, que es repetien sovint, com la de la por a ser enverinat amb la roba interior, o la de fer prevaldre la seva autoritat, en situacions sense importància, o absurdes; però l'abdicació va ser, fins al final, la més pertinaç. Una vegada acomplert el seu propòsit, el seu estat d'ànim devia de millorar perquè, durant els gaire bé vuit mesos del regnat del seu fill Lluís va tenir, com també hem comentat, prou empenta per dirigir la monarquia des de San Ildefonso, amb Grimaldo fent de mitjancer entre ell i Orendain, que era el secretari d'estat del seu fill. Aquest rol de manar des de l'ombra, sabent que la responsabilitat la tenien "altres" ja li anava bé, perquè alleujava la seva por d'equivocar-se. Una vegada aconseguit el seu propòsit, per a ell va haver de ser terrible, haver de tornar a regnar.

9. 2. - LLUÍS I REI D'ESPANYA (15-I-1724/31-VIII-1724)

«En fin, por el Rey Luis I se alzó el pendón, con la acostumbrada solemnidad, el día 9 de Febrero...»¹

«Entonces el rey de armas más antiguo dijo por tres veces: “silencio”, y otras tres: “Oíd”, y tremolando el estandarte proclamó con su fuerte voz: “Castilla, Castilla, Castilla, por el Rey Nuestro Señor Don Luís Primero que Dios guarde”, a lo que el pueblo respondió con entusiastas y repetidos vivas, acompañados de todos los instrumentos militares, mientras el soberano saludaba emocionado desde el balcón.»²

L'INFANT LLUÍS COM A PRÍncep D'ASTÚRIES
JEAN RANC 1723

---

¹ San Felipe, t. II, 510

² Danvila, p. 236

Lluís Borbó, fill primogènit de Felip V i la seva primera esposa, Maria Lluïsa de Savoia, havia nascut el 25 de setembre de 1707. Sobre la seva persona s'ha escrit poc; la seva vida i el seu regnat van ser tan breus que no permeten gaires disquisicions. Alfonso Danvila y Bruguero,¹ en la seva complerta i minuciosa biografia de Lluís i la seva esposa, Lluïsa Isabel d'Orlenas, no ofereix gaire comentaris sobre la vessant política d'aquest regnat, probablement perquè no hi ha gaire a dir en aquest aspecte. San Felipe, Saint Simon, i els ambaixadors francesos i anglesos, presents a Espanya en el temps de Lluís I, també ens donen d'ell molta més informació personal que no política. No és estrany. A Madrid, els secretaris del nou govern, pretenien actuar de manera independent,² però les decisions importants es prenen des de San Ildefonso; on el rei emèrit comptava amb Grimaldo com a intermediari, en contacte permanent amb el *Secretario de Estado*, del jove monarca, Joan Baptista Orendain, el qual havia format part del gabinet de Felip V. De tota manera l'ambaixador Tessé, no atribuïa a Lluís gaires dots de comandament, ni gaire capacitat ni interès pels assumptes d'Estat: «*Je le crois peu sensible à sa gloire, ni au gouvernement, ni avoir ouverture d'esprit pour les affaires.*»³

«*Il est for timide, beaucoup trop grave, et très ignorant.*»⁴ Deia d'ell l'ambaixador de França a Espanya Paul-Hyppolyte de Beauvilliers,⁵ el 1715, quan Lluís encara no tenia vuit anys. Alberoni, pot ser induït per la seva enemistat amb la princesa dels Ursins, - la qual es vantava d'haver estat l'educadora del príncep, fins que va tenir edat de "*passer aux homes*"⁶ - deia amb la seva peculiar malícia, que l'educació del príncep havia estat vergonyosament descuidada. Els seus únics companys d'infantesa havien sigut els dos fills de la modista de la difunta reina; l'havia ensenyat a llegir el cirurgià de la princesa dels Ursins, mentre una dona vigilava l'escriptura i el catecisme del noi.⁷ No sabem si durant la infantesa va ser com deia Alberoni; però el que sí és cert és que, a partir del 1715, Lluís va tenir de preceptor al cardenal del Giudice, i com a cap d'estudis el pare jesuïta Lambroussel.⁸

---

¹ Alfonso Danvila y Bruguero (Madrid 1879/Paris ?, 1945) Abocat, escriptor, i diplomàtic de carrera amb destí a La Habana, Montevideo i Buenos Aires. És l'autor d'una biografia de Lluís I: *El reinado relámpago. Luís i Luisa isabel de Orleans (1707-1742)* Espasa Calpe, Madrid, 1952

² "*Bien que l'on travaille malicieusement à Madrid à faire penser au jeune roi qu'il doit gouverner indépendamment de son père, jamais ils n'en viendront à bout dans les choses essentielles.*" Tessé, 5-VI-1722, M.A.E., CP Espagne, t. 335

³ Tessé, 8-VI-1722, M.A.E., CP Espagne, t. 335

⁴ Saint Aignan a Lluís XIV, 17-II-1715, M.A.E., CP Espagne, t. 239, fº 24, a Danvila 83

⁵ Paul-Hyppolyte de Beauvilliers (Paris, 1684/lbid., 1776) germanastre de Paul de Beauvilliers (1648/1714) el qual havia estat *gouvernant des fils de France*, durant la primera joventut de Felip V i els seus dos germans.

⁶ Era costum a França entre els prínceps, i nobles de primer rang, mascles, quan complien els 7 anys deixaven de ser educats per dides i governantes, i passaven a ser pupil·lats per homes.

⁷ Armstrong, E., p. 51, a Danvila, 84

⁸ Danvila, p. 84

Com hem explicat, en el capítol corresponent, l'any 1716 van córrer rumors de que la salut del jove príncep era feble, que era possible que patís la mateixa malaltia que havia acabat amb la vida de la seva mare. Tan era el que es deia perquè, aleshores, pocs metges sabien que Maria Lluïsa havia mort per una tuberculosi limfàtica, això és una malaltia infecciosa, que res tenia a veure amb l'herència. En realitat el noi estava sa, però la remor deia que anar de cacera pels boscos, com Lluís i Felip ho feien gairebé a diari, perjudicava la seva delicada salut.¹ Més endavant, també van córrer rumors de que la reina Elisabet no l'estimava, que li volia mal, i que ell, Lluís, i el seu germà Ferran, tenien mala relació amb els seus germanastres petits: Carles, Mariana, i Felip. La correspondència entre els germanastres² desmenteix aquestes enraonies. Alguns ambaixadors francesos assenyalaven, en els seus informes, que era un noi delicat de salut i tímid, però, d'altra banda, les gasetes d'aquell temps constaten que el noi a més d'anar de cacera, acostumava jugar al mallo, a la pilota i li agradava ballar, passava moltes estones l'aire lliure, i, en resum, havia crescut en un ambient sa, i s'havia desenvolupat correctament.³

Respecte a la suposada timidesa de Lluís I, es pregunta Danvila si no era una actitud destinada a amagar els seus sentiments, davant els estranys, o a evitar indiscrecions, que poguessin desagradar al seu pare, o perjudicar la seva reputació, davant la seva gelosíssima madrastra. «*El primogénito de Doña María Luisa había heredado de su augusta madre el don de agradar, de hacerse simpático a cuantos llegaban a su presencia, de inspirar al pueblo un afecto sin límites, que se exteriorizaba en mil formas y que, lejos de desaparecer con los años, parecía aumentar a medida que el niño iba convirtiéndose en mozo (...) En la memoria de ésta y en la persona de su hijo, veía España encarnado el principio nacionalista y el espíritu netamente español del que parecía alejarse más y más la nueva política de Felipe V, desde su segundo matrimonio.*»⁴ No dubtem de que el sentiment del poble fos el que expressa Danvila, ni de que Lluís gaudís, a Espanya, de la mateixa popularitat que la seva mare, per ser fill seu i perquè havia nascut al país; però entre Maria Lluïsa i Elisabet no veiem més diferència que la del seu tarannà; la seva peculiar idiosincràsia va fer que la primera fos sempre estimada pel poble, i la segona no. Respecte al “*principio nacionalista*” al qual al·ludeix Danvila, ens inclinem a pensar que es ell qui es deixa influir pel seu propi patriotisme, ja que no sabem quina diferència podia veure el poble, entre una savoiana,

---

¹ “...les chasses outrés par le froid de la fin de mars au pied des montagnes glacées de l'Escurial, où le Prince des Asturies, si jeune et si délicat, suivoit toujours le roi son père.” (SS t VIII)

² A.H.N., Estado 2747, a Danvila, p. 258, i A.G.P. Sección Histórica, caja 34, exp. 80

³ Danvila, p. 256

⁴ Danvila, p. 131

i una pamesana; a Espanya les dues reines eren tan estrangeres com el seu marit. Felip V va ser sempre tan francès que, en família, mai va deixar de parlar la seva llengua nativa, tant amb les seves dues esposes, com amb els seus fills i nets; així ho demostren les correspondències que hem trobat d'ell i de tots els membres de la família, entre ells, al llarg de les seves vides.

Saint Simon va conèixer l'Infant Lluís, quan era Príncep d'Astúries, el 22 de Novembre de 1721, l'endemà d'arribar a la cort de Madrid per signar el contracte del seu compromís matrimonial amb la filla del Regent; aquestes són les seves afalagadores impressions: «...*le roi (Felip V) me fit rappeler pour voir le prince des Asturies (...) Je le trouvai grand, et véritablement fait à peindre; blond et de beaux cheveux, le teint blanc avec de la couleur, le visage long, mais agréable, les yeux beaux, mais trop près du nez: je lui trouvai beaucoup de grâce et de politesse.*»¹

Fins aquí hem reproduït aquells testimonis que ens donen, de Lluís I, una descripció física; San Felipe s'esplaia una mica més, encara que sigui per lloar-lo: «...*las adorables prendas del Rey, que sobre ser de gentil aspecto, y bien detallado, tenía un trato amabilísimo; y como se había criado con los españoles, se empezaba a rozar con los grandes a los cuales favorecía en el exterior mucho más que su padre. Era sumamente liberal, magnánimo, e inclinado a complacer a todos. Ni la libertad de Rey le había contaminado la voluntad, con solo tener diecisiete años, pues no se le descubría vicio alguno, antes grande aplicación al despacho, y deseo de aprender, y acertar. Comprendía muy bien pero no tenía edad para resolver, y su más alegado era Don Juan Bautista Orendain, Secretario del Despacho Universal de Estado. Estaba inclinado a la pintura, y designaba medianamente. Bailaba con el mayor primor y era gentilísimo.*»²

Coxe, basant-se en l'opinió de l'ambaixador angles Stanhope, diu: «*Not deficient in abilities, if they had been properly called forth and directed, he was not averse to science; and possessed a taste for the polite and liberal arts. He was elegant in person; in address and manner strikingly contrasted with the cold, stiff, and reserved deportment of his father; he excelled in personal accomplishments, and tempered the Spanish gravity with the captivating affability of the bourbon family.*»³

---

¹ Saint Simon, t. XVIII, c. 12

² San Felipe, t. II, p. 421

³ Mr. Stanhope's dispatch to lord Catered, April, 15, 1724, Harrington papers, a Coxe, t. III, p. 56.

L'ambaixador francès René Froulay de Tessé, que pel juliol de 1724 ja coneixia bastant bé al jove rei, escrivia al *secrétaire d'État d'Affaires étrangères* Fleriau de Morville, parlant-li del príncep d'Astúries en aquests termes: «...*la sorte dont il a été élevé, une timidité naturelle, une paresse à parler, des scrupules sur les partis qu'il doit prendre, une justice religieuse dont on lui a donné l'austérité des principes, un usage d'être renfermé sans se communiquer à qui que ce soit, un fonds de religion qui n'a encore été attaqué par nul désir ni passion, une volonté qui le porte à désirer que tout aille bien, sans avoir encore la force d'en rapprocher les moyens, une défiance naturelle de quasi tous ceux qui l'approchent, tout cela forme dans ce prince un nuage d'indécision que le temps, l'esprit qu'il a bon et les conjonctures pourront dissiper; mais nous ne sommes pas encore la!*»¹ «Tessé constate l'excessif attachement du roi pour ses parents.»² Tessé opinava que Lluís era tímid com el seu cosí, i que aquesta timidesa li produïa: «...*la misma dificultad de hablar que ataca a la garganta del Rey nuestro Señor (Lluís XV) se encuentra en éste, "comme deux prunnes."*»

En el transcurs dels anys d'adolescència Lluís havia anat canviant: «*La fama de indecisión y timidez que hasta entonces acompañara su nombre parecía próxima a disiparse por completo, permitiéndole mostrar su verdadera personalidad, más semejante a la de su abuelo materno, Víctor Amadeo de Savoya, que a la de Felipe V. Cuantos tenían acceso con él aseguraban que no era tonto, ni mucho menos, aunque sí muy reservado, y muy consciente de su dignidad real. En la intimidad de la que muy pocos disfrutaban resultaba alegre y dicharachero, expresándose siempre en castellano, y gustando de expresar algunas frases populares en la conversación (...)* Aunque no muy afecto al trabajo, por haber vivido alejado de él, hasta hacía poco, parecía irse aficionando a los negocios, y escuchaba paciente las explicaciones de sus ministros. Por último la religión en el monarca era tan sincera como el amor y el respeto que por su padre sentía.»³

Lluís estava casat amb Lluïsa Elisabet d'Orleans,⁴ per poders des del novembre de 1721 i, per l'església, des del 21 de gener de 1722.⁵ D'ella existeix bastanta informació, segurament perquè va ser una noia conflictiva que, mentre va viure, tant a la cort espanyola, com a la francesa, només va crear problemes. Segons deia la seva avia

---

¹ Tessé a Morville, 6-VII-1724, a *Les filles du Régent, La Reine d'Espagne*, p.307

² Tessé a Morville, 6-VII-1724, a *Les filles du Régent, La Reine d'Espagne*, p.307. n.p.p. 1

³ Danvila, 322, 323

⁴ Lluïsa Elisabet d'Orleans, Mlle. de Montpensier (11-XII-1709/16-VI-1742) sisena filla de Felip II d'Orleans, el regent de França, i la seva esposa Francesca Maria de Borbó (filla natural, legitimada, de Lluís XIV, i Mme. de Montespan)

⁵ *Mémoires et lettres du Marechal de Tessé*, Treuttel et Würtz, Paris, 1806, t. II, p. 361

paterna, Elisabet Carlota del Palatinat, duquessa d'Orleans: no es podia dir que Lluïsa Elisabet fos lletja, tenia bonics ulls, la pell fina i blanca, el nas ben fet, malgrat que una mica estret, i la boca petita. Però per la seva manera de fer, ja fos parlar, menjar, o beure, incomodava; era la persona més desagradable que havia vist en la seva vida. Potser per això, quan es van dir adéu, cap de les dues va deixar caure una sola llàgrima.¹

LLUÍS I D'ESPANYA I LA REINA CONSORT MARIA LLUÏSA D'ORLEANS
RETRATS DE JEAN RANC (1724) MUSEU DE EL PRADO, MADRID

El contracte de casament de Lluís i Lluïsa Elisabet s'havia signat a Paris, el 15 de Novembre de 1721, pocs abans de signar-se a Madrid.² Tres dies després la nena abandonava el seu país. El 9 de gener de 1722, a la "isla de los Faisanes", pels franceos "île de la Conférence", condomini francoespanyol, en aigües del riu Bidasoa, es va celebrar el bescanvi de les princeses: les filles del Regent, compromeses amb els infants Lluís i Carles, passaven a Espanya, i la Infanta Marianna Victoria, acompanyada per Madame de Ventadour, aniria cap a Paris, on l'educarien per ser reina de França, arribat

¹ "On ne peut pas dire que Mlle. de Montpensier soit laide; elle a de jolis yeux, la peau fine et blanche, le nez bien fait (quoique un peu mince, la bouche fort petite. Avec tout cela, c'est la personne la plus désagréable que j'aie vue de ma vie; dans toutes ses façons d'agir, qu'elle parle, qu'elle mange, qu'elle boive, elle vous impatiente; aussi n'ai-je pas versé de larmes, ni elle non plus, quand nous nous sommes dit adieu." Carta d'Elisabet Carlota del Palatinat, duquessa d'Orleans, a la langravina Lluïsa, del 6-XII-1721, a. Baudrillart, t. II, n.p.p.1, p. 501, i Danvila 156.

² Saint Simon, t. XVIII, ch. 15

el moment del seu casament amb Lluís XV. ¹ Volem assenyalar que, quan a primers de 1721, el Regent va accedir a casar la seva filla amb el príncep d'Astúries, no sabia que el rei d'Espanya ja pensava en abdicar; l'estiu de 1720 Felip i Elisabet ja havien signat els dos primers documents de compromís d'abdicar.²

Els prínceps d'Astúries, Lluís de Borbó i Lluïsa Elisabet d'Orleans es van veure per primera vegada el 19 de gener de 1722, a Cogollos, petit poble de la província de Burgos, on els reis d'Espanya s'havien traslladat només per conèixer-la.³ La cerimònia religiosa del casament, es va celebrar l'endemà a Lerma, a la capella del palau dels ducs de la vila.⁴ La princesa acabava de complir 13 anys, i l'Infant, encara no en tenia 15. Per causa de la joventut de la parella, es va convenir que no cohabitarien fins que els reis d'Espanya ho trobessin convenient.

A finals del 1722, també s'havien compromès oficialment els germans respectius dels prínceps d'Astúries: l'Infant Carles de Borbó Farnese, i *Mlle. de Beaujolais*,⁵ setena filla dels ducs d'Orleans, la van anar a rebre els reis d'Espanya a Buitrago el 15 de febrer de 1723 ⁶; el mateix dia la reina Elisabet deia per carta al Regent que el nen de 7 anys, i la nena de 8, s'havien fet amics inseparables des del primer moment.⁷ Ella era bonica i, al contrari que la seva germana, era encantadora.⁸ Quan pel maig de 1725, per causa del trencament del compromís matrimonial, entre Lluís XV i Mariana Victoria Borbó Farnese, Lluïsa Elisabet i Felipina Elisabet van ser retornades a França, a la cort espanyola tothom va quedar tan alleujat per la marxa de la reina vídua, com entristit per la marxa de Felipina. Aquesta, una vegada a Paris, instal·lada al palau de Bagnolet, va esperar reprendre la relació amb Carles, fins que la verola va acabar amb la seva vida, quan encara no tenia 20 anys.⁹

Sobre l'esposa de Lluís I, existeix el dubte de si el seu el caràcter, i el seu excèntric comportament, eren conseqüència de la seva curta edat i de la mala educació, com creien a França, o bé d'un possible desordre mental, com es va començar a sospitar a la cort de Madrid, en córrer el temps. Segons informava el mariscal Tessé, en la seva correspondència diplomàtica, les actituds poc convencionals de la princesa es van

---

¹ Danvila, 157

² Veure capítol 10. 1 - VOTS D'ABDICACIÓ

³ Danvila, 161

⁴ Danvila, p. 162-163

⁵ Felipina Elisabet d'Orleans (18-XII-1714/21-V-1734)

⁶ Danvila, 186

⁷ M.A.E., CP Epagne, t. 230, Elisabet Farnese al Regent 16-II-1723

⁸ Danvila, p. 185-188

⁹ *Suite de la clef, ou Journal historique sur les matières du tems...*t. XVI, 1724, p. 308

aguditzar, a partir de 1724; en paraules de Danvila: «*Lo cierto es que durante los dos años que fue Princesa de Asturias, no mostró por completo la hija del Regente todos sus defectos, limitándose sus pecados a niñerías simplemente criticables o a groserías análogas a la de la famosa audiencia de Saint Simon...*»¹ Danvila es refereix al relat que fa Saint Simon de la seva cerimònia oficial d'acomiadament, el dia 21 de març de 1722, quan la princesa, davant del duc i de tota la cort, no va dir ni una paraula, però va eructar tres sonores vegades amb absoluta impassibilitat.²

Efectivament, Lluïsa Elisabet, des que va arribar a Espanya, es va mostrar tal com era: capriciosa i gens dòcil. Per exemple es va negar a dir una sola paraula en la seva presentació als ambaixadors de França, Maulèvrier i Saint Simon.³ També es va negar a assistir al ball de celebració de la seva arribada a la cort espanyola, sense al·legar cap motiu; més tard es va saber que no sabia ballar, i no tenia gràcia per fer-ho.⁴ Sembla evident que, si més no, Lluïsa Elisabet era una criatura consentida, molt mal criada, i sobre tot molt desinhibida: el seu comportament no era precisament el que s'esperava d'una princesa. Vist des de Paris no resultava tan estrany, més si es te en compte que tenia 14 anys, un fort caràcter, i una pèssima educació. Com deia Tessé: «*La reine est un papier blanc mal plié.*»⁵

Felip V, coneixedor de les ànsies sexuals del seu fill, va decidir que el dia 25 d'agost de 1723, dia en que Lluís havia de complir 16 anys, permetria consumir el matrimoni a la jove parella. La correspondència diplomàtica⁶ revela que, arribat el dia, els reis es van traslladar a El Escorial; allí els prínceps els esperaven amb impaciència i es va efectuar una mena de cerimònia oficial d'aparellament.⁷ L'endemà els joves semblaven contents.⁸ Però a l'A.H.N. es guarden 4 cartes autògrafes de Lluís I a Felip V⁹, sense datar, però suposadament del mes d'agost de 1723, en les que Lluís demana consells sexuals al seu pare. Felip li va respondre que es deixés guiar per la seva dona. Resulta estrany i entenedor comprovar, per les paraules de Lluís a Felip, que ningú s'havia

---

¹ Danvila, 198

² «...à l'audience de la princesse des Asturies... Elle me regarda et me lâcha un rot à faire retentir la chambre. Ma surprise fut telle que je demeurai confondu. Un second partit aussi bruyant que le premier. J'en perdis contenance et tout moyen de m'empêcher de rire; et jetant les yeux à droite et à gauche, je les vis tous, leurs mains sur leur bouche, et leurs épaules qui allaient. Enfin un troisième, plus fort encore que les deux premiers, mit tous les assistants en désarroi et moi en fuite avec tout ce qui m'accompagnait, avec des éclats de rire...» (Saint Simon, t. 19, ch. 12)

³ Danvila, 162

⁴ Danvila p. 169

⁵ Danvila, 317

⁶ Carta de Stalpart a Dubois a *Les filles du Régent*, La reine d'Espagne, p. 287

⁷ Danvila, 194

⁸ M.A.E., CP Espagne, t. 330

⁹ A.H.N. Estado, 2524

encarregat d'alliçonar als jovenets: «*Je suis bien fasché de votre gutte* ¹*parce que je ne puis vous communiquer mes doutes, et c'est pour cela que je vous écris; car hier au soir je dis à la Princesse ce que vous m'aviez dit et elle me dit qu'elle ne scavoit pas non plus ce qu'il faut faire parce que on ne luy avoit dit qu'à demi-mot.*» ²

Per la tardor de 1723 Lluís va visitar als seus pares a Valsain, i des d'aquell moment, es va fer més freqüent la correspondència entre pare i fill; probablement el motiu principal era la consulta en matèria de sexe. Uns mesos més tard, el 4 d'octubre de 1723, l'encarregat de l'ambaixada francesa, Mr. de Coulanges, escrivia al cardenal Dubois: «*On dit que M. le Prince des Asturies témoigne autant d'empressement et d'attention à la princesse qu'elle paraît avoir d'indifférence, ou plutôt d'indolence.*»³ El doctor Higguins, primer metge de cambra de Lluís I, va dir que estava segur de no havia passat res entre ells.⁴ Es deia que després de 8 mesos de matrimoni, aquest encara no s'havia consumat. Tessé escrivia a Paris dient que els joves reis dormien en el mateix llit, només per les aparences, donat que a Espanya es creia que només un home excomunicat dormia sol, en un llit a part del de la seva dona.⁵

A finals de gener de 1724, quan Lluïsa Elisabet ja era reina, la seva conducta va empitjorar, així ho deia Tessé: «*...solo en 1724, es cuando empieza a manifestarse aquella serie de inverosímiles caprichos que motivaron el alejamiento y hasta la enemistad de Luis I*»⁶ Segons el mariscal la jove reina mostrava gran indiferència envers al seu marit, i menyspreu per les persones de classe inferior a la seva, això volia dir tothom. No menjava quan estava amb el rei, però si amb les seves dames de companyia, amb les quals jugava despullada a un joc, un tant vexatori, anomenat "*la broche-en-cul*"⁷. La reina anava de mal en pitjor, bevia més del compte, es passejava tot el dia en "*robe de chambre*", i, fins i tot, un dia, així vestida, es va posar a netejar els vidres d'una galeria, des de on tothom la podia veure. Lluís l'advertia constantment de que el seu no era el comportament d'una reina, però ella persistia en provocar escàndol, fins al punt d'arribar a acusar falsament al "*mayordomo de semana*" d'haver-la ultratjat, per la qual cosa el pobre home va ser despatxat.⁸ Baudrillart diu: «*Elle était profondément malade*

---

¹ Felip V patia recurrents crisis de gota, com veurem al capítol L'ABDICACIÓ

² 4 cartes sense firmar del rei Lluís I a Felip V, a l' A.H.N., Estado, 2524, a Danvila p. 194

³ M.A.E., CP Espagne, t. 331, fº 26

⁴ Danvila, p.311

⁵ «*...tout le monde est persuadé qu'il ne couchait avec la reine que parce qu'en Espagne l'on croiroit un homme excommunié qui ferait lit à part. Il s'est tous les jours levé une heure plus tard depuis qu'il couche seul.*» (Danvila, p. 339)

⁶ Danvila, p. 198

⁷ Danvila, p. 294, n.p.p., 4

⁸ M.A.E., CP Espagne, t. 334, fº 274, Tessé a Morville, 30-IV-1724

de corps et d'esprit, cette fille du Régent, que les hasards de la politique amenaient dans la plus dévote des cours de l'Europe.»¹

Malgrat els dubtes que planteja Danvila sobre les relacions sexuals del jove matrimoni, en les últimes cartes de la correspondència entre Lluís I i Felip V, de 1724, hem trobat algunes frases les quals pensem que resulten esclaridores al respecte. El 20 de març de 1724, Lluís escriu als reis: *«Je viens de recevoir la lettre de Vos Majestés et je tacherai d'exécuter ses ordres. Mais je suis au désespoir, de ce que la Reine ne veut m'accorder la grâce que je lui ai demandé, et je l'importunerai jusqu'à ce qu'elle veuille me l'accorder.»*² Passats un aparell de mesos, en carta del 26 de maig de 1724, diu: *«Je commence ma lettre d'aujourd'hui par annoncer à Vos Majestés que la Reyne jusqu'à cet heure a fait tout ce que j'ai souhaité d'elle. Dieu veuille que cela continue.»*⁴ No devia de continuar gaire temps la bona entesa, perquè quatre o cinc setmanes més tard: *«..sucedió un accidental disgusto entre el rey Luís y su Muger, que obligó a aquel (primer consejo de su Padre, y con acuerdo de algunos ministros) a retirar la Reyna, desde el paseo, al Palacio de Madrid, no dexandola de él salir, ni de las piezas en que dormía, ni hablar con más personas (...) el día 4 de julio padeció la reyna este retiro; el día 10 la mandó el rey sacar de él; y encontrándola en el que llaman Puente Verde, no permitiéndole que la Reyna le besase la mano, la abrazó, y puesta en su Carroza, la llevó al Palacio, en que el Rey vivía, prosiguiendo en la interior, y exterior unión, para que olvidase lo pasado; y aún, tratándola como niña, al otro día le regaló con un diamante de alto precio.»*³

El duc d'Orleans pensava que tot el que es deia a Madrid no eren més que excuses, per poder desfer-se de la reina, en cas de ser retornada la infanta Mariana Victoria; que, en realitat, l'estricta cort espanyola s'escandalitzava per no res, i que allò que a Espanya resultava un comportament escandalós, no eren més que jocs, i capricis, de la noieta, que només tenia 14 anys i mig ⁴.

¹ Baudrillart, t. II, p. 501; Brunet, t. II, p. 354; Jaeglé, t.II, p. 352

² A.H.N. Estado, 2542

³ San Felipe, t. II, 529

A l'A.H.N., Estado, 2531. exp.103, es guarda una carta del 31-V-1724, signada per Florentino Kelly, en la qual, aquest, exposa que encara no ha rebut ni un ral de la compra, feta per Lluís I, fa 2 anys i mig, d'un diamant de 22.000 pesos. És molt probable que es tracti de la mateixa joia mencionada per San Felipe en aquest paràgraf.

⁴ *“...je vois bien que ce sont de petites enfances de son âge dans lesquelles il n'y a rien de criminel...”* (Tessé a Morville, 6-VII-1724, M.A.E., CP Espagne, t. 335 , fº 143, a Baudrillart, t. III, p. 54)

Les desavinences conjugals devien de continuar; Lluís es distreia sortint de cacera, i a passejar a cavall amb el seu germà Ferran. Assistia al *despacho*, intentant estar al corrent dels assumptes de govern; però també es divertia sortint d'amagat, al vespre, amb nois de la seva edat a fer el brètol: «...la testaruda Luisa Isabel persistía en su actitud esquiva e injustificable, comenzó el rey mancebo a buscar otras diversiones nocturnas en compañía de los dos o tres servidores de su edad, que constituían el círculo íntimo donde se distraía más a gusto.»¹ «...se cuenta que, por las noches, y vestido de chulo, salía el Rey Don Luís con otros compañeros a los melonares que había cerca del Retiro y allí ejecutaba mil travesuras.»² «Dixose (...)no había dexado de tener ciertas travesuras inocentes propias de la edad, hasta salirse algunas noches de Palacio acompañado de sola una, o dos personas, de su satisfacción, sin más motivos que los de la curiosidad pueril de ver y observar, lo que en la crianza de palacio, atareado siempre a las lecciones de varias facultades, no había podido hacer, dando este género de desahogo a aquella como opresión de ánimo, en que los maestros y los ayos le habían tenido...»³ «...tales salidas no tenían otros motivos que los de curiosidad pueril de ver, y observar, lo que es permitido a cualquier persona que no se eduque en el recogimiento necesario a los Príncipes, y que únicamente se extendían a robar fruta de las huertas de Palacio, y otras semejantes niñerías, con objeto de tener por la mañana el placer de reñir y molestar a los hortelanos.»⁴

L'ambaixador anglès Stanhope opinava que el comportament desendreçat del rei l'hauria de perjudicar en el futur: «So sudden an elevation, at so early an age, gave scope to the thoughtlessness of youthful levity. He was at first inattentive to business, and so careless of public respect, that he often sallied forth at midnight in disguise, to scour the streets of the capital, or to strip the royal gardens of their fruit, that he might, the following morning, be gratified with frivolous pleasure of witnessing the vexation of the gardeners.»⁵

Per l'agost, entre els joves reis, tot continuava igual: «Il est très maigre, dès qu'il a diné il va jouer à la paume; il reste du jour par le grande chaleur, il va à la chasse, et il marche

---

¹ Alfonso Danvila, *El reinado relámpago. Luis i Luisa Isabel de Orleans*, Espasa Calpe, Madrid 1952, p. 260

² En un manuscrito muy curioso que poseyó Don Fernando Vida, titulado *Memorias desde el Real Monasterio de San Lorenzo con algunas cosas de otra orden, de España y Europa, y contiene desde el año 1706 hasta el de 1735*. Citat a Danvila, p.260

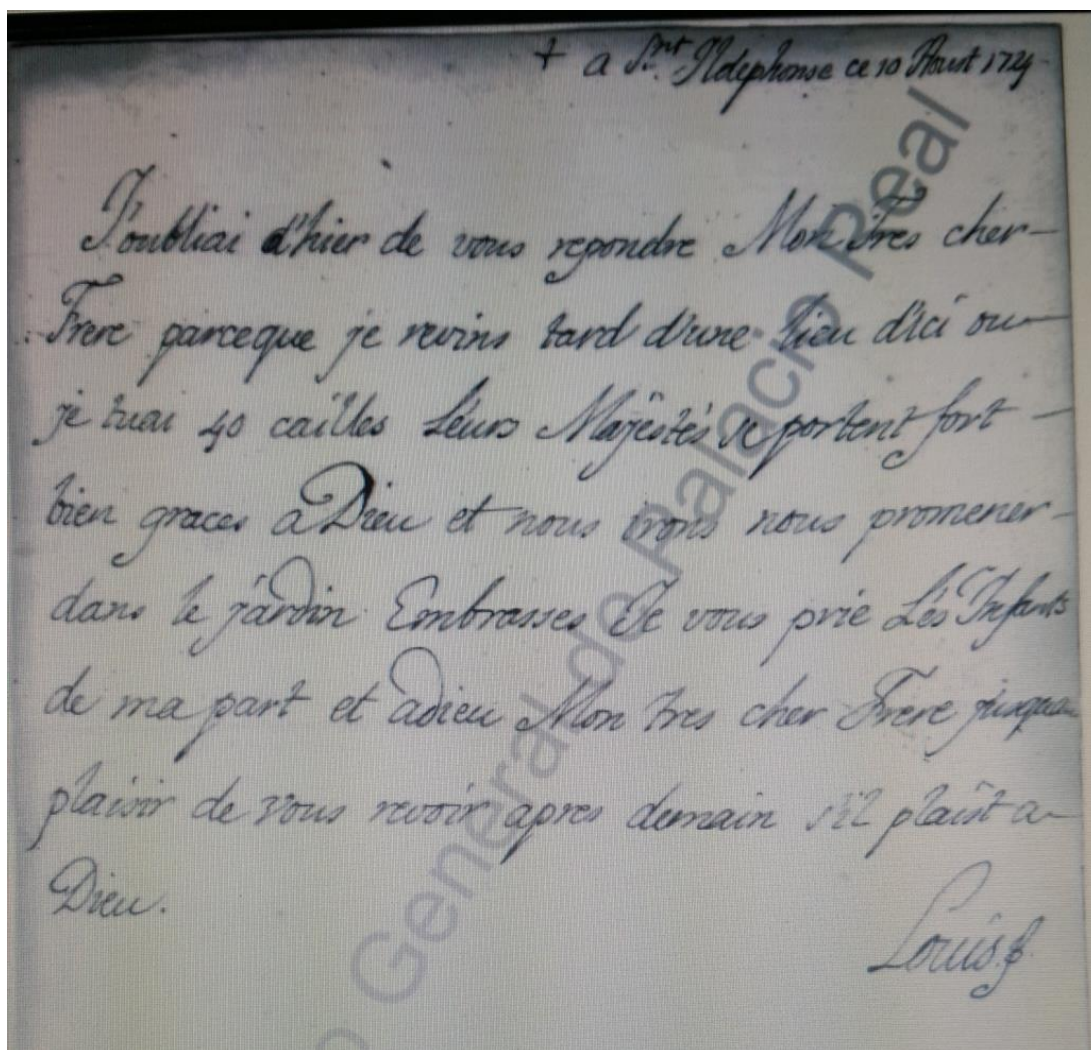
³ San Felipe, t. II, p.534

⁴ Danvila, p. 261

⁵ Mr. Stanhope's dispatch to lord Catered, April, 15, 1724. Harrington papers, a Coxe, t. III, p. 56.

à pied comme un valet de limier; la nuit sans travailler efficacement, nous croyons qu'il s'excède, et pourtant il n'a ni gout pour sa femme, ni sa femme pour lui.»¹

Lluís I es va estar de visita a San Ildefonso del 7 al 12 d'agost; des d'allí, el dia 10, va escriure al seu estimat germà Ferran, al qual havia de retrobar l'endemà a Madrid.

+ a St Ildefonse ce 10 Aoust 1724

J'oubliai d'hier de vous répondre Mon Très cher Frère parce que je revins tard d'une lieue d'ici où je tuai 40 cailles. Leurs Majestés se portent fort bien grâce à Dieu et nous irons nous promener dans le jardin. Embrassez de vous prie Les Infants de ma part et adieu Mon très cher Frère jusqu'au plaisir de vous revoir après demain s'il plaît à Dieu.

Louis.

IMATGE 6

IMATGE 6 - «San Ildefonso 10-VIII-1724: J'oubliai d'hier de vous répondre Mon Très cher Frère parce que je revins tard d'une lieue d'ici où je tuai 40 cailles. Leurs majestés se portent fort bien, Grâce à Dieu, et nous irons nous promener dans le jardin. Embrassez, je vous prie, les Infants, de ma part, et adieu Mon très cher Frère, jusqu'au plaisir de vous revoir, après demain, s'il plait à Dieu. Louis.»²

¹ Danvila, p. 323

² Carta de Luís I al Infante Ferrando, AGP, Sección Histórica, caja 34, exp. 80

El 15 d'agost de 1724, el comte d'Altamira escrivia a Grimaldo, dient que el rei havia patit una lipotímia mentre era a missa.¹ El mateix dia, Lluís va escriure als seus pares per tranquil·litzar-los, i el 19 els escrivia la que seria la seva darrera carta: «*Je viens de me coucher parce que je suis enrhumé ; j'ai eu ce matin un petit évanouissement mais je suis mieux...*»² Inicialment el doctor Higgins³ va diagnosticar un refredament,⁴ però el 19 va presentar un exantema vesiculós que els metges van interpretar com a signe de “*viruelas benignas*.” Un gran tragí de correspondència es va posar en marxa entre Madrid i San Ildefonso; tothom escrivia a tothom, opinions, preguntes, notícies cada vegada més alarmants. El rei va començar a empitjorar el 29, dia en que els metges van determinar que es tractava de “*viruelas malignas*.” El comte d'Altamira, “*sumellier de corps*” del rei, davant d'aquest diagnòstic, en veure que la febre augmentava, i el malalt lluny de millorar empitjorava, va cridar a consulta als cinc metges de cambra: Higgins, Sanchez, Diaz, Suñol i Pedro de Aguenza; excepte l'últim, els altres van estar d'acord en sagnar al rei al braç, la qual cosa es va fer el dia 29 a les 21.30 hores.⁵ L'endemà 30 d'agost: «*Los resultados no correspondieron sin embargo a las esperanzas de los galenos, y aún desde entonces se atribuyó a aquella sangría el fatal resultado de la enfermedad...*»⁶ el doctor Higgins escrivia a la reina Elisabet, informant de que no hi havia esperances de recuperació; a les 5 de la tarda la duquessa de Saint Pierre escrivia a Tessé: «*Tout est rentré, la saigné l'a perdu; il n'y a plus d'espoir.*»⁷ Aquell mateix dia 30, Lluís va signar un acta en la qual deixava hereu al seu pare tot el que ell li havia donat, i el poder de fer testament en el seu nom; li recomanava especialment tenir cura de la seva esposa.

Lluís I va morir el 31 d'agost de 1724, sis dies després de complir els disset anys, per causa de la verola. Deixava una vídua de 14 anys i nou mesos, i un hereu, el seu germà Ferran, que encara no en tenia 12.

«*...la muerte del Rey Luis, que de enfermedad de viruelas, mal curadas, o malignas, espiró la mañana del último día de agosto, con demostraciones de una resignación.*»⁸

---

¹ A.H.N. Estado, 2633

² Carta de Lluís I als seus pares, A.H.N., Estado 2633

³ John Higgins of Montoge (1678/1729) d'origen irlandès, va ser metge de càmera de Felip V des del 1713 fins a la seva mort el 1729

⁴ Danvila, p. 324

⁵ carta del compte d'Altamira al marquès de Grimaldo, 29-VIII-1724, A.H.N., Estado 2633, a Danvila 329

⁶ Danvila, p. 330

⁷ Baudrillart, t. III, p. 79

⁸ San Felipe, t. II, 433

«Après sept mois de règne, le jeune roi d'Espagne, atteint de la petite vérole, mourut sans postérité, entre les bras de cinq médecins, que la cour accusa de l'avoir tué par une saignée imprudente.»¹

Les saignées eren una de les poques mesures terapèutiques de l'època; a falta d'altres mitjans s'acostumava a fer-ne abús. Gairebé sempre, resultaven inútils, i, algunes vegades, es prescrivien de manera tant imprudent, que no era estrany que acabessin amb la vida del pacient. No sabem, però, si va ser així en el cas de Lluís I. Existeixen tres correspondències que proporcionen els detalls dels darrers dies d'aquest monarca: les cartes del doctor John Higgins a la reina Elisabet Farnese (*Archivo General de Palacio*); les cartes del comte d'Altamira, i les del doctor Pedro de Aguenza al marquès de Grimaldo (*Archivo Histórico Nacional de Madrid*)²

El jove rei va morir al palau del Buen Retiro; poques hores després Felip i Elisabet rebien la notícia a San Ildefonso. L'ambaixador francès Tessé arribava per fer-los costat, i acompanyar-los a Madrid on, el president del *Consejo de Castilla*, i els ministres del govern del seu fill, els reclamaven. No hem trobat en les fonts cap referència a l'estat d'ànim de Felip o d'Elisabet en conèixer la notícia. Però San Felipe diu : «...el marqués de Grimaldo, que gozaba plenamente del favor del Rey y de la Reyna, que mostro con copiosas lágrimas sumo dolor de ésta fatalidad...»³

Una vegada mes es planteja el dubte entre varicel·la i verola, malalties les quals, pel que sembla, la majoria de metges d'aquella època no sabien diferenciar⁴. Però en aquest cas podem afirmar que la malaltia que va acabar amb la vida del rei va ser la verola, ja que Lluís ja l'havia patit la varicel·la quan tenia 2 anys. D'aquest fet en va deixar constància la princesa dels Ursins, en carta al duc de Noailles, el primer de juliol de 1709: «Mr le prince des Asturies a la petite vérole, elle sort très bien et sans le

---

¹ Lemontey, t. VI, p. 119

² Citades per Danvila, p. 327

³ San Felipe, t. II, p. 424

⁴ La varicel·la i la verola son malalties infeccioses exantemàtiques, ambdues produïdes per virus, però de tipus diferent, per la qual cosa cap de les dues crea immunitat contra l'altre. La primera esta causada per l'*herpesvirus varicelae*, i la segona pel *variola virus*. No va ser fins la segona meitat del segle XVIII, el 1767, que l'anglès William Heberden (Londres, 1710/*Ibid.*, 1801) va donar a conèixer les diferències entre ambdues malalties: *variollae pusillae* i *variolae verae*. En el seu llibre *Commentarii de morbum. Historia et Curatione*, publicat a Londres el 1808, diu a la pàgina 387: "...pleraque habent eandem, ac variolae verae, quibus initio prorsus similes sunt; nonnullae his minores sunt. Nunquam eas valde numerosas vidi, nedum confluenes...". La variolització, introduïda a Anglaterra per lady Mary Wortley Montagu, en tornar de l'ambaixada del seu marit, a l'Imperi Otomà, el 1718, va ser coneguda només en cercles reduïts d'algunes corts europees. El treball d'Edward Jenner sobre la verola: "*An Inquiry into the Causes and Effects of the Variolae Vaccinae, a Disease Known by the Name of Cow Pox*" es va publicar el 1798, però el seu mètode de vacunació antivariolosa, no es va utilitzar de forma massiva fins a principis del segle XIX. Per tot el que hem dit, no ha d'estranyar que, a principis del segle XVIII, a Europa, la majoria de metges confonguessin sovint els exantemes que provocaven aquestes virasis.

*moindre accident, et, selon tout apparence, il n'y a rien à craindre.»*¹ Efectivament va ser així.

Tanmateix, com sempre que moria algú de la reialesa de manera sobtada, van córrer rumors d'enverinament. Danvila, en la seva obra,² es fa ressò de les injúries que Macanaz, poc amic de la reina Elisabet, relata en les seves memòries. Segons Macanaz Lluís s'estava refent de la verola quan, el doctor Cervi, la dida de la reina Laura Piscatori, el representant de Parma marquès de Scotti, i el confessor de la reina Domingo Guerra, li van administrar una beguda, la qual va causar la mort del jove rei en tres dies; els cirurgians, encarregats d'embalsamar el cos de Lluís, van estar a punt de patir greus infeccions, per causa de la fortor de les restes del verí que quedaven en el cadàver.

Felip V va escriure al seu nebot Lluís XV, i al duc de Borbó, participant-los-hi oficialment la notícia, el dia 7 de setembre.³ Lluís XV va respondre el 19,⁴ i Lluís Enric de Borbó el 20.⁵

Per ordre expressa de Felip V, que tant temia la verola, es van prendre mesures, contra el possible contagi: tothom que havia estat al *Buen Retiro*, on havia mort Lluís, es va haver de quedar en quarantena en aquest palau.⁶ Mentre va durar la quarantena ses Majestats van tornar a Valsaín.⁷

Deien alguns contemporanis i historiadors, que la jove reina, tot i ser tant esbojarrada, es va estar al costat del seu marit durant tots els dies que va durar la seva agonia, malgrat el risc de contagi que això suposava: «*Conocido el diagnostico de los médicos, y para evitar el contagio, aquel mismo día eran conducidos los Infantes e Infanta al Palacio Grande, quedando sola, al lado del rey, la joven Luisa Isabel, por haber declarado rotundamente, ante el asombro de los altos dignatarios de la corte, que su puesto estaba allí, junto al lecho de su esposo, y que no se separaría de él mientras durase la enfermedad, ayudando a cuidarle en cuanto estuvo a su alcance.*»⁸

---

¹ Carta de la princesa dels Ursins al duc de Noailles, 3 de Julio 1709. *La Princesse des Ursins et la succession d'Espagne*, t. IV, p. 20, a Danvila, p. 47

² Alfonso Danvila, *El reinado relámpago. Luis i Luisa Isabel de Orleans*, Espasa Calpe, Madrid 1952, capítol XLIII

³ AMAEF, CP Espagne, t. 336, fº 45

⁴ A.H.N., Estado, 2716 a Baudrillartt. III, 98

⁵ A.H.N., Estado, 4823 a Baudrillartt. III, 98

⁶ «...por orden del rei no podían en palacio hasta pasar quarenta días, los que habían estado en el Retiro, donde murió Luis, porque ninguno de la casa real había tenido todavía viruelas, ni aún el Rei Phelipe...» (San Felipe t. II, p. 424)

⁷ San Felipe t. II, p. 424

⁸ Danvila, p. 325

Altres, en canvi, son del parer de que Lluïsa Elisabet havia estat al capsal del llit del seu marit per imposició. Fos com fos, la noia es va contagiar. Els símptomes de la malaltia es van manifestar en ella el dia 11 de setembre¹, però aviat va estar fora de perill. Així que es va refer, la van deixar de costat: ningú en volia saber res, ni el duc de Borbó a França, ni els reis a Espanya. En un primer moment es va pensar en casar-la amb l'Infant Ferran, tres anys menor que ella; o bé desfer el compromís de Mle. de Beaujolais amb Carles, per casar-la amb ell. Es van rebutjar ambdues opcions, i, en no haver pagat encara, el rei de França, la dot, es va donar el contracte per dissolt, i es van tornar les dues filles del Regent a França. La reina vídua va ser despatxada el 23 de mars de 1725; a Aranda de Duero es va trobar amb la seva germana Felipina Elisabet, però ambdues no van passar la frontera fins el 23 de maig. Lluïsa Elisabet d'Orleans va voler instal·lar-se al palau del Luxemburg, on ben aviat, la seva conducta va confirmar el que s'havia dit d'ella a la cort de Madrid.² Va morir en l'oblit, el 1742, a trenta dos anys.

9. 3. - PRIMERS MESOS DEL EL SEGON REGNAT DE FELIP V

L'acta d'abdicació contemplava que si, en vida de Felip V, Lluís I moria sense fills, seria rei el seu germà Ferran. En cas de ser Ferran menor d'edat, fins que fes 14 anys, l'assessoraria una junta de regència, formada pels *Presidentes de los Consejos*, el *Arzobispo de Toledo*, l'*Inquisidor General*, i el més vell dels *Consejeros de Estado*.³

La successió de Lluís I no havia de presentar cap problema. Però, així que es va sospitar que Lluís no es restabliria de la verola, tothom va començar a prendre posicions. El grup de l'alta i més antiga noblesa, els *grandes*, encapçalat pel president del *Consejo de Castilla*, Mirabal, desitjaven que regnés Ferran, tal com deia el testament. Pel fet de que Ferran només tenia onze anys, s'hauria d'instaurar una regència, fins la seva majoria

---

¹ "La reine veuve du feu roy d'Espagne, qui n'a point quitté d'un moment son époux pendant sa maladie, et qui s'étoit retiré dans l'appartement d'en bas du palais du Buen Retiro, y a été attaqué de la petite vérole le onze septembre dernier. On n'est point encore informé des suites qu'aura eu sa maladie." (*Suite de la clef, ou journal historique sur les matières du tems...*t. XVI, p.350)

² Baudrillart, t. III, p. 108

³ "Prevenía en la misma renuncia, que muriendo el príncipe Luis sin hijos pasase el Reino a su hermano el Infante D. Fernando, y así por los demás hijos por sucesión, y en caso de menor edad de D. Fernando, u otro sucesor, viviendo el Rey Phelipe, formaba una Regencia de los Presidentes de los Consejos, del Arzobispo de Toledo, y del Inquisidor General y del Consejero de Estado más antiguo, hasta que el Rey inmediato tuviese catorce años." (San Felipe, II, 497) (Baudrillart t. III., p. 80)

"Suivant le décret d'abdication la couronne devait passer immédiatement sur la tête de l'Infant Ferdinand, âgé de dix ans, et la régence appartenir à cinq ministres assignés." (Lemontey, 119)

d'edat, ja fos amb Felip, o bé amb algú d'entre ells al front. Amb aquesta solució, la influència política de la noblesa a Espanya augmentaria considerablement; per aquest motiu, la reina Elisabet, els seus adeptes de la cort de San Ildefonso, i França, representada per l'ambaixador Tessé, recolzaven el fet de que tornés a regnar Felip V, amb la qual cosa a França li seria més fàcil exercir el seu ascendent sobre Espanya. Tessé deia a Felip que la bona marxa de l'Estat precisava que ell tornés a regnar, i que les clàusules de l'abdicació havien quedat obsoletes.

Orendain, el pare Lambrusel, i alguns membres del govern de Lluís I, estaven en quarantena al palau del *Buen Retiro*, on havia mort Lluís; des del seu retir la seva veu quedava emmudida. Un grup encapçalat per la Congregació General dels jesuïtes creien que el rei, després d'abdicar, cometria "pecat mortal" si tornava a regnar. Dins d'aquestes faccions hi havia qui el veia incapaç de regnar, per causa dels llargs períodes en que havia estat malalt, i altres perquè pensaven que no era més que un ninot en mans de l'ambiciosa reina.

El dia 1 de setembre 1724, el president del *Consejo de Castilla*, Lluís de Mirabal, li demanava oficialment, per carta, a Felip V que anés a Madrid immediatament, per resoldre la successió. Tessé va córrer cap a San Ildefonso, per mirar de convèncer Felip de tornar al tron, mentre acompanyava als reis en el viatge cap a Madrid. La reina va haver d'insistir per aconseguir que Felip accedís a marxar de San Ildefonso; el viatge era inevitable: havien d'assistir a les exèquies del seu fill, i esperar a que el *Consejo de Castilla* es reunís per deliberar.¹

El dia 2, el *Consejo de Castilla* va estar reunit, fins a mitja nit. El dia 3, malgrat que Felip no va voler parlar de "negocis", perquè era diumenge, al vespre va comunicar a Tessé que es mostrava inclinat a tornar a regnar, però que el *Consejo de Castilla* li ho havia de demanar oficialment, i que Grimaldo hauria d'estar al front del govern perquè «...j'y suis accoutumé. Il y a vingt ans qu'il me sert. Je connais tous ses défauts (...) je ne puis ni veux m'en défaire.»²

El dia 4, tot feia pensar que Felip V s'havia decidit, i que només esperava veure per escrit la súplica del *Consejo*. Però el dia 5, en llegir els termes del document, el qual estava ple d'objeccions, malgrat que conclouïa que el retorn de Felip V a la corona era legal, Felip va respondre: «On ne doit pas me rendre les honneurs dus au pouvoir

---

¹ Baudrilart, t. III, p. 81

² Baudrilart, t. III p. 84

souverain, jusqu'à ce que ma conscience soit parfaitement tranquille.» El seu confessor, el jesuïta Bermúdez, s'havia negat a donar-li l'absolució fins que acceptés tornar a regnar, però alhora li havia dit que seria convenient consultar la qüestió, a una junta de teòlegs. Es va fer així, i la junta (dos jesuïtes, dos franciscans, un dominic, i un mercedari)¹ va determinar que, “en consciència”, Felip no podia tornar a regnar, ja que de fer-ho estaria en pecat mortal, i que la única opció havia de ser establir una regència fins a la majoria d'edat del seu fill Ferran.²

Les coses s'havien complicat de tal manera que, les persones que formaven part de l'entorn més íntim del rei, les quals desitjaven fermament que tornés al tron, estaven furioses: Tessé va qualificar la decisió de la junta de teòlegs de “*production de monstres sortis de l'enfer*”; Laura Piscatori, la dida de la reina, i una del poques persones de màxima confiança de Felip, li deia el nom del porc al pare Bermúdez, i a Felip li tirava en cara que, per no accedir al tron, perdria la dona, els fills, i el seu poble. La reina assegurava a Tessé que el rei governaria, ja fos com a rei, o com a regent. Felip, només pensava en tornar a San Ildefonso, i responia que no prendria cap de les dues opcions: ni rei, ni regent, perquè no es volia condemnar. Davant dels precis de Tessé, va dir, condicionant la decisió només als escrúpols religiosos: «*Ils feront de mon fils et de mon royaume ce qu'ils voudront, mais je sauverais mon âme.*» Tessé, desesperat, li va exposar la possibilitat de que, en negar-se ell a regnar, el casal d'Àustria inaugurés la nova monarquia a Espanya; Felip va respondre. «*Cela sera si Dieu le veut.*»³

Després de 5 dies de gran tensió, el *Consejo de Castilla* es va tornar a reunir, decidit a trobar una resposta, capaç d'esclarir els dubtes de consciència de Felip. La conclusió a la que van arribar era un enrevessat i dubtós sil·logisme: si l'abdicació havia estat efectiva, valia tant per la regència com pel regnat; si l'abdicació no havia estat efectiva, Ferran no tenia dret al tron, per la qual cosa Felip era rei i no regent; per tant l'abdicació no era vàlida perquè només podria ser-ho en virtut de l'acceptació de Ferran, el qual no estava ni en edat, ni en situació d'acceptar.⁴

El punt final a tan complicada qüestió moral, el va posar el cardenal Aldrovandi, nunci del Papa, el vespre del dia 6, quan després de recordar-li a Felip tots els motius pels quals havia de regnar, li va dir que també Benicte XIII, després d'haver promès no

---

¹ Lemontey, 121, n.p.p. 1

² Baudrillart, t.III, p. 80 a 93

³ Tessé a Morville, mitjanit del 5 setembre, M.A.E., CP Espagne, t. 336, fº 13, a Baudrillart, t. III, p.

⁴ Aquest document es troba en l'Apèndix de les Memòries de San Felipe, traduïdes al francès, Amsterdam, 1756, t. IV, p. 391) però no apareix en la primera edició, en llengua espanyola.

acceptar mai el papat, ho havia hagut de fer, pel bé de tothom. A més, per reforçar aquest raonament, el nunci va prometre al rei fer-se responsable, davant Déu, de la renúncia de l'abdicació.

A mitja nit del 6 al 7 de setembre de 1724 Felip V signava l'acta d'acceptació de la corona, i declarava que convocaria Corts, al cap d'uns dies, per jurar a Ferran com a príncep d'Astúries.¹ «*En fin, de muy mala gana, en seis de septiembre respondió el Rey al Consejo con un decreto, en que se convenía en volver a tomar las riendas del gobierno...y que se juntasen luego cortes, para jurar por Príncipe de Asturias, y sucesor de los Reynos al Infante D. Fernando...*»²

Abans de marxar d'Espanya, a primers d'octubre, Tessé comunicava al seu superior, el ministre francès d'assumptes estrangers, Fleuriau de Morville, que deixava a la reina d'Espanya un escrit: *Mémoires de quelques réflexions pour la Reine*.³ Es tractava d'una mena de pla de conducta, per prevenir una nova abdicació, o bé per assegurar-li a ella la regència, si el rei faltava, abans de que Ferran fos major d'edat. En aquest document, l'ambaixador aconsellava a Elisabet que, arribat el cas, poses en els llocs principals del govern persones de confiança, les quals haurien de deixar-li a ella el poder efectiu. Sobre tot havia de proporcionar un nou confessor al rei, el qual no havia de ser espanyol. Tessé es mostrava més explícit en una posterior carta a Morville, en la qual li suggeria com podria desfer-se del confessor Gabriel Bermúdez, i li insistia en que era necessari posar Orendain, en el qual França confiava, en el lloc de Grimaldo.⁴

La cerimònia de jurament de l'Infant Ferran, com a príncep d'Astúries, es va celebrar el 25 de novembre de 1724. Corria pressa la convocatòria de corts, per desmentir que la reina vídua estava prenyada, del seu espòs mort, i que la casarien amb l'Infant Ferran. Rumors que, es deia, havien escampat els francesos, dolguts de que la seva princesa, l'esposa de Lluís I, deixés de ser reina d'Espanya.⁵

També pel novembre hi va haver canvi de govern: el marquès de Campoflorido substituïa Verdes Montenegro, en el càrrec de *Presidente del consejo de Hacienda*; Juan de Herrera, bisbe de Sigüenza, prenia el lloc del marquès de Mirabal, com a

---

¹ Baudrillart, t. III, 93

² San Felipe, t. II, 423

³ AHN., Estado, 4823 i M.A.E., CP Espagne, t. 336, fº 349, a Baudrillart, III, p. 109, mémoire rédigé vers le 5 d'octobre 1724

⁴ «...*faire sauter Bermudez et je ferai la même chose avec Grimaldo*» (Tessé a Morville, 16-X-1724, M.A.E., CP Espagne, t. 336, fº 215, a B, t. III, p. 113

⁵ San Felipe, t. II, 423

*Presidente del Consejo de Castilla.*¹ Aquestes ordres estaven signades i executades per Orendain, el qual passava a ser *Secretario de Estado de Finanzas i de Asuntos Extranjeros*,² sense cap subordinació al *Secretario del Despacho*, que seria una vegada més Grimaldo, el qual, es feia càrrec de la *secretaria de Indias i de Estado*, «...porqué el rey no se podía hallar sin él...»³ El més curiós era que Felip V havia estat treballant amb Grimaldo, mitja hora abans de prendre aquestes decisions, i no li havia dit una paraula d'aquest canvi de govern; de fet Grimaldo ho va saber per rumors.⁴

Una vegada fet el canvi de govern, es va dir que el rei Felip havia volgut acomiadar aquests alts càrrecs, perquè en temps de Lluís I, havien pretès separar-lo de la seva influència, a fi de controlar-lo ells.⁵ Però el cert és que, durant el regnat de Lluís I, Verdes Montenegro va ser detingut i portat a la presó de Ciudad Real, segons San Felipe, per haver canviat de destí el pagament d'uns deutes, ordenats pel seu antecessor Campoflorido. Pel mateix assumpte, Mirabal, acusat d'haver afavorit a Verdes Montenegro, també va ser substituït del seu càrrec, i va abandonar voluntàriament la cort.⁶ Voltes Bou sosté que aquests canvis de govern es van fer com a represàlia contra els acomiadats, per haver mostrat una actitud pro austriacista: «*Vendría en esta temporada otro más de los episodios donde Felipe V exhibió una mezquindad rencorosa; los jerarcas que habían servido, con adhesión y entusiasmo, a su hijo, el efímero rey Luis, fueron perseguidos, acaso porqué se suponía que tenían que haberle secundado solo a medias, conservando la devoción incondicional al rey padre. Verdes Montenegro fue destituido de secretario de Hacienda, y el Marqués de Mirabal de Presidente del Consejo de Castilla...*»⁷

Es pot trobar explicació, a totes aquestes enraonies, en el fet de que, per aquells dies, a Cambrai, els representants de l'Emperador, tenien ordre de proposar que "el cas dels catalans" es resolgués amb la restitució dels privilegis del principat de Catalunya; cosa que no van aconseguir. «*A Viena, el partit espanyol encapçalat per Vilana Perlas, M. de Rialp, estava a favor de Riperdà perquè pensava que podia ser una oportunitat per aconseguir restituir al principat de Catalunya les seves constitucions, ahora que podrien minvar el poder britànic. El partit alemany, encapçalat pel príncep Eugeni de Savoia, i*

---

¹ San Felipe t. II, p. 426

² San Felipe t. II, p. 426

³ San Felipe t. II, p. 424

⁴ Tessé a Morville, 2-XI-1725, M.A.E., CP Espagne, t.336, fº 285, a B., III, 314, i a Mem. de Villars, t. IV, p. 303. San Felipe, t. II, p. 542; Baudrillart, t. III, p.113

⁵ San Felipe, t. II, p. 426

⁶ «...*Marqués de Mirabal, considerado de los franceses, poco afecto a su nación, nombrole del Consejo de Estado con diez mil escudos de pensión, saliose luego voluntariamente de la Corte...*» San Felipe, t. II, p. 425

⁷ Pedro Voltes Bou, *Felipe V, fundador de la España contemporánea*, Espasa Calpe, Madrid, 1991, p. 279,

Guido Staremborg, es mostraven molt reticents, perquè acusaven a Rialp de voler convertir l'Imperi en una província espanyola.¹ Només van obtenir que alguns nobles austriacistes, recobressin els bens que posseïen a Espanya.²

Lluny d'empènyer-lo cap a la depressió, la mort del seu fill, i el fet de tornar a regnar, van fer que, si més no, s'estabilitzés l'estat d'ànim de Felip V. Per l'octubre de 1724, quan a Cambrai els plenipotenciaris estaven a punt de separar-se, sense haver arribat a cap acord, Felip donava ordres, als seus enviats, de com havien de fer front a les exigències de l'Emperador. Pel seu cantó els francesos tenien ordre d'actuar de tal manera que la ruptura de les negociacions només es pogués atribuir a l'Emperador.³

Felip retreia a Tessé, que França no el volgués recolzar per fer la guerra a l'Imperi. sentenciava: *«C'est le bon moment de faire la guerre à l'Empereur, je la porterai en Italie (...) la France ne veut pas la guerre!»*⁴ Tessé mirava d'impedir la guerra, però només aconseguia encendre encara més l'impuls bèl·lic de Felip, de tal manera que aquest li responia enfurismat: *«...La France a fourni l'argent pour brûler ma flotte, ruiner mes forces maritimes, et me faire céder la Sicile dont je serai encore aujourd'hui le maître, si la France, le poignard à la gorge, ne m'avait obligé de sortir de Sicile et d'abdiquer ce royaume!»* *«Hé, bien, les rois médiateurs feront ce qu'ils voudront, mais moi je vous déclare que je en céderais rien (...) Si mes alliés m'abandonnent, je perdrais plutôt ce qui me reste, que de consentir par un traité qui me serait honteux à céder ce que je en puis, ni ne dois, et ce que je ne céderai pas!»*⁵ A Lawless li exclamava: *«...aún para conseguir la paz, no hay mejor medio que el de amenazar resueltamente con la guerra.»*⁶ Aquestes no son paraules ni arguments d'algú que està en depressió.

Finalment els reis d'Espanya van decidir que la millor opció seria proposar la pau directament a l'Emperador, sense que França i Anglaterra fessin de mitjancers. Pensaven poder convèncer Carles VI, amb una aliança política, alguns avantatges econòmics, i, sobre tot, amb importants aliances matrimonials, que la reina d'Espanya desitjava més que cap altre cosa: els casaments dels seus fills Carles i Felip amb les arxiduchesses Maria Teresa i Maria Anna. Baudrillart atribueix aquesta decisió a

---

¹ Joaquim Albareda, *La guerra de sucesión de España*, p. 463

² *“...se alojó mucho la persecución contra los que siguieron el partido Austríaco, y se había dado licencia para que se restituyese a España la Marquesa del Carpio, muger del Duque de Alva, con sus nietos, hijos del conde de Galvez, y de su hija única, y heredera de todos los Estados; aunque el Conde se quedó con su muger en el partido del Emperador.”* (San Felipe, t. II, p. 320)

³ Villars, t. III, p. 146

⁴ Baudrillart, t. III, p. 125, 126

⁵ Baudrillart, t. III, p. 126

⁶ Laules a Grimaldo, 14-X-1724, Simancas, Estado, l. 4347, a B, t. III, p. 125, n.p.p. 2

l'ambició d'Elisabet, ja que, d'aconseguir aquests matrimonis, Carles seria rei de Romans, per tant sobirà dels estats patrimonials dels Habsburg, i Felip regnaria a Itàlia.¹

---

¹ Baudrillart, t. III, p. 130

10. - RIPPERDA

Le converses de congrés de Cambrai s'havien fet eternes i no arribaven enlloc. Des de la fi de la guerra de Successió, Espanya encara no havia signat cap acord amb l'Imperi, ni tan sols els de pau. Per tractar directament amb els representants de Carles VI, en nom d'Espanya, de manera oficiosa i secreta, al marge de les gestions de Cambrai, entrava en escena el baró de Ripperda.

Johan Willem Ripperda, nascut a Oldehove, el 7 de març del 1680, en una família catòlica, de noble i antic llinatge de Groninga; era el 8e baró de Ripperdà. Va estudiar als jesuïtes de Colònia. En la seva joventut va intentar fer carrera a l'exèrcit. A la mort dels seus pares va abjurar del catolicisme, i es va fer calvinista. Va ser diputat dels Estats Generals, prenent part, com a tal, en el C. d'Utrecht. Parlava varies llengües, i tenia considerables coneixements econòmics i mercantils.

JOHAN WILLEM RIPPERDA. HERMANNUS COLLENIUS (c. 1703)

«Su gran defecto, a parte de su ambición desmedida, fue el no profesar con sinceridad ninguna idea, ni religiosa, ni política; cambiaba de religión según acomodaba a sus particulares intereses, y en política tan pronto servía a una nación como a otra, sin cobrar cariño a ninguna de ellas.»¹

---

¹ El 1740 van aparèixer unes memòries: *Vida del Duque de Ripperdá, anotada y corregida por Salvador Joseph Mañer*, Madrid, 1796, 2 vols., les quals malgrat estar escrites amb el seu nom eren apòcrifes, suposadament escrites per

Sagaç, orgullós, segur de si mateix, poliglota, instruït, eloqüent, afable, i d'una gran simpatia, no tenia però cap convicció. Era, per sobre de tot, molt ambiciós, tant que, com veurem, en temps rècord va passar de sotsintendent de les fabriques tèxtils nacionals a ser primer ministre.

Vidu de la seva primera esposa Alida Schellingnow -rica hereva de la seva província, amb la qual el seu pare l'havia casat als 18 anys, per que no ingressés en l'ordre dels jesuïtes- el 1721 es va casar amb Francisca Eusebia Jaraba del Castillo.

Pel juliol del 1715 es va establir a Madrid, en qualitat d'ambaixador dels Països Baixos espanyols. Protegit per Del Giudice, va estar estretament lligat al partit italià, que aleshores gaudia del favor dels reis. Alberoni li va aconseguir el càrrec de superintendent de la fàbrica de teixits de Guadalajara, on va fer un bon paper, i des d'on va aconseguir arribar fins l'entorn reial. Però gelós dels seus progressos professionals i socials, el mateix Alberoni, el va destituir, malgrat la qual cosa ell va continuar com si res, sent amic seu, i assegurant la seva posició a la cort. El 1719 Ripperdá va contribuir a la desgracia d'Alberoni, i quan aquest va caure, mitjançant el favor de la reina Elisabet, va ser superintendent de totes les fabriques d'Espanya.

Anys després, pel juliol de 1720, no sabem per quins motius o sospites, Felip V va encarregar a l'ambaixador espanyol a França, Patrici Lawless,¹ i al plenipotenciari Llorenç Bertti Landi,² una investigació sobre ell, el resultat de la qual no va ser gaire favorable. Es va esbrinar que el baró era un home sense gaires escrúpols ni principis, que havia fet importants feines per Holanda, en les quals no havia quedat gens bé amb els seus superiors. Tanmateix, aquest perfil va agradar al rei d'Espanya, que va creure que, una persona d'aquestes característiques, seria adient per actuar a manera de discret d'agent secret.³

Salvador Joseph Mañer (Cádiz 1676/ Monast. De la Breña, 21-III-1751) novator o innovador del P. Feijoo, que sovint empleava els pseudònims de M. Le Margne y Álvaro Menards.

¹ Patrick Lawless (1676/1739) regidor perpetu de la *Nueva Colonia de San Felipe* (Xàtiva) i des de 1726 governador i capità general de Mallorca

² Lorenzo Verzuso Berétti-Landi, marquès de Castelletto Scazzoso (Plasencia, 1651/Brussel·les, 1725) Va ser secretari d'Estat i després primer ministre del duc de Mantua, Ferran Carles Gonzaga, amb el qual es va extingir, el 1708, la nissaga Gonzaga-Nevers i el ducat va quedar annexionat al de Milà, que aleshores pertanyia a l'Imperi. Des del 1702, va estar al servei d'Espanya, país pel qual va ser plenipotenciari de Felip V a Suïssa el 1703, a Holanda el 1716, i per signar els tractats de pau a La Haia el 1720.

³ Baudrillard, III, p.132

Ripperda es va proposar, ell mateix, a Orendain, per fer les gestions a la cort de Viena, al·ludint a la seva amistat amb el príncep Eugeni de Savoia.¹ El baró va marxar d'Espanya a finals d'octubre de 1724, amb el nom fals de baró de Paffemberg.² Malgrat l'ordre del rei d'Espanya d'actuar d'incògnit a la cort de Viena, pel novembre de 1724, el baró es va presentar com el seu home de confiança, tractant directament amb el general Guido von Staremborg, amb el comte Philipp Ludwig von Sinzendorf, i sobre tot, amb el príncep Eugeni de Savoia. Al principi, va fer tant bé el seu paper, que la seva relació amb aquests personatges va passar desapercebuda, però des del moment en que se li van concedir els despatxos de ministre plenipotenciari espanyol, va treballar al descobert, respecte als seus acords diplomàtics, i en comptes de passar inadvertit, com se li havia recomanat, es va convertir en protagonista.

El baró tenia instruccions d'oferir a l'emperador Carles VI una aliança defensiva i ofensiva contra els turcs i els prínceps protestants. A canvi el rei d'Espanya demanava a l'Emperador ajut per recuperar Gibraltar i Menorca, oferia obrir els ports espanyols a la Companya d'Ostende, i proposava els matrimonis mencionats dels Infants amb les arxiduchesses. Entre les instruccions de Ripperdà hi havia una clàusula que especificava que Felip V mai faria la guerra a França, de no ser que fos aquest país qui prengués la iniciativa de declarar-la.³ A més, tenia l'encàrrec, secret, de la reina, d'intentar guanyar-se als anglesos, insinuant que hi podria haver trencament entre Madrid i Versalles, si realment, tal com es temia, es trencava el matrimoni del rei de França amb la Infanta Maria Anna Victoria.

Mentre tant a Versalles, el 18 de febrer de 1725, Lluís XV -que el dia 15 d'aquell mateix mes, havia fet quinze anys- es va llevar amb febre i va escoltar missa al llit; malgrat els remeis estava molt ensopit, i al vespre el van sagnar. L'endemà, els metges van diagnosticar una indigestió, com a conseqüència d'haver menjat massa, després de cansar-se anant de cacera. Els primers tres o quatre dies, la malaltia del rei de França va crear gran alarma a la cort, malgrat que, a la fi, va resultar de poca gravetat, i el 25 de febrer ja assistia al *conseil*. Segons Saint Simon, qui més es va espantar va ser el

---

¹«A la verdad este (Ripperdà) era autor de aquel proyecto; habialo propuesto a Don Juan Bautista Orendain (...) que siendo el Príncipe Eugenio su antiguo conocido, esperaba vencer todas las dificultades, que hasta ahora había encontrado el Congreso, lisonjeándose establecer una perfecta amistad entre los dos Soberanos.» (José del Campo Raso, *Memorias políticas i militares para servir de continuación a los Comentarios del Marqués de San Felipe*, t. III, p. 2

² P.A. La Lande, *Histoire de l'empereur Charles VI*, Jean Neaulme, La Haye, 1743, t. IV, p. 114

Abbé Montgon, *Recueil des lettres et mémoires écrits par l'abbé de Mongon concernant les négociations dont il a été chargé*, Broncart, Liège, 1732, p. 119

José del Campo Raso, *Memorias políticas i militares para servir de continuación a los Comentarios del Marqués de San Felipe*, t. III, p. 4

³ Baudrillart, t. III, p. 132

duc de Borbó, en veure que els partidaris dels Orleans es reunien a casa de la vídua del Regent, al voltant del seu fill Lluís,¹ el qual estava per davant d'ell en la línia successòria al tron de França, juntament amb Felip V. Lluís Enric, duc de Borbó temia que si el rei moria, els Orleans li prenguessin el poder; per això, a rel d'aquell incident, es va adonar de que era urgent que Lluís XV, el més aviat possible, tingués descendència, la qual cosa era impossible amb la seva promesa, la Infanta Mariana Victoria, ja que aquesta, que encara no tenia 7 anys, trigaria molt en ser núbil.² Saint Simon explica, de manera còmica, el trasbals que va patir *Mr. Le Duc*, el vespre que Lluís XV va estar malalt; i com, esfereït, va arribar a exclamar: «*S'il meurt que deviendrait je? S'il en revient, il faut le marier!*»³

LLUÍS XV I LA SEVA PROMESA LA INFANTA MARIANNA VICTORIA
ALEXIS SIMON BELLE, 1723

---

¹ Françoise Marie de Bourbon (1677/1749) esposa de Felip II d'Orleans, i filla natural de Lluís XIV i la seva amant Mme. de Montespan.

² «...la crainte de voir périr le roi sans postérité, si on lui fait attendre que l'Infante soit nubile.» (*Vie de Villars*, t. III, p. 154, 155)

³ Baudrillart, III, 160

A principis de 1724 Elisabet havia escrit una carta,¹ en resposta a una anterior de la duquesa de Maine,² en la que aquesta li comunicava els rumors que corrien per París sobre la devolució de la seva filla. Aquest document certifica que, la idea de retornar la infanta es molt anterior a la malaltia de Lluís XV de 1725.

Mentre l'ambaixador Tessé, ja acabada la seva missió, sortia d'Espanya, a primers de març de 1725, el duc de Borbó, amb pressa per resoldre la qüestió del matrimoni del rei de França, enviava a Madrid, en qualitat d'ambaixador extraordinari, l'abat de Livry. Ell era l'encarregat d'anunciar als reis d'Espanya, que es trencava el compromís, contret a finals de 1721, entre la seva filla i el rei de França. El disgust de Felip i Elisabet va ser majúscul, no van acceptar les cartes credencials de Livry, el qual segons Coxe, no s'havia assabentat de la naturalesa de la seva missió, fins poc abans de realitzar-la. La reina Elisabet, furiosa, arrancant del seu braçalet el retrat de Lluís XV, va exclamar: «*Tots els Borbó son d'una raça de dimonis!* i, mirant cap al seu marit, va afegir: Excepte vostra Majestat.»³

Felip V, molt dolgut, va prendre les seves determinacions: si França retornava la seva filla, ell faria el mateix amb la reina vídua de Lluís I, Lluïsa Isabel d'Orleans, i amb la seva germana, Felipa Isabel, promesa de l'Infant Carles. D'avant d'aquestes disposicions, es van trencar les relacions diplomàtiques entre Espanya i França; el 19 de mars, Livry donava ordre a tots els diplomàtics francesos de sortir de Madrid en 24 hores, i d'Espanya en 15 dies; ell marxava el 20 de mars, mentre els ambaixadors espanyols a França, Lawless i Monteleón, eren cridats a Espanya.⁴

Segons Coxe, Elisabet estava tan empipada, que va aconseguir que el rei emetés un decret per expulsar d'Espanya a tots els francesos. Felip després de reflexionar, es va adonar de que era un ordre irrealitzable i injust, i per tranquil·litzar a la seva dona va inventar una divertida astúcia. Va ordenar als seus *valets de chambre* que li fessin les maletes per sortir de viatge; en adonar-se la reina del que feien els criats, estranyada i encuriosida, va preguntar a Felip on anava i ell va respondre: «No s'ha decretat que

---

¹ Elisabet Farnese a la duquesa de Maine, AHN; Estado, 2850

² Anna Lluïsa de Borbó (1676/1753) del casal de Condé, esposa de Lluís August de Borbó duc de Maine, fill il·legítim, més gran de Lluís XIV i la seva amant Mme. de Montespan. Va ser una d'elles principals instigadores de la "conspiració de Cellamare", el 1718.

³ "...the queen, tearing a Picture of Louis the fifteenth from her bracelet, trampled it under foot exclaiming: "All the Bourbons are a race of devils! ...Except your majesty." (Coxe, t. III., p. 111; en n. p.: *account of Ripperda by sicilian abbots.*)

⁴ Baudrillart, t. III, p. 164

tots els francesos havien de marxar d'Espanya? Jo soc francès, m'estic preparant per marxar...» La reina va riure, i el decret es va retirar.¹

Després de molt enrenou per part del duc de Borbó, a primers d'abril de 1725, Lluís XV va consentir en casar-se amb Maria Leszczyńska, filla del destronat rei de Polònia, Estanislau. El duc, volia anunciar el nom de l'escollida abans de que passés la frontera la Infanta. Maria Anna Victoria havia sortit de Versalles el 15 d'abril. El 17 de maig, el marquès de santa Cruz -el mateix que l'havia portat fins Saint Jean Pied de Port, en el viatge d'anada el 1721- l'anava a buscar, amb la governanta Mme. de Nievés, per fer el camí de tornada. La nena, que acabava de fer 7 anys, estava molt contenta, pensant que el viatge era per visitar als seus pares; encara no sabia que mai més tornaria França,² que el seu destí la portaria quatre anys més tard a Portugal.

El 23 de maig de 1725, les dues filles del Regent creuaven el Bidasoa de camí cap a París.³ D'aquesta manera acabava el projecte d'aliances matrimonials entre França i Espanya, en el qual el Regent, dos anys abans de morir, havia posat tantes esperances. El trencament del compromís de la Infanta amb el rei de França va allunyar les dues famílies Borbó; va significar un motiu de més, per allunyar al govern espanyol del de França, i inclinar-lo cap al costat de l'Imperi. Felip V no va perdonar al seu nebot, fins l'estiu de 1727, quan van néixer els fills d'ambdós reis, com explicarem en els seu moment.

El compromís de Lluís XV amb la princesa Leszczyńska, es va anunciar el 27 de maig, El casament per poders es va celebrar a Estrasburg el 4 d'agost de 1725, i per l'església el dia 15 a la catedral de la ciutat. Lluís de 15 anys, i Maria de 22, es van trobar per primera vegada de camí cap a Fontainebleau, el 4 de setembre.⁴ Lluís havia comunicat la notícia a Felip V, a mitjans d'abril, aquest, dolgut i ofès, pel retorn de la seva filla, al principi es va negar a obrir les cartes del seu nebot.⁵ Més endavant Felip li va respondre, mitjançant el marquès de Monteleón, demanant-li, a mode de rescabament, el dret successori a la corona de França, per algun membre de la branca espanyola dels

---

¹ *"Elisabeth extorted from Philippe a decree for the departure of every Frenchmen, without exception. On reflection, however, he became sensible of the injustice and even impracticability of this order, and adopted a whimsical expedient to pacify his imperious consort. Calling his valets, he made them open his wardrobes, and prepare his trunks as if for a journey. The queen entering amidst the bustle demanded the cause of such preparations. "Is it no decreed that all the Frenchman should leave Spain? I am a Frenchman, and therefor am preparing for my journey (...) the queen smiled, and the order was countermanded."* (Coxe t. III, p. 112)

² Baudrillart, t. III, p. 173

³ Baudrillart, t. III, p. 174

⁴ J.C. Petitfils, *Louis XV*, Perrin, 2014, p. 139-143

⁵ Paul de Raynal, *Le mariage d'un Roi, 1721-1725*, Calmann Lévy, Paris, 1887, p. 233; M.A.E, CP Espagne, t. 341, f°86; Villars, p. 188

Borbó.¹ Tanmateix, per altre costat, Felip ultimava el compromís de la Infanta retornada, Mariana, amb príncep del Brasil, Josep, i el de la germana d'aquest, la princesa Maria Bàrbara de Bragança, amb l'Infant Ferran.²

Ripperda que era a Viena des del gener del 1725, negociava, des del mes de mars, directament amb Sinzendorff, l'ambaixador imperial a França. Però Ripperda no ho feia segons les instruccions rebudes del seu rei, sinó a la seva manera, la qual no estava del tot d'acord amb els interessos del país al qual representava. A més, la majoria de les propostes que feia el baró no eren més que converses verbals, que poques vegades quedaven reflectides sobre paper.³ Però, tot això, aleshores ningú ho sabia.

El 30 d'abril de 1725 els representants d'Espanya i de l'Imperi signaven a Viena un tractat d'amistat entre Felip V i Carles VI, i un altre d'aliança defensiva. Un parell de dies després, el 1 de maig, es signaven els de comerç i navegació.⁴ El més important es va signar el 7 de juny, el tractat de pau pel qual Carles VI renunciava definitivament al tron d'Espanya, i Felip V reconeixia la sobirania de Carles VI sobre els territoris d'Itàlia, i dels Països Baixos espanyols.⁵ Aquests acords representaven la fi definitiva de la guerra de successió. Ambdós monarques posaven fi a les seves desavinences de tants anys, i es decretava l'amnistia recíproca: alliberament de presos, retorn de bens segrestats, reconeixement de títols, etc. Els reis d'Espanya estaven contents, i molt reconeguts a Ripperda, al qual creien l'artífex de la seva reconciliació.

Amb motiu d'aquest apropament i com a mostra de sincera amistat, el 22 de juny de 1725, l'Emperador Carles VI, escrivia, en italià, per separat, al rei i la reina d'Espanya: «*Serenissimo Re, cugino mio amatissimo, Le affettuose dimostrazioni, con cui la Maestà Vostra si compiace d'approvare tutto ciò che il Duca di Ripperda ha, nel loro nome, dichiarato concluso, per stabilire fra di noi una perfetta e durevole pace (...) Carlo.*» «*Serenissima Regina, signora sorella cugina mia amatissima (...) il sincero giubilo...*»⁶

Més endavant, el 3 de novembre del 1725, es signaria un darrer tractat «*muy secreto de amistad y alianza ente las cortes de España y Viena*» pel qual l'Emperador s'avenia a que dues, de les seves tres filles, es casessin, quan fossin núbils, amb els Infants Carles

---

¹ Baudrillart, t. III, p. 197

² Baudrillart, t. III, p. 207

³ J. del Campo Raso, t. III., p. 4

⁴ Alcoberro, Agustí, *L'exili austriacista (1713-1747)* Fundació Noguera, 202, Barcelona, 2003

⁵ Alejandro del Cantillo, *Tratados, convenios y declaraciones de paz y de comercio, desde el año 1700 hasta el día*, Madrid, 1843, p. 216

⁶A.H.N., Estado, 2740, exp. 4 i 5, 7 i 8

i Felip; però es reservava el dret de casar Maria Teresa, la gran, hereva dels estats patrimonials dels Habsburg, amb qui a ell li convingués. Felip i Elisabet van consentir. Després de la ratificació, el 26 de gener de 1726, d'aquests darrers acords, es van repetir el 30 de gener de 1726, les cartes de Carles, a Felip i Elisabet, amb els mateixos termes de cordialitat: «...l'animo della Maestà Vostra al fine di consevare l'unione e l'amicizia tra le nostre case cosi felicemente stabilita con che i primi stretti vincoli che sempre la rendono piu indisolubile...»¹ Sospitem que les respostes de Felip i Elisabet a les cartes de Carles, es troben l'Arxius d'Estat a Viena (Österreichisches Staatsarchiv)

L'article 9, del tractat de Viena, del 30 d'abril de 1725, estipulava que, tant els partidaris de Felip de Borbò, com els de Carles d'Àustria, podrien recuperar els bens que els havien estat confiscats durant la guerra de Successió, i, a més, podrien gaudir de les dignitats que se'ls havien concedit durant aquells anys. Bastants espanyols que s'havien quedat a l'exèrcit, o a la cort de Carles VI, van aprofitar per tornar a Espanya.² Però Ripperda, seguint ordres de Felip V no va pactar que «*entrarse en los tratados la restitución de los privilegios de la Corona de Aragón, Valencia y los catalanes.*»

Quan el 17 de maig va arribar a Madrid el correu de Ripperda, amb la noticia de que els acords amb l'Imperi s'havien signat, el poble ho va celebrar amb gran entusiasme, a toc de campanes, i al crit de: «*Viva el emperador, y el rei nuestro señor!*», i «*Al fuego el rei de los gabachos!*» mentre passejaven un ninot de palla, que portava la màxima distinció francesa, el *cordón bleu*, al coll. El dia 18, a Aranjuez, es va celebrar de igual manera; amb molta festa, però també amb violència: el cuiner del marquès de Scotti assassinava un súbdit francès. Felip V va fer reprimir, amb celeritat, els actes violents; i, a més de fer cantar un *Te Deum*, va permetre celebrar curses de braus, la qual cosa feia mes de vint anys que estava prohibida.³

Ripperda, havia demanat un "ple poder" especial, amb el qual poder "decidir", pel seu compte, per tractar amb els plenipotenciaris de l'Imperi, Anglaterra, i França. Els reis

---

¹ A.H.N., Estado, 2740, exp. 4 i 5, 7 i 8

² Albareda, Joaquim; *El Cas dels Catalans. La conducta dels aliats arran de la Guerra de Successió (1705-1742)* Fundació Noguera, Barcelona, 2005

³ «*On n'a vu ici depuis longtemps, écrivait un correspondant du ministère français, tant de joie parmi la populace, et on n'entend le long des rues que des cris de : "Vive l'Empereur ! et le Roi notre seigneur ! " des manifestations hostiles aux Français, se mêlaient aux fêtes ; on poursuivait à coups de pierre ceux que l'on apercevait ; un mannequins de paille, affublé d'un cordon bleu, était trainé dans les rues et brûlé par la foule aux cris de: "Au feu le roi de los Gabachos!" Des scènes analogues se passaient à Aranjuez où le cuisinier du Marquis de Scotti assassinait un Français. Philippe V mit rapidement fin aux violences, mais il tint, lui aussi, à multiplier les démonstrations joyeuses ; non content de faire chanter des Te Deum, il alla jusqu'à permettre les combats de taureaux, plaisir dont il avait depuis plus de vingt ans privé les Espagnols.*» (Stalpart a Morville, 18-V-1725, i 2 cartes anònimes del 21 i 28-V-1725, M.A.E., CP Espagne, t.341, fº 170, a B, III, p. 190)

d'Espanya li van concedir. Ningú, aleshores, podia imaginar que les converses i promeses de l'holandès eren castells de vent, gaire bé sempre inconvenients per Espanya, i sovint contradictòris pels seus interlocutors. Malgrat que ell feia creure a Felip i Elisabet que les seves propostes eren admeses, no es concretava res, ni es signava cap paper. A Viena es sospitava d'ell, i a Espanya, arribaven notícies sobre les condicions, que Ripperda acceptava de l'Imperi, que esgarrifaven Grimaldo i Castelar, els quals des del principi desconfiats de l'holandès, havien intentat prevenir al rei. Felip no els escoltava.¹

Algunes cartes, anònimes, escrites a Morville, des de Madrid, l'estiu de 1725,² deien que Felip V en adonar-se del mal negoci que havia fet amb l'Emperador, per causa dels tractes tan desavantatjosos que havia signat Ripperda, havia caigut en una profunda tristesa, i estava tan perjudicat, que tornava a parlar d'una possible abdicació.³ Per l'agost d'aquell 1725 corrien nous rumors sobre el tema.⁴

En paraules de Baudrillart: «*Rarement l'Espagne, si l'on excepte les traités qui l'avaient démembrée, avait souscrit à des actes moins avantageux. Philippe V en effet par le traité de paix acceptait à peu près tout ce contre quoi il n'avait cessé de protester depuis les traitées d'Utrecht...*» Ripperda no només s'havia compromès a assumir qüestions menors, com el pagament de pensions, deutes, despeses de palau, i altres, respecte a les quals sempre s'havia mostrat intransigent, sinó que també reconeixia, des d'aquell mateix moment, Parma, Plasencia, i Toscana, com a feus de l'Imperi. Això significava que Espanya renunciava a establir l'Infant Carles, als ducats. També renunciava al dret enviar allí tropes, no només espanyoles sinó conjuntes. A més Felip renunciava a exercir sobre aquells territoris la tutela del seu fill, en cas de minoria d'edat, i s'avenia a una vaga promesa al respecte, en favor del duc de Parma.⁵ Renovava totes les seves renunciacions a l'ordre successori establert per Carles VI, en els seus estats, i acceptava no ser reconegut rei d'Espanya i les Índies per l'Emperador. Tampoc havien estat convenients les transaccions respecte al retornament de Gibraltar a Espanya, per part dels anglesos. De tots els tractes signats per Ripperda, Espanya únicament treia algun profit dels d'aliança i comerç. No és aquest el lloc per analitzar el com, ni el perquè, de

¹ «...*Grimaldo et Castelar tourmentaient le Roi pour qu'il refusât sa ratification...*» (Baudrillart, t. III, p. 202)

² M.A.E., CP Espagne, t. 341-342, fº 88

³ «*Philippe, très ébranlé, s'apercevait du mauvais marché qu'il avait conclu avec Charles VI, tombait dans une profonde tristesse, et parlait encore une fois d'abdiquer.*» (Baudrillart, t. III, p. 202)

⁴ *Le bruit de la nouvelle abdication de Philippe V prit de la consistance en août 1725.* (cartes, no signades, de Madrid, de juny i juliol de 1725, M.A.E., CP Espagne, t. 341-342, fº 88; a Baudrillart, t. III, p. 202)

⁵ Koenigsegg a Carles VI, 6-VI-1726, a Baudrillart, t. III, p. 227 i 241; carta de a Syveton, p. 200

la conducta de Ripperdà; només pretenem donar una idea dels fets, els quals òbviament van haver d'afectar l'estat d'ànim de Felip V.¹

Com a contrapartida al tractat de Viena, el 3 de setembre de 1725, al castell d'Herrenhäuser d'Hannover, França, Gran Bretanya, i Prússia,² signaven un conveni, pel qual es comprometien a la defensa mútua dels seus territoris, pels propers 15 anys. Les Províncies Unides es van afegir a l'acord, amb un acta que es va signar a La Haia, el 9 d'agost de 1726. Els reis de Suècia, Frederic I i Ulrica Leonor, van fer el mateix, a Estocolm, el 14 de març de 1727, i Frederic IV de Dinamarca s'hi va adherir, a Copenhaguen, el 16 d'abril de 1727.

El 8 de novembre³ del 1725 Ripperda va marxar de Viena tal com havia arribat: d'incògnit, sense acomiadar-se de cap ambaixador, ni dels ministres imperials. Aquesta actitud va provocar, en aquella cort, comentaris molt desfavorables.⁴ Va arribar a Madrid, l'11 de desembre, també d'incògnit: el marquès de La Roche el va introduir, disfressat com si fos un correu, a les habitacions dels reis. Allí, a porta tancada, malgrat els recels que els reis havien començat a tenir, Ripperda els va poder convèncer dels grans serveis que, segons ell, els havia prestat.⁵ Ses Majestats Catòliques van quedar convençudes de que aquell home havia aconseguit, en uns mesos a Viena, el que els diplomàtics no havien aconseguit en anys a Cambrai. Felip V estava tant content que, sense saber que era exactament el que havia signat en nom seu, el va fer *Secretario de Asuntos Estrangeros*, duc, i *Grande de España*. Com deia *La Gaceta de Madrid*: «*En la tarde del martes pasado (día 11) llegó a esta Corte el S. Duque de Ripperda, embajador Plenipotenciario a la Corte de Viena, y aquella noche tuvo audiencia del Rey i de la Reyna, nuestros Señores, que le recibieron con gran benignidad y gratitud. S.M. le confirió el empleo de su secretario de Estado y del Despacho, para que a sus pies continúe a servirle con el acierto, fidelidad y singular amor que lo ha hecho hasta aquí.*»⁶

---

¹ Baudrillart, t. III, p. 188.

² François-Marie de Broglie, com a representant de Lluís XV de França; Charles Townshend, per Jordi I de la Gran Bretanya; i John Christopher de Wallendrodt, per Frederic Guillem I de Prússia. (Vie du Maréchal duc de Villars, Paris, 1784, t. III, p.195)

³ A. Morel-Fatio et H. Léonardon, *Recueil des instructions donnés aux ambassadeurs et ministres de France*, XII bis, Espagne, Paris, 1899, p.114

⁴ «...*eligiendo el día de la entrada del embajador de Francia (duque de Richelieu) para disponer su regreso a Madrid, salió el siguiente de incognito con un ayuda de cámara, sin despedirse de los Ministros Imperiales, ni menos de los de las demás potencias, cuyo proceder dio ocasión a muchos discursos, que no le eran ventajosos...*» (J. del Campo Raso, t. III, p. 16)

⁵ Campo Raso, t. III, p. 16 (any 1726)

Le negociacions de Ripperda a Viena van ser publicades per M.G. Syveton, el 1895, en tres articles apareguts a la *Revue d'Histoire diplomatiques* (t. VIII,1895) Els tractats signats per ell a Viena el 1725 els va publicar, comentats, el mateix autor a la *Revue Historique* (LIV, 1894) citat a A. Morel-Fatio et H. Léonardon, *Recueil des instructions donnés aux ambassadeurs et ministres de France*, XII bis, Espagne, Paris, 1899, p.114, n.p.p. 1.

⁶ *La Gaceta de Madrid*, 18 de Diciembre 1725.

Efectivament, el 27 de desembre de 1725, una circular comunicava, als ambaixadors estrangers, que el duc de Ripperda ostentaria la totalitat de l'administració del govern, principalment tot el que concernia als assumptes estrangers; i es conferia el càrrec d'ambaixador a Viena al fill d'aquest, de només 20 anys. Grimaldo cessava com a *Secretario de Asuntos Extranjeros*, mentre el nou duc, aprofitava per acusar-lo de pro anglès.¹ Orendain i Castelar també van quedar desplaçats dels seus càrrecs, de *Secretario de Finanzas* i de *la Guerra* respectivament, de la mateixa manera que, una mica més tard va ser despatxat el *Secretario de Marina*, José Patiño. L'holandès es disposava a emprendre grans reformes polítiques, alhora que s'estufava, contínuament davant tothom, de la promoció que havia aconseguit; però sobre tot, alimentava la idea d'una imminent guerra contra França,; cosa impossible perquè Espanya no comptava, per aquesta empresa, amb efectius de cap mena.²

El nou "primer ministre" d'Espanya tenia tots els *Secretarios* de la monarquia per sota seu, de la mateixa manera que havia succeït amb Alberoni, malgrat que aquest mai va tenir el nomenament oficial.³ Segons Baudrillart, Ripperda va aconseguir els seus propòsits com ho havia aconseguit el cardenal: gracies a que gaudia de la confiança de la reina; ella ho podia tot. Tant era així que havia imposat al rei, i a Espanya, un estranger sospitós, barreja de visionari i estafador, el qual, malgrat ser coneixedor de la seva mala reputació, era capaç de dir a l'ambaixador anglès, que sabia que, gran part del món el tenia per un boig, i un traïdor.⁴ Baudrillart afegeix: «*Cette histoire fait pitié.*»⁵ Estem d'acord. Sembla impossible que ambdós, Felip i Elisabet, amb experiències anteriors tant negatives, pel que feia a relegar responsabilitats de govern -especialment la més recent d'Alberoni- havien pogut tornar a caure en el mateix parany: confiar en algú tan poc solvent, i, en el cas de Ripperda, tan poc conegut, per depositar sobre les seves espatlles, el pes de la monarquia, que ells no eren capaços de suportar: el rei per malaltia, la reina per incapacitat.

---

¹ Campo Raso, t. III, p. 16

² "Philippe V avait toujours eu horreur, en principe, du titre et des fonctions d'un premier ministre. De fait, il avait eu, presque toujours auprès de lui, un ministre confident qui, travaillant dans le tête à tête, se trouvait être le ministre dirigeant." (Baudrillart, t. III, p. 227)

³ "...confiriendosele (...) la Secretaria de Estado." (Campo Raso, t. III, p. 16)

⁴ "Et ce home avec des dehors qui faisaient illusion, était un incapable, un brouillon qui s'imaginait mener le monde par des propos en l'air, réorganiser un service, former une armée et une marine, relever une grande monarchie, par des décrets et par des signatures données sans réflexions. Et cet home était menteur, malhonnête et vénel ! Mais il avait, comme on disait alors, "la même protection que le cardinal Alberoni;" en d'autres termes, cet homme tenait la Reine et la Reine pouvait tout, même imposer le Roi un étranger louche, "mélange de visionnaire et d'escroc", qui se jugeait lui-même, au moment où il prenait le pouvoir, en déclarant à l'ambassadeur d'Angleterre "qu'il savait qu'une grande partie du monde le regardait comme un fou et comme un traître." (Stanhope a Townshend, 27-XII-1725, M.A.E., CP Espagne, f° 342 ; *Le Baron de Ripperda...*, p.167, a Baudrillart, t. III, p. 227)

⁵ Baudrillart, t. III, p. 227

Pel que fa a Felip, aquesta conducta elusiva, envers les pròpies responsabilitats, resulta corrent i comuna entre els malalts bipolars, especialment en fase depressiva. Es pot considerar com una tendència a evitar tot allò que pugui produir enuig.

Ripperda havia tornat de Viena amb idees molt bel·licoses contra França. Pel desembre de 1725, en arribar a Barcelona, de camí cap a Madrid, va dir als oficials que el van anar a rebre que, si la lliga d'Hannover gosava oposar-se als desitjos d'Espanya i de l'Imperi, França es veuria saquejada i destruïda per tots cantons; que Prússia seria expulsada dels seus estats pels imperials, els quals, a més, llevarien al rei Jordi tot el que posseïa a Alemanya, i de seguida el Pretendent l'expulsaria del seu regne d'Anglaterra.¹ Tot i ser el *Secretario de Estado de Espanya*, va començar a intrigar entre els ambaixadors Köenigsegg, Vaan der Meer, i Stanhope, amb histories inventades de les quals no sabia com sortir-se'n. El seu tema favorit de conversa era amenaçar a França amb una horda d'imperials i Prússians; i prenia mesures que feien preveure una propera guerra, la qual va estar a punt d'endegar, de la mateixa manera que Alberoni ho havia fet el 1718, dient que era el que Felip V desitjava. També de la mateixa manera que a Alberoni, a Ripperda li va costar el càrrec.

Per eixelebrat que fos, el nou secretari d'estat, havia de saber que Espanya no estava en condicions de començar una campanya bèl·lica. Això, era al menys, el que es podia concloure en llegir l'interessant informe, de l'ambaixador imperial a España, Köegnisegg, dirigit a Carles VI: *«España en sí misma, aunque tenga una vasta extensión, es muy pobre y está muy desierta. Las riquezas inmensas que se le traen cada año desde las Indias se evaporan, y pasan casi por entero a países extranjeros, sea en su estado natural, por de pronto, sea luego por consumo de mercancías y utensilios que faltan casi por entero en España y que los españoles se ven precisados a traer de fuera por falta de manufacturas que les permitan que les permitan conservar el dinero dentro del reino (...) El resto de los tesoros que provienen de las Indias caen, casi por entero, en manos de algunos negociantes que sirven a los intereses de la corte. No son muy numerosos, pero, gracias a la usura que se tolera, adquieren bienes inmensos, los cuales o entierran o envían a países extranjeros para retirarse allí en caso de ser investigados. Existen algunos señores opulentos por la gran masa de tierras que poseen, pero su número no es considerable y la mayor parte de aquellos a quienes se llama grandes de España son tan pequeños por sus riquezas como por su lamentable figura y su lamentable educación. Casi todo el resto de los habitantes en general*

---

¹ Stanhope a Townshend, M.A.E., CP Espagne, t. 342, a Baudrillart, t. III, p. 227

permanece en la indigencia y no puede sostener (en las ciudades por lo menos) el fasto y el gasto a que les compromete su estamento (...) Cuatro conceptos principales han contribuido y siguen contribuyendo a la desolación de un país admirable y que es muy fértil de suyo: 1º/ La expulsión de los moros que cultivaban antaño así toda la extensión de España (...) desde entonces casi todas las tierras han quedado sin cultivar (...) 2º/ El Tribunal de la Inquisición (...) 3º/ El transporte que es preciso hacer todos los años hacia las nuevas colonias de Indias, a fin de sostener allí las plantaciones (...) 4º/ El número infinito de órdenes mendicantes y otras...»¹ Naturalment aquest informe, elaborat per un ambaixador de l'imperi, resulta tendenciós, malgrat la qual cosa, no pensem que tergiversi gaire la realitat espanyola d'aquells temps.

Finalment un dels darrers dies d'abril de 1726, va ser l'ambaixador imperial Königsegg, qui va desemascarar Ripperda davant els reis d'Espanya. Va poder començar a demostrar tota la trama a rel dels subsidis que s'havia compromès a pagar a l'Imperi, a canvi d'una incerta intervenció en la recuperació de Gibraltar i Port Maó. El 14 de maig l'holandès va presentar la seva dimissió, en pensar que ses majestats no l'acceptarien. Però aleshores Felip i Elisabet ja sabien massa. Poc després va ser acusat d'haver-se venut a l'Emperador, i de malversació de cabdals públics. El 24 de maig de 1726,² atemorit per l'ordre de presó dictada contra ell, va tenir la mala idea de refugiar-se a l'ambaixada anglesa, amb la qual cosa donava a entendre que era culpable. Allí, els soldats espanyols, violant el dret d'asil, el van apressar davant les queixes de l'ambaixador, i comandant de les forces angleses a Espanya, Guillem Stanhope.³ Ripperdà va ser destituït del seu càrrec i engarjolat a l'*Alcazar de Segovia*, acusat de delicte de lesa majestat, el qual, però, mai es va poder provar.

Anys després, el 30 d'agost de 1728 es va escapar, amb l'ajut de Josefa Ramos, la donzella de l'alcaldeessa de la seva presó, amb la qual va fugir a Portugal i Anglaterra, fins arribar a La Haia. A la cort espanyola la notícia de la fuga va arribar el dia 9 de setembre. Felip V va demanar als països que poguessin donar-li asil, que no ho fessin, i que fel reenviessin a Espanya, com a criminal.⁴

---

¹ Pedro Voltes Bou, en *Felipe V, fundador de la España contemporánea*, reproduceix un document de l'Arxiu Estatal de Viena (Österreichisches Staatsarchiv), Spanien, Varia 53-a, 66-69

² *Vie du Maréchal Duc de Villars*, t. III, p.238

³ Baudrillart, t. III, p. 244

⁴ *Mémoires du Marechal de Villars*, t.III, p.148

Pel novembre del 1731 es va traslladar a Tànger, on va ser rebut per Abdallah II, però va intrigar contra del bei de Tunis, amb la qual cosa va perdre totes les influències. Va acabar els seus dies a Tetuà, el 1737, en la misèria i l'oblit, mentre esperava anar a Roma, a demanar clemència al Papa.¹

---

¹ Ballesteros, *Historia de España*, t. V, p. 74

11. – GRIMALDO, UNA VEGADA MÉS...PERÒ LA ÚLTIMA

Quan Ripperda va desaparèixer de l'escena política europea, pel maig de 1726, Felip V va tornar a cridar Grimaldo per ocupar el lloc de *Secretario de Estado*. Ell, com sempre, va acudir. Les relacions entre Espanya i l'Imperi no s'havien vist compromeses per causa de l'holandès, sinó que, amb l'ajut de l'ambaixador imperial K nigseg, que gaudia de la confiança de la reina Elisabet, es van veure reforçades. Elisabet temia perdre el favor de l'Imperi, perquè volia recuperar els estats italians, ja que els seus fills mascles tenien poques possibilitats de regnar a Espanya, en ser Ferran Borbó Savoia l'hereu.¹ Els assumptes relatius a la cort de Viena van quedar en mans d'Orendain.

Per causa d'haver retornat la Infanta Mara Anna, i de la bona entesa entre Espanya i l'Imperi, les relacions francoespanyoles es trobaven en un mal moment, la qual cosa no convenia cap d'ambdós països. Dins del govern francès hi havia partidaris d'intentar la reconciliació amb Espanya, però en el govern espanyol hi havia divisió d'opinions. Mentre que el rei, el seu confessor el pare Bermudez, Grimaldo, el *presidente del Consejo de Castilla* Miguel Francisco Guerra, i el *Secretario de Guerra* Baltasar Patiño marqu s de Castelar, es manifestaven favorables a la reconciliació amb França; s'hi oposaven la reina, el seu confessor Domingo Guerra (germà del Miguel Francisco), i Orendain. Aquest últim, en assabentar-se de quines eren les veritables condicions que Ripperda havia signat en els tractats de Viena, sembla ser que es va posar malalt, i no va poder traslladar-se a Aranjuez, amb la cort. Però, poc després, la reina el va fer anar a San Ildefonso, per que li fes costat, en contra dels partidaris de la reconciliació.²

La primavera de 1726, el duc de Borbó, per restablir les relacions amb Espanya, i evitar que aquest país aconseguís mesclar els seus propòsits als de l'Imperi, es va valdre dels serveis de l'abat Montgon.³ Aquest capellà, a rel de l'abdicació de Felip V, s'havia sentit atret per la figura d'aquest rei, i havia establert correspondència amb el seu confessor, el pare Bermúdez. Montgon, en certa ocasió, havia demanat perm s al duc de Borbó per anar a Espanya, a conèixer al rei, i els motius espirituals que l'havien empès a prendre la decisió de deixar el tron. Així doncs el duc de Borbó, aprofitant l'inter s que, temps abans, havia mostrat el capellà pel rei d'Espanya, li va encarregar la missió secreta de mirar de restablir les relacions entre ambdues corts. L'abat, en poc temps, es va guanyar

---

¹ Baudrillart, t. III, p. 246

² Baudrillart, t. III, p. 202

³ abat Charles Alexandre Montgon (Versalles, 1690/1770)

la confiança dels reis d'Espanya, els quals, al seu torn li van encarregar una missió a Portugal, i també, per sota mà, procurar aconseguir-li la successió a la corona de França, en cas de mort de Lluís XV.

De manera inesperada, Lluís XV va destituir al duc de Borbó, l'11 de juny del 1726, en privat. El dia 16 ho anunciava al *Conseil d'État*, amb un discurs -calcat al de Lluís XIV, del 10 de març del 1661, l'endemà de la mort de Mazarino- en el que deia, essencialment, que ja li havia arribat l'hora de governar per ell mateix, per amor al seu poble.¹ Aquest discurs havia estat, intencionadament, preparat pel nou ministre d'Estat de França, Andreu Hèrcules de Fleury.² Ell era la persona en qui el rei de França més confiava, el seu tutor des de petit. Fleury, fins a la seva mort, va ocupar el càrrec *de facto*, ja que es va negar a ser nomenat oficialment primer ministre, al·legant la seva avançada edat. Fleury, que era bisbe de Fréjus, des del 1699, a petició de Lluís XV, va ser nomenat cardenal, pel Papa Benet XIII, l'11 de setembre de 1726.³ Com diu Petitfils en la seva biografia de Lluís XV: «*Dédaignant les fonctions de premier ministre, tout en détenant les prérogatives, il lui était indispensable d'imposer au Conseil sa prééminence sur els maréchaux.*»⁴

Amb la caiguda en desgracia del duc de Borbó, no van canviar de sobte les difícils relacions que Espanya i França, arrossegaven des de l'època de la regència; ni tampoc la tibantor entre Felip V i el seu nebot Lluís XV. Però la figura de Fleury representava un primer pas per al restabliment de la concòrdia. Elisabet i Felip van estar molt contents amb el canvi, el qual sens dubte hauria de facilitar la unió de les dues corones, tal com, més endavant, veurem que va ser...a vegades.⁵

El mateix dia, 11 de juny de 1726, en que Lluís XIV, posava Fleury al cap del seu govern, naixia a Madrid la cinquena filla dels reis d'Espanya.

---

¹ Jean-Christian Petitfils, *Louis XV*, Perrin, Paris, 2014, p. 160

² Andreu Hèrcules de Fleury (Lodève, 22-VI-1653/Issy-les-Molineux, 29-I-1743), tenia 73 anys quan el 1726 el va fer ministre d'Estat, càrrec que va ocupar fins la seva mort el 26 de gener de 1743, als quasi 90 anys. La seva llarga vida li va valdre l'irònic títol de "*Son Eternité.*"

"... le 11 Juin 1726, le duc de Charost remettait au premier ministre, de la part du Roi, une lettre, d'une sécheresse extrême, qui lui ordonnait de se retirer à Chantilly sous peine de désobéissance. Paris apprenait cette nouvelle avec des transports de joie; la police avait peine à empêcher les illuminations. L'évêque de Frejus recevait le pouvoir des mains de celui qu'il avait si longtemps protégé; de pouvoir il devait l'exercer jusqu'à sa mort..." (Baudrillart, t. III, p. 252)

³ *Vie du Maréchal Duc de Villars*, t. III, p.252

⁴ Jean-Christian Petitfils, *Louis XV*, Perrin, Paris, 2014, p. 165

⁵ Baudrillart, t. III, p. 253

La Infanta María Teresa Rafaela,¹ que es casaria, el 23 de febrer de 1745, amb Lluís, Delfí de França, únic fill que va sobreviure dels 3 mascles i 8 femelles que Maria Leszczyńska i Luis XV van posar al món.²

INFANTA MARIA TERESA RAFAELA BORBÓ FARNESE DELFINA DE FRANÇA (c. 1745)

Aquell estiu, a San Ildefonso, Felip V no es va trobar gaire bé, perquè, el 4 d'Agost de 1726, José Grimaldo escrivia al *Gobernador del Consejo de Castilla*, marquès de Villacampa,³ dient: «*El Rey me manda decir a Ud. que llegan repetidas las noticias, de las voces que corren esparcidas en Madrid, y otras partes del reino, de que S.M. vuelve a retirarse del gobierno de la Monarquía y que, siendo éstas unas especies sediciosas, que se deben rastrear para averiguar su origen, y descubrir los autores; ordena S.M. a Uds. Se aplique con el mayor cuidado a esta averiguación, para que castiguen como se debe, estando Ud. en inteligencia de que son falsas y supuestas, sin algún fundamento, estas voces, muy contrarias a la intención de S.M. y al amor y bondad con que se venció a dejar su reposo, y volvió por el bien de sus vasallos, a las tareas del mando; y que así lo diga Ud. y se haga publicar, escribiendolo a todos los presidentes y (regentes) de las*

¹ María Teresa Rafaela Borbó Farnese (11-VI-1726/22-VII-1746)

² Maria Leszczyńska (23-VI-1703/24-VI-1768) i Lluís XV (Versalles, 15-II-1710/*Ibidem*, 10-V-1774) van tenir 11 fills (8 ♀ i 3 ♂) 7 van sobreviure a la infància, només 1 dels mascles va arribar a adult, el delfí Lluís (4-IX-1729/20-XII-1765) el qual, en morir abans que el seu pare, mai va regnar.

³ Pascual de Villacampa y Pueyo, marquès de Villacampa (Madrid, 1661/*ibid.*, 1737) “*Tras la muerte del presidente del Consejo Real, Juan de Herrera y Soba, Villacampa desempeñó interinamente, durante un breve periodo la gobernación del mismo, como decano de los consejeros.*” (Janine Fayard, *Los ministros del Consejo Real de Castilla*, Revista Hidalguía nº165, año 1981 Archives départementales de la Côte-d'Or, fonds de Thiard.)

*Chancillerías y Audiencias, previniéndoles también castiguen, en adelante, a los autores de semejantes voces, y avisen de haberlo efectuado, así como (lo que) resultare de las diligencias que se hicieren, en esa Corte, en estas averiguaciones que encarga a V.E. se sirva practicarlas por todos los medios posibles. Dios guarde a V. M. como puede. San Ildefonso, 4 de agosto 1726.»*¹

No sabem quins van ser els motius que van provocar els rumors als quals es refereix la carta, però es evident que, per fer un desmentit com aquest, i demanar que els autors fossin buscats i castigats, havien d'haver molestat en gran manera, a Felip V.

Per un altre costat, l'abat Montgon, que per l'agost de 1726 ja feia uns mesos que era a Madrid, va escriure des d'allí a un amic seu, referint-se a les mateixes enraonies: «...*Il se peut que les bruits malicieux qu'on avait répandus ici que le Roi (d'Espagne) voulait faire une nouvelle abdication auraient pénétré jusqu'en France et seraient venus jusqu'à vous. En ce cas-là vous pouvez être bien certain que rien n'est plus faux que tout ce qu'on peut débiter sur cette matière et leurs Majestés, pour ne laisser sur ce sujet aucun doute, ont envoyé un décret au Conseil de Castille pour faire rechercher soigneusement les auteurs de ces bruits afin de les punir (...) La cour est toujours à Saint Ildephonse...*»²

Montgon, uns dies més tard, continuava dient: «...*La cour est ici pour jusqu'à la Toussaint et elle y profite de la fraîcheur du lieu et des promenades qui y sont. Leurs majestés vont tous les soirs dans les jardins et à leur retour il y a musique dans une pièce voisine du lieu où elles se tiennent. Nous sommes au reste toujours incertains de la fin où abroutissent les affaires. J'ai cependant trouvé ici depuis que j'y suis des lueurs d'espérance favorable; mais vous savez ce que dit un sonnet que je crois avoir vu autrefois dans une comédie: "Belle Phyllis on désespère, alors qu'on espère toujours."*»³

Sobre la possibilitat de que per l'agost de 1726 Felip V hagués sofert una nova crisi, només tenim aquests dos desmentits: el document de Grimaldo, i la carta de Montgon, dels paràgrafs anteriors. No hem trobat cap més informació d'aquells dies. Ara bé, el fet d'haver de desmentir quelcom, implica que, prèviament, hi ha hagut, si més no, rumors.

¹ A.H.N., Estado, 2530 nº139; a Baudrillart, t. III, p.125

² carta de Montgon al marquès de Bissy, 12-VIII-1726 a *Lettres d'Espagne adressées par l'abbé de Montgon au cardinal et au marquis de Bissy*, Carlos d'Echevannes, Revue d'Histoire de l'Église de France, année 1910, numéro 4 p. 457
Henri de Thiard de Bissy, Marquis de Bissy, fill del comte Claudi, nebot del cardenal Henry-Pons de Thiard de Bissy (1657/1737), va ser un militar que, després d'estar present a totes les campanyes del seu temps, va deixar l'exercit per desacord amb el ministre Chamillard.

³ carta de Montgon al marquès de Bissy, 27-VIII-1726 a *Lettres d'Espagne adressées par l'abbé de Montgon au cardinal et au marquis de Bissy*, Carlos d'Echevannes, Revue d'Histoire de l'Église de France, année 1910, numéro 4 p. 457
La frase: "*Belle Phillis...*" pertany al sonet d'Oronte, de l'obra *Le Misanthrope* de Molière.

Malgrat la caiguda del duc de Borbó -que havia estat qui, pel novembre de 1725, l'havia enviat a Madrid-¹ Montgon, va saber-se guanyar la confiança dels reis d'Espanya; tan va ser així que, per l'octubre de 1726, l'arquebisbe Amida, confessor de la reina Elisabet, va anunciar a Mongon que Ses Majestats l'havien escollit per anar a França a "treballar" per assegurar els seus drets, per si un cas el rei de França moria sense successor. El dia de Nadal del mateix any, Montgon va rebre les ordres escrites, per anar a la cort francesa a vetllar pels interessos successoris del rei d'Espanya a la corona d'aquell país.² En aquestes instruccions, el rei d'Espanya li deia que l'èxit de les negociacions que li confiava depenien del secret que havia de guardar sobre elles. En primer lloc havia de fer proselitisme en favor seu, de manera dissimulada; ni Fleury, ni Morville havien de sospitar res, per la qual cosa ell s'havia de comportar com un particular, i no com un ambaixador. En cap cas havia de parlar sobre la reconciliació d'ambdós països. Se li donava una llista de les persones de les que es podria refiar, i un codi xifrat amb el qual havia d'enviar la seva correspondència secreta al rei, la reina, i l'arquebisbe Amida; i el més important: se li donaven credencials, per si Lluís XIV es posava malalt de gravetat, o bé es moria.³

A mitjans d'agost, Mentre Felip V pensava en tornar a abdicar -pel que es desprèn dels documents abans citats- l'esquadra del lord almirall John Jennings, que pillardejava pel Cantàbric, havia entrat al port de Santoña, a Santander, amb l'excusa de necessitar aigua. No s'havia declarat cap guerra, per tant ningú els va tractar com a enemics. Felip, mitjançant l'ambaixador, va demanar explicacions al govern anglès, el qual no va respondre fins el 25 de setembre: Demanaven, conforme als tractats, permís d'entrada dels vaixells anglesos a tots els ports d'Espanya, i una satisfacció pel rapt de Ripperda de l'ambaixada anglesa a Madrid, amb el qual s'havia violat el dret d'asil.⁴

Felip es va indignar, i més quan, quaranta vuit hores després, va arribar un correu de Cadis amb la notícia de que, l'esquadra britànica de l'almirall Francis Hosier, per ordre del primer ministre Walpole, demanava fer-se càrrec del *navio de permiso Prince Georges*, que estava entre els galions de la flota d'Índies.⁵ Felix Cornejo, almirall de l'esquadra espanyola en aigües del Carib, tenia ordre d'evitar les hostilitats, i va entregar

---

¹ "Montgon était arrivé à Madrid le 27 novembre 1725..." (Baudrillart, t. III, p. 237)

² L'original d'aquestes instruccions, datades el 24-XII-1726, es troba a l'A.H.N., Estado 2460 i el text es va publicar en les *Mémoires de Mongon*, t. III, p. 70

³ Baudrillart t. III, p. 248

⁴ Baudrillart, t. III, p. 267

⁵ Baudrillart, t. III, p. 269

el vaixell de permís; però la flota anglesa es va disposar davant Portobelo, barrant la sortida del port als galions espanyols. El port d'aquesta ciutat, avui dia Panama, era aleshores un dels més importants per la sortida de la plata del virregnat de Nova Granada.¹

En represàlia, l'armada espanyola donava presa al vaixell de permís de l'armada anglesa *Prince Frederick*, al port de Veracruz, alhora que s'enviaven quatre vaixells de reforç, amb el tinent general Antonio Gaztañeta al capdavant, per fer front a les contingències, i també per custodiar la tornada de la flota de Nueva España.²

Segons Baudrillart, arribats a aquest punt, qualsevol que hagués tingut alguna bona relació amb els anglesos era mal vist pels reis d'Espanya. Des la marxa de Ripperda Orendain i Grimaldo compartien els afers estrangers, però Orendain era l'encarregat dels assumptes de la cort de Viena, d'on aleshores provenia tot el que era convenient i agradable Ses Majestats; en canvi Grimaldo, que es relacionava amb els ambaixadors anglesos, es feia càrrec del que era desagradable. A més entre ambdós secretaris havia sorgit una certa rivalitat, deguda a que el marquès de La Paz, en altre temps subordinat de Grimaldo, ara que estaven al mateix nivell, sovint es permetia humiliar al seu col·lega.³ Grimaldo no es va adonar del perill; no havia sobreviscut a la Ursins, a Alberoni, i a Ripperda? Només s'havia de quedar un temps al marge, fins que passessin els problemes amb Anglaterra i, com altres vegades, tot es diluiria. Però aquesta vegada s'equivocava.

Després de tants anys de fidel servei al rei d'Espanya, el 29 de setembre de 1726, a migdia, José Grimaldo va rebre una nota, signada per Orendain, en la qual Felip V li agràia els seus serveis, i l'eximia de les seves funcions de secretari d'estat, conservant el sou del càrrec, i el títol d'excel·lència.⁴ Stanhope escrivia a Walpole. Ledemà: «*Your excellency will doubtless be much surprised by the late changes at this court, as indeed everybody here was, and still is, and no one more than the persons themselves ho have suffered by them. As to the marquis of Grimaldo, it is certain he expected no such thing yesterday morning. He was actually putting his papers into the bag to carry them to the king (as it was dispatch day) when the order was delivered to him to resign his*

---

¹ El 5 de novembre de 1723, Felip V havia suprimit per decret el virregnat de Nova Granada, per deutes i mala gestió econòmica. Per l'agost de 1739, el mateix Felip V el va tornar a crear, a petició d'algunes províncies de la zona.

² Baudrillart, t. III, p. 266; *Vie du Maréchal Duc de Villars*, t. III, p. 254

³ José del Campo Raso, *Memorias políticas i militares para servir de continuación a los comentarios del Marqués de San Felipe*, Madrid, 1972, t. III, p. 47

⁴ El nunci d'Espanya al nunci de França, 30-IX-1726, M.A.E., CP Espagne, t.345, fº 244, a Baudrillart 269; Campo Raso, t. III, p. 50; Coxe, t. III, p. 31

employment, and retire immediately to Madrid, with a pension of thousand pistols a year.» Grimaldo va viure alguns anys a Madrid gaudint d'una jubilació digna, sempre respectat, i consultat amb freqüència pel rei.¹

En caure en desgracia Grimaldo també va ser cessat Francisco Arriaza, *Presidente del Consejo de Hacienda*, per haver-se manifestat contrari als quantiosos subsidis que, segons la gestions de Ripperda, Espanya havia de fer a la cort de Viena. Se li va donar una plaça al *Consejo de Castilla*. Josep Patiño afegia, al càrrec de conseller d'Índies i de Marina, que ja posseïa, el d'hisenda; i el seu germà Baltasar Patiño, marquès de Castelar, quedava al front del de la Guerra.² Pel que diu Coxe, Patiño va ser l'únic afavorit amb els canvis: *«Patiño grows every day into the confidence of their catholic majesties; if he once gains it, he is likely to preserve it long, because he is a person of great capacity and experience in affairs, and wonderful application and dispatch.»*³

El mateix dia, i a la mateixa hora que Grimaldo, el pare Bermúdez, rebia també una nota, en nom del rei, dient que, “a fi de poder-se ocupar millor del càrrec que tenia en la Santa Inquisició,⁴ se'l deslliurava del de confessor de Felip V”. El capellà era partidari de la reconciliació dels reis d'Espanya amb Lluís XV, i havia intentat afavorir-la mitjançant l'ajut de Fleury. Fleury havia escrit a Bermúdez, acusant, sota secret de confessió, als ministres de l'emperador de voler enderrocar Felip V. Segons el cardenal, els imperials temorosos de que es desfés la seva aliança amb Espanya, inventaven tota mena d'històries. Una d'elles havia estat que França, d'acord amb Stanhope, havia maquinat un complot per recloure Felip V i Elisabet en un convent, i fer proclamar rei al príncep d'Astúries. Bermúdez va cometre la indiscreció de comunicar a Elisabet el contingut de la carta de Fleury, sense consultar-ho amb el rei, el qual el va acusar de voler provocar una divisió entre ell i la reina. Per aquest motiu, Bermúdez va ser substituït per l'irlandès pare Clarke, del que es deia que era simpatitzant dels imperials, la qual cosa convenia als reis d'Espanya en aquells moments.⁵ Segons Baudrillart la caiguda del capellà era una conseqüència més del desig de l'ambaixador imperial Kögnisegg de depositar tots aquells que recolzaven un possible acord entre França i Anglaterra.⁶

---

¹ Coxe, t. III, p. 155

² Coxe, t. III, p. 155

³ Coxe, t. III, p. 156

⁴ Leandro Martínez Peñas, *El confesor del rey en el Antiguo Régimen*, Ed. Complutense, Madrid, 2007, p. 586

⁵ Guillem Clarke va substituir al pare Bermúdez per l'octubre de 1726. Segons l'ambaixador francès a Espanya, comte de Rottembourg el capellà era irlandès, jesuïta, i jacobita declarat; havia estat introduït als reis d'Espanya per l'ambaixador Königseg, en un moment en el que a Ses Majestats els convenia estar a bé amb l'Imperi (A. Morel-Fatio, H. Léonardon *Recueil des instructions donnés aux ambassadeurs et ministres de France*, Ed. Felix Alcan, Paris, 1899, t. XII bis; t. III, p. 148)

⁶ Baudrillart, t. III, p. 269

Amb aquests canvis al govern i a la cort, l'ambaixador imperial Königsegg¹ aconseguia treure del govern espanyol tota al influència francesa,² alhora que ajudava a enaltir aquells que li eren propensos.

A finals de desembre Felip V impedia el comerç per mar amb França, Anglaterra i Holanda, si aquests països admetien recalcar als seus ports els vaixells procedents d'Orient, on havia esclatat una epidèmia. També dictava una ordenança que perjudicava el comerç de robes de cotó i seda, que França i Anglaterra exportaven a Espanya; i, mitjançant l'ambaixador espanyol a Anglaterra, Pozo Bueno, es demanava al govern angles fer tornar la flota d'Amèrica.

El dia 10 de desembre Orendain enviava a Stanhope una memòria que representava una declaració de guerra. S'havien fet lloves extraordinàries per tot el país. L'armada espanyola, comandada pel comte de Las Torres ja era davant de Gibraltar.³ Fleury, que en veritat no desitjava la guerra, desesperat escrivia a Felip : «*Ce que je craignais depuis six mois est enfin arrivé, et la nouvelle que nous reçûmes hier de de la résolution que V.M. avait prise de déclarer la guerre à l'Angleterre ne m'a pas laissé un instant de repos ou de sommeil.*»⁴ Però malgrat totes les lamentacions de Fleury, la realitat era que França estava de part d'Anglaterra, la ruptura diplomàtica entre Londres i Viena era imminent, i Felip V estava disposat a fer causa comuna amb l'Imperi. Segons Syveton,⁵ era la reina Elisabet qui l'empenya, convençuda de que era l'única mitjà que li assegurava el casament del seu fill Carles amb l'arxiduchessa Maria Teresa, en front dels anglesos que pretenien aprofitar la ocasió per destruir la Companya d'Ostende, trencar l'entesa econòmica entre Espanya i Àustria, i restablir el comerç anglès a les Índies occidentals, amb tots els seus abusos, en contra dels bel·ligerants.

Malgrat que, a finals de gener del 1727, semblava que la conflagració entre Espanya i Anglaterra era inevitable, ja havien començat, entre Madrid i Versalles, i entre Versalles i Viena, negociacions secretes encaminades a establir la pau a Europa mitjançant la reconciliació d'Espanya i França.⁶

---

¹ Lothar-Joseph-Dominik, comte de Königsegg i de Rothenfels (1673/1751) Va servir amb les tropes imperials a Itàlia durant la guerra de Successió d'Espanya. El 1714 va ser assistent del príncep Eugeni de Savoia a Utrecht. Encarregat el 1715 d'una missió a Holanda que tenia a veure amb el tractat de la Barrière. Ambaixador de l'Imperi a París el 1717 i després a Varsovia. Va participar en les operacions militars a Transilvània i Valàquia. El 1725 va ser nomenat ambaixador a Espanya, fins que el 1728 va ser vicepresident del consell de guerra de l'Imperi i no va tornar a exercir cap missió diplomàtica.

² Baudrillard, t.III, 268

³ Baudrillard, t. III, p. 271

⁴ Fleury a Felip V, 24-XII.1726, M.A.E., t. 343, fº 503, a Baudrillard, t. III, p. 272

⁵ Gabriel Syveton, *Une cour et un aventurier au XVIIIe siècle, Le Baron de Ripperda*, E. Leroux, Paris, 1896, p. 242

⁶ Baudrillard, t. III, p. 274-275

12. - ORENDAIN

Juan Bautista Orendain i Azpilicueta havia nascut a la vila de Segura (Guipúscoa) el 19 d'octubre del 1683, en una família de la petita noblesa rural. El 1707 va ser alcalde del seu poble. El 1708 es va casar amb una jove castellana, i es van quedar a viure a Yepes. Més endavant, residint a Madrid, es va relacionar amb assentistes i homes de negocis bascs, amb la influència dels quals va arribar fins el cercle de Grimaldo, del qual va ser primer ajudant, i després secretari.

El 2 de novembre del 1724, va ocupar el lloc de Campoflorido, com a *Secretario de Estado de Hacienda*. En abdicar Felip V, pel desembre del 1724, i marxar a San Idefonso, Orendain es va estar al costat del nou rei Lluís I, a Madrid. Quan Felip V va tornar a regnar, va conservar el seu càrrec gràcies al recolzament de la reina; a més acostumava a reemplaçar, en tot tipus d'assumptes Grimaldo, quan aquest no donava a l'abast. Per la seves bones gestions respecte a la pau de Viena, signada el 7 de juny del 1725, Felip V li va atorgar el títol de marquès de La Paz.¹

Orendain, ja feia temps que gestionava les secretaries, d'estat, i d'affers estrangers, que, de fet, eren assumptes dels quals era responsable Grimaldo. En caure aquest, el 29 de setembre del 1726, Orendain va continuar, oficialment en les dites secretaries, però va haver de deixar, en mans de Campoflorido, aquella de la qual ell era titular, la d'hisenda. Orendain, marquès de La Paz, es convertia, oficialment, en *Secretario de Estado*, el primer d'octubre del 1726. Sempre va ser procliu a tractar amb l'Imperi, no sabem si per inclinació personal, o bé perquè els assumptes que tenien a veure amb la Gran Bretanya, els havia tractat sempre Grimaldo.

El 17 de desembre del 1727 va ser nomenat *Consejero de Estado*. Des d'aleshores es va mantenir al poder fins que, el 2 de març del 1733, el fet de veure's caure en desgracia, el va impressionar de tal manera, que va patir un accident vascular cerebral (AVC) que li va causar una hemiplegia del costat esquerra.² Fins a la seva mort, el 21 d'octubre del 1734,³ les funcions dels seus càrrecs les va assolir Patiño.

---

¹ Baudrillart, t. III., p. 190; Coxe, t. III, p. 120

² «...le sentiment de sa disgrâce imminente lui fit une telle impression qu'il fut frappé d'hémiplégie du côté gauche. Il mourut à Madrid le 21 octobre de l'année suivante.» A. Morel-Fatio et H. Léonadon, *Recueil des instructions...*, t. 12 bis, Espagne, p. 75, n.p.p. 5; M.A.E., CP Espagne t. 334, fº 288; t. 365, fº 49 ; t. 404, fº 11 i 15

³ A. Béthencourt Massieu, *Patiño i Campillo*, p. 112

A finals del 1726, pels voltants del dia en que el marquès de La Paz va estrenar el seu nomenament, el rei d'Espanya havia ordenat impedir el comerç per mar amb França, Anglaterra i Holanda, si aquests països admetien recalar als seus ports els vaixells procedents d'Orient, on havia esclatat una epidèmia. També dictava una ordenança que perjudicava el comerç de robes de cotó i seda que França i Anglaterra exportaven a Espanya; i, mitjançant l'ambaixador espanyol a Anglaterra, Pozo Bueno, es demanava al govern anglès fer tornar la flota d'Amèrica.

El dia 10 de desembre Orendain enviava a Stanhope una memòria que representava una declaració de guerra. Ja s'havien fet lleves extraordinàries per tot el país. L'armada espanyola, comandada pel comte de Las Torres ja era davant de Gibraltar.¹ Fleury, que en veritat no desitjava la guerra, desesperat escrivia a Felip : *«Ce que je craignais depuis six mois est enfin arrivé, et la nouvelle que nous reçûmes hier de de la résolution que V.M. avait prise de déclarer la guerre à l'Angleterre ne m'a pas laissé un instant de repos ou de sommeil.»*² Però malgrat totes les lamentacions de Fleury, la realitat era que França estava de part d'Anglaterra, la ruptura diplomàtica entre Londres i Viena era imminent, i Felip V estava disposat a fer causa comuna amb l'Imperi. Segons Syveton,³ era la reina Elisabet qui li empenya, convençuda de que era l'únic mitjà que li assegurava el casament, del seu fill Carles amb l'arxiduchessa Maria Teresa, en front dels anglesos que pretenien aprofitar la ocasió per destruir la Companya d'Ostende, trencar l'entesa econòmica entre Espanya i Àustria, i restablir el comerç anglès a les Índies occidentals, amb tots els seus abusos, en contra dels bel·ligerants.

Malgrat que, a finals de gener del 1727, semblava que la conflagració era inevitable, ja havien començat, entre Madrid i Versalles, i, separadament, entre Versalles i Viena, negociacions secretes encaminades a establir la pau a Europa mitjançant la reconciliació d'Espanya i França.⁴

---

¹ Baudrillard, t. III, p. 271

² Fleury a Felip V, 24-XII-1726, M.A.E., t. 343, fº 503, a Baudrillard, t. III, p. 272

³ Syveton, *Une cour et un aventurier au XVIIIe. Siècle. Le Baron de Ripperda*, E. Leroux, Paris, 1896, p.241-242

⁴ Baudrillard, t. III, p. 274-275

12. 1. - LA REINA ELISABET GOVERNADORA

Des del retorn de la infanta Maria Anna Victoria a Espanya, pel maig de 1725, els reis d'Espanya havien estat d'esquenes a Lluís XV, i continuava sense establir relacions diplomàtiques amb França. Les gestions per apropar-se van començar amb una carta autògrafa de la reina d'Espanya dirigida a Fleury, datada el 6 de gener de 1727, que Elisabet va confiar a l'abat Montgon. En aquesta deia, en nom del rei d'Espanya, que renunciaria a exigir una satisfacció per la devolució de la Infanta, a canvi de que França no recolzés Anglaterra en la guerra contra Espanya, i s'avingués a entendre's amb l'emperador Carles VI.¹ El 25 de febrer, Elisabet enviava una memòria autògrafa a Fleury, en la qual sota secret de confessió, li suggeria actuacions per obrir la porta a una reconciliació entre ambdós països, per a la qual era indispensable que es fessin constar les condicions oficialment en un document escrit.²

Mentre això passava, el 26 de febrer de 1727 va morir, als 49 anys, Francesc Farnese, oncle i padrastre de la reina d'Espanya.³ Els ducats de Parma i Plasencia els va heretar el seu germà més jove Antoni Farnese, que era solter i no tenia descendència. Elisabet Farnese -que es considerava legítima hereva dels ducats, i pretenia traspassar-los al seu fill Carles- havia d'estar a l'aguait, perquè li havien arribat rumors de que l'Emperador Carles VI estava intentant casar al seu oncle Antoni, a fi de que tingués descendència, i d'aquesta manera, evitant que la successió la trametés ella, poder manipular el futur dels ducats.

Per un altre costat, recordem que des del bloqueig de Portobello pels anglesos, el 1726, Espanya, com a represàlia, mantenia confiscat, al port de Veracruz, el Príncep Frederic, vaixell de permís anglès de la *South Sea Company*.⁴ En contrapartida als greuges que els anglesos consideraven que estava sofrint la seva flota, per part de la espanyola, al mar Carib, el 17 de gener de 1727, el parlament anglès va ratificar la sobirania britànica sobre Gibraltar.⁵ En resposta, l'ambaixador espanyol a Anglaterra, al·legant incompliment de l'article 10 del tractat d'Utrecht, per part d'Anglaterra, va justificar que

---

¹ Elisabet Farnese a l'abat Montgon, 6-I-1728, A.H.N., Estado, 2460; copia d'aquesta carta a M.A.E., CP Espagne, t. 350, fº2, a Baudrillart, t. III, p. 320, i carta sencera a p. 566, apèndix IX

² Elisabet Farnese a Fleury, 25-II-1727, A.H.N., Estado, 2460; copia a M.A.E., CP Espagne, t.350, fº8, a Baudrillart, t. III, p. 567, apèndix X

³ Francesc Farnese s'havia casat, el 8-XII-1695, amb Dorotea Sofia de Neoburg, vídua del seu germà Eduard II, mort el 1693. Eduard i Sofia eren pares de la reina Elisabet d'Espanya, única hereva dels ducats, els quals ells volia trametre al seu fill gran Carles, tal com va succeir el 1731 a la mort d'Antoni Farnese.

⁴ Memòries de Montgon, t. IV, p. 453

⁵ Baudrillart, t. III, p.338

Espanya enviés la seva flota cap a Gibraltar on, el comte de Las Torres, amb l'ajut de l'enginyer militar Verboom, va començar a assetjar la plaça l'11 de febrer d'aquell any.

Fleury i l'emperador Carles VI, que no volien intervenir en una possible guerra angloespanyola, van iniciar converses de pau entre els seus països, que es signarien pel juny d'aquell any a París. Les relacions de l'Imperi i França amb Espanya penjaven d'un fil. A Viena, els diplomàtics implicats en aquestes propostes de pau, decidien que el primer que havia de fer Espanya era aixecar el setge de Gibraltar, el qual no tenia probabilitats d'èxit, per manca d'efectius, i, com diu del Campo Raso, «*por su duración comenzaba a imitar al de Troya.*»¹ A més d'aixecar el setge del penyal, Espanya hauria de retornar als anglesos el vaixell *Prince Frederic*, amb la seva càrrega. Pel seu compte, l'Imperi renunciaria, per 7 anys, a mantenir la Companya d'Ostende.²

Efectivament, el 31 de maig del 1727, els representants de l'Emperador, del rei de França, de sa Majestat Britànica, i dels Estats Generals de les Set Províncies, a París, van signar dotze articles preliminars,³ els quals havien de servir de base al tractat de pau, que es s'acordaria definitivament en un congrés, a celebrar en un futur proper, en un lloc a determinar.⁴ Malgrat que inicialment Lluís XV volia que aquest lloc fos Cambrai, com veurem, es va escollir Soissons.

Mentre Fleury intercedia per que Espanya s'adherís a aquest tractat, un nou episodi de la malaltia de Felip V va aturar les converses preliminars. El 24 de maig, Felip V havia patit un defalliment mentre era a missa;⁵ poc després va patir una indigestió, febre, i una gran angoixa que l'impedia dormir.⁶ El rei havia tornat a caure en la depressió, a la que estava supeditat, la qual entre altres trastorns li produïa una gran aprensió a la feina, i a

---

¹ José del Campo Raso, *Memorias políticas y militares para servir de Continuación a los comentarios del Marqués de San Felipe...*.t. III, p. 99

² Companyia general imperial de las Índies (*Kaiserliche Ostender Kompanie*) creada el 1717 als Països Baixos Austríacs per comerciar amb les Índies Orientals, tal com també ho feien altres companyies holandeses, franceses i angleses.

³ A. Morel-Fatio et H. Léonardon, *Recueil des instructions donnés aux ambassadeurs et ministres de France*, t. XII bis Espagne, t. III, p. 118

⁴ «...ces ministres (...) signèrent enfin les articles préliminaires, au nombre de douze, qui devoient servir de base au *Traité de Paix qu'on feroit au Congrès qui étoit désigné.*» (*Mémoires de Montgon*, t. IV, p. 355)

⁵ «Ce Prêlat (...) m'apprenoit, que la veille de la date de sa lettre (25-V-1727) le roi d'Espagne étoit tombé en défaillance pendant la Messe; et qu'à cette incommodité s'étoit joint une fièvre qui inquiétoit beaucoup toute sa Cour.» (*Mémoires de Montgon*, t. IV, p. 432)

⁶ «La maladie du Roi d'Espagne avoit commencé par une indigestion; et la fièvre étant survenue, avec des inquiétudes qui l'empêchaient dormir, ce Prince tomboit dans la mélancolie à laquelle il étoit sujet. Cet état lui donnoit une extrême répugnance pour le travail, et pour le soin du Gouvernement, et quoique le mal ne parut pas dangereux, il jugea pourtant à propos de faire son testament. Dom José Patiño, secrétaire d'État fut chargé de le dresser mais rien ne transpara de son contenu. Sa Majesté, signa en même temps un Décret, par lequel Elle déclara la reine Gobernadora del Reyno pendant sa maladie. Et au moyen de cette disposition, se tenant retiré dans son appartement, il ne voyoit personne qu'elle. Le prince des Asturies et les Infants entroient seulement pour lui baiser la main selon la coutume, et se retiroient aussitôt. Le capitain des gardes n'avoit pas même la liberté de lui demander le mot. La Reine travailloit seule avec les ministres, et rendoit compte ensuite au Roi des principales affaires.» (*Mémoires de Montgon*, t. IV, p. 451)

tenir cura del govern. Una vegada més es va dir que, malgrat que l'episodi no semblava perillós, el rei creia convenient fer testament, en el qual es nomenava governadora a la reina fins que Felip V es restablís. Patiño, va ser l'encarregat de redactar-lo. En aquell moment, però, no va transcendir el contingut.

A l'*Archivo Histórico Nacional de Madrid*, hem trobat una minuta del dit testament, que transcrivim a continuació. En aquesta no es declara la identitat de l'hereu, sinó que diu que aquesta consta en un codicil annex, el qual no hem trobat.

Minuta 1: *«Papel de sello quarto. En este palacio de Aranjuez, a dos del mes de Junio de 1727, ante mi ( ) y de los testigos a la vuelta escritos, el Rey mío, S. E. Felipe V, estando en la cama de enfermedad natural corporal, pero en su buen juicio y entendimiento natural, me entregó a mí el Presidente y notario, esta escritura, cerrada y sellada con su real sello, que digo estar escrita en diez y ocho o tanta ( ) de papel común, de pliego entero, y la última de ellas firmada de su real mano, en la cual dijo S. M. y declaró estar escrito, y ordenado un cobaicilio, y que así lo otorgara y otorgó, mandara y mandó, que lo en ella contenido y declarado se guarde y cumpla en la forma y manera que en él se contiene. Y declara deja en él, por su heredero, y testam...»*
(A.H.N. Estado, 2672)

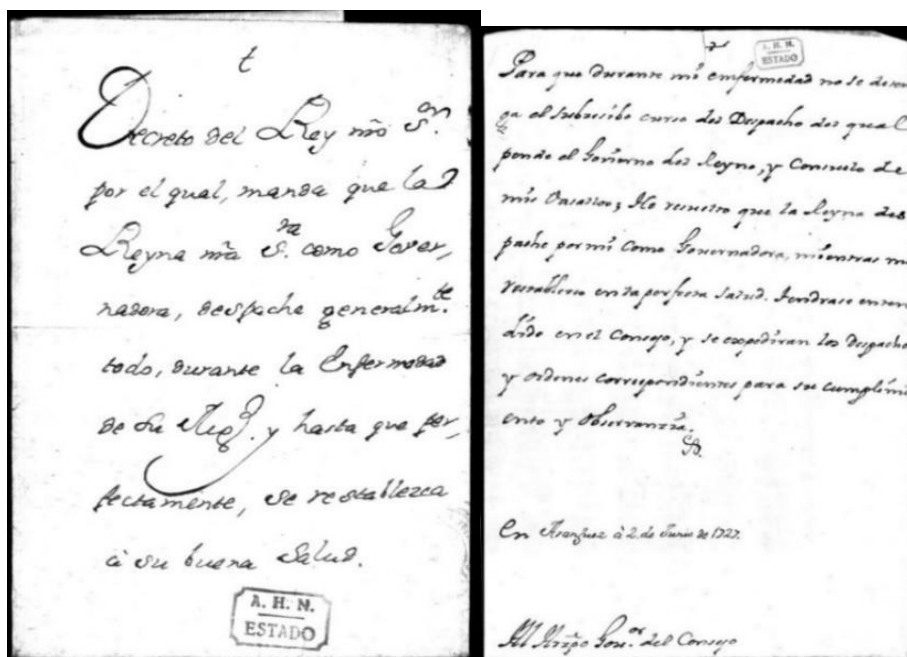
Transcrivim el text d'una segona minuta, sense datar, del document en el qual de la reina explica que, malgrat el seu avançat estat de gestació, es farà càrrec del govern amb l'ajut dels ministres, mentre duri la malaltia del rei:

Minuta 2: *«Ya que ha dispuesto Dios que la enfermedad del Rey, mi Señor, haya obligado a S. M. A dar la providencia de nombrarme por gobernadora del Reino ínterin que restablecida su preciosa salud volver a las fatigas del Despacho; y que yo por consuelo de S. M. y para conciliarle en algún modo la quietud que interrumpía la consideración del perjuicio que padecían sus amados pueblos y los negocios generales en el retardo de su expedición, no he podido ni debido rehusar el hacerme cargo de tan (gravoso) cuidado, que hace tanto mayor sobre el dolor y amargura que me hallo penetrada, la situación tan adelantada de mí embarazo, no puedo dejar de manifestar al Consejo que el más verdadero desahogo que me alienta en la presente tribulación que me oprime es la justa confianza que tengo en el amor y fidelidad de sus ministros y en la sabia asistencia de sus Consejos, de que me valdré, bien asegurada en el concepto que la experiencia de tantos años al lado del Rey, mi carísimo esposo y S.M., me ha hecho imprimir de su prudencia consumada, y de su sincerísimo deseo del acento*

que siendo hoy en mí el más vivo impulso con que obedezco a S.M. Y emprendo tan difícil empeño, espero de la piedad divina ha de esforzar mi debilidad y que en el breve tiempo que me prometo puede ser precisa esta providencia, ha de resultar todo conforme a mis intenciones que son las mismas que las del Rey, mi Señor, me mayor Gloria de Dios, bien de esta Monarquía, Consuelo de mis vasallos, tranquilidad de la...» (A.H.N. Estado, 2672)

També a l'Archivo Histórico Nacional de Madrid hi ha dues altres minuts, relatives al traspass de poder, del rei a la reina, mentre durava la seva malaltia.

Minuta 3: «Decreto del Rey Excmo. Sr. por el qual manda que la Reyna Ilma. Sra. como gobernadora de España despache generalmente todo, durante la enfermedad de S.M. y hasta que perfectamente se restablezca su buena salud.» (A.H.N. Estado, 2672)

Minuta 3

Minuta 4

Minuta 4: Para que durante mi enfermedad no se detenga el curso del Despacho del qual depende el Gobierno del Reino y Consuelo de mis vasallos: he resuelto que la Reyna despache por mí como Gobernadora, mientras me restablezco en la perfecta salud. Tendrase entendido en el Consejo y se expedirán los despachos y ordenes correspondientes para su cumplimiento y observancia. En Aranjuez a 2 de Junio 1727.» Al Arzobispo Gobernador del Consejo. (A.H.N. Estado, 2672)

Aquesta crisi, de finals de maig i principis de juny del 1727, de la qual malauradament no hem pogut trobar més detalls, va haver de ser greu per fer que la reina, embarassada de set mesos, acceptés, de manera oficial, el càrrec de governadora del regne. Mentre es prenen aquestes disposicions, Felip V estava tancat en les seves habitacions, i només veia a la reina. El príncep d'Astúries i els Infants entraven a besar-li la mà, com era costum, però es retiraven immediatament. Ni el capità de la seva guàrdia tenia permís per dirigir-li la paraula.

La notícia va traspasar la frontera amb rapidesa. Segons escriu Villars, a mitjans de juny, a França, ja es rebien notícies sobre l'estat del rei d'Espanya: «*On reçut divers avis que la santé du Roi étoit fort attaqué. Ce Prince avoit eu des défaillances, et se trouvoit si fort affoibli, que l'on jugeoit qu'il y avoit péril à l'amener en chaise à porteur, d'Aranjuez à Madrid. Il fit son testament, signé des sept o huit des principaux de sa Cour, à la tête desquels étoit le Cardinal de Borgia, et il ordonna que pendant sa maladie, la Reine donneroit ses ordres, et feroit venir les Secrétaires d'Etat à travailler chez elle.*»¹

Mentre Felip V es restablia, Elisabet governava amb l'ajut dels germans Patiño; José, com a secretari d'hisenda, marina i Índies, i Baltasar, duc de Castelar, com a secretari del departament de guerra. Uns dies abans del dia en que es van signar els preliminars de les converses de pau, van córrer rumors per Espanya, i per França, de que, en realitat, la malaltia de Felip V estava causada pel desig que tenia d'abdicar per segona vegada.² L'Arquebisbe Amida, confessor de la reina Elisabet, en les seves cartes a Montgon, deia que, malgrat que no s'esperava una ràpida recuperació del rei, no hi havia motius per creure que el seu mal pogués tenir conseqüències funestes; i que la seva retirada "temporal", era per que els assumptes de govern no es s'endarrerissin.³

Finalment, després de gaire bé un mes, el 13 de juny, a Viena, el duc de Bournonville, en representació d'Espanya, va acceptar les condicions, i conjuntament amb el duc de Richelieu, per França, va signar l'acta d'accessió d'Espanya als preliminars que posarien punt final al desacord entre Felip V i Lluís XV.⁴ El 20 de juny, Espanya feia la pau amb

---

¹ Villars, t III, p. 313, 21-VI-1727

² «...*les bruits que se répandoient en Espagne aussi bien qu'en France, que sa maladie procédoit autant du désir qu'il continuoit d'avoir d'abdiquer une seconde fois la Couronne, que d'aucun autre prince...*» (*Mémoires de Montgon*, t. IV, p. 470)

³ «...*on ne craignoit point que son mal eût aucune suite fâcheuse (...) que si le roi s'étoit déterminé à remettre le Gouvernement du Royaume à la Reine, c'étoit uniquement pour que les affaires de la Monarchie ne souffrirent aucun retardement.*» (*Mémoires de Montgon*, t. IV, p. 471)

⁴ A. Morel-Fatio et H. Léonardon, *Recueil des instructions donnés aux ambassadeurs et ministres de France*, t. XII bis Espagne, t. III, p. 118

Anglaterra. Es va enviar un correu, al camp de Gibraltar, pel comte de las Torres, amb l'ordre d'aturar les hostilitats.¹ L'execució dels preliminars i les qüestions que quedessin pendents, es resoldrien per intermediació dels nuncis de Paris i Madrid.²

En mig de tant trasbals, l'Infant Lluís Antoni³ va néixer a Madrid el 25 de juliol del 1727.

L'INFANT LLUÍS ANTONI AMB L'HÀBIT DE CARDENAL (C. 1737) LOUIS-MICHEL VAN LOO. MUSEU DEL PRADO

A rel del naixement de l'Infant, Lluís XV va enviar una carta de felicitació als reis d'Espanya.⁴ Uns dies més tard, hi va haver un creuament de cartes oficials, a més de les quals, Elisabet va escriure unes paraules a Fleury, dient que el rei i ella havien plorat de tendresa en veure, finalment, les dues corones reunides, i el felicitava per haver-ho aconseguit. Felip en un afegitó, escrivia: «*Comme je ne puis pas écrire moi-même longtemps, et que je suis bien aise de vous témoigner en même temps mon amitié et ma reconnaissance, je le fais par ces mots, en vous recommandant mes intérêts que*

---

¹ “Ce courrier étant arrivé le 23 juin au Camp devant Gibraltar, le Comte de las Torres (...) fit aussitôt remettre à Milord Portmore la lettre de l’Ambassadeur d’Hollande, et celui-ci, de son côté (...) ils convinrent (...) d’une suspension des armes...” (*Mémoires de Montgon*, t. IV, p. 448; Baudrillart, t. III, p. 340)

² A. Morel-Fatio et H. Léonardon, *Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France*, t. XII bis Espagne, t. III, p. 118

³ Lluís Antoni Borbó Farnese (25-VIII-1727/7-VIII-1785) el 1735 va ser nomenat arquebisbe de Toledo i uns mesos més tard cardenal, als 8 anys. El 1754 va abandonar la carrera eclesiàstica; el 1761 va comprar el comtat de Chinchón, i el 1776 es va casar amb Maria Teresa de Ballabriga i Rozas.

⁴ Lluís XV als reis d'Espanya, 2-VIII-1727, Simancas, Estado, l. 8107

je crois raisonnables.»¹ Poc després, Orendain feia informar a l'Emperador, i a totes les corts d'Europa, que la reconciliació de les dues branques del casal de Borbó era un fet.² La primera conseqüència d'aquesta reconciliació entre les dues branques Borbó d'Europa, va ser el restabliment de les relacions diplomàtiques entre ambdós països, que havien estat suspeses el 1725, per causa del retorn a Espanya de la infanta Maria Anna Victoria. Lluís XV va enviar, en qualitat d'ambaixador extraordinari, al comte de Rottembourg.³ Aquest, amb l'excusa de portar el *cordón bleu* per l'Infant Lluís Anton, havia de vèncer les reticències, de ses majestats Catòliques, a signar les ratificacions dels preliminars de París. Per causa de la gran importància que els anglesos donaven a la restitució del *Prince Frederic*, els francesos temien que, si per quest motiu, s'encenia la guerra, ells es veurien obligats, pels acords previs entre ambdues nacions, a lluitar en contra d'Espanya.

L'ambaixador francès Rottembourg va tenir la seva primera audiència a San Ildefonso el 12 d'octubre de 1727. El principi de l'entrevista va ser difícil i fred, però poc a poc el rei es va deixar emocionar pel que l'ambaixador explicava del seu nebot, i de com estava de content per la reconciliació. En un moment donat Rottembourg va expressar la voluntat de Versalles de que es parlés d'afers davant de la reina; Felip va respondre que no hi tenia cap inconvenient. La reina va afegir: «*Nous ne nous quittons jamais le Roi et moi; je ne fais et ne pense rien sans lui, et quand vous voudrez me parler, vous en serez toujours le maître.*»⁴

Uns dies després d'aquesta primera audiència, estant Rottembourg amb els reis d'Espanya de conversa sobre política, quan es va tocar el tema de la devolució del *Prince Frederic*, la reina es va exaltar, dient que el tornarien si els anglesos els tornaven el que els havien pres. Mentre l'ambaixador exposava els motius de França per intercedir en l'assumpte, Elisabet va demanar a Felip la clau d'un cofre que tenia al costat del llit, del qual va treure una carta,⁵ del primer de juny de 1721, en la que, el rei Jordi I

---

¹ La reina d'Espanya al cardenal Fleury, 27-VIII-1727, M.A.E., CP Espagne, t 350, fº 171

² Baudrillart, t. III, p. 344

³ Conrad-Alexandre, comte de Rottembourg (24-II-1684/) nascut en una família originària de Brandembourg. Després de fer carrera militar, va emprendre, la de la diplomàcia, començant per ser enviat a Prússia, i després al congrés de Cambrai, coma segon ambaixador, i d'allí va tornar a Prússia des d'o el 1727 va anar a Madrid.

⁴ Rottembourg a Chauvelin, 13-X-1727, M.A.E., CP Espagne, t. 347, fº 186, a Baudrillart, t. III, p. 357

⁵ «*On a lu, le 2 Novembre (1727), des dépêches de Rottembourg, qui rendent compte de deux audiences depuis la première, dans lesquelles la Reine d'Espagne a renouvelé ses plaintes de la dureté des anglais; et parlant sur Gibraltar, elle (la Reine) a demandé au Roi la clef d'une cassette, d'où elle a tiré une lettre* en original du roi d'Angleterre, qui promettoit la restitution de Gibraltar; et comme Rottembourg, suivant ses ordres, demandoit toujours la restitution du vaisseau, la Reine a dit: 'Hé bien! Nous le remettrons entre les mains du Roi, jusqu'à la décision du Congrès.' L'affaire en étoit là. Cependant, comme l'Empereur conseille la restitution entière, on a lieu d'espérer de l'obtenir.*» (Villars III, 351,52); Baudrillart, t. III, p. 359

d'Anglaterra "prometia proposar" al seu Parlament, tornar Gibraltar a Espanya, quan les circumstancies fossin favorables:

«Sir, My Brother, I have learned with great Satisfaction, by the Report of my Ambassador, at your Court, that your Majesty is, at last, resolved to remove the Obstacles that have for some Time delayed the entire Accomplishment of our Union. Since, from the Confidence which your Majesty expresses towards me, I may look upon the Treaties which have been in Question between us as reestablished; and that, accordingly, the Instruments, necessary for the carrying on the Trade of my Subjects, will be delivered out: I do no longer balance to assure your Majesty of my Readiness to satisfy you, with regard to your Demand touching the Restitution of Gibraltar; promising you to make use of the first favorable Opportunity to regulate this Article, with the Consent of my Parliament. And to give your Majesty a farther Proof of my Affection, I have ordered my Ambassador, as soon as the Negotiation with which he has been charged shall be finished, to propose to your Majesty new Engagements to be entered into, in Concert, and jointly with France, suitable to the present Conjuncture, not only for strengthening our Union, but also for securing the Tranquility of Europe. Your Majesty may be persuaded that I, on my Part, will shew all the Facility imaginable, promising myself that you will do the same, for the mutual Benefit of our Kingdoms, being most perfectly. June 1, 1721. Your Majesty's Good Brother, To the King of Spain Monsieur my Brother. George, R. »¹

Jordi I d'Anglaterra havia mort l'onze de juny del 1727, mentre era de visita al seu país de naixement, Hannover, del qual era príncep Elector. Malauradament per a Espanya, des que havia escrit aquesta carta, el 1721, fins a la seva mort, mai va trobar l'oportunitat de fer aprovar l'article sobre Gibraltar pel parlament del seu país.

Les potencies que esperaven el resultat de les entrevistes entre l'ambaixador francès, Rottembourg, i el rei d'Espanya, van quedar decebudes, perquè l'endemà d'una llarga audiència amb l'ambaixador imperial Königsegg, Felip V va tornar a empitjorar.² Es deia que la causa d'aquest agreujament havia estat la reina, que increpava al rei per deixar-se convèncer per l'ambaixador francès. Algunes persones havien sentit com Elisabet deia al seu marit: *«Serez-vous eternellement la dupe de votre famille?»³*

---

¹ Copy of a Letter from his late Majesty, King George the First, to the King of Spain, relating to the Restitution of Gibraltar, a *The History and proceedings of the House of Commons*; volume 1, pp.384

² Baudrillart, t. III, p. 363

³ 23-X-1727 Rottembourg a Chauvelin, M.A.E., CP Espagne, t., 347, fº 194, a Baudrillart 363

Dèiem que els símptomes de l'episodi que Felip V estava patint, des de la primavera i durant l'estiu del 1727, es van agreujar pel novembre del 1727. Felip no es volia llevar del llit, calien tres persones per aconseguir-ho. Mirava fixament cap a un punt, amb la mirada perduda. Movia el maxil·lar i els llavis, com si parlés amb vehemència, però no deia res. La reina no el deixava ni de dia ni de nit, i ell no permetia que ella parlés amb ningú, si no era en presència seva. Cada tarda, es confessaven, cadascú amb el seu capellà, un a cada extrem de la cambra. Era en aquest únic moment quan la reina podia parlar d'assumptes d'estat amb l'arquebisbe Amida, i demanar-li de donar alguns missatges, de caire polític, a l'ambaixador Kögnisegg.¹ També, per resoldre qüestions d'Estat, Elisabet visitava sovint al nunci Aldobrandini. La reina temia que si el deixava sol, el rei pogués intentar una nova l'abdicació. Mitjançant el confessor, Elisabet havia aconseguit que Felip s'abstingués d'estar agenollat durant els seus interminables rituals religiosos, i que es fessin més breus les misses, les vespres, i altres cerimònies. De fet, el rei, ja només oïa una missa al dia, recitava cada matí l'Ofici del Sant Esperit, i cada tarda resava el rosari. Combregava un cop per setmana. Segons Rottembourg, el pare Clarke, que era irlandès, no comprenia gaire bé el francès, i a Felip no li agradava confessar-se a ell, per la qual cosa no s'hi estava tanta estona com amb els anteriors confessors; a més havia reduït la freqüència d'aquest sagrament.²

Diu Baudrillart que, malgrat que no es celebrava cap consell, cada secretari de departament tenia un dia per despatxar amb els reis. L'actitud de de la reina els servia de referència, per interpretar el que calia fer. El que més es conformava a la voluntat de la reina era La Paz. Aparentment, Patiño mostrava una certa independència, i acostumava a posar els assumptes al gust del rei, però, segons alguns, això no era més que una mostra de la seva hipocresia.³

Després de moltes dilacions, l'any va acabar sense que Felip V concretés res, però amb l'acceptació, per part seva, de que, així que comencés el congrés de Soissons, es posaria sobre la taula tot el que tenia a veure amb la Gran Bretanya; sobre tot l'assumpte del *Prince Frederic*, per discutir-ne les condicions del retornament. Però el congrés pròpiament dit encara trigaria mig any a començar. Mentrestant Fleury i Walpole mantenien contactes.

---

¹ 2-XI-1727 Rottembourg a Chauvelin, M.A.E., CP Espagne, t., 348, fº 36, a Baudrillart 364

² 23-X-1727 Rottembourg a Chauvelin, M.A.E., CP Espagne, t. 348, fº 399, a Baudrillart 364

³ Baudrillart, t. III, p. 365

El 15 de desembre, Elisabet preguntava si Espanya estava en condicions de costejar la guerra, a la qual cosa Patiño responia que, amb el que obtindrien de la *flotilla*, n'hi hauria prou. El 5 de març, havia arribat a Cadis part de la flota d'Índies, i el 8 del mateix mes, la resta dels vaixells a La Corunya. La travessia havia estat dificultosa, ja que per l'octubre de 1726, els vaixelles s'havien hagut de refugiar al port de La Havana, on els anglesos els havien bloquejat, fins que pel gener de 1727 van aconseguir burlar-los, i posar rumb a Espanya, amb una càrrega de varis milions de pesos.¹

El *Consejo de Castilla* va confirmar a França, a primers de desembre del 1727, que s'aplicaria el indulto a tots els articles que havien arribat a Cadis en la darrera flotilla. Amb aquesta mesura, alguns negociants francesos de Cadis només recuperaven el 12% del seu capital, la qual cosa, representava la ruïna per molts d'ells. Una carta dels negociants de Troyes perjudicats, en la que es queixaven d'aquest impost al cardenal Fleury, datada el darrer dia de gener de 1728, proporciona les quantitats exactes que la corona espanyola exigia en aquella ocasió: 23.45% sobre la plata, el 17.50% sobre l'or i el 8% sobre les altres mercaderies. Fleury va transmetre la queixa a la reina d'Espanya, la qual va respondre a l'ambaixador francès Rottembourg, que el rei d'Espanya, en els seus estats, podia decretar les taxes que ell volgués, i que cap potencia estrangera tenia dret a immiscir-se en aquest tema. Mesos més tard, el 3 de maig d'aquell any, va arribar al port de Pasajes de San Juan un vaixell, procedent de Veracruz, al qual, en considerar-lo com una part de la flota, se li va aplicar el mateix indulto. Malgrat les queixes de França, es van aplicar idèntiques mesures a un vaixell que pel juliol va arribar a Cadis. Felip V utilitzava amb freqüència l'increment de l'indulto, com a motiu dissuasiu, per forçar a les potencies que tenien interessos en el comerç d'Índies, a avenir-se amb els seus propòsits.

CONSIDERACIONS MÈDIQUES

De mitjans de maig a mitjans de juny del 1727, s'intensifica la gravetat de l'episodi del 1726, amb lipotímia, febre i problemes gàstrics. El rei torna a fer testament, després del que suposadament va fer el 1726

---

¹ *Vie du Marechal duc de Villars*, t. III, p.369

Pel novembre un nou agreujament, associa a la simptomatologia anterior: estupor (absència d'activitat psicomotora, no interactua amb l'entorn), mutisme (resposta verbal absent), negativisme (absència de reacció o resposta a estímuls externs)

Episodi actual de CATATONIA ASOCIADA [239.89 F06.1] a TRASTORN BIPOLAR II [296.89 F31.81] EPISODI ACTUAL DE DEPRESSIÓ MAJOR GREU

12. 2. - EL PARDO I ARANJUEZ

A primers de 1728, en espera del començament del congrés de Soissons, Europa passava un temps en pau.¹ Els països del nord d'Europa s'apropaven entre ells. El mariscal Villars opinava que estaven preparant una lliga l'Emperador Carles VI, el Tsar Pere II, i els reis de Frederic August II de Polònia, i Frederic Guillem I de Prússia.² Anglaterra d'avant la propera apertura del seu Parlament, estava inquieta perquè les enormes despeses que havia fet el país, durant els darrers dos anys, no havien quallat en res concret, i no es podien justificar. Malgrat el que acabem de dir, els diplomàtics anglesos adquirien nous deutes; signaven, amb el duc de Wolfenbüttel, un tractat pel qual, aquest es comprometia a no deixar entrar a la ciutat de Brunswick als enemics del tractat de Hannover,³ a canvi del pagament, per part dels anglesos, de vint i cinc mil lliures esterlines l'any, i de l'adhesió a algunes clàusules del dit tractat.⁴

Pel gener, els reis d'Espanya es van instal·lar al palau de El Pardo⁵, per passar-hi l'hivern fins la Quaresma, com era costum.⁶ Poc després d'arribar, Felip V, es va haver d'enllitar perquè no es trobava bé: la febre, l'insomni, el rebuig del treball, i una continua

---

¹ *"Enfin les plaisirs et le calme s'établissent dans toute l'Europe, en attendant le Congrès de Cambrai, où, selon les apparences, les Puissances donnèrent à leurs Ministres que de ordres pacifiques."* (*Vie du Marechal duc de Villars*, t. III, p. 374)

² *"Les nouvelles du Nord apprennent que le Roi de Prusse est allé voir le Roi de Pologne à Dresde, où on lui a préparé de grands divertissements. Toutes les apparences font que els fréquents voyages du Général Fleming à Berlin ont préparé une ligue entre l'Empereur, le Czar, les rois de Pologne et de Prusse; c'est mon opinion. On verra par les suites du Congrès de Cambrai, si elle est fondée."* (*Vie du Marechal duc de Villars*, t. III, p. 372)

³ Tractat de Hannover (juliol 1710) establí l'aliança entre el príncep elector de Brunsvic-Luneburg i l'Imperi Rus, en el context de la gran guerra del Nord (1700-1721)

⁴ *Vie du Marechal duc de Villars*, t. III, p. 365

Jordi II de Hannover i del Regne Unit era també duc de Brunsvic-Luneburg, per tant príncep elector del Sacre Imperi. El seu ducat estava adscrit al tractat de Hannover, però no ho estava el Regne Unit, del qual era sobirà des del juny de 1727.

⁵ Rottembourg a Chauvelin, 9-II-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 351, fº 242, a Baudrillart, t. III, p. 392

⁶ *Mémoires de Monsieur l'abbé Montgon*, t. VI, p. 63

melancolia el mantenien al llit, o tancat a la seva cambra; només la reina i alguns metges tenien el privilegi de veure'l.¹ La reina ho reconeixia al cardenal Fleury, amb aquestes paraules: «*Je n'ai pas le temps de m'étendre d'avantage pour vous expliquer, en détail, tout ce que j'aurais voulu, parce que le Roy a un peu de fièvre, mais j'espère que tout ira bien.*»²

Elisabet, que dubtava entre apropar-se políticament a l'Imperi o a França, probablement per causa de l'agreujament del rei, va començar a donar facilitats d'entesa a l'ambaixador extraordinari francès Rottembourg.³ Aquest enviava al seu país notícies de que Felip V estava immers en la melancolia mes obscura, a la qual seguien atacs de violència, que el portaven a pegar a la reina, al metge, i també al seu confessor. No dormia, i estava molt prim perquè s'alimentava només a base d'oli i confitures. Continuava, però, anant de cacera.⁴

A primers de febrer, Felip V va empitjorat de tal manera que Rottembourg escrivia a Chauvelin dient que només aquells que l'havien vist pitjor podien estar una mica tranquils.⁵ «*Il est question de la léthargie puis des égarements...*»⁶ L'ambaixador anunciava que calia esperar el pitjor, que dubtava que mai més tornés a governar, a estar sa, i que si el ministre Chauvelin comentava que el rei d'Espanya corria risc de mort, d'alienació del seu esperit, o d'una nova abdicació, de segur que no s'equivocaria.⁷ A un estat d'ànim molt disminuït, es va afegir una febre persistent. L'ambaixador comunicava als seus superiors que es temia la fi propera de Felip V, per causa d'una

---

¹ «*Peu de jours après l'arrivée de Leurs Majestés Catholiques au Pardo, le Roi d'Espagne, qui y étoit allé avec une santé assez chancelante, tomba malade. La fièvre, l'interruption du sommeil, et le même dégoût pour le travail qu'il avoit montré précédemment, joint à une mélancolie sombre et presque continuelle, tenoient ce monarque enfermé dans son lit ou dans sa chambre. La Reine seule et quelques médecins avoient le privilège de le voir.*» (*Mémoires de Monsieur l'abbé Montgon*, t. VI, p. 91)

² La reine d'Espagne au Cardinal Fleury, 16 Janvier 1728, M.A.E., CP Espagne, t. 358 f° 22

³ «*On attribue les facilités de la Reine d'Espagne à l'état où est le Roi son mari, dont la fin paroît prochaine.*» (*Vie du Marechal duc de Villars*, t. III, p. 366)

⁴ «*À une sombre mélancolie succèdent des emportements très-violents, qui l'on porté à frapper son Médecin, on dit même son confesseur. Il ne se nourrit que de confitures et huile, ne dort plus, et est d'une maigreur extrême. On l'a mené au Pardo, petite maison de campagne à trois lieues de Madrid, apparemment afin qu'on ait moins d'occasions de le voir. La maigreur, l'insomnie, et ne se plus nourrir que d'huile et de confitures, ne permettent pas d'espérer qu'il puisse durer longtemps. Il ne laisse pas d'aller encore à la chasse.*» (*Vie du Marechal duc de Villars*, t. III, p. 371)

«*Les lettres de Rottembourg des 15, 17 et 19 Janvier, lues au Conseil le premier de Février, font toujours espérer un heureux succès de la négociation, et craindre la fin prochaine du Roi d'Espagne. Son insomnie continue avec du dégoût et une petite fièvre; on lui a donné l'émétique, qui n'a pas eu un grand effet. La reine d'Espagne paroît incertaine du parti qu'elle prendra.*» (*Vie du Marechal duc de Villars*, t. III, p. 372)

⁵ «*Il n'y avoit que ceux qui l'avoient vu plus mal qui pussent être un peu rassurés.*» (Rottembourg a Chauvelin, 9-II-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 351, f° 242)

⁶ Rottembourg a Chauvelin, 30-I-1728, M.A.E., CP Espagne, t., 353, f° 183

⁷ Rottembourg a Chauvelin, 2-II-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 358, f° 40

retenció d'orina¹ de 30 hores, que havia obligat a sondar-lo.² Tenia febre, i es trobava tan abatut que no podia estar més d'una hora fora del llit, assegut en una butaca. Uns dies més tard, a la simptomatologia anterior es va afegir un “*flux dangereux*”.³ Elisabet volia anar a Madrid, amb l'excusa de que el clima d'El Pardo no li era favorable; Felip no hi volia anar, i els metges no gosaven traslladar-lo perquè estava massa feble. Sabem que, a primers de mars, la febre es mantenia, però després de la primera setmana va començar a baixar; el rei va recobrar la gana, i va millorar l'estat general.⁴

Som del parer de que, en un home de 43 anys (edat que aleshores tenia Felip V) la causa més probable de retenció urinària, acompanyada de febre, sense altre simptomatologia, era una prostatitis aguda.⁵ Pel que fa al “flux perillós”, ens arrisquem a suposar que, o bé per causa d'haver-lo sondat en condicions no estèrils, es va produir una uretritis iatrogènica, o bé, com a conseqüència de la prostatitis, s'havia format un abscess prostàtic⁶ el qual, en drenar a l'exterior, es va resoldre per sí mateix, cessant, per aquest motiu, la febre, abans d'uns deu dies. L'abatiment era degut a l'estat febril que provocava la infecció.

Elisabet, davant l'empitjorament del seu marit, va fer que Ferran, príncep d'Astúries, que encara no havia complert els 15 anys, assistís a les sessions del *despacho*⁷, sense que el seu pare ho sabés. També en el seu temps, Lluís I, per habitar-se a la tasca de governar havia estat present, mesos abans de començar a regnar, en les diàries reunions dels ministres, però ell ho havia fet per recomanació del seu pare. Però en començar a millorar, Felip V es va voler posar al dia la feina, i va demanar els documents endarrerits que s'havien de signar. La reina, temerosa de que s'assabentés de la decisió que ella havia pres, sense el seu permís, de permetre assistir al *despacho* al príncep d'Astúries, li ho va proposar, com si fos una idea nova, en previsió d'una llarga convalescència. Felip va reaccionar a la proposta negant-se de manera molt violenta.⁸

---

¹ Retenció d'orina, CIE 10 (R33)

² “...*Jes lettres du 2 (février) apprennent qu'une rétention d'urine de trente heures a obligé à se servir de la sonde, et tout fait craindre la fin prochaine de ce prince...*” (*Vie du Marechal duc de Villars*, t.III, p.375)

³ “*A la rétention d'urine du Roi d'Espagne a succédé un flux dangereux.*” (*Vie du Marechal duc de Villars*, t. III, p.376)

⁴ “*Les lettres d'Espagne (...) apprenant que la fièvre continue au Roi d'Espagne (...) La santé du Roi d'Espagne étoit un peu rétablie, toujours de la fièvre, mais l'appétit meilleur, et les forces plus grandes.*” (*Vie du Marechal duc de Villars*, t. III, p.377, 378)

⁵ Prostatitis aguda CIE 10 (N41.0)

⁶ Abscess prostàtic, CIE 10 (N41.2)

⁷ “*Les lettres de Madrid, lues le 8 (février) au Conseil, apprennent que la maladie du roi d'Espagne augmente, la fièvre continue des redoublements, l'inquiétude de la Reine est très grande; elle a trouvé à propos d'admettre le Prince des Asturies dans le Conseil.*” (*Memoires de Villars*, p.374)

⁸ “*Il y a un peu plus de dix jours que le roi, qui se porte un peu mieux, a voulu parapher les décrets, et en a expédié 40 quoique dans son lit. La reine, prévoyant alors une convalescence, voulut couvrir sa démarche à l'égard du prince, et dit au roi que ce (dernier) retarderait sa guérison, qu'il vaudrait mieux lui en commettre le soin conjointement avec le prince; qu'on en avait usé de même avec le feu roi Louis après sa majorité. Le roi refusa cette proposition avec une violence extrême, de sorte qu'au moment que je vous écris, il ignore totalement que le prince a part aux affaires, ce qui entraînera*

Coincidint amb la decisió de la reina, de permetre assistir a les reunions de ministres a l'Infant Ferran, Rottembourg informava a Chauvelin de que el jove no gaudia gaire d'aquest seu primer contacte amb el poder: prenia molts remeis, tenia mal color, i havia plorat amargament, durant més d'una hora, mentre gemegava que estava segur de que ell no viuria fins l'edat en que havia mort el seu germà Lluís.¹

A partir dels treballs del codirector d'aquesta tesi, el Dr. E. Vieta Pascual,² sobre el metge Andrés Piquer,³ contemporani de Ferran VI, podem afirmar que Ferran va heretar la malaltia psiquiàtrica del seu pare. Segons les dades de les que disposem fins el moment actual, aquest episodi del febrer de 1728, va significar el debut de la simptomatologia de Ferran VI, és probable que "l'esdeveniment vital estressant"⁴ que va endegar la malaltia, tant del pare com del fill, fos el mateix: "el fet d'haver de regnar".

La malaltia urològica de Felip V es va resoldre; no així la crisi depressiva, instaurada, si més no, des del 1726. Els *Grandes d'Espanya*,⁵ davant el buit de poder que provocava la llarga absència del rei, al qual cap d'ells havia vist des de feia temps, sospitaven, tal com era cert, que, la malaltia, lluny d'anar a millor, empitjorava, per la qual cosa es reunien per acordar mesures, que volien imposar a la reina davant d'una situació tan greu. Elisabet intentava fer tornar al rei a Madrid, per aturar els rumors que corrien de que volia tornar a abdicar.⁶ Feia temps que l'abdicació s'havia convertit en una obsessió, present en la majoria de crisis depressives de Felip V.

---

de grandes brouilleries si le roi échappait de sa maladie." (Rottembourg à Chauvelin, Madrid, 13-II-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 358, fº 86)

"Le parti qu'a pris la reine d'Espagne d'admettre, le prince des Asturies dans la connaissance des affaires de l'État, sans la participation du roi d'Espagne, marque bien qu'elle l'a jugé très mal! Le trait en est hardi, et de l'humeur dont on peut juger S. M. C. si sa santé, et surtout sa tête, revenait à un certain point, il n'y aurait pas à douter qu'Elle ne trouvât fort mauvaise cette entreprise." (Rottembourg à Chauvelin, 13-II-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 358, fº 86; Chauvelin à Rottembourg, 2-III-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 358, fº 273, a Baudrillart, t.III, p. 393)

¹ *"...il (l'Infant Ferran) sait sa santé gravement compromise ; il prend beaucoup de remèdes, son teint se plombe, avanthier il a pleuré amèrement plus d'une heure, disant qu'il voyoit bien qu'il ne vivroit pas mesme jusqu'à l'âge du Roy Louis son frère."* (Chauvelin a Rottembourg, 13-II-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 358, fº 86) (Rottembourg a Chauvelin, 30-II-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 351, fº 273, a Baudrillart, t. III, p. 392)

² *El trastorno bipolar en el siglo XVIII E.* Vieta & D. Barcia, Barcelona, 2000

Andrés Piquer-Arrufat (1711–1772): Contributions of an Eighteenth-Century Spanish Physician to the Concept of Manic-Depressive Illness, Pérez, Jesús MD, PhD; Baldessarini, Ross J. MD; Cruz, Núria MD, PhD; Salvatore, Paola MD; Vieta, Eduard MD, Ph D, Harvard Review of Psychiatry, 22 March 2011, vol 19, num. 2, p 68-77

³ Andrés Piquer Arrufat (Fórnoles, 6-XI-1716/Madrid, 3-VIII-1772) Va estudiar filosofia i medicina a la universitat de València, d'on va ser catedràtic. Va ser amic del conegut metge de l'època Gregorio Mayans Siscar. El 1751 va ser metge de cambra supernumerari del rei Ferran VI. En la seva obra *Discurso sobre la enfermedad del Rey nuestro Señor Fernando VI*, narra la seva experiència en ser cridat per tractar al rei pel setembre del 1758 fins el juliol del 1759, i també durant la malaltia que va dur a la mort a la reina Maria Bàrbara, per l'agost del mateix any.

⁴ *stressful life event* és una xperiència objectiva extraordinària que altera l'activitat habitual de l'individu i, en provocar la necessitat de grans canvis de conducta, determina el començament de la simptomatologia.

⁵ *"La Reine est très inquiète des discours que les Grands tiennent à Madrid. Elle souhaiteroit fort leur imposer en faisant revenir le Roi au Palais, et j'ai lieu de (croire) que l'on médite d'y transporter ce Prince à la sourdine dans le premier instant que sa santé le permettra."* (Rottembourg à Chauvelin, Madrid, 13-II-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 358, fº 90)

⁶ *"En parlant du désir qu'elle auroit que le Roi se rende à Madrid, Elle ajouta que ce ne seroit que pour faire cesser les bruits d'une nouvelle abdication."* (Rottembourg a Fleury, 11-III-1728, A M.A.E., CP Espagne, t. 358, fº 168)

Elisabet, conscient del que ella i els seus fills podien perdre, malgrat que informava sobre l'estat del rei, a la cúpula del govern francès, no admetia la possibilitat d'una nova abdicació, i deia a Rottembourg que no era cert que el rei volgués deixar de regnar, i que, de tota manera, una decisió com aquesta només es podia dur a terme si ella donava el seu consentiment, cosa que mai seria tan beneïta de fer. Va pregar a l'ambaixador que digués de part seva al cardenal Fleury que mai hi hauria una nova renúncia al tron.¹ Però l'ambaixador informava de que el rumor tenia fonament, ja que sabia del cert que, el dia 8 de març, la reina havia rebut una carta, escrita per una monja, que a Madrid es tenia per "santa", en la qual aquesta afirmava haver-se assabentat, mitjançant "revelacions divines", de que la voluntat de Déu era que el rei es refés, i sobre tot que no havia d'abdicar, que havia de regnar. Segons la monja, el rei, per quedar convençut de que havia de ser així, només havia de reflexionar, sobre els obstacles que Déu li havia fet superar fins arribar al tron; i, sobre tot, havia de considerar la circumstància de la mort del seu fill, el rei Lluís, la qual li havia permès reprendre la corona.² La carta de la "monja santa" havia estat enviada a la reina, en secret; l'ambaixador no sabia quin us havia fet d'ella Elisabet, però si sabia que el fet era cert.

A finals de febrer, del 17128, des de França, instaven Rottembourg a concloure el motiu principal de la seva missió: aconseguir que Felip V signes el tractat de pau entre Espanya i Anglaterra.³ Encara no s'havia fet efectiu cap dels acords presos a Viena, pel juny de 1727: Felip V, no havia aixecat el bloqueig de Gibraltar, ni havia restituit a la Gran Bretanya el vaixell Princep Frederic, amb la seva càrrega de quatre milions de piastres⁴, i la flota anglesa, malgrat haver deixat d'aïllar Portobello, continuava present en aigües del Carib. Com ja hem dit en el capítol anterior, davant la possibilitat de que l'enfrontament entre Espanya i la Gran Bretanya, al Carib, pogués ser la guspira que encengués una nova guerra a Europa, Fleury, que no volia, de cap manera, un nou conflicte, per l'octubre de 1727, havia enviat Rottembourg, en qualitat d'ambaixador especial a la cort espanyola, per fer de mitjancer entre el secretari d'estat Orendain i l'ambaixador britànic Benjamí Keene⁵, i aconseguir que signessin acords de pau entre ambdós països, el més viat possible. Pel seu compte, Elisabet havia acceptat intentar

---

¹ "Je vous prie de mander tout ceci à Monsieur le Cardinal de ma part, et l'assurer, en même temps, que jamais il n'y aura de renonciation." (Rottembourg a Fleury, 11-III-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 358, fº 169)

² "Je sais même de science certaine que le huit on a fait écrire une lettre par une religieuse qui passe ici pour sainte; cette lettre dit que par des révélations, cette religieuse avoit su que la volonté de Dieu étoit que le Roy se rétablît; mais (surtout) qu'il ne devoit point abdiquer, que sa volonté étoit qu'il régnât, et que le Roy n'avoit qu'à réfléchir pour en être convaincu ( ) tous les obstacles que Dieu luy avoit fait surmonter pour parvenir au (trône), et pour s'y maintenir; et surtout la circonstance de la mort du Roy." (Rottembourg a Chauvelin, 11-III-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 358, fº 169)

³ *Vie du Marechal Duc de Villars*, t. III, p.376

⁴ (*Vie du Marechal Duc de Villars*, t. III, p. 320)

⁵ Benjamí Keene (1697/1757) representant de la South Sea Company i consol de d'Anglaterra a Madrid el 1724. Va ser dues vegades ambaixador de la Gran Bretanya a Espanya (1729-1739 i 1748-1757)

convèncer al rei de que havia de posar fi a les desavinences amb Anglaterra. La reina ho va aconseguir.

El 6 de març del 1728 es signava al Pardo un tractat de pau i aliança, que posava fi a la guerra colonial entre Anglaterra i Espanya, començada a primers de gener de 1727, de la qual cap d'ambdós països bel·ligerants va obtenir benefici. Una vegada signats els acords, negociats per part d'Anglaterra per Benjamí Keene, aquests van ser considerats, pel seu país, massa complaents per a Espanya, per la qual cosa es van rebutjar. El rei de França, l'Emperador, i el Papa es van prestar per fer de mitjancers, entre Espanya i Anglaterra, en un congrés que es celebraria, en alguna ciutat francesa, en el qual es tornarien a discutir els punts de desacord.¹

Malgrat que s'havia anunciat la primera reunió del congrés pel 20 de març, aquesta no es va produir fins el 14 de juny, al castell de Soissons, on Fleury, ambaixador plenipotenciari de França, va seure al voltant d'una taula rodona, amb els representants de l'Imperi, Anglaterra, i Espanya,² per parlar, una vegada més, sobre la restitució de Gibraltar a Espanya, el matrimoni de l'Infant Carles amb l'arxiduchessa Maria Teresa, i altres qüestions ja tractades, moltes vegades, anteriorment, sense haver mai arribat a cap acord.

Per signar els plens poders, que conferia a Orendain, a fi de representar-lo al congrés de Soissons, Felip V no va voler esperar que li apropessin una taula, i ho va fer sobre els seus propis genolls. Amb aquest gest, el rei va quedar tan satisfet de sí mateix, que va preguntar a Elisabet com era que no el felicitava per aquest motiu.³ Després d'haver signat, va semblar que la melancolia i el silenci del rei milloraven; la febre havia remès, i es passejava sense recolzar-se en ningú; menjava, bevia, i dormia bé, però es negava a anar a Madrid. Rottembourg reportava que el rei d'Espanya ja no tenia febre, però continuaven els seus "vapeurs noires", els quals, malgrat no representar un perill imminent, no donaven esperances d'una vida llarga.⁴

---

¹ "L'ouverture du Congrès a été fixée au 20 Mai, et le Cardinal de Fleury et le comte de Sinzendorf, qui doivent s'y trouver comme premiers plénipotentiaires, ont pris leurs mesures pour s'y rendre le premier Juin." (*Vie du Marechal Duc de Villars*, t. III, p.381)

Les reunions del congrés de Soissons es va perllongar des del juny 1728, fins el juliol de 1729.

² Baudrillard, t. III, p. 429

³ "La mélancolie et le silence paraissoient se dissiper un peu depuis la conclusion de la convention*, affaire qui lui avoit fait si grand plaisir qu'il avoit signé, sur son genou, les pleins pouvoirs de M. de La Paz, ne voulant pas attendre qu'on lui apportât une table, il avoit même demandé à la Reine pourquoi elle ne le félicitoit pas sur cette affaire." (11-III-1728, M.A.E., MD Espagne, t.164, fº 47)

⁴ "Rottembourg mande que le Roi d'Espagne et sans fièvre, mais que se vapeurs noires continuent, ce n'est pas un péril imminent, mais peu d'espérance pour une longue vie..." (21-III-1728, *Vie du Marechal de Villars*, t. III, p.381)

A primers de març, la cort encara s'estava a El Pardo. Felip V, malgrat trobar-se en un estat lamentable, semblava haver millorat una mica, però no es llevava del llit, on jeia des de feia sis setmanes, i del qual només s'aixecava a migdia, per fer un petit tomb per la seva estança, recolzat en dos ajudes de cambra, ja que, per si mateix, no es podia mantenir dempeus. No se'l podia convèncer d'anar a Madrid, i la reina no volia sentir a parlar d'anar a San Ildefonso, perquè, segons ella, tenia por de que allí, els records de la primera abdicació, n'inspiressin una de nova. Probablement el que Elisabet considerava, però no ho deia, era que el palau de La Granja era un lloc molt aïllat, on ella perdia el contacte directe amb el govern.

El rei es queixava de sentir molta calor, malgrat estar allotjat en una gran estança, amb cinc balconades, sense llar de foc, i només cobert per una flassada, lleugera, la qual ell deia que l'incomodava. Estava molt melancòlic; menjava i bevia massa, i no feia cap exercici; no es deixava afaitar. Cosa estranya en ell, que sempre havia estat molt pietós, no s'havia confessat des que era al llit. Rottembourg pensava que mai més se'l podria considerar restablert del tot, ni d'esperit ni del cos, però eren conjectures seves perquè, per aquells dies, eren pocs els que podien veure al rei. Només entraven a la seva cambra: la reina, l'arquebisbe Amida confessor d'aquesta, el pare Clarke confessor del rei, al qual feia dies que no li parlava, i alguns criats; de tant en tant el príncep d'Astúries el visitava; però els altres fills seus fills no el veien mai. Malgrat el mal estat del rei, sorprenia a l'ambaixador que les poques paraules que deia eren raonables.¹

També a principis de març, es va difondre per la cort francesa el rumor de que la reina d'Espanya, aconsellada per Patiño, havia suggerit a Felip V separar de la Monarquia les corones d'Aragó, València i Catalunya, per fer-ne hereu a l'Infant Carles, i atorgar la de Castella a Ferran, i que així constava en el testament de juny de 1727, o en un codicil posterior. Fleury es va assabentar d'aquest "rumor" per un correu del seu ambaixador, i també va ser informat, personalment, amb molt de secret, per Melchor de Macanaz.² El cardenal Fleury, que, des de feia temps, mantenia una assídua correspondència directa amb la reina d'Espanya, va optar per escriure-li mostrant la seva sorpresa.³ Era una

---

¹ Rottembourg a Fleury, carta del 8-III-1728, M.A.E., MD Espagne, t. 164, fº 46, 47

² Macanaz, després d'haver estat exiliat a Lieja, vivia, des del novembre de 1727, a Paris on, d'amagat de la Inquisició, procurava tornar a l'activitat política.

³ "Madame. Je ne peux être plus étonné, que je le fus hier au soir, en recevant une lettre, du 22 du mois dernier de Mr. Le C. de Rottembourg, dans laquelle il me marque ce que V. M. lui avoit fait l'honneur de lui dire, au sujet d'un bruit que courroit en France, qu'elle pensoit à détacher les Couronnes d'Aragon, de Valence, et de Catalogne du Royaume d'Espagne, et que le Roy l'avoit réglé ainsi dans un dernier codicille, fait à Aranjuez. Une pareille imposture me fait trembler pour toutes les relations qu'on fait d'ailleurs à V. M., et je ne sors point d'étonnement de voir qu'on nous l'attribue. Voicy les faits dans la plus exacte vérité. Il y a environ un mois que Mr. De Macañas vint me trouver icy à huit heures du soir, en grand secret, pour me conter cette belle histoire. Je ne pus m'empêcher de m'en moquer, en lui disant que c'étoit

manera de parlar, perquè a ningú, assabentat de l'estat de salut de Felip, va semblar estrany aquest projecte, el qual, però, mai es va demostrar que fos més que un rumor.¹ Com ja hem mencionat, un esborrany del dit testament, del 1727, es troba a l'*Archivo Histórico Nacional* de Madrid, però acaba sobtadament, sense mencionar qui és l'hereu.² Del possible codicil, no hi ha ni rastre.

Rottembourg, una vegada acabada la seva missió, això era la signatura del tractat d'El Pardo, va ser cridat a França pels seus superiors;³ el 3 d'abril de 1728, va tenir la seva audiència d'acomiadament. Felip V, en saber que havia de rebre la seva visita, es va deixar afaitar i tallar les ungles, cosa que no permetia des de feia molt. Durant el quart d'hora que l'ambaixador va passar amb el rei, el va trobar millor del que l'havia vist en arribar. Caminava sense ajut, tenia bon color, i s'havia engreixat.⁴ De nou a deu del matí prenia un consomé; a migdia seia a taula on, durant una hora i mitja, menjava sense parar gran quantitat d'aliments molt substanciosos. A les cinc de la tarda prenia cinc o sis *biscuits*, i bevia un gran vas d'aigua, a les onze del vespre li servien un consomé.⁵ Rottembourg escrivia a Fleury: «*Quoique la santé du Roi d'Espagne soit effectivement rétablie, que sa mélancolie et sa taciturnité soient diminuées, cependant, je sais qu'il passe encore des moments dans une grande tristesse*⁶ (...) *seule la tête de ce prince est attaqué. Il pourra vivre longtemps, et par cette raison l'autorité entière conservée à sa femme.*»⁷

Arreu d'Europa es va saber que la mort del rei no era previsible, perquè estava, com deia Rottembourg, "malalt del cap, i no del cos"; per aquest motiu seria la reina qui exerciria el poder. En arribar a Versalles, Rottembourg va informar de que la salut del rei d'Espanya era prou bona, però que la del príncep d'Astúries era feble.⁸ Efectivament, pels vols de la segona setmana de maig, Ferran havia patit la verola;⁹ per sort, el 31 de

---

une pure vision dont V.M. étoit sûrement incapable..." (Cardinal Fleury à la Reine d'Espagne, Versailles, 5-IV-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 358, fº196)

¹ M.A.E., CP Espagne, t. 358, fº 211, i Baudrillart, t. III, p. 394, 395

² La imatge d'aquest testament està reproduïda en el capítol corresponent a l'any 1727. Efectivament no consta el nom de l'hereu de la monarquia.

³ Baudrillart, t. III, p. 405

⁴ "On a su au Conseil d'État du 11 (avril) que Rottembourg a vu le Roi d'Espagne, auquel on avoit coupé la barbe et les ongles, ce qui ne lui étoit pas arrivé depuis sa dernière maladie. Il l'a trouvé en très bonne santé et même engraisé, le teint fort bon." (*Vie du Marechal de Villars*, III, p.381)

29-III-1728M.A.E., MD Espagne, t. 164, fº 47

⁵ M.A.E., MD Espagne, t.,164, fº 47

⁶ Rottembourg a Fleury, 12-IV-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 358, fº 209

⁷ "Enfin on peut compter que la tête de ce Prince est seule attaquée. Il pourra vivre longtemps et par cette raison l'autorité entière conservée à sa femme" (*Vie du Marechal de Villars*, t. III, p.381)

⁸ *Vie du Marechal de Villars*, t. III, p.385

⁹ "Il est survenu la petite vérole au prince, mais à ce qu'on en (croit), elle paroît de bonne qualité, et j'espère qu'il se portera bien." (La reina d'Espanya al cardenal Fleury, 13-V-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355)

maig ja estava fora de perill,¹ però havia de guardar la quarantena, per la qual cosa no podia sortir del palau de El Buen Retiro. Chauvelin, ministre d'Estat de França, des de Versalles, escrivia a l'agregat d'ambaixada, dient que, si la verola del príncep portava conseqüències funestes, rebria immediates ordres del Lluís XV.² Com assenyala Coxe, la mort del príncep d'Astúries hauria obert, a l'Infant Carles, les portes de la successió al tron d'Espanya, canviant el desig d'Elisabet d'establir-lo a Itàlia.³

Ferran, acabada la quarantena de la malaltia infecciosa exantemàtica que havia patit, el 17 de juny va abandonar *El Buen Retiro* per anar a *Palacio*. Encara tenia les crostes de les lesions cutànies de la verola, per la qual cosa es va dubtar si seria millor esperar a que li caiguessin, per no incomodar al rei, que temia molt aquesta malaltia. Però Ferran, així que va arribar, el primer que va fer va ser anar a trobar al seu pare, el qual, en veure'l, el va voler abraçar; el príncep es va fer enrere i li va besar la ma, mentre li deia que no gosava apropar-se, en aquell estat, per no incomodar-lo.⁴ Deien que el príncep d'Astúries, per causa de la malaltia, havia crescut i s'havia enfortit. Ferran, com la seva mare Maria Lluïsa, i el seu germà Lluís, era molt estimat pel poble. Una vegada refet, el rei el va convidar a assistir a les reunions de ministres, a la qual cosa el mateix Felip s'havia oposat quan la reina ho havia decidit mesos abans.

Per fi, Després de molt insistir la reina durant mesos, el 23 d'abril, Felip V va consentir en marxar d'El Pardo per anar a Aranjuez, on només es va estar uns dies perquè no hi havia caça i s'avorria.⁵ D'allí es va traslladar al palau del Buen Retiro; a Madrid, el van rebre amb lluminàries i focs d'artifici, Després de tant de temps absent.⁶

"Le Prince des Asturies est entièrement hors d'affaires, et sort tous les jours en carrosse pour se promener dans les jardins du Retiro. On n'aura cependant aucune communication avec luy ni avec ceux qui le voyent qu'après les 40 jours expirés." (7-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 10)

"Le Prince des Asturies est entièrement hors d'affaire ; il s'est levé, habillé, et promené dans sa chambre, il ne s'agissoit plus que de garder la quarantaine. " (5-VII-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 2)

¹ Vie du Marechal de Villars, t. III, p.388

Dubtem de que realment es tractés de la verola; probablement el Príncep d'Astúries va patir la varicel·la. Ambdues malalties en aquell temps sovint es confonien.

² Chauvelin a Jannel, 25-V-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 361

³ *"May 1738- temporary illness of Don Ferdinand, prince of Asturias, who was seized with the small pox; whose death, by opening the succession of Spain to Don Carlos, would have change the views of the queen with regard to an establishment in Italy."* (Coxe, t. III, p. 224)

⁴ *"...a mesme encore beaucoup de croutes sur le nez, ce qui avoit fait croire, Sire, jusqu'à la veille de son retour au palais qu'il demeureroit encore quelque temps au Retiro pour Laisser tomber ces croutes, parce qu'on appréhendoit que cela ne fit de la peine au Roy d'Espagne qui craint beaucoup la petite vérole. Cependant le prince arrivant au palais fut d'abord voir le Roy son Père qui voulut l'embrasser, mais le Prince se retira en lui baisant la main et luy disant qu'il n'oseroit à s'approcher de si près, dans l'état ou ( ) son visage, de peur de luy faire de la peine. C'est ainsi que la Reyne me l'a conté."* (Brancas a Lluís XV, 21-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 54)

⁵ *"Le 23 d'avril ce Prince partit pour Aranjuez; commençant à s'y ennuyer, parce qu'il n'y avoit point de chasse, il en revint bientôt au Retiro."* (Mr. Jannel a Chauvelin, 23-IV-1728, M.A.E., MD Espagne, t.164, fº 47)

⁶ *"Le retour du Roi d'Espagne à Madrid et sa convalescence furent célébrés par beaucoup de feux d'artifices, d'illuminations et d'autres marques de réjouissance publique. Le long séjour que ce Monarque avoit fait au Pardo, sans sortir de son lit ou de sa chambre, avoit alarmé les sujets, et donné lieux de croire qu'il tomboit dans une langueur dont*

Sembla que per l'abril, el rei es mostrava sovint en públic, la qual cosa fa pensar en una millora del seu estat d'ànim. Villars, però, escrivia que «...sa tête n'est pas entièrement raffermie.»¹ això és que continuava presentant símptomes. Segons Coxe, era Elisabet qui el feia aparèixer en públic, per fer emmudir els rumors de que estava malalt.² Mr. Jannel, encarregat de l'ambaixada de França, mentre s'esperava l'arribada del nou ambaixador, escrivia que el rei d'Espanya s'havia restablert del tot, que assistia cada dia a missa en públic, i després de dinar passejava unes dues hores.³ «...Le Roy mange toujours excessivement; il couche avec la Reine depuis qu'il est au Retiro; les valets de chambre ni son médecin ne veillent plus.»⁴ Els despatxos de Jannel, una mica optimistes, fan sospitar que ell parlava per boca d'altres, ja que en tant que *chef d'affaires étrangers* (agregat d'ambaixada), mai va estar tan al corrent de la salut del rei d'Espanya com ho havia estat Rottembourg, o com ho va estar després Brancas, els quals eren ambaixadors i pertanyen a la noblesa. De tota manera, és possible que Felip millorés i es mantingués durant uns dies, al menys fins a primers d'abril, en que el seu estat d'ànim va empitjorar, com veurem tot seguit.

Louis Toussaints de Brancas, el nou ambaixador de França, va trigar més del que estava previst en arribar a Madrid, ja que de camí cap a Espanya, es va posar malalt, i es va haver de quedar uns dies a Baiona. Finalment el dia 3 de juny, l'endemà mateix d'arribar, va tenir la seva audiència de rebuda, al *Palacio Real* o *Palacio Viejo (Alcazar de Madrid)*, on Ses Majestats Catòliques s'havien instal·lat, mentre l'Infant Ferran passava la quarantena de la verola al Buen Retiro. No era la primera vegada que Brancas assolía el càrrec, ja havia estat ambaixador de França a Espanya del 1713 al 1714,⁵ però aleshores Elisabet no l'havia conegut, perquè quan ella va arribar a Espanya per casar-se, pel desembre de 1714, l'ambaixador ja havia estat cridat a França. A la reina li convenia guanyar-se'l perquè, en no poder obtenir recolzament ni de la Gran Bretanya, ni de l'Imperi, necessitava comptar amb França, malgrat les desavinences del passat recent.

---

on ne le veroit plus revenir. L'état différent ou il reparut, calma l'inquiétude que cette idée avoit causée." (*Mémoires de Monsieur l'abbé de Montgon*, t. VI, p.242)

¹ "On a apis que le Roi d'Espagne est retourné à Madrid en bonne santé; cependant sa tête n'est pas entièrement raffermie. Il sort tous les jours pour aller à ses dévotions, et se montre beaucoup." (*Vie du Marechal de Villars*, t. III, p.38)

² Coxe, t. III, p. 220

³ Mr. Jannel a Chauvelin, 19-IV-1728, M.A.E., MD Espagne, t. 164

⁴ Mr. Jannel a Chauvelin, 19-IV-1728, M.A.E., CP Espagne, t., 358, fº 243

⁵ Lluís Enric de Brancas Forcalquier (1672/1750) va formar part de en la presa de Gibraltar el 4 d'agost de 1704. Uns anys després va ser ambaixador de França a Espanya, des l'octubre de 1713, fins el 31-III-1714, període que va coincidir amb la resistència de Catalunya, i els darrers mesos de vida de la reina Ma. Lluïsa de Savoia. Elisabet de Franese no va coincidir amb ell, quan ella va arribar a Espanya, pel desembre de 1714, era ambaixador de França Paul-Hypolithe de Beauvilliers, duc de Saint Aignan.

Aquell 3 de juny, Brancas es va entrevistar per primera vegada amb ses majestats, a soles, sense testimonis, durant més de mitja hora.¹ Va ser molt més ben rebut del que ell mateix esperava², i del que preveien a Versalles, ja que els darrers temps havia estat l'ambaixador imperial Königsegg qui havia gaudit del favor de la reina.

Brancas, que no havia vist Felip des de feia 14 anys, el va trobar canviat, molt més gras, i, malgrat que amb aparença saludable,³ la seva persona traspuava que quelcom no anava prou bé: «*Quoi que le Roy parle assez et fort juste, il est aisé de remarquer qu'il n'est pas dans une assiette tranquille, et qu'il a quelque chose dans l'esprit qui l'inquiète, et le tourmente. Chacun en raisonne à sa ( ), et je ne suis point encore assez éclairé pour pouvoir porter un jugement (fixe) et certain sur son état.*»⁴ Poc Després, precisament el dia 5, que Brancas tenia hora per tornar a veure al rei, sa majestat no estava en condicions de rebre'l. Felip menjava massa i no feia gens d'exercici: «*...on craignait que son estomac ne se détruisît entièrement.*»⁵

El dia 7 de juny, Brancas es va presentar a *Palacio*, i, tal com li havia indicat la duquesa de Saint Pierre, cambrera major de la reina, va anar directament al *cuarto chico*, on es va fer anunciar. La reina li havia dit que ell tindria tracte d'*ambassadeur de famille*, i podria veure al rei sempre que volgués, sense haver-ho de demanar a cap ministre, com ho havien de fer els altres ambaixadors. Va esperar una estona en un gabinet, fins que va aparèixer la reina, la qual, sense gaires preàmbuls, com a mostra de gran confiança, el va posar al corrent de la veritable situació en que es trobava el rei d'Espanya, explicant-li, amb detall, totes les rauxes i confusions que patia quan estava en crisi.

Segons Elisabet Després de l'episodi d'Aranjuez, del juny de 1727, en que havia fet testament, mai s'havia refet, només tenia intervals de milloria.⁶ Brancas escrivia: «*Il a souvent battu la reine, son médecin, son confesseur, et tout ce qui l'approche. Il se mord*

---

¹ «...et j'eus l'honneur de voir leur M. C. tout seul et sans témoin...Le Roy parla beaucoup, et je demeurai une demi-heure avec leurs M.C. qui me firent l'honneur de me dire que j'aurais des audiences quand je voudrais.» (Brancas a Fleury, 7-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº9)

² 7-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 8

³ «J'ai trouvé le Roy d'Espagne en bonne santé, et fort engraisé depuis le temps que je n'avois eu l'honneur de le voir...» (Brancas a Fleury, 7-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº9)

⁴ Brancas a Fleury, 7-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº12, 13

⁵ «...Le Roy a eu une très grande indigestion avant-hier et a beaucoup vomi. On luy a fait prendre hier l'émétique, sans lui dire. Cet accident arrivera souvent car il mange prodigieusement, et ne fait aucun exercice. Il est à craindre que cela n'ait une fin funeste quand son estomac sera totalement détruit.» (Samedi, 5-IV-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº10)

«...le Roy s'étoit trouvé mal dès le matin d'une indigestion et personne ne le put voir. Sa Majesté a pris hier, dimanche, Médecine, et l'on espère que cela n'aura aucunes suites. C'est un accident qui vraisemblablement arrivera souvent au Roy d'Espagne si S. M. ne se modère sur le manger, d'autant plus qu'il ne fait aucun exercice.» (Brancas a Fleury, 7-VI-1728, M.A.E., MD Espagne, t. 164, fº 48)

⁶ Brancas a Fleury, 17-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 359, fº 27

lui-même les bras, quelque fois avec violence. Ses manies changent, car tantôt il se croit mort, dit qu'il n'a pas de bras ou de jambes, et demande pourquoi on ne l'a pas fait enterrer, tantôt il s'imagine qu'on le veut empoisonner, et veut que la Reine fasse l'essai de tout de tout ce qu'on lui donne à manger et à boire. Il mange prodigieusement et souvent sans appétit, parce qu'il croit que cela lui est nécessaire pour vivre. Il a de très bons et longs intervalles; et, quand il se montre, il se comporte et se contraint; parle fort juste et fort sensément. Il a été à la procession le jour de la fête de Dieu; a parlé à tout le monde, et a parlé fort gay. Dans l'audience que vous avez eue, me dit la Reine, vous avez vu qu'il vos a fort bien parlé, cependant il n'y avoit pas une heure qu'il avoit eu sa manie de se croire mort. Son esprit est totalement égaré, sans presque aucune espérance de retour.»¹

En la mateixa entrevista, que es relata en la carta del 17 de juny de 1728, la reina també va explicar a l'ambaixador l'incident de feia unes setmanes. Havia succeït que, malgrat estar vigilat a tota hora, el 21 de maig 1728², Felip, víctima una vegada més de la seva obsessió, va trobar la manera de fer arribar una nota al *Presidente del Consejo de Castilla*, en la qual li deia que convoqués una reunió, per anunciar que abdicava en el seu fill Ferran.³ Va ser el mateix *Presidente*, Andrés del Orbe,⁴ qui va advertir la reina, la qual, va fer-se portar la nota, i va obligar al rei a estripar-la, davant seu, alhora que el feia jurar, sobre els Evangelis, que no ho tornaria a fer.⁵ «*Voyez quelle trahison horrible le Roy m'a fait!*», va afegir Elisabet al seu relat.

Branca continua dient en la seva carta a Fleury que el rei pegava a la reina i que sovint volia escapar-se se palau: «*...le Roy a eu plusieurs emportements contre la reine, jusqu'à lui arracher les cheveux, et l'égratigner; elle m'en a montré les marques a son*

¹ Branca a Fleury, 17-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 359, fº 26-27

² M.A.E., MD Espagne, t., 164, fº 48. En altres còpies de cartes, en les que es relata aquest mateix incident es diu que va succeir el dia 24 i no el 21. Suposem que és tracta d'un defecte de transcripció. Duclos en les seves *Memoires*, t. II, p. 52, data equivocadament aquest incident al 1729.

³ Branca a Chauvelin, 14-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 22, i Branca a Fleury, 17-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 359, fº 26; Coxe III, 225: Mr. Keene's dispatches, June 1728; *Memoires de Montgon*, t. 6, p. 273; *Memoires de Duclos*, t. II, p. 57; Baudrillart, t. III, p. 414

"On a lu dans le Conseil d'Etat du 27, des lettres du marquis de Branca, du 16, qui éclaircissent une nouvelle dont la cour de Madrid a été fort agitée. Le Roi d'Espagne avoit écrit au président de Castille un billet de sa main, lequel lui a été porté par la Roche, Valet de chambre François, qui a sa premiere confiance, avec défense d'en parler à la reine. Par ce billet, il ordonnait au Président de castille d'assembler les Ministres, et de leur déclarer qu'il abdiqoit la couronne et la remettoit au Prince des Asturies. La Reine en a été informé le jour d'après, et est entrée dans la plus violente colère." (*Mem. Villars*, t. V, 137/ *Villars*, t. 3, p. 391)

⁴ Andrés del Orbe i Larreategui (Ermua, 21-III.1672/Madrid, 4-VIII-1740), bisbe de Barcelona (1720-1725), arquebisbe de Valencia (1725-1736). Va ser *Presidente del Consejo de Castilla* des del 25-I-1727, fins que va ser nomenat , el 1733, *Inquisidor General*, i més tard nunci apostòlic.

"On croit que c'est le Président de Castille qui l'a avertie: elle a pleuré auprès du Roi, et l'a fait changer de résolution. Le billet a été rendu par le Président, et brûlé." (*Mem. Villars*, t. V, 137/ *Villars*, t. 3, p. 391)

⁵ Branca a Fleury, 14-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº22

bras. Quelques jours après cela, le Roy demanda à un de ses valets de chambre, nommé Martinet, de lui emmener un carrosse le soir, fort secrètement, pour le mener chez quelqu'un qu'il vouloit consulter; Martinet dit au Roy qu'il seroit bien difficile que S.M. put sortir ainsi secrètement, et lui représenta que cela seroit très indécent; que S.M. vouloit consulter quelqu'un, Elle n'avoit qu'à le lui nommer, qu'il l'iroit chercher et l'emmèneroit. Le Roy ne voulant jamais le dire, et s'opiniâtra à demander un carrosse. Martinet en avertit la Reine qui lui a ordonné de ne plus paroître quand le Roy le demanda; on lui a dit qu'il étoit malade.»¹

Aquell estiu, Elisabet, desesperada per no poder controlar la situació, es queixava a l'ambaixador de la seva sort, i demanava l'ajut de França. Brancas que assíduament relatava als seus superiors les confidències que li feia la reina, en una llarga carta del 17 de juny a Fleury, exposava els precés d'Elisabet. Deia que el rei estava molt malament, i que, si abdicava, el país quedaria en mans d'aquells que dominaven al príncep d'Astúries, el qual no podia tenir fills. Per convèncer a Felip de no abdicar, necessitava que el cardenal digués a Felip V, per ordre de Lluís XV, que França s'hi oposava.

Malgrat que trameses per Brancas a Fleury, pensem que les paraules de la reina, sobre un assumpte tan seriós, no podien estar tergiversades; son tan esclaridores que reproduïm una part de la carta: «*Vous voyez, Monsieur, que je suis la plus malheureuse femme du monde, et la plus à plaindre. Je ne puis plus cacher longtemps au public le véritable état, et les égarements d'esprit du Roy mon mari, et suis toujours exposée à ses violences et comportements, et dans la crainte qu'il ne s'échappe et ne se jette par la fenêtre, il faut le garder à vue. Je ne veux pas le mener à Saint Ildefonse, parce qu'il n'en voudra plus sortir; et s'il s'y résiste, et qu'il abdique, malgré tout ce que je je pourray faire pour l'en empêcher, je suis bien résolue de ne pas le suivre et de demeurer icy, pour avoir soin de mes pauvres enfants, qui seront abandonnés aux espagnols qui entourent le Prince, et qui sont les plus grands ennemis du Roy et les mien. Ils voudroient que le Roy abdicât, pour gouverner sus le nom du Prince, qu'ils irritent contre moi. Mais vous voyez, Mr. l'ambassadeur, combien ce changement dans le gouvernement causeroit de désordre, dans la situation présente il seroit bien dur, pour moi d'obéir le Roy mon mari vivant, car enfin le Prince vient de sortir (heureusement) de la petite vérole, mais il n'a pas une bonne santé; ses glandes sont revenues, et je ne crois pas qu'il ait jamais des enfants. Ne pourriez-vous pas, Monseigneur, prendre sur vous de dire que la France s'oppose à l'abdication du Roy, et que vous en avez l'ordre du Roy,*

---

¹ Brancas a Fleury, 17-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 359, nº 27

vostre Maître. La France a déterminé le Roy, mon mari, à remonter sur le trône, après la mort du jeune roy Louis, et Mr. le Maréchal de Tessé a fait des merveilles Il est tout naturel que vous faites de votre mieux pour l'empêcher ( ) de faire une seconde sottise, je vous assure qu'il s'est souvent repenti de la première. Aidez-moi Mr. de Brancas, dans une situation aussi cruelle. Vous voyez ce que je vous confie, rendez-en compte à M. le cardinal de Fleury, mais mandez-lui de ma part, qu'au nom de Dieu, tout ceci demeure entre le Roy et lui, et le Conseil n'en ait aucune connoissance. Le Roy de France a autant d'intérêt que moi à cacher les égarements d'esprit, et les manies du Roy son oncle.»¹

Pel contingut d'aquesta carta, resulta evident que la reina estava desbordada pels esdeveniments, i temia que, en cas d'abdicar o morir Felip, Ferran, i la noblesa castellana que l'envoltava, la releguessin a ella i als seus fills a l'ostracisme més absolut.

Com hem vist, la reina tenia gran interès en comunicar a França el tràngol pel que passava; així doncs, en veure que a Felip li resultava agradable parlar amb Brancas, afavoria les seves visites, i sistemàticament li donava part, del comportament del rei, amb més confiança que ho havia fet amb Rotembourg.² Brancas, va ser una de les poques persones que, durant aquella greu crisi, va poder veure al rei, sovint i en *tête à tête*; ell mateix va ser testimoni de molts dels succeïts que relata, i aquells que no va presenciar l'hi van ser explicats per la reina, com ja hem dit. Potser, aquest ambaixador, va aconseguir aquest grau de confiança perquè, casualment, va coincidir amb una de les pitjors crisis del monarca. Brancas, a petició d'Elisabet, havia de revelar les confessions més íntimes d'aquesta, exclusivament al seu rei, o al seu primer ministre; havia d'escriure de puny i lletra, per evitar que el contingut de les cartes fos conegut per cap secretari, ni ningú altre que no fos el cardenal Fleury, o Lluís XV; ni tan sols el *Conseil* havia d'estar informat.³ En exposar la veritable situació del rei d'Espanya, al rei de França, Elisabet feia una mena de petició de socors, "personal", a la "família", representada per Lluís XV i Fleury, i no a l'Estat, representat pel *Conseil*.

Brancas, en tractar-se d'informació tan secreta, va optar per enviar els seus reports per dues vies diferents: amb el seu ministre d'assumptes estrangers, Chauvelin, es comunicava mitjançant el correu diplomàtic habitual; a Fleury, li feia arribar les cartes

---

¹ Brancas a Fleury, Madrid 17-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 359, fº 27- 28

² Conrad-Alexandre, comte de Rottembourg (24-II-1684/4-IV-1735) va ser ambaixador extraordinari des de l'octubre del 1727, fins l'abril 1728

³ "C'est par ordre de la Reine d'Espagne que j'ai l'honneur de rendre compte à V.E. de ce que S.M. m'a confié. Elle m'a chargé expressément, d'écrire tout de ma main, pour qu'aucun secrétaire n'en ait connoissance, directement à V. E., et de vous demander, instamment de sa part, que la chose demeure entre le Roy et V. E, et que le Conseil n'en ait aucune connoissance." (Brancas a Fleury, 14-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº24, 25)

pel correu que l'ambaixador anglès,¹ Benjamin Keene,² enviava al primer ministre britànic Robert Walpole.³ Pel que sembla, Walpole i Fleury tenien una molt bona relació, la qual cosa garantia encara més la màxima discreció dels correus diplomàtics. A més, d'aquestes precaucions, la informació delicada estava escrita en xifra. Es pels detalladíssims relats, d'aquest i altres ambaixadors, que avui podem tenir una idea molt precisa de la simptomatologia de Felip V, especialment la de les crisis més agudes, com la d'aquest 1728, que involucraven el govern de la monarquia espanyola. Però Brancas, que informava a consciència, no comprenia perquè Elisabet, en comptes de demanar-li tanta discreció, i obligar-lo a prendre tals mesures de seguretat, no escrivia ella mateixa a Fleury. Sospitava que la reina podia estar avaluant si França estava a favor, o en contra, de l'abdicació de Felip. L'ambaixador també es preguntava si la reina exagerava, ja que, malgrat que s'ignoraven els detalls de la malaltia del rei, tothom sabia que: «...*le Roy d'Espagne est sain du corps, mais qu'il a des manies, et la tête fort dérangé.*» En realitat, el que pensava l'ambaixador era que Elisabet havia trigat massa en confessar al Cardenal el veritable estat del rei, i, finalment, no li ho havia volgut explicar directament, per por de que ell li retragués la seva manca de confiança inicial.⁴

La situació de Felip va arribar a tal punt que, aquells que la vivien a diari, compadien la reina, que era qui la patia de més a prop. Orendain, escrivia des de Madrid a Bournonville, plenipotenciari de Felip V a Soissons: «*La Reina, nuestra Señora, en medio de estos sus cuidados y ahogos (...) conserva en toda su robustez la parte preciosa de su salud, que toda es menester para resistir a tan continuada inquietud, y agitación de ánimo, como señaladamente desde el principio de este año ha oprimido la gran capacidad, tolerancia, y resignación incomparables de S. M.* »⁵

E 27 de juny Fleury va respondre a Brancas, dient que, malgrat que tenia alguna informació sobre Felip V, de no ser per les seves notícies, mai hauria pensat que l'estat del rei d'Espanya era tan greu. Ell, que el coneixia de petit, i l'apreciava, sabia que el seu caràcter era: «*...naturellement réservé et même caché, se communiquant peu, très*

---

¹ «S. M. veut que j'adresse ma lettre à quelqu'un qui vous la rende en main propre; je l'envoie à Mr. de Cereste, par un courrier que Mr. Keene dépêche à Mr. de Walpol.» (Brancas a Fleury, 17-VI-1828, M.A.E., CP Espagne, t. 359, fº 26)

² Benjamin Keene (1697/1757) va ser ambaixador de Gran Bretanya a Espanya, del 1729 al 1739 en temps de Felip V, i del 1748 a 1757 durant el regnat de Ferran VI.

³ «C'est par ordre de la Reine d'Espagne que j'ai l'honneur de rendre compte à V.E. de ce que S.M. m'a confié. Elle m'a chargé expressément, d'écrire tout de ma main, pour qu'aucun secrétaire n'en ait connaissance, directement à V. E., et de vous demander, instamment de sa part, que la chose demeure entre le Roy et V. E, et que le Conseil n'en ait aucune connoissance.» (Brancas a Fleury, 17-VI-1828, M.A.E., CP Espagne, t. 359, fº 26)

«Je continue à vous écrire toujours deux lettres comme j'ai eu l'honneur de vous le mander, par les raisons que je vous ai expliquées...» (5-VII-1728, Brancas a Fleury, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº101)

⁴ Brancas a Fleury, 12-VII-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 359, fº 32

⁵ Minuta de carta d'Orendain Orendain a Bournonville, 26-VI-1728, A.H.N., Estado, 7540, a Baudrillart, t. III, n.p.p., 421

attaché à ce qu'il a résolu; rempli de religion, haut et jaloux de sa gloire, l'on peut le dire méfiant...», però conèixer la seva veritable situació l'havia sorprès i entristit molt. Respecte a la reina, pregava a Brancas agrair-li la seva confiança, i assegurar-li que ell mai la trairia, malgrat que ella no havia tingut cap escrúpol en revelar a l'ambaixador imperial, Kögnisegg, les seves confidències, motiu pel qual s'havia refredat la relació, entre ells dos, i a ell, li havia donat peu a pensar que la reina d'Espanya s'inclinava per l'Emperador, i mai no havia estimat França.¹

Felip i Elisabet, Després de l'intent d'abdicació del maig d'aquell any, es discutien sovint per diversos motius, però especialment perquè, malgrat la insistència del rei, la reina no volia anar a San Ildefonso.² Potser Elisabet temia que Felip s'hi volgués quedar, i a ella no li convenia, perquè allí quedaven aïllats de tot i de tothom, especialment del govern. L'explicació que Elisabet donava, i que també era certa, era que temia que els records de la primera vegada, empenyessin al rei a tornar a abdicar. L'entorn més proper als reis creia que tard o d'hora Felip ho acabaria fent, i molts estaven convençuts de que abdicaria quan el Príncep d'Astúries estigués refet de la verola. Brancas, en una de les seves entrevistes amb Felip, es va referir al rumor de que volia tornar a abdicar: «*...je ne saurois croire les bruits qui courent dans Madrid; mais je ne saurois m'empêcher de vous en parler. On dit que V.M. veut abdiquer de nouveau la couronne. J'ai regardé cela comme un bruit de ville, sans fondement.*» *Le Roy me répéta, pour deux fois: "Je n'y songe pas."*» La desconexió entre el seu discurs interior i l'exterior era manifesta. Mentre Felip deia aquestes paraules a l'ambaixador francès, corria el rumor de que la reina Elisabet havia escrit al Papa, Benedicte XIII, demanant-li que amenacés al seu marit d'excomunicar-lo, si ho tornava a intentar.³

El 10 de juny, Brancas va ser advertit per la reina de no parlar al rei d'assumptes d'Estat, només havia de comentar-li coses que poguessin distreure'l.⁴ El rei el va rebre estant-se al llit; Elisabet els va deixar sols durant una mitja hora, durant la qual l'ambaixador va mirar d'entretenir al rei amb la seva conversa, parlant-li de França, de la guerra passada, de la família reial francesa i dels seus palaus, de persones conegudes, i del rei Lluís al que havia conegut de petit. Mentre parlaven, va observar que el rei tenia les mans extremadament llardoses, les ungles molt llargues i el braç dret ferit: pelat, i com

¹ Fleury à Brancas, 27-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 359, f° 37

² *"Depuis ce jour il y avait eu de très grandes altérations entre le Roi et la Reine, qui ne voulait pas qu'il retournât à Saint Ildefonse. Elle le tenait dans son lit sans que personne le vit."* (M.A.E., MD Espagne, t.164, f° 48)

³ *Vie du Marechal duc de Villars*, t. III, p. 395

⁴ *"Je le vis en effet jeudi ( ) le 10, et l'entretint pendant une demie heure dans son lit. Sa M. C. me parla beaucoup, et avec toute la justesse possible (...) La Reyne m'avoit prévenu de ne lui point parler d'affaires, mais seulement de choses qui puissent l'amuser et l'égayer."* (Brancas a Fleury, 14-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, f°24, 25)

mossegat, sobre el canell. No havia sortit ni del llit, ni de la seva cambra des de feia mesos, i des que era al llit no s'havia deixat afaitar.¹ Felip, que pel març no podia sofrir cobrir-se amb una manta, ni tenir el foc encès, pel juny, malgrat la calor que feia, estava cobert per dues flassades de franel·la.² En la seva estança feia una calor excessiva. Cap al final de la conversa, Brancas es va adonar de que el rei suava molt, i es posava neguitós; en preguntar-li si necessitava quelcom, el rei va respondre: «*Je veux faire collation, faites entrer quelqu'un.*» L'ambaixador dubtava si era el rei qui es volia estar al llit, o bé era la reina qui l'obligava a estar-s'hi, i li ho va preguntar: «*Je lui dis que le lit devoit furieusement l'échauffer, et l'affaiblir. S.M. me répondit: Il est vrai que je suis mieux levé. Et pourquoi donc V.M. ne se lève pas elle? lui dis-je, le Roi ne me répondit rien.*»³ Una vegada més es posa en evidència la desconexió entre pensament intern i realitat.

Les cartes de Brancas, del juny de 1728, són moltes i molt llargues, i la majoria contenen només dades sobre la salut del rei d'Espanya. Segons l'ambaixador, a dies, trobava al rei tan alegre, i de tan bon humor, com mai l'havia vist; fins i tot feia bromes, i explicava acudits obscens, cosa que mai havia fet abans; tampoc semblava tan devot com ho havia estat sempre, tot just murmurava de manera rutinària algunes pregaries. Feia temps que no veia al seu confessor, però cada nit tenia una conversa amb el de la reina, que s'estava sempre en l'avantcambra. Els infants veien als seus pares dues vegades al dia, matí i vespre, per besar-los hi les mans, però Felip no els deia ni una paraula. En una ocasió, en que el rei i l'ambaixador van parlar sobre Gibraltar, Felip es va referir al tema de manera força sensata, però, aquell mateix dia, a les cinc del matí, el rei va voler sortir de palau en camisa i descalç. La reina es va despertar i va córrer darrera d'ell per aturar-lo, fent-li veure que era una idea ridícula. La camisa que duia era de la reina, perquè, des de l'episodi del juny del 1716, molt sovint, tenia la mania de que el volien enverinar amb la roba interior, i només es deixava vestir amb camises que hagués portat abans la seva esposa. L'endemà, l'ambaixador es va fixar en que, efectivament, Felip, sota la seva camisa, en portava una de dona. Un dia el rei va fer esperar Brancas molta estona, perquè no es volia posar una camisa seva, per sobre la de la reina que sempre duia; durant l'audiència, Felip murmurava que la camisa que li havien fet posar li estava estreta. Malgrat el que acabem d'explicar, Brancas i el rei van mantenir una conversa

---

¹«*Je vous avoue, Monseigneur, que j'ay été surpris qu'il m'ait parlé avec tant de justesse, de bon sens et de tranquillité. Je remarquois qu'il avoit les mains extrêmement crasseuses, les ongles très longs, et le bras droit tout meurtri, écorché, et comme mâché au-dessus du poignet, ainsi que la Reine me l'avoit dit. Il ne s'est pas fait raser depuis qu'il garde son lit.*» (Brancas a Fleury, Madrid 17 Juin 1728, M.A.E., CP Espagne, t. 359, fº 30)

² M.A.E., MD Espagne, t. 164, fº 49

³ Brancas à Fleury, Madrid 17-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 359, fº 31

coherent; però així que l'ambaixador va intentar parlar en privat amb la reina, Felip va enviar a buscar Elisabet deu vegades en un quart d'hora.¹

A la cort espanyola, es temien les conseqüències que la malaltia de Felip V tindria sobre la política interna de la monarquia, i també sobre la política exterior, en el context del congrés de Soissons,² on, a primers de juny de 1728, els plenipotenciaris dels puny països europeus, que havien d'assistir al dit congrés, començaven a arribar.³ El dia 14 de juny es va efectuar la primera reunió, al castell de la vila. Felip i Elisabet havien escrit a Fleury, demanant-li vetllar pels interessos d'Espanya.⁴ Allí tota la diplomàcia europea, es va assabentar de que el rei d'Espanya havia volgut tornar a abdicar. Brancas informava a França que, a Madrid, es preparaven pel congrés les mateixes propostes, de tothom conegudes, des de feia tant de temps; la reina les recolzava, però havien de ser aprovades pel *Consejo*, que havia de ser convocat pel rei, del qual es deia: "*sa santé est bien rétablie; mais son humeur noire subsiste.*"⁵

Bournonville, plenipotenciari espanyol a Soissons, mentre era allí, només coneixia l'estat del rei d'Espanya fins a cert punt; aquesta és una mostra de la informació que ell rebia d'Orendain: *«Excm. Sr. He avisado a V.E. con toda regularidad y exactitud del estado de la importante salud del Rey, y se halla V. E. bien enterado de que por razón de algunas obstrucciones, e indigestiones que del exceso en el comer (...) fue preciso purgarlo a principios de este mes, de que resultó todo el beneficio que se esperaba, pues quedó S. M. muy desahogado y libre de calentura y capaz de tener, sin fatiga, diariamente su despacho, como ha sucedido conmigo, con cuya ocasión he visto a S. M. en toda buena disposición de su salud, pero sin embargo no ha salido S.M., después de la purga, de su cámara, aunque por las tardes se haya vestido algunos ratos (...) continúan los vapores que turban la cabeza y producen aquellas melancolías, que tanto ejercitan a S. M., afligen a la Reina, nuestra Señor, y nos ponen a todos en confusión (...) Nada se habla de jornada a San Ildefonso, y verdaderamente hay muchas apariencias de que pueda retardarse este año más que otros, o excusarse tal vez absolutamente, lo que no tiene duda es que en ningún paraje experimenta el Rey más*

---

¹ Brancas a Fleury, 21-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 58

² Brancas a Fleury, 12-VII-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 133

³ *Vie du Marechal de Villars*, Moutard, Paris, 1784, t. III, p.390

⁴ "...Je vous recommande mes intérêts, vous prie de faire mes compliments au Roi mon neveu...et vous remercie de l'intérêt que vous prenez à ma santé..." Carta dels reis d'Espanya a Fleury, 13-V-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 358, fº 252

⁵ *Vie du Marechal duc de Villars*, t. III, p. 391

*asegurado el beneficio de su salud que este palacio de Madrid, conviniendo todos los médicos que esta situación es la más favorable a su temperamento...»*¹

La diferencia, entre la informació tan precisa que, com hem vist, tenia l'ambaixador francès, i aquesta molt vaga, que es donava al plenipotenciari espanyol, era considerable, però l'enviat espanyol al congrés, sabia perfectament que Felip V estava molt malament. Bournonville rebia, a mitjans de juliol, una carta en la que l'informaven de que s'avia obligat al rei d'Espanya a comprometre's, per jurament, de que mai més faria res per abdicar.² Alhora, Brancas informava el mateix als seus superiors: que a Madrid ja no es parlava dels intents d'abdicació, perquè havien obligat al rei a jurar que no ho tornaria a intentar.³

Malgrat les precaucions de la reina per amagar-ho, més tard o més d'hora, la malaltia del rei va ser de domini públic: *«Toute l'Europe a su que le Roi Philippe V avoit été attaqué d'une maladie, à laquelle le nom le plus doux que l'on put donner était une mélancolie excessive. Le public étoit informé des suites de cette mélancolie, qui retenoit ce Prince dans son lit, quelque fois pendant six mois entiers, et que la Reine avoit alors beaucoup à souffrir de ses humeurs, et ses caprices.»*⁴

El rei d'Espanya, pel que tenia a veure amb el govern, ni feia ni deixava fer, actitud freqüent en els malalts depressius, que pretenen controlar tot el que està al seu abast, però només de pensament; no passen a l'acció, només deleguen. Aquells que tenien contacte directe amb ell estaven desconcertats; com deia l'ambaixador francès: *«Ce qui me surprend, et ce qui est incompressible, c'est que ce Prince parle fort juste, et fort à propos dans la conversation, et a une mémoire étonnante, mais il ne décide rien sur les affaires.»*⁵ Brancas s'adonava de la gran discrepància que s'apreciava, entre allò que expressava verbalment, i els seus actes.

Un dia, l'ambaixador va gosar dir al rei que li convindria divertir-se i fer exercici: *«Je voudrais que V. M. s'égayât un peu, et qu'Elle ne fut toujours enfermée. L'exercice vous est nécessaire. J'ai vu un temps où V.M. faisoit tous les jours une heure à pied. Je me promène assez, me dit-il, à Aranjuez et à San Ildefonso.»*⁶ La qual cosa creiem que no

---

¹ Minuta de carta d'Orendain a Bournonville, 26-VI-1728, A.H.N., Estado, 7540

² *Vie du Marechal duc de Villars*, t. III, p. 397

³ *Vie du Marechal duc de Villars*, t. III, p. 398

⁴ M.A.E., MD Espagne, t. 164, fº 46

⁵ Brancas a Fleury, Madrid 5 Juliol 1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 103

⁶ Brancas a Fleury, Madrid 17 Juin 1728, M.A.E., CP Espagne, t. 359, fº 30- 31

era certa. Aprofitant que l'ocasió era favorable a les confidències, l'ambaixador va dirigir la conversa cap al tema del nomenament de nou ambaixador d'Espanya a França - càrrec que continuava vacant des que, el 1725, l'abat Livry va ser obligat a deixar aquell país, per causa de l'incident del retorn de la Infanta Mariana Victoria- assegurant a Felip V que Lluís XV quedaria molt content de resoldre aquesta assumpte, i de que l'escollit fos un espanyol. «*Le Roy d'Espagne me répondit: "Il y a longtemps que j'y songe mais les sujets sont fort rares"*»¹ En un altre ocasió, el rei va preguntar a l'ambaixador si creia que Gibraltar era inexpugnable. Brancas -que havia estat present en el setge del penyal, l'agost de 1704- va respondre que sí, que era inexpugnable, i li va exposar els motius; mentre el rei i Brancas conversaven, va entrar la reina, Felip va callar, i no va tornar a parlar.²

Feia molt que, des de França, demanaven a Felip que decidís a qui volia com ambaixador en aquell país, però ell no responia. La reina deia que ella ni el podia obligar a decidir, ni ho podia fer ella mateixa, sense consultar-li. Malgrat que Elisabet despatxava amb els ministres, i molts pensaven que feia i desfeia al seu gust,³ sobre algunes qüestions no gosava prendre iniciatives. Els rumors per desacreditar Elisabet no només persistien, sinó que augmentaven: com sempre, es deia que, per poder manar, tenia segrestat al rei. Ja hem vist varies vegades que sempre que el rei estava en depressió, es dia el mateix d'aquells que li eren més propers: la Ursins, Alberoni, etc. A més d'això, la *vox populi* feia córrer que la reina enviava gran quantitat de diners a Itàlia, en un vaixell espanyol, que cada mes sortia de Cadis cap a Gènova, especialment per aquest fi. Segurament era fals, però, segons Brancas, sí era cert que, per aquell temps, a Espanya no es pagava a ningú.⁴

Pel juliol, en les reunions de Soissons, Espanya i Anglaterra continuaven reivindicant, cadascú segons el seu criteri, el mateix que abans de la guerra i del tractat: Gibraltar, i el vaixell de permís Príncep Frederic. Espanya, a més, intentava aconseguir seguretat sobre els drets de l'Infant Carles a la successió del ducat de Parma, i els compromisos

---

¹ Brancas a Fleury, Madrid 5 Juliol 1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 103

² Brancas a Fleury, Madrid 17-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 359, fº 30 i 31

³ Brancas escrivia que estava segur de que "*si elle le vouloit bien, cela seroit fait il y a longtemps, car je vois qu'elle fait venir les soirs les Ministres, et qu'elle travaille seule avec eux.*" Brancas a Fleury, Madrid, 5-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 103

⁴ "*Ce qui est de certain, c'est qu'on ne paye personne, et qu'on ne sait pas ce que l'argent devient. L'opinion publique est que la Reine en fait passer beaucoup en Italie, et il y a un vaisseau espagnol qui fait continuellement des voyages de Cadix à Gènes à cet effet.*" (Brancas a Fleury, 28-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 358, fº 79)

"*Le murmure du public est grand sur la sorte de l'argent. On prétend qu'il est passé prodigieusement en Espagne outre en Italie; et qu'on en a des preuves certaines. Ce qui est bien réel c'est qu'on ne paye personne, et que l'or commence à être fort rare, on paye deux pour cent pour en avoir pour de l'argent blanc...*" (Brancas a Fleury, 12-VII-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 358, fº 130)

matrimonials entre els Infants d'Espanya i les arxiduquesses d'Àustria. Però no s'arribava a cap compromís formal, i menys sobre el paper.¹ Elisabet no es volia adonar de que l'emperador Carles no tenia cap intenció de casar les seves filles amb els Infants d'Espanya, i continuava insistint. A Versalles recelaven; s'havien assabentat de que Espanya ja havia pagat a l'Imperi, els tres milions anuals convinguts per Ripperdà, el 1726, i es pensava que es pretenia casar l'Infant Carles a Itàlia, perquè tenien notícies de que es feien preparatius al palau de Milà, i, a Cadis, es construïa un luxós vaixell per transportar al príncep.²

Felip V, pel juliol continuava al llit. A França, rebien notícies de que: «...sa santé soit très bonne pour le corps, mais pour l'esprit, on y voit du dérangement, pour peu qu'on y veuille étendre la conversation.»³ Per causa de l'incident de la nota que havia enviat al *Presidente de Castilla*, la reina havia fet que al rei se li retirés el paper i la tinta, i no el perdia de vista ni un moment; fins i tot ella assistia a les entrevistes entre el rei i Brancas, cosa que no feia un mes abans.⁴ Els reis es barallaven a diari fins a pegar-se; la reina anava plena de morats i esgarrapades; a vegades el rei pegava a tothom que se li apropava. En certs moments, Felip perdia completament el cap, i es mossegava ell mateix els braços, deia que ja no tenia braços ni cames. De nit feia uns crits aguts, i Després cantava. Menjava molt perquè deia que ho necessitava per viure. Durant uns dies es va obstinar en dir que era una granota.»⁵

Brancas, en la següent carta a Fleury, resum la situació de manera molt explícita: «*Sa Majesté Catholique se tient toujours dans son lit, et ne se lève qu'une heure par jour sans sortir de sa chambre. Je suis persuadé que la Reine en est fort aise, et lui retient pour être plus maitresse de lui, et l'empêcher d'abdiquer. On a beau lui faire jurer sur l'Evangile, il n'a que l'abdication en tête, et c'est ce qui lui a dérangé l'esprit. Ses manies augmentent tous les jours; et je l'ai trouvé triste et inquiet les dernières fois que je l'ai vu. La Reine m'a dit qu'il recommençait à pisser au lit, et, S.M. me fait des confidences les plus extraordinaires du monde, et que je n'oserois vous rendre même en chiffre, qui marquent le plus grand dérangement d'esprit, et qu'il n'est plus question de dévotion.*»⁶

---

¹ *Vie du Marechal de Villars*, t. III, p.400

² *Vie du Marechal de Villars*, t. III, p.398

³ *Vie du Marechal de Villars*, t. III, p.384

⁴ «*Brancas (...) qui avoit toujours la liberté de voir le Roi d'Espagne, mais en présence de la Reine, laquelle ne laissoit aucune liberté au roi son mari. On lui avoit même ôté celle d'écrire, du moins le cardinal Fleury le dit au Conseil, qu'il n'avoit ni encre ni papier. Son petit billet au président de Castille avoit porté la reine à lui ôter tout moyen d'en écrire un second.*» (*Mémoires du maréchal de Villars*, t. V, p.140)

⁵ «*Il crut l'autre jour être devenu grenuille.*» Brancas a Chauvelin, 5-VII-1721, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 102. Cal precisar que no es diu que "imités" una granota, sinó ell deia que ho era.

⁶ Probablement el Rei proferia injúries contra Déu.

Je n'en sais de tous ces détails que ce que la Reine m'en dit, sans que je lui demande; et ce qui me surprend toujours c'est que, quand je vois le Roi, il parle juste et sensément sur des choses indifférentes, car je ne lui parle point d'affaires. Le Public est instruit de l'état du Roi malgré les précautions de la Reine pour les cacher, et on tient des discours bien libres. Il n'est pas possible que cette situation ne jette de grands embarras dans le gouvernement intérieur, et comme vous dite, il est à craindre que cela n'influe et ne s'étende aussy sur le Congres. Les Espagnols dissent, à qui veut l'entendre, qu'ils ne conçoivent pas que les Puissances veuillent traiter avec les Plénipotentiaires d'un Roy incapable et hors d'état de gouverner, parce qu'il n'y a aucune sureté que la Reine n'a point d'autorité légitime, qu'elle réside toute dans la personne du Prince qui est juré et reconnu par les Estats du Royaume. Vous voyez que ce pays est dans une grande agitation, et que je me trouve ans des circonstances bien délicates...»¹

A finals de la segona setmana de juliol, el rei només es llevava una hora al dia, i continuava sense sortir de la seva cambra. Allò que els seus propers anomenaven “manies”, eren les mateixes de sempre: pensava que estava mort, i preguntava perquè no l'havien enterrat; sovint estava convençut de que el volien enverinar; a vegades parlava baixet a la reina, per dir-li que la camisa que portava el matava.² Un dia, em mig d'una conversa amb la reina i Brancas, es va obstinar en treure's la camisa, i es va quedar només amb la de la reina, que sempre duia, per sota de la seva, per evitar que l'enverinessin.³ La matinada del 18 de juliol, una cambrera va despertar la reina per avisar-la de que el rei es volia tornar a escapar; Elisabet va haver de córrer per agafar-lo pel coll i ficar-lo al llit, dient-li que no tornaria a dormir amb ell, que estava tipa de ser maltractada: estava plena de morats i esgarrapades. Aquella nit ella va dormir en una petita habitació contigua a la del rei; l'endemà ell va plorar tot el dia per aquest motiu, i no es va reunir amb els ministres.⁴

Els intents de fuga eren motiu de baralles diàries. Felip intentava sovint fugir de palau, cosa que mai va poder fer, perquè les portes de les seves habitacions estaven sempre custodiades per dos sentinelles; el duc d'Atri, capità dels *guardies de corps*, havia donat ordres de ser advertit, si el rei feia algun intent de sortir. Una de les vegades, en preguntar-li la reina on volia anar sense vestir, Felip va respondre que no ho sabia, però que les portes tancades no el detindrien, perquè al seu pas totes s'obririen. Tothom, a

---

¹ Brancas a Fleury, 12-VII-1728, fº 131, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 131

² “...ce Prince, qui a toujours les memes manies, quelque fois de se croire mort, et toujours qu'on veut l'empoisonné...”
Brancas a Fleury, 19-VII-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 102, fº 245

³ Brancas a Fleury, 19-VII-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 171

⁴ Cartes de Brancas a Fleury, estiu 1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, 358 i 359

palau, mirava de dissuadir-lo d'escapar. Un dia la reina, el va amenaçar dient-li, mentre sortia de la cambra, que no la tornaria a veure mai més, que el deixaria sol, abandonat en mans dels servents; Felip, es va fondre en plors i la va fer cridar cent vegades, fins que ella va tornar, per fer-li jurar sobre els Evangelis que no ho faria més.¹

Branca deia que el príncep d'Astúries no ignorava res del que passava, però no era més que una criatura engabiada per la reina, la qual estava satisfeta de la docilitat que mostrava el jove. Malgrat aquesta docilitat, Ferran ja havia manifestat una certa animadversió envers els italians, i la incomoditat que li causava estar rodejat de persones prudents com Salazar el seu *gouverneur*, i Arriaga el *sous gouverneur*.

Els darrers dies de juliol, a rel de l'arribada d'un dels vaixells de la flota d'Índies, Branca enviava a França una *Mémoire*, sobre l'*indulto*, escrita per Patiño, en la qual Felip li feia dir que no tolerava ingerències en els seus assumptes interns: «*Je suis le maitre chez moi!*», frase favorita del rei, que acostumava a repetir quan el contradeien. En aquest cas la utilitzava, per donar a entendre que ell no intervenia en assumptes d'altres països, per tant no tolerava ingerències en els seus. Argumentava que quan a França havien canviat la moneda, ell no havia fet cap observació.²

Des del punt de vista del govern francès, la reina d'Espanya era la "mestressa" del país, i massa amiga de l'Emperador. D'altra banda, Branca es queixava de que la política comercial espanyola d'Índies, tant amb França, com amb Anglaterra, era cada vegada més restrictiva, la qual cosa es feia notar amb la gran quantitat de dificultats, que el govern espanyol posava a la suspensió de les noves taxes.³ Anglesos i holandesos estaven indignats amb el ministre d'hisenda i marina, Patiño, que mantenia 24 vaixells al Carib, que dificultaven el contraban, i la pirateria, que ells acostumaven a perpetrar en aquelles aigües. Elisabet deia, en secret a Branca, que si França recolzava els interessos d'Espanya, en el congrés de Soissons, ella li assegurava que a França només se li aplicaria l'indult ordinari. La discussió sobre el *navio de permiso*, s'havia fet tan tensa que l'ambaixador, molt molest, es va estar dos o tres dies sense anar a palau, però deia que no podia deixar d'anar-hi perquè la salut del rei era tan precària que calia que ell estigués assabentat de tots els detalls.⁴

---

¹ Branca a Fleury, 19-VII-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 101

² "Le mémoire étoit fort court, et que le roi d'Espagne étoit surpris que l'on s'ingérât de trouver à redire aux impositions qu'il lui paroisoit de faire; qu'il étoit le maitre, et que lorsqu'on avoit changé les monnoies en France, il n'y avoit pas trouvé à redire." (*Mémoires du Marechal de Villars*, t. V, p.143)

³ *Mémoires du Marechal de Villars*, t. V, p.143-146

⁴ "La Reyne m'a dit qu'elle pouvoit m'assurer d'un traitement favorable pour les galions, et qu'on ne prendra que l'indult ordinaire, si la France fait quelque chose pour l'Espagne dans ce Congrès. Sa M^{te} rebat toujours sur le Vaisseau de

A mitjans d'agost del 1728, Brancas deia que havia trobat al rei de molt mal humor, que tenia la cama dreta molt inflada, i que es temia que alguna cosa dolenta li havia de passar.¹ Felip V feia ja mesos que no sortia de la seva cambra, ni es llevava del llit, on s'estava gaire bé nu. També, des de feia mesos, no es deixava afaitar, ni tallar els cabells, ni les ungles; deia que, cada vegada que ho havia permès, havia estat víctima de malalties considerable.² Els seus cabells sobrepassaven de bon tros la perruca que sempre portava, i anava terriblement brut. Tenia tan llargues les ungles dels peus que no podia caminar; tampoc es deixava tallar les de les mans, amb les que s'esgarrapava mentre dormia, i en despertar deia que l'havia esgarrapat algú altre. Imaginava que l'havia picat un escorpí, i que sota el seu llit n'hi havia una gran quantitat, els quals alguna vegada el matarien. De nit feia uns crits esfereïdors, i quan li preguntaven que li feia mal responia que no sentia res, perquè estava mort i enverinat; instants Després cantava.³ No volia, de cap manera, prendre remeis. La cama, el genoll de la qual li havia causat l'episodi de gota, el 1724, la tenia inflada altre vegada, i la deixava sempre fora del llit, sota el cobertor, bellugant-la sense parar.⁴ Sovint es destapava sense cap pudor, de tal manera que es podia apreciar que tenia el ventre inflat;⁵ els metges temien que patís hidropesia⁶, i pensaven que, tard o d'ora, una greu malaltia acabaria amb ell.⁷ Felip s'automedicava; prenia cordials⁸ varies vegades al dia. Els metges li havien proposat prendre aigües minerals, i ell, de molt males maneres, s'hi havia negat. Un dels metges de cambra, el doctor Le Gendre, passava els dies sencers dins la cambra del rei, on

---

permission; j'ai eu beau lui représenter l'injustice de cette promesse. Je n'ai jamais pu en arracher autre chose, et nous nous sommes séparés assez froidement. Je serai deux ou trois jours sans aller au Palais, mais je ne crois pas, Monsieur, que je doive interrompre trop longtemps mes visites, parce qu'il est important que je sois instruit par moi même de l'état du Roy qui donne beaucoup d'inquiétude." (Brancas a Fleury, 16-VIII-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 358, fº 266)

¹ *"Je l'ai (sa magestat Felip V) trouvé avant-hier de fort mauvaise humeur. Je vis sa jambe droite qu'il découvrit un moment, je la trouvai fort enflée, et la cuisse aussi. Il n'est pas possible qu'il n'arrive quelque accident fâcheux, et que cela aille loin. Il n'a pas été question hier de confession, ni de communion, il n'y a plus de dévotion du tout, et c'est un grand changement."* (Brancas a Fleury, 16-VIII-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 358, fº 266)

² *"...il auroit pu marcher sans appui, si la douleur que les ongles allongés de ses pieds lui faisoient dans sa chaussure ne l'en eût pas empêché. Avec ses ongles longs, tranchants et durs, il se déchiroit en dormant, et prétendoit ensuite qu'on avoit profité de son sommeil pour le blesser."* (*Mémoires secrets de Duclos*, p. 627)

³ *"...Les manies, les imaginations, et les mauvaises humeurs du Roy augmentent ; ce sont des cris la nuit, qui effrayent, et quand on lui demande ce qu'il a, et ce qu'il souffre, il répond qu'il ne sent rien, mais qu'il est mort et empoisonné. Un moment après il chante."* (Brancas a Fleury, Madrid, 10-VIII-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 245)

⁴ *"Il a une jambe fort enflée, qui est la même à laquelle il a eu le mal autrefois. Et la fantaisie est de l'avoir toujours hors du lit mais sous la couverture qui penche jusqu'à terre, de sorte que je ne l'ai pas veüe, mais je crois qu'elle lui fait mal, car il la remue sans cesse."* (Brancas a Fleury, Madrid, 16-I-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 265)

"Je l'ai trouvé avant-hier de fort mauvaise humeur. Je vis sa jambe droite qu'il découvrit un moment, je la trouvai fort enflée, et la cuisse aussi. Il n'est pas possible qu'il n'arrive quelque accident fâcheux, et que cela aille loin. Il n'a pas été question hier de confession, ni de communion, il n'y a plus de dévotion du tout, et c'est un grand changement." (Brancas a Fleury, Madrid, 16-VIII-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 266)

⁵ *"Pour la grosseur de son ventre je m'en suis bien aperçu, car il se découvre jusqu'à la ceinture, et très immodestement."* (Brancas a Fleury, Madrid, 10-VIII-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 251)

⁶ Hidropesia o edema, és un signe clínic que representa la retenció de líquids, en algun o varis teixits del cos, la qual pot estar causada per gran nombre de malalties. En el cas de la cavitat abdominal l'acumulació de líquid dins del peritoneu es denomina ascites, i externament, s'aprecia per la inflor del ventre.

⁷ Brancas a Fleury, Madrid, 10-VIII-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 250)

⁸ Populars preparacions farmacèutiques, considerades a l'època com a "tònics cardíacs", les quals no posseïen cap acció terapèutica, però tenien fama d'estimular la funció cardíaca, el coratge i la força de l'ànima, actuant a mode de placebo.

també dormia, per no deixar-lo sol ni un moment.¹ A mitjans de mes, el mal humor, les manies, i les *imaginacions*² havien augmentat. El 15 d'agost, dia de l'Assumpció de Maria, per sorpresa de tothom, ell que era tan devot, no va ni confessar ni combregar.

Com a conseqüència de la informació, sobre la salut de Felip, que Fleury rebia contínuament, aquest havia ordenat a Brancas, reduir les visites al rei, i començar a apropar-se al successor, el príncep d'Astúries. L'ambaixador responia que les seves visites al pare no podien desacreditar-lo, a ell, davant Ferran, perquè els espanyols l'havien previngut en favor seu; però que podia estar segur de que, si Felip V moria, tot l'entramat polític del país canviaria, i Elisabet, a qui ell veia molt inquieta, seria molt desgraciada, i probablement es veuria obligada a demanar asil a França, perquè, segons Brancas: «*Le Prince des Asturies ne la peut souffrir, quelque mine qu'il fasse, et la Nation la déteste.*»³

Elisabet, temerosa de que en qualsevol moment el rei pogués perdre el cap, o la vida, sempre mirant pel seu futur i el dels seus fills, sabia que havia de comptar amb Ferran. Pel juny, d'aquell any 1728, havia tingut una conversa molt seriosa amb el príncep d'Astúries, en la qual li havia explicat quin era el veritable estat del seu pare, sense ometre res; l'havia posat al corrent de tot el que havia passat, mentre ell havia tingut la verola; insistint en que ella hauria estat la primera en animar al seu pare a abdicar, si ell, l'hereu, hagués tingut 25 anys, però que, a la seva edat (aleshores Ferran tenia 15 anys), li semblava que era desitjar-li una desgracia, haver de carregar amb el pes del govern.⁴ Ferran va respondre que s'oposaria amb totes les seves forces a que el seu pare abdiqués, i que estava disposat a obeir-lo en tot, mentre visqués.⁵ Elisabet havia de tenir a Ferran del seu costat, si no volia que la corona d'Espanya anés a raure a mans dels Borbó francesos, dels Orleans, o de qualsevol casal regnant d'algun altre país europeu, ja que els seus propis fills mascles eren encara massa petits per regnar: Carles teia 12 anys, Felip 8 i Lluís Antoni, tot just tenia un any.

---

¹ "...Mr. Gendre qui a tant de fois du Roy, et qui le serve avec tant de zèle et d'affection, en effet il couche toujours dans la chambre du Roy, et ne le quitte presque ny jour ny nuit." (Brancas a Fleury, Madrid, 30-VIII-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 342)

² *Imaginacions*: Al·lucinació o error d'interpretació de la realitat de tipus patològic.

³ "...si le Roy meurt tout le système de ce pays-cy est changé, et que la Reyne sera très malheureuse. Le Prince des Asturies ne la peut souffrir, quelque mine qu'il fasse, et la Nation la déteste. Je la vois inquiète, et en perplexité, et si elle voyois le Roy en danger, je ne serois pas surpris qu'elle se déterminât, tout d'un coup, à se livrer à la France, et à y demander protection et asyle pour elle et pour l'Infant Don Carlos. Auquel cas si on m'en faisoit quelque ouverture, que dois-je répondre?" (Brancas a Fleury, Madrid, 10-VIII- 1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 250)

⁴ Baudrillart, t. III, p. 419

⁵ Brancas a Chauvelin, 28-VI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 355, fº 78

De fet, a la reina li convenia que la línia successòria passés per Ferran, i no passés a França, ja que, si eren certes les seves sospites, a la mort d'aquest, seria el seu fill gran, Carles, o els seus descendents, qui heretarien la monarquia Hispànica. Com ja hem assenyalat, Elisabet tenia motius per suposar que Ferran era estèril. Així ho havia dit ella a l'ambaixador de França, pel juny de 1728: «...il (Ferran de Borbó Savoia) n'a pas une bonne santé; ses glandes sont revenues, et je ne crois pas qu'il ait jamais des enfants.»¹ Brancas va quedar intrigat, i es va prometre indagar per quin motiu la reina feia aquest comentari. Així que va tenir ocasió, va preguntar sobre aquest assumpte al doctor Higgins, primer metge del rei, al qual coneixia des de feia anys, i eren amics. El metge li va explicar que a Ferran, de petit li havien donat uns remeis que havien fet que “els testicles li entressin dins del cos, i que encara no li havien sortit”; segons el seu criteri, això no era contrari a la procreació, en canvi pensava que el príncep, de constitució feble i de temperament delicat, no estava en absolut en condicions de casar-se, perquè no creia que hagués donat encara signes de “ser home”.² Això era també el que creien aquells que eren més propers al príncep d'Astúries, els quals aconsellaven als reis trigar en casar al príncep, o bé, si el casaven, que li impedissin cohabitar amb la seva esposa, al menys durant un parell d'anys³.

El doctor Higgins no s'havia explicat bé. Ferran patia de “criptorquídia”, una anomalia congènita, freqüent en infants, que consisteix en que, un o ambdós testicles, en lloc de descendir pel canal inguinal, i quedar-se allotjats dins l'escrot, com seria la norma, queden sense fixar, en el dit canal, de manera que són susceptibles de pujar i baixar, dins d'ell. És per això que se'ls denomina testicles “no descendos”, o bé “en ascensor”. Al segle XVIII el saber popular coneixia, de manera empírica, que la criptorquídia podia ser causa d'infertilitat; el que no sabien era perquè, això és que l'espermatogènesi, o formació d'espermatozous dins els testicles, es pot veure afectada per l'elevada temperatura de l'interior de la cavitat abdominal, ja sigui per disminució del nombre, o

---

¹ Brancas à Fleury, Madrid 17-VI- 1728, M.A.E., CP Espagne, t. 359, f° 28

² “La Reyne m'ayant dit une fois, Monsieur, qu'elle estoit presque sure que le Prince des Asturies n'auroit point d'enfants, j'ai cherché à découvrir quel (motif) pouvoit donner à S.M. cette idée, et l'on m'a dit que le Prince des Asturies dans sa grande enfance avoit eu une espèce de descente, que les remèdes qu'on lui avoit appliqués avoient fait rentrer ses testicules dans son corps, et qu'ils ne sont pas encore ressortis. C'est un fait dont je ne suis pas encore assuré, mais dont je tacherois de l'être par la Faculté, ou quelques valets de chambre.” (Brancas à Chauvelin, Madrid, 6-IX-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 356)

“...je me suis adressé pour cela à M. Higgins, 1er médecin du Roy, que je connois depuis longtemps (...) Il m'a dit qu'il est vrai que le P. des Asturies a un testicule en dedans, qui sort cependant quelque fois, et rentre ensuite. Que cela n'est aucunement contraire à la génération, mais que le prince est d'une constitution très faible, et d'un tempérament très délicat. Qu'il n'est point en état du tout d'être marié, et qu'il ne croit pas qu'il ait encore donné de marque d'être homme.” (Brancas à Chauvelin, Madrid, 4-X-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 356)

³ “Mr. de Salazar a fait de grandes représentations à LL.MME.CC. sur le danger qu'il y a de marier le Prince des Asturies (vue) sa délicate complexion, et qu'il n'est point en état d'être marié, de plus de deux ans. En a parlé aussy aux Confesseurs, et aux Médecins (...) on ne lui a rien répondu, mais je suis persuadé que si ces mariages s'effectuent, Mr. de Salazar, et les autres personnes attachées au Prince des Asturies, l'empêcheront d'habiter avec sa femme.” (Brancas à Chauvelin, 10-VIII-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 359, f°244)

de la qualitat dels espermatozous, motiu pel qual els testicles es troben, normalment, aïllats, dins l'escrot, on la temperatura, més baixa, és l'adequada.

Així doncs, malgrat el parer de Higgins, la reina tenia motius per creure que Ferran, probablement, no podria tenir descendència. Elisabet, que ja havia fet aquesta confiança a Fleury, pel juny d'aquell any, va repetir-la a l'ambaixador francès, perquè aquest, sens dubte, ho reportaria immediatament als seus superiors. Chauvelin, Fleury i Lluís XV, estarien assabentats, si encara no ho estaven, de que la descendència espanyola hauria de passar, per la branca dels Farnese, i no dels Savoia, fet que donava a Elisabet encara més pes polític del que ella mateixa s'havia llaurat.

A mitjans de setembre es va saber que la reina de Sardènia, Anna Maria d'Orleans¹, esposa de Víctor Amadeu de Savoia, i avia materna de Ferran, príncep d'Astúries, havia mort el 26 d'agost de 1728. Felip no va permetre que ningú portés dol en la seva presència; la reina, els Infants, i Brancas, entre altres, estaven obligats a posar-se un "sobretot" de color, des que entraven en l'avantcambra del rei. De fet, no era un caprici, era cert que l'etiqueta espanyola obligava a que ningú portés dol dins de palau mentre el rei fos al llit.² Felip feia mesos que s'hi estava.

Durant els mesos de setembre i octubre de 1728, Felip V es va mantenir en les mateixes condicions en que havia estat tot l'estiu. Fins a primers de novembre les cartes de Brancas que es llegien al *Conseil d'État* de Lluís XV, deien que Felip continuava sense llevar-se del llit, ni deixar-se afaitar, menjant massa però sense que res deixés entreveure un debilitament; el que sorprenia però era que, una persona tan devota com ell, no havia volgut confessar ni combregar el dia de Tots Sants. D'altra banda, el rei d'Espanya acceptava de bon grat parlar d'assumptes d'Estat, malgrat la seva escassa participació en ells;³ per exemple era la reina qui enviava les ordres a Bournonville pel congrés. En resum que era ella qui governava a Espanya.⁴

Sobtadament Lluís XV es va trobar malament, el dia 23 d'octubre, mentre caçava a Fontainebleau; el 24 va mostrar als membres del consell una lesió al front, la qual ell va titllar de "*clou*". Durant els tres dies següents, les lesions maculoses van proliferar, però

---

¹ Anna Maria d'Orleans (27-VIII-1669/26-VIII-1728) filla de Felip I d'Orleans, *Monsieur*, i Henriette d'Anglaterra.

² "*Ce prince ne vouloit point que personne parut devant lui en noir; il avoit fait quitter La Reine un deuil que la Cour portoit alors. Les Infants, et le Maquis de Brancas, étoient obligés de prendre un surtout de couleur dans l'antichambre. Il est vrai, dit cet ambassadeur dans sa lettre du 19 septembre, l'étiquette d'Espagne étoit que quand le Roi gardoit le lit personne ne devoit être en deuil au Palais.*" (M.A.E., MD Espagne, t. 164, fº 52)

³ *Vie du Marechal de Villars*, t. III, p.416, 14-XI-1728

⁴ *Vie du Marechal de Villars*, t. III, p.416, 14-XI-1728

no tenia febre. El 27 els metges li van diagnosticar verola.¹ El mateix dia 27, Barrechea (encarregat de l'ambaixada d'Espanya a França, mentre no hi havia ambaixador, perquè Felip V encara no s'havia decidit) per por de que es tanquessin les fronteres, si el rei de França moria, va enviar un correu urgent, que Orendàin va rebre, el dia 5 de novembre i va portar immediatament als seus reis: «...*Pues siendo constante el derecho de inmediata sucesión de S.M. a esta corona, o de alguno de sus Reales Hijos, si a raíz del suceso no se solicitase la proclamación y se descuidasen las providencias, podría acaso aprovecharlas quien carece de igual título y razón, y sería después cuestionable en diversas facciones, lo que al principio quizás no tendría controversia, por el amor que toda esta nación manifiesta a la línea legítima de nuestros Santos Amos...*»² El diplomàtic demanava instruccions a Felip V, en cas de mort de Lluís XV. Els drets del rei d'Espanya a la corona de França, malgrat haver renunciat "oficialment" dues vegades, eren innegables, però la seva proclamació hauria de ser immediata, per no donar temps a actuar als oponents francesos, els Orleans, els quals, malgrat ser una minoria, van estar a l'aguait des de la primera notícia de malaltia del rei de França.

Els reis d'Espanya, van enviar, als plenipotenciaris que els representaven a Soissons quatre cartes: una amb instruccions per a ells, dues per Fleury, i una pel duc de Borbó, en elles s'expressaven les seves intencions de reivindicar els seus drets a la corona de França; a més s'adjuntava un plec, lacrat amb tres segells, el qual només haurien d'obrir els plenipotenciaris, en cas de mort del rei de França, si els metges el donaven per perdut, o bé si el duc d'Orleans intentava alguna maniobra. Orleans³ tenia drets successoris, i podria voler convocar al Parlament per reclamar-los. Felip, malgrat les seves renunciacions anteriors al tron de França, si volia tenir alguna opció hauria d'enviar Fleury al Parlament de Paris, com a garant de la voluntat del rei d'Espanya, i com a garant també del restabliment de la seva salut, sota paraula de la reina Elisabet.⁴

A Madrid es van passar uns dies de molta angoixa, i de gran confusió, i esverament. En no rebre notícies de França, es va interpretar que aquestes eren dolentes. Els dies 6 i 9 de novembre es van enviar correus a Paris, entre els quals hi havia plens poders per Fleury, per governar França en nom de Felip V, i altres importants disposicions. Mentrestant, a palau, es feien preparatius per la marxa dels reis cap a França.

---

¹ Vie du Marechal de Vilars, t. III, p. 415; Coxe, t. III, 228; Baudrillart, t. III, p. 455

² Barrechea a La Paz, 27-X-1728, A.H.N., Estado 43 54, a Baudrillart, t. III, p. 458

³ Lluís I d'Orleans (1703/1752) fill del Regent, Felip II d'Orleans, i de la seva esposa Francesca Maria de Borbó (filla il·legítima de Lluís XIV i de Mme. de Montespan) Després del Delfí Lluís, ell i Felip V eren, en aquell moment, els hereus al tron de França.

⁴ Baudrillart, t. III, p. 464

Felip V qui, com hem vist, feia mesos que estava immers en la que havia estat la seva pitjor crisi depressiva, va ciclar: el seu estat d'ànim, en pocs minuts, va canviar, de la tristesa (depressió) a la eufòria (hipomania), i es va disposar a defensar els seus "drets" a la corona de França. Va dir a un dels seus *valets de chambre* que "si anava a França es trobaria bé, i allí, menjaria i beuria sense por de ser enverinat."¹ Estava molt enfadat per que tothom havia pensat que era incapaç d'actuar. El dia 10 va dir que no es sentia feble, i que podia sortir de cacera. El 13 es va llevar i el 14 va fer vida normal, com si mai hagués estat malalt.² Naturalment, el fet de que Felip V ciclés, no va ser comprès; la seva "sobtada recuperació" no va ser ni ben entesa, ni ben interpretada. Brancas escrivia a Fleury, el darrer dia de novembre, dient-li que era sorprenent que un home que feia sis mesos que era al llit, de cop i volta es llevés, i anés de cacera com si mai hagués interromput els seus costums.³ Baudrillart afegeix: «*Hélas! Philippe n'était pas guéri; le mal le guettait toujours, prêt à le ressaisir à la première occasion.*»⁴ El cardenal, com tant d'altres historiadors, s'adonava de la situació però no sabia interpretar-la.

Els preparatius, de la marxa dels reis d'Espanya cap a França, es van fer tan obertament que tots els ambaixadors europeus se'n va assabentar, i van poder avisar a les seves corts del projecte del rei d'Espanya. Brancas havia conegut els plans del rei mitjançant un *valet de chambre*⁵, i escrivia a Fleury advertint-lo de que Felip V, mentre arribava, el nomenava a ell com a regent de França. El pla era anar amb la reina i el príncep d'Astúries, acompanyats de l'exercit, fins a Tolosa de Llenguadoc, on convocaria al Parlament, i es faria proclamar Regent.⁶ A Madrid governaria, mentrestant, un consell de regència. Els dies que van seguir, 10 i 11 de novembre de 1728, van ser terribles per l'ambaixador francès, que es va trobar entre l'espasa i la paret, ja que els reis d'Espanya li feien confidències que ell no volia escoltar, mentre pensava que el seu rei estava a punt de morir.

Finalment el dia 13 va arribar la notícia de que el rei de França s'havia restablert, i que, de fet, el seu estat mai havia sigut greu.⁷ Pel que sembla, ses majestats Catòliques van

---

¹ Baudrillart, t. III. P. 467

² Baudrillart, t. III, p. 468

³ "Il ne fallait pas moins que quelque chose de violent, comme cette circonstance, pour émouvoir le roi d'Espagne et l'obliger à sortir, mais il est bien surprenant qu'un homme soit six mois dans son lit et tout d'un coup il se lève et aille à la chasse comme s'il n'avait jamais discontinué." (Brancas a Fleury 31-XI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 359, fº173)

⁴ Baudrillart, t. III. p. 468

⁵ Brancas a Fleury del 9-XI-1728, Baudrillart, t. III. p. 469, n.p.p. 1

⁶ Brancas a Fleury, 30-XI-1728, M.A.E., CP Espagne, t. 359, fº 173

⁷ Baudrillart, t. III. p. 469

estar sincerament contentes de la recuperació del seu nebot.¹ Van quedar esperant les respostes que, sens dubte, haurien de tenir les seves precipitades cartes, les quals havien posat al descobert les seves intencions. El dia 18 de novembre Lluís XV perfectament recuperat, va anar a dormir a Petit Bourg.² Entre el 15 i el 17 van arribar a París els correus que havien sortit d'Espanya el 6 i el 9; Fleury responia a la reina d'Espanya que havia rebut les cartes; que Lluís XV no havia estat mai en perill, que ja estava completament restablert, i que ell es reservava l'honor de respondre mes endavant, perquè es tractava d'assumptes que mereixien reflexió; que només podia dir que ell seria: «...*toujours fidèle au sang de Louis XIV et que je ne manquerai jamais à mon attachement pour le Roi Catholique son petit-fils.*»

Tot l'assumpte no havia estat més que una gran confusió: Quan el 5 de novembre, Felip V es va assabentar de que el seu nebot estava malalt, la comunicació entre Versalles i Madrid va quedar, per atzar, temporalment interrompuda o retardada, per la qual cosa, en trigar massa en rebre notícies, els reis d'Espanya van interpretar que Lluís XV havia mort.³ S'havien precipitat.

L'any acabava sense que les potències europees haguessin pogut arribar a cap acord a Soissons. Bournonville, el representant espanyol, es retirava per l'octubre i poc després marxaven els representants imperials. França i Espanya tractaven amb l'Imperi per separat i a esquenes uns dels altres. De la mateixa manera, Versalles i Viena tractaven la successió dels Àustria, a canvi de la Lorena i Luxemburg; el fill gran el duc de Lorena, Francesc, es casaria amb Maria Teresa, la filla gran de l'Emperador, i el segon Lorena, Carles Alexandre, obtindria la sobirania dels Països Baixos. Elisabet Farnese no havia aconseguit l'aliança matrimonial entre els seus fills Carles i Felip i les arxiduquesses, només la promesa de cenyir-se als termes del tractat del 5 de novembre de 1725, però perseverava en el projecte. França no havia aconseguit que Espanya moderés l'indult sobre les mercaderies dels galions. Anglaterra i Espanya no arribaven a cap acord sobre la Companyia d'Ostende, que l'emperador no volia suprimir. Carles VI no volia al rei d'Anglaterra, Jordi de Hannover com a elector de Hannover, malgrat que ho era de ple dret. Espanya no aixecava el setge de Gibraltar, i els vaixells anglesos

---

¹ "...*La joie du Roi d'Espagne sur la convalescence du Roi, avoit été très grande ; qu'à la nouvelle de sa maladie, il s'étoit fait raser la barbe de huit mois, étoit sorti dans la ville pour faire ses dévotions, et le jour après à la chasse.*" (*Vie du Marechal de Villars*, t. III, p. 419, carta del 24-XI-1728)

² *Vie du Marechal de Villars*, t. III, p. 417, carta del 14-XI-1728

³ "*They (kings of Spain) expressed great uneasiness at not having news from France, and concluded from thence that the king (of France) was death, and the communication between the two kingdoms was stopped. The queen asked him what he designed to do upon this important accident; he replied, he would go into France with her and the rest of the royal family, leaving on Carlos in Spain.*" (Mr. Keene has preserved an account of their behaviour on this trying occasion, communicated by one of their familiar attendants November 9, 1728 in Coxe t. III, p.228-229)

continuaven, en aigües del Carib, fent contraban. Anglaterra i França estaven aparentment unides per separar Espanya i l'Imperi; Fleury i Walpole eren molt amics.¹

CONSIDERACIONS MÈDIQUES

Gener 1728: Profund estat de tristesa. Rebuig a la feina. Enllitat la major part del dia. No dormia (insomni) Estava molt prim (pèrdua de pes objectiva) s'alimentava a base d'oli i confitures (anorèxia)

Atacs de violència durant els quals pegava a la reina, al metge i al confessor, úniques persones que se li apropaven (activitat motora excessiva i peculiar: catatonia; símptoma psicòtic)

Febrer-Març 1728: Continuava molt melancòlic. Enllitat la major part del dia, només feia un tomb per la cambra ajudat pels servents, no feia cap altre exercici. Menjava i bevia massa (bulímia) Es repeteixen els atacs de violència(catatonia): passa d'estar absolutament inactiu (estupor) a l'agitació psicomotora.

Va presentar un quadre de febre i retenció urinària de 30 hores, que va obligar a sondar-lo. Uns dies després (no s'especifica quants) apareix un flux que es qualifica de *dangereux* (interpretem que era flux uretral purulent) Diagnòstic de presumpció: infecció urinària per probable prostatitis. Posteriorment, com a conseqüència d'haver-lo sondat en condicions no estèrils, o bé per causa d'un abscess prostàtic, es produeix una infecció que es manifesta amb un flux purulent. En haver-se evacuat el pus, la infecció es resol *per se* -ahora que tota la simptomatologia urinària, i l'estat general del malalt- en un període d'entre tres a quatre setmanes, pel cap llarg

En ple hivern tenia molta calor (inversió tèrmica corporal) probablement d'etiologia hormonal, relacionat amb les hormones tiroidees o les catecolamines.

Ell que sempre havia estat molt devot, no s'havia confessat des que era al llit (canvi radical d'hàbits)

---

¹ Coxe, t. III, p. 222

El 21 de maig: aconseguix fer arribar una nota al *Presidente de Castilla*, en la qual li fa saber que abdicar la corona en el seu fill Ferran (idea fixa persistent en tots els episodis, i en tota la malaltia. Tracta d'eludir la seva responsabilitat laboral que és "regnar")

3 d'abril: Presenta certa millora respecte a la gravetat o intensitat del procés.

Es deixa rentar i arreglar. Accedeix a desplaçar-se. Es mostrava en públic per anar a missa, i passeja un parell d'hores diàries. Els metges ja no el vetllen.

Es manté una certa millora, si més no pel que fa a la gravetat del procés.

Juny: Sovint pega a tothom qui se li apropa: la reina, el confessor, i el metge. La reina te el cos ple d'esgarrapades i morats, i li arranca els cabells. (agitació psicomotora: catatonía: símptoma psicòtic)

- Ell mateix es mossega els braços, a vegades amb violència: te la pell del canell del braç dret escarificada, per les mossegades que es fa ell mateix (autolesions: agitació psicomotora, comportament catatònic: símptoma psicòtic)

Es creu mort o diu que no te cames ni braços (deliri nihilista, o síndrome de Cotard: símptoma psicòtic)

- Fa tastar a la reina el seu menjar per por de que l'enverinin (deliri paranoide de persecució: símptoma psicòtic)

- Persisteix la idea de que el volen enverinar, mitjançant la roba interior, per la qual cosa utilitza sobre la seva pell només camises que la reina hagi utilitzat prèviament (deliri paranoide de persecució: símptoma psicòtic)

- Menja moltíssim, fins i tot quan no te gana perquè diu que li es necessari per viure (afartaments nerviosos)

- Repetits intents de fuga. Va intentar escapar de palau tres o quatre vegades. Malgrat que sabia que les portes de palau estaven vigilades dia i nit, deia que s'obririen al seu pas (deliri de grandesa)

- Des que és al llit fa mig any, no es deixa rentar, ni afaitar, ni tallar els cabell ni les ungles.

- Malgrat que és estiu te fred, fa encendre el foc, i es cobreix amb falçades; a la seva estança fa una calor excessiva (inversió tèrmica corporal) Quan se li fa la reflexió de que estaria millor llevat, i que a la seva cambra fa molta calor, respon que es cert, però no modifica el seu comportament (desconnexió entre pensament intern i realitat)

- Aparentment està millor, per estones és capaç de seguir una conversa de manera força coherent, però es cansa. No dedica ni una estona a la seva feina de govern (incapacitat laboral)

- En presència dels més íntims continua manifestant, sovint, idees delirants: es creu mort (deliri nihilista, o de Cotard: símptoma psicòtic)
- Explica acudits obscens, la qual cosa, en ell, resulta inversemblant (canvi evident d'actitud)
- No es mostra tan devot com era habitual en ell (canvi evident d'actitud) Fins i tot, segons les paraules de l'ambaixador, es pot interpretar que blasfemava.

Pel juliol: continua enllitat, i no es lleva més que una hora al dia. Persisteixen les manies i deliris del mes de juny. La reina per por de que tornes a intentar abdicar o fugir de palau, no el deixava sol ni un instant, estava present en totes les entrevistes. Li havia retirat el paper i la tinta per que no pogués escriure cap nota d'abdicació. Es barallaven i arribaven sovint a les mans. De nit cridava i cantava. Tenia incontinença d'esfínters: les fonts es refereixen contretament a que es "tornava a pixar al llit", la qual cosa vol dir que no era la primera vegada. Quan el contradieien acostumava a repetir: «*Je suis le maitre chez moi!*» Tenia la cama dreta molt inflada

A mitjans d'agost: des del gener era al llit, on s'estava gaire bé nu, descobrint-se sovint, per la calor, sense cap pudor, cosa impròpia en ell.

-Tenia les cames i el ventre inflats. Aquesta no és la primera vegada que els seus metges diagnosticaven Hidropesia a Felip V. En aquell temps denominaven "hidropesia" a la retenció de líquids en la cavitat intraperitoneal (ascites) i/o en les extremitats inferiors (edema) Ni la hidropesia ni l'edema son una malaltia *per se*, sinó que son un signe o símptoma que es pot presentar formant part de diverses entitats nosològiques, les més freqüents o corrents de les quals serien de tipus cardíac o renal. En el cas que ens ocupa, les fonts no informen de que hagués ests acompanyada de cap altre símptoma, ni que l'hagués ocasionat posteriorment, per la qual cosa no ens podem arriscar a fer suposicions. Únicament podem indicar que podia tenir a veure amb la retenció i/o infecció urinària que Felip V havia patit pel febrer del mateix any, i també ambla la dificultat del retorn venós causada per l'enllitament perllongat.

- Continuava sense deixar-se rentar, ni afaitar, ni tallar-se les ungles, perquè deia que les vegades que ho havia permès havia estat víctima de malalties considerables (deliri de referencia: símptoma psicòtic)

Setembre i octubre: es va mantenir en les mateixes condicions que havia estat tot l'estiu.

El 5 de novembre, s'assabenta de que Lluís XV està molt malalt. Davant de la possibilitat de l'eventual mort del seu nebot -la qual el posaria en situació d'heretar el tron de França per a ell o els seus fills- en qüestió de minuts cicla: el seu estat d'ànim, en pocs minuts, va canviar, de la tristesa (depressió) a la eufòria (hipomania), i es va disposar a defensar els seus "drets" a la corona de França. Estava molt enfadat per que tothom havia pensat que era incapaç d'actuar. El dia 10 va dir que no es sentia feble, i que podia sortir de cacera. El 13 es va llevar i el 14 va fer vida normal, com si mai hagués estat malalt. Havia desaparegut la major part de la simptomatologia que patia des de feia mesos. Però diu a un dels seus *valets de chambre* que "si anava a França es trobaria bé; que allí menjaria i beuria sense por de ser enverinat."

CATATONIA ASOCIADA [293.89 (F06.1)] A TRASTORN BIPOLAR II [296.89 (F31.89)]
EPISODI ACTUAL DE DEPRESSIÓ MAJOR GREU, AMB ANSIETAT, AMB
CARACTERISTIQUES MELANCOLIQUES, I CARACTERÍSTIQUES PSICÒTIQUES
CONGRUENTS I NO CONGRUENTS, AMB IDEES DELIRANTS NIHILISTES,
REFERENCIALS, I PERSECUTÒRIES.

Després d'uns 9 o 10 mesos de presentar el quadre abans citat, el malalt va CICLAR cap a un episodi d'HIPOMANIA, per segona vegada en la història global del seu trastorn.

12. 3. - DOBLE MATRIMONI A EXTREMADURA

Els compromisos matrimonials entre els prínceps portuguesos del casal de Bragança, Josep¹ i Maria Bàrbara,² amb els Infants d'Espanya del casal de Borbó, Maria Anna³ i Ferran,⁴ s'havien acordat anys abans. L'encarregat de concertar aquestes aliances havia estat Josep da Cunha Brochado, enviat especial a Madrid del rei portuguès Joan V. Després d'uns mesos de negociacions complicades,⁵ el 7 d'octubre de 1725, ambdós

---

¹ Josep Bragança (6-VI-1714/24-II-1777)

² Maria Bàrbara Bragança (4-XII-1711/27-VIII-1758)

³ Maria Anna Victoria Borbó Farnese (31-III-1718/15-I-1781)

⁴ Ferran Borbó Savoia (23-IX-1713/10-VIII-1759)

⁵ Les negociacions no van ser fàcils perquè govern portuguès tenia assumptes que li interessaven més que els matrimonis reials; pretenia establir una aliança ofensiva amb Espanya que excloués Anglaterra, mantenir la colònia de Sacramento, i redefinir els límits del Brasil.

països havien signat els acords que es van ratificar, uns dies més tard, aquell mateix mes.

Els reis d'Espanya havien volgut formalitzar amb rapidesa aquestes aliances, per no córrer el risc de que es repetís el lamentable incident del prometatge francès de la seva filla Maria Anna, la qual només feia 5 mesos que havia estat retornada des de Versalles, on havia viscut des del 1721 en qualitat de promesa del rei Lluís XV.¹ Malgrat que Maria Bàrbara, i Ferran príncep d'Astúries, el 1725 ja tenien 14 i 13 anys respectivament, la Infanta Maria Anna, i Josep príncep del Brasil, només tenien 7 i 10, per la qual cosa es va decidir esperar a celebrar el doble casament uns anys més tard.

Aquest matrimoni era el primer pas per a la reconciliació lusitanoespanyola, a més d'un gran esdeveniment, ja que feia molt que no s'havia celebrat cap enllaç entre les cases regnants d'Espanya i Portugal. Segons Coxe aquestes unions estaven destinades a posar del costat d'Espanya, un aliat tan important com Portugal, en l'escalada dels poders marítics.² En la continuació de l'obra del marquès de San Felipe, José del Campo Raso diu, que, quan ja havia passat més d'un any dels compromisos, i no es concretaven les dates del casament (per causa del mal estat de salut de Felip V) van córrer rumors, especialment pel nord d'Europa, de que Maria Anna es casaria amb el tsar Pere II, que tenia dos anys i mig més que ella. Probablement va ser per causa de la popularitat de la que gaudia a Rússia, el duc de Liria,³ aleshores ambaixador espanyol en aquell país.⁴

Dos anys després dels compromisos, el 27 de desembre de 1727, l'ambaixador portuguès marquès d'Abrantes⁵ va signar el contracte matrimonial, entre la Infanta Maria Anna i l'hereu de la corona portuguesa. Pocs dies després, l'11 de gener de 1728, es

---

¹ La infanta Maria Anna havia tingut una vida atzarosa. Educada a Versalles des dels 4 anys, per ser la promesa del rei de França Lluís XV, va ser retornada a Madrid als 7 anys el 5-V-1725, per ser massa jove per procrear. El 1729, als onze anys, la seva vida canviava radicalment, una vegada més, en marxar a Lisboa, convertida en l'esposa de l'hereu al tron de Portugal. Va ser reina consort de Portugal des del 31-VII-1750 fins a la seva mort el 1781.

² "This was the conclusion of the double marriages (...) the object of which was evidently to withdraw so important ally as Portugal from the scale of the maritime powers." (Coxe, III, p. 231)

³ James Francis Fitz-James Stuart, II duc de Berwick, II duc de Liria i Xerica (Saint Germain-en-Laye, 21-X-1696/Nàpols, 2-VI-1738) Després d'una notable carrera militar, va ser ambaixador d'Espanya a Rússia del 1727 al 1730; del 1730 al 1733 a Viena, i del 1733 fins a la seva mort, al regne de Nàpols.

⁴ José del Campo Raso, *Memorias politicas i militares...*vol, I, p. 142

⁵ Rodrigo Anes de Sá Almeida e Meneses (1676/1733)

van casar, a Lisboa, també per poders,¹ la princesa Maria Bàrbara Bragança i l'hereu de la corona espanyola.²

El matrimoni *de facto* estava previst per finals del 1728; però es va haver d'ajornar per causa de la mala salut de Felip V, que ja hem explicat en el capítol anterior. En començar el nou any, malgrat que l'estat de Felip V, i el fred d'aquell hivern, feien preveure un nou ajornament,³ la reina i Patiño van aconseguir que el rei es comprometés a marxar en una data determinada. El 7 de gener de 1729 la cort espanyola va emprendre el viatge cap a Badajoz, on van arribar el dia 16. El mateix dia ses majestats portugueses arribaven a Elvas, a tres llegendes de Badajoz.⁴

El bescanvi de les princeses es va fer el dia 19 de gener, en una luxosa barraca de fusta, construïda per la ocasió, en un pont sobre el Caia, petit riu afluent del Guadiana que separa Espanya de Portugal. Les dues corts van entrar alhora al saló;⁵ es van fer les presentacions, es van signar els contractes. Arribada l'hora de marxar, la cerimònia va prendre un caire de tragèdia: les dues princeses no paraven de plorar, Maria Anna, besava les mans dels seus pares mil vegades; Maria Bàrbara, abraçada als genolls del seu pare, no s'aixecava; els quatre reis no podien contenir les llàgrimes.⁶ Per posar fi a tant trist acomiadament, Elisabet va agafar per la ma a la seva nora i d'una revolada se la va emportar, acabant així la festa.⁷

Els reis d'Espanya van estar contents amb Maria Bàrbara; era dolça i molt ben educada. Però segons explica l'ambaixador anglès Benjamin Keene, Ferran va quedar trasbalsat, mostrant, amb l'expressió del seu rostre, que la seva esposa no li agradava gens, i que es casava obligat. La princesa, que va aparèixer coberta d'or i diamants, per mostrar la puixança de la corona portuguesa, era ben proporcionada, però tenia la boca massa grossa, els llavis massa gruixuts, i unes galtes massa molsudes. Deixant de banda la primera impressió del príncep, el cert és que el matrimoni, que no va tenir fills, es va

---

¹ «On étoit convenu avec la cour de Portugal que le mariage de Mr. le Prince des Asturies avec l'Infante de Portugal se célébreroit à Lisbonne, le même jour que celui du prince du Brésil avec l'Infante d'Espagne. Cependant le projet ne put pas s'exécuter. Ce fut le dimanche 11 Janvier 1728 qui eut choisi pour cette cérémonie.» (*Mémoires de Monsieur l'abbé Montgon*, t. VI, p. 54)

² *Mémoires de Monsieur l'abbé Montgon*, t. VI, p. 54, i Vilars, t III, 319

³ *Mémoires de Monsieur l'abbé Montgon*, t. VIII, p. 137

⁴ Baudrillart, t. III, 483, i Antonio Rodríguez Villa, *Patiño i Campillo. Reseña histórico biográfica de estos dos ministros de Felipe V*, Madrid 1882, p. 69

⁵ Baudrillart, t. III, p. 488

⁶ *Mémoires de Monsieur l'abbé Montgon*, t. VIII, p. 149

⁷ Brancas a Chauvelin, 22-I-1729, M.A.E., CP Espagne, t.362, fº 54; Mem de Montgon, t. VIII, p. 137; Mem de Villars t. V p. 160

estimar i va ser feliç, malgrat els greus problemes de salut que Ferran havia heretat del seu pare.

En acabar la cerimònia del bescanvi de princeses, els reis d'Espanya es van dirigir a Badajoz on, a la catedral de San Joan Baptista, es va cantar un *Te Deum*. Després, al palau episcopal de la vila, on estaven instal·lats, el cardenal Borgia va donar la benedicció nupcial a la jove parella. El patriarca de Lisboa va celebrar el mateix dia, una cerimònia semblant a Elvas, pels prínceps del Brasil.¹

12. 4. - LA CORT ES TRASLLADA A SEVILLA

Després de les celebracions del doble casament a Extremadura, la família reial espanyola va fer cap a Sevilla. Coxe diu que el viatge el va precipitar l'ànima d'Elisabet, per assistir a l'arribada a Cadis dels galions d'Índies, que portaven els recursos necessaris per al projecte de Patiño d'ampliar la flota espanyola del Carib.² Alhora podrien inspeccionar les millores del port. Coxe afegeix, que l'ambaixador Keene era del parer de que aquest viatge havia estat idea de la reina Elisabet, per distreure al rei de la seva obsessió d'abdicar³ De fet, ambdues opinions, la de Coxe i la de Keene, són complementàries. Des del punt de vista anglès, aquests moviments de la cort espanyola

---

¹ *Mémoires de Monsieur l'abbé Montgon*, t, VIII, p. 151, i Baudrillart t. III, p. 487

² *"The most active preparations, both military and naval, were made; a fleet of twenty-four ships of war was already stationed in the American seas; and twenty-four sail of the line were ready for sea, or in forward state equipment...the arrival of the galleons, which were on their way from America, was expected with an impatience which marked the anxiety of the queen to secure funds for the execution of the projects now in agitation."* (Coxe, t. III, p. 231)

³ *As the queen dreaded another clandestine attempt to abdicate, and consequently was anxious to cut off all immediate communication with the council of Castille, she induced her husband to establish the royal residence at Seville.* (M. Keene to the duke of Newcastle, Segovia, Aug. 1, 1733 a Coxe, t. III, p. 233-234)

"No one doubted that the queen of Spain's design in carrying the king her husband into Andalusia, was both to divert him from the thoughts of a second abdication, which he had unsuccessfully attempted in the year 1728, or at least to render the execution of such a design extremely difficult, by the distance he was then removed to from the council of Castille. Whilst he remained in Seville, nothing could be transacted upon that point with such secrecy and expedition but that she must come at the knowledge of it, and have time enough to prevent it; but the case was quite different at Madrid. That council was always at hand, and in virtue of their employments had a right to an audience of the king every Friday in a body, after which, by the laws and customs of Spain, the president retired into a dark room with the king alone; and made such representations, and received such directions as his duty obliged him to, or the king thought fit to give him. It is true that she made a proper choice of persons to be intrusted with these privileges; but as the matter was of the greatest importance to her, it was prudent to put it out of the power of any one to hurt her, which was effectually done by fixing her residence at Seville" (M. Keene to the duke of Newcastle, Segovia, Aug. 1, 1733, a Coxe, t. III, p. 233-234)

van fer que els interessos dels Hannover, i dels seus aliats, es mantinguessin en el mateix punt en que eren abans de signar-se l'acta d'El Pardo.¹

El 3 de febrer de 1729, la cort espanyola s'instal·lava a l'*Alcázar de Sevilla*.² Ministres, ambaixadors, i funcionaris, amb Patiño al capdavant; més de 600 criats, i el seguici de Maria Bàrbara de Bragança, el qual incloïa, entre altres, al famós Domenico Scarlatti, professor de música de la princesa portuguesa. Durant, aquesta estada, de gairebé cinc anys, els reis i la cort van anar d'un costat a l'altre d'Andalusia, fent canvis de residència, que van provocar freqüents moviments de persones i d'estris, que si s'arribessin a quantificar revelarien unes despeses esfereïdores, de les quals va tenir cura Patiño, en qualitat de ministre d'Hisenda.³ A l'*Archivo del Palacio Real* de Madrid, es guarden, d'aquests anys, documents i factures els quals suposem que no han estat estudiats.

Entrada de Nuestro Catholico Monarca el S.D. Felipe V, 1729. Talla dulce i buril, signada per Petrus Tortolero, de l'escola Hispalense. Es troba al Fondo antiguo de la biblioteca de la Universidad de Sevilla.

Pels voltants dels anys 30 del segle XVIII, Sevilla era una important ciutat d'uns cent mil habitants; centre del comerç d'Índies, seu del tribunal de la Inquisició, i d'una de les més prestigioses universitats de la monarquia.

Els reis van passar el mes de febrer a Sevilla, visitant la foneria, la seca, i la fabrica de tabac; assistint a les curses de braus, i anant de cacera a Medina Sidonia.⁴ Elisabet i

¹ "In consequence of the proceeding causes and pretenses for delay, the Hannover allies were still left in the same uncertain and irksome situation as before the act of the Pardo (...) the same depredations continued on the subjects and commerce of the Hannover allies." (Coxe, t. III, p. 234)

² Antonio Rodríguez Villa, *Patiño i Campillo. Reseña histórico biográfica de estos dos ministros de Felipe V*, Madrid 1882, p. 70

³ "Los gastos de estas jornadas, por su gran esplendor y lo numeroso de las comitivas, fueron cuantiosos, sufragándolos todos el Ministerio de Hacienda con su peculiar exactitud y cuidado." (A. Rodríguez Villa *Patiño i Campillo. Reseña histórico biográfica de estos dos ministros de Felipe V*, Madrid 1882, p. 70)

⁴ Baudrillart, t. III, p. 490

Felip van anar, en cadira de posta, de Sevilla fins a l'illa de León (avui San Fernando) per veure l'entrada al port de Cadis dels 16 galions d'Amèrica, que van arribar els dies 20 i 21 de febrer, "*cuyo tesoro excedía de treinta millones de pesos*".¹ Però: «...por más agradable que fuese la residencia en esta Ciudad, parece que ciertas razones inclinaban al Rey a volver a San Ildefonso; y esta secreta propensión se manifestó tan claramente, que se temió se efectuase.»² Després de llegir aquesta frase, tenim la impressió de que Felip només pensava tornar allí on ell era feliç en soledat. Si tenim en compte la gran quantitat de desplaçaments que van fer Ses Majestats, cosa a la qual ja hem al·ludit anteriorment, ens adonem de que es cert que la reina va intentar, per tots els mitjans, distreure al rei, de la seva cabòria.

El març el van passar a Cadis, per veure la drassana on es bastia la flota espanyola de la Mediterrània: «*Dispuso Patiño que se botase al agua el Hércules, navío de 70 cañones, y el primero que mandó construir en el astillero del Punta, no practicado hasta entonces.*»³ «*Los Reyes se embarcaban diariamente en una magnífica góndola que la Ciudad de Cádiz había hecho construir para este efecto. En ella paseaban la bahía, visitaban los castillos, los arsenales y cuanto podía divertir o distraer al Rey.*»⁴ El darrer dia del mes, van anar al Puerto de Santa María a embarcar per dirigir-se a Sanlúcar, i d'allí al Coto de Doñana perquè el rei pogués anar a caçar. Van estar de tornada a Sevilla el 10 d'abril: «*Hasta el 31 de Marzo duro su residencia en la isla de León. Se mandaron llevar las galeras al puente de Zuazo; se embarcaron en la capitana, mandada por D. José de los Rios, y desembarcaron en el Puerto de Santa María. Desde allí pasaron por tierra a Sanlúcar de Barrameda, y después al soto de Oñana, para emplear unos días en la caza. Llegaron a Sevilla el 10 de abril, deseosos de asistir a las funciones de Semana Santa.*»⁵

El darrer dia de maig, la família reial va embarcar per anar pel Guadalquivir fins a Sanlúcar de Barrameda, per que el rei tornés al Coto de Doñana a pescar i caçar.⁶ Els tres mesos d'estiu, ses majestats i els Infants, els van passar al Puerto de Santa Maria: «*En el mes de Junio se trasladaron otra vez al Puerto de Santa María para pasar el*

---

¹ José del Campo Raso, *Memorias políticas i militares para servir de continuación...*t. I, p. 147; Baudrillart, t. III, p. 490

² José del Campo Raso, *op. cit.*, t. I, p. 149

³ Antonio Rodríguez Villa, *op. cit.*, p. 70

⁴ Antonio Rodríguez Villa, *op. cit.*, p. 71

⁵ Antonio Rodríguez Villa, *op. cit.*, p. 71

⁶ *La chaleur étant excessive dans cette saison à Séville, la Cour a résolu d'aller passer une partie de l'été au Port de Sainte Marie, et à Saint Lucar; et le 31 mai, le Roi et la Reine. Le Prince et la princesse des Asturies, l'infant Dom Carlos, Dom Louis, et l'infante Dona Marie Thérèse, s'embarquèrent vers les cinq heures du soir sur les galères qui les attendoient dans la rivière du Guadalquivir, pour se rendre à San Lucar de Baranuda, où la Cour arriva le 24 juin, et partit le 26 pour se rendre par terre au Port de Sainte Marie.* (Mercure de France, 1729)

verano. Vieron desde allí la salida de la flota que mandó el Marqués de Mari, una de las más ricas que de mucho tiempo atrás se habían despachado, compuesta de tres navíos de guerra y diez y siete mercantes, gozando desde las ventanas de su palacio del magnífico espectáculo de verla alzar sus velas y marchar en un día muy hermoso.»¹

En acabar l'estiu van sortir del Puerto de Santa Maria per tornar a Sevilla el 27 de setembre. Aquests freqüents desplaçaments tenien la intenció de distreure al rei, d'allunyar-lo dels pensaments d'anar a retirar-se a San Ildefonso i d'una possible abdicació, cosa que, pel que refereixen els del seu entorn, tornava per aquells dies a barrinar el seu cap: «...a fin de distraer su ánimo de internas agitaciones. Mas, por agradable que fuese para la corte la residencia en Sevilla, inclinábase el Rey, de cuando en cuando, por ocultas razones, a vivir en el Real Sitio de San Ildefonso, para fijar allí su retiro. Esta secreta inclinación llegó ya a manifestarse de una manera clara y terminante, por más que la Reina procuraba disuadirle de ella por todos los medios posibles. A todo esto seguían los más graves y arduos negocios de Estado casi del todo paralizados. Últimamente para evitar un golpe de sorpresa por parte del Rey, mediante una segunda renuncia, para huir de los grandes calores de Sevilla durante el verano, para tener al Rey distante de Madrid y del Consejo, y en un punto cómodo para ver y adelantar con su presencia el armamento de doce navíos de guerra que el Ministro de Marina disponía en Cádiz, se pudo conseguir que fuese a pasar el estío en los puertos.»²

La primera meitat del 1729 els assumptes d'estat van quedar molt relegats. Entre viatges i cerimònies, el rei estava inactiu, a més d'inútil pels afers, per causa de la greu crisi que arrossegava des de feia anys. A Soissons, després de tants mesos, no s'havia acordat res; tot continuava igual que abans de signar-se el tractat d'El Pardo. A finals d'hivern els plenipotenciaris van començar a marxar, sense que Espanya hagués fet cap moviment, per la qual cosa els representants de la Gran Bretanya, França, i els Països Baixos van posar un ultimàtum al govern espanyol demanant que signessin els preliminars si nó considerarien reprendre les hostilitats.³ Elisabet continuava cultivant l'amistat de Königsegg i pagant els subsidis a l'emperador, els quals, segons Patiño, acabarien arruïnant Espanya. Mentrestant els ambaixadors Brancas i Keene miraven d'allunyar a la reina d'Espanya de la influència imperial, prometenent recolzament per l'establiment de l'Infant Carles als ducats de Parma i Toscana, mitjançant l'enviament de tropes a la frontera dels ducats. Les potències també estaven expectants per saber

---

¹ Antonio Rodríguez Villa, *op. cit.*, p. 71

² A. Rodríguez Villa, *op. cit.*, p. 71

³ Coxe, t. III, p. 235

quina seria l'actitud del rei d'Espanya respecte als galions que havien arribat d'Índies: Quin l'indult aplicaria sobre els productes dels marxants francesos, anglesos, i holandesos, que constituïen la càrrega més important de la flota?¹ Com sempre, Felip V deixava córrer el temps, alhora que utilitzava els interessos comercials de les potències com a moneda de canvi per aconseguir avantatges polítics. Pel setembre encara no s'havia pronunciat al respecte. Però de fet, el rei no rebia ni despatxava amb ningú, tothom s'havia d'adreçar a la reina, la qual no decidia res esperant notícies de Viena.

Mentre els reis d'Espanya eren a Andalusia, el 15 de febrer, a Viena, s'havia pres, després d'anys de dubtes, la resolució sobre el matrimoni de l'arxiduchessa Maria Teresa d'Àustria.² La filla de l'Emperador es casaria amb Francesc de Lorena, al qual ja feia temps que estava promesa; la notícia va arribar a Espanya al cap d'un mes.³ L'Emperador Carles havia convidat al jove duc, a Viena, i no volia que marxés;⁴ ho va fer a finals d'any.⁵ Elisabet esperava només notícies de Viena, mentre intentava que França es comprometés a fer entrar guarnicions espanyoles a la Toscana i els ducats de Parma, per assegurar aquests estats pel seu fill Carles.⁶ Més endavant, pel setembre l'Emperador oferia als reis d'Espanya la seva segona filla amb els regnes de Nàpols i Sicília, i ell es quedava amb Florència i Parma.⁷

Els primers mesos de l'estada a Andalusia, Felip V semblava encantat amb la novetat, però no va durar gaire. L'ambaixador francès, Brancas, que formava part del seguici que havia acompanyat als reis fins a Sevilla, escrivia, pel juny de 1729, que el rei no es preocupava dels assumptes de govern, i que no feia res més que passar l'estona amb jocs insignificants. De les sis de la tarda fins al vespre, s'estava al jardí pescant amb canya en una bassa. Quan tornava a palau, fins l'hora de sopar, dibuixava amb uns petits papers enrotllats, que embrutava amb cendra d'espelma. Es deia que era la reina qui li havia ensenyat aquest mètode, per tal que no hagués d'utilitzar ni ploma ni tinta, amb la qual pogués escriure un document d'abdicació, tal com ho havia fet temps enrere. L'ajudant de l'ambaixada francesa Hullin⁸ escrivia que, Felip V tenia un caràcter

---

¹ "On attend avec beaucoup d'impatience un courriers d'Espagne, sans cependant espérer qu'il apporte aucune résolution. Le marquis de Brancas, dans ses lettres de Séville du 5 (mai) (...) marque qu'il n'a rien fait auprès de la Reine, qu'on ne délivre toujours pas les effets des galions, et qu'on ne peut douter que cette princesse n'attende des nouvelles de Vienne pour se déterminer." (*Mémoires de Villars, Michaud Poujoulat*, Paris, 1839, t. IX, p. 367)

² "Le 15 février la conférence de Vienne avait pris sa 'résolution finale' au sujet du mariage. On la devait connaître a Séville un mois plus tard." (Baudrillart, t. III, p. 490)

³ Baudrillart, t. III, p. 490

⁴ "L'Empereur retient près de lui le nouveau duc de Lorraine, et ne veut pas consentir qu'il retourne dans ses États." (*Mémoires de Villars, Michaud Poujoulat*, Paris, 1839, t. IX, p. 369)

⁵ *Mémoires de Villars, Michaud Poujoulat*, Paris, 1839, t. IX, p. 374

⁶ *op. cit.*, p. 367-369

⁷ *op. cit.*, p. 373

⁸ Mr. Hullin secretari de l'ambaixada francesa en l'interim entre Brancas i Rottembourg, de finals d'agost de 1730 a primers de gener de 1731

indefinible, ple de contradiccions extraordinàries; que, al seu parer, malgrat tenir la idea de l'abdicació sempre al cap, mentre es distreia amb aquests petites coses, semblava que no hi pensava. Segons ell no estava decidit a tornar-ho a fer, ja que mai en parlava. La Reina que no desitjava que abdiqués, el mantenia distret amb novetats, i allunyat de Madrid i San Ildefonso, per distreure'l d'aquesta obsessió.¹

Villars deia: «*Quant au roi d'Espagne, il passe la journée à pêcher à la ligne, et le soir à dessiner, comme, dans sa campagne d'Italie, il passoit la journée à tirer de pigeons dans le château de Milan. C'est toujours le même home.*»²

Coxe, a partir del relat de l'ambaixador britànic Keene -el qual no difereix gens del de Brancas malgrat que és molt més breu- diu que al cap d'un temps a Sevilla, ja passada la novetat, Felip va tornar a caure en un estat d'apatia, fins i tot pitjor que abans de sortir de Madrid; no feia atenció als assumptes d'estat, però tampoc els deixava en mans d'altres. La reina, malgrat la gelosia que sentia envers el príncep d'Astúries, va haver de demanar la seva intervenció, per fer que el rei tornés als hàbits de vida que tenia per costum, dels quals s'havia allunyat.³

El 4 de setembre de 1729 havia nascut, a Versalles, Lluís Delfí de França. Fleury ho comunicava al rei d'Espanya: «*Sire, c'est au nom et par ordre du Roi, votre neveu, que j'ai l'honneur de donner la part, à Votre Majesté, de la grâce que Dieu vient de lui faire au Royaume, par la naissance d'un Dauphin, qui vient à lui naître dans le moment.*»⁴ Amb aquest naixement, Felip de Borbó rei d'Espanya, deixant al marge les complicades consideracions jurídiques, deixava de ser el primer en la línia successòria al tron de França. Per celebrar el naixement del seu nebot net Felip V va ordenar festes com si es tractes del naixement del príncep d'Astúries.⁵ Encara haurien de passar setze anys per

---

¹ «*La Cour étoit en 1729 à Séville. M. le Marquis de Brancas mandoit, le 19 de Juin 1729, que le Roi d'Espagne paroissoit ne se soucier de rien, et ne s'amuser que de bagatelles; qu'il passoit, depuis six heures jusqu'à la nuit, à pêcher à la ligne dans un réservoir de son jardin; mais, dit M. Hulin le peu de temps qu'il donnoit à ces amusements, faisoit juger qu'il pensoit à autre chose, et que quand il étoit rentré il dessinait jusqu'au souper. (Ce prince, pour dessiner, se servoit de lumignons de bougie, avec de petits papiers roulés, au lieu de pinceau. On prétendoit que c'étoit la Reine qui lui avoit enseigné cette manière de dessiner, afin qu'il n'eut point de plume et d'encre pour écrire une abdication.) Que c'étoit un caractère indéfinissable, et qu'on voyoit en lui des contrariétés inconcevables; je crois bien –continue cet ambassadeur– qu'il a toujours l'abdication en tête, mais on ne peut pas dire qu'il y soit déterminé, car il n'en témoigne rien. La Reine, qui s'y oppose, et aux volontés de qui il cédera toujours, le tient éloigné de Madrid, et de Saint Ildefonse, pour le détourner de cette idée, l'amuse par des objets nouveaux.*» (M.A.E., MD Espagne, t.164, fº 53)

² *Mémoires de Villars*, Michaud Poujoulat, Paris, 1839, t. IX, p. 368

³ «*After Philip has established his residence at Seville, his mind again sunk into a state of apathy for want of interesting subjects to rouse his attention. He soon relapsed into a still more deplorable state than before his departure from Madrid; and thought before the ability to hold the reins of government; he was not sufficiently docile to commit them as before to the queen. Frequently he would neither transact business himself, nor suffer it to be transacted by others; and at one period the queen, notwithstanding her jealousy of the prince of Asturias, was obliged to employ his intervention to recall her husband to the ordinary habits of life.*» (Coxe, t. III, p. 249)

⁴ A.H.N., Estado, 3991

⁵ Baudrillart, t. III, p. 540

que aquest nen, delfí de França i nebot net seu, es cases amb la seva filla Maria Teresa,¹ la cinquena dels 7 que Felip V va tenir amb Elisabet Farnese.

12. 4. 1. - EL PACTE DE SEVILLA

«Pasados los tres meses de verano en el Puerto, fueron a Sanlúcar, como lo habían efectuado en el mes de Abril, allí volvieron a embarcarse en las galeras; subieron por el Guadalquivir, y llegaron a Sevilla el 27 de Septiembre.»² Allí va néixer, el 17 de novembre, la darrera filla dels reis d'Espanya, la infanta Maria Antonia, la qual seria, el 1773, reina consort de Sardenya, pel seu matrimoni amb el rei Victor Amadeu III.³

Poc abans del naixement de la Infanta, el 25 d'octubre, havia arribat a Sevilla lord Harrington, comte de Stanhope, en qualitat d'ambaixador extraordinari de Sa Majestat britànica, per ultimar els detalls dels acords destinats a millorar les relacions entre Espanya, Gran Bretanya, i França, deixant de costat a l'Imperi.

La nit del 8 al 9 de novembre, es va ultimar el tractat de Sevilla, després de llargues i complicades negociacions:⁴«*Tratado de paz, unión, amistad y alianza defensiva entre las coronas de España, Francia e Inglaterra, ajustado y concluido en Sevilla el 9 de noviembre de 1729; al cual accedieron los Estados Generales de la Provincias Unidas de los Pises Bajos.*»⁵ Orendàin i Patiño van signar en nom de Felip V, William Stanhope i Benjamin Keene en el de Jordi II, i Louis de Brancas per Lluís XV; pels estats generals de les Províncies Unides va signar, uns dies més tard, el 21 de novembre, l'ambaixador Van der Meer.

Aquest tractat posava fi a la guerra angloespanyola, que havia començat el 1727, i també a les posteriors converses del congrés de Soissons, que no havien servit per res. Resolia antics assumptes, entre Espanya i Gran Bretanya sobre la restitució d'efectius navals, i sobre matèria de comerç. A més els compromissaris acordaven mantenir un

---

¹ Maria Teresa Rafaela Borbó Farnese (11-VI-1726/22-VII-1746) casada el 23-II-1745 amb Lluís Ferran de Borbó, delfí de França (4-VIII-1729/20-XII-1765)

² A. Rodríguez Villa, *Patiño i Campillo*, p. 71

³ Maria Antonia Fernanda Borbó Farnese (Sevilla, 17-XI-1729/Moncalieri, 19-IX-1785) casada el 31-V-1750, amb Victor Amadeu III de Sardenya.

⁴ A. Rodríguez Villa, *Patiño i Campillo*, p. 74; Baudrillart, t. III p. 542

⁵ Alejandro del Cantillo, *Tratados, convenios y declaraciones de paz y comercio. Madrid, 1843, p.247*

exèrcit comú, pel cas de que algun dels països precisés d'ajuda militar. I, el que era més important per la reina Elisabet: permetia la presència de guarnicions espanyoles a Liorno, Portoferraio, Parma i Piacenza, a fi de garantir la possessió dels ducats de Toscana, Parma i Piacenza per a l'Infant Carles Borbó Farnese. Malgrat que passava de puntetes per les pretensions espanyoles sobre Gibraltar, restablia el comerç anglès. Per contra, es revocaven els privilegis que l'Imperi havia obtingut pel tractat de Viena (30-IV-1725) ¹ Per fi l'Infant Carles era reconegut com a successor dels ducats de la família Farnese, ja que Antonio, l'únic oncle mascle viu, no tenia fills. Amb tot, quedava implícit que estaven resoltes les fonamentals desavinences polítiques entre França i Espanya dels darrers anys. Pel contrari es trencava la unió que els darrers anys havien mantingut les corts de Madrid i Viena.² D'aquests acords de Sevilla, i del seu fracàs posterior, va ser conseqüència la política dels futurs Pactes de Família.

A rel de les difícils negociacions que va dur a terme Patiño per aconseguir els acords d'aquest tractat, Felip V el va nomenar *Consejero de Estado*.³ Alhora que creixia el favor del rei envers Patiño, disminuïa el poder de Orendàin, el qual es convertia en un simple executor.⁴ Situació aquesta molt semblat a la que s'havia produït el 1726, entre Grimaldo i Orendain.

Encara no havien passat tres setmanes des que s'havia signat el tractat a Sevilla quan, pel desembre, l'Emperador Carles VI va declarar que ell no faria ni un pas enrere respecte als acords de la Quàdruple Aliança⁵ (Londres, 2-VIII-1718) Als preliminars de Paris, i al tractat de Sevilla, Carles VI responia enviant al ducat de Toscana un exercit de 6.000 homes, i reforçant les seves fronteres.⁶ Malgrat la resposta de Carles VI, el primer de gener del 1730 els compromissaris van ratificar els acords de Sevilla.⁷ En resposta a l'entrada de tropes imperials a Florència, els reis d'Espanya volien enviar, el

---

¹ "Spain revoked all the privileges granted to the subjects of the emperor by the treaties of Vienna, re-established the English commerce in America on the former footing, restored all captures with reparation for damages, and promised to prevent future depredations... The pretensions to Gibraltar were again passed over in silence" (Coxe, t. III, p.139, 240)

² A. Rodríguez Villa, *Patiño i Campillo*, p. 74; Baudrillart, t. III p. 542

³ Per decret del 30-XI-1729, A. Rodríguez Villa, *Patiño i Campillo*, p. 74

⁴ "Philippe avait voulu que Patiño signât le traité. La faveur de ce ministre grandissait chaque jour et le marquis de La Paz n'était plus qu'un simple agent d'exécution." (Baudrillart, t. III, p. 542)

⁵ "L'Empereur a déclaré qu'il s'en tenoit aux engagements de la quadruple alliance, dont il n peut se départir sans le consentement de l'Empire (...) son ambassadeur a donné un mémoire au roi d'Espagne, qui confirme qu'il ne s'éloignera en rien de la quadruple alliance." (*Mémoires du Marchal de Villars*, t. IX, p. 374)

⁶ "Des dépêches d'Italie (...) portent qu'il est entre six mille homes de tropes de l'Empereur dans les États de Florence." (Baudrillart t. IV, p. 22)

⁷ "Trois semaines ne s'étaient pas écoulées depuis qu'avait été annoncé à Paris la nouvelle de la signature du traité de Séville qu'on y apprenait l'entrée dans les États de Florence de six mille homes de tropes impériales. Charles VI avait déclaré qu'il ne se départirait pas des engagements de la Quadruple Alliance: aux négociations de Paris et Séville, il répondait par la levé de nouvelles tropes et la mise de ses frontières en état de défense." (*Mémoires de Villars*, t. V, p. 261, 1, 25-XII-1729 a Baudrillart, IV, p. 21)

més aviat possible, efectius als ducats de Parma, per preservar la successió en aquests territoris de l'Infant Carles. Per aquest motiu estaven mobilitzant 55 batallons i 5.500 cavalls, i un cos d'artilleria, al marge del que esperaven que aportessin els seus aliats.¹ Aquests preparatius tant considerables es feien alhora a Barcelona, Alacant, i Màlaga sota comandament de Patiño i Castelar. A finals d'agost només calia que el govern donés l'ordre d'embarcar.²

El 6 de març de 1730, la família reial va deixar Sevilla per anar a Granada.³ Pensaven estar-se allí el temps necessari per fer preparar l'embarcament dels efectius espanyols, que havien d'anar a la Toscana. Després anirien a Barcelona per veure'ls marxar.⁴ La reina, que es delia per aquest enviament de tropes, es vantava de que, quan tothom veiés que ella i el rei havien anat fins a Granada, per ser testimonis de l'execució de l'expedició, es treballaria amb més obligació, a fi d'evitar els obstacles que es poguessin presentar. Alhora Elisabet desitjava, com ja hem dit, que -amb la dissipació que comporten els viatges, i el plaer de veure l'expedició fer-se a la vela- Felip oblidés, per un temps, les ganes que li agafaven, de tant en tant, d'anar a retirar-se a San Ildefonso.⁵

Pel camí de Sevilla a Granada, els reis i els prínceps d'Astúries es van aturar quatre dies a Antequera, perquè els va afectar una passa de grip, que aquell hivern s'havia propagat per tota Europa. En arribar, es van instal·lar a l'Alhambra, el 23 de març de 1730.⁶ Però, en estar la fortalesa nassarita dalt d'un turó, el de la Sabika, resultava

---

¹ "On a appris par Brancas que les Espagnols se préparent sérieusement à l'entreprise d'Italie. Ils destinent à cela cinquante-cinq bataillons, cinq mille cinq cents chevaux, et un équipage d'artillerie, outre les secours de la France, de l'Angleterre et de la Hollande". (*Mémoires du Marchal de Villars*, t. IX, p. 375)

² "On cedit à Séville (...) de remettre l'année suivante l'embarquement destiné pour l'Italie (...) Don Joseph Patiño, chargé de ce qui le concernoit, avoit parfaitement rempli leurs desirs et l'attente de la Reine. Les préparatifs d'un armement si considérable se faisoient à Barcelonne, à Alicante, et à Malaga, et rien n'y manquoit: les bâtimens de transport, les provisions, et les munitions, les tentes, les outils, les pontons, enfin tout ce qui étoit nécessaire, à une telle entreprise, se trouvoit prêt; et de son côté le Marquis de Castelar n'avoit pas pris des mesures moins justes que son frère, pour mettre en bon état les troupes qui dévoient être transportés. En un mot, l'embarquement pouvoit s'exécuter au premier ordre qui viendroit de la Cour." (*Mémoires de Monsieur l'abbé de Montgon*, Lausanne, 1753, t. VIII, p. 182)

³ "Le gout que la cour d'Espagne avoit pris pour les voyages, la détermina au commencement de Mars à vouloir aller passer le printemps à Grenade, et Leurs Majestés Catholiques partirent le 6 de Séville pour s'y rendre." (*Mémoires de Monsieur l'abbé de Montgon*, t. VIII, Lausanne, 1753, p. 21)

"En marzo del año 1730 se trasladó el Rey con toda su corte a Granada" (Antonio Rodríguez Villa, *Patiño i Campillo. Reseña histórica biográfica de estos dos ministros de Felipe V*, Madrid 1882, p. 76)

⁴ "On comptoit, selon les nouvelles qu'on auroit de France et d'Angleterre, de ne séjourner à Grenade que le temps qu'il seroit nécessaire à préparer l'embarquement des troupes espagnoles, qui devoient être transportés en Toscane, et de se rendre ensuite à Barcelonne, lorsqu'il seroit question de les faire partir." (*Mémoires de Monsieur l'abbé de Montgon*, t. VIII (1730-1731) Lausanne, 1753, p. 21)

⁵ "La Reine à qui cette expédition tenoit fort au cœur, se flattoit avec raison, que, quand on sauroit qu'elle et le Roi se proposoient d'être témoins de son exécution, on travailleroit avec une nouvelle ardeur à lever tous les obstacles qui pouvoient la retarder. Sa Majesté étoit en même temps bien aise, que la dissipation qu'entraîne ordinairement les voyages, jointe aux plaisirs de voir mettre à voile un embarquement dont on étoit si occupé, détournât le Roi de suivre le secret penchant qu'il laissoit apercevoir de temps en temps, de retourner à sa retraite de Saint Ildephonse." (*Mémoires de Monsieur l'abbé de Montgon*, publiés par lui-même, t. VIII, Lausanne, 1753, p. 21)

⁶ "Leurs Majestés et M. le prince des Asturies ayant été incommodés d'un rhume qui devint à la fin de l'hiver de cette année-là, presque général dans toute l'Europe, furent obligés de séjourner quatre jours à Antequera, et ce ne fut que le 23 qu'elles arrivèrent à Grenade." (*Mémoires de Monsieur l'abbé de Montgon*, t. VIII (1730-1731) Lausanne, 1753, p. 27)

incòmode pujar i baixar, si a diari volien anar de cacera.¹ Per aquest motiu, el 12 d'abril, la família reial -a excepció dels tres Infants petits que es van quedar a Granada- va anar a viure al *Soto de Roma*.² Un parell de mesos més tard, per causa de la calor; van canviar altra vegada de residència. El 5 de juliol van arribar a Cazalla, una vila de la Sierra del Norte, a dotze lligues de Sevilla, on no hi havia lloc per tanta gent, per la qual cosa gran part del seguici es va haver d'allotjar en el poble veí de Constantina.³ Desplaçar la cort d'un cantó a l'altre, empresa sempre complicada, ho resultava molt més quan s'havia de pernoctar en localitats petites, que no estaven preparades per rebre tanta gent.

Per aquells dies del juliol de 1730, Felip V patia una de les seves crisis. Es creia a punt de morir, perquè imaginava que, amb els vòmits i els excrements, expulsava tota la sang del seu cos. Per convèncer-lo de que no era cert, calia que diàriament li ensenyessin tot el que treia; deia que a les palanganes hi posaven quelcom que feia desaparèixer la sang. Cada dia es prenia un flascó de "teriaquia".⁴ No volia consultar als metges perquè, segons ell, tots eren uns bergants, que es reien d'ell quan deia que estava malalt, però que ell sabia que moriria aviat.⁵

"El Rey hizo su viaje a Granada por Marchena y Antequera, deteniéndose en este último punto cuatro días con la Reina y el príncipe de Asturias, por hallarse algo molestado del reuma y cansancio del camino, de modo que hasta el 23 de marzo no llegó a Granada." (Antonio Rodríguez Villa, *Patiño i Campillo. Reseña histórico biográfica de estos dos ministros de Felipe V*, Madrid 1882, p. 77)

¹ *"Quel qu'agréable qu'eut paru d'abord à leurs Majestés l'habitation de l'Alhambra, elles s'en dégoutèrent bientôt. Elles sortoient presque tous les jours pour aller à la chasse, et la nécessité de monter et descendre si souvent la colline sur laquelle ce Palais est situé, jointe à celle de traverser ensuite une grande partie de la ville, leur devint tellement importune, qu'Elles prirent la résolution de quitter Grenade."* *Mémoires de Monsieur l'abbé de Montgon*, t.VIII Lausanne, 1753, p. 40)

² *"Ce fut le 12 d'avril (...) que le Roi la Reine, M. le Prince, madame la princesse des Asturies et les deux Infants, D. Carlos et D. Philippe, partirent pour se rendre à ce château; l'Infant D. Louis et les deux jeunes infantes demeurèrent à Grenade, aussi bien que les Ministres étrangers et toute la cour. Les grands officiers, les Ministres, et les personnes qui étoient absolument nécessaires au service de leurs Majestés, et des Princes, furent les seuls qui les suivirent, et qui, à grand peine, purent être logés."* (*Mémoires de Monsieur l'abbé de Montgon, publiés par lui-même*, t.VIII Lausanne, 1753, p. 40)

La Casa Palacio del Soto de Roma, és un 'cortijo', probablement d'origen nassarita, situat en la plana de Granada, proper al municipi de Fuente Vaqueros. Era propietat de la corona espanyola des de la presa de Granada pels reis Catòlics, el 1492.

³ *"Le roi et la reine partirent le 5 de Juin pour se rendre à Cazalla, qui est une petite ville dans cette Sierra, à douze lieues de Séville, et comme il étoit impossible que toute la cour y trouvât des logements, il fut réglé que les ministres étrangers et les courtisans, qui n'avoient aucune charge, se tiendroient à Constantina, autre petite ville, qui n'est, autant que je me souviens, qu'à deux lieues de Cazalla."* (*Mémoires de Monsieur l'abbé de Montgon, publiés par lui-même*, t.VIII, Lausanne, 1753, p. 88)

⁴ Teraquia, teriaca, o triaca, era un beuratge, elaborat a base de substàncies diverses (plantes, brou de pedres, femta de cabra, cap de serp) Malgrat no posseir cap poder curatiu, va ser utilitzat com a remei, des de molt antic. Tenia l'avantatge de no ser perjudicial, ja que per la seva elaboració es feia bullir tanta estona que esdevenia estèril. Sembla que tenia certes propietats emètiques, que li conferia el vidre d'antimoni que contenia en petita quantitat, per la qual cosa s'utilitzava com a contraverí, i contra les picadures d'animals, però també contra la epilèpsia, els còlics, etc. Era una mena de panacea, que cada apotecari fabricava segons recepta pròpia, sempre afegint una petita quantitat d'opi. Es coneixia des de molt antic, però especialment durant el segle XVIII va estar molt en voga.

⁵ *"Ce Prince au mois de Juillet 1730 s'imaginait qu'il rendait tout son sang, et qu'il ne pouvoit pas vivre longtemps. On avoit beau lui faire voir les matières, il prétendoit qu'on mettoit dans son bassin quelque chose qui empêchoit qu'on voit le sang. Il prenoit, par jour, une boîte de theriaque, il ne vouloit point consulter les médecins; disoit qu'ils étoient tous des coquins, qu'ils se moquaient de lui quand il leur disoit qu'il étoit malade, mais qu'il se sentait bien, et qu'il mourroit bientôt."* (M.A.E., MD Espagne, t.164, fº 53)

L'any 1730 es va escolar en gestions inútils d'Espanya, per aconseguir que França Anglaterra i les Províncies Unides, fessin efectiu l'ajut defensiu que havien acordat en el pacte de Sevilla. Felip V no millorava.

L'Emperador es preparava per la guerra; a més de les guarnicions que ja tenia al Milanesat, Nàpols i Sicília, disposava trenta mil homes més per fer-los entrar a Itàlia. Els reis de Prússia i Polònia, que l'havien de recolzar, estaven desplaçant les seves tropes cap al riu Elba i l'Oder, i no es descartava un tractat semblant amb Dinamarca.¹ Segons Brancas, ambaixador francès a Espanya, Elisabet i Felip desitjaven la guerra, i no dubtaven de que Nàpols i Sicília es revoltarien en contra dels imperials en veure arribar la flota espanyola.² En cercles diplomàtics francesos es va dir també que l'Emperador havia volgut tractar amb Espanya sobre l'establiment de l'Infant Carles als ducats de Parma i Toscana, però, que en no acceptar ell el matrimoni de la seva filla gran, Maria Teresa, amb l'Infant Carles, la reina d'Espanya havia trencat les relacions.³

William Stanhope havia dit al mariscal de Villars que Felip V desitjava la guerra. Brancas, havia afegit, que l'esperança de fer la guerra era la única cosa capaç d'allunyar Felip V de les tristesses, que li agafaven de tant en tant.⁴ Per aconseguir el recolzament de França, que es feia esperar massa, es va enviar a Paris Lucas de Spínola, M de Alconcher, que aleshores era *Capitán General del Reino de Aragón*.⁵ Spínola va arribar a Paris, el 6 d'abril,⁶ en qualitat de comandant general de les tropes que haurien de marxar cap a Itàlia des de Barcelona. Tot seguit va començar a tenir converses amb Fleury; però el cardenal l'entretenia amb falses promeses, i res no es concretava, per la qual cosa el militar va ser cridat a Espanya.⁷ El 6 de juliol va sortir de París, i el 28

---

¹ "L'Empereur se prépare sérieusement à la guerre, qu'il envoie trente mille homes en Italie outre les troupes qu'il a déjà dans le Milanais, Naples et Sicile; que les Rois de Prusse et de Pologne se préparent à faire camper leurs troupes sur l'Elbe et sur l'Oder, que l'on voit quelque apparence à un traité de ces puissances avec le Danemark." (*Mémoires du Marchal de Villars*, t. IX, p. 375)

² "Les lettres de Brancas montrent que le roi et la reine d'Espagne veulent absolument la guerre, persuadés que les peuples de Naples et de Sicile se révolteront contre les Allemands dès qu'ils verront approcher la flotte d'Espagne." (*Mémoires du Marchal de Villars*, t. IX, p. 379)

³ "On a su aussi que l'Empereur avoit voulu traiter avec l'Espagne, pour établir don Carlos dans les places de Florence et de Parme, mais que, ne voulant pas faire le mariage de don Carlos avec sa fille ainée, la Reine d'Espagne avoit rompu avec lui." (*Mémoires du Marchal de Villars*, t. IX, p. 375)

⁴ "Le milord Stanhope, partant pour l'Angleterre, est venu me voir, et m'a dit que le Roi d'Espagne désiroit fort la guerre. Brancas l'avoit mandé de même, et que rien ne le tiroit des tristesses dans lesquelles il tomboit quelquefois, que de lui parler de l'espérance de voir la guerre." (*Mémoires du Marchal de Villars*, t. IX, p. 375)

⁵ "(...) despachándose (...) para Francia don Lucas Spínola que ya estaba nombrada comandante general de las tropas que debían pasar a Italia desde Barcelona. El objeto de esta misión era estrechar a aquella Corte para el cumplimiento del tratado de Sevilla (...) Spínola llegó a París a principios del mes de abril. Empezó sus conferencias con el cardenal Fleury." (Antonio Rodríguez Villa, *Patiño i Campillo. Reseña historico biográfica de estos dos ministros de Felipe V*, Madrid 1882, p. 77)

⁶ Baudrillart, t. IV, p.

⁷ "No pudo D. Lucas Spínola adelantar nada en la Corte de Francia, y se le mandó volver, tan ofendido el Rey del cardenal Fleury como disgustado de Spínola, siempre engañado por el cardenal, con faustas promesa y estudiadas dilaciones,

d'agost ja era de tornada a Cazalla de la Sierra, per informar al rei. L'11 de setembre marxava a reprendre el seu càrrec de *Capitán General del Reino de Aragón*.¹

Mentre la cort s'estava a Cazalla es va saber que, després d'un conclave de més de quatre mesos, l'11 de juliol, els 53 cardenals de l'església, havien escollit com a pontífex Lorenzo Corsini, membre d'una antiga i il·lustre família florentina, el qual havia decidit prendre el nom de Climent, per la qual cosa seria el XIIe papa d'aquest nom.²

A finals d'agost, Felip V va rebre la notícia de que la flota d'Índies, comandada pel marquès de Mari, que l'any anterior ell mateix havia vist partir del Puerto de Santa Maria, havia tornat a Cadis el 18 d'aquell mes. La formaven 3 naus de guerra i deu mercants, que transportaven una gran càrrega, "*con muy crecido tesoro*."³ Segons reportava Brancas la càrrega era de gaire bé cinquanta milions, els quals quasi tots corresponien als francesos, però que no s'entregaria res abans de 4 mesos.⁴ A finals de setembre els reis d'Espanya deien que, ja que França continuava inactiva, es desdeien dels compromisos del tractat de Sevilla, i els diners de la flotilla que pertanyien als francesos no els serien restituïts si el seu govern no es comportava tal com s'havia compromès a fer-ho.⁵ Si no ens equivoquem en les nostres indagacions, encara no s'avia restituït als comerciants els ingressos de la flota del febrer de 1729!

---

para ganar tiempo. (Antonio Rodríguez Villa, *Patiño i Campillo. Reseña historico biográfica de estos dos ministros de Felipe V*, Madrid 1882, p. 77)

¹ "Salió de París el 6 de Julio (...) Llegó a Cazalla el 28 de Agosto, y el 1 de Setiembre volvió a marchar para desempeñar su cargo de capitán general de Aragón. Los Reyes no sacaron de la importante comisión que le habían confiado aquellas satisfacciones que se habían propuesto para le expedición de las tropas que mandaba antes de su viaje." (Antonio Rodríguez Villa, *Patiño i Campillo. Reseña histórico biográfica de estos do ministros de Felipe V*, Madrid 1882, p. 77)

² "Pendant le séjour de Leurs. Maj. À Cazalla elles apprirent (...) qu'après d'un conclave de près de quatre mois, les Cardinaux, au nombre de 53, avoient élu Pape, d'une voix unanime le 11 Juillet, le Cardinal Laurent Corsini, d'une illustre et ancienne Maison de Florence, et que le nouveau Souverain Pontife avoit pris le nom de Climent XII." (*Mémoires de Monsieur l'abbé de Montgon, publiés par lui-même*, t. VIII Lausanne, 1753, p. 114)

³ "Duró esta jornada cerca de dos meses, y durante ella, recibió el Rey la agradable nueva de haber entrado en Cádiz, el 18 de Agosto, la flota que había visto el año anterior salir del Puerto de Santa María, mandada por el marqués de Mari. Formabanla tres navíos de guerra y diez mercantes, con muy crecido tesoro, por las buenas disposiciones que el ministro de Indias había adoptado para este efecto." (Antonio Rodríguez Villa, *Patiño i Campillo. Reseña histórico biográfica de estos dos ministros de Felipe V*, Madrid 1882, p. 77)

"Elles (Leurs Majestés Catholiques) apprirent avant leur départ que la flotille, au nombre de deux vaisseaux marchands, escortés par trois vaisseaux de guerre, que le Marquis Mari commandoit, étoit entré dans la Baye de Cadix le 18 Août, richement chargé. Cette nouvelle fût reçue avec grand plaisir; un si riche trésor venoit fort à propos pour remplacer les sommes immenses que coutoit l'embarquement qu'on préparoit toujours à Barcelone." (*Mémoires de Monsieur l'abbé de Montgon, publiés par lui-même*, t. VIII Lausanne, 1753, p. 181)

⁴ *Mémoires du Marchal de Villars*, t. IX, p. 396

⁵ "Par les nouvelles de Séville lues le premier d'octobre (...) Celles du chargé d'affaires, au départ de Brancas contiennent des plaintes très vives du roi et la reine d'Espagne sur l'inaction des alliés. Ils repentioient que puisqu'on leur manquoit, ils se tenoient dégagés du traité de Séville; mais que l'argent de la flotille dû aux François ne seroit remis que suivant que la France comporterait." (*Mémoires de Villars*, t. IX, p. 397)

Els reis i la cort van abandonar Cazalla el darrer dia d'agost, empesos per l'afany d'anar a veure la flota a Cadis. Van arribar a Sevilla el primer de setembre,¹ i el 19 del mateix mes, els reis i els infants van embarcar per baixar navegant pel Guadalquivir fins a Sanlúcar de Barrameda; aquell mateix dia van estar de cacera pel *Coto de Doñana*. L'endemà 20 de setembre ja eren al Puerto de Santa Maria, per veure la flota d'Índies, i s'hi quedarien a passar-hi la tardor. Però aquell any, per aquella zona, hi va haver una passa de "*vomito negro*² *que arrebató muchas gentes*", per la qual cosa van creure més prudent marxar. El 20 d'octubre, la família reial era de tornada a Sevilla.³

Durant les tres setmanes que van passar al Puerto de Santa María, els reis van seguir un horari invertit: feien de la nit el dia, i viceversa. Ses Majestats, prenien un pisolabis a les onze de la nit, treballaven amb els ministres fins les dues del matí, i després sopaven; anaven al llit a les cinc o sis de la matinada, i no es llevaven fins les dues de la tarda per oir dir missa. El rei no feia cap mena d'exercici, tot just va sortir del palau quatre o cinc vegades, per no fer més de cent passes, fins a la vora del riu, on s'estava un quart d'hora, o menys, mirant córrer l'aigua. La seva única distracció consistia en anar a pescar, a la llum de la lluna, en una petita bassa on l'hi posaven peixos. Com tantes altres vegades, gairebé no podia caminar, perquè tenia les ungles dels peus massa llargues, i no podia se les deixava tallar; tampoc es deixava tallar la cabellera, que tenia molt llarga i abundant, i per sobre de la qual es posava la perruca, la qual cosa li produïa molta escalfor.⁴ Brancas escrivia al ministre d'afers estrangers Chauvelin dient que qualsevol dia es trobarien al rei mort al llit.⁵

De manera inesperada, el 3 de setembre de 1730, el rei de Sardènyia, va convocar els prohoms de la seva cort, al palau de Rivoli, i en un acte solemne va anunciar que

---

¹ "A principios de Setiembre volvió la corte a Sevilla, con gran contento de los que formaban parte de ella." (Antonio Rodríguez Villa, *Patiño i Campillo. Reseña histórico biográfica de estos dos ministros de Felipe V*, Madrid 1882, p. 78)

"Après un séjour de plus de deux mois dans la petite Villa de Cazalla, Leurs Majestés Catholiques, prirent enfin, au grand contentement de toute la Cour la résolution de retourner à Séville." (*Mémoires de Monsieur l'abbé de Montgon, publiés par lui-même*, t. VIII Lausanne, 1753, p. 180)

² *Vomito negro* era el nom que es donava antigament a la "febre groga", malaltia produïda per un *flavivirus*, que es trameta mitjançant la picada de paparres, o d'un mosquit, del gènere *aedes aegypti*. La malaltia pot tenir un curs lleu o greu; en el darrer cas provoca, entre altres signes, vòmits de sang coagulada, que és la causa del color negre que li dona el nom.

³ "Aquel año se padeció una enfermedad epidémica llamada vomito negro, que arrebató muchas gentes. Volvieron los reyes a Sanlúcar; se embarcaron en las galeras, y el día 20 de Octubre entraron en Sevilla." (Antonio Rodríguez Villa, *Patiño i Campillo. Reseña histórico biográfica de estos dos ministros de Felipe V*, Madrid 1882, p. 79)

⁴ "La vie qu'il menait, ainsi que la Reine, était fort singulière: ils faisaient du jour la nuit et réciproquement. Pendant trois semaines que le Roi d'Espagne avait séjourné au Port Sainte Marie, il n'était sorti que quatre ou cinq fois, pour aller a cent pas du palais, sur le bord de la rivière, où il n'était resté qu'un quart d'heure, et quelque fois moins. SS.MM.CC. faisaient collation à onze heures du soir; travaillaient jusqu'à deux heures du matin, avec les ministres; soupaient ensuite; se couchaient a cinq ou six heures du matin; ne se levaient qu'à deux heures de l'après-midi, pour la messe." (M.A.E., MD Espagne, t. 164, fº 53)

⁵ Baudrillart, t. IV, p. 52

abdicava en el seu fill Carles Emmanuel príncep del Piemont.¹ Vittorio Amedeo II de Savoia, ex sogre i parent de Felip V, vidu de Ana Maria d'Orleans,² es declarava cansat, després de suportar les fatigues d'un regnat de cinquanta anys, i les malalties pròpies de la edat. Tot plegat, era un pes prou pesant per fer-li insostenible continuar governant.³ L'endemà va marxar cap al palau de Chambery, lloc que havia escollit per jubilar-se. Des d'allí va fer públic que el 12 d'agost precedent, s'havia casat amb la seva amant, Anna Canale di Cumiana, comtessa de San Sebastiano.⁴ Aquest era un matrimoni morganàtic no va ser ben acceptat per la seva cort.

L'abdicació de Victor Amadeu va ser una decisió meditada; havia tingut temps per pensar-ho, i, fins i tot, d'indagar sobre l'assumpte. Afirmar Domenico Carutti⁵ que, a finals de desembre del 1729, l'abat Palazzi di Selve, *sottobibliotecario* de la universitat de Torí, va ser cridat a palau, on el rei li va encarregar una memòria sobre aquells sobirans que, en la història, havien abdicat la corona. El resultat de la recerca havia d'especificar els motius d'estat, de religió, i de família, que havien induït als monarques a depositar el ceptre, les circumstàncies que els havien portat a fer-ho, i les conseqüències que la seva renúncia havia provocat.⁶ En l'informe del capellà, es citaven els emperadors Nerva i Dioclecià, i els reis Amadeu VIII de Savoia, Cristina de Suècia, Casimir de Polònia, Carles V d'Espanya⁷ i, especialment, Felip V, el qual, havia abdicat, segons ell, per *tedio degli affari*, i havia reprès el tron, després de 8 mesos, a la mort del fill, "pel bé de l'estat, la qual cosa és la principal obligació dels prínceps." L'abat torinès afegia que, en el cas de Felip V, havien contribuït a l'abdicació la melancolia del rei, i també els precés de la

---

¹ "Il tre di settembre raunò in assemblea a Rivoli (...) Pochi sapevano il motivo dell'insolito congresso.(...) "Avendo per misericordia di Dio che ci diede la vita nel l'anno 1666 e regno nel 1675, governato...E dacchè la nostra salute e le nostre forze sono andate declinando (...) rimettiamo la nostra dignità ed autorità regia e tuti i nostri Stati (...) al Principe di Piemonte Carlo Emanuele mio amantissimo figlio..." (Domenico Carruti, *Storia del regno di Vittorio Amedeo II*, Torino, 1856, p. 470)

"Un événement, qui jeta l'étonnement dans toutes les cours de l'Europe, vint encore augmenter les inquiétudes d'Elisabeth Farnèse et des amis de Philippe V. Le 3 de septembre (1730), le roi de Sardaigne, Victor-Amédée II, qui régnait depuis cinquante-cinq ans, remettait la couronne à son fils Charles-Emmanuel III, âgé de vingt-neuf ans." (Baudrillart, t. IV, p. 102)

² Anna Maria d'Orleans (castell de Saint Claude, 1669/Torino, 26-VIII-1728), filla de Felip I d'Orleans, *Monsieur*, i de la seva primera esposa Enriqueta d'Anglaterra.

³ Domenico Carutti, *Storia del regno di Vittorio Amedeo II*, Torino, 1856, p. 462-474

⁴ "Il dodici d'agosto (...) Il re discese nella Cappella del Palazzo Reale dove l'avea preceduto la Contesa di S. Sebastiano (...) l'elemosiniere di Corte diede agli sposi la benedizione nuziale (...) il Re (...) chiamò il figlio.. e gli chiese d'indovinar chi avesse sposato (...) Ho sposato la S. Sebastiano che di qui innanzi sarà la marchesa di Spingo. Carlo fece un passo indietro per la sorpresa." (Domenico Carutti, *Storia del regno di Vittorio Amedeo II*, Torino, 1856, p. 468)

⁵ Domenico Carutti (1821/1909) historiador, diplomàtic i polític italià, un dels que més ha escrit sobre els Savoia.

⁶ "Sul fine de dicembre del 1729 l'abate Palazzi di Selve, sottobibliotecario nell'università fu chiamato a Palazzo. Il re gli disse che gli occorreva una memoria succinta intorno ai sovrani che aveano abdicata la Corona; la compilase notando principalmente i motivi di Stato, di Religione, di famiglia, che aveano indotto i monarchi a depor lo scettro, le circostanze e i tempi che vi poterono, e le conseguenze che ne derivarono." (Domenico Carutti, *Storia del Regno di Vittorio Amedeo II*, Torino, 1856, p. 464)

⁷ Domenico Carutti, *Storia del Regno di Vittorio Amedeo II*, Torino, 1856, p. 464

reina Elisabet. Victor Amadeu es reia de Felip dient: "Imagineu que, el meu pobre nebot¹, feia exorcitzar cada nit la seva cambra, el seu llit, i la seva persona, per por dels fantasmes nocturns." ² Al nostre entendre el duc estava mal informat. Pel que nosaltres hem pogut investigar, cap font parla d'exorcismes en relació a Felip V. Respecte a aquesta referència de Victor Amadeu, o ell, o el *sottobibliotecario*, o Carruti estaven confosos, i probablement barrejaven episodis de la malaltia de Felip V, amb els dels darrers dies de la vida de Carles II d'Àustria.

El mateix dia de l'abdicació del seu pare, Carles Emmanuel de Savoia³ escrivia al seu nebot, el príncep d'Astúries, Ferran de Borbó Savoia, per anunciar-li la seva ascensió al tron de Sardenya. Estimem que la carta del nou rei tenia un considerable contingut polític, ja que en ella tractava a Ferran de tu a tu, com a un igual, malgrat que el fill de Felip V no era rei, sinó hereu. Estaria Carles Manuel influït pels rumors que corrien sobre l'estat de salut del rei d'Espanya, i la seva possible abdicació?: «*Mon frère, et neveu. Le sujet qui me donne aujourd'hui un tendre empressement de vous écrire, est un grand événement, dont je charge le Marquis d'Anvillars, mon ambassadeur ordinaire, de vous informer. Ce succès m'ouvré le chemin de vous marquer de plus en plus la cordiale affection que j'ai toujours eu pour vous, et qui m'est inspiré par le sang, par le cœur, et par l'exemple du Roi Monseigneur et Père. Rien ne me sera plus agréable que de vous en voir bien persuadé, et de trouver en vous cette amitié, qui est si naturelle aux liens qui nous unifient si étroitement. J'espère de pouvoir compter sur la vôtre, tout comme vous pouvez compter solidement sur la mienne. Je suis (...) votre bon frère et oncle C. Emanuel, Rivoli, 3-IX-1730*»⁴

L'abdicació del rei de Sardenya va sorprendre, en gran manera, tota Europa. Especialment perquè Itàlia estava aixecada en armes, i, feia poc, Espanya li havia ofert una part considerable del Milanesat, a canvi d'entrar en el pacte de Sevilla, la lliga en contra de l'Imperi i els aliats. Victor Amadeu no havia accedit. Es podria sospitar que no

---

¹ Victor Amadeu II de Savoia, a més d'haver sigut sogre de Felip V, era també parent seu, en ser fill de Victor Amadeu I de Savoia i Cristina de Borbó, filla al seu torn d'Anna d'Àustria i Lluís XIII.

² "Giudicò che Filippo V abdicò per tedio degli affari, e che se dopo otto mesi, essendo morto il re figlio, ripigliò il trono, in ciò avea obbedito alla salute dello Stato, legge sovrana dei principi. Vi contribuirono anche, soggiungeva, le sollecitazioni della regina Elisabetta e certe sue ubbie melanconiche. Figuratevi che il povero mio nipote facev ogni giorno, per timor di noturni fantasmi, esorcizzare la sua camera, il suo letto e persino la sua persona." (Domenico Carutti, *Storia del Regno di Vittorio Amedeo II*, Torino, 1856, p. 464)

³ Carles Emmanuel III de Sardenya, i duc de Savoia (Torí, 27-IV-1701/*Ibid.*, 20-II-1773) era fill de Vittorio Amadeo II i Savoia, i Anna Maria de Borbó Orleans; germà petit de Maria Lluïsa de Savoia, primera esposa de Felip V, per tant cunyat de Felip V, i oncle de Ferran, príncep d'Astúries

⁴ Archivo General del Palacio Real, leg.1, Secc. Historica, caja 34 exp.72

es volgués enfrontar personalment a l'Emperador,¹ o bé que hagués volgut estalviar al seu successor la decisió, o, fins i tot seria possible, que la necessitat de determinar-se hagués precipitat l'abdicació.²

Elisabet, a qui no agradava gens Víctor Amadeu, va témer que, en conèixer la seva abdicació, es revifés en el seu marit la idea fixa de deixar de regnar.³ Per aquest motiu, va comunicar a Felip la notícia amb ceretes modificacions. Li va dir que havia estat la resolució poc raonable d'un cervell debilitat, com a conseqüència del seu matrimoni morganàtic. Hullin escrivia a França dient que, en aquell moment, no era previsible que Felip V volgués abdicar; que tant com els reis havien estimat a Lluís I, odiaven Ferran; que no decataven tornar a Madrid o a San Ildefonso, però que abans la cort aniria a Barcelona per veure partir l'armada.⁴

Felip V tan procliu a l'abdicació per una banda, per un altre temia que el govern intentés depositar-lo, i fes rei al príncep d'Astúries. Abdicar era cosa ben diferent a que l'obliguessin a deixar el tron. En el primer cas era ell qui exercia l'autoritat, de la qual estava sempre tant gelós, i de la que feia tanta ostentació. Per aquells dies ho manifestava de manera pueril; fins al punt de provocar, expressament, situacions en les quals poder fer constar que era ell qui manava. Per exemple, aquell hivern de 1730, un dia la seva galera va llevar l'àncora, en el port de Sevilla, sense haver-li-ho consultat; ell la va fer arriar, i tornar a llençar quan ell ho va manar, al cap d'un minut, dient: "*Je suis le maitre!*" Aquesta màxima la va repetir Felip V sovint, al llarg de tota la seva vida, especialment sempre que el contradieien.⁵ Ens hem adonat de que aquest era el darrer i més important consell que el seu avi li havia recomanat, en les instruccions escrites del

---

¹ "*Peu de jours auparavant on lui avait faire offrir la plus grande partie du Milanais pour entrer dans la ligue de Séville. Il est fort probable que prévoyant la guerre contre l'Empereur, il ne voulut pas s'engager personnellement.*" (Baudrillart, t. IV, p. 102)

² "*On a appris, par les lettres lues le 8, que le roi de Sardaigne a abdiqué, et remis la couronne à son fils, âgé de vingt-neuf ans. Nous pouvons observer que c'est très peu de jours après avoir reçu un courrier par lequel on lui offre le Milanais, pour entrer dans la ligue. L'abdication d'un roi tel que le roi de Sardaigne, dont la valeur et plusieurs grandes autres qualités sont connues, dans le temps où toute l'Italie est en armes, et lorsque les alliés de Séville lui en offrent la plus considérable partie pour joindre à ses États, cette abdication est surprenante. On a lieu de croire qu'il la méditoit depuis quelque temps; mais on ne peut douter qu'elle n'ait été précipité par la nécessité de prendre un parti.*" (Mémoires du Marchal de Villars, t. IX, p. 395)

³ "*La reine d'Espagne n'aimait pas Victor-Amédée (...) Mais ce prince lui fit (a Isabel Farnese) assurément, en abdiquant, l'une des plus grandes peines qu'il lui eut jamais causées; car elle trembla que toutes les idées du roi son mari ne se réveillassent en un instant.*" (Baudrillart, t. IV, p. 53)

⁴ "*Hullin mandoit qu'e l'on avoit appris au roi d'Espagne l'abdication du roi de Sardaigne mais (...) en parlant d'abord de son mariage comme peu convenable, et l'abdication comme la suite de cette fausse démarche, et la résolution d'une tête affoiblie. Il mandoit aussi qu'il ne falloit pas attendre que le roi d'Espagne voulût abdiquer, qu'il avoit fort aimé le roi don Louis, et qu'il haissoit le prince des Asturies; que la reine ne s'éloignoit pas de retourner à Madrid et à Sait Ildefonse; et que la cour iroit vers le printemps à Barcelone, pour voir partir les troupes de l'armée navale.*" (Mémoires du maréchal de Villars, t. IX, p. 398)

⁵ "*D'ailleurs, jamais il n'avait été si jaloux de son autorité, si préoccupé de de faire sentir -de la façon la plus puérile- qu'il était le maitre. Ce mot, il l'avait sans cesse à la bouche, devant sa femme et ses ministres.*" (M.A.E., CP Espagne, t.372, fº 197, 17-XI-1730, a Baudrillart, t. IV, p. 54)

3 de desembre de 1700, quan Felip V acabava de ser nomenat rei d'Espanya. En aquest famós escrit, Lluís XIV deia exactament: «*Je finis par un des plus importants avis que je puisse vous donner: ne vous laissez pas gouverner, soyez le maître; n'ayez jamais de favori ni de premier ministre. Écoutez, consultez votre conseil, mais décidez. Dieu, qui vous a fait roi, vous donnera toutes les lumières qui vous seront nécessaires, tant que vous aurez de bonnes intentions.*»¹

El 20 d'octubre de 1730, la cort es va tornar a instal·lar a Sevilla, després de més de mig any de periple per Andalusia. Pel que diu la correspondència diplomàtica francesa, sembla que aquella tardor Felip havia empitjorat: sopava a les tres de la matinada, i anava a dormir a les sis; oïa missa a les tres del migdia, no podia suportar anar en carrossa i ja no anava a caçar.² Pel novembre, quan Patiño deixava documents per signar, el rei a vegades agafava primer els de sota, perquè creia que el ministre tenia més interès pels de sobre, i altres vegades ho feia a la inversa. Qualsevol cosa el feia desconfiar i sospitar. Calia parlar-li sovint de les mateixes coses, fer-lo tornar al punt de partida, perquè es perdia sovint en tota mena de digressions; en comptes d'escoltar es dedicava a dibuixar, i tot li servia per desviar l'atenció d'allí on els altres el volien conduir. Pretenia que s'executés immediatament tot allò que ell desitjava.³

Felip V continuava molt impacient, perquè el tractat de Sevilla no entrava en vigor.⁴ Per aquest motiu, malgrat el fracàs que, pel març d'aquell any, havia tingut Spinola en aquest assumpte, va enviar, en començar setembre, al marquès de Castelar⁵ a França, com a ambaixador extraordinari, per parlar amb Fleury.⁶ S'havia d'exposar al cardenal que, si les disposicions del tractat de Sevilla no s'executaven sense demora, el rei d'Espanya

---

¹ *Instruction de Louis XIV pour le Roi d'Espagne, du 3 décembre 1700, a Mémoires politiques et militaires pour servir à l'Histoire de Louis XIV et de Louis XV par l'Abbé Millot, sur les pièces originales recueillies par Adrien Maurice de Noailles, dans Mémoires pour servir à l'histoire de France, Michaud & Poujoulat, Paris 1739, t. X, p. 71.* El text complet es troba en l'Apèndix d'aquesta tesi.

² *"Hullin mande des particularités de la vie du Roi d'Espagne aussi surprenantes que celles qu'on a vues les années précédentes. Il ne soupe qu'à trois heures après minuit, se couche à six du matin, entend la messe à trois heures après midi, ne peut plus souffrir le carrosse, et ne va plus à la chasse. (Mémoires du maréchal de Villars, t. IX, p. 399)*

³ *"Travaillait-il avec Patiño qui lui présentait des pièces à signer, il croyait que le ministre avait du penchant pour faire signer les premières celles qui étaient dessus, il les mettait dessous et réciproquement. Lui parler souvent des mêmes affaires, le ramener à la question quand il se perdait en en toutes sortes de digressions, ou s'amusait à dessiner au lieu d'écouter, était un sûr moyen de lui donner des soupçons et de l'écartier du point où on voulait l'amener. D'ailleurs, comme toutes les volontés despotiques et faibles, il s'imaginait que tout ce qu'il souhaitait pouvait et devait s'exécuter à l'instant."* (M.A.E., CP Espagne, t. 372, fº 197, 17-XI-1730, a Baudrillart, t. IV, p. 54)

⁴ *Mémoires de Villars, Michaud Poujoulat, Paris, 1839, t. IX, p. 388*

⁵ Baltasar Patiño Rosales, marquès de Castelar (1667/1733) germà de José Patiño. Ambaixador d'Espanya a França des del 20 d'octubre de 1730 (a Baudrillart IV, p. 55) fins a la seva mort.

⁶ *"Antes de acabarse la jornada de Cazalla se le (a Castelar) dio orden para que se pasase a Sevilla, llegando a esta ciudad dos días después que el Rey, con Don Marcos de Montoto, su primer oficial de guerra. Allí se formó el plan de sus Instrucciones, siendo una de las principales trabajar en París con destreza para separar al cardenal Fleury de su Ministerio, guardándose bien de entregarse a sus ofertas o convenir con él en sus dictámenes. Imbuido de estas ideas marchó a París a primeros de septiembre."* (Antonio Rodríguez Villa, *Patiño i Campillo. Reseña histórico biográfica de estos dos ministros de Felipe V*, Madrid 1882, p. 79)

es creuria lliure per incomplir els compromisos estipulats en el dit tractat. Fleury va escoltar les amenaces amb calma, i va respondre que sabia que Espanya pretenia fer-lo caure del ministeri, però que no ho tenia en compte perquè, en cas d'aconseguir-ho, ell quedaria lliure d'una gran responsabilitat. Castelar tampoc va poder influir en Fleury perquè es comprometés a enviar tropes a Itàlia.¹ Pel novembre Orendain va dir a l'ambaixador holandès, Van des Meer, que l'aliança de Sevilla ja estava trencada, i que Patiño havia afegit que no tornaria els diners dels galions.²

Finalment, el 28 de gener de 1731, Castelar va enviar, a les potències interessades, una declaració segons la qual, el rei d'Espanya es considerava lliure dels compromisos contrets en el tractat de Sevilla.³ El motiu eren les dificultats que els aliats havien posat en l'execució dels acords. Aquesta decisió, proporcionava a l'Imperi l'excusa per tractar amb Anglaterra, a esqueses de França i Espanya. La reina Elisabet contrariada en els seus desitjos d'emparentar Carles amb l'Imperi, i les malfiances de Felip, augmentades, si més no, per la seva malaltia, van esguerrar el pacte de Sevilla, que tantes converses durant tants mesos, havia costat: tot l'any 1730 havia passat en aquestes conjectures.

12. 4. 2. - L'INFANT CARLES, DUC DE TOSCANA I PARMA

Als reis d'Espanya els va complaure saber que França enviava, com a ambaixador extraordinari, Conrad-Alexandre, comte de Rottembourg. L'ambaixador havia estat a Madrid, de l'octubre del 1727 fins l'abril del 1728, com a enviat extraordinari, per signar el conveni d'El Pardo. Es coneixien prou. Els seus superiors no li van donar instruccions detallades per escrit, només li van fer un resum dels punts generals a tractar, i li van entregar tres memòries sobre temes comercials molt concrets. Ara bé, el seu fi primordial havia de ser el de conservar per França l'amistat d'Espanya. Va arribar a Sevilla el 13 de gener del 1731; ses Majestats el van rebre l'endemà dia 14, amb grans

---

¹ "Y volvió desgraciado (Castelar), como su antecesor Spínola, sin haber hecho mella alguna en el cardenal, ni haberle podido reducir a la expedición de Italia." (Antonio Rodríguez Villa, *Patiño i Campillo. Reseña histórico biográfica de estos dos ministros de Felipe V*, Madrid 1882, p. 79, n.p.p. 1)

² "La Paz, avait dit à Van der Meer que l'alliance de Séville était déjà rompue, et qu'enfin Patiño avait déclaré au même ambassadeur qu'il ne délivrerait ps l'argent des galions." (Hulin a Chauvelin, 17-XI-1730, M.A.E., CP Espagne, t. 372, fº 286; Baudrillart, t. IV, p. 58)

³ *Mémoires du Marchal de Villars*, t. IX, p. 402 ; Baudrillart, IV, p. 63

mostres d'amistat.¹ Ell ja sabia que seria considerat, com gaire bé tots els ambaixadors francesos, “*ambassadeur de famille*” o “*de la maison*”.

Però el que no sabia Rottembourg era que pocs dies després de la seva audiència amb els reis, el 28 de gener de 1731, Castelar enviaria, a les potències interessades, una declaració segons la qual, el rei d'Espanya es considerava lliure dels compromisos contrets en el tractat de Sevilla. El motiu eren les dificultats que els aliats havien posat en l'execució dels acords. Aquesta decisió, proporcionava a l'Imperi l'excusa per tractar amb Anglaterra, a esquenes de França i Espanya. La reina Elisabet contrariada en els seus desitjos d'emparentar Carles amb l'Imperi, i les malfiances de Felip, augmentades, si més no, per la seva malaltia, van esguerrar el pacte de Sevilla, que tantes converses durant tants mesos, havia costat, de fet tot l'any 1730 havia passat en aquestes conjectures.

Durant el viatge d'anada cap a Espanya, Rottembourg va estar informat, en tot moment, pel seu superior, el ministre d'afers estrangers Chauvelin; per tant sabia que, en aquell moment, les circumstàncies eren delicades. França, aquell any, estava disposada a fer la guerra a l'Imperi i els seus aliats, però sospitava que els anglesos negociaven, en secret, amb Viena i es preguntaven si potser Espanya no estaria també en aquestes converses. Rottembourg havia de posar als reis d'Espanya del costat de França.

En una ocasió, l'ambaixador advertia a Felip V sobre la possibilitat de que Espanya proporcionés als anglesos un nombre elevat de tropes, a canvi de molts diners, ja que aquests podrien utilitzar-les per combatre a Gibraltar en contra seu. El rei molt impressionat per aquest raonament va dir: «*Je sais répondre, je sais répondre; je ferai voir que je suis le maître de bâtir chez moi.*» Rottembourg va aprofitar el moment per sensibilitzar al rei en favor de França, i Felip, rememorant la història del seu país, va pensar en Lluís XIV, exclamant: «*Ah s'il vivait, l'on ne perdrait pas aujourd'hui l'occasion précieuse d'affaiblir la maison d'Autriche; le traité de Seville suffirait bien.*»² Chauvelin i Rottembourg treballaven per aconseguir posar Espanya del costat de França. Segons Baudrillart va ser en els sentiments d'aquell moment, dels que van néixer els fonaments del que seria, més trad, el “primer pacte de família”, que es concretaria el 1733.³

---

¹ Baudrillart, t. IV, p. 65

² Rottembourg a Chauvelin, 19-I-1731, M.A.E., CP Espagne, t. 377, f^o122, a Baudrillart, t. IV, p. 67-68

³ Baudrillart, IV, p. 69

El ministre francès d'assumptes estrangers, Chauvelin, i el cardenal Fleury, en una conjuntura com aquella en la que es trobaven, estaven molt pendents del que reportava Rottembourg, especialment tot allò que tenia a veure amb la salut de Felip V. En les instruccions que l'ambaixador havia rebut de Versalles, el 12 de novembre del 1730, hi havia un punt que deia: «*Grande attention à la santé du Roi d'Espagne.*»¹

De la verdadera situació de Felip V només n'estaven la corrent aquells països que tenien interessos directes amb Espanya. Però arreu d'Europa, es coneixien alguns detalls sobre les seves rareses. Una gasetta de Brussel·les va publicar, a primers de gener de 1731, un comentari sobre l'estrany regim de vida del rei d'Espanya. Després de llegir-la, ell va dir: «*Pourquoi le gazetier ne fait-il pas aussi mention des heures du lever et du coucher des autres Princes de l'Europe?*»²

Aquell gener, l'estat de Felip V havia empitjorat. Continuava amb la seva inversió horària; anava a dormir a les 8 del matí, i es feia dir missa a les 4 de la tarda, i després dinava al capvespre, quan ja no hi havia llum. El cardenal Borja i la reina, li deien que les quatre de la tarda no eren hores de celebrar missa, que anava contra els cànons i que no s'havien de contravenir. En resposta, el rei retardava els horaris encara més. Elisabet al·legant que no es volia condemnar, oia missa a les sis del matí, ella sola; el rei ho feia a les cinc de la tarda. Per aquest motiu van tenir un dia una forta discussió; el rei no va anar a dormir fins a les 10 del matí, i va voler rebre visites entre la mitja nit i les dues de la matinada; va arribar fins el punt de donar una audiència sense la reina, cosa inaudita que va causar gran rebombori a palau. Finalment va consentir, al menys per un temps, en oir missa abans d'anar a dormir.

A finals de gener de 1731, Rottembourg informava a Chauvelin: «*L'on voit qu'en tout la Reine le (al rei) mène à ses volontés au bout de quelques jours. Il n'y a que cela de principe constant ici; du reste jugement, esprit, mémoire, fermeté, manie, religion, libertinage en discours, faiblesse de toute espèce, finesses italiennes, ingénuité, tout se succède d'un moment à l'autre. Cela est incompréhensible.*»³

---

¹ A. Morel-Fatio et H. Léonardon, *Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France*, XII bis, Espagne, Paris, 1899, p.176

² «*M. de Rottembourg en mandait ce fait le 30 Janvier 1731 (...) Une gazette de Bruxelles, ayant parlé du régime de vie de ce Prince, il dit seulement après l'avoir lue: «Pourquoi le gazetier ne fait-il pas aussi mention des heures du lever et du coucher des autres Princes de l'Europe»* (M.A.E, MD Espagne, t. 164, fº 54)

³ Rottembourg a Chauvelin, 30-I-1731, M.A.E, CP Espagne, t. 377, fº 304, a Baudrillart, t. IV, p. 74

Tal semblava que el rei estava tip de regnar, i no s'ocupava de governar però, per altre banda, no hi havia príncep més gelós de la seva autoritat, ni de fer-la notar; la feia prevaldre, amb la reina i els ministres, a la més mínima ocasió.¹ Segons Rottembourg, quan els ministres li parlaven de negocis davant de la reina, ell dibuixava, i responia amb poques paraules; a vegades no deia res, i a vegades entrava en digressions de les quals no en sabia sortir. Només volia parlar de projectes de guerra, tema sobre el qual li semblava fàcil qualsevol empresa.² Malgrat tot, l'ambaixador era del parer de que en parlar d'assumptes de govern ho feia amb sensatesa.

Escrivia Rottembourg a Versalles, que Felip V tenia una memòria prodigiosa, especialment pels fets de guerra, i quan en parlava s'entretenia molt. En aquesta primera audiència, li havia parlat de Lluís el Gros,³ un dels seus avantpassats més llunyans, el qual, segons ell, no agradava a la reina. Conservava, per a la seva pàtria, França, una "tendresa infinita"; davant seu es podia parlar malament de qualsevol país, però no es podia dir mal dels francesos.⁴

Mentre el rei d'Espanya es trobava en tal estat, el 20 de gener de 1731, havia mort, als 51 anys, Antoni Farnese, duc de Parma i Plasencia, oncle de la reina d'Espanya. En el seu testament, fet unes hores abans del decés, deixava com a hereu dels seus territoris al "ventre prenyat" de la seva esposa Enriqueta d'Este -amb la que s'havia casat el 28 de febrer de 1728- i la regència a un consell, del qual formaven part, ella i els prohoms del ducat.⁵

Els estats del darrer Farnese eren feus de l'Imperi, des del tractat de la Quàdruple Aliança (Londres, 2-VIII-1718) És per aquest motiu que Carles VI va enviar al comte Stampa a Parma, per oferir els seus serveis, a la duquessa vídua, a fi d'ajudar-la a conservar els seus drets, i la tranquil·litat dins els seus territoris.⁶ El 25 de gener van entrar a Parma 2500 cavallers, que es van col·locar a les portes principals de la ciutat, i

---

¹ "Il paraissait las du gouvernement, et se mêler peu des affaires. Cependant, jamais Prince n'avait été plus jaloux de son autorité, et n'avait tant désiré de la faire sentir; il le disait à la Reine et à ses Ministres sur la moindre chose." (M.A.E, MD Espagne, t. 164, fº 54)

² "Pendant que les ministres lui rendaient compte des affaires, en présence de la Reine, il dessinait, répondait en peu de mots, et quelque fois rien, ou il se jetait dans des digressions des quelles on ne pouvait le faire sortir. Malgré ces (écarts) il ne parlait que de projets de guerre, et toute entreprise lui paraissait facile." (M.A.E, MD Espagne, t.164, fº 55)

³ Lluís VI, dit *El Gros* o *El batallador* (Paris, 1-XII-1081/ castell de Béthisy-Saint-Pierre, 1-VIII-1137) un dels primers reis de la dinastia dels Capets de França que va regnar del 1108 al 1137

⁴ "Dans la première audience que M. le Comte de Rottembourg eut, à son second voyage, il lui parla de l'histoire des Rois ses ancêtres les plus éloignés; il disoit: 'La Reine n'aime pas Louis le Gros'. Sa mémoire étoit prodigieuse, surtout sur les faits de guerre dont il parlait s'entretenoit avec plaisir. La tendresse qu'il conservoit pour sa patrie étoit infinie; on pouvoit dire en sa présence, autant qu'on le vouloit du mal des autres nations, mais il ne fallait pas parler désavantageusement des français." (M.A.E., MD Espagne, t.164, fº 53)

⁵ *Mémoires de Monsieur l'abbé de Montgon publiés par lui-même... depuis 1725*, Lausanne, 1753 t. VIII, p. 326

⁶ *Mémoires de Monsieur l'abbé de Montgon publiés par lui-même... depuis 1725*, Lausanne, 1753 t. VIII, p. 326

del castell. També es van enviar cent homes a Plasencia. Les ordres de l'Emperador eren però de no interferir en assumptes civils o polítics, dels quals s'hauria d'encarregar la junta de regència. Després d'aquestes disposicions es va publicar un edicte, pel qual l'Emperador proclamava que prenia possessió dels estats del difunt duc de Parma, en nom de l'Infant don Carles, a menys que la duquesa de Parma donés a llum un príncep mascle, en el qual cas seria ell l'hereu. A Espanya sabien que no era més que un pretext de Viena per fer-se amb els ducats.¹

El recent nomenat Papa, Climent XII, també va voler fer valdre els drets feudals de la Santa Seu sobre el ducat, enviant el seu exercit al territori, mentre el reclamava a Viena per via diplomàtica; però en veure que la seva queixa no era escoltada, va cridar a Parma al nunci Grimaldi, trencant així les relacions amb Viena.

Els reis d'Espanya havien estat informats del presumpte embaràs de la duquesa Enriqueta. Rottembourg escrivia el 16 de març que, aquell dia, els reis d'Espanya havien rebut una carta de la mare de la reina,² en la que explicava que la princesa vídua de Parma, no estava embarassada, i que tot el que allí havia passat, des de la mort d'Antoni Farnese, no era més que una comèdia. Ses majestats van riure molt amb aquesta notícia; però, mentre feien comentaris obscurs, enmig de la broma, de cop i volta, el rei va recordar a la reina que havien de fer les pregaries del matí. L'ambaixador es va aixecar per marxar, i el rei li ho va impedir tres vegades; la reina va començar a dir les oracions, però el rei li feia canviar el llibre, i ella no trobava allò que el rei li demanava; Elisabet recitava una ratlla i ell li feia canviar el missal pel breviari. Ella deia a l'ambaixador: «*Voyez quelle patience il faut avoir.*» El rei es va estar parlant de les diferències entre els costums religiosos, de França i d'Espanya, fins ales tres del matí.³

Pel març de 1731, es van multiplicar les intrigues a la cort de Sevilla. En els cercles més propers es deia que el rei obligava a la reina a dur una vida estranya, per esgotar-la, i aconseguir que consentís en deixar-lo abdicar. No la deixava dormir més de tres hores seguides. Una nit que feia molt fred, així que la reina, molt cansada, es va adormir al seu llit, el rei va obrir una gran finestra que donava a un carreró; al cap d'una estona, la reina es va despertar congelada, queixant-se de que a l'habitació no hi havia llar de foc,

---

¹ *Mémoires de Monsieur l'abbé de Montgon publiés par lui-même... depuis 1725*, Lausanne, 1753 t. VIII, p. 327

² Dorotea Sofia de Neoburg (1670/1748), es va casar el 1690 amb Eduard Farnese amb el que va tenir dos fills Alexandre i Elisabet. En morir Eduard, el 1693, Dorotea es va casar amb el germà d'aquest Francesc Farnese, amb el que no tenir més fills. Alexandre va morir als 2 anys, un mes abans que el seu pare, per la qual cosa, si el tercer germà, que quedava en vida, Antonio Farnese, moria sense descendència masculina, els ducats passaven a mans dels fills mascles d'Elisabet.

³ Rottembourg a Chauvelin, 16-III-1731, M.A.E., CP Espagne, t. 375, fº 154

a la qual cosa el rei va ordenar que es deixes la meitat de la finestra tancada, per la reina, i l'altre meitat oberta per ell.¹ També per mortificar-la feia quedar malament als seus altres fills, i alabant Ferran, del qual la reina estava gelosa.²

Felip V recelava de tothom, i també d'Orendain; pretenia llegir tot el que passava per les mans d'aquest, perquè deia que li donava resums que deien el contrari de l'original. L'ambaixador anglès Keene, per l'abril del 1731, reportava als seus superiors: «*His Catholic Majesty seems to be trying experiments to live without sleep.*»³

Pel que feia a la política tot era també un desori. Ni els reis, ni els ministres, deien la veritat als ambaixadors, especialment al francès a Rottembourg, al qual li amagaven, el que aleshores, sabien del cert, això era l'existència de les negociacions entre Anglaterra i l'Imperi, dient que eren invencions dels francesos; ell se'n queixava al seu superior Chauvelin, el qual li responia: «*...une des premières maximes en matière d'affaires est de ne jamais perdre patience, mais en vérité il est aussi des situations presque insoutenables. Telle est la nôtre avec l'Espagne, et par là avec toute l'Europe...*»⁴

Una nit de finals d'abril, Rottembourg, des de darrera d'una porta, va escoltar com els reis s'escriassaven, perquè Elisabet no el volia rebre, i Felip la volia convèncer de que ho fes. El van fer esperar, tan sols per dir-li al cap d'unes hores que tornès l'endemà.⁵ Aquesta mena de baralles entre els reis, sovint es convertien en escenes violentes; "Ets una desgraciada...!" li va dir un dia, amb un to de veu tan elevat que es va sentir per totes les habitacions properes, "...una miserable, que jo no hauria d'admetre ni al meu palau, ni al meu seguici. No contenta d'haver arruïnat el meu regne, vols atacar el meu honor, la meva gloria, i la meva reputació. Fins quan ha de continuar això?" El rei es va enfurismar fins el punt de colpejar la reina, i fer-li demanar perdó de genolls.⁶ Les disputes més fortes acostumaven a ser per causa de l'abdicació; però en aquesta ocasió el motiu era que la reina havia demanat que despatxessin al duc del Arco, per haver tractat a Patiño de bergant i deshonest. Que hauria dit el rei, si hagués sabut que la reina i Patiño decidien moltes qüestions importants sense tan sols mencionar-li!⁷

---

¹ Rottembourg a Chauvelin, 21-III-1731, M.A.E., CP Espagne, t. 379, fº 154

² M.A.E., CP Espagne, t. 164, fº 55, a Baudrillart, t. IV, p. 85

³ Keene to Waldegrave, Seville, 6 April 1731, British Library, Add. MS 43, 413, f.217 a Lynch, *Bourbon Spain*, p. 72

⁴ Chauvelin a Rottembourg, 21-III-1731, M.A.E., CP Espagne, t. 378, fº60

⁵ Rottembourg a Chauvelin, 15 i 25-IV-1731, M.A.E., CP Espagne, t. 338, fº 129, a Baudrillart, IV, p. 90

⁶ *On savait que ce prince avoit toujours de nouvelles disputes avec la Reine; on croioit qu'elles avoient pour objet l'abdication: On recherchoit les projets qui avoient été formes dans les derniers années de la vie de Charles Second, que l'on supposoit avoir voulu donner l'administration de son Royaume à la Reine, et avoir formé des plans en conséquence.* M.A.E., MD, Espagne, t. 164, fº 59

⁷ Rottembourg a Pequet, 15-II-1731, M.A.E., CP Espagne, t. 497, fº 108

Rottembourg deia que Elisabet era d'una falsedat sorprenent; que deia les mentides més grosses davant del rei, el qual no feia més que aclucar els ulls. Quan pel juny, el príncep d'Astúries va patir alguns episodis de febre; així que es va restablir, mentre la reina expressava la seva alegria, el rei va fer l'ullet al príncep, en senyal de que el que ella deia era fals. De tothom era sabut que Elisabet sentia poca estima per Ferran.

Segons Baudrillart, va ser l'ambaixador francès, Rottembourg, qui va convèncer als reis d'Espanya de que respecte als ducats dels Farnese, el més convenient seria seguir en la direcció que imposava l'Imperi: calia que l'Infant Carles els acceptés en qualitat de feus de l'Imperi, per comptar amb el seu recolzament. Així dons el comte Daun, governador austríac del Milanesat, va ordenar l'ocupació del territori, en nom de Carles Borbó Farnese. El consell de regència de Parma va protestar davant aquesta acció, alhora que encarregava a un grup de metges i llevadores, que certifiuessin l'embaràs de la princesa vídua, del qual tothom dubtava. Aquest reconeixement ginecològic es va fer el 29 de maig, i es va certificar que estava encinta i a prop de parir.¹ Però no era cert.

El 6 de juny, Keene i Patiño signaven una declaració que restablía, en favor dels anglesos, les clàusules del tractat de Sevilla anul·lades el 28 de gener de 1731 per Castelar, a condició de deixar passar sis mil soldats espanyols als ducats de Parma i Plasencia.² Quan l'endemà Rottembourg va anar a palau per parlar amb el rei, aquest feia 48 hores que ni dormia, ni s'havia canviat de roba.³

Pel juliol de 1731, Felip V tornava a estar molt malament. Chauvelin recomanava a Rottembourg quedar-se a Madrid tant quant li fos possible, en previsió del que li pogués passar, ja que el seu estat, una vegada més, feia témer el pitjor. El rei tenia la boca oberta constantment, i la llengua penjant. Tenia les cames molt inflades, i només s'estava al llit una hora i quart al dia. Els seus vestits queien a trossos, tant era així que hi havia qui pensava que havia fet vot de pobresa. Els seus únics plaers eren el breviarí, i anar a missa -quan el pobre capellà es trobava prou bé per dir-la, després d'esperar en dejú fins a les sis de la tarda. Però anava a missa, i llegia el breviarí maquinalment,

---

¹ *"En Parma pasaba por cierto el preñado de la Duquesa Henriquetta viuda; por la misma razón pretendía el Consejo de Regencia, que nada se innovase hasta que el éxito demostrase si la sucesión era masculina o no; pero como no faltaban sujetos que lo dudaban, se hicieron venir cinco comadres de varios países, para registrar a Su Alteza, lo que se executó el día 29 de Mayo, con la acostumbradas formalidades, en presencia de los Médicos de la Corte, del Doctor Forti de Módena, y del Cirujano Cusardi. Las mujeres de común acuerdo testificaron con juramento, que su Alteza Serenísima estaba en cinta, y muy próxima al parto."* (José del Campo Raso, *Memorias políticas i militares para servir de continuación...*t. III, p. 20)

² Baudrillat, t. IV, p. 95

³ Baudrillat, t. IV, p. 96

sense cap devoció. El cirurgià, l'ambaixador i tota la ciutat començaven a creure que el final del rei era pròxim.¹

Mentre que els francesos no aconseguien res a Sevilla, el 23 d'agost de 1731 l'almirall anglès Charles Wager arribava a Cadis,² amb una flota de setze vaixells de guerra, enviada per endegar els acords internacionals. Wager va remuntar el riu, de Cadis fins Sevilla, per visitar la cort, en la qual es va instal·lar del 15 al 20 d'aquell mes. El rei el va rebre l'almirall, i els seus oficials, però la reina no va aconseguir que es rentés, ni que es canviés de roba per la trobada. Ell va al·legar que: «...*jamais les anglais ne lui feraient faire chose à quoi il répugnerait.*» Felip V els va donar audiència en una habitació, on les finestres estaven cobertes per estores, i on només entrava la llum del dia per l'obertura de la porta. L'almirall va fer una llarga arenga en anglès, Felip va respondre quatre paraules entre dents, i la reina no va obrir boca; ella, en sortir de l'audiència, va fer veure que es trobava malament.³

Finalment l'emperador Carles VI es va avenir a deixar entrar les tropes espanyoles en els seus territoris, i permetre que l'Infant Carles s'establís al ducat de Parma, conforme al que s'havia estipulat en els darrers tractats. El 22 de juliol, l'Emperador s'havia compromès a no oposar-se a l'entrada pacífica de sis mil homes de l'exercit espanyol als ducats de Parma, Plasència i Toscana a fi d'assegurar els drets de l'Infant Carles sobre aquests territoris, tal com estava estipulat en el tractat de Londres de 1718. Anglaterra i els Estats generals de les Set Províncies Unides garantien aquest acord. A canvi el rei d'Espanya renovava i confirmava el tractat de la Quàdruple Aliança, i el de Viena del 7 de juny de 1725.

El 17 d'octubre un decret del consell àulic posava l'Infant Carles sota la tutela del Gran duc de Toscana i de la duquessa Dorotea Sofia de Parma.⁴ Així doncs, el 20 d'octubre del 1731, Carles Borbó Farnese, el més gran dels fills de Felip i Elisabet, que aleshores tenia 15 anys, es va acomiadar de la seva família, per sempre més, per anar a Itàlia, a prendre possessió dels ducats de Parma i Plasència i Toscana, com Carlo I.

---

¹ Rottembourg a Chauvelin, 4 i 13-VII-1731, M.A.E, MD Espagne, t. 164

² José del Campo Raso, *Memorias políticas y militares para servir de continuación a los comentarios del M. de San Felipe*, Madrid, 1792, t. III, p. 214

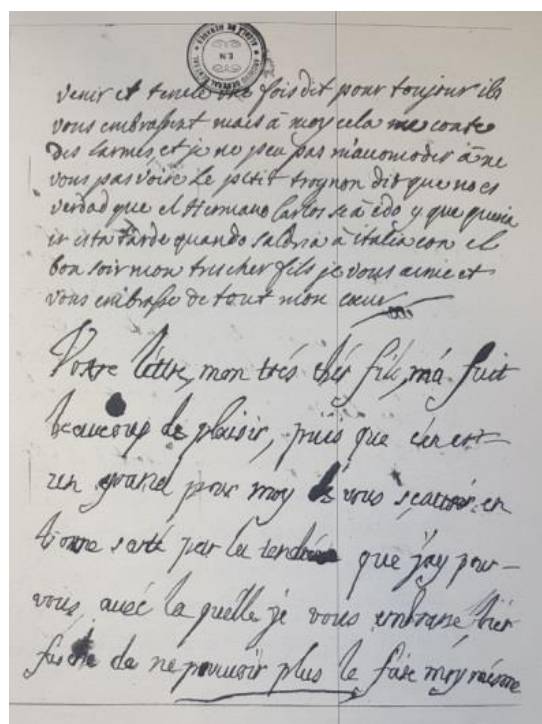
³ Baudrillart, t. IV, p. 110

⁴ Baudrillart, t. IV, p. 111

Felip i Elisabet van quedar molt tristos; van escriure al seu fill gaire bé a diari. Aquestes cartes dels seus pares, es troben a l'*Archivo Histórico Nacional* de Madrid.¹ Van ser escrites del 2 d'octubre al 19 de desembre de 1731, això és durant el trajecte, per terra, de Sevilla fins a Antibes, des d'on Carles havia d'embarcar fins a Livorno, i després continuar fins a Florència, on seria hoste, al palau Pitti, del seu tutor, el Gran duc de Toscana Joan Gastó de Mèdici.

CARLES DUC DE PARMA I PLASENCIA
GIOVANNI MARIA DELLE PIANE "IL MULINARETTO", 1732

CARTA D'ELISABET I FELIP V A CARLES
(SEVILLA, 23, OCTUBRE 1731)

Gaire bé totes les cartes dels reis d'Espanya al seu fill, les encapçala Elisabet, i parlen de com l'enyora, de temes domèstics, i d'anècdotes familiars: «...Je ne m'accoutume point à votre absence...» «... il n'est pas encore cinq heures, et nous n'avons pas encore soupé...» «...je ne serai point tranquille que je ne vous sache à Livorne, et sur terre, parce que vous savez ma peur de la mer...» «...Il y a eu "besamains" pour la Princesse, et aujourd'hui il y aura celui de Papa, et je serai fort "guapa", mais je trouve toujours votre place vide...» «...Il n'y a "casi" point de jours, que les larmes ne me viennent aux yeux, quand je vois vos frères et que je vous trouve de moins...»

¹ A.H.N., Estado, 2732, exp, 61 a 109

Votre lettre, mon très cher fils, m'a fait
beaucoup de plaisir, mais que c'en est
un grand pour moy de vous sçavoir en
bonne sorte par la tendresse que j'ay pour
vous, avec la quelle je vous embrasse, hier
fusé de ne pouvoir plus le faire moy-même

MOSTRA DE L'ESCRITURA DE FELIP V, EN UNA CARTA AL SEU FILL CARLES (OCTUBRE DEL 1731)

à l'acte fait entre nous, mais si ^{à ces conditions} ~~il y a quelque chose~~
de l'ancien ~~des~~ ^{et du nouveau} ~~est~~ ^{est}
~~qu'on~~ ~~le~~ ~~fait~~ ~~par~~ ~~ce~~ ~~que~~ ~~peut~~ ~~être~~
populaire ^{propre} ~~à~~ ~~la~~ ~~raison~~
~~avec~~ ~~deux~~ ~~la~~ ~~convention~~ ~~présente~~ ~~on~~ ~~peut~~
en remettre la demande à une ^{autre} ~~convention~~ ~~plus~~
favorable, puisqu'il

MOSTRA DE L'ESCRITURA DE FELIP V, EN UNA CARTA DEL (1741)

Comparar l'escriptura d'ambdues cartes. La primera és de l'època de la que parlem, 1731, i la de sota és de deu anys més tard, 1741, però la grafia és visiblement millor.

Els afegitons de Felip, en general després del paràgraf d'Elisabet, són de contingut més insubstancial i simple: «*J'ai appris avec beaucoup de plaisir, mon très cher fils, que vous continuez votre voyage heureusement...*» «*Votre lettre mon très cher fils m'a fait beaucoup de plaisir...*» «*Votre lettre m'a fait le plaisir ordinaire mon très cher fils, et j'espère que vous aurez continué votre voyage par terre heureusement...*»

De tots els símptomes que presentava Felip V, els darrers mesos del 1731, que hem exposat en els anteriors paràgrafs, cap pot suggerir que Felip V hagués patit, el 1731, un quadre d'accident vascular transitori (AIT) Però la descripció física del rei, que fa l'ambaixador francès, per la mateixa època (menjava molt; tenia les cames, les mans, i la cara inflades; estava fa dempeus dia i nit, etc.) explica una imatge de retenció hídrica (edemes generalitzats) que entre altres possibilitats, bé podria ser d'origen cardiocirculatori. De ser així contribuiria a reforçar la hipòtesi de l'informe grafològic, que indica que Felip V pogués haver patit un episodi, o varis, d'accident vascular transitori (AIT) el qual, en cas d'haver succeït, no hauria deixat més signes que els que es poden apreciar en la seva escriptura, i potser algun altre, que s'hauria barrejat i/o confós amb els propis de catatonia, del seu trastorn bipolar.

L'accident vascular transitori (AIT) (CIE 10-G45.9), és "un episodi breu de disfunció neurològica causat per una isquèmia cerebral focal, o retiniana, amb símptomes clínics que habitualment duren menys d'una hora, i sense signes d'infart agut." ¹ Els AIT acostumen a durar de uns minuts fins a 1 o 2 hores; amb un màxim acceptat de 24h. Sovint són recidivants, i poden presentar varies crisis correlatives, diàries o bé mes espaciades, i, en un elevat tant per cent, es repeteixen, en forma d'ictus, al cap de pocs mesos o anys.

Creiem necessari recalcar, per la relació que hi ha en aquests casos entre causa i efecte, que és molt improbable que Felip V hagués pres, alguna vegada, algun tipus d'estupefaent. En els cas d'haver-li estat administrada alguna droga, de segur que ho mencionarien les fonts franceses, que mai amaguen res. Pel que fa a la "teriaquia", com ja hem mencionat, era una substància que contenia opi, però en quantitats tan insignificants que no es poden tenir en compte.

Cap a finals d'any Felip V no millorava, el seu estat de decaïment persistia. Encara portava els vestits que, un any abans, ja eren parracs. Les calces, descosides de dalt a

---

¹ Albers GW et al.; 2002 consensos sobre definició d'AIT

baix, o queien al primer moviment, o bé deixaven veure nua la cuixa, o més amunt. Al principi un *valet de chambre* de confiança li adreçava les pelleringues, però ja tothom n'estava cansat. El rei tenia el costum de demanar un pedaç de seda, als ajudes de cambra de la reina, per tapar ell mateix els forats, però també s'havia cansat de fer-ho.¹

D'altra banda, en previsió de que la salut del rei pogués tenir un desenllaç fatal, el govern francès havia enviat a Rottembourg un ple poder, per poder signar, arribat el cas, un pacte comú entre Ferran, i el rei de França, a fi de cap dels dos pogués contraure cap compromís, si no era de comú acord.²

També pel gener de 1732, es van ocupar de formar un govern al voltant del príncep d'Astúries disposat a fer-se càrrec del país, si Felip moria. L'ambaixador del rei de França va estar al corrent de tot.³

12. 4. 3. – LA CONQUESTA D'ORÀ

Havíem deixat Felip V molt trist, per la marxa del seu fill Carles cap Itàlia, per anar a prendre possessió dels ducats de Toscana, Parma i Plasencia. A Sevilla es palpava la malentesa entre francesos i espanyols; Fleury i Chauvelin estaven descontents de Castelar, aleshores ambaixador d'Espanya a França, però molt més del seu germà Patiño, que era qui feia i desfeia a Espanya, en un moment en que arribar fins al rei era impossible, perquè estava tot el dia tancat a les seves habitacions. Durant els primers mesos de 1732, Rottembourg, malgrat tot continuava enviant constantment notícies explicant tota mena de detalls de la vida i el comportament privat de Felip V.⁴

Des que havia arribat a Espanya, pel gener d'aquell mateix any, Rottembourg enviava cartes als seus superiors amb tota mena de detalls sobre la salut de Felip V, tal com li havien encarregat. El contingut, de les cartes de Rottembourg, no va passar desapercbut als ministres espanyols. L'ambaixador d'Espanya a França, Baltasar

---

¹ Baudrillart, t. IV, p.125

² Rottembourg a Chauvelin, 7-XII-1731, M.A.E., CP Espagne, t. 391, fº 46

³ Rottembourg a Chauvelin, 7-XII-1731, M.A.E., CP Espagne, t. 391, fº 46

⁴ "La santé de ce pauvre prince ne s'améliorait pas. Le comte de Rottembourg remplissait ses lettres personnelles au premier commis Pecquet des détails les plus curieux et les plus attristants sur les manies de sa Majesté." (Baudrillart, t. IV, p. 124)

Patiño, comte de Castelar, va rebre ordre de queixar-se al govern francès, des d'on van respondre que tampoc l'ambaixador espanyol, tenia cap consideració en parlar de tot el que veia la cort de França.¹

L'ambaixador, el 18 de gener, deia que havia assistit a la missa del rei, celebrada a la una del migdia. Sa Majestat havia sortit de la seva habitació amb els ulls abaixats, la boca oberta, i els braços penjant, com un home sense sentits ni sentiments. Tots els càrrecs de la seva casa li havien besat la mà, com a mostra de respecte i alegria per l'arribada de l'Infant Carles a Liorna. Ell no havia parlat a ningú; havia sentit dir missa amb la mateixa actitud beneïta. La reina l'havia hagut d'empènyer per que es posés de genolls per la consagració i la benedicció. En acabar la cerimònia havia tornat cap al seu apartament, amb el posat d'algú completament sense sentits, sense mirar ningú, ni dir paraula; Rottemburg l'havia acompanyat. Però així que es va tancar la porta darrera d'ell, Felip va canviar d'actitud, i semblava estar molt alegre.

Tothom sabia que sovintejaven les baralles, entre els reis, i que la causa més freqüent d'aquestes era l'abdicació. Per si un cas, es buscaven els projectes d'abdicació que s'havien elaborat els darrers anys de vida de Carles II, el qual havia volgut, amb motiu de la seva malaltia, deixar el govern a la seva esposa.²

El 30 de gener del 1732, Felip V s'havia estat 13 hores al llit, en canvi, l'endemà, el 31, només set minuts. Durant aquell mes, a Andalusia, en contra del que allí era habitual, havia fet tan fred que fins les fonts s'havien glaçat. Un dia, el rei va anar a dormir a les vuit del vespre, i dues hores després va ordenar que li obrissin totes les finestres i portes de la seva habitació i de les sales dels voltants. A les 10 de la nit va preguntar si tots els oficials havien arribat, a la qual cosa li van respondre que sí; va fer entrar, ara un, ara l'altre, sense dir-los res. Es va llevar a les dues de la matnada i va anar al jardí, mirant a tort i a dret si les finestres estaven obertes, com ell havia manat. En passar per la *toilette* de la reina es va adonar de que hi havia una mena d'estora vegetal -que a

---

¹ Cartes de Castelar a La Paz, 1732, A.H.N., Estado 4165

² "M. de Rottembourg mandoit qu'il avoit assisté à la messe du Roi, qui s'étoit dite à une heure, que ce Prince était sorti de sa chambre, les yeux baissés, la bouche ouverte, et tendant les mains comme un homme absolument privé de sens et de sentiments. Tous les principaux officiers de sa maison lui avoient baissé la main à l'occasion du débarquement de l'Infant Don Carlos; il n'avoit parlé à aucun; il avoit entendu la messe dans le même (gout). La Reine avoit été obligé de le tirer, pour le faire mettre à genoux, au lever de Dieu et à la bénédiction. Comme un homme absolument insensible il étoit ensuite rentré dans son appartement, sans regarder personne, ni dire un mot. M. de Rottembourg l'y avoit suivi ; la porte avoit été à peine fermé, que ce Prince avoit pris un visage absolument différent, paraissant d'une gayeté infinie. On savoit que ce-prince qu'il avoit toujours de nouvelles disputes avec la Reine; on croioit qu'elles avoient pour objet l'abdicacion: On recherchoit les projets qui avoient été formes dans les derniers années de la vie de Charles Second, que l'on supposoit avoir voulu donner l'administration de son Royaume à la Reine, et avoir formé des plans en conséquence." (M.A.E., MD Espagne, t. 164)

Espanya s'acostuma a posar sobre els vidres de les finestres- la va fer treure; també va fer treure un banc de fusta on s'acostumava a asseure la dama d'honor de la reina, mentre esperava el seu servei. S'havien retirat tots els brasers de les habitacions; malgrat el fred que feia, no hi havia foc enlloc. Ningú podia comprendre perquè el rei d'Espanya, que havia estat una persona tan fàcil de servir, s'havia tornat tan exigent.¹

Un altre dia d'aquell mes de gener, va sortir al jardí sense cobrir-se el cap mentre plovia molt; va anar, com tenia per costum fins al toll, va tirar l'ham, i en el temps d'un Parenostre el va retirar, i va tornar a la seva cambra. En total, havia estat tres quarts d'hora en anar i tornar. Va portar la roba mullada de pluja fins que a migdia va anar al llit, durant mitja hora. Després va escoltar dir missa i va seure a taula. En adonar-se de la que la seva gossa estava en zel, la va fer posar sobre la taula on ell menjava, i allí mateix la va fer cobrir, la qual cosa li va donar peu per fer, en presència de més de 30 persones, tota mena de dissertacions, molt enteses però poc adequades. A les vuit del vespre va anar al llit i no es va llevar fins l'endemà a migdia.

Un altra vegada, en tres nits consecutives, va dormir 16 hores la primera, vuit la segona, i cap la tercera. Continuava vestint-se amb la roba vella, la qual, a vegades la reina li arreglava amb agulles, per anar a missa. La sang freda que demostrava en aquestes ocasions era inconcebible.²

Pel maig de 1732 els horaris del rei eren més desendreçats que mai. Ja gaire bé no dormia; passejava per la seva cambra cinc o sis hores sense seure, la qual cosa feia

---

¹ "Le 30 Janvier de 1732 ce Prince fut 13 heures au lit, et le 31 n'y resta que sept minutes. Il avait fait, pendant ce mois, un froid fort grand en Andalousie; les fontaines, contre l'ordinaire, étaient gelées. Le Roi d'Espagne, en se couchant un jour à huit heures du soir, ordonna d'entrer dans sa chambre deux heures après, et de laisser ouvertes toutes les fenêtres, non seulement dans sa chambre, mais des antichambres, et toutes les portes. À dix heures on entra, il demanda si tous les officiers étaient arrivés, on lui dit que oui; de quart en quart d'heure il faisoit entrer tantôt l'un, tantôt l'autre, sans leur rien dire. Il ne se leva qu'à deux heures après minuit; alors il alla dans le jardin, regardant partout si les fenêtres étaient ouvertes; en passant dans le cabinet de toilette de la Reine, il vit qu'on y avait mis une espèce de natte, qu'on met en Espagne sur les carreaux, il la fit ôter. Il en fit de même d'un banc de bois, sur lequel s'asseyait ordinairement la dame d'honneur, en attendant l'heure du service. Tous les brasiers étaient bannis* des appartements, et malgré le froid, excessif pour le pays, il n'y avoit du feu nulle part. On ne pouvoit comprendre comment le Roi d'Espagne, qui avait été si doux et si facile à servir, était passé à une pareille dureté." (M.A.E., MD Espagne, t. 164)

² "Une autre fois dans le même mois, ce Prince descendit dans le jardin sans chapeau, ni bonnet, par une pluie affreuse; il jeta l'hameçon dans la pièce d'eau et, après l'espace d'un Pater, il le retira, et retourna dans son appartement. Il mit trois quarts d'heure à aller et revenir; ses habits, tous mouillés, restèrent sur lui jusqu'à midy, qu'il se mit au lit, pendant une demie heure; ensuite il entendit la messe, et se mit à table. Ayant remarqué que sa chienne étoit en chaleur, il la fit apporter sur la table, où elle fut couverte, ce qui donna lieu à ce Prince de faire des dissertations très savantes, mais peu modestes, en présence de plus de 30 personnes. A huit heures du soir il se coucha, et ne se leva que le lendemain à midy. D'autres fois, (de trois nuits) le Roi d'Espagne dormoit pendant 16 heures de la première, huit de la seconde, et point du tout dans la troisième. Ses habits étoient en pièces, et surtout sa culotte, décousue depuis la ceinture jusqu'en bas; elle lui servoit très peu quand il arrivoit quelque dérangement, soit qu'il s'assit, soit que sa culotte tombât, on lui voioit la cuise nue, et quelque fois au-delà. Dans les commencements, un valet de chambre de confiance racommodoit cette culotte; il s'en étoit lassé. Le Roy d'Espagne avoit fait de même avec de la (soie) qu'il demandoit aux caméristes. Quelque fois, quand il sortoit pour aller à la messe, la Reine attachoit avec des épingles les lambeaux de cette culotte, et il la laissoit faire. Le sang-froid qu'il marquait alors ne pouvoit se concevoir." (M.A.E., MD Espagne, t. 164)

que se li inflessin molt les cames. Es temia el que podria passar quan la calor fos més forta. Continuava vestit amb parracs. En una audiència en la que s'havia mostrat molt content, la reina va haver d'estar pendent de tapar-li les vergonyes amb el seu vano.¹

Mentre Felip V continuava en tal estat, la flota espanyola que havia acompanyat l'Infant Carles a Liorna, de tornada a Espanya s'estava reorganitzant. Ningú sabia encara que el seu destí seria el Nord d'Àfrica.² Segons José del Campo Raso, continuador de les memòries de San Felipe, Ripperdà, després de fugir de la presó de Segovia, el 1728, i passar uns anys a Holanda, havia viatjat al nord d'Àfrica. Allí havia convençut al beï d'Orà,³ de que Espanya es preparava per atacar les seves costes: «...le había aconsejado despachase de improviso un cuerpo considerable de tropas a Ceuta,⁴ haciéndole ver, con diversas razones, la facilidad con que se haría dueño de esta plaza, en la qual pretendía Ripperda muchos adherentes.»⁵ Segons aquest autor en arribar aquests rumors a la cort espanyola, es va apropiar que la flota encara no estava desmantellada, i es van començar a fer preparatius per tornar a salpar: «...tuvo orden de proveerse de todo lo necesario para un viaje de quatro meses, sin poder penetrar a que parte se dirigía.»⁶

Una vegada més, els ambaixadors estrangers a Sevilla es preguntaven el perquè dels preparatius de la flota. Poc després, la república de Gènova va quedar astorada en veure aparèixer, al port de la ciutat, sis vaixells de guerra espanyols, el comandat dels quals va demanar dos milions de pesos, que Espanya tenia dipositats en el Banc de Sant Jordi d'aquella ciutat. Els diners estaven destinats a ajudar l'Infant Carles a prendre possessió dels seus ducats. El govern genovès va accedir a deixar retirar els cabals, però a Carles només se li va entregar mig milió; la resta van anar a parar a la reconquesta d'Orà,⁷ que era el motiu dels preparatius de la flota espanyola.⁸

---

¹ «Au mois de Mai 1732 les heures du Roi d'Espagne étoient plus dérangées que jamais, il ne dormoit presque plus, il se promenoit cinq ou six heures dans sa chambre, sans s'asseoir, ce qui lui faisoit enfler et enflammer considérablement les jambes, et l'on craignoit beaucoup les chaleurs...» l'extrait d'une lettre de M. de Rottembourg, du 27 Juin 1732, par laquelle il mandaît que le Roi d'Espagne avoit été d'une très grande gayeté, dans une audience qu'il lui avoit donné; la culotte de ce Prince en avoit fait le sujet et le soin de la Reine à cacher avec son éventail ce que cette culotte laissait voir et qui aurait dû être caché. (Extrait d'une lettre de M. de Rottembourg, du 27 Juin 1732, M.A.E, MD Espagne, t. 164)

² «No se tuvo a bien, en la corte de Sevilla, el comunicar a nadie que estaba, la expresada flota, destinada contra Orán, dependiendo del secreto el feliz éxito de la empresa...» (José del Campo Raso, *Memorias políticas i militares para servir de Continuación...* t. III, p. 239)

³ «Llamabase este Bey Mustafá (algunos dicen Hacén) tenía ochenta años, y era el mismo que había tomado a los españoles la plaza de Orán en el año 1708. Llamabanle los cristianos "bigotillos", porque tenía grandes bigotes. (José del Campo Raso, *Memorias políticas i militares para servir de Continuación...* t. III, p. 239)

⁴ Ceuta, a la costa marroquina és, des del tractat de Lisboa de 1668, una plaça autònoma sota la sobirania espanyola.

⁵ José del Campo Raso, *Memorias políticas i militares para servir de Continuación...* t. III, p. 226

⁶ José del Campo Raso, *Memorias políticas i militares para servir de Continuación...* t. III, p. 225

⁷ Orà, regència d'Algèria, havia estat sota domini espanyol fins l'any 1708, en que va quedar annexionada a l'imperi Otomà.

⁸ José del Campo Raso, *Memorias políticas i militares para servir de Continuación...* t. III, p. 228

Campo Raso assenyala Ripperda com el causant, per venjança, del conflicte bèl·lic d'Orà,¹ Coxe diu que es va invocar al deure dels cristians, contra els infidels, per aconseguir amb la guerra, que el rei sortís de la seva "apatia". L'autor anglès, probablement a partir de la correspondència de l'ambaixador britànic Keene, resumeix l'assumpte amb aquestes paraules: «*The regular avocations of business proving ineffectual, another expedient were employed to stimulate his apathy. Advantage was taken of a vow which he had made to recover Oran from the moors, and an appeal was made to his conscience to fulfil the sacred obligation. The bustle of war was now, as before, successful after other means had failed.*»²

Mentre l'esquadra espanyola esperava el moment oportú per fer-se a la mar, els delegats d'Anglaterra i Espanya, començaven, el 30 d'abril de 1732, a la "Lonja de Sevilla", les converses, per arribar als acords pendents, del tractat de Sevilla (9-IX-1729) que havia quedat interromput per la prohibició de Castelar (28-I-1731) Els principals punts a tractar eren el "asiento de negros" -del qual no s'havien fet comptes des de la seva creació el 1713- i el "navio de permiso". Poc després aquestes sessions es van interrompre, no només per la dificultat de l'entesa, sinó també per causa de la tornada de la cort espanyola a Madrid, com veurem més endavant.³ Fins el 1739, en que va començar una nova guerra angloespanyola, ambdós països no en van tornar a parlar.

El 15 de juny va salpar d'Alacant, rumb a la costa algeriana, l'esquadra comandada per Montemar, amb Villarias al capdavant de l'exèrcit de terra. Els primers dies de juliol van recuperar Orà i Mazalquivir, places que el 1708 havien quedat en mans de l'imperi otomà. Malgrat que per l'Octubre del 1732, i durant el 1733, els àrabs van ocasionar algunes escaramusses, per aquesta part de la costa mediterrània d'Àfrica, després de l'acció naval a Algèria, Espanya va administrar Orà fins el 1792. Dies més tard, l'esquadra espanyola es va desplaçar cap al Marroc per defensar Ceuta. A finals de juliol, el governador de Ceuta va fer presoner un parent de Ripperda, Jacobo Vandenbos, i el va enviar a Sevilla on, en ser interrogat, va testificar que Ripperda estava involucrat en l'acció sobre Ceuta. Ripperda va ser declarat traïdor.⁴

---

¹ "...abandonado y reducido únicamente (puede decirse) al trato familiar de los queridos y fieles compañeros de su fuga, no tardó en formar proyectos de venganza, que le sugirió la altivez de su genio." (José del Campo Raso, *Memorias políticas i militares para servir de Continuación...* t. III, p. 225)

² Coxe, t. III, p.250

³ "Del dinero que se extraxo del banco de Génova hizo enviar Felipe V al Infante Don Carlos medio millón y lo restante se despachó a Alicante, donde debían reunirse las naves y tropas para esta misteriosa expedición." (José del Campo Raso, *Memorias políticas i militares para servir de Continuación...* t. III, p. 229)

⁴ José del Campo Raso, *Memorias políticas i militares para servir de Continuación...*t. III, p. 241

Pel que te a veure amb les freqüents idees fixes dels malalts depressius, voldríem mencionar que Felip V, al llarg de la seva vida, va seguir, gairebé sempre, amb obediència incondicional, les recomanacions del seu avi. Creiem interessant recordar que, en les instruccions de Lluís XIV a Felip V, del 3 de desembre de 1700, el rei de França feia referència a Ceuta: «*Quand vous aurez assuré la succession d'Espagne par des enfants, visitez vos royaumes, allez à Naples et en Sicile, passez à Milan, venez en Flandre; ce sera une occasion de nous revoir. En attendant visitez la Catalogne, l'Aragon et autres lieux; voyez ce qu'il y aura à faire pour Ceuta.*»¹ Però en saber en quines condicions es trobava el rei d'Espanya, des de bastant temps abans d'aquests fets, dubtem si les ordres per aquesta acció bèl·lica les va donar ell, o bé van ser cosa de Patiño.

A més de ser fidel a les recomanacions del seu avi, Felip V també ho va ser als seus records. Volem al·ludir als treballs literaris del rei d'Espanya, quan era infant, que ja hem mencionat en el capítol 3 d'aquesta tesi, dedicat a Felip V quan encara era duc d'Anjou. En un exercici de redacció escolar, titulat “*Don Quichote de la Mancha, tomo V o*”,² el jove Felip, d'aleshores 9 anys, feia morir l'heroi, Alonso Quijano, a Orà, no sabem per quines fantasies infantils, les quals potser van quedar en la seva memòria.

A finals d'agost de 1732, es va agreujar la simptomatologia del rei. Es va enllitar, estava molt trist i no parlava, només movia els llavis sense articular paraules, o amb el dit mig dins la boca. A la seva cambra no hi podia entrar ni la reina, ni els ministres. Va fer deixar els seus vestits al costat del llit, per no perdre'ls de vista.³ Com tantes altres vegades ja havia fet, no es deixava rentar, ni afaitar, ni tallar els cabells, ni les ungles; el seu aspecte era horrible. Durant mesos no es va deixar canviar els llençols. Va anar empitjorant i, pel que diu Baudrillart, va canviar sensiblement el seu caràcter: «*...puis survinrent les manies les plus singulières, parfois les plus contraires au caractère de ce pauvre Prince.*»⁴ No sabem a que es refereix Baudrillart en fer aquesta apreciació.

Rotembourg s va assabentar de que el 30 de setembre la reina va fer signar un decret al rei en el qual es nomenava un consell de govern format pel príncep d'Astúries, Orendain, Patiño, el *Presidente de Castilla*, els ducs de Granada, i Giovenazzo, i el

---

¹ ANNEXES

² *El Quijote, tomo V*; Felipe V;² Edición José Fradejas Lebrero; Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto de Estudios Madrileños, Madrid, 2005.

³ “*Au mois d'août la mélancolie reprit à ce Prince; il était dans son lit sans proférer une seule parole; il ne voulait pas que personne entrât dans sa chambre, pas même la Reine, et ses ministres. Il avait fait apporter auprès de son lit, son habit et sa culotte, pour les avoir toujours en vue.*” (M.A.E, MD Espagne, t.164)

⁴ Baudrillart, t, IV, p. 150

comte de Montemar.¹ Per signar aquest document se li va haver d'aguantar la mà, de tant feble com la tenia i tant com li tremolava. L'ambaixador francès estava convençut de que, abans de morir el rei, es formarien dos partits: el del príncep d'Astúries, i el de la reina Elisabet; ja que Ferran, de salut delicada, no tenia fills, i Elisabet, en canvi, tenia tres fills mascles.

Del 3 al 17 d'octubre es va negar a parlar: «...*une mélancolie profonde du Roi d'Espagne qui ne proférait pas une seule parole.*» Només deia algunes paraules a la seva esposa, i al seu fill gran. Es deia que aquesta "mania" de no parlar era perquè es creia mort, i també perquè es sentia culpable de governar, després de la majoria d'edat del príncep d'Astúries. El rei pensava que la manera més adequada de no regnar, era no parlar. Feia més de quinze dies que no deia ni una paraula als seus ministres, perquè ningú pensés que ell estava d'acord amb la manera en que governaven. Malgrat el seu silenci, de tant en tant, feia uns crits que se sentien des de totes les cambres veïnes. Els ministres tenien el cor entristit per causa de l'estat del rei, i a vegades ploraven per ell.² Un dia, el rei va decidir que Briere, un dels *valets de chambre*, seria el seu únic confident, a part de la reina. Li feia confidències sobre temes de gran importància, que després el criat repetia a Rottembourg. Per aquells dies, al rei només l'interessava parlar de la pròxima unió amb França, d'allò que les dues corones podrien fer d'important pel casal de Borbó, i de la il·lusió que li faria poder ajudar a França a recuperar el que havia perdut per culpa seva.³

Mentrestant, l'Infant Carles prenia possessió del ducat de Parma, el 12 d'octubre de 1732, i del de Plasencia el 22 del mateix mes. Però l'emperador Carles VI, que en principi havia estat d'acord, va al·legar que l'acta d'investidura no havia estat presentada de forma convenient, per la qual cosa va considerar que s'havien infringit les lleis de l'Imperi i, pel novembre de 1732, va fer abolir el jurament del 24 de juny, mitjançant un decret del consell àulic.⁴

A Felip V se li van amagar aquestes notícies perquè, a mitjans de novembre: «*La taciturnité du Roi d'Espagne continuait toujours. Ce prince entroit souvent en fureur; on l'entendoit crier mais sans articulation. Vers la fin de novembre un jour, il ne voulut point dîner; il renversa tous les plats qu'on lui présenta, et mit sa serviette dans sa bouche; il resta pendant trois heures entières dans cette situation.*»

---

¹ Baudrillart, t, IV, p. 150; *Mémoires du Marchal de Villars*, t. IX, p. 425

² Baudrillart, t, IV, p. 150

³ Baudrillart, t, IV, p. 150

⁴ José del Campo Raso, *Memorias políticas i militares para servir de Continuación...*t. III, p. 251; Baudrillart, t, IV, p. 146

Potser també li van amagar la mort, el 31 d'octubre de 1732, de Victor Amadeu II, duc de Savoia i rei de Sardenya, l'abdicació del qual, pel setembre de 1730, ja havia causat una forta impressió a Felip V. Tampoc li devien haver explicat que Victor Amadeu havia intentat revocar la seva pròpia acta d'abdicació, i el seu fill Carles Emmanuel, per aquest motiu, l'havia "confinat" a Rivoli fins poc abans de morir, quan li va permetre anar a Moncalieri. Aquests no eren temes per distreure Felip V, sinó que més aviat podrien produir-li un gran trasbals.

El juny anterior, com ja hem mencionat, l'ambaixador Rottembourg havia informat, als seus superiors, que els reis d'Espanya tenien serioses intencions de fer la guerra a l'Emperador, però que sabien que França no els secundaria. Elisabet i Felip es queixaven de que no s'executaven les disposicions de Tractat de Sevilla, i també del rebuig de l'emperador a les propostes matrimonials que se li havien ofert.¹ Per l'octubre Rottembourg enviava informes a França sobre el tractat de guerra contra l'Emperador, amb els quals Patiño estava conforme. Però d'on sortien aquests projectes de guerra? Eren cosa de Patiño? Ni el rei ni la reina estaven en condicions de decidir res. De fet, Patiño no va poder ni proposar-ho, perquè el rei feia molt que estava tancat en la seva cambra i no veia ningú, només a la reina.²

Villars, que aleshores era a Versalles, i assistia a tots els consells de govern, escriu en les seves memòries que els despatxos de l'ambaixador Rottenbourg feien pensar que el rei d'Espanya podia tornar a abdicar. La reina i el príncep d'Astúries no sabien que fer, ja que, altres vegades, estant en una situació semblant, el rei s'havia recuperat.³ A mitjans de novembre, d'un dia per l'altre, Felip V, va dir que volia despatxar amb els ministres. Uns dies després va voler donar audiència al comte de Rottembourg, però el va rebre en un estat lamentable: les cames i els peus nusos, i la barba llarga i bruta.⁴

El 20 de desembre del 1732, el rei va ciclar: «*Le 20 décembre ce Prince s'habilla, mais sans se faire raser ni mettre de perruque. Le lendemain on lui fit la barbe, et il s'habilla entièrement de neuf.*⁵ *La Reine d'Espagne, sachant que M. de Rottembourg étoit dans l'appartement, dit à ce Prince qu'elle vouloit qu'il commençât par voir la personne qui lui*

---

¹ *Mémoires du Marchal de Villars*, t. IX. p.417

² «*Patigno l'a trouvé tel que l'Espagne pouvoit le désirer, mais une légère indisposition du Roi d'Espagne n'a pas permis une réponse précise. Ce Prince depuis quelque temps ne peut se résoudre à quitter le lit; il est fort échauffé, et le séjour dans son lit n'est pas propre à faire cesser cette indisposition.*» (*Mémoires de Villars...*, p.425

³ *Mémoires du Marchal de Villars*, t. IX. p.425

⁴ Cartes de Rottembourg a Chauvelin, d'agost a desembre de 1732, M.A.E., CP Espagne, t. 390,395, 396, i *Mémoires de Villars*, t. IX, p. 366, 368, 369, 372, 376

⁵ Orendain a Castelar, 26-XII-1732, A.H.N. Estado, 4165

était la plus fidèlement attaché, que c'était l'ambassadeur de France. "Allez vite, répondit le Roy, cela me fera plaisir." La Reine ouvrit alors les deux battants et appela M. de Rottembourg; les larmes vinrent aux yeux de ce Prince. On mandoit aussitôt tous les Infants, et les infantes, que lui baissèrent la main. M. de Rottembourg sortit parce que la Reine lui dit que la joie qu'elle ressentait de cet événement était si grande que, de quelques jours, elle ne pourrait entendre parler d'affaires. On ordonna trois jours de fête, et de quitter le deuil pendant ce temps-là. La Reine et toute la famille prirent, en action de grâces, l'habit de saint François, pour le porter pendant trois mois.»¹

Però les cartes posteriors de l'ambaixador no permetien tant d'optimisme. Rottembourg deia que cada vegada que Patiño havia d'anar a treballar amb la reina, el rei feia tancar les portes. Li havia agafat una tírria obsessiva a Patiño, i no el volia ni veure. Un altre dia, el rei va voler pegar a la reina. El duc del Arco i Valouse, van voler intervenir per evitar-ho, i van anar per terra. Una vegada Briere va preguntar al rei si es que pensava deixar tots els assumptes d'estat en mans d'Orendain, donat que mai volia veure a Patiño; sa Majestat va respondre que Orendain era un estúpid, i que faria cridar cada dia a Rottembourg, per despatxar amb ell.²

Els darrers dies de desembre del 1732, els reis es van barallar, una vegada més, per causa de Patiño. La reina, tal com acostumava des de feia un temps, va portar al rei els documents per signar; ell canviava de rúbrica a cada fulla, la qual cosa feia dubtar que aquestes fossin autògrafes del rei. Per aquest motiu es va saber que el rei no s'ocupava del govern, perquè no estava en condicions. En una ocasió, el duc del Arco i Valouse van acabar, com escriu l'ambaixador: "fent-se curar", suposem que vol dir que van ser colpejats pel rei, o per la reina.³

Tot el que acabem de mencionar, sobre el comportament de Felip V, durant l'any 1732, en la continuació de l'obra del marquès de San Felipe es resumeix en aquest paràgraf: *«Más de un año había que el Rey Católico se mantenía encerrado en su palacio del alcázar de Sevilla, haciendo de la noche día, y día de la noche, pareciendo haber*

---

¹ M.A.E, MD Espagne, t.164, fº63

² "Briere demanda au Roi s'il vouloit travailler avec M. de La Paz, puisqu'il était résolu à ne plus voir M. Patinho : "C'est une bête que La Paz -dit le Roy- quoique bonhomme; mais je ferai venir tous les jours l'ambassadeur de France, qui est vrai et incapable de me tromper." (Rottembourg a Chauvelin, 30-XII-1732, M.A.E, CP Espagne, t. 396, fº436)

³ "Dans les derniers jours de décembre il y eut une scène très vive, au sujet de M. de Patinho, que le Roy d'Espagne ne vouloit plus voir. C'étoit la Reine qui portoit les expéditions à parapher; le Roy changeait tous les jours de paraphe, qu'il ne mettoit jamais au même endroit; ces variations faisoient douter de la vérité des paraphes, et occasionnoient les bruits qui couraient que le Roi ne se mêloit plus de rien. Le jour de cette scène, M. le Duc de l'Arco, et M. de Valouze, accoururent le premier, gouteux et peu ferme sur ses jambes; le second fut traité de manière à se faire "panser" (c'est sans doute une expression adoucie pour faire entendre qu'il fut bien battu par le Roi ou par la Reine d'Espagne.)" (M.A.E, MD Espagne, t.164)

abandonado totalmente las cosas del mundo; pues a excepción de un corto número de sus familiares, y del embajador de Francia, era inaccesible a los demás. Vivía este gran príncipe en este retiro con el mayor desaliño, entregado a la virtud que siempre profesó con no vulgar ejemplar. La Reina, que le acompañaba, era quien despachaba todos los negocios, cuya cuenta le daba don José Patiño, entonces primero y único ministro; el infatigable celo de este grande hombre por todo lo que concernía a los intereses de Sus Majestades Católicas, juntamente con ciertas representaciones lisonjeras, hicieron tanta impresión en el ánimo del Rey, que, finalmente, este Príncipe se determinó a salir de aquel letargo en que le tenía su desapego, sacrificando el género de vida que había abrazado y gozaba con tanta dulzura, para restablecer el alivio que su ausencia había en algún modo desterrado de la capital del reino.»¹

12. 4. 4. - LA GUERRA DE SUCCESSIÓ DE POLÒNIA

Sabem, per la correspondència diplomàtica francesa de finals de gener de 1733, que: *«La tête du Roy d'Espagne était dans un état déplorable, malgré les saignés du pied qu'on lui avoit faites et le peu d'air qu'il prenoit, qui l'avoient un peu rafraichi. Il avoit les yeux fixes au ciel de son lit; et la bouche ouverte sans parler à qui que ce fut; et tenant continuellement sa tête dans ses deux mains.»²*

Físicament Sa Majestat també estava molt malament; a vegades es desmaiava. El 14 de gener, convençut de que la seva mort era imminent, es va confessar amb al pare Clarke.³ Durant tot el mes, va tenir forts mals de cap i febre; amb grans esforços van aconseguir que es deixés afaitar, però no es va deixar arreglar la barba.⁴

De tant en tant, advertia a Brière, el seu ajuda de cambra preferit, que calia que acomiadés als “quatre evangelistes”; així anomenava el rei a les persones en qui la reina tenien la màxima confiança: Patiño, el pamesà marquès de Scotty, l'arquebisbe Amida, i la *camériste* Pellegrine, els quals, no gosaven ni apropar-se a la cambra del rei per no

---

¹ José del Campo Raso, *Memorias políticas i militares para servir de Continuación...*t. IV, p. 32

² M.A.E., MD Espagne, t. 164, fº 64; Baudrillart t. IV, p. 151

³ “*Même physiquement il paraissait fort mal; il lui arrivait de s'évanouir; le 14 croyant sa fin imminente, il se confessa au père Clarke.*” (Baudrillart, t. IV. p. 151)

⁴ “*Il eut pendant tout ce mois la fièvre, et des grands maux de tête; on obtint de lui, avec beaucoup de peine, de se la faire raser, mais point la barbe.*” (M.A.E., MD Espagne, t. 164, fº 65)

enfadar-lo. Un parell de vegades que els havia vist de lluny, s'havia posat furiós.¹ Per evitar que parlés amb Patiño, al qual havia agafat una tírria obsessiva, retenia la reina al seu costat permanentment, de manera que ella només podia escapar mentre ell dormia.² Una vegada, el rei va escoltar que un dels seus *valets de chambre* lloava les qualitats de Patiño; de moment no va dir res, però unes hores més tard va prohibir que aquell home fes mai més el seu llit. La reina no va poder aconseguir que li permetés fer el seu escomès.³

Un informe escrit per Tercier,⁴ sobre l'Espanya de finals de gener del 1733 deia: «*La situation du Roi d'Espagne causoit dans les affaires un dérangement infini. Ce Prince, par maladie, caprice, ou haine, pour son ministre, étoit quelque fois trois mois entiers sans le voir. Rien ne se faisait, et l'on ne savoit avec qui traiter. La Nation espagnole étoit partagée. Les uns désiroient l'alliance avec la France, comme le seul remède à ses maux...*»⁵

Elisabet es va veure obligada a advertir al seu marit, que era un trasbals, pel govern de la monarquia, que els assumptes d'estat no es ressolguessin, i quedessin amuntegats; per la qual cosa ella i el príncep d'Astúries podien despatxar junts. El rei va respondre: «*Non*». La reina va continuar dient que podrien treballar al costat del seu llit, perquè ell pogués escoltar allò que tractaven. Mentre Felip es negava a la proposta, li va semblar que la reina volia cridar a Patiño, i es va posar furiós, gesticulant però sense dir paraula. De sobte, el dia 29, sense que ningú li hagués demanat, es va fer afaitar i va ordenar que li estrenyessin els vestits, i que li prepararessin tot el necessari per arreglar-se, però no es va llevar del llit.⁶

La primera setmana de febrer va semblar que Felip estava millor, malgrat que continuava sense parlar a ningú més que al seu *valet de chambre*, i només de tant en

---

¹ «*Quelque fois il disait à Brière son valet de chambre favori qu'il fallait qu'il se défit absolument des quatre évangélistes de la Reine; il appelait ainsi: M. Patiño, le marquis de Scotty, l'archevêque d'Amida et la camériste Pellegrina. Ces quatre personnes n'osaient plus se présenter dans sa chambre. Ayant aperçu deux fois, en deux jours différents, la camériste, il s'était mis dans des fureurs inconcevables.*» (M.A.E., MD Espagne, t. 164, fº 65; Baudrillart, t. IV, p151)

² «*Pour empêcher la Reine de parler à M. Patiño, il la retenait toujours dans sa chambre; cette princesse ne pouvait s'échapper un moment que lorsqu'il dormait.*» (M.A.E., MD Espagne, t. 164, fº 65)

³ «*Un de ses valets de chambre français, nommé La Courbe, ayant loué es talents de Mr. Patiño, le Roi ne dit rien, mais quelques heures après il lui défendit de faire dorénavant son lit; et la Reine ne put as parvenir à luy faire rendre ses fonctions.*» (M.A.E., MD Espagne, t. 164, fº 66)

⁴ Jean Pierre Tercier (Paris 1704/*Ibidem.*, 1767) va prendre part activa en l'elecció d'Estanislaw Leszczyński com a rei de Polònia, i quan van haver de fugir del país, pel juny del 1734, el van fer presoner. Repatriat el 1736, va ser empleat per Fleury en el *cabinet noir* de correus, departament especial, on es desxifrava la correspondència interceptada que interessava al govern. (J.-F. Warlin, *L'Éminence grise de Louis XV: Un conseiller de l'ombre au siècle des lumières*, L'Harmattan, Paris, 2014)

⁵ *Second Mémoire sur l'Espagne* par Mr. Tercier, 27-I-1733, M.A.E., MD Espagne, t. 336, fº 265

⁶ «*Le 29 Janvier, le Roi d'Espagne sans être sollicité par personne se fit raser; ordonnait de rétrécir son habit, de préparer tout ce qui était nécessaire pour s'habiller, et ne s'éleva point.*» (M.A.E., MD Espagne, t. 164, fº 65)

tant. Per distreure's, tenia sobre la taula estampes dels reis, i plànols dels palaus reials i de diferents llocs. Quan no s'entretenia amb aquests llibres, *feia creus amb fusta fina de marqueteria*.¹ El seu silenci era absolut. Va prohibir als seus *oficiers de garde* rebre ordres de la reina, però quan aquests s'apropaven al seu llit, per rebre les seves, preguntant-li el que havien de fer, es quedava mirant-los fixament sense dir res, de manera que s'havien d'inventar les disposicions ells mateixos.²

Aquells dies Felip V menjava i dormia bé, però la melancolia augmentava. La reina no podia aconseguir que Felip s'ocupés dels assumptes de govern;³ i feia el que podia perquè admetés tractar amb Patiño, a fi de poder tirar endavant la feina. Malgrat el seu obstinat silenci, parlava amb la reina, encara que només fos per barallar-se, especialment per causa de Patiño; quan més li demanava la reina que treballés amb el secretari d'estat, el rei més el rebutjava.⁴ A l'habitació del rei hi dormien, cada dia, tres metges; probablement perquè ell volia, però també per justificar que estava molt malament, i evitar a Patiño el descrèdit de que no el volgués veure. Era difícil saber exactament que passava dins la cambra del rei, perquè, els més propers, només deien allò que se'ls ordenava.⁵ Es deia que Elisabet utilitzava aliments afrodisíacs, per augmentar el desig sexual del seu marit, i, d'aquesta manera, poder fer-li xantatge a canvi de treballar amb Patiño; però que aquest mètode, que es deia que havia tingut èxit en el passat, aleshores ja no donava resultats.⁶

El primer de febrer de 1733, va morir August II de Polònia, que era també Gran duc de Lituània, i elector de Saxònia. Aquesta monarquia era de les poques d'Europa que no eren hereditàries, sinó elegida pel *Sejm* o parlament. La notícia va arribar a França el 10

---

¹ *"Ce prince se portait mieux, mais continuait à ne parler à personne que son valet de chambre, encore par intervalles. Il avait sur sa table, pour s'amuser, les estampes du Sacre du Roi, des plans des maisons royales et des différentes places. Dans le temps où il ne s'occupait pas de ces livres, il faisait des croix de bois de rapport."* (M.A.E., MD Espagne, t. 164, f° 65)

'Bois de rapport' és una fusta de làmina fina, de diferents colors, que s'utilitza en marqueteria.

² *"Le silence de ce prince était si Obstiné, qu'ayant défendu, par la jalousie qu'il avait de son autorité, aux officiers de garde, de recevoir l'ordre de la Reine, on les introduisait auprès du lit du Roi, à qui ils demandaient, inutilement le mot. Il les regardait fixement, les yeux ouverts, et ils convenaient entre eux de l'ordre, et du mot."* (M.A.E., MD Espagne, t. 164, f° 65)

³ M.A.E., MD Espagne, t. 164, f° 65

⁴ *"Du reste il dormait et mangeait bien, mais sa mélancolie redoublait. La Reine faisait, inutilement, tous les efforts possibles pour faire admettre M. Patiño. Les disputes sur cet article étaient fréquentes. Le Roi d'Espagne rompaît donc, avec la Reine, son silence, c'est ce que M. de Rottembourg ne dit point."* (M.A.E., MD Espagne, t. 164, f° 66)

⁵ *"On continuait à retenir les médecins dans l'appartement du Roi, afin de faire croire que sa santé était affectée; mais, dans le fond, ce n'était que pour couvrir le discrédit de M. Patiño. Ce ministre était le principal sujet des querelles entre le Roi et La Reine, à la volonté de qui il résistait avec plus de fermeté qu'auparavant. Il était difficile de savoir ce qui se passait dans l'intérieur parce que ceux qui approchaient ce prince ne disaient que ce qu'on voulait."* (M.A.E., MD Espagne, t. 164, f° 66)

⁶ *"Cette Princesse, pour engager le Roi à reprendre le travail avec Mr. Patiño avait, dit-on, donné à ce Prince des aliments confortatifs, et propres à lui faire renaitre des désirs pour elle. Son bout était de ne rien accorder jusqu'à ce que Mr. Patiño eut recommencé à travailler. Mais ce moyen, qui avait produit son effet quatre ans auparavant, avait manqué, et les remèdes n'avaient rien opéré."* (M.A.E., MD Espagne, t. 164, f° 669)

de febrer, i, de seguida, Lluís XV va reivindicar el tron d'aquest país pel seu sogre, Estanislau Leszczyński, alhora que l'Emperador recolzava, l'hereu de Saxònia, Frederic August II, fill el difunt rei. Aquest decés havia de trasbalsar el dèbil ordre que sostenia Europa.¹

Felip V va començar a millorar, així que es va assabentar de la mort del rei de Polònia. Com diu Coxe: «*Philip started at once from sluggish indolence to extreme activity.*»² No es pot definir millor el que vol dir "ciclar". No és veritat, és, com diu algun autor, que d'un salt s'aixequés del llit completament restablert. No sabem quan de temps va trigar en ciclar aquesta vegada, però pel març Felip es llevava i es vestia cada dia. Sovint es passejava per un cabinet, proper a la seva cambra, en el qual havien posat una taula amb els despatxos més urgents, amb la intenció de que, per curiositat, hi fes una ullada, i així comencés a treballar. Quan se'n va adonar, va deixar escapar un riure burleta, sense dir paraula.³

L'ambaixador francès Rottembourg deia al seu ministre d'afers estrangers, Chauvelin, que, el dia 9 de març de 1733, un correu havia sortit de Sevilla, en secret, cap a Polònia, amb plens poders per negociar l'elecció de l'Infant Felip al tron d'aquell país. El rei d'Espanya advertia que, si els semblava que Felip era massa jove (tenia 12 anys), havia de proposar a Carles que en tenia 17. El negociador portava pocs diners, però tenia permís per prometre'n més.⁴ Mentre Espanya volia fer prevaldre tan agosarades pretensions, Chauvelin demanava al seu ambaixador que obtingués l'adhesió d'Espanya per fer front, conjuntament amb França, a l'Imperi, Rússia, Prússia, i Dinamarca, en la guerra, que la successió de Polònia estava apunt de provocar. Patiño va respondre que així que el rei de França prengués la determinació d'actuar, podria comptar amb Espanya.⁵ No va ser tan fàcil, en primer lloc perquè Patiño volia que els termes del tractats fossin tan clars, que no poguessin donar lloc a cap interpretació; en segon, perquè es tenia la sospita de que França no entraria en guerra, i el tercer i darrer motiu era que, com hem repetit varies vegades, el rei d'Espanya no volia de cap manera despatxar amb Patiño; ni tan sols el volia veure.

---

¹ Rottembourg a Chauvelin, 20-III-1733, M.A.E., CP Espagne, t. 405, fº 62, a Baudrillart, t. IV. p. 171

² Coxe, t. III, p. 258

³ «*Le Roi, qui se lavait et s'habillait tous les jours, se promenait souvent dans un cabinet voisin de sa chambre; on y avait fait mettre une table, sur laquelle étaient mis (?) et les papiers qui demandaient l'expédition la plus importante. On croyait que le Roi les regarderait par curiosité, et qu'on l'engagerait à travailler. Il laissa échapper un rire moqueur, sans dire une seule parole.*» M.A.E., MD Espagne, t.164, fº 66)

⁴ Rottembourg a Chauvelin, 20-III-1733, M.A.E., CP Espagne, t. 404, fº 77

⁵ Rottembourg a Chauvelin, 5-IV-1733, M.A.E., CP Espagne, t. 404, fº 135; Patiño a Castelnau, 5-IV-1733, A.H.N., Estado, 4167

Segons informava Rottembourg, feia tants mesos que Felip V es trobava malament que el govern de l'estat estaven en un caos absolut. Suposem que les poques resolucions que es prenien aquells dies, depenien del acord que Patiño i la reina prenien d'amagat del rei. Els secretaris, impotents, suggerien que la reina i el príncep d'Astúries compartissin el poder; però era d'esperar que Ferran només accediria o a tot, o a res, i que, en vida del seu pare, només obeiria les ordres d'aquest. S'esperava però que el príncep considerés una tercera possibilitat: governar ell, però assistit per la reina.¹ No es va aconseguir dur a terme cap d'aquestes alternatives. Elisabet, malgrat la gelosia que sentia de Ferran, es va veure obligada a demanar la seva intervenció, per fer que Felip recobrés els hàbits de vida.²

En arribar la Pasqua, la tristesa de Felip V havia millorat; dijous Sant va prometre al seu confessor que treballaria, però no va dir amb quin ministre; així que la reina va proposar que fos Patiño, Felip es va posar tan furiós que va tenir febre i vòmits. A mitjans d'abril, a tota hora rodejat de metges i de cirurgians, no parlava amb ningú. Prohibia a la reina sortir a la terrassa, o de la seva habitació, ni per anar al seu "*cabinet de toilette*".³ No volia que la reina parlés amb Patiño, per la qual cosa ella havia de fer els àpats a l'habitació amb el seu marit. Així que Felip s'adormia, ella enviava a buscar al secretari. Es deia que Patiño volia deixar el seu càrrec, per anar d'ambaixador a Roma, i que només esperava a ser cridat.⁴ Mai ho va ser.

Un dia van arribar bones notícies d'Orà, on, des que havia començat la presa de la plaça, l'estiu del 1732, ocasionalment encara hi havia escaramusses. Amb aquest pretext Elisabet va demanar, un vegada més, al rei que treballés amb Patiño; Felip novament es va negar, i furiós va dir que no el veuria mai més en la vida. Elisabet aprofitava

---

¹ Rottembourg a Chauvelin, 20-III-1733, M.A.E, CP Espagne, t. 404, fº 339

² "He soon relapsed into a still more deplorable state than before his departure from Madrid; and thought without the ability to hold the reins of government; he was not sufficiently docile to commit them as before to the queen. Frequently he would neither transact business himself, nor suffer it to be transacted by others; and at one period the queen, notwithstanding her jealousy of the prince of Asturias, was obliged to employ his intervention to recall her husband to the ordinary habits of life." (Coxe, t. III, p. 249)

"It was here, in 1732, that mental instability reappeared, characterized again by religious mania, profound melancholy, prolonged silence, and violent behaviour. His son, the Prince of Asturias, was brought in to persuade him to change his sheets, cut his hair, and take an emetic, but as for public business no one could engage his interests." (Keene to Newcastle, Seville, 17 October 1732 Public Record Office, London SP 94/112 a Lynch, p, 71)

³ "Enfin le Roy d'Espagne sortit de cette profonde mélancolie et fit ses Pâques. Le jeudi Saint il promit son confesseur de travailler mais sans dire avec quel Ministre. La Reine pressa pour que ce fût avec Mr. Patinho, le Roy se mit dans une si grande colère, qu'il en eut la fièvre et le dévoiement. Ce Prince, observé jour et nuit par les médecins et chirurgiens, et par un Gentilhomme de Garde n'avait pas moins la liberté de parler à son valet de chambre. Il ne voulait point permettre que la Reine vit Mr. Patiño; pour cet effet il mangeoit dans la chambre de cette Princesse, mais quand il étoit endormi, elle envoioit sur le champ chercher ce ministre. Le Roy défendit à cette Princesse d'aller à sa terrasse, et de sortir de sa chambre, pas même pour aller dans son cabinet de toilette." (M.A.E., MD Espagne, t.164, fº 67)

⁴ "Ce ministre (Rottembourg) vouloit, disoit-on, l'engager à céder, sur son compte, à quitter ses emplois, pour l'ambassade de Rome, où il espérait être appelé; mais la Reine ne vouloit pas y consentir." (M.A.E, MD Espagne, t. 164, fº 67)

qualsevol ocasió per fer que el rei treballés amb el secretari; el dia de San Felip, quan tots els “*grandes*” van anar a besar la ma al rei, la reina va demanar la mateixa gracia per Patiño, el rei es va negar una vegada més, i aquell dia no va voler dinar amb Elisabet.

CONSIDERACIONS MÈDIQUES

Durant el primer mes del 1729 -en que els reis es van estar a Extremadura, amb motiu del doble casament dels seus fills, amb els prínceps de Portugal- i després, els primers cinc mesos de l'estada a Andalusia sembla que Felip V va estar mol millor respecte a com havia estat el 1728. Si més no, va estar eutímic, perquè cap font ens dona informació de que fos d'altra manera.

Ara bé la resta dels anys, en els que la cort espanyola va estar instal·lada a Andalusia, Felip V va passar per un dels pitjors períodes de la seva malaltia. Des del mes de juny de 1729 fins a primers de maig de 1733, tenim constància de que Felip V va estar en DEPRESSIÓ MAJOR GREU (immers permanentment en un estat de gran tristesa; només volia estar enllitat, en una habitació en penombra; sense voler rentar-se, ni vestir-se, amb els parracs que feia un any no renovava; rebutjava treballar amb els seus ministres, però no permetia que ningú altre ho fes; molt gelós de la seva autoritat, la qual però no feia prevaldre; insomni; res el distreia, ni anar a missa, etc.) AMB CARACTERÍSTIQUES MIXTES o CATATONIA ASSOCIADA (dubtem ja que no coneixem si persistien el atac de violència, ni quand de temps: es posava furiós, pegava a la reina i a tothom que se li acostava) CARACTERÍSTIQUES PSICÒTIQUES CONGRUENTS AMB L'ESTAT D'ÀNIM (sovint creia estar mort) i CICLANT, no sabem amb quina freqüència cap a curts períodes d'HIPOMANIA (de cop i volta s'aixecava del llit, es vestia; sense previ avís va decidir traslladar la cort a Aranjuez, etc.)

Naturalment no podem assegurar que per l'estiu de 1731 Felip V, sofrís un accident vascular transitori (AIT) però en coincidir l'informe grafològic amb un període molt dolent de la malaltia, i en ser tant evident el canvi en la escriptura, fins i tot pels profans en la matèria, pensem que és una possibilitat que no s'ha de descartar.

12. 5. - LA CORT TORNA A CASTELLA

Estant a Sevilla, el dia de San Felip, 11 de maig, la reina va demanar al rei que es deixes besar la ma pels *grandes*; Felip va consentir amb un cop de cap, sense dir res. Només cinc van gaudir d'aquest honor, tampoc els va dir ni una paraula. Elisabet, de genolls davant el seu marit, va demanar aquesta gracia també per Patiño; no hi va haver res a fer; tampoc va accedir a sopar amb ella.¹

De manera inesperada, quatre dies més tard, el 15 de maig del 1733, Felip V va entrar a la cambra de la seva esposa i, amb gran alegria, li va anunciar que marxaven cap a Aranjuez. Tothom va suposar que el bon humor anunciava algun canvi en el govern, però no va passar res, la millora en l'estat d'ànim del rei només va durar dos dies.² L'endemà, a la una de la tarda, enmig d'una gran confusió, i gairebé sense diners, Ses Majestats van marxar de Sevilla.

En aquells moments, calia aprofitar que el rei desitjava tornar a Madrid; la política exterior requeria la màxima atenció, perquè la successió de Polònia estava a punt de fer esclatar la guerra, i que la cort estigués a Sevilla no facilitava el govern d'Espanya, que es trobava gaire bé aturat, des de feia molt. Així ho expressa Campo Raso: «*La muerte del rey Augusto de Polonia, las prácticas de la Francia, los disgustos de España en ver que la corte Imperial difería en satisfacerla, la ocasión propicia que se ofrecía en la guerra que se meditaba contra el Cesar para el recobro de los reinos de Nápoles y Sicilia; en fin, la propensa inclinación del Rey de Cerdeña para abrazar siempre el partido más ventajosos a sus intereses, hicieron juzgar a Sus Magestades Católicas ser preciso, en la presente coyuntura, remover su corte de Sevilla a Madrid, así para estar más a mano en la ocurrencia de los negocios, como para facilitar el despacho de ellos. Más de un año había que el Rey Católico se mantenía encerrado en su palacio del Alcazar de Sevilla, habiendo de la noche el dia, y dia de la noche, pareciendo haber abandonado totalmente las cosas del mundo.*»³

---

¹ «*Le jour de la Saint Philippe la reine obtint du Roy que les Grandes lui baissassent la main; il y consentit par un coup de tête; cinq entrèrent et eurent cet honneur; il ne leur dit pas un mot. La Reine se jeta à genoux, pour demander la même grâce en faveur de M. Patinho; elle ne put l'obtenir, non plus celle de dîner avec le Roy.*» (M.A.E., 18 MD Espage, t.164, fº 68)

² «*Au moment qu'on s'y attendoit le moins, le Roy entra dans la chambre de la Reine et lui annonça, avec beaucoup de gayeté, son départ pour Aranjuez. Cette bonne humeur dura pendant deux jours, après lesquels la mélancolie revint. On supposoit que la bonne humeur annonçoit quelque changement dans le gouvernement.*» (M.A.E., 18 MD Espage, t.164, fº 68)

³ José del Campo Raso, *Continuación a los comentarios del Marqués de San Felipe...*t. IV, p. 31

William Coxe¹ afegeix informació als motius de la marxa de Sevilla. Basant-se en la correspondència diplomàtica anglesa, especialment en els despatxos de la primera ambaixada de Keene,² diu que en assabentar-se de la mort d'August II, Felip V, que des de feia temps era al llit, per causa de la seva "*hypochondriac malady, without attention to business, or regard to his personal comforts,*"³ va reprendre les funcions de govern, va concedir audiència a persones de totes les classes i estaments, i va donar ordres detallades per a la guerra que s'apropava.⁴

L'historiador anglès assenyala que, a Elisabet, que ja no suportava les crisis del seu marit amb l'assossec d'abans, li convenia marxar cap Madrid per tres motius. En primer lloc, perquè, en estar la cort a Sevilla, més a prop de Portugal, al rei d'aquest país, Joan V, li seria més fàcil poder intrigar contra Felip V, a fi de precipitar l'accés al tron d'Espanya del seu gendre, el príncep d'Astúries.⁵ En segon lloc que, des d'allí, seria més fàcil controlar als *grandes*, que feia temps que intrigaven per provocar un canvi de govern.⁶ El tercer i darrer motiu era que, donat que les grans corts d'Europa insinuaven, sense embuts, la necessitat de que Felip V abdiqués, la reina desitjava donar mostres públiques de que el rei havia recobrat la salut.⁷

El bon humor de Felip, que havia provocat la marxa de Sevilla, va durar un parell de dies, després dels quals la melancolia va tornar.⁸ Havia tronat a ciclar.

«Resuelto el viage, quatro o cinco días antes de executarse, se efectuó el 16 de Mayo para el Real Sitio de Aranjuez, a donde llegaron Sus Magestades el 12 del siguiente

---

¹ William Coxe (18-III-1747/8-VI-1828) historiador anglès que dedica al regnat de Felip V, els tres primers volums de l'edició anglesa de la seva obra *Memoirs of the Kings of Spain, of the House of Bourbon...* Del 1700 al 1725 es basa essencialment en l'obra del marquès de San Felipe, i per la resta, això és fins el 1746, en la correspondència diplomàtica anglesa, en especial en la de la primera ambaixada de Keene a Espanya.

² Benjamin Keene (1697/1757) Va ser ambaixador de Sa Majestat Britànica a Madrid dues vegades; la primera, durant el regnat de Felip V, de 1729 a 1739, any en que, per causa de la guerra de l'orella de Jenkins es van trencar les relacions diplomàtiques entre Espanya i la Gran Bretanya, i va haver de marxar a Lisboa, també com a ambaixador (1739 al 1748) La segona ambaixada va ser durant el regnat de Ferran VI, del 1748 al 1757, any de la mort de Keene a Madrid. Els originals dels *Keene dispatches*, es troben a la *British Library* i al *Public Record Office* de Londres.

³ "*It was therefore no sooner communicated to Philip, than he started from his bed, in which he had longer continued, under the influence of his hypochondriac malady, without attention to business, or regard to his personal comforts.*" (Coxe, t. III, p. 257)

⁴ "*He resumed the duties of government, gave general audience to persons of all ranks and descriptions, entered minutely into the transaction of affairs, and ordered immediate preparations for an approaching war.*" (Coxe, t. III, p. 257)

⁵ "*The Queen did not suffer this temporary ebullition of spirit to subside. As the residence of Seville exposed him to the machinations of the king of Portugal, who was naturally anxious to hasten the elevation of his son in law, the Prince of Asturias.*" (Coxe, t. III, p. 257)

⁶ "*the grandes were incessantly caballing for a change of government;*" (Coxe, t. III, p. 257)

⁷ "*the different courts of Europe unequivocally hinted the necessity of a new abdication, she now deemed the residence of Madrid preferable to that of Seville, and was anxious to give a public proof of his returning health.*" (Coxe, t. III, p. 257)

⁸ "*Au moment qu'on s'y attendoit le moins, le Roy entra dans la chambre de la Reine et lui annonça, avec beaucoup de gayeté, son départ pour Aranjuez. Cette bonne humeur dura pendant deux jours, après lesquels la mélancolie revint.*" (M.A.E., MD Espagne, t. 164, fº 68)

mes.»¹ La comitiva reial es va posar en camí el 16 de maig del 1733. Es va fer el viatge camp a través, perquè Felip no volia que, en cap població, se li rendissin honors, com era us i privilegi de totes les viles en travessar-les els reis.² De camí cap a Madrid, des de Bailén; Felip V estava prou animat com per ocupar-se de la feina, i tenir esma d'enviar al seu nebot, el rei de França, una carta autògrafa, en qual li deia que havia donat ordres al seu ambaixador, el marquès de Castelar, per signar un tractat entre ambdós països, el més aviat possible, ja que, en aquella conjuntura, els assumptes d'Europa així ho exigien.³

Durant el viatge, el príncep d'Astúries, que també formava part del seguici, va quedar molt content amb la perspectiva d'una entesa amb França, la qual cosa representava també una reconciliació amb la família. Ferran expressava a Rottembourg la seva joia, i li deia que desitjava felicitar al seu pare per haver pres aquesta decisió que convenia tant a la monarquia com a la família.⁴ Encara no sabia el tracte que el rei li donaria en arribar a destí.⁵

El 12 de juny van arribar al palau d'Aranjuez, on els *grandes* d'Espanya esperaven als reis per donar-los la benvinguda, Felip V no va voler veure a ningú. Va pujar a la seva cambra per una escala secreta, i va fer penjar a les portes de palau una llista amb els noms de les persones que podrien entrar a veure'l. Pretenia traslladar-se, dies després, des d'allí al Buen Retiro, sense travessar Madrid. Per fer aquesta darrera part del viatge, s'havien retingut tots els bagatges i les mules que s'havien llogat a Sevilla; el cost de tot plegat era d'unes trenta dues mil·lions de lliures per dia.⁶

La nit abans de l'arribada, el majordom major, de la casa de la reina, havia donat l'ordre de que Ferran i Bàrbara, en arribar a Madrid, tindrien el servei i les visites restringides; només els ambaixadors de França i Portugal quedaven exclosos. En públic no podrien assistir a missa, ni menjar, ni passejar. Una hora després, el marquès de Santa Cruz,

---

¹ José del Campo Raso, *Continuación a los comentarios del Marqués de San Felipe...*t. IV, p. 32

² "Philippe avoit défendu qu'on lui rendit aucun honneur; contre l'usage de ses prédécesseurs qui accordaient quelque privilège aux villes où ils avoient séjourné, il n'en avoit octroyé aucun à Séville. Il avait déclaré qu'il ne voulait passer par aucune ville, si petite qu'elle pût être; à la hâte, on établissait des ponts sur les rivières, pour passer en pleine campagne." (Rottembourg a Chauvelin, 18-V-1733) M.A.E., CP Espagne, t. 404, fº 359, a Baudrillart, t. IV, p. 170)

³ Felip V a Lluís XIV, 31-V-1733, M.A.E., CP Espagne, t. 404, fº 399, a Baudrillart, t. IV, 170

⁴ "Enfin! Dit-il plus de dix fois au comte de Rottembourg, voilà donc ces infâmes et odieux traités finis et nous ne serons plus liés que dans notre famille. Dieu veuille y donner sa bénédiction! Le roi ne m'en a encore rien dit; quand il m'en parlera, je ne ferai point semblant d'en être informé; je me jetterai à ses genoux pour le remercier d'avoir pris le seul parti qui pût convenir à la monarchie et à sa famille." (Rottembourg a Chauvelin, 10-VI-1733, M.A.E., CP Espagne, t.405, fº 62, a Baudrillart, t. IV, p. 171)

⁵ Rottembourg a Chauvelin, 20-III-1733, M.A.E., CP Espagne, t. 405, fº 62, a Baudrillart, t. IV, p. 171

⁶ Baudrillart, t. IV, p.172

que havia estat qui havia comunicat el manament, va anar a preguntar, per ordre del rei, com havien pres la notícia els prínceps; se li va respondre que com sempre, amb absoluta submissió. L'ordre va ser escrupolosament obeïda pels prínceps d'Astúries. Rottembourg va recordar que feia més d'un any, a Sevilla, li havien dit que Elisabet es volia quedar allí per no ser testimoni de que les mostres d'afecte que els castellans dedicarien a la princesa Bàrbara demostrarien que la preferien a ella.¹ Cert o no, aquest comentari indica que a la cort es deia que la reina estava gelosa de la princesa d'Astúries.

Segons l'ambaixador anglès Keene, aquesta prohibició va ser cosa de la reina, la qual, continuava amb l'actitud que havia pres a Sevilla, de tallar la relació dels prínceps d'Astúries, amb els *grandes* i els ministres estrangers, amb l'excusa de recobrar vells costums d'etiqueta. La majoria d'autors atribueixen l'actitud d'Elisabet, a la por que ella tenia de que els prínceps d'Astúries es fessin massa populars, i que entre els *grandes de España* i alguns ambaixadors favorables, incapacitessin a Felip, i fessin rei a Ferran. La reina també va convèncer al rei d'anar a viure a les afores de la ciutat, amb l'excusa de que l'aire humit de Sevilla no li convenia.² Aquesta mesura pretenia evitar que el comportament de Felip fos evident als ulls de tothom.

Ferran, que havia estat tant content amb les intencions del seu pare, d'apropar-se a França, i unir les dues famílies després de tants anys, no trobava explicació a aquest rebuig. Va quedar molt trist amb aquestes mesures que els marginaven dels reis. Si bé era cert que ell estava descontent amb l'actual govern, i que Portugal, el país de la seva esposa, desitjava que Felip V abdiqués, el príncep estava segur de no haver fet cap moviment imprudent, que justificués aquest allunyament per part del seu pare.³

Quan feia tan sols un mes que havia arribat a Madrid, pel juliol, Felip V va voler anar a San Ildefonso. Així que hi va arribar, va cridar als secretaris i els va anunciar, després d'una absència de quasi cinc anys, que havia decidit governar, i que l'endemà hi hauria

---

¹ Baudrillart, t. IV, p.172

² "By similar arguments ministers, she (la reina Elisabet) induced him (el rei Felip) to break off the familiar intercourse with the prince of Asturias, with the *grandees* and foreign ministers, under the pretence, of reviving the national etiquette; and she persuaded him to remove his residence to the neighbourhood of the capital, because the moist air of Seville was unfavourable to his constitution." (Keene dispatches, citata Coxe, t, III, n.p.p. 258)

³ Rottembourg a Chauvelin, 14-VI-1733, M.A.E, CP Espagne, t. 405, fº 93; Coxe t. III, p. 324

despacho.¹ *Deia* Keene que mai havia vist al rei tan alegre i tan expressiu, semblava haver-se refet.²

Amb la mort d'August II, el primer de febrer d'aquell any, s'havia aguditzat la crisi política de la mancomunitat de les Dues Nacions (Polònia i Lituània) la qual es veia cada vegada més assetjada per les seves potències frontereres: Suècia, Rússia, Prússia, i el Sacre Imperi Romano Germànic. Respecte a la política interior, el país estava cada vegada més polaritzat entre dues faccions de la noblesa: per un costat aquells que recolzaven al rei August II, i per l'altre els partidaris d'Estanislau Leszczyński. A finals d'agost del 1733, Leszczyński, es diu que ajudat per Fleury, es va dirigir d'incògnit, a Varsòvia on, els seus partidaris el van proclamar rei el 12 de setembre. Va durar molt poc el seu regnat, perquè l'endemà els seus adversaris van protestar al *Sjem*, i en ser recolzats per l'exèrcit moscovita, Estanislau va haver de marxar cap a Danzig d'incògnit, tal com havia arribat. El dia 5 de setembre del 1733, Frederic August, elector de Saxònia, fill del difunt d'August II, amb l'ajut de l'Emperador Carles VI, i de la tsarina Anna I, era nomenat rei August III de Polònia.

En la continuació de l'obra del marquès de San Felipe es diu que França estava preparada per l'eventual decés d'August II, ja que ho havia advertit, un temps enrere, el famós cirurgia Mr. Petit,³ expert en hemorràgies i inventor del torniquet, que havia estat cridat pel rei "*para curarle de una enfermedad peligrosa*", sobre la qual no es donen detalls. Així doncs, per si esdevenia el fatal desenllaç, Fleury havia enviat tropes a Flandes, Mosel·la i Alsàcia.⁴ Pel seu costat, Carles VI estava inquiet per la presa d'Orà, per la possible arribada de Carles a Parma, i per si el Senat de Florència pogués donar-li el títol, de Gran Príncep de Toscana, sense haver-li donat ell abans el diploma Imperial. Malgrat tot, l'Emperador comptava amb el recolzament dels britànics, sobre els regnes de Nàpols i Sicília, pel tractat de Viena del 1731, a més, els britànics eren garants de Parma i Plasència, pel Tractat de Sevilla.

La guerra de successió de Polònia va transcórrer en varis fronts dins d'Europa. L'Imperi, Rússia, Prússia, i Dinamarca, per sostenir l'elector Saxònia, fill del difunt rei,

---

¹ "*The moment he arrived, he called for the directors of the Works, and gave them his orders. At the same time, he declared his intention to have a regular despacho the next morning.*" (Mr. Keene to the duke of Newcastle, Segovia, July, 20, 1733, a Coxe, t. III, p. 258)

² "*He has continued to apply to business ever since, so that the government is now upon a regular footing, and as to his health, I never saw him look more cheerful and more free of speech.*" (Keene a Newcastle, Segovia, 20-VII-1733, a Lynch, p. 71)

³ Jean-Louis Petit (1674/1750) Es diu que va ser ell qui, el 1734, va operar a Ferran VI d'una fistula anal.

⁴ José del Campo Raso, *Continuación a los comentarios del Marqués de San Felipe...*t. IV, p. 2

s'enfrontarien a França, Espanya i Sardènia, que recolzaven Estanislau Leszczyński, sogre de Lluís XV. Carles Emmanuel de Savoia, després de mesos d'incertesa, es va alinear al costat de França i Espanya, mitjançant un tractat, signat el 26 de setembre de 1733, d'aliança ofensiva defensiva, mitjançant el qual se li prometia el Milanesat.¹ Els Països Baixos, i Anglaterra es van excloure.

França havia declarat la guerra a l'Imperi, el 10 d'octubre de 1733.² Felip i Elisabet no podien desaproveitar, la gran oportunitat que els oferia aquesta guerra, per recobrar el regne de les Dues Sicílies. Però els recels d'Espanya contra Carles Emmanuel de Savoia, i per pròpia conveniència, com ja hem dit, van fer que gran part de l'exercit es dirigís al sud, per anar a la conquesta de Nàpols. L'Infant Carles es va posar al cap de l'exercit, en rebre del seu pare, el 26 d'octubre, el nomenament de generalíssim de les tropes espanyoles a Itàlia.³ El comte de Montemar, que havia de dur a terme el comandament efectiu de l'exercit, es va dirigir cap a Parma, on va arribar a mitjans de novembre.⁴ Pels mateixos dies arribava també el duc de Berwick enviat per França.

Després de no pocs inconvenients, el 7 de novembre de 1733, Patiño en representació d'Espanya i Rottembourg de França, signaven a El Escorial, un pacte d'aliança i estreta unió, entre els seus països, mitjançant el qual feien front comú contra l'Imperi. Felip V necessitava a França per reconquerir el regne de les Dues Sicílies, que havia passat a l'Imperi pel tractat d'Utrecht, i ho va aconseguir. A Lluís XV li calia que Espanya li fes costat per col·locar al seu sogre, Estanislau Leszczyński, al tron de Polònia, la qual cosa no va ser possible.

Aquest era el primer dels tres pactes que es van signar entre ambdues branques del casal de Borbó durant el segle XVIII, per la qual cosa és conegut com a *Primer Pacto de Familia*.⁵ El segon, com veurem més endavant es va signar a Fontainebleau el 25 d'octubre del 1743, en el context de la guerra de Successió d'Àustria. El tercer, ja durant el regnat de Carles III, es va signar per l'agost del 1761, a Paris, i va tenir a veure amb la darrera fase de la guerra dels 7 anys, en contra de la Gran Bretanya.

---

1 Baudrillart, t. IV, p. 183

2 Baudrillart t. IV, p. 184

3 Baudrillart t. IV, p. 207

4 Baudrillart t. IV, p. 207

5 Alejandro del Cantillo, *Tratados de Paz i de Comercio*, Madrid, 1843; Baudrillart t. IV, p. 199

Carles de Borbó va entrar triomfador a Nàpols el 10 de Maig de 1734. Mentre Marcillac anava a Messina, Montemar va rebre ordres de dirigir-se a Palerm, on el senat va rendir homenatge a l'infant Carles el primer de setembre.¹

CONSIDERACIONS MÈDIQUES

L'ambaixador britànic Benjamin Keene diu que en assabentar-se de la mort d'August II, Felip V, que des de feia temps era al llit, per causa de la seva malaltia hipocondríaca, sense ocupar-se dels assumptes d'estat, ni tenir cura del seu benestar físic (*hypochondriac malady, without attention to business, or regard to his personal comforts*), de cop i volta va reprendre les funcions de govern, va concedir audiència a persones de totes les classes i estaments, i va donar ordres detallades per a la guerra que s'apropava.

Segons aquest mateix ambaixador, mai havia vista al rei d'Espanya de tan bon humor ni tan parlador (*I never saw him look more cheerful and more free of speech.*) També deia que (*Philip started at once from sluggish indolence to extreme activity*) No es pot definir millor el que vol dir "ciclar". Probablement la perspectiva d'una guerra en la qual li convenia prendre part

Malauradament no disposem de prou dades per saber fins quan va durar l'episodi eutímic o d'hipomania que Felip V va sofrir pel juny o juliol de 1733; però aquesta aparent millora no era més que un període, dins el context de la seva malaltia, que tard o d'hora, tornaria a canviar cap a un temps de depressió. De fet, com diu Lynch: «*After 1733 the king's condition was more stable, but his behaviour was never continuously normal and he remained incapable of government.*»²

---

¹ Baudrilart t. IV, p. 207

² Lynch, p. 71

13. - PATIÑO

El canvi d'humor de Felip V, poc després de la mort d'August de Polònia, va fer que de manera sobtada, la cort tornés a Madrid després de més de quatre anys a Andalusia. Però aquest canvi va durar pocs dies; pel que sembla, en arribar a Madrid el 12 de juny, si no abans, ja tornava a estar immers en la depressió. Després, fins al cap d'un any, pel juny del 1734, no tenim més notícies. Es probable que passes aquests mesos enfeinat amb les campanyes d'Itàlia, que dins el context de la guerra de successió de Polònia, van portar al seu fill Carles al tron de les Dues Sicílies.¹

Pel juny del 1734, un tal Mr. Masson de Plissay, enviat francès a Espanya, per resoldre qüestions comercials,² escrivia al ministeri francès dient que la salut del rei d'Espanya no donava esperances d'una llarga vida. El seu rostre estava demacrat i tenia el color de la mort. Només aconseguia posar-se el barret, amb les dues mans tremoloses, després de molta estona. No es distreia amb res. Sempre convençut d'estar malalt, no volia prendre cap remei. La seva darrera mania consistia en no voler beure líquid. Malgrat que podia anar de la seva cambra a la capella, travessant un corredor on ningú entrava, es feia dir missa a la seva habitació, per que ningú el veiés, ni tan sols els oficials de palau. Era una persona físicament acabada, que no podia arribar gaire lluny. No feia cap exercici; només pensava en els seus mals. Tenia els ulls apagats. No tenia ni forces per seure en una cadira amb rodes, que li havien preparat per desplaçar-se, i, quan consentia en seure-hi, la reina no aconseguia que li digués cap on preferia anar, li era igual a dreta o a esquerra.³

Durant el 1734 els exercits imperials van ser derrotats, en la majoria de batalles, tant a nord, a la Llombardia, com al Rin, la Lorena, i a Parma, com al sud als regnes de Nàpols i Sicília. Després de més de dos anys de lluites, França va iniciar converses preliminars

---

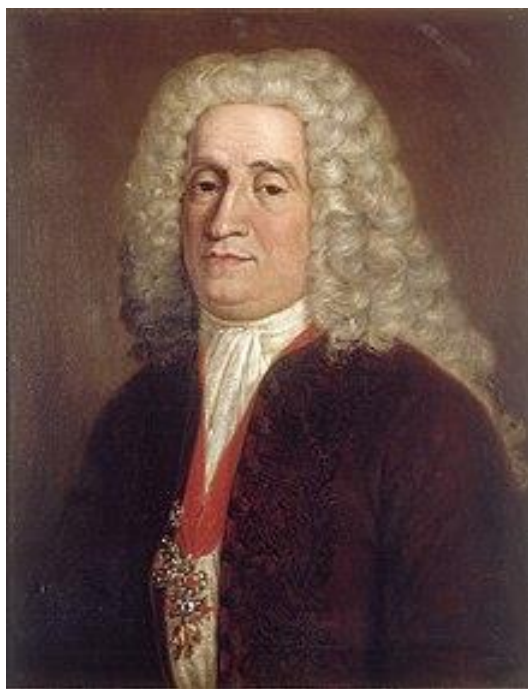
¹ El fill més gran de Felip V i Elisabet Farnese, va ser rei de Nàpols (15-V-1734) amb el nom de Carles VII, i rei Carles III de Sicília (3-VII-1735) però mai va utilitzar el numeral després del nom, per marcar una discontinuïtat amb els seus predecessors, els quals no havien regnat de manera presencial, sinó des de un tron estranger.

² A. Morel-Fatio et H. Léonardon, *Recueil des instructions ...* XII bis, Espagne, p. 177

³ "...M. de Plissay, envoyé en Espagne, pour des affaires de commerce, mandoit que la santé du roi d'Espagne ne promettoit pas une longue vie. Il avoit le visage décharné, et la couleur d'un mort. Deux mains jointes, ensemble, pouvoient, à peine, mettre son chapeau sur sa tête, avec beaucoup de temps, et de tremblement. Il n'avoit autre dissipation toujours prévenu qu'il étoit malade, il ne vouloit presque aucun remède. La dernière manie qu'il avoit eue étoit de ne pas vouloir (boire) Quoiqu'il put aller de son apparemment à la chapelle par un corridor particulier, où le public n'entraît point, on lui disoit cependant la messe dans sa chambre, afin que personne ne le vit; pas même les officiers de l'intérieur. C'étoit une nature usée qui ne pouvoit aller loin. Ce Prince ne faisait aucun exercice; il étoit toujours occupé de son mal; aucun objet ne le dissipoit. Ses yeux étoient éteints; à peine avoit-il la force d'entrer dans une chaise roulante, et il étoit de la plus grande indifférence, pour qu'on le menât à droite ou à gauche. La Reine ne pouvoit lui arracher une seule parole sur la route qui pourroit lui faire le plus de plaisir." (M.A.E., MD Espagne, t.164, fº 69)

amb l'Imperi, per acordar la pau. Segons Béthencourt Massieu: «*Francia se desentendió de los compromisos contraídos por sus alianzas, y firmó por separado los preliminares de Viena de 1735.*»¹ Aquests acords de Viena del 1735 no es van ratificar fins el 1738. El que ningú va discutir és que August de Saxònia, fill de l'anterior rei de Polònia seria rei del país.

A Espanya, en morir Orendain, el 21 de novembre del 1734, José Patiño va ocupar, de manera interina, el càrrec de *Secretario de Estado*, del que feia les funcions des del 1733. José Patiño y Rosales va néixer a Milà, segons Béthencourt Massieu el 1670, malgrat que en la seva obra menciona dates que donen altres historiadors.² La seva família era d'origen gallec. El seu pare Lucas Patiño Ibarra, era senyor de Castelar; i la seva mare Beatriz Rosales Fancini, era filla dels comtes de Baylate. José va ser educat al seminari dels jesuïtes.

JOSÉ PATIÑO, COPIA DE RAFAEL TEJEO D'UNA OBRA DE JEAN RANC (MUSEO NAVAL DE MADRID)

¹ *Patiño en la política de Felipe V*, Antonio Béthencourt, Estudios y Documentos, Cuadernos de Historia Moderna, nº1, 1934, Universidad de Valladolid, CSIC.

² En el *Semanario Erudito de Valladares*, *Fragmento historico de la vida del Excmo. Sr. Joseph Patiño*, t. XVIII, p. 75 consta el 29-XII-1669

Cebrial y Faura, *Páginas gloriosas de la Marina Española*, Madrid, 1917, p. 183, consta 11-VIII-1666

Becker, *La Embajada del Marqués de La Mina*, B.A.H.,1923, t. LXXXIII, p. 368; consta 11-VIII-1666

Antonio Ballesteros Beretta, *Historia de España*, Salvat Editores, 1932, t. V, p. 75, situa el naixement el 1666

Antonio Rodríguez Villa, *Patiño i Campillo. Reseña historico biográfica de estos dos ministros de Felip V*, Madrid, 1882, p. 11, diu l'11-VI-1666.

Va arribar a Espanya el 1702, formant part del seguici de Felip V, quan aquest va tornar de la campanya d'Itàlia. Aquell mateix any va començar la seva carrera a l'administració. El seu primer destí important va ser el de Intendente del ejércicto de Extremadura, i després va tenir el mateix càrrec a Catalunya. En acabar la guerra de Successió va prosperar, pels seus mèrits organitzatius, en la vessant d'hisenda, instaurant, al costat d'Alberoni, el Decreto de Nueva Planta, i el sistema fiscal denominat Real Catastro, nous sistemes que en realitat havien estat idea de Jean Orry i Melchior de Macanaz, pels vols de l'any 1714.

El 1731, quan el seu germà, Baltasar Patiño i Rosales, marqués de Castelar, va ser nomenat ambaixador d'Espanya a França, José va afegir als seus càrrecs el del seu germà: Secretario general de Guerra. El 1733, quan el marqués de la Paz va caure malalt,¹ va ocupar, de manera interina, el seu càrrec de Secretario de Estado, però el treball quotidià de Patiño no es va incrementar gaire, ja que, de fet, des del tractat de Sevilla (1728) era ell mateix qui es feia càrrec de la Secretaria de Estado, perquè Orendáin, que n'era el titular, només signava els despatxos.

El 1717 Alberoni el va nomenar *Intendente General de la Armada, Superintendente del Reino de Sevilla*, i *Presidente del Tribunal de Contratación*, càrrec aquest últim pel qual va tenir especial relació amb el trasllat de la *Casa de Contratación*, de Sevilla a Cadis. Ell va ser l'artífex de la creació d'una marina i un exercit a Cadis i a Barcelona. A finals de desembre de 1719, en caure Alberoni, que havia estat el seu protector, va haver de començar de nou, fins que el 1726, quan va ser expulsat Ripperda, Felip V li va confiar el càrrec de *Secretario de Marina, Indias, de Hacienda, i la Superintendencia General de Rentas*. Des de 1729 va tenir a veure en assumptes de política exterior; la ruptura amb l'Imperi, de principis de 1729, va ser obra seva. En tots els departaments en els que va treballar va dur a terme una labor organitzada i eficaç, naturalment des del punt de vista de l'estat, que va veure incrementar els seus ingressos de manera considerable.²

Fleury deia d'ell que parlava com escrivia, en xifra, i de manera enigmàtica. Se'l va acusar hipòcrita, de fals, i de prevaricació, insinuant que el guiaven aspiracions

---

¹ *Le marquis de La Paz avait été frappé d'une attaque d'apoplexie très violente causée par sa disgrâce; la Reine avait appris avec beaucoup de mépris l'accident de celui qu'elle avait si fort exalté après la paix de 1725* " (Rottembourg a Chauvelin, 6-III-1733, M.A.E., CP Espagne, t. 404, fº 14)

² "... le Roi avait pris ce ministre en horreur et persécutait sans pitié sa femme qui le lui imposait; Élisabeth usait vainement de tous les stratagèmes pour déterminer son mari à le recevoir..." (Baudrillart, t. IV. p. 160)

"La figura del ministro nunca fué simpática al melancólico Felipe V" (Béhencourt Massieu, *Patiño en la política de Felipe V*, Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Valladolid, Estudios y Documentos, nº 1, Cuadernos de Historia Moderna, p.15, p.16)

personals,¹ però no s'han d'oblidar les dificultats que va tenir per aconseguir el seu càrrec. Ell va fomentar i realitzar les millores en la marina espanyola.² Per alguns va ser el ministre més capaç que va estar al capdavant de l'Estat, des de l'accés de Felip V al tron. Es va dir d'ell que era el Colbert espanyol.³

Tant Baudrillart com Béthencourt mencionen que, a partir d'un cert moment, mentre eren a Sevilla, el rei va començar a sentir per Patiño una tírria obsessiva.⁴ El nostre parer és que estava gelós de la capacitat de treball de Patiño; de que fos capaç de fer tot allò que ell no podia fer, perquè les seves crisis li ho impedien. De fet, feia anys, des que havia començat a compartir amb Orendain el pes del govern de la monarquia, no havia deixat de treballar; els anys a Andalusia la reina, sense ell, no hauria pogut fer el poc o molt que es va fer. El rei no volia de cap manera despatxar amb ell, i la reina es veia obligada a donar-li ordres d'amagat. El desig del rei hauria estat manar tot el que Elisabet, amb gran oposició per part seva, aconseguia realitzar amb Patiño; per tant el que sí és veritat, és que la reina recolzava al ministre «*con decisión, y alguna vez su defensa terminó en disgustos conyugales.*»⁵ De tota manera, aquestes manies per una persona determinada, generalment no gaire justificades, són freqüents en els malalts depressius.

Diu Coxe que Felip va respectar i escoltar Patiño, però no li va donar ni afecte ni confiança. Per Béthencourt: “*La mayor dificultad estriba en que Patiño a lo largo del tiempo de su ministerio, no pudo desarrollar sus genuinos puntos de vista, pues los propios soberanos son los primeros en coartar su libertad de acción.*”⁶

Pel que feia a la feina, l'any que estava a punt d'acabar havia estat particularment dur per a ell. Però els pitjors van ser els darrers mesos de la seva vida, quan va haver de patir les constants crítiques satíriques del periòdic *El Duende Crítico*. Era aquest un manuscrit anònim, que ridiculitzava, de manera aguda i cruel, algunes persones del govern i de la Cort, els reis inclosos. Aquests papers es trobaven, tots els dijous, de manera misteriosa, ja fos al despatx del rei, al costat de tovalló quan es disposava a menjar, a la butxaca de Patiño, o sobre la taula del despatx del *Presidente del Consejo*

---

¹ Coxe, t. III. P. 292

² Coxe, t. III, p. 288

³ Coxe, t. III, p. 283

⁴ Béthencourt Massieu, *Patiño en la política de Felipe V*, Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Valladolid, Estudios y Documentos, nº 1, Cuadernos de Historia Moderna, p.15, p. 29

⁵ Béthencourt Massieu, *Patiño en la política de Felipe V*, Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Valladolid, Estudios y Documentos, nº 1, Cuadernos de Historia Moderna, p. 21

⁶ Béthencourt Massieu, *Patiño en la política de Felipe V*, Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Valladolid, Estudios y Documentos, nº 1, Cuadernos de Historia Moderna, p. 20

de Castilla. Van aparèixer, puntualment, des del desembre del 1735, fins el maig del 1736. Fins més tard no es va saber que el seu autor era un noble portuguès, Manuel Freyre da Silva, que en fer-se monjo carmelita havia pres el nom de Manuel de San José. Escrivia per encàrrec de l'ambaixador portuguès Cabral de Belmonte, el qual d'aquesta manera es venjava dels reis d'Espanya, per un assumpte diplomàtic entre ambdues corts, que havia produït un gran enrenou uns mesos abans.¹

Patiño va començar a tenir febre a San Ildefonso, el dia 12 de setembre; per l'octubre se'l va advertir de que el seu final era proper, però no va deixar de treballar, ni un instant, fins al final.² El dia que se li van administrar l'extremunció, Felip el va fer *Grande de España de Primera Clase*; es diu que ell va exclamar: «Ah! El Rey me da sombrero cuando ya no tengo cabeza para ponerlo.»³ Patiño no tenia fills, per la qual cosa aquesta dignitat la va heretar un nebot, fill del seu germà Baltasar; pel que fa a la resta de l'herència, el rei va concedir una pensió a la seva neboda, ja que aquest home, que havia tingut en les seves mans els assumptes més importants del comerç colonial, mai se'n va aprofitar, i va morir pobre. Els reis van retardar uns dies la marxa, de cada any per aquella època, a El Escorial, des d'on cada dia un correu els informava de l'estat del malalt.

Va morir el 3 de novembre del 1736, als 70 anys.⁴ El rei va pagar el funeral que es va celebrar amb gran pompa al noviciat dels jesuïtes de Madrid, com el difunt havia demanat.⁵ Segons Coxe, Felip V va rebre la notícia del decés amb la seva flegma habitual. La reina va dir a l'ambaixador Keene, amb continguda indiferència que, el rei i ella, havien introduït Patiño en la feina dels afers estrangers, i que serien capaços de fer-ho sols, o d'ensenyar algú altre.⁶

Havia sigut l'únic confident d'Alberoni; contribuït a la caiguda de Ripperda, i havia compartit el favor dels reis amb Orendain, i, en morir aquest, el 1734, tot el poder del govern va quedar en les seves mans. Aquesta afirmació no és una manera de parlar sinó que, excepte la de justícia, va arribar a encapçalar totes les secretaries de l'estat: hisenda, Índies, guerra i afers estrangers, i especialment marina, departament el qual va organitzar i fer créixer de manera considerable. A part del seu talent com a polític,

---

¹ Baudrillart, t. IV, p. 364

² Baudrillart, t. IV, p. 362

³ Baudrillart, t. IV, p. 365

⁴ Baudrillart, t. IV, p. 364

⁵ Baudrillart, t. IV, p. 365; Coxe, t. III, p. 292

⁶ "The king and I formed him to foreign affairs; we can't transact our business ourselves, and form others ministers." (Coxe, t. III, p.291)

economista i gestor, sabia com tractar a tothom amb habilitat, subtileza, i diplomàcia. Si més no, aquest era el punt de vista francès. Fins i tot els seus rivals en política van reconèixer que la seva pèrdua era irreparable per Espanya.¹

---

¹ Coxe, t. III, p.291

14. 1. - LA QUADRA

El nou *Secretario de Estado* va ser Sebastian de La Quadra Llarena (1687/1766) Havia nascut a Musques, petit poble de la costa de Biscaia, que vivia del transport del ferro que s'extreia de les minies de les valls properes. De la Quadra havia estat ajudant de Gimaldo, alhora que Orendain, i com ell s'havia format en els despatxos de l'administració de l'estat. Feia més de trenta anys que treballava en la *Secretaria de Asuntos Exteriores* quan, el 1736, va ser elegit per substituir Patiño.

SEBASTIAN DE LA QUADRA. GRAVAT DE MANUEL SALVADOR CARMONA

Es deia que la seva única pretensió era la de ser un simple empleat dels reis. Era un home honest i recte, capaç d'executar amb precisió allò que se li demanava, i de donar-ne compte amb exactitud. Era tímid, indecís, de poc enginy, i mentalitat poc fèrtil. Segons alguns detractors, Patiño l'havia escollit per fer-se enyorar. Ni ell mateix es valorava.¹

---

¹ Coxe, t. III, p.291

Quan el van nomenar, l'ambaixador britànic, Keene, deia d'ell que faria el màxim esforç per resignar-se a les ordres dels reis, sense donar el seu parer, ni indicar les seves preferències, per por de convertir-se en responsable d'alguna mesura imprudent. La seva por a parlar més del que era degut, feia que no digués ni allò que havia de dir. No tenia preferència per cap país, ni interessos particulars que poguessin fer-li prendre decisions tendencioses respecte als afers que passaven per les seves mans. Era lent en la seva manera de treballar, sobre tot perquè per qualsevol assumpte, per trivial que fos, demanava informes i opinions, de la mateixa manera que ho havia vist fer a Orendain, fins que Patiño va acabar amb tantes formalitats.

Anys més tard, en temps del regnat de Ferran VI, de la Quadra, a qui Felip V havia fet marquès de Villarías, el 1745, va ser cofundador, de la *Real Academia Bellas Artes de San Fernando*, juntament amb l'escultor Giovanni Domenico Olivieri. Aquest darrer, el 1741, havia creat una acadèmia d'escultura en les habitacions que tenia al Palacio Nuevo, en les quals es va formar, el 1744, una junta preparatòria, que seria el precedent de la posterior Acadèmia.

El nou govern de l'any 1736 va estar format per homes que havia recomanat Patiño: el marquès de Torrenueva, en la secretaria d'hisenda; Francisco Varas, molt de temps agent del govern a Cadis, en la de Marina i Índies; el duc de Montemar, pels seus gran mèrits i experiència, en la de guerra. Des que Felip V havia pres possessió de la corona el 1701, era la primera vegada que tots els membres del seu govern eren espanyols.¹ Sosté Coxe que, ben aviat, es va fer evident que cap d'aquests nous secretaris tenia la talla de Patiño, i Felip V, en adonar-se'n, va preferir abandonar els seus plans de guerra, i pensar en la pau, recolzant-se en França.

Diu Lynch que vuit mesos més tard, l'ambaixador anglès Keene comparava, el govern espanyol anterior amb el d'aleshores, dient que, en època de Patiño, totes les crítiques anaven dirigides a la única persona que tenia l'autoritat, i, en aquells moments, era difícil saber si algú tenia autoritat, i encara era més difícil saber qui la tenia. Però que tant era qui estava al capdavant d'aquests càrrecs, perquè en realitat tots els membres del govern espanyol eren buròcrates, sense capacitat de decisió. La reina Elisabet, que també els veia tots com a empleats, s'atorgava ella mateixa cada vegada més responsabilitats polítiques.²

---

¹ Coxe, t. III, p. 295

² Keene a Newcastle, Madrid 8 de juliol de 1737, PRO, SP 95/128, a Lynch p. 96

Després de les notícies de Mr. Plissay, del 23 de juny del 1734, que hem exposat en el capítol anterior,¹ no hem trobat més referències sobre la salut de Felip V, fins una carta, del l'ambaixador francès a Espanya, de la primavera del 1737. El primer dia d'abril de d'aquell any, Vaulgrenant² escrivia al seu superior, que el rei d'Espanya només volia treballar amb La Quadra i que: «*..il ne reste rien de son rhume.*»³ No era estrany, en tractar-se dels reis, que els ambaixadors notifiquessin la més mínima pertorbació física d'aquests; però en el cas de Felip V, com ja hem vist altres vegades, darrera d'un "refredat", o de la tan al·ludida "febrea", gaire bé sempre hi havia quelcom que tenia a veure amb les seves freqüents crisis depressives.

Uns mesos més tard, el 7 setembre de 1737, Vaulgrenant informava al seu ministre Amelot, que havia passat per Baiona, amb tota la seva família, el famós doctor Dupré, de camí cap a la cort de Madrid, per ser el primer cirurgià del rei.⁴ No sabem si el presumpte "*rhume*" de Felip V, del mes d'abril, podia tenir alguna relació amb l'aparició del cirurgià francès a la cort espanyola.

En un informe elaborat per Tercier,⁵ a partir dels despatxos de l'ambaixador d'aquells anys, diu respecte al 1737: «*On annonçoit aussi une abdication prochaine du Roi d'Espagne, que l'on assurait être d'une très mauvaise santé, et ne donner aucune application aux affaires. On disoit qu'il y avoit eu une scène très vive entre ce prince et la reine, à l'occasion du désir qu'il avoit marqué de vouloir faire entrer le prince des Asturies dans le conseil. Tous les bruits pouvoient n'être que des bruits populaires et sans fondement, mais les cours étrangères ne les regardoient pas comme tels, et Mr. de Vaulgrenant étoit chargé de les vérifier.*»⁶ Una vegada més arribaven a França rumors de que Felip V volia abdicar en Ferran; però aquesta vegada, Elisabet s'oposava a que el príncep d'Astúries entres al *Consejo*. Segons aquest mateix informe, la cort de Viena estava alarmada per altres rumors que parlaven d'un armament considerable, ordenat per Espanya i destinat contra la Toscana

---

¹ Capítol 13, p. 489

² François Marie de Villiers-la-Faye, baró de Vaulgrenant, va ser ambaixador extraordinari i plenipotenciari de França a Espanya, del 25-IX-1734 al 9-IV-1738, (A. Morel Fatio i H. Léonardon, *Recueil...*p. 7)

³ Vaulgrenant a Amelot, 1-IV-1737, M.A.E., CP Espagne, t. 441, fº 5

⁴ "*J'ai l'honneur de vous rendre compte que Mr. Du Pré fameux chirurgien qui passe en Espagne pour être premier chirurgien du Roi est arrivé en cette ville depuis 2 ou 3 jours avec toute sa famille...*" (Vaulgrenant a Amelot, Bayonne, 7-IX-1737, M.A.E., CP Espagne, t. 260, fº 131)

⁵ Jean-Pierre Tercier (Paris 1704/1767) funcionari del ministeri d'assumptes estrangers de França. Va ser de 1754 a 1757, supervisor del departament de xifres del ministeri, el qual estava íntimament relacionat amb el *cabinet noir* o servei secret instituit per Lluís XV. El seu cap Rouillé, secretari d'assumptes estrangers, li va encarregar, en aquests anys citats, elaborar resums de totes els despatxos dels ministres en missió a l'estranger que interceptava el correu francès. (Jean-Fred Warlin, *J.P. Tercier, l'éminence grise de Louis XV. Un conseiller de l'ombre au siècle des lumières*. L'Harmattan, Chemins de la Mémoire, Paris, 2014, ISBN : 978-2-336-30568-4)

⁶ M.A.E., MD Espagne, t. 338, fº 66

Pel juny d'aquell any, el 1737, havia mort el Gran duc de Toscana, Gastó de Mèdici, Per la tard, França i l'Imperi tractaven el traspàs del ducat de Toscana a Francesc de Lorena, a canvi de la cessió del títol vitalici de duc de Lorena i Barr a Estanislau Leszczyński. Però el ducat de Toscana pertanyia, per herència familiar, a Elisabet Farnese. Pot ser que a Europa es temia que Felip V s'hi oposés per la força de les armes, i també que Felip hagués empitjorat, a rel d'aquest assumpte, que no convenia gens als seus interessos, i que es negociava en el context dels preliminars de la pau de Viena que no es van signar fins el 18 de novembre del 1738.

Un altre assumpte interessava i preocupava, en gran manera, als reis d'Espanya: havia arribat l'hora de casar Carles de Borbó, rei de les Dues Sicílies, que ja tenia 21 anys. L'antiga pretensió d'Elisabet Farnese, d'emparentar amb els Àustries, s'havia esvaït; el 12 d'abril del 1736 s'havia casat la filla gran de l'Emperador, l'arxiduchessa Maria Teresa, amb Francesc Esteve de Lorena; pel juliol, havien fracassat, també totes les temptatives fetes envers la segona filla, Maria Anna. La petita, Maria Amèlia, havia mort el 1730, als set anys.¹ Calia escollir entre altres candidates. Segons Baudrillart, el 27 d'agost, Carles es va decidir per, Maria Amàlia de Saxònia,² germana d'August III de Polònia; però sabem que a mitjans de setembre la reina Elisabet encara es feia il·lusions de tenir per nora l'arxiduchessa Maria Anna d'Àustria.³ El ducat de Toscana i el matrimoni de Carles, eren dos motius de gran preocupació pel rei d'Espanya.

14. 2. - FARINELLI

Jean-Jaques Amelot de Chaillou, ministre d'assumptes estrangers de França, ja estava informat, a finals de juliol de 1737, de que un il·lustre personatge es dirigia cap a Espanya.⁴ Per l'agost el cantant napolità Carlo Broschi, anomenat *Farinelli*, arribava a Madrid, procedent de Londres, després d'haver donat algunes audicions en cases

---

¹ Maria Amàlia d'Àustria (Viena, 5-IV-1724/*Ibid.*, 19-IV-1730)

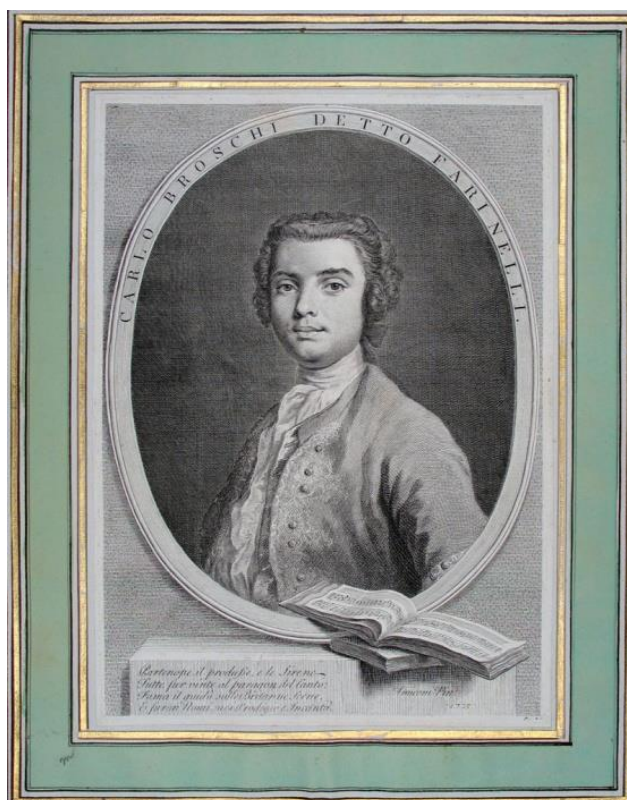
² Maria Amàlia de Saxònia (Dresden, 24-XI-1724/Madrid, 27-IX-1760)

³ "Je ne sais sur qui peuvent être faites les espérances que la reine d'Espagne continue d'avoir d'obtenir l'archiduchesse, apparemment que Mr. de Fuenclara aime mieux lui plaire en flattant ses idées que de l'instruire des véritables sentiments de l'Empereur..." (Vaulgrenant a Amelot, Bayone, 17-IX-1737, CP Espagne, t. 260, fº 239)

⁴ "J'ai l'honneur de vous rendre compte qu'il a passé icy le 25 un courrier dépêché de Vienne à la Cour d'Espagne par Mr. le M. de Fuenclara. Le Sieur Farinelly, le plus excellent musicien de notre siècle à ce que me mande de Londres Mr. l'abbé (Parety) est arrivé icy en chaise de poste, allant à ce qu'il m'a dit à la Cour d'Espagne" (Bayonne, 27 de juliol 1737, M.A.E., CP Espagne, t. 260, fº 121)

distingides de París, i a Versalles davant Lluís XV i la seva cort. El famosíssim *castrato*, d'aleshores 32 anys, era al cim de la seva popularitat.

Es diu que Carlo Broschi era un home molt agraciat, alt i ben plantat, de pell blanca i ulls foscos; sensible i intel·ligent, culte i refinat, mundà i discret alhora, reservat però afable, posseïa, per si fos poc, un fi sentit de l'humor. Havia nascut el 20 de gener del 1705, a Àndria, a la regió de la Puglia, aleshores regne de Nàpols.¹

CARLO BROSCHI, *Farinelli*, (c. 1735)

Una tarda del més d'agost de 1737 va ser convidat a cantar, al palau de La Granja. A Felip V li va agradar tan que, el dia 25, el feia "*músico de cámara de sus majestades, dejando de cantar en los Teatros públicos*" i el 30, del mateix mes, «*Familiar, Criado mio, con dependencia solo de mi y de la Reyna mi muy chara y muy amada Esposa, por su singular habilidad y destreza en el cantar.*» Se li va assignar un sou anual, equivalent al seu *cachet* londinenc, de 135.000 rals.

¹ Totes les dades sobre Farinelli corresponen a l'article de Margarita Torrione, *Farinelli en la corte de Felipe V*, *Torre de Los Lujanes*, nº 38, Febrero 1999, p. 121-137

La reina Elisabet coneixia la reputació de *Farinelli*, ja que l'afamat cantant, havia actuat al teatre ducal de Parma, pel seu oncle el duc Antonio Farnese.¹ Pel que diu l'ambaixador Vaulgrenant,² sembla que algú de palau, probablement la reina, el va fer cridar expressament des de Madrid, i ell no es va poder negar a acudir: «...ayant été appelé par des personnes auxquelles il n'a pas pu refuser d'obéir...»³

Des de la seva arribada per l'agost de 1737, fins a la mort de Felip V el 1746, *Farinelli* va cantar pels reis d'Espanya gaire bé a diari; només descansava les vespres dels dies en que el rei havia de confessar i combregar. La família reial assistia a les sessions de música; a excepció dels prínceps d'Astúries, els quals, amb gran pesar per part seva, quedaven exclosos; tenien permís, però, per escoltar al cantant en els seus apartaments.⁴

Com tots els que eren propers a Ses Majestats, *Farinelli* va estar sotmès a l'horari invertit que ells duïen. El concert començava a mitja nit, després a Felip li agradava estar de conversa amb el cantant, fins a les quatre o les cinc del matí. Aquests horaris eren una tortura per qualsevol; el cantant es queixava a un amic, pel febrer de 1738: «*Desde la fecha en que llegué llevo la misma cadencia, cantando todas las noches para los reyes que me escuchan como el primer día. He de rogar a Dios que me conserve la salud para seguir esta vida, cada noche me hecho al cuerpo ocho o nueve arias. Ya no hay reposo.*»⁵ Tot i així, el cantant va aguantar aquest ritme durant nou anys!

Diu Lynch, basant-se en els despatxos de Benjamí Keene, ambaixador britànic a Espanya, que: «...por la noche siempre hace que *Farinelli* interprete las cinco mismas melodías que cantó por primera vez cuando actuó ante él, y no ha dejado de cantarlas todas las noches desde hace casi doce meses...»⁶ No dubtem del relat de Keene, però no sabem si ell va estar present en alguna de les sessions de música a les quals al·ludeix. En l'inventari legal dels bens de *l'cantant* (que es conserva a l'Arxiu de l'Estat de Bolonya) s'especifica que, en una "borsa de damàs carmesí amb galó d'or", el cantant guardava «*parte de la música cantada en vida de Felipe V*», i aquestes partitures eren

---

¹ Totes les dades sobre *Farinelli*, excepte aquelles especialment citades, s'han extret de l'article de Margarita Torrión, *Farinelli en la corte de Felipe V, Torre de Los Lujanes*, nº 38, Febrero 1999, p. 121-137

² François Marie de Villers-la-Faye, baró de Vaulgrenant, ambaixador extraordinari de França a Espanya de 1734 a 1738

³ Bayonne, 27-VII-1737, M.A.E., CP Espagne, t. 260, fº 121

⁴ «*Farinelli étoit alors arrivé à Madrid. S.M.C. procuroient tous les soirs le plaisir de l'entendre dans son appartement. La famille royale y étoit appelée à l'exception du prince et la princesse des Asturies. Cette exclusion leur causoit une mortification sensible. On leur laissoit, cependant, la liberté de l'entendre chez eux.* » (Cinquième Mémoire sur l'Espagne, 19-VIII-1737, M.A.E., MD Espagne, t. 338, fº 8)

⁵ carta del 16-II-1738, citada a Margarita Torrión; *Farinelli en la corte de Felipe V*

⁶ Keene a Newcastle, Segovia 2-VIII-1738, Public Record Office Londres, a John Lynch, *Bourbon Spain*, RBA, Barcelona 1991, p. 97

les de “centenars” d’àries i sonates, entre altres, de Pergolesi, Scarlatti, Leo, Hasse, i del seu germà Ricardo Broschi. Es probable que el rei sentís predilecció per algunes obres, i aquestes fossin les més executades pel cantant.

S’ha suggerit que, Elisabet Farnese, en el seu constant intent d’apaivagar la tristesa del seu marit, va tenir en compte que la seva tia, Marianna del Palatinat Neuburg⁷, esposa de Carles II d’Espanya, havia cridat, a Madrid, pel novembre de 1698, al famós soprano napolità Mateo Sassano, *Matteuccio*, per confortar al rei, malalt, amb la seva deliciosa veu.¹ En morir Carles II, el *castrato* va marxar de Madrid, i es va instal·lar a Viena. Com assenyala Margarita Torrione, al *Siglo de las Luces* ja es parlava dels efectes beneficiosos de la música sobre l’estat d’ànim. Aquesta autora cita, com a exemple, un tractat, publicat a Amsterdam el 1725, *Histoire de la musique et de ses effets*, que parla de com alguns metges utilitzaven la música per guarir “l’alienació de l’esperit”.

A Felip V li agradava escoltar i conversar amb *Farinelli*, a vegades, segons Keene, l’imitava: «*A veces el propio monarca canta una y otra vez con Farinelli y cuando la música ha terminado, se deja caer en tales monstruosidades y alaridos que se hace todo lo posible para impedir que la gente sea testigo de sus locuras.*»²

Farinelli havia anat a Madrid només per oferir alguns recitals, però es va quedar 22 anys. En morir Felip V, el 1746, Ferran VI i Bàrbara de Bragança van continuar donant-li bel·ligerància, durant tot el seu regnat. No així Carles III, que el va despatxar en arribar a Madrid, des de Nàpols, per ser rei d’Espanya.

---

¹ *Dopo questa stagione (1697), Matteo Sassano partì per Madrid, chiamato da Maria Anna di Neubourg per consolare la malinconia di Carlo II, ufficio che conservò fino alla morte del re avvenuta nel 1700, anticipando in qualche modo il ruolo che avrà Farinelli con Filippo V... “A 10 detto, mercoledì, [dicembre 1698], è giunto il corriere di Spagna con lettere de’ 13 del caduto mese di novembre, con le quali si è avuto certo avviso della buona salute, per la Dio grazia, del re nostro signore; e che si maneggia così ne’ solazzi della caccia, come negli affari della corona. – Si è avuto anco avviso che sia giunto in quella corte il famoso musico Matteuccio, ben veduto ed accarezzato sopra modo.”*(Dopmenico Confuorto, *Giornale di Napoli*, vol. II, 10-16 dicembre 1698. Questo è l’ultimo riferimento relativo al Sassano, riportato dal Confuorto)

² Keene a Newcastle, Segovia, 2-VIII-1738, PRO, SP, 94/131, a John Lynch, *Bourbon Spain*, RBA, Barcelona 1991, p. 97

14. 3. - UN CAS D'ESPIONATGE

El primer dia d'octubre del 1737, La Quadra havia escrit a l'ambaixador d'Espanya a França, marquès de La Mina,¹ notificant-li, de part de Felip V, que s'havia de demanar el canvi d'ambaixador: «...*el rei me manda prevenir a V.E. que con destreza, y sin dar a entender este deseo, procure, V. E. concurrir a que se verifique esta mudança.*»²

Feia dies que La Mina havia advertit a Ses Majestats que res, del que deien o feien, passava inadvertit a l'ambaixador francès; semblava que algú molt proper a Vaulgrenant els espiava. Tothom dins de palau va investigar al respecte. El resultat va ser inesperat: l'espieta era el propi ambaixador Vaulgrenant. Així que els reis sortien de palau per anar de cacera, ell entrava en les seves habitacions per passar-hi tota la tarda; allí interrogava als servidors més propers, sobre les coses més íntimes dels reis, i tafanejava els papers que el rei no havia tancat amb clau. Tot això ho feia assegut en la butaca del rei.³

La Mina va ser l'encarregat de donar compte a Fleury del que havia passat, i de demanar l'acomiadament del culpable. Fleury va escriure a Vaulgrenant per comunicar-li el seu cessament, però l'ambaixador encara va trigar en marxar, perquè no es trobava el substitut adequat, i també perquè necessitava un temps per resoldre-els seus assumptes personals.⁴

Des de finals d'abril del 1738, mentre s'esperava l'arribada del nou ambaixador La Marck, va quedar, com a interí, l'encarregat d'assumptes comercials de l'ambaixada francesa, Claude Champeaux, el qual va resultar una mala elecció, ja que era també un intrigant.

Segons explica Baudrillart, una vegada despatxat Vaulgrenant, el seu substitut Champeaux, va persistir en espiar als reis d'Espanya. Molt havia d'interessar a Fleury, o a algú altre, el que passava a Madrid, perquè pel gener de 1738, Champeaux va començar, una correspondència secreta amb el comte de Maurepas⁵ en la qual

---

¹ J.M. Guzmán Dávalos Spínola, II marquès de La Mina. Militar de carrera va participar en la guerra de Successió d'Espanya, en la conquesta d'Orà (1732) en la batalla de Bitonto (1734) i cap dels exercits espanyols a Savoia, el 1742 durant la guerra de successió d'Àustria, Va ser ambaixador d'Espanya a França del 8-X-1737 al 1740, i el 1749 Capità General de Catalunya

² La Quadra a la Mina, 1-X-1737, A.H.N., Estado 4158, a Baudrillart t. IV, p. 435

³ Baudrillart, t. IV, p. 436

⁴ Baudrillart, t. IV, p. 436

⁵ Jean-Frédéric Phélyppeaux, comte de Maurepas (Versailles, 1701/*Ibid.*, 1781) va ser als 17 anys *Chef de la Maison du Roi Louis XV, Secrétaire d'État de Marine, i Secrétaire des Affaires étrangères*

s'esbombaven els detalls més íntims de la vida dels sobirans d'Espanya. En les seves cartes Champeaux representava a Felip V com a completament boig, i la reina com la dona més més cobdiciosa, malvada, i deshonest del món.¹ La Quadra va aconseguir el codi xifrat de Champeaux, i tots els despatxos d'aquest van ser copiats, desxifrats, i llegits, pel secretari d'estat i l'ambaixador espanyol, els quals van titllar les cartes de "sacrílegues"; van dir que estaven inspirades i documentades, pels estrangers que corrien per la cort espanyola, especialment pels servidors francesos de Felip V. Champeaux empenyia al govern francès a usar-les per fer forçar al govern espanyol a cedir en certes qüestions comercials, que cada dia eren més importants. Tal era l'home que Fleury i Amelot havien enviat als reis d'Espanya com a ambaixador. Malauradament no sabem a quines cartes es refereixen, no les hem sabut trobar. Però tampoc sabem quina era la utilitat d'aquest espionatge tan barruer, el qual hem de recordar que havia estat encarregat a Vaulgrenant, per no sabem qui, a rel dels rumors d'abdicació de l'abril del 1737.

Malgrat les advertències que va rebre de Fleury, Champeaux va continuar amb les seves investigacions sobre la família reial, i els membres del govern espanyol. Finalment, tanta imprudència li va costar al diplomàtic ser acusat de crims d'estat, o *laesa maiestas*. Havia arribat fins el punt d'enviar una memòria, execrable, al príncep d'Astúries, en la qual es deia allò que més mal podia fer a Felip V: que per causa de la seva abdicació, del 1724, no tenia dret a regnar, i en conseqüència tampoc de traspasar el regne de Nàpols al seu fill Carles, per la qual cosa el tron pertanyia a Ferran, el qual no només havia de ser considerat rei d'Espanya, sinó també de les Dues Sicílies. Ferran va córrer a mostrar el libel al seu pare, i a renovar-li els seus sentiments d'amor, obediència, i submissió, no només envers a ell, sinó també a la reina.²

La Quadra va comunicar a Champeaux que, per ordre de Felip V, havia de sortir immediatament d'Espanya, i que el càstig li hauria de ser imposat pel rei de França.³ De manera inaudita, quan l'ambaixador espanyol a França La Mina⁴ va anar a demanar explicacions, l'incident va ser considerat, per Fleury i Amelot, com "*une sottise*"; i encara més extraordinari va ser que l'ambaixador espanyol es donés per satisfet, responnent que "*la sottise d'un particulier ne pouvait tirer à conséquence*"⁵ deixant l'assumpte tancat d'aquesta manera. Champeaux va ser cridat a França immediatament, i substituït pel

---

¹ Baudrillart, t. IV, p. 442

² Baudrillart, t. IV, p. 442

³ La Quadra a La Mina, 4-VIII-1738, A.H.N., 4084, a Baudrillart, t.IV. p. 444

⁴ Jaime de Guzmán-Dávalos y Spínola (Sevilla, 1690/Barcelona, 1767)

⁵ A.H.N., Estado, 4111, La Mina a La Quadra, 11-VIII-1738, a Baudrillart, t. IV, p. 445

aleshores cònsol d'Alacant, Mr. des Varennes, en espera de l'arribada de l'ambaixador La Marck.¹

A partir de l'informe de Mr. Tercier,² una de les frases del qual diu: "...*Mr. de Vaulgrenant étoit chargé de les vérifier,*"³ deduïm que l'espionatge, va ser encarregat per Fleury i Amelot de Chaillou, al seu ambaixador a Espanya, Vaulgrenant, i després a Champeaux, a fi d'esbrinar si els rumors de que Felip V volia abdicar eren certs, i també que hi havia de veritat sobre que Espanya s'estava armant, per actuar a la Toscana.

Al marge d'aquestes intrigues, pel que fa a la salut de Felip V, des dels rumors d'abdicació de la primavera del 1737, només sabem que, pel maig de 1738, feia dos anys que Felip V tenia violents atacs de singlot, que s'havien convertit en un hàbit, i havien degenerat en gemecs, i crits, tan forts, que semblaven udols. A vegades, el singlot li començava en acabar de dinar, però també cada dia després de sopar. No disposem de prou informació per saber, si el singlot del rei tenia una causa orgànica, o bé era un tic nerviós, que ell mateix es provocava.

Sovint parlava amb molt sentit, però a vegades es deixava portar per fantasies extraordinàries que feien pensar que havia perdut l'enteniment.⁴ A principis de juny, quan ja li havia passat la mania d'udolar, imitant *Farinelli*, va començar a parlar sol, en veu molt alta. La reina, per que ningú el veiés en tal estat, va passar deu dies tancada dins l'habitació amb el rei.

Carles Borbó Farnese i Maria Amàlia de Saxònia es van casar el 9 de maig del 1738 per poders, a Dresden, i el 9 de juny del mateix any a Nàpols. Pel juliol, a Madrid, es va celebrar un *besamanos* pel casament dels reis de les Dues Sicílies. Mentre la reina s'arreglava per assistir a l'acte, Felip V va entrar a l'habitació de la reina, i, davant de tots els seus fills, va parlar de manera estranya; després, com hauria pogut fer el més petit dels prínceps, es va pixar a sobre, deixant tacat el vestit nou, brodat, que havia estrenat aquell dia. La reina es va ruboritzar cent vegades, i va quedar molt afectada de que el rei s'hagués mostrat en tal estat, davant de tothom, especialment dels prínceps d'Astúries.⁵

---

¹ Baudrillart, t, IV, p. 445

² Article mencionat en el capítol 14.1., pg. 497 d'aquesta tesi.

³ M.A.E., MD Espagne, t. 338, fº 66

⁴ M.A.E., MD Espagne, t.164

⁵ M.A.E., MD Espagne, t.164

Per l'agost, el singlot del rei era esfereïdor; de nit era més fort que en cap altre moment, i durava hores. Des que eren a San Ildefonso, Sa Majestat no havia volgut ni passejar pels jardins, ni sortir de la seva habitació. Es deia que, de portes endins, deia i feia coses que sorprenien, però en ser molt pocs els que tenien el privilegi de veure'l, sovint no transcendia res.

El 18 de novembre de 1738 es signava, a Viena, el tractat que posava fi a la guerra de successió de Polònia, els preliminars del qual havien començat el 1735. Elisabet Farnese tenia tots els fills col·locats, o amb perspectives d'estar-ho: Com ja hem dit, Carles s'havia casat el 9 de juny del 1738 amb la filla del rei August II de Polònia, i era rei de les dues Sicílies; Maria Anna Victoria estava casada, des del 1729, amb l'hereu del tron de Portugal, país del que seria reina consort el 1750; Felip, el preferit de la reina Elisabet, es va casar amb la filla més gran de Lluís XV, Lluïsa Elisabet, el 25 d'octubre del 1739, i serien ducs de Parma, Piacenza, i Guastalla, el 1748 pel tractat d'Aix-la-Chapelle; la Infanta Maria Teresa estava destinada al delfí Lluís, amb qui es casaria el 1745; l'Infant Lluís Anton era cardenal, i primat de Toledo, des de 1735 (als 6 anys!) De fet, la reina d'Espanya, en acabar el 1738, només s'havia d'amoïnar per concretar l'enllaç de la seva filla petita, la Infanta Maria Antonia, que finalment es va casar, el 1750, amb Victor Amadeu III de Sardènia, país del que seria reina consort el 1773.¹

Tot just s'havien signat les condicions per la fi de la guerra de successió de Polònia, quan Espanya entrava en disputa amb Anglaterra, per la eterna qüestió del comerç de les Índies. El 14 de gener del 1739, a El Pardo, es va decidir renovar els drets d'ambdues corones al comerç i navegació entre Amèrica i Europa. El contracte del *Asiento de negros*, acabava en 3 o 4 anys, i els anglesos sabien que Felip no el volia renovar, per la qual cosa les relacions entre els dos països eren cada vegada més tenses. El primer ministre anglès, Robert Walpole, no va poder evitar les ànsies bèl·liques dels *whig*, al Parlament, ni el cop teatral del corsari Robert Jenkins, en acusar a un funcionari de duanes espanyol, d'haver-li tallat una orella, en una inspecció l'any 1731. El 23 d'octubre del 1739 Gran Bretanya declarava la guerra a Espanya, i el 22 de novembre l'esquadra britànica atacava Portobello, a Nova Granada batalla amb la que va començar la "guerra de la orella de Jenkins", o "del asiento", que es va perllongar, per tot el Carib, fins el 1748.

---

¹ Baudrillart, t. IV, p. 502

14. 4. – MORT DE L'EMPERADOR CARLES VI

Carles VI d'Àustria va morir el 20 d'octubre de 1740, de manera sobtada, probablement per causa d'una intoxicació alimentària. Es diu que l'emperador, que menjava molt, s'havia afartat de bolets uns dies abans de morir, per la qual cosa es va sospitar que podien ser de la classe *Amanita phalloides*, els quals provoquen la mort per hepatotoxicitat uns dies després de la ingesta.

CARLES VI, EMPERADOR DEL SACRE IMPERI ROMÀ GERMÀNIC
ATRIBUIT A MARTIN VAN MEYTENS

La notícia del decés de Carles VI va arribar a Espanya al cap de 15 dies d'haver-se produït. El 5 de novembre un home, enviat pel secretari d'estat espanyol, marquès de Villarías, ho va anunciar a l'ambaixador francès La Marck, mentre els reis d'Espanya, eren a missa. En acabar la celebració, els reis ho van fer saber als ministres estrangers que eren presents. Quan tothom va haver marxat, la reina va dir a l'ambaixador francès, en privat, que havia arribat l'hora de que França i Espanya estiguessin més unides que mai per aprofitar-se d'un esdeveniment tant important: calia que, sense perdre temps, els espanyols entressin a Itàlia i els francesos als Països Baixos.¹

¹ La Marck a Amelot, 5-XI-1740, M.A.E., CP Espagne, t. 462, fº 248

L'ambaixador francès va exposar el tema de la successió, i Felip V es va manifestar en favor de la candidatura de Carles Albert de Wittelsbach, elector de Baviera, tot i sabent que el candidat de la seva esposa era Frederic August II de Wettin, elector de Saxònia, rei de Polònia, i sogre del seu fill Carles, des del 1738.¹ El rei d'Espanya va afegir que ell mateix tenia drets al tron de l'Imperi, per part de la seva avia materna, l'ambaixador no va respondre. Felip V tenia per costum apel·lar als seus drets així que quedava un tron vacant a Europa.

L'hereva natural dels estats patrimonials dels Habsburg era l'arxiduchessa Maria Josefa d'Àustria, filla gran de Josep I i Guillermina de Brunswick, casada des del 1719 amb l'elector de Saxònia, Frederic August, també rei Polònia. Però en acabar la guerra de Successió d'Espanya, Carles VI, en tant que emperador, aprofitant el moment que oferien els tractats d'Utrecht, havia dictat una pragmàtica, per la qual s'establia la successió al tron de l'imperi per la seva descendència, sense distinció de sexes, deixant en primer lloc els seus fills a venir, per davant de les dues filles ja nascudes del seu germà Josep I.² Aquest decret de Carles VI, del 1713, anul·lava la anterior que havia dictat el seu pare Leopold I el 1703. La pragmàtica sanció del 1713 no va ser publicada fins després de néixer, el 13-V-1717, Maria Teresa, l'hereva de Carles VI, després de mort el primer fill d'aquest, Leopold, als sis mesos d'edat, el 1716.³

Carles VI, havia dedicat molt d'esforç per aconseguir que les seves nebodes, filles de Josep I, les dietes locals, i les potències estrangeres, acceptessin la seva pragmàtica. Però en desaparèixer ell, tots aquests esforços van fracassar. Des del mateix moment de la seva mort, la majoria d'estats que, en el seu moment, havien acceptat la pragmàtica es van fer enrere. Entre altres Carles Albert, l'elector de Baviera, va rebutjar la pragmàtica per reivindicar els drets successoris de la seva esposa Maria Amelia.

Mentre les potències prenien posicions, en acabar l'any, el jove Frederic II de Prússia,⁴ que acabava de succeir al seu pare Frederic Guillem I,⁵ violant la Pragmàtica sanció -la qual també obligava a la indissolubilitat dels estats patrimonials dels Habsburg- el 16 de desembre del 1740, va envair, sense previ avís, Silèsia, la província més rica d'Àustria,

---

¹ Frederic August II de Wettin (Dresden, 1696/1763) era elector de Saxònia per herència paterna i rei de Polònia i gran duc de Lituània per haver guanyat la guerra el 1733, a Estanislau I Leszczyński, pare de la reina Maria de França.

² Maria Josefa (1699/1757) casada amb l'elector de Saxònia, i rei de Polònia, Frederic August II, i Maria Amelia (1701/1756) casada amb l'elector de Baviera, Carles Albert, futur Carles Albert VII.

³ Carles VI i Elisabet Cristina de Brunsvick van tenir un fill, Leopold Josep (13-IV-1716/4-XI-1716) que només va viure 6 mesos; i tres filles: Maria Teresa (13-V-1717/1780), Maria Anna, (14-IX-1718/16-XII-1744) i Maria Amelia (5-IV-1724/19-IV-1730) (Élisabeth Badinter, *Le pouvoir au féminin*, Flammarion, Paris, 2016; ISBN:978-2-0813-7772-1)

⁴ Frederic II de Prússia (Berlin, 24-I-1712/Potsdam, 17-VIII-1786)

⁵ Frederic Guillem I Hohenzollern de Prússia (14-VIII-1688/31-V-1740)

amb el pretext de que, el ducat de Brieg, que es trobava en aquella regió, li pertanyia en virtut un tractat del 1537.

Amb aquesta iniciativa per part de Prússia¹, per tercera vegada en aquell segle, s'endegava una guerra, en origen successòria, que implicava totes les potències del continent europeu. La guerra de successió d'Àustria, o "de la pragmàtica", va produir un gran nombre de pèrdues humanes i materials, per acabar, el 1748, amb els tractats d'Aix-la-Chapelle, que van atorgar a Prússia els dominis de Silèsia, a Espanya els ducats de Parma i Piacenza, i van permetre a la reina d'Hongria, Maria Teresa d'Àustria, obtenir el tron imperial. Però tot això no va ocórrer fins acabar la guerra.

En començar la conflagració, l'arxiduchessa Maria Teresa d'Àustria, filla gran i hereva de Carles VI, tenia només 23 anys. No havia estat educada per regnar, no tenia cap preparació ni experiència; estava envoltada de rutinaris i antics membres d'un govern antiquat, i sense cabdals per afrontar una guerra. El seu pare, després d'anys de guerra contra el turc, i d'ajudar Frederic August de Saxònia a obtenir el tron de Polònia, li havia deixat el minso patrimoni d'una llei amb la qual ningú es volia comprometre, i un exercit feble i enrunat. Només podia comptar amb el zel dels seus súbdits hongaresos, que la van fer reina.²

Inicialment, el cardenal Fleury, ja vell, i cansat de tanta guerra -la darrera per la successió de Polònia ja li havia causat un gran enuig- es va mostrar reticent a implicar França en el conflicte; però davant la voluntat d'un gran nombre d'oficials del seu exercit, França va entrar en la lluita, en la qual no tenia res a veure, provocant que altres potències fessin el mateix, amb la intenció de desmembrar l'Imperi.³ La mala sort va estar, des del primer moment, del cantó de Maria Teresa. L'exèrcit francès, comandat per l'elector de Baviera, al qual Lluís XV havia fet el seu lloctinent general, i el recolzava per ser emperador, va prendre Praga, on va ser coronat rei de Bohèmia. Poc després, el 12 de desembre del 1742, Carles Albert va ser coronat a Frankfurt. La participació d'Espanya en aquest conflicte no va començar fins que, a Fontainebleau, el 25 d'octubre de 1743, es va signar, amb França, el segon Pacte de Família, amb la finalitat d'obtenir l'estat de Milà, i els ducats de Parma i Plasencia, per establir-hi a l'Infant Felip.

---

¹ « Il (Frédéric de Prussie) ayant demandé inutilement à Marie-Thérèse quelques duchés de la Silésie auxquels il prétendait, seul il commença la guerre, et fit la conquête de cette province. (Mémoires de Noailles, t. V p. 309)

² « L'électeur y fut couronné Roi de Bohême; il reçut bientôt après, à Frankfort, la couronne impériale, tandis qu'il ne restait presque d'autre ressource à Marie Thérèse que son courage, sa vertu, et le zèle de ses hongrois. » (Mémoires de Noailles, t. V, p. 236)

³ Mémoires... Noailles, t. V, p. 235

14. 5. - CAMPILLO

Per donar més impuls als preparatius de la guerra que s'apropava a Europa, Felip V va canviar de secretari de finances; en el lloc de Montenegro, va nomenar pel març del 1741, a l'asturià José del Campillo.¹

Va ser ell qui va dirigir, oficiosament, durant escassos dos anys, la política espanyola, acumulant tot el poder que La Quadra havia perdut de mica en mica. Campillo va passar del càrrec d'intendent d'Aragó a *Secretario de Hacienda*, pel febrer de 1741, i després, pel desembre d'aquell mateix any, també va ser *Secretario de Marina e Indias*. Malgrat que pugui semblar que Campillo va tenir més poder qui ningú, com diu Lynch, el rècord el tenia Patiño, ja que havia sigut *Secretario de Hacienda (1726) de Guerra (1730) i de Estado (1734)* només no ho va ser *de Justicia*. Va millorar la gestió de les finances, aplicant criteris mercantilistes, i una certa liberalització al comerç amb Amèrica, ja que també va ocupar la secretaria de marina i Índies. Va deixar tres obres sobre la regeneració d'Espanya i del seu comerç americà: *Lo que hay de más y de menos en España (1741)*, *España despierta (1742)* i *Nuevo sistema de gobierno para la América (1743)* Segons Lynch, Campillo era "demasiado intelectual para satisfacer a la aristocracia, y demasiado combativo para dirigir un gobierno de consenso." va tenir poc temps per demostrar del que era capaç perquè, després d'una breu malaltia, va morir l'11-IV-1743.²

En assabentar-se de la mort de Carles VI, Felip V, va ordenar al comte de Montijo,³ el seu ambaixador a Viena, reclamar els seus drets als territoris alemanys, en tant que descendent de Ferran I d'Àustria, i als de Hongria i Bohèmia al·legant el seu parentiu amb les princeses del casal d'Àustria, que s'havien casat amb els seus predecessors en el tron d'Espanya.⁴ Felip V mai perdia l'oportunitat de reivindicar un tron. Villarías

---

¹ José del Campillo i Cossio (Alles, 13-II-1693/Madrid, 11-IV-1743) Des de 1715 havia estat al costat de Patiño, i durant la guerra de Successió de Polònia, a l'armada d'Itàlia, a les ordres de Montemar. Acabada la guerra va fer un gran paper en temes econòmics, al regne d'Aragó. Per tothom era considerat com el successor de Patiño.

² Baudrillart, t. V, p.28

³ Cristobal Gregorio Portocarrero Guzmán, V Comte de Montijo (12-III-1692/15-VI-1763) militar y en la seva joventut *l'gentilhomme de la chambre*. Va patir desgracia durant el ministeri d'Alberoni i després es va retirar durant uns anys a les seves terres. Ambaixador d'Espanya a Anglaterra el 1732. Pel juny del 1737 va ser *Presidente del Consejo de Indias*. El 1741 va ser ambaixador plenipotenciari a Frankfurt a la Dieta que va investir emperador Carles VII i es va quedar a l'Imperi fins que el 1744 va tornar a Espanya on va reprendre les funcions de *Presidente del Consejo de Indias*. En començar el regnat de Ferran VI, va demanar ser rellevat del seu càrrec del *Consejo de Indias* i del de Gran Maestro de la Casa de la reina viuda. Va tenir fama de ser un diplomàtic de talent.

⁴ "Philip was scarcely extravagant enough to hope that he could realise such extensive claims; but brought forward his demands to divert the attention of other princes, and secure the Austrian territories in Italy, in order to erect a new kingdom of Lombardy, in favour of his son, Don Philip." (Coxe, t. III, p. 319)

demanava l'opinió de Lluís XV, i alhora ordenava a Campoflorido, ambaixador d'Espanya a França, investigar que pensava el govern francès dels drets de Felip sobre els estats patrimonials dels Habsburg, quin valor donaven a la vigència de la pragmàtica, quines eren les seves preferències successòries, i quines intencions tenien els prínceps protestants.

Felip V i Elisabet aviat van comprendre que el guany que podien obtindre d'aquella guerra era establir l'Infant Felip al cap dels ducats de Parma i Plasencia, els quals, històricament, sempre havien estat lligats a família Farnese, però que pel recent tractat de Viena, havien estat atorgats a França. Així doncs els reis d'Espanya, van dedicar tots els seus esforços en recuperar-los per al seu fill. Per aquest fi precisaven obtenir de Lluís XV el permís de pas, pel territori francès, per al seu exèrcit. Felip i Elisabet, personalment, van començar a pressionar al cardenal Fleury per aconseguir-ho; a canvi Espanya ajudaria a França a conquerir Flandes i Luxemburg. Fins i tot, potser no caldria una acció bèl·lica, si el duc de Lorena es mostrava d'acord en cedir els estats Farnese, a canvi d'ajuda per ser elegit emperador. En cas de que el cardenal Fleury es comportés com acostumava, dilatant les decisions, Campoflorido demanaria que, al menys, França no s'oposés a les pretensions d'Espanya.

Els darrers mesos de 1740, l'ambaixador espanyol Campoflorido i Fleury es veien a diari; les explicacions que Campoflorido enviava als seus reis, sobre les seves entrevistes amb el cardenal, fan que la correspondència diplomàtica entre França i Espanya, de la tardor de 1740, sigui immensa. S'incrementa quan afegim les cartes que els reis d'Espanya escrivien, personalment, a Fleury, i les de Lluïsa Elisabet, filla gran de Lluís XV, casada amb l'Infant Felip. La pressió, que des d'Espanya s'exercia sobre el cardenal, era gaire bé obsessiva, com ho demostra el to d'aquesta carta: *«Je sais sûrement que vous êtes le maître de faire quelque chose pour nous et vous pouvez être bien sûr, Monsieur, que vous n'obligerez pas des ingrats et que nous vous en rendrons bon compte. Ce n'est pas seulement pour nous, mais en cas que nous ayons des enfants, pour qui ne restent pas sous la donation du prince et qui ayent un morceau à manger. Vous, n'aurez qu'à compter, Monsieur, que je ne vous laisserai pas de repos jusqu'à ce que vous ayez fait quelque chose pour nous.»*¹

En començar el 1741, Espanya ja estava en converses amb el rei de Sardènia, sobre el repartiment del territori del nord d'Itàlia. A Carles Emmanuel li corresponia una petita

---

¹ L'Infante Louise Élisabeth à Fleury, fin décembre 1740. M.A.E., CP Espagne, t.462, fº 488

part del Milanesat; mai havia estat fàcil tractar amb ell; aquesta vegada ho havia de ser encara menys.

Des del 1738, fins a la primavera del 1740, només sabem de la salut del rei d'Espanya, per l'ambaixador britànic Keene, el qual, l'estiu del 1739, informava sobre ell: «*no atiende a ninguno de los asuntos y después de sus comparencias en público se elogia a si mismo ante la reina por haberse comportado, como él dice, "come une image"*»¹

Tampoc sabem res sobre la salut de Felip V, des del juny del 1739, fins el 20 de maig de 1741,² dia en que nou ambaixador de França va arribar a Madrid. Louis-Guy de Guérapin de Vauréal, bisbe de Rennes.³, va anar a trobar als reis a Aranjuez el 21. Felip no el va poder rebre perquè tenia "febre", que es repetia des de feia uns dies: «*...On dit ici que la maladie du Roy d'Espagne est une fièvre tierce, dont il a eu deux accès mais légers.*»⁴ Quan se li va concedir la primera audiència, el dia 24, el rei s'estava al llit, i la reina al seu costat: «*...je trouvai le roi dans son lit, la reine à côté du lit, debout, et nul autre dans la chambre*»⁵

Uns dies després Vauréal escrivia: «*...La fièvre a manqué au roi hier jedy qui étoit le jour de son accès (...). Le roi d'Espagne parla un peu d'avantage dans cette seconde visite, et aujourd'hui nous y sommes restes, l'ambassadeur de Naples et moi, près d'une demie heure. Le roi a commencé à me parler de la vieille cour, mais il n'a pas pu être question d'affaires; je lui ai trouvé les yeux et le teint bons, il continue la quinquina (...). hier jeudi 25 qui étoit le jour de l'accès de tierce, la fièvre manqua au roi Catholique, et on espère qu'elle ne reviendra plus (...). Aujourd'hui le roi continue à se porter de mieux en mieux; il étoit assez guay ce matin. Il est arrivé à nous raconter plusieurs traits spirituels du Cardinal Borgia...*»⁶

El dia 27 de maig, la reina va enviar l'Infant Felip a dir a l'ambaixador que volia parlar amb ell. Felip V continuava sense deixar la reina sola ni un minut, la qual cosa feia dir a l'ambaixador que, el "desig etern" d'Elisabet de tenir al rei "aïllat" s'havia tornat en contra d'ella mateixa: «*...hier au soir l'Infant Dom Philippe m'a fait dire que la reine désiroit me*

¹ Keene a Newcastle, Madrid 9-VI-1739, Public Record Office (PRO) SP 94/153, a Lynch, 97

² Vaureal a Amelot, Madrid, 21-VI-1741, M.A.E., CP Espagne, t. 466, fº 55

³ Louis-Guy de Guérapin de Vauréal, baró de Vauréal, i comte de Belleval (1687/ 1760) Bisbe de Rennes, des del 1732. Ambaixador de França a diferents països, entre els quals Espanya, del 1740 al 1749. Va ser un gran oponent dels jansenistes.

⁴ Vaureal a Amelot, Madrid, 21-VI-1741, M.A.E., CP Espagne, t. 466, fº 56

⁵ Vaureal a Amelot, Madrid, 21-VI-1741, M.A.E., CP Espagne, t. 466, fº 56 «*...je trouvai le roi dans son lit, la reine à côté du lit, debout, et nul autre dans la chambre...*»

⁶ Vaureal a Amelot, Madrid, 26-VI-1741, M.A.E., CP Espagne, t. 466

parler, qu'elle en cherchait les moyens mais qu'elle étoit bien embarrassée à les trouver. En effet cette princesse s'est lié, elle-même, par les chaines dont elle a voulu lier le roi son mari, et elle s'est rendue aussi dépendante de luy, qu'elle a voulu le rendre dépendant d'elle.»¹

El darrer dia de maig, dia de San Ferran, s'havia de fer el “Besamanos” per celebrar el sant del príncep d'Astúries. La cerimònia es va haver d'organitzar en les dependències dels prínceps, perquè Felip V es va negar a assistir.² Diu l'ambaixador que l'Infant Felip feia pocs honors al seu germanastre Ferran, per por de disgustar a la seva mare. Aquells primers dies de l'arribada de Vaureal, l'Infant Felip buscava poder parlar amb ell, per deixar constància de que, malgrat el que deien els rumors, ell estava del costat de França.³ El rei havia començat a permetre a Felip entrar a en els assumptes d'Estat, però, per sorpresa de Vauréal, Elisabet havia de parlar amb el seu fill d'amagat, i, per fer-ho, buscava tots aquells moments en que el rei dormia; estava tan vigilada pel rei, que només podia parlar amb el seu fill Felip, uns pocs minuts, en ocasions molt precises.⁴

Com demostren les cartes de l'ambaixador Vauréal, per l'agost de 1741 Felip V continuava amb febre “intermitent”, des del mes de maig. Res però fa pensar que poguessin ser “tercianes,” com es deia a la cort. Si realment haguessin estat febres

---

¹ Vaureal a Amelot, , Madrid, 29-VI-1741, M.A.E., CP Espagne, t. 466, fº 84

² “C'est aujourd'hui St. Ferdinand, la fête du Prince des Asturies, et par conséquent grande gale et grand besamanos. Le roi qui n'a pas encore vu personne, n'a pas voulu faire la cérémonie, mais elle s'est faite chez tous les princes et princesses en commençant par le Prince, c'est ainsi qu'on nomme le prince des Asturies (...) car il faut vous dire que les choses sont au point que l'Infant Don Philippe n'ose pas faire honnêteté à son frère (remarquez que je ne dis pas amitié, sinon honnêteté) de peur de déplaire la reine.” (Vaureal a Amelot, 30-V-1741, M.A.E., CP Espagne, t. 466, fº 85)

³ “Je voulois toujours m'en aller mais le prince m'a dit encore: 'Je sais tout ce que l'on dit, mais n'en croyez rien, j'aime la France comme si j'étois né à Versailles, je vous prie de le mander au Roi, et que je n'en changerais point.» J'ai répondu de mon mieux, et au plus court. Ce Prince, après avoir donné sa main à ce qui étoit là, est encore revenu pour me demander des nouvelles de Mr. le Dauphin, avec amitié et marquant d'y s'intéresser beaucoup. Les jours de gale tous les Princes et Princesses dinent ensemble chez le Prince, où chacun porte son diner sur la même table. L'Infant m'avoit demandé si je n'irais pas voir ce festin. J'ai cru qu'il n'estoit pas de permis de paroître indifférent, j'y ai donc été au sortir de chez le roi. Ce prince en sortant de la table est encore venu à moi et m'a dit. « L'Infante est charmante, je vous prie de mander au Roi que je l'aime infiniment, et que je lui fais mon compliment sur sa grossesse. » J'ai remercié laconiquement et j'ai évité de le suivre dans sa chambre où il est rentré avec tous les Princes et Princesses, mais un moment après il en est sorti, me cherchant des yeux, et est venu a moi me dire : « Et Mr. le Cardinal, comment se porte-t'il ? –parfaitement bien, Monseigneur. - Je vous prie de lui faire mes compliments, de l'assurer de mon amitié, et de lui marquer combien je désire sa conversation. Le roi est bien heureux d'avoir un ministre si sage, si éclairé, et si bien intentionné.” (Vaureal a Amelot, 30-V-1741, M.A.E., CP Espagne, t. 466, fº 85)

⁴ “La Reine est tellement assujettie qu'à peine peut-elle trouver quelques instants pour parler à son fils le Roy ne voulant pas la perdre de vue un seul moment; voicy le temps où elle lui parle: La Reine se met au lit pour faire la siesta qui dure bien trois ou quatre heures ; elle se relève entre les huit et neuf, il y a une seconde toilette qui se fait dans la pièce voisine de celle où est le Roi, et les Princes et les Princesses y viennent et y restent peu. L'Infant y demeure, ce dans ce temps que la Reine lui parle mais avec si peu de liberté que, pendant un quart d'heure, le Roy l'appelle dix fois, et l'impatiente si elle ne va pas le trouver. Après cela vient la musique pendant laquelle la reine trouve encor le moyen de luy dire quelques paroles. C'est aussi pendant ce temps-là qu'elle entretient M. le M. de Scotti. Il est nécessaire de vous observer, Monsieur, que malgré cette contrainte dans la qu'elle le Roy tient la Reine, mesme à l'égard de Dom Philippe, il paroist, cependant, encor plus vif sur les intérêts de ce Prince que la Reine elle mesme.” (Vaureal a Amelot, M.A.E., CP Espagne, t. 466, fº 101)

“tercianes” o “quartanes” hauria significat que el rei d’Espanya patia “paludisme” la qual cosa mai es va mencionar, ni a Espanya, ni a França, ni enlloc. Senzillament els metges, com sempre havien fet, en referir-se a les freqüents indisposicions de Felip V, en mencionar que tenia “febre” conferien una certa entitat nosològica al fet de que el rei s’estava contínuament al llit, la qual cosa era un signe de la depressió que patia, i que formava part de la seva malaltia.

Reforça aquesta sospita el fet de que, una vegada passada la febre, el rei tampoc rebia a l’ambaixador, i la reina l’havia advertit de que no es podia parlar de “feina” amb el rei, perquè es corria el risc de fer-lo morir: «...*Quoique depuis ma dernière dépêché le Roy d’Espagne n’ait pas eu de rapetissement de fièvre, S.M.C. n’a cependant pas été en état de me donner d’audience (...) la Reine d’Espagne m’ayant fait dire par le M. de Scotti de ne pas parler d’affaires au Roy d’Espagne, si je ne voulois pas le faire mourir (...) Hier S.M.C. a commencé à se faire voir aux courtisans; peut être aujourd’hui aurois-je pu avoir l’honneur de luy parler...*»¹ Malgrat el que acabem de dir, segons Vauréal, algunes estones se’l podia convèncer de rebre visites, o deixar-se veure.

Vauréal, en les seves cartes al seu superior Amelot de Chaillou,² repeteix, varies vegades, que, com sempre, el rei no perdia mai de vista la reina; fins i tot, mentre ella es canviava de roba, ell, assegut en una butaca, situada estratègicament, la tenia sempre dins el seu camp visual.

El 28 d’agost, mentre la cort estava a San Ildefonso, Vauréal va saber, per algú de dins de palau, que durant aquesta crisi, el rei havia tingut, una vegada més, atacs de violència molt forts, dels quals la reina no havia quedat al marge. El mateix, Vauréal, i l’ambaixador de Nàpols, mentre esperaven ser rebuts, havien pogut escoltar els forts crits que el rei emetia. Uns moments més tard, el duc d’Atri, fidel cap de la guàrdia personal del rei des de feia anys, va avisar als dos ambaixadors, de que no podrien ser rebuts perquè a sa Majestat “li havia tornat la febre”.³

Quan el rei patia aquests “accessos de ira”, acostumava a llençar objectes sobre la reina; ella s’hi tornava. Si no es podia desfogar d’aquesta manera, començaven els terribles “atacs de còlera”. En aquesta ocasió, a la que ens acabem de referir, la causa de la gran irritació de Felip V havia estat el rei de Sardenya, i el repartiment del territori;

---

¹ Vaureal a Amelot, Balsain 28-VIII-1741, M.A.E., CP Espagne, t. 466, fº 501

² Jean-Jaques Amelot de Chaillou, va ser secretari d’Estat d’afers estrangers de França del 22-II-1737 al 26-IV-1744

³ M.A.E., CP Espagne, t. 466, fº 503

si més no, aquesta va ser l'explicació que la reina va fer que el marquès de Scotti donés a Vaueal.¹ Felip argumentava que el rei de Sardènia no tenia cap dret sobre els territoris que reivindicava, en canvi, el seu fill Felip tenia, pel costat d'Espanya drets sobre Àustria, i pel de la seva mare sobre els de Parma. A Felip V ningú li podia fer entendre que, si França no li feia costat, ell es veuria obligat a conformar-se amb menys.

Mentre per l'agost de 1741, Vaureal escrivia les seves impressions a Amelot, un altre personatge de la cort espanyola, el duc de Bournonville,² escrivia al seu cosí, el mariscal Adrià Maurici de Noailles; li deia que havia trobat al rei recuperat de la "febre" que havia tingut, la qual només li havia durat unes hores, i que l'endemà se sabia si havia estat "febre terciària". Afegia que al voltant de San Ildefonso hi havia molta gent malalta, "amb mal de coll..."³ Bournonville era un fidelíssim partidari de Felip V, i, malgrat ser d'origen flamenc, sempre havia prestat els seus serveis al rei d'Espanya. En les seves cartes a Noailles d'aquells anys, en tot moment pretén fer quedar bé a ses Majestats Catòliques davant França, i minimitzar qualsevol informació adversa sobre la salut de Felip V.

Pel setembre, estant a San Ildefonso, Vaureal feia menció, una vegada més, de la "febre" que havia tornat a tenir Felip V, i d'una nova indigestió, conseqüència de tant menjar, cosa que no hi havia manera d'impedir-li; a més, tampoc es deixava purgar.⁴ Bournonville també es referia a aquest episodi, quan deia que Lluïsa Elisabet -esposa de l'Infant Felip i filla de Lluís XV- continuava bé del seu embaràs, i que «*Le Roy est entièrement rétabli de la légère indisposition qu'il a eu il y a quelques jours, et toute la famille royale, gracies au Seigneur, jouit d'une parfaite santé...*»⁵

---

¹ "Quand ce sortes d'accès le prennent, ils se frappent ordinairement de quelque objet, ou le contraire il entre dans des transports de colère terribles, malheureusement dans cette occasion son objet a été le partage, et le Roi de Sardaigne; et c'est la raison de ce que la Reine d'Espagne m'a fait dire par le Marquis de Scotti." (Vaureal à Amelot, 28-VIII-1741, M.A.E., CP Espagne, t. 466, f° 503)

² Miguel Josep de Bournonville i Sainte Aldegonde (1672/1752) De família noble originària de Bravant, el 1717 va obtenir de Felip V el títol de duc pels serveis prestats durant la guerra de Successió d'Espanya. Del gener de 1727 fins el maig de 1728 va ser ambaixador d'Espanya a Viena, i ministre plenipotenciari al congrés de Soissons. Després no va tenir cap altre càrrec polític, però sempre va tenir un cert renom a la cort de Madrid. Per part de la seva mare era cosí germà d'Adrien-Maurice de Noailles, el qual pel 1741 era comandant de les tropes franceses destinades al nord d'Itàlia.

³ "...J'ai trouvé le Roy rétabli entièrement de la fièvre tierce qu'il a eu. Le prince a eu de la fièvre hier, mais qui a duré peu d'heures; l'on verra demain si c'est aussi tierce. Les chaleurs excessives en ont occasionné, cette année, une grande quantité en cet endroit, et aux environs. Il y a des maisons qu'il y a 15 malades. Mme. la Marquise de Lede a été aussi très incommodée d'un mal de gorge, mais elle est hors de danger, depuis quelques jours." (22-VIII-1741, cartes del duc de Bournonville al duc de Noailles, M.A.E., MD Espagne, t.155, f° 89)

⁴ "...depuis que la fièvre est finie le Roy d'Espagne a eu une très violente indigestion parce qu'il mange trop, et qu'il n'est pas possible vons fait tous les efforts imaginables pour le déterminer à se purger, il n'a jamais voulu." (Vaureal a Amelode, 11-IX-1741, M.A.E., MD Espagne, t. 466, f° 47)

⁵ St. Ildefonso, 27-IX-1741, cartes del duc de Bournonville al duc de Noailles, M.A.E., MD Espagne, t.155, f° 93

A finals de setembre, Bournonville informava que tot estava llest per la marxa de L'Infant, fins i tot els "gardes de corps," que l'avien d'acompanyar, estaven col·locats en els seus llocs estratègics; però que no estava previst que Felip es posés en camí, fins que les tropes espanyoles haguessin desembarcat a Itàlia, i, sobre tot, fins que la seva esposa, no hagués donat a llum.¹ Lluïsa Elisabet² va parir una nena, el darrer dia de desembre del 1741³: «...L'infante étoit accouché d'une princesse⁴ après avoir souffert beaucoup...»⁵ La petita era Isabelle Borbó Borbó, destinada a ser emperadriu del Sacre Imperi Romano Germànic, pel seu futur matrimoni amb el que, el 1765, seria Josep II, però va morir, el 27 de novembre del 1763, poc abans de complir 22 anys. Els altres dos fills de Felip i Lluïsa Elisabet, els Infants de Parma, havien nascut, ambdós, el 1751; un a primers d'any i l'altre a finals. Ell seria Ferran I duc de Parma, i ella, Maria Lluïsa, reina d'Espanya, pel seu matrimoni amb el seu cosí (fill de Carles III) Carles IV.

En acabar el 1741, Espanya continuava, des de l'octubre del 1739, al Carib, la guerra naval *del asiento*, o *de la Oreja de Jenkins*, amb la Gran Bretanya. A partir de primers del 1741 combatia també a Itàlia, en dos fronts, en el context de la guerra se Successió d'Àustria.

CONSIDERACIONS MÈDIQUES

Pel que sembla, la simptomatologia s'havia instaurat de manera permanent en aquesta forma de DEPRESSIÓ MAJOR, ocasionalment amb MARCADA AGITACIÓ PSICOMOTRIU, representada per atacs d'ira, dels quals es fa difícil de distingir si s'han de considerar com una forma de CATATONIA. De l'episodi que Felip V va patir, des de la primavera fins la tardor del 1741, podem dir que es tracta d'un agreujament del grau de la simptomatologia de la qual en tenim els darrers testimonis el 1738.

---

¹ "L'on se flatte que dans peu de jours l'on aura la nouvelle du débarquement de nos troupes en Italie; lequel se fera sans peine, par le peu de troupes qu'a l'Archiduc en ce pays-là. Le départ de l'Infant Don Philippe ne sera qu'après avoir reçu la nouvelle de ce débarquement. Tout est prêt pour ce départ; et les Gardes du Corps, qui doivent l'accompagner dans ce voyage sont marchez, et placez dans les endroits, qui leur ont été destinés pour cet effet. Si ce Prince ne part pas, comme on le dit, avant les couches de Mme. L'infante..." (Madrid, 27-XI-1741, cartes del duc de Bournonville al duc de Noailles, M.A.E., MD Espagne, t.,155, fº 116)

² Marie-Louise-Elisabeth de France (14-VIII-1727/6-XII-1759)

³ Isabel de Borbó Borbó, filla del que més tard va se Felip de Parma, i de Lluïsa Elisabet de França, va néixer el 31 de desembre del 1741; no del 1740, com caldria creure per una de les cartes de Bournonville, datada anys després equivocadament a "Madrid, 8-I-1741" i que en realitat era del 8-I-1742.

⁴ Isabelle de Bourbon Parme (31-XII-1741/27-XI-1763)

⁵ Madrid, 8-I-1741, carta nº 9 del duc de Bournonville al duc de Noailles, M.A.E., MD Espagne, t.,155, fº 116

TRASTORN BIPOLAR II [296.89 (31.81)] EPISODI ACTUAL DE DEPRESSIÓ MAJOR MODERADA-GREU

Els forts accessos d'AGITACIÓ PSICOMOTRIU resulten difícils de catalogar ja que es poden interpretar com a CATATONIA, com a CARACTERÍSTIQUES MELANCÒLIQUES, o també com a CARACTERÍSTIQUES MIXTES, amb ciclacions molt ràpides, dins d'un mateix dia, malgrat que no podem especificar amb quina freqüència ciclava.

Continuava sense voler-se socialitzar, però ja no es parla del la poca cura en els seus hàbits de neteja ni en els seu aspecte. Mostrava un comportament desinhibit que el feia cridar desafortadament pel palau, imitant a *Farinelli* Ja no presentava símptomes psicòtics amb idees delirants, o bé no en tenim notícies.

14. 6. - ELS DARRERS ANYS DE REGNAT DE FELIP V

José del Campillo va morir l'11 d'abril del 1743. Com diu en el paràgraf següent, el que va ser el seu secretari Jorge Astraudi, des del 1734, les secretaries de hisenda, marina i Índies, es van traspasar a Zenón de Somodevilla y Bengoechea, Marques de la Ensenada (Hervias, 20-IV-1702/Medina del Campo, 2-XII-1781)

JOSÉ DEL CAMPILLO
MUSEO DE LA REAL ARMADA

ZENÓN DE SOMODEVILLA
MUSEO DEL PRADO

«El marqués de Villarías entró al despacho interino de las cuatro Secretarías. Yo hice la consignación en su propia mano, de todo lo que tenía reservado en su papelera correspondiente a su tiempo, y continué sin novedad en mi plaza en la Secretaría de Guerra, la cual, en prueba de mi fidelidad, me había conferido el difunto, y merecí al marqués la continuación de algunas confianzas sobre los mismos asuntos. Lo mismo debí al Marqués de la Ensenada, que fue nombrado desde luego por sucesor suyo y vino en posta desde Saboya.»¹

Però ni Campillo ni La Ensenada van ser mai *Secretarios de Estado*; el titular d'aquest càrrec va ser, oficialment, Sebastián de la Quadra, marquès de Villarías, fins que, el 1746, en regnar Ferran VI, el va substituir per José de Carvajal i Lancaster.

La principal preocupació dels reis d'Espanya durant aquests anys va estar allí on era el seu fill Felip, procurant guanyar terreny, per arribar a fer-se amb el Milanesat i els ducats de Parma, en el context de la guerra de successió austríaca. Però Felip de Borbó Farnese no va ser oficialment duc de Parma fins el tractat d'Aix-la-Chapelle el 18 de febrer del 1748. El seu pare o ho va arribar a veure.

Pel desembre de 1744 es va fer realitat un dels mes grans anhels dels reis d'Espanya: veure molt a prop del tron de França una de les seves filles. La Infanta Maria Teresa, es va casar amb Lluís, delfí de França, únic fill mascle viu, de Lluís XV i Maria Leszczyńska.² Malauradament la historia no els tenia destinat el rol que els seus pares havien imaginat per a ells: Maria Teresa va morir pocs dies després que el seu pare, i el delfí Lluís no va sobreviure al seu.

Felip V va viure per veure com, a la mort de Carles Albert de Baviera, el 20 de gener 1745, Francesc Esteve de Lorena era emperador consort, el 13 de setembre del 1745, pel seu matrimoni amb la filla més gran de Carles VI, Maria Teresa. Altres importants esdeveniments es van succeir tant a Espanya com a Europa. però no és la nostre comesa fer-ne el relat.

---

¹ *Memoria curiosa y contestación del comisario ordenador, Dn. Jorge Astraudi a el amistoso encargo que se le hizo por una persona de su mayor respeto y superior carácter sobre el Ministerio de Dn. Joseph del Campillo, su elevación y fallecimiento en Madrid, Jueves Santo de el año de 1743, a Patiño y Campillo, Antonio Rodriguez Villa, Madrid, 1882, p. 131-144*

² A mitjans de gener del 1744 van començar els acords protocol·laris del casament, que es va celebrar per poders el 18 de desembre a Madrid. El dia 20, la Infanta sortia de Madrid cap a Versalles on va arribar el 21 de febrer del 1745 (Baudrillart, t. V, p. 239-255)

Des de l'episodi de la tardor de 1741, no hem trobat més notícies sobre la salut de Felip V fins la primavera del 1746.

No sabem perquè durant aquests darrers anys els ambaixadors deixen d'informar sobre la salut del rei d'Espanya; ja no en parlen, o bé ho fan tan poques vegades que no ho hem sabut trobar en les seves correspondències. Potser a França ja no interessava aquest tema, una vegada emparentades ambdues famílies Borbó pels matrimonis de l'Infant Felip amb la filla gran de Lluís XV, que esperaven descendència abans d'acabar l'any, i el compromís del delfí Lluís, amb la Infanta Maria Teresa. Tampoc interessava ja Felip V en altres països d'Europa.

El 23 d'abril del 1746, va arribar a Aranjuez el mariscal Adrià Maurici de Noailles, en qualitat d'ambaixador extraordinari de França, per tractar, amb Felip V, sobre les condicions del repartiment de l'Infant Felip, el pla de la propera campanya d'Itàlia, i els subsidis que exigia l'elector de Saxònia, com a pagament per la seva neutralitat en la guerra de successió d'Àustria.

L'endemà dia 26, a les tres de la tarda, just abans de la missa del matí, Noailles va tenir la seva primera audiència oficial amb els reis d'Espanya. Uns dies més tard, escrivia a Lluís XV aquesta carta: «Sire, je commencerai par dire V.M., que j'ai trouvé le roi d'Espagne si changé, que je l'aurois à peine reconnu, si je l'avais trouvé ailleurs que dans son palais. Il est grossi considérablement; il m'a paru plus petit qu'il n'étoit, ayant beaucoup de peine à se tenir debout et à marcher, ce qui ne vient que du manque absolu d'exercice. À l'égard de l'esprit, il m'a paru le même: beaucoup de sens, répondant avec justesse et précision à ce qu'on lui dit quand on lui parle d'affaires, et qu'il veut bien s'en donner la peine. Il n'a rien oublié de tout ce qu'il a fait, vu et lu; il en parle avec le plus grand plaisir. Il n'y a pas un rendez-vous de chasse de la forêt de Fontainebleau dont il ne se souvienne. Il vous chérit, Sire, et ne parle de vous qu'avec tendresse et le plus vif intérêt. Il n'y a personne ici qui ne dit à vôtre Majesté qu'il est plus touché de vos succès en Flandre que de ceux de l'Infant en Italie; et on peut dire avec vérité que ce prince a le cœur tout françois...»¹

---

¹ Camille Rousset, *Correspondence de Louis XV et du Marchal de Noailles*, Didier, Paris, 1869, t. II, p. 205; Noailles a Lluís XV, Aranjuez, 30-IV-1746; *Noailles Mémoires politiques et militaires...* t. VI, p. 36; M.A.E., CP Espagne, t. 489, fº 147, a Baudrillart, t. V, 409; Coxe, III, 376

LA FAMILIA DE FELIPE V, PER LOUIS-MICHEL VAN LOO, 1743, MUSEO DEL PRADO, MADRID

És lògic que Noailles trobés Felip V canviat, la malaltia que feia anys minava la salut del rei d'Espanya, tenia a veure amb el seu deteriorament físic. Però també s'ha de tenir en compte que el mariscal feia més de 35 anys que no veia al rei, des dels darrers anys de la guerra de Successió; naturalment el temps havia passat per ambdós.

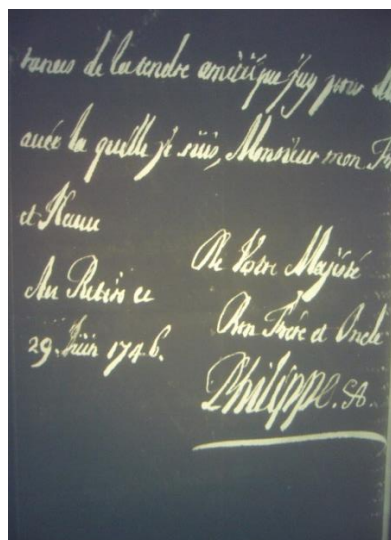
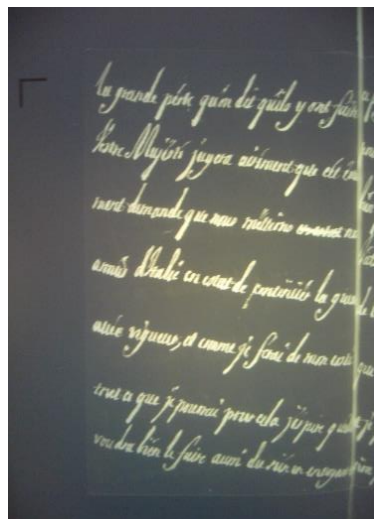
Noailles, a més dels objectius ja exposats, havia d'aconseguir que Felip V, una vegada feta la pau, consentís en donar un ajut econòmic a l'Infant Felip, durant uns anys. Una mena de dot, per ajudar-lo a establir-se en els ducats. L'ambaixador també havia de fer que el rei d'Espanya permetés la presència d'un nombre determinat de batallons francesos els quals, cada any, serien rellevats per un nombre igual de batallons espanyols, a fi de donar importància a l'Infant, i mantenir el respecte dels veïns.¹ Noailles va marxar d'Espanya el 13 de juny del 1746.

Pocs dies després, el 16 de juny de 1746, l'exèrcit franco-espanyol va sofrir una important derrota a la batalla de Piacenza, davant l'exèrcit austríac. L'Infant Felip i el seu exercit, també es veurién aviat derrotats, pels exercits austríac i savoia, i, arribat al Milanesat, es veuria en l'alternativa d'una capitulació o d'una "*retraite desastreuse*. Com sempre, en aquestes situacions, el govern de Madrid esperava ajut de França. Felip V, en carta al seu nebot i gendre, Lluís XV, potser la darrera que va escriure de la seva pròpia mà, demanava que enviés el major nombre de tropes possible, en ajut de l'Infant Felip, sense trigar:

---

¹ "*pour donner de la considération à l'Infant et tenir ses voisins en respect.*" (Camille Rousset, *Correspondence de Louis XV et du Marchal de Noailles*, Didier, Paris, 1869)

«Monsieur mon frère et neveu, Vostre Majesté aura déjà appris ce qui viens de se passer entre les deux armés en Lombardie, où puisque nous n'ayons pas chassé les ennemis de leurs retranchements comme nous le voulions, nous n'avons pas laissé d'avoir de la supériorité sur eux que par le canon qu'on leur a pris et enlevé et par la grande perte qu'on dit qu'ils y ont faite Vostre Majesté jugera aisément que cet ( ) demande que nous mettions nos armes d'Italie en état continuer la guerre avec vigueur et comme je ferai de mon coté tout ce que je pourrai pour cela j'espère qu'il voudra bien le faire aussi du sien en envoyant...

Carta de Felip V a Lluís XV, pot ser la darrera que el rei d'Espanya va escriure

... à ce pays-là le plus de renforts qu'il luy sera possible pour soutenir son procurer aussi bien qu'à sa fille un établissement convenable. J'attends avec bien de l'impatience la nouvelle de l'accouchement de ma fille qu'il me semble qui ne peut pas tarder encore longtemps à venir, et je profite avec bien du plaisir de cette nouvelle ( ) pour renouveler à Vostre Majesté de la tendre amitié que j'ay pour ( ) avec laquelle je suis, Mn Frère et

Neveu, de Votre Majesté Bon Frère et Oncle, Philippe Au Retiro ce 29 de Juin 1746 »
(M.A.E., CP Espagne, t. 490, fº 122)

Gaire bé el mateix dia que el rei de França rebia aquesta carta, a Madrid començava un nou regnat. Felip V ja havia mort. Ningú sabia encara quina orientació donaria Ferran VI, a la política espanyola.

14. 6. - MORT DE FELIP V

Felip V va morir, de sobte, el 9 de juliol de 1746, a tres quarts de dues de la tarda. La nit anterior havia treballat amb el marquès de la Ensenada, el seu secretari d'Estat, i, després d'escriure a l'Infant Felip, com tenia per costum, havia anat al llit a les set i mitja del matí, hora habitual en ell.

No hi va haver cap incident durant la nit, la qual pel rei acabava a migdia, moment en que, de costum, entraven a l'habitació el metge i els ajudes de cambra. Aquell dia Felip V va mostrar alguns moments d'impaciència, però eren tan freqüents en ell, que no van cridar l'atenció; el van intentar calmar, com sempre feien. El rei acostumava a quedar-se al llit, fins a les dues, amb la reina, que mentrestant resava i esmorzava. Fins aquest moment, res havia estat diferent a altres dies. A dos quarts de dues, el rei va proferir una ranera, i va dir que tenia ganes de vomitar, la qual cosa no va causar cap neguit, perquè li ocorria sovint mentre feia la digestió; però la reina va observar que tenia inflades les venes de sota els ulls. Ella va fer cridar al metge, que acabava de sortir per anar a dinar. Es van fer algunes advertències a Sa Majestat, que com sempre el van posar furiós; la reina, en témer les conseqüències de la ira del seu marit, va sortir del llit bruscament. De cop i volta al rei se li va inflar el coll, la llengua se li va fer grossa, i va girar el cap al coixí. El van voler sagnar, però només van treure unes cullerades de sang. Des del moment en que havia dit que volia vomitar, fins que va expirar no van passar més de tres minuts. Felip V era mort.¹

---

¹ *“La mort subite du Roy d'Espagne arrivée avant-hyer, 9 de ce mois, a une heure et trois quarts après midy. Ce prince ayant travaillé pendant la nuit avec ses ministres, et ayant à son ordinaire a écrit à l'Infant, s'étoit couché a sept heures et demie du matin et pour luy c'étoit de bonne heure; nulle nouveauté pendant la nuit, qui pour lui finissoit a midy, son médecin et ses valets de chambre entrèrent alors comme tous les jours, il ne parût que quelques mouvements d'impatience qui estoient si fréquents qu'on n'y fit d'autre attention que de tascher de les calmer, comme on avait coutume de faire; Il restoit ordinairement au lit jusqu'à deux heures avec la Reine qui pendant cet intervalle faisoit ses prières et déjeunoit, il n'y eût a tout cela nul changement; à une heure et demie il prit au Roy d'Espagne une espèce de râlement,*

Segons *La Gaceta de Madrid*, els reis havien estat a Aranjuez del 19 d'abril al 28 de juny del 1746, dia en que es va anar a instal·lar al Buen Retiro. El 5 de juliol havia publicat una nota que deia: «*Sus Majestades gozan de buena salud en el Buen Retiro.*» una semana després anunciava la mort del rei d'aquesta manera: «*Madrid, 12 de julio de 1746. El día 9 de este a las dos de la tarde, hallándose en el palacio de Buen Retiro el Rey nuestro Señor D. Phelipe Quinto, fue Dios servido a llamarle a sí, a los sesenta y dos años, seis meses y veinte días de su edad, y a los quarenta y cinco años, siete meses y veinte y tres días de su reinado, desde la proclamación hecha en Versailles a 16 de Noviembre de de 1700. A las circunstancias de esta perdida, corresponde el común sentimiento, medido por la fidelidad, y inclinación de todos, y por la notoria experiencia de las virtudes de este Monarcha. La memoria de sus religiosas prendas, de su amor a la justicia, de su deseo de acertar, de su constante igual ánimo en ambas fortunas, de sus glorias, y triunfos, de su propensión a favorecer a las ciencias, de sus piadosas fundaciones, suntuosas fábricas, y heroicos establecimientos, obliga a que sea tan grande como general el dolor, y a que se conserve vivo en el alma la gratitud de sus vasallos...*»

A l'*Archivo del Palacio Real*, es guarden, al menys, tres escrits sobre la mort del rei, sense signar ni datar; fetes per testimonis diferents. Una d'elles diu: «*...hecho el reconocimiento del cuerpo, se extendió la declaración (que original existe en la sección de mi cargo)*»¹ En suposar que es tractava de l'autòpsia de Felip V, hem buscat aquest document amb molt interès, però no n'hem trobat ni rastre.

En no trobar l'informe de l'autòpsia de Felip V, hem buscat amb afany algun detall sobre la causa de la seva mort. Només hem pogut llegir, en una carta de l'ambaixador francès Vauréal, que "a palau es deia que els cirurgians havien vist una vena trencada, la qual cosa havia estat la causa de la seva mort sobtada": «*...Je reviens du Palais. Le feu Roy a été embaumé et mis sur son lit de parade, où il sera quelques jours, après quoi il sera*

---

et il dit qu'il avoit envie de vomir, on n'en fut point alarmé, parce que tel estoit très souvent le supplément de sa digestion: mais la Reine observa que les veines au-dessous des yeux estoyent enflées. Elle fit rappeler le médecin qui venoit de sortir pour aller diner, il n'eut pas le temps d'arriver. Sur quelque représentation que l'on fit au Roy il se mit fort en colère, et la reine en appréhendant les suites sortit du lit fort brusquement. La gorge s'enfla, la langue s'épaissit, le Roy qui étoit sur son céans retourné sur l'oreiller, on voulut le saigner, on ne tira que quelques cuillerées de sang, il estoit mort. Depuis le moment qu'il a marqué envie de vomir jusqu'à celui où il a expiré, il n'y a pas eu plus de trois minutes." (Carta de l'ambaixador de França a Espanya, Guy Guérapien de Vauréal, bisbe de Rennes, a Lluís XV, Madrid, 11-VII-1746, M.A.E., CP Espagne, t. 490, fº158-160, a Baudrillart, V, 441)

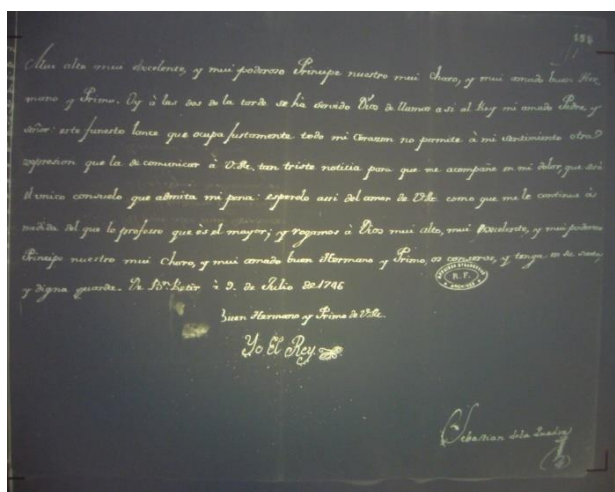
¹ A.G.P. Sección histórica, 60-I, Informe sobre la mort de Felip V

*porté droit à San Ildefonse. On dit que les chirurgiens ont trouvé que ce Prince avait une veine cassé et que c'est ce qui a causé sa mort subite.»*¹

Indagant una mica més, respecte a l'autòpsia de Felip V, diu Marañon en carta de resposta a Elías Tormo: «...la postración del pobre monarca en los últimos tiempos fue tan atroz que al lavar el cadáver se llevaban con las esponjas las tiras de piel, y hubieron de dejarle sucio.»² Malauradament, Marañon no cita cap referència, i, per més que hem indagat, no hem pogut trobar la font d'aquesta frase.

Amb aquesta carta autògrafa, el nou rei Ferran VI anunciava al seu cosí, Lluís XV, la mort de Felip V:

*«Muy alto, muy excelente, y mui poderoso príncipe, nuestro mui charo, y muy amado, buen hermano y primo. Oy a las dos de la tarde se ha servido Dios a llamar a sí al rey mí amado Padre y Señor. Este funesto lance, que ocupa justamente todo mi corazón no permite à mi sentimiento otra expresión que la de comunicar à V. M. tan triste noticia, para que me acompañe en mi dolor, que será el único consuelo que admita mi pena. Espero así, del amor de V. M., como que me lo continúe à medida del que le profeso, que es el mayor; y rogamos à Dios mui alto, mui excelente, y mui poderoso Príncipe, nuestro mui charo, y mui amado, buen Hermano y Primo, os conserve, y tenga en su santa y digna guarda. De Bⁿ Retiro à 9 de Julio de 1746. Buen hermano y primo de V. M. Yo El Rey.»*³

¹ Carta de Vauréal, bisbe de Rennes al marquès d'Argenson (aleshores secretari d'estat d'affers estrangers de França) Madrid, 11-VII-1746, M.A.E., CP Espagne, t. 490, fº 174

² En una segona carta a Tormo, escrita immediatament després de la primera, a la qual ens hem referit t en la nota anterior, Marañon afegia aquesta frase (carta de G. Marañon a E. Tormo, a *Centenario de Felipe V*, Boletín de la Real Academia de la Historia, tomo 110 (1947) pg. 415) Per més que hem buscat la referència original d'aquest testimoni ens ha sigut impossible de trobar.

³ Ferran VI a Lluís XV, M.A.E., CP Espagne, t. 490, fº 152

L'ambaixador francès Vauréal va arribar a palau a les dues d'aquella tarda, per entregar a Lluïsa Elisabet una carta del seu pare Lluís XV. La va trobar desfeta de dolor: havia conegut la mort del seu sogre per la reina Elisabet. De tota la família reial, ella i el nou rei eren els que es mostraven més afectats. Elisabet Farnese va donar a l'ambaixador tota mena de detalls sobre l'esdeveniment, i li va pregar que la poses als peus de Sa Majestat, el rei de França. Vauréal va anar tot seguit a fer els honors al nou rei i la seva esposa, recordant-los que en ser Ferran i Lluís, fills de dos germans i dues germanes, no tenien res al món més proper que ells dos. Ferran, que era molt tímid, trasbalsat pel dolor, només va respondre que estimava molt al rei de França. La reina Bàrbara, que era al seu costat, es va dirigir a l'ambaixador dient que conservarien l'estreta unió amb el rei de França, i no perdrien l'amistat amb la Infanta Lluïsa Elisabet. El rei va afegir que, en no estar habituat al assumptes d'estat, precisaria algun temps per posar-se al corrent, i mentrestant, si hi havia quelcom d'urgent, ho hauria de comunicar a La Quadra.¹

Segons Vauréal el nou rei era molt bo i tranquil, però no tenia noció dels assumptes d'estat; no només era tímid sinó també molt escrupolós, la qual cosa era de preveure que donaria feina al seu confessor, que era un jesuïta francès. Respecte a la reina Bàrbara, deia que era vivaç, aguda, i que tenia molt "*esprit*"; era noble i s'expressava amb gràcia; altiva i orgullosa, però bona, generosa i benefactora, i, malgrat haver manifestat en alguna ocasió que no s'immisciria en assumptes de política, era més que probable que seguís les passes d'Elisabet en aquest aspecte. El relat de l'ambaixador continua dient, que els nous reis van dispensar a Elisabet de Farnese tota mena d'atencions, però que aquesta no es refiava gaire de les seves intencions. D'altra banda, per ordre de Ferran, s'havia escrit a l'ambaixador Campoflorido, per comunicar-li que es mantindrien tots els acords destinats a que l'Infant Felip s'instal·lés en els ducats de Parma i Plasència.

El mateix dia de la mort de Felip V, un altre testimoni, el duc de Bournonville² escrivia al mariscal de Noailles, per anunciar-li el decés del rei d'Espanya, i posar-se a la seva disposició. Explicava que a Espanya, malgrat que hi hauria canvis al govern, estava segur de que Villarías continuaria gaudint de la confiança del nou rei. Bournonville deia

---

¹ Mr. l'Évêque de Rennes à Mr. le M d'Argenson, Madrid 11 Juillet 1746, M.A.E., CP Espagne, t. 490, f° 166

² Miguel José Bournonville y Sainte-Aldegonde (Flandes, 1672/Madrid, 1752) havia arribat a Espanya el 1710, per servir en l'exercit de Felip V. Va ascendir en l'escalafó militar fins que, el 1722, va ser *gentilhomme de la chambre* del rei. El 1726 va ser nomenat ambaixador d'Espanya a Viena, d'on va sortir el 1728 per anar com a plenipotenciari espanyol al congrés de Soissons. Nomenat capità general el 1729, no va tenir més activitat política, però va conservar un cert paper al cort. La seva esposa va ser escollida per acompanyar la Infanta Ma. Teresa a França. El seu pare era germà de la mare d'Adrien Maurice de Noailles, per tant eren cosins.

també que, en morir el rei, la reina s'havia retirat al petit despatx, des del qual es veia la plaça, fins rebre ordres de Ferran VI. Elisabet estava en un estat de prostració difícil d'explicar, però la seva salut era bona. El comte de Montijo era al seu costat, ocupant-se de tot el que tenia a veure amb ella, i la seva casa.

Elisabet Farnese tenia 54 anys, quan va morir Felip V. Des d'aleshores, amb el permís de Ferran VI, es va quedar a viure a La Granja de San Ildefonso, fins que, el 23 de setembre del 1759, en morir Ferran VI, va ser rei d'Espanya el seu estimat fill *Carlin*, aleshores rei de les dues Sicílies, Elisabet va ser regent d'Espanya des del dia de la mort de Ferran VI, fins el 9 de desembre del 1759, en que va arribar a Madrid Carles III, procedent de Nàpols, per prendre possessió del tron d'Espanya. Feia 15 anys que Elisabet no veia al seu fill gran, des del 26 de febrer del 1731, dia en que havia marxat de Sevilla, cap a Parma per ser-ne el duc. Carles III va donar a la seva mare el lloc que li corresponia a la cort. Però, el 1759, Elisabet ja tenia 67 anys. Diuen que, en les audiències havia de ser assistida per dos ajudants, i no s'hi podia estar massa estona, però que malgrat estar gaire bé cega, conservava el seu esperit de sempre i la seva vivacitat. Fins a la mort, el seu horari va continuar capgirat, com ho havia estat, durant molts anys, en vida del seu marit.¹

Frederic II de Prússia, bon coneixedor dels seus contemporanis, deia d'ella: «El cor enèrgic d'un romà, la feresa d'un espartà, la pertinàcia d'un anglès, l'astúcia d'un italià, i la vivesa d'un francès, concorrien a formar aquesta dona singular. Ella caminava de manera audaç vers el compliment dels seus designis; res no la podia sorprendre, res no la podia aturar.»²

El cos de Felip V es va exposar al palau del Buen Retiro, amortallat amb robes de plata i or, i engalanat amb els collars del Toisó d'or i del Sant Esperit, mentre que al vestíbul es deien misses contínuament, en set altars diferents, fins ben entrada la nit del 14 de juliol, moment en qual el cadàver va ser escoltat, en processó, fins l'església de San Jerónimo, i després traslladat a l'església de San Ildefonso, a La Granja.

---

¹*An intelligent traveller thus describes her in the decline of life: "Though she is now seventy years of age, she keeps the same hours that Philip did, and turns night to day. When she gives audience, she is held by two supporters, being unable to stay long; and though almost blind, retracts her ancient spirit and vivacity."* (Clarke's letters concerning the Spanish nation, p. 329, citat a Coxe, t. III, p. 388)

²*"Federico II di Prussia, che conosceva bene i suoi contemporanei disse di lei: «Il cuore energico di un romano, la fierezza di uno spartano, la pertinacia di un inglese, l'astuzia di un italiano, la vivacità di un francese concorsero a formare questa donna singolare. Ella cammina audacemente al compimento dei suoi disegni; non vi è cosa che sappia sorprenderla, nessuna che sappia arrestarla."*

Pel matí del 17 de juliol es va dipositar el fèretre en una tomba de marbre blanc i negre. Era el primer rei d'Espanya que no s'enterrava a l'Escorial.¹

A Madrid, les dues reines, Elisabet i Bàrbara, no sabien com donar la notícia a Versalles; temien la reacció de Maria Teresa, en assabentar-se de la mort del seu pare, a qui ella tant estimava. A la cort francesa, ningú tenia valor per comunicar-li tan cruel notícia: la Infanta delfina estava a punt de donar a llum.

Maria Teresa Rafaela Borbó Farnese, *madame la dauphine*, va parir una nena, sana, el 19 de juliol del 1746, però ella va morir en el puerperi, el 22 de juliol, tretze dies després del seu pare, pocs dies després de fer 20 anys, com a conseqüència del part de la seva filla, *Madame Marie Teresa*.² Malauradament aquesta petita, que representava la unió de les dues branques Borbó, l'espanyola i la francesa, va morir a la edat de dos anys, per l'abril del 1748.

---

¹ Veure en ANEXES: AGP, Sección histórica, 60-I. Informe sobre la mort de Felip V

² "Je suis dans un accablement de douleur, au-delà de toute expression, par la nouvelle, que nous avons appris hier le soir, de la mort de Mme. la Dauphine, d'autant plus touchante qu'on ne s'y attendoit pas, et que l'on se faisoit icy qu'elle étoit accouchée heureusement...et encore plus l'accablement ou se trouvera Mr. le Dauphin. Leur M^{te} et toute notre famille Royale, et toute cette cour en sont pénétrés de douleur. Mais jugez Monsieur et cher cousin à quel point en sera la Reine douairière en apprenant cette perte, elle se voit accablé coup sur coup. (Bournonville a Noailles, Madrid, 29-VII-1746, M.A.E., MD Espagne, t. 256)

15. - CONCLUSIONS

Al llarg del present treball hem exposat la història psiquiàtrica de Felip de Borbó, des del que considerem el seu primer episodi depressiu, per l'abril del 1701 quan tenia 17 anys, fins l'èxitus, el 9 de juliol del 1746 a l'edat de 63, per causa d'un accident vascular cerebral (AVC) probablement de tipus hemorràgic.

Com és freqüent, la malaltia va debutar en l'adolescència; en aquest cas 8 mesos abans de fer 17 anys, per l'abril de 1701, amb un episodi de DEPRESSIÓ MAJOR LLEU, consecutiu a l'enfrontament amb la seva realitat, d'haver de ser rei, que va actuar com a factor precipitant o "l'esdeveniment vital estressant" (stressful life event) Probablement, aquest primer episodi no va remetre, sinó que es va agreujar, en una o dues ocasions, fins que, a finals de juliol de 1702, amb motiu del seu primer contacte amb la guerra, a primera línia de foc, en el camp de batalla, al nord d'Itàlia, al inici de la guerra de successió d'Espanya, va presentar el PRIMER EPISODI HIPOMANÍAC, el qual, si tenim en compte el, o els, episodis de depressió major anteriors, ens permeten qualificar el conjunt de símptomes de TRASTORN BIPOLAR TIPUS II

L'episodi hipomaniac va donar pas immediatament, pel setembre del 1702, a un nou episodi de DEPRESSIÓ MAJOR entre LLEU i MODERADA

No disposem de dades objectives per determinar l'evolució de la malaltia durant els anys 1704 a 1713, període que coincideix amb la guerra de successió d'Espanya. Com ja hem dit en la introducció, sí que existeix informació subjectiva d'aquest període: la interessant correspondència entre Felip V i Lluís XIV, la qual no hem pogut transcriure i analitzar degut a que la seva enorme extensió i importància podria ser motiu d'un altre tesi doctoral.

Pensem que, és important assenyalar que, durant els anys de la guerra, la branca espanyola dels Borbó es va veure incrementada: Maria Lluïsa de Savoia va portar al món quatre Infants mascles: Lluís (25-VIII-1707), Felip (2-VII-1709/8-VIII-1709), Felip Pere (7-VI-1712/29-XII-1719), i Ferran (23-IX-1713/10-VIII-1759), dels quals només dos van arribar a l'edat adulta.

En canvi, els darrers anys de la guerra la branca francesa de la dinastia es va veure notablement disminuïda. El 14 d'abril de 1711 va morir Lluís de França, el Gran Delfí,

pare de Felip V, per causa de la verola. L'hivern de 1712 va ser especialment infaust, ja que en el període de vint dies van morir, per causa d'una epidèmia de xarampió, Maria Adelaida de Savoia (12-II-1712) el seu marit i germà de Felip V, Lluís duc de Borgonya (18-II-1712) i el segon fill de la parella, Lluís, duc de Bretanya (8-I-1707/8III-1712) Lluís i Maria Adelaida, a més d'aquest fill, n'havien tingut altres dos: Lluís (25VI-1704/13-IV-1705) que havia mort abans de fer l'any, i el petit, també anomenat Lluís, duc d'Anjou (15-II-1710/10-V-1774) futur Lluís XV, que va ser l'únic que va sobreviure, gracies a la seva governanta, Charlotte de La Mothe-Houdancourt, duquessa de Ventadour, que va evitar que el sagnessin, i se'l va endur al camp, on es va refer.

Pel febrer del 1714, en morir Maria Lluïsa, la seva primera esposa, ens consta que Felip V va passar en depressió fins el maig, quan es va concertar un nou matrimoni, moment en que probablement estava hipomaniac, ja que la intervenció militar francoespanyola a l'assetjada Barcelona, pel setembre del 1714, podria ser el resultat d'un estat d'ànim exaltat. Va millorar, en decidir els seu segon matrimoni, la primavera del 1714, però el 1715, va tornar a estar en depressió, a rel de la mort del seu avi, Lluís XIV, el primer de setembre del 1715.

A partir d'aquell moment, les crisis de DEPRESSIÓ MAJOR van predominar sobre les d'HIPOMANÍA, presentant cada vegada més símptomes greus, fins que de finals de setembre del 1717 fins a primers del 1718 va presentar, per primera vegada, simptomatologia psicòtica: idees delirants de tipus paranoide (persecutòries) pensaments recurrents de mort, pèrdua considerable i objectiva de pes, aïllament total) probable catatonia; afartaments nerviosos, hipocondria amb idees de mort permanents, idees religioses obsessives, extrema tristor, i freqüents atacs de ira (catatonia)

Des d'aleshores, les idees delirants, quan apareixien, eren cada vegada més florides (un raig de sol a l'espatlla li cremava els òrgans interns), pel desembre d'aquell any estava tan malament que va fer testament, deixant la reina com a regent. Idees de mort imminent. Insomni. No es separava de la reina. Parlava amb dificultat o malament. El 1718 el va passar en depressió greu (afartaments constants, escrúpols de consciència, hipocondria, sensació de mort imminent, autolesions als braços, pèrdua de memòria i/o desorientació temporoespacial, no parlava (catatonia) obsessió pels diners, descuit de la pròpia persona. Per l'abril: fatiga, afartaments nerviosos, insomni, canvi (disminució) dels hàbits religiosos Pel desembre havia empitjorat: violents accessos de febre, vestit com un pobre i deixadesa de l'aspecte personal.

Pel maig de 1719, al front de guerra de Navarra, donava ordres equivocades al seu exercit; va intentar fugir: incapacitat laboral. Va patir al·lucinacions visuals: prenia per sants les imatges dels tapissos, a les quals demana l'absolució. Episodis mixtes que el portaven a estar tan aviat estuporòs, com furiós: pegava i volia estrangular al capellà que li donava la comunió, i a la reina. Repeteix sovint: "*je suis le maitre!*" per fer prevaldre la seva autoritat, probablement per disminució de l'autoestima. Pel desembre va morir el seu tercer fill, Felip Pere, i poc després comença a planejar la seva abdicació, i cada vegada es mostra menys expressiu, passa tot el temps a El Escorial o a San ildefonso i es comentava que estava "*dementado*", i només buscava la soledat, incapaç de socialitzar-se.

L'estiu del 23 continuava absent, no resolia assumptes de govern, ni sortia de cacera. Però a finals del 1723 i principis del 1724, va abdicar la corona. Suposem una millora del seu estat d'ànim, sinó no hauria tingut esma de fer-ho. Va viure a San Ildefonso, des d'on continuava imposant la seva voluntat, al seu fill, el rei Lluís I, i al govern d'aquest. En morir Lluís I el darrer dia d'agost del mateix any 1724, va patir una greu crisi de consciència en pensar que pecava si tornava a regnar després d'haver abdicat. Va costar molt de convèncer.

Per l'agost del 1726, va ordenar buscar, per castigar-los, als que deien que volia tornar a abdicar (paranoia) i ho va fer desmentir.

Pel maig del 1727 melancolia, indigestió, febre, aïllament, no parlava amb ningú; va fer testament deixant governadora a la reina, que estava embarassada. Pel novembre, jagut, no es volia llevar del llit i no parlava (catatonía)

Pel gener del 1728, a El Pardo, la febre, l'insomni, el rebuig al treball, i una continua melancolia el mantenien al llit, o tancat a la seva cambra; només la reina i alguns metges tenien el privilegi de veure'l. Immers en la melancolia mes obscura, a la qual seguien atacs de violència, que el portaven a pegar a la reina, al metge, i també al seu confessor. No dormia, i estava molt prim perquè s'alimentava només a base d'oli i confitures. Continuava, però, anant de cacera. L'Abdicació i la convicció de que el volien enverinar eren les seves persistents obsessions. Pel juny es creia mort, deia que no tenia braços (Síndrome de Cottard), pegava i esgarrapava la reina (agitació psicomotora) Es mossegava el canell (autolesió) feia mesos que no sortia ni del llit, ni de la seva cambra. El seu comportament habitua va patir grans canvis: explicava acudits obscurs, i ja no era tant devot. Sovint tenia l'obsessió d'escapar de palau; per causa dels intents de fuga

les baralles amb la reina eren diàries. Va tenir alguns episodis d'incontinència d'esfínters. Deia que era es mort i no l'enterraven, que sota el seu llit era ple d'escorpins. Deia que era una granota (però no imita les granotes) La crisi del 1728 va ser la més florida, i la més greu. La malaltia del rei d'Espanya es va conèixer per tota Europa. A primers de novembre va ciclar en pensar que Lluís XV era mort. El 13 de novembre es va llevar, després de mesos d'estar-se al llit.

Va millorar a primers de 1729, a rel del viatge a Extremadura i després a Andalusia, però pel juny ja no s'ocupava de res, l'apatia era absoluta, i pel juliol creia que treia tota la sang del seu cos; prenia sovint teraquia, i no sortia dels seus apartaments.

Pel gener de 1731 gelós havia invertit el seu horari, i presentava canvis sobtats d'humor que provocaven baralles violentes. Pel març mortificava a la reina, no deixant-la dormir, obrint les finestres de la seva cambra. Pel juliol donava ordres incongruents i sense importància. Per l'octubre, coincidint amb la marxa del seu fill Carles a Parma, es probable que patís un accident vascular transitori. El seu aspecte era brut i descuidat.

El 1732 va patir importants trastorns del son: uns dies dormia molt, i altres molt poc. Tenia calor quan feia fred, i viceversa. A finals d'agost, sovint estava catatònic. No volia governar, estava immòbil i no parlava; feia crits esfereïdors. Pel desembre va ciclar. Tenia una mania obsessiva a Patiño, i es negava a treballar amb ell. Feia un any que estava tancat a l'Alcazar de Sevilla, i no es deixava veure per ningú. El 1733, la catatonía, i la continua negativa a treballar amb Patiño eren constants, així com les baralles amb la reina per aquest darrer motiu. Pel maig va ciclar i va fer que la cort tornés a Madrid.

A partir del 1734 els episodis de les crisis de Felip V van deixar de ser motiu freqüent en la correspondència diplomàtica, malgrat que encara es constaten alguns episodis importants el 1736, 1737 i 1738, i un aïllat el 1741.

Concloem que Felip V (Versalles,19-XII-1683/Madrid, 9-VII-1746) va patir un TRASTORN BIPOLAR TIPUS II, la qual cosa significa que va alternar episodis de depressió major (durada superior a 2 setmanes, dies consecutius presentant, cada dia, la major part del dia, els símptomes tipificats per aquest trastorn) i que mai va patir episodis de mania, sinó d'HIPOMANIA (durada superior a 4 dies consecutius, cada dia, la major part del dia, els símptomes tipificats per aquest trastorn)

Malgrat que a partir d'un cert moment, en començar a presentar simptomatologia de tipus mixta, es confonen els episodis depressius i els hipomaniacs, mantenim el diagnòstic de TRASTORN BIPOLAR TIPUS II, per haver estat aquest el patró inicial de la presentació del trastorn.

Qualifiquem el diagnòstic com "de presumpció" perquè, en tractar-se d'un malalt que va viure fa més de tres segles, cal posar en evidència les mancances de no haver pogut valorar-lo personalment.

En haver tingut l'oportunitat d'avaluar, de manera seqüencial, si no la totalitat, una part molt important de la simptomatologia que el rei Felip V va presentar al llarg de la seva vida, i considerant que mai no va estar tractat amb fàrmacs, que haguessin pogut emmascara algun període del procés, podríem dir que hem fet la "història natural" de la seva malaltia, això és seguir el seu curs espontani, cosa avui dia gaire bé impossible d'aconseguir, ja que aquest tipus de malalts habitualment s'han medicat en algun moment de la seva existència.

Una vegada exposada la nostra opinió sobre la salut mental de Felip V, en ser aquesta un tesi d'història, ens veiem obligats a respondre a la següent pregunta: Partint de la premissa de que Felip V va patir un trastorn bipolar, malgrat aquest desavantatge va poder governar?

El nostre parer és que ho va intentar en alguns moments, va desistir en altres, i la major part del temps va delegar, sovint en persones que no eren adequades o capces..

Durant els primers 15 anys del seu regnat, coincidim amb la majoria d'historiadors en que va ser Lluís XIV qui va governar Espanya. Ho va fer mitjançant els seus ambaixadors, i altres homes, per ell enviats, per ajudar al seu net a refer les finances, l'exercit, i aposar ordre en una administració obsoleta.

Durant aquests anys, Felip V va obeir al rei de França, fins i tot, en allò que tenia a veure en l'àmbit més personal; va ser el seu avi qui li va triar tots aquells que li havien de ser més propers: Louville, la princesa dels Ursins, els confessors, Daubenton i Robinet, i també qui li va triar les dues esposes, Maria Lluïsa i Elisabet.

Pel que respecta a decisions importants, només en dues ocasions Felip V va reivindicar el seu poder davant el seu avi. La primera el 1709, quan aquest li va proposar -per

acabar amb la guerra, que no només buidava les arques espanyoles sinó també les franceses- repartir la Monarquia Hispànica, Felip va escriure al seu avi: «Dieu m'a mis la couronne d'Espagne sur la tête, je la soutiendrai tant que j'aie une goutte de sang dans mes veines: je le dois à ma conscience, à mon honneur, et à l'amour de mes sujets.» (Felip V a Lluís XIV, Au Buen Retiro, 17-IV-1709)

La segona quan, davant les recomanacions del rei de França, del duc Eugeni de Savoia, i de la reina d'Anglaterra, de restituir els privilegis als catalans, a fi de poder enllestir la guerra de Successió, va imposar la seva voluntat al respecte, i no content de no fer-ho, va aconseguir, l'ajut del seu avi per sotmetre Catalunya i les Balears per les armes.

Quan va abdicar, no ho va fer perquè no es sentia incapaç de regnar, sinó, com ell deia, per motius espirituals: *«para a servir a Dios (...) pensar en la muerte y solicitar mi salvación.»* La majoria d'aquests malalts, especialment els que pateixen simptomatologies més greus, no es reconeixen mai com a tals.

La majoria de vegades, mentre no estava en condicions, va delegar el poder. No compartim la opinió d'aquells que creuen que van ser les seves esposes les que veritablement van governar. Al nostre entendre, es cert que ambdues es van implicar en gran manera en les tasques de govern, però ho van fer per ajudar al seu marit a no perdre el poder, a fi de perpetuar-lo en els seus fills. No era aquest, al seu entendre, el deure dels reis?

Alguns dels secretaris d'estat de Felip V van ser homes capaços, però sense la talla suficient per la responsabilitat que requeria el càrrec, i altres d'aquests no van disposar de la infraestructura necessària per dur a terme una labor que precisava de canvis massa importants, els quals ells no podien assumir pel seu compte (com Orendain, Patiño, La Quadra, o Campillo). Després de la mort del rei de França, per massa confiat, o per estar massa malalt, va delegar en personatges com Alberoni, Ripperdà que volien aprofitar-se de la seva debilitat, ja fos per ambició personal, o per enriquir-se o prosperar.

De tota manera, malgrat que delegava, es mostrava molt gelós de la seva autoritat, intervenia ocasionalment en assumptes, de tal manera que, en tenir com a rei absolut la darrera paraula, només aconseguia retardar les decisions o frustrar-les. La majoria de malalts bipolars, ni fan, ni deixen fer.

Dos dies després de la mort del rei, l'ambaixador francès va escriure: «*Philippe V est regretté par sa personne, mais comme l'on compte que ce n'étoit pas lui qui regnoit, on voit avec joye la fin d'un gouvernement que l'on espere qui sera suivy d'un meilleur.*» (Mr. l'Évêque de Rennes à Mr. le M d'Argenson, Madrid 11 Juillet 1746, M.A.E., CP Espagne, t.490, fº 166)

L'historiador espanyol Antonio Ballesteros Beretta, diu en la seva Historia de España (t. V, p. 108): «*...no gobernó ni bien ni mal, dejó que otros le substituyeran en la delicada misión de dirigir a su pueblo...*»

Històricament s'han atribuït al regnat de Felip V alguns fets rellevants en el camp de la cultura, el quals, malgrat que es cert que ell els va autoritzar, no van néixer per la seva iniciativa, ni va participar en la seva gestació, ni en la seva realització. En la nostra recerca no hem trobat cap rastre de la participació d'aquest rei en el camp del mecenatge.

Sabem que el 1702, quan va estar al front de guerra del Nord d'Itàlia, estant a prop de Cremona, se li va oferir la possibilitat d'adquirir uns Instruments de corda fabricats, el 1696, per Antoni Stradivari. Es diu que va ser el mateix Felip V qui els va encarregar, però d'això no hi ha cap prova. El que és cert és que els instruments no van arribar a Madrid durant el regnat de Felip V, sinó que va ser el seu fil Carles III, qui els va adquirir, o pot ser el seu net Carles IV, ja que de l'adquisició tampoc hi ha proves. Aquests instruments, anomenats Stradivari Palatinos (dos violins, un violoncel i una viola, datats del 1696, i un violoncel, no decorat) són propietat del Patrimonio Nacional, i estan exposats a la Sala de Música de la Real Biblioteca del Palacio real de Madrid, on, per gentilesa del conservador, José Luis Valverde, vam tenir el privilegi de veure'ls, pel novembre del 2014.

Durant el regnat de Felip V es van fundar a Espanya algunes institucions, imitant les que existien a França, la qual cosa no significa, com diuen alguns historiadors, que: "A Felipe V se debe la creación...", sinó que ell ho va autoritzar.

La Real Biblioteca Pública va ser fundada pel pare Pedro Robinet (Stenay, 22-III-1652/Estrasburg, 7-XI-1738) confessor de Felip V (1705-1715) Pel maig del 1705 per substituir al també jesuïta Guillaume Daubenton (Auxerre, 1648/Madrid, 7-VIII-1723) A instancies del jesuïta, el 29-XII-1711, Felip V va aprovar la proposta d'aquest de seguir el model de la Biblioteque du Roi parisenca. La biblioteca es va obrir al públic el 1 març

de 1712, en el Pasadizo de la Encarnación, en la actual Plaza de Oriente, amb caràcter de servei públic. (BNE) El 1836 va passar a dependre del ministeri de governació amb el nom de Biblioteca Nacional de España.

La Real Academia Española (RAE) o Academia Espanyola de las Letras la va fundar Juan Manuel Fernández Pacheco y Zúñiga, duc d'Escalona (Marcilla 1650/Madrid 1725) pel juny 1713, a imitació de l'acadèmia francesa, amb el propòsit de "fijar las voces y vocablos de la lengua castellana en su mayor propiedad, elegancia y pureza." Les primeres sessions van començar a casa del duc, pel juliol d'aquella any, i per l'agost es va celebrar la primera sessió plenària de la qual existeix document. La creació oficial de la institució es va registrar el 3 d'octubre del 1714, dia en que Felip V va signar la cèdula reial. Entre el 1726 i el 1739 es va publicar el primer diccionari de la llengua espanyola, en 6 volums. No hem trobat cap traça de que fos el rei qui endegués aquest projecte, sinó que des del primer moment va ser idea d'Escalona.

La disciplina acadèmica més popular de l'època va ser, però, la històrica. La Real Academia de la Historia va sorgir de les reunions d'erudits que es trobaven a casa de l'advocat madrileny Julian de Heramosilla. Després del 1736, amb el vist i plau del Rei, es reunien a la Real Biblioteca, per presentar els seus treballs, i investigar, tots junts, la manera de propagar els coneixements històrics. Per reial cèdula del 18-IV-1738, Felip V els va permetre constituir-se en acadèmia, i els va donar les mateixes prerrogatives que als 24 membres de La Academia Espanyola de las Letras. La seva finalitat primordial, segons diu el primer article del seu reglament, era: "purgar la historia d'Espanya de les faules que la degraden i confeccionar els Anales Universales", a fi de que el seu índex pogués servir de diccionari històric-crític universal d'Espanya.

Pel que fa a la Academia de Medicina de Madrid havia estat fundada el 13-XII-1734 i el seu primer president e instigador havia estat l'italià José Cervi. Però no va ser aquesta la primera de les acadèmies mèdiques d'Espanya, ja que, malgrat el centralisme que caracteritzava als Borbó, Felip V havia permès a l'Acadèmia de Medicina i Ciencias de Sevilla instituir-se com a tal, el 1729-1736

Hem de reconèixer que no hem tractat algunes qüestions molt importants del regnat de Felip V, com són, entre altres, les relacions amb la Santa Seu, o les complicades gestions referents als drets al tron de França del rei d'Espanya. Però no ens cansarem de repetir que aquesta tesi doctoral no pretén fer un anàlisi exhaustiu del regnat de

Felip V, i alguns temes, com els que acabem de citar quedaven fora de l'abast dels nostres coneixements.

Per acabar, volem donar relleu a la importància del factor genètic en una gran part de les malalties psiquiàtriques. En el cas de Felip V. Podem sospitar indicis de trastorn bipolar en el seu pare, Lluís de França, i de depressió en la seva mare Maria Anna de Baviera.

A un dels seus 11 fills, el rei Ferran VI, el metge del seu temps Andrés Piquer Arrufat, va fer un diagnòstic de trastorn bipolar, encara que en termes de la època, per la qual cosa el nostre director de tesi Dr. Eduard Vieta Pasqual l'ha qualificat com el primer en la història en deixar, per escrit, que depressió i mania eren signes d'una mateixa malaltia. Andrés Piquer Arrufat va tractar Ferran VI, durant els darrers mesos de vida, a Villaviciosa de Odón, del 25 de novembre del 1758 al 29 de juliol del 1759 (el rei va morir el 10 d'agost de 1759.) El metge va deixar constància de les seves consideracions mèdiques sobre el rei, en un escrit: *Discurso sobre la enfermedad del Rey Nuestro Señor D. Fernando*, escrito por D. Andrés piquer Médico de S. M.: signat per ell el 29 de juliol de 1759.

Una de les netes de Felip V, Maria I de Portugal (Lisboa, 17-XII- 1734/ Río de Janeiro, 20-III-1816) anomenada "la reina boja" (filla dels reis de Portugal, Maria Anna Victoria Borbó Farnese, i el seu oncle patern Josep III) va patir símptomes greus, d'algun tipus de trastorn mental, que es van manifestar, segons es diu, per primera vegada, el primer dia de febrer del 1792, com en fa esment, en la biografia que d'aquesta reina, la historiadora Luísa V.de Paiva Boléo Maria I, a rainha Louca, (A Esfera dos Livros, Lisboa, 2009, p. 263): *«...vinda do teatro da Salvaterra, D. Maria I deu mostres da grade agitação e "delírio furioso". Eram já os sintomas da loucura que a iria dominar até ao fim da sua longa vida.(...) Nestes momentos e nos que se seguiram. Muitas vezes a rainha mostrava que tinha pavor do Diabo e dos Infernos. Perdia o controlo de si mesma, e falava de forma vulgar, e o que era mais impressionante - gritava como se quisesse afastar os medos, as mas visões que a deviam atormentar de dia e de noite. Consta que clamava repetidas vezes por Jesus, como que a pedir ajuda divina, tal a sua angústia.»* Pel tractament de Maria es va cridar a consulta al prestigiós neuròleg anglès Francis Willis (1718/1807), el qual havia obtingut gran èxit en millorar al rei Jordi III de la Gran Bretanya, afectat de simptomatologia neuropsíquica, conseqüent a una porfíria (malaltia metabòlica que ocasiona dèficit dels enzims que intervenen en la síntesi dels glòbuls vermells.)

Un altre de les netes de Felip V, la filla més gran de Felip de Parma i Lluïsa Elisabet de França, probablement va patir, episodis depressius. Es tracta d'Isabel de Borbó Parma, arxiduchessa d'Àustria, per matrimoni amb l'arxiduc Josep, fill més gran de l'emperadriu Maria Teresa, el qual va ser emperador Josep II. Així ho indica la filòsofa i escriptora Élisabeth Badinter, en la seva edició de la correspondència d'Isabel de Bourbon Parme: «*Je meurs d'amour pour toi.. Lettres à l'archiduchesse Marie Christine 1670-1762*» (Édit. Tallandier, Paris, 2008) Malauradament Isabel, que era sensible, maca, educada, i culta, va morir als 21 anys, per causa de la verola, deixant com a únic testimoni, del que acabem d'insinuar, una col·lecció de cartes d'amor, a la seva cunyada l'arxiduchessa Maria Cristina d'Àustria, en les quals manifesta una gran tendència al pessimisme, amb notòries i freqüents idees de mort.

Malgrat que no en tenim més que indicis, és possible que Lluís XV també hagués presentat simptomatologia depressiva, en el transcurs de la seva vida. Així ho diu l'historiador de la literatura, i escriptor Maurice Lever, en la seva obra «Louis XV Libertin malgré lui» (Petite Bibliothèque Payot, Paris, 2007, p. 1617) diu: «*reconnait en Louis XV tous les symptômes de "l'humeur noire": instabilité, sensibilité à la moindre variation, brusques passages de la plus folle gaieté à l'abattement, gout immodéré de l'ombre et du secret*»

Un altre Borbó, contemporani de Felip V, que va presentar simptomatologia psiquiàtrica va ser Lluís Armand II de Bourbon-Conti (1695/1727) anomenat *le singe verd*, cruel maltractador de gènere, ple de tics, i geperut, patia licantropia clínica o teriantropia.

Per acabar citarem dos altres reis, contemporanis de Felip V, que molt probablement van patir trastorn bipolar: el seu sogre, Victor Amadeu II de Savoia, rei de Sardenya, pare de la seva primera esposa, Maria Lluïsa, i el seu consogre, Joan V de Portugal, pare del príncep del Brasil i de Bàrbara de Bragança....Però totes aquestes són altres histories...

EPÍLEG

«Credetemi, signor conte mio, che bisogna vedere e conoscere quelli que governano il mondo per credere che solo la Provvidenzia lo regge e governa, e che li homini vi hanno poca parte»

(Emile Bourgeois, *Lettres Intimes de J.M. Alberoni au Comte I. Rocca*
G. Masson Edit. Paris, 1892, Madrid, li 3 Aprile 1717, lettre CCCCLXI, p. 531)

17. - BIBLIOGRAFIA

Alabrús, Rosa Ma., *Felip V i la opinió dels catalans*, Lleida, 2001

Albareda, Joaquim, *La Guerra de Sucesión en España, Crítica*, Barcelona 2010

Alcoberro Pericay, Agustí, *L'exili de la guerra de Successió*, Butlletí de la societat catalana d'Estudis Històrics, nº 20, 2009, p. 101-114

Allonville, Charles Auguste de; Marquis de Louville; *Mémoires secrets sur l'établissement de la maison de Bourbon en Espagne; extraits de la correspondance du Marquis de Louville, Gentilhomme de la chambre de Philippe V, et chef de sa maison française*; Maradan, Paris, 1818; Rédigé par le comte Scipion de Roures

Andrés Piquer Arrufat (1711-1792) Contributions of an Eighteenth-Century Spanish Physician to the concept of Manic-depressive Illness, Jesús Pérez, MD, Ph D, Ross J. Baldesarini MD., Nuria Cruz MD, Ph D, Paola Salvatore MD, Ph D, & Eduard Vieta, MD, Ph D., Harvard Revue of Psychiatry, Volume 19, number 2,

Armstrong, Edward, *Elisabeth Farnese, The termagant og Spain*, London, Longmans, Green, & Co., 1892

Barthélemy, Édouard, *Les filles du regent*, Didot, Paris, 1874

Baudrillart, Alfred (1859/1942), *Philippe V et la cour de France. D'après des documents inédits tirés des archives espagnoles de Simancas et d'Alcalá d'Henares et des archives du ministère des affaires étrangères a Paris*; Firmin Didot; Paris, 1889-1901, 5 vols.

Bausset, Cardinal de; *Histoire de Fenelon*, Lecofre, Paris, 1850, 4vols

Belando, Fray Nicolás de Jesús, *Historia civil de España y sucesos de la guerra y tratados de la paz desde el año mil setecientos hasta el de mil setecientos treinta y tres*. Manuel Fernández, 1740 Madrid -1744, 3 vols.

Béthencourt Massieu, Antonio, Patiño en la política internacional de Felipe V, Estudios y documentos, nº 1, Universidad de Valladolid, 1954

Béthencourt Massieu, Antonio, *Patiño en la política internacional de Felipe V*, Estudios y documentos, nº 1, Unoversidad de Valladolid, 1954

Bottineau, Yves, *L'art de cour dans L'Espagne de Philippe V 1700-1746*

Bourgeois, Émile, *La Diplomatie secrète au XVIIIe siècle, ses débuts*, Paris, A. Colin, 1907

Campo Raso, José del, *Memorias políticas y militares para servir de Continuación a los comentarios del Marqués de San Felipe, desde el año 1725 en que concluyó este autor su obra hasta el presente con los tratados de paz y alianzas de España correspondientes*, Madrid, Imprenta Real, tomo 1 1792, tomo 2 1793

Cantillo, Alejandro del, *Tratados, convenios y declaraciones de paz y de comercio*, desde el año 1700 hasta el día, Madrid, 1843

Calvo Poyato, José, *Felipe V*, Sarriá; Málaga, 2004

Casals, Angel, *Los documentos del gobierno del Archiduque Carlos de Austria conservados en el Archivo di Stato di Napoli*, Investigaciones Históricas 29 (2009) pp. 267-276, Universidad de Valladolid, 2009

Castro, Concepción de, *A la sombra de Felipe V, José Grimaldo, ministro responsable (1703-1726)* Marcial Pons, 2004

Castellví i Obando Francisco (Montblanc, 1682/Viena 1757), *Narraciones Históricas desde el año 1700 hasta el año 1725*, Madrid, 1997-2002, 4 vols

Caylus, Marthe Margueritte de Villette de Mursay, Mme de, *Souvenirs de Mme. De Caylus*, Jean Robert, Amsterdam, 1770

Combes, François M. (1816-1850) Paris, Didier, 1858, *La Princesse des Ursins*

Collection des Mémoires relatifs à l'histoire de France, Mémoires du Marquis de Torcy, Petitot et Monmerqué, Paris, 1828, t. LXVII

Correspondance de Louis XIV avec M. Amelot, son ambassadeur en Espagne (1705-1709) Nantes, Publié par le baron de **Girardot**, 1864, 2 vols.

Courcy, Marie René Roussel de, *L'Espagne après la paix d'Utrecht (1713-1715) La princesse des Ursins et le marquis de Brancas. Un grand inquisiteur d'Espagne à la cour de France. Les débuts d'une nouvelle reine*, Plon, Nourrit et Cie, Paris, 1891

Coxe, William; *Memoirs of the Kings of Spain, of the House of Bourbon, from the accession of Philip V to the death of Charles III (1700 to 1788)*; Longman, London, 1815 (2a. edició), 5 vols,

Dangeau, Philippe de Courcillon, Marquis de, *Memoires du Marquis de Dangeau*, Treuttel et Würtz, Paris 1817

Danvila, *El reinado relámpago. Luís y Luisa Isabel de Orleans*, ED. Espasa Calpe, Madrid, 1952
Egido T., Burrieza J., Revuelta J. M., *Los Jesuitas en España i en el mundo hispanico*, Marcial Pons, Madrid, 2004

Dubet, Anne, *Jean Orry et la réforme du gouvernement en Espagne (1701-1706)*

Dubois, *Mémoires du cardinal Dubois*; Paris, Dalaunay-Vallée, 1829

Duclos, *Oeuvres completes de Duclos*, Janet &Cotelle, Paris, 1820

Dunoyer, Anne Margarite Petit de, *Lettres historiques et galantes, de deux dames de condition, d'ont l'une étoit a Paris et l'autre en province ou l'on voit tout qui s'est passé de plus particulier, depuis le commencement jusques au présent; la relation du Congrès d'Utrecht; celle de la mort du roi; les Harangues des Seigneurs et Officiers du Parlement (1663-1719)* Tome Premier; Chez Pierre Marteau; Cologne, 1733

DSM-5

Egido, T, Burrieza, Revuelta, J.M., *Los Jesuitas en España i en el mundo hispánico*, Marcial Pons, Madrid, 2004

Erlanger, Philippe, *Felipe V, esclavo de las mujeres*, Ariel; Barcelona, 2003

Escudero, José Antonio, *Los orígenes del Consejo de ministros en España*, Editora Nacional, Madrid, 1979,

Fernández Durán, Reyes, *Gerónimo de Uztáriz (1670-1732): Una política económica para Felipe V*, Minerva; Madrid, 1999

Foisil, Madeleine; *Journal de Jean Héroard. sur l'enfance et la jeunesse de Louis XIII*. Publication du centre de recherche sur la civilisation de l'Europe moderne, 2 volumes (Vol 1, 1601-1608; vol 2, 1609-1628); Ed. Fayard; Paris, 1989.

García Cárcel, R. *Felipe V y los españoles*, Random House Mondadori; Barcelona 2003

Giraud, M., *Le Traité d'Utrecht*, Paris 1846

Gómez Centurión Jiménez, Carlos y Sánchez Belén, Juan Antonio, *La herencia de Borgoña: la hacienda de las Reales Casas durante el reinado de Felipe V*, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales; Madrid, 1998

González Enciso, Agustín, *Felipe V, la renovación de España: sociedad y economía en el reinado del primer Borbón*, EUNSA; Pamplona 2003

Gould Francis Leckie (1767/1818), *Historical research into the nature of the Balance of Power in Europe*, London, Taylor & Hessey, 1817.

Foisil, Madeleine; *Journal de Jean Héroard. sur l'enfance et la jeunesse de Louis XIII*. Publication du centre de recherche sur la civilisation de l'Europe moderne, 2 volumes (Vol 1, 1601-1608; vol 2, 1609-1628); Ed. Fayard; Paris, 1989.

Hippeau, Celestin, *Avènement des Bourbons au trône d'Espagne. Correspondance inédite du M. d'Harcourt*, Paris, Didier et Cie., 1875, 2 vols

Historia del duque de Ripperda, anotada y corregida por Salvador José Mañer, Madrid, 1796, 2 vols.

Ibáñez Molina, Manuel, *Rentas provinciales, administración real y recaudadores en el reinado de Felipe V*, Universidad de Granada; Granada 1986

Journal inédit de Jean-Baptiste Colbert, Marquis de Torcy, secrétaire d'État des affaires étrangères pendant les années 1709, 1710 et 1711, publié d'après les manuscrits autographes par Frédéric Masson, Paris, E. Plon, 1884

Kamen, Henry, *Felipe, el rey que reinó dos veces*, Ed. Temas de Hoy, Madrid 2000

La gazette de France

Le Mercure Galant (1678 a 1714)

Lynch, John, *Bourbon Spain (1700/1808)*; Oxford [etc.], Basil Blackwell, 1989.

Leckie, Gould Francis *Historical research into the nature of the Balance of Power in Europe*, London, Taylor & Hessey, 1817

Lémontey, Pierre-Édouard, *Œuvres de P. E. Lemotey*, T. VI, *Histoire de la Régence et de la minorité de Louis XV jusqu'au ministère du cardinal Fleury*, Paulin, Paris, 1832.

Lengelé, B, *Grandeur et servitudes du Soleil. Récit anecdotique du journal de la santé du Roi Louis XIV et des malades de son siècle*; Mémoires de l'Académie Nationale de Chirurgie, 2006, 5 (4) : 45-50

Professeur d'Anatomie et de Chirurgie Plastique Université catholique de Louvain, Bruxelles, Belgique.

*Lettres de Monsieur Filtz-Moritz sur les affaires du temps, et principalement sur celles d'Espagne sous Philippe V et les intrigues de la Princesse des Ursins...*Leers, Rotterdam, 1718

Louis XIV, *Œuvres de Louis XIV*, tome VI

Louis de France, *Lettres du duc de Bourgogne au roi d'Espagne Philippe V et la reine*; Baudrillart, Alfred & Lecestre, Leon; Société de l'Histoire de France. Paris, Libraire Renouard, 1916

Lluch, Ernest, *L'alternativa catalana (1700-1714-1740) Ramon de Vilana Perlas i Jan Amor de Soria : teoria i acció austriacistes*, Vic, 2000

Maintenon, Mme., *Correspondance générale de Madame de Maintenon, publiée pour la première fois sur les autographes et manuscrits authentiques avec des notes et commentaires par Théophile Lavallée*, Charpentier, Paris 1865-1866, 5 vols

Maintenon, Mme., *Lettres historiques et édifiantes adressées aux dames de Saint Louis*, Paris, Charpentier, 1856, notes de T. Lavallée,

Marfil García, Mariano, *Relaciones entre España y la Gran Bretanya*, Madrid 1907

Martínez Shaw, Carlos & Alfonso Mola, Marina, *Felipe V*, Arlanza Ed., Madrid 2001

Martin Gaité, *El proceso de Macanaz*, Ed. Moneda i Crédito, Madrid 1970

Mémoires et Lettres de Tessé, Treuttel et Wurtz, Paris 1806

Memoires du Marechal de Berwick, écrits par lui-même, Moutard, Paris, 1778, t. II

Mémoires du Marquis de Torcy, Petitot et Monmerqué, Paris, 1828, t. LXVII

Morandi, Carlo, *Relazioni di Ambasciatori Sabaudi Genovesi e Veneti durante il periodo della grandde Alleanza e de la successione di Spagna (1693/1713)*. Nicola Zanichelli Editore, Bologna, 1935-XIII

Molas, P. & Caro, R. & Fargas A. M., *Bibliografía de Felipe V*, Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales; Madrid 2004

Montgon, Charles Alexander, *Lettres d'Espagne de Montgon a Bissy*, Revue d'histoire de l'Eglise de France, p. 725 (de14-IX-1726/a 23-VIII-1728)

A. Morel-Fatio & H. Leonardon, *Recueil d'Instructions donnés aux ambassadeurs et ministres de France*, t. XII Espagne, Paris, Félix Alcant Ed., 1898

Noailles, duc de; *Mémoires politiques et militaires pour servir à l'histoire de Louis XIV et Louis XV*; 6vols, Michaud Poujolat, Paris 1859

Orleans, Charlotte Elisabeth Duchesse de, *Secret memoirs of the court of Louis XIV and of the Regency, extracted from the German correspondence of the Duchess of*

Ortiz i Sanz, José, *Hº de España*, Madrid 1803, t. VII

Pereira Iglesias, José Luís (coord.), *Felipe V de Borbón, 1701-1746*, Actas del Congreso de San Fernando (Cadiz), 27 de Noviembre a 1 de Diciembre de 2000. Fundación Municipal de Cultura Universidad de Córdoba; San Fernando, Córdoba, 2002

Piquer, Andrés; *Discurso sobre la enfermedad del Rey nuestro Señor Don Fernando VI, escrito por D. Andrés Piquer médico de cámara de S.M.*; en Colección Documentos Inéditos para la Historia de España, Por D. Miguel Salvá y D. Pedro Sainz de Baranda, tomo XVIII, p. de 157-226; Imprenta de la viuda de Calero, Madrid 1851.

Raynal, Paul *Le mariage d'un roi*, Calmann Lévy, 1887

Rodríguez Villa, Antonio, *Patiño y Campillo*, Madrid, 1882

Sabater Galindo, Francisco Javier, *Relaciones políticas y diplomáticas hispano-británicas durante el reinado de Felipe V*, Universidad Complutense; Madrid 1990

San Felipe, Vicente Bacallar i Sanna, marqués de; *Comentarios de la guerra de España, e historia de su rey Phelipe V el Animoso, desde el principio de su reinado hasta el año 1725, dividido en dos partes*; Mateo Garvizza, Génova el 1725

Comentarios de la guerra de España, e historia de su rey Phelipe V el Animoso; Vicente Bacallar i Sanna, M. de San Felipe, edición y estudio preliminar de D. Carlos Seco Serrano, Madrid, 1957.

Seoane Ferrer, Mrqués de Seoane Ramon de (1858/1928), *Diario del sitio de Fuenterrabia en 1719*, Revista Bascongada, Año XXVIII, Tomo LVII, nº 943 (30-VIII-1907) p. 119-264

Saint Simon; *Mémoires complets et authentiques du duc de Sain Simon, sur le siècle de Louis XIV et la Régence, publiés pour la première fois sur le manuscrit original entièrement écrit de la main de l'auteur, M. le Marquis de Sain Simon, pair de France.*

Serrano Martín, Eliseo (ed.), *Congreso Internacional: Felipe V y su tiempo*, Institución Fernando el Católico; Zaragoza, 2004

Suite de la clef, ou Journal historique sur les matières du tems...t. XVI (janvier 1724) Jordan, La Bare, Montenault, Bonamy, Ameilhon, Paris, 1724

Syveton, Gabriel, *Une cour et un aventurier aux VIIIº siècle. Le Baron de Ripperda*, Paris, E. Leroux, 1896

Taxonera, Luciano de, *Felipe V fundador de una dinastía y dos veces rey de España*, Ed. Juventud, Barcelona 1956

Targe, M., *Histoire de l'avènement de la maison de Bourbon au trône d'Espagne*, Paris, 1772

The correspondence of Madame Princess Palatine, mother of the Regent, of Marie Adélaïde de Savoie, duchesse de Bourgogne and of Madame de Maintenon in relation to Saint Cyr. Preceded by introductions from C.A. Sainte Beuve; Selected and translated by Katharine Prescott Wormley, Boston, Hardy, Pratt&Comp., 1899

The treaties of the War of the Spanish Succesion; an historical and critaical dictionary, London, Ed. Linda & Marcia frey, Greenwood Pres, 1995

Torras i Ribé, Josep Maria, *La guerra de Succesió i els setges de Catalunya (1697-1714)* Barcelona, 1999

Ubilla i Medina, Antonio Cristóbal de, Marques de Ribas: *Succesion de el Rey D. Phelipe V nuestro Señor en la corona de España: diario de sus viages desde Versalles a Madrid el que executó para su feliz casamiento...sucessos de la campanya, y su buelta a Madrid*; Madrid, 1704

Ursins, Anne-Marie de la Trémoille, princesse des (1642-1722); *Lettres inédites de la princesse des Ursins recueillies et publiées par, avec une introduction et des notes, par H.A. Geffroy*, Paris, Didier 1859

Ursins, Anne-Marie de la Trémoille, princesse des (1642-1722) *Lettres inédites de la princesse des Ursins recueillies et publiées par, avec une introduction et des notes, par H.A. Geffroy*, Paris, Didier 1859

Lettres inédites de Mme. la Princesse des Ursins à M. le Marechal de Villeroi. Suivies de sa correspondance avec Mme. de Maintenon, précédées d'une notice biographique sur la vie de Mme. des Ursins, par Léopold-Collin, Paris, Collin, 1806.

Valladares de Sotomayor, Antonio, *Semanario Erudito. Que comprehende varias obres inéditas, críticas, morales, instructivas, polífticas...*

Vidal Sales, José Antonio, *La vida y la época de Felipe V*, Planeta; Barcelona 1997

Villars; *Vie du marechal duc de Villars écrite par lui-même, et donnée au public par M. Anquetil &c. Paris, 1785, 12mo*

Mémoires du maréchal de Villars, Renouard, Paris, 1884, Nouvelle collection des Nouvelles pour servie à l'histoire de France, t. IX, Michaud & Poujoulat, Paris, 1939

Vieta Pascual, Eduard, *Hipomania*, Aula Médica, Madrid, 2002

Vieta Pascual, Eduard, *Abordaje actual de los trastornos bipolares*, Masson, Barcelona 1999

Mémoires du maréchal de Villars, Renouard, Paris, 1884

Vallot, Daquin, et Fagot; *Journal d la santé du roi Louis XIV* (2 vols), Introduction, notes, etc. par J.A. Le Roi; Ed. Auguste Durand; Paris, 1862.

Voltaire, *Œuvres de Voltaire*, Paris 1831, t. XXI, vol XXI

Voltes Bou, Pedro, *Felipe V, fundador de la España contemporánea*, Espasa-Calpe; Madrid 1991

Voltes Bou, Pedro, *El Archiduque Carlos de Austria, Rey de los Catalanes*

ANNEXES

Relation de ce qui s'est trouvé à l'ouverture du corps de la Reine Marie Louise

(Helvétius à Torcy Madrid, 16-II-1714 (M.A.E., CP Espagne 228, f° 149)

Plut à Dieu que je me fusse trompé dans mon pronostic, mais n'estoit que trop bien fondé. C'est avec un extrême regret que j'annonce à Votre Grandeur la mort de la Reine d'Espagne. Cette (grande) Princesse expira mercredi dernier, quatorze de ce mois, a neuf heures du matin. Elle a conservé un jugement sain, et une connoissance parfaite jusqu'au dernier moment de sa vie, et les a employés à souffrir patiemment, et à louer Dieu. Sa vertu exemplaire ne permet point de douter qu'Elle ne règne dans le ciel, après avoir régné si glorieusement sur la terre. Toute la Cour et le peuple gémit, et fond en larmes. Mort triste et inévitable comme Votre Grandeur en jugera par le rapport, que j'ay l'honneur de luy faire, de ce qui s'est trouvé à l'ouverture du corps. Je suis tellement pénétré de douleur qu'à peine puis je rendre compte, à Votre Grandeur, de celle que le Roy ressent. Elle est inexprimable. Sa tendresse pour la Reine étoit si grande qu'il n'a pas été possible de dérober à ses yeux ce triste spectacle. Je ne saurois, Monseigneur, sans verser des larmes, penser à l'état cruel ou le Roy se trouve. Sa Majesté sortit de son plais, après la mort de la Reyne, pour se rendre avec les princes, ses enfants, à la maison du Duc de Medinaceli, où Son Altesse, Mme. La Princesse des Ursins, et toute sa cour est occupé du soin de la consoler, et d'apaiser les mouvements de ses justes regrets. Trop heureux, si l'on peut y réussir, et si le Seigneur veut bien conserver sa santé précieuse. J'attends les ordres du Roy pour me remettre en chemin. Je partirai rempli du souvenir des actions merveilleuses de la Reine, qui me demandoit sans cesse du soulagement de ses maux, et de celles du Roi qui a marqué dans cette occasion la vertu héroïque qu'il tient de ses augustes ancêtres. Je suis avec votre profond respect, Monseigneur, de Votre Grandeur, le très humble et très obéissant Helvétius.

AUTOPSIA MARIA LLUÏSA DE SAVOIA – HELVÉTIUS

Observations faites par le Sr. Helvétius, en conséquence des ordres, et du Mémoire, qu'il a reçus de la part du Roy, sur le caractère de la maladie de la défunte Reyne, sur les signes qui ont paru à l'ouverture du corps de Sa Majesté, et sur les conséquences que l'on peut tirer de sa maladie, par rapport à la santé du Roy, et à celle des Princes, ses enfants. Présentées à S. E. Monseigneur le Cardinal del Giudice.

Pour répondre avec ordre au Mémoire qui m'a été remis par Son Éminence, il est nécessaire de s'attacher à la suivre de point en point.

Iere Question

On demande un détail de la qualité, du tempérament, et des humeurs que l'on a reconnues en la personne de la Reyne, à fin de pouvoir établir une connoissance, fixe et certaine, de la maladie dont elle est morte.

Réponse

Le tempérament de la Reyne a été parfaitement connu de Mrs. les premiers Médecins, qui ont l'honneur d'être chargés du soin de sa santé depuis nombre d'années. Par le récit que ces messieurs m'ont fait j'ai jugé que la Reyne a eu depuis longtemps le sang acre, épais, visqueux et qui auroit de la peine à circuler librement dans les parties qualité vicieuse, qui a sans doute été la source des indispositions auxquelles S. M. étoit sujette, comme fluxions sur les dents, dartres au visage, et rougeurs aux yeux, et migraines. Outre que la lymphe étant trop épaisse, et trop peu fluide, a donné naissance tant aux glandes du tyroïde, qu'à celles qui sont survenues sous la mâchoire, et ailleurs.

IIeme Question

Qu'en égard à la précédente maladie que la Reyne eu a Saragosse, en l'année 1711, on ait à déclarer si cette dernière maladie a été de la même nature, et une suite de la précédente; ou bien si elle a été une maladie toute neuve. Et de quels remèdes on se servit pour cette première maladie.

Réponse

Mon sentiment est que l'espace de temps, qui s'est écoulé entre la maladie que la Reyne essuya à Saragosse, en 1711, et celle dont elle vient de mourir, est trop considérable pour donner lieu de croire que la dernière eut été une suite de celle dont elle auroit été précédé de si loin: Car si la première maladie eut été produite, ainsi que la seconde, par une affection du poumon, la Reyne auroit été toujours de mal en pis, depuis l'année 1711, au lieu que sa santé s'est parfaitement rétablie dans l'intervalle.

IIIeme Question

Que les médecins ayent à expliquer la qualité de la dernière maladie, tant par ce qu'ils ont observé pendant qu'ils faisoient la cure, que par ce qu'ils ont reconnu dans l'intérieur du corps de la Reyne depuis sa mort, lorsqu'on en a fait ouverture, en articulant toutes les circonstances, particularisant tous les remèdes, et médicaments dont ils se sont servis dans le cours de cette maladie, et déclarant les succès que ces remèdes ont eus, ou avantageux, ou contraires plus ou moins.

Réponse

Quoique la maladie de la Reyne n'eut point été précédé des accidents ordinaires qui dénotent l'affection des poumons, tels que sont les crachements de sang ou de pus, les sueurs nocturnes, l'insomnie, l'extinction de voix, la toux, etc. Cependant les redoublements de fièvre, les oppressions, et l'extrême maigreur dans laquelle S. M. tomboit, étoient des indices suffisants pour faire juger qu'elles ne pouvoient être produites que par l'altération de son sang, et par le désordre de sa poitrine.

Ce fut le 11 février sur les sept heures du soir que j'eus l'honneur d'examiner la Reyne pour la première fois, et que Mrs. les médecins me firent le récit du commencement, et du progrès de la maladie, ainsi que des remèdes qu'ils avoient employé; je jugeai dès lors que la Reyne pouvoit avoir des tubercules squirreuses au poumon, et que par rapport aux symptômes qui accompagnoient ses oppressions, il pouvoit y avoir quelque épanchement d'eau dans la cavité de sa poitrine. J'ajoutai qu'il ne seroit pas même impossible qu'il n'y eut quelque abcès dans le corps. De plus il est à remarquer que lorsque j'examinai la région du foie, la Reyne se plaignit qu'elle ressentoit de la douleur.

Après avoir conféré avec Mrs. les premiers médecins, et autres, nous convînmes unanimement de faire user à la Reyne d'une infusion légère faite avec les herbes vulnérables de Suisse, et chargé d'un peu de sel de soufre, en vue de corriger la masse du sang, de faciliter sa circulation, et provoquer les urines. Et comme la Reyne étoit depuis quelques jours dans l'usage de l'opium, qu'on étoit indispensablement obligés de réitérer, une ou deux fois dans les vingt-quatre heures, pour clamer la violence de ses étouffements, et oppressions, et pour lui concilier le sommeil, nous jugeâmes à propos (dans la crainte où nous étions, que ce remède quoique donné en très petite dose, ne suspendit trop les urines) d'ajouter à chaque prise un peu de teinture de Mars tartarisé, pour remplir deux indications à la fois. Enfin attendu la douleur que la Reyne ressentoit du côté du foie, on appliqua sur la région de ce viscère un emplâtre moitié ciguë, et moitié savon, et on engagea S. M: dans un régime de vivre le plus exact qu'il fut possible.

Elle parut moins tourmentée pendant la journée du 12 février, et la fièvre même fut plus modéré la nuit suivante, au moins pendant quelques heures. Mais ce mieux ne fut que de peu de durée, car dès le lendemain, la Reyne commençai à empirer ; les évacuations du ventre se supprimèrent aussitôt que les urines, qui ne coulèrent presque point pendant le jour, ce qui nous fit juger que S. M. ne pouvoit point aller loin. En effet, il se fit un reflux de férocité vers la poitrine. La toux et l'oppression redoublèrent fortement pendant la nuit du 13 au 14 février. Les crachats cessèrent de se détacher, malgré le fréquent usage des cordiaux et des potions béchiques Et ce fut ainsi que finit la vie glorieuse de S. M.

Il est maintenant question de rapporter ce que nous avons observé à l'ouverture du corps de la Reyne qui se fit le 15 février (1714) à 9 heures du matin.

À l'aspect du corps de la Reyne, nous fumes frappés d'étonnement, de voir la maigreur, et le décharnement de toutes les parties extérieures; état dans lequel S. M. : n'étoit tombée que par la longueur de sa maladie.

On commença d'abord par faire l'incision cruciale à la plante des pieds de la Reyne. Ensuite on procéda à l'ouverture du bas ventre, et après avoir levé les téguments, on examina tous les viscères, avec beaucoup de soin. La graisse de l'épiplon étoit presque toute consommée. Il ne parut rien d'extraordinaire dans les intestins. Le corps de la matrice, la vessie, les reins, et la ratte étoient sains, et avoient conservé leur couleur, et leur consistance naturelles. Le foie étoit d'un volume un peu plus grand qu'il ne doit être naturellement, et de couleur blanchâtre comme un foie-gras ; changement qui lui étoit

sans doute survenu pendant le cours de la maladie, et qui ne doit tirer à aucune conséquence. Quant à la vésicule du fiel, elle étoit remplie à l'ordinaire d'une bile coulante.

On examina l'estomac. Le pancréas, et le mésentère, sans y remarquer aucun vice, n'y aucunes glandes obstruées. Mais il se trouva dans la cavité du bas ventre un peu d'épanchement d'eau d'une teinture jaune comme l'urine.

Ensuite on ouvrit la poitrine, et après avoir levé le sternum, on commença par examiner les lobes du poumon, qui étoient d'une couleur brune, et livide, et d'une légère adhérence à la pleure. En les coupant l'un après l'autre, on les trouva squirreux en quelques endroits, abcédés en d'autres, rendant du pus, non en quantité, mais d'une fort mauvaise humeur. Quant au lobe droit, il étoit plus fortement attaché aux côtes et l'on y trouva une petite concrétion pierreuse. Le péricarde contenoit très peu d'eau. Le cœur étoit sain et ferme. Il y avait du sang caillé dans ses ventricules, comme il arrive assez ordinairement, et il se trouva fort peu d'eau épanchée dans la cavité de la poitrine. Toutes ces circonstances rassemblées ont justifié le pronostique qu'on avoit fait de la mort inévitable de la Reyne.

À l'égard de la tête, comme S. M. ne s'étoit jamais plainte que de migraine, on n'y découvrit rien que fort sain.

IVeme Question

Qu'en faisant attention aux glandes qui depuis si longtemps tourmentoient S. M : à la gorge, nous ayons a en expliquer et dénoter la qualité.

Réponse

On a extirpé les glandes du col qu'on a examiné de près. Elles se sont seulement trouvés dures dans tout leur volume, mais sans apparence d'inflammation n'y de suppuration. On a encore ouvert deux autres glandes situées aux deux côtés de la racine de la langue, qui se sont trouvés, à peu près, semblables aux autres; mais toutes ne nous ont nullement paru d'un caractère à être héréditaires ni contagieuses.

Vème Question

Par tout ce qui a été remarqué, peut –on, ou doit-on, inférer que la maladie de la Reyne ait pu se communiquer en tout, ou en partie, par la continuelle fréquentation du Roy, et des Princes. C'est sur ce point spécial que chacun des médecins doit donner son avis, avec la plus sévère, et la plus attentive réflexion, et au cas qu'ils estiment que la maladie de la Reyne ait pu se communiquer, ils doivent proposer ce qui leur semblera le plus convenable de faire, tant à l'égard de la personne du Roy, que de celles des princes, pour prévenir le risque quelque éloigné, et quelque peu dangereux qu'il puisse paroître.

Réponse

En rappelant les observations qui viennent d'être faites tant sur la nature de la maladie de la Reyne, que sur l'ouverture de son corps, il est aisé de conjecturer que les maux de la Reyne, ont été purement personnels, qu'ils n'ont point été d'un caractère à se communiquer, et qu'ils ne peuvent être héréditaires en tout, n'y en partie; mais pour établir ce sentiment avec plus de fidélité, je l'appuierai de quelques réflexions qui doivent servir à dissiper la crainte dont pourroit être frappés les seigneurs les plus attachés au Roy.

Quoiqu'il ne soit pas possible de pouvoir dire positivement depuis quel temps la poitrine de la Reyne a commencé de s'altérer, néanmoins nous pouvons assurer que sa dernière maladie ne peut être de fort ancienne origine, puis qu'il n'a jamais été précédé d'aucun des signes qui sont ordinaires aux phtisiques, et poumoniques, comme nous l'avons remarqué plus haut. Elle n'a point été, non plus, d'un caractère à se communiquer, puis que ces accidents ne se sont nullement manifestés. Cependant ces signes qui n'ont point paru, sont inséparables de la poumonie qu'on pourroit seule nommer contagieuse, et que ne le devient encore que très rarement.

D'ailleurs ce n'est que depuis deux mois (à ce qu'on a rapporté) que la Reyne a commencé à se plaindre d'une légère oppression de poitrine qu'a augmenté à mesure que les vésicules du poumon se sont engorgés et endurcies. C'est aussi que depuis ce temps qu'on a du soupçonner que la poitrine de la Reyne commençoit à s'affecter; et cela sur l'opiniâtreté de la fièvre, et de l'oppression, et sur la maigreur des parties.

De plus la liqueur qu'on a trouvé, en petite quantité, dans la substance pulmonaire de la Reyne, n'a pas été un véritable pus, fait par digestion, mais produit par un sang épais,

qui s'est arrêté dans ce viscère, à cause des embarras qui s'y étoient formés ; et comme cet amas étoit peu considérable, il est raisonnable de croire qu'il n'a été formé que depuis l'accouchement de la Reyne. En effet ce sentiment se trouve encore confirmé par la qualité même du pus qui, qui n'étoit ni blanc ni louable, et qui n'avoit certainement que la couleur, l'odeur, et la consistance d'un sang extravasé, croupi, et pourri. S'il eut été formé de la substance même du poumon, ces parties seroient infailliblement tombés dans une désunion, et dans un délabrement sensible; elles se seroient aisément divisées sous les doigts, comme nous le voyons arriver tous les jours, au lieu que, quand il a été question de les déplacer pour les examiner, en tous sens, il a fallu les arracher à force, et se servir même du scalpel pour en venir à bout.

Cette liqueur purulente étoit si bien enfermée, dans la substance dure et squirreuse du poumon, qu'aucune de ses particules n'a pu s'en dégager, et pénétrer jusque dans les bronches. Ceci est incontestablement prouvé par l'haleine de la Reyne, qui n'a jamais eu aucune mauvaise odeur, jusqu'à la mort même, et qui a toujours été aussi douce qu'en parfaite santé. Cependant c'est la seule voie, par laquelle la maladie, si elle eut été ancienne et contagieuse, auroit pu se communiquer.

Enfin, deux raisons achèvent de nous confirmer dans notre opinion : l'une regarde la personne même du Roy, et l'autre celle du Prince nouveau-né.

Sa Majesté, pendant tout le temps qu'elle a vécu avec la Reyne, n'a jamais ressenti, non plus qu'à présent aucune altération de poitrine, ou autre; au contraire elle a toujours joui, et jouit encore d'une santé parfaite.

Quant au Prince nouveau-né, on ne découvre en sa personne aucune apparence de maladie, ce que ne pourroit être ainsi si la corruption qui s'est trouvé dans le poumon de la Reyne s'y étoit formé depuis l'accouchement de S. M.

Ces raisonnements nous conduisent donc à conclure ainsi que nous l'avons fait observer ci devant, que la maladie de la Reyne ne peut être rangé au nombre de celles qui sont héréditaires ou contagieuses, et que par conséquent le Roy ni les Princes, ses Enfants, ne peuvent en être atteints.

Or s'il est vrai, comme on n'en peut douter, que la maladie de la Reyne a été purement personnelle, et qu'elle n'ait pu se communiquer, je ne conseillerois point qu'on fit pratiquer à S. M., ni aux Princes, aucun remède en vue de combattre une maladie dont

il n'y a nul signe, nulle apparence, n aucune suite à appréhender. Il suffira que le Roy s'en tienne à son régime de vivre uniforme, et aux exercices ordinaires. À l'égard des Princes ils doivent être gouvernés selon leur tempérament et selon leur âge, et doivent être traités selon les maladies qui pourront leur survenir.

Donné à Madrid le 24 février 1714

[Transcrit de M.A.E., Espagne 228, f° 164-168)

Aquest document ha estat publicat per Alfonso Danvila, en la seva obra *El reinado relámpago. Luis I y Luisa Isabel de Orleans (1707-1742)* Espasa Calpe, Madrid, 1952, p. 438]

AUTOPSIA DE LA REINA MARIA LLUÏSA DE SAVOIA

INTERPRETACIÓN ACTUAL DEL DR. FERRAN ALGABA ARRREA

A PARTIR DEL INFORME DE LA QUE EFECTUÓ HELVECIO, EL 16 DE FEBRERO DEL 1714

Empezaré refiriéndome a las adenomegalias del cuello. Es evidente que el proceso ganglionar puede obedecer a distintas patologías. La neoplásica queda descartada por el largo tiempo que las tuvo la reina y por lo tanto sólo quedan las causas inflamatorias. Entre las etiologías inflamatorias la tuberculosis es la más verosímil por la época, y la cronicidad que Mr. Helvetius registra al describir la fibrosis de las mismas sin evidencia de cambios agudos.

Del resto de la autopsia la patología se centra en los pulmones que refiere con adherencias a las pleuras y pared torácica. Áreas de fibrosis (escirro) que en el lado derecho llega a constituir un "*concrétion pierreuse*". En estas áreas se encuentran acúmulos de material purulento (que interpreto como abscesos), sin comunicación con los bronquios.

Ante estos hallazgos pulmonares supongo que la reina padecía algún problema inflamatorio crónico (no referido en su historia clínica, pero hay indicios de consunción "*La graisse de l'épilon étoit presque toute consommé*") que lo podemos relacionar con la lesión ganglionar (también fibrosada) y por lo tanto interpretar todo como una tuberculosis fibrosada. Una de las complicaciones de la tuberculosis es la sobreinfección por otros tipos de bacterias, y esto es lo que podría explicar los abscesos y la clínica pulmonar de los últimos días.

Es interesante ver como que Mr. Helvetius trata de calmar el miedo a un contagio porque por una parte observa cambios cicatriciales (no activos) en ganglios y pulmones y que la lesión aguda (los abscesos) está aislada del exterior al no comunicar con los bronquios.

En conclusión:

Creo que la reina tenía un proceso inflamatorio crónico con extensa cicatrización en pulmones y ganglios latero-cervicales, probablemente tuberculoso, al que se añadió una sobreinfección bacteriana formando abscesos y que a partir de ella puede haberse producido un cuadro de septicemia.

Quedaría por explicar la lesión hepática ("*comme un foie-gras*") que puede considerarse como una esteatosis hepática y que puede estar relacionada con otras causas distintas a la lesión pulmonar.

«Individual distinta relación de la apresurada muerte (del Rey Nuestro Señor que está en Gloria) Don Felipe Quinto, y lo que se organizó hasta poner su real cuerpo en el féretro, y cama que estaba en el salón del Buen Retiro, que es nombrado “de Castrillo”, y velo que se practicó después para trasladarle y conducirlo a la Iglesia Colegiata del Real sitio de San Ildefonso.» (ARCHIVO GENERAL DE PALACIO (A.G.P.) Sección histórica, 60-I)

Murió el Rey Nuestro Señor Don Felipe Quinto el sábado, nueve de julio, de mil setecientos cuarenta y seis, a la una y tres cuartos de la tarde, tan repentina y apresuradamente que ni antes padeció indisposición, ni se le conoció más novedad en su salud, que la misma que ya había hecho naturaleza en la sedentaria vida, en que se había constituido.

El día antes comió a la hora regular de los demás días que eran las cinco de la tarde. Entre las tres y cuatro de la mañana, del mismo día en que falleció, oyó la música que acostumbraba siempre divertirse, después de la cual tuvo su despacho, y el del Parte, o Correo a él Su Majestad infante Don Felipe, y ejército de Italia; y, entre seis y siete de la mañana, cenó con el mismo apetito que siempre, y se acostó y puso en la cama a las ocho de la mañana. A las doce y media de día ( ) despertó como todos los antecedentes, y un poco antes de la una tomó su desayuno como acostumbraba en la cama y que era una escudilla de caldo. La una y cuarto se entró el desayuno para la Reina Nuestra señora que habiéndole tomado se puso, como solía, a rezar algunas devociones. Ínterin que daban las dos, que era la hora de levantarse, S.M. para que después se vistiese el Rey quien a la una y media, poco más, empezó a sentir alguna novedad e inquietud, que se manifestó con algunas vascas y arcadas, como para vomitar, lo que al principio no se extrañó, porqué solía sucederle algunas veces desde muchos años antes, pero viendo que ni prorrumplía ni nada arrojaba, y que el semblante gravemente se le inmutaba, puso en cuidado a la Reina, y a Don Tomás Després, primer cirujano del Rey, y a Don Nicolás Arnaus, uno de sus ayudas de cámara, que era los que a la sazón estaban presentes, y temiéndose que alguna que en otras ocasiones había sucedido padecer, dio la Reina al primer cirujano un pomo que lo tenía con agua de la Reina de Hungría, y tomando su ropa de cámara salió de ella mientras el cirujano aplicaba esta agua a las sienes y pulsos del Rey; y llamando la reina a los que estaban fuera, entró el M. de san Juan de piedras Albas, sumiller de corps, que con otro ayuda de cámara de S.M., llamado Juan Bautista la Comba, esperaba la pieza inmediata la hora de vestir a S.M., y llevado de la novedad entró con dicho ayuda de cámara a tiempo que la Reina

le dijo que no sabía lo que tenía ni sentía el Rey, y en voz baja el cirujano, sin que la Reina lo percibiese le añadió: el Rey se muere. Llegose el M. a la cama, y asiendo al Rey con el debió respeto, por el brazo derecho, en voz alta le empezó a alentar, y preguntar que sentía, sin lograr otra respuesta que las señas que aún estaba vivo, y mandó a uno de los ayudas de cámara saliese a ver si había venido el confesor de S.M. o se hallaba allí alguno de los capellanes de honor, y en el entretanto, ayudado del otro ayuda de cámara incorporaron a S.M. poniéndole algunas almohadas en las espaldas para facilitar en aquella comodidad el que pudiese prorrumpir en algún vómito y preguntando al cirujano si había un poco de agua del Carmen, sacó el marqués un pomito de la faltriquera que traía siempre consigo, y administrándole el cirujano se le hizo beber todo a S.M. sin producir otro efecto que el del leve movimiento de la cabeza a un lado y a otro. Con la vista ya turbada, cuyo desconsuelo confirmó la gravedad del riesgo, y levantando el marqués la ropa de la cama, mandó el cirujano le diese un garrote en un muslo, para ver si volvía del accidente, en que ya se le reconocía. A cuyo tiempo ya se había salido la Reina, deshecha en lágrimas, a vestir a las piezas inmediatas, y ejecutado por el cirujano lo referido, con la menor violencia, no produjo la más leve muestra de sentimiento y entrando a la sazón Dn. Antonio Milón, arzobispo de Edesa, abad de la iglesia colegial de San Ildelfonso, y confesor de la Reyna, le previno el marqués auxiliase y absolviase al Rey y dejándolo allí salió a mandar llamar a todos los demás jefes y ministros y secretarios del despacho y aceleradamente pasó en persona la cuarto del Príncipe a avisar a S.A. que estaba comiendo, y volviéndose sin detenerse, a su entender cuando llegó a la cama ya S.M. había expirado. Pero hallando allí al médico Dn. Marsilio Ventura, que había asistido al almuerzo del Rey y Reina, y se había retirado a su cuarto le dijo el marqués que viese lo que se podía hacer, pues le veía deshecho en lágrimas y sollozos y sin resolver nada, pero animado del marqués propuso el de una sangría y tomando el marqués el brazo de S.M. levantó la manga de la camisa y dijo al cirujano picase la vena, lo que éste ejecutó prontamente y, aunque empezó a salir alguna sangre cesó luego, sin que en todo lo referido hubiese pasado más intervalo de tiempo que el de medio cuarto de hora, y eran entonces los tres cuartos dados para las dos de la tarde, y advirtiendo el marqués de allí a un breve rato la voz del Príncipe en la pieza inmediata, salió a recibirle para disfrazarle, o no dale la noticia lastimosa tan de golpe y le introdujo diciéndole: Vea Vuestra Alteza el accidente con que está vuestro padre, y mirándole el príncipe desde la puerta se encaró con el marqués y le preguntó si estaba muerto o, verdaderamente, con solo un accidente, a que le marqués no pudiendo asegurar lo primero, bien que sospechándolo, le respondió. “Señor, es un accidente que nos deja muy pocas esperanzas” a cuya expresión, lleno de ternura, el príncipe, se abrazó con el marqués el cual, en esta forma, ayudó a S.A. a retirarse a

tiempo que la Reina, aún sin acabar de vestirse, volvía a querer entrar en el aposento y el marqués le dijo al príncipe: "Consuélese V. A. con la Reina, y consuéléla" y a la reina le suplicó se retirase a otra pieza, asegurándole se haría cuanto hubiese que hacer, y encargó a la camarera les persuadiese lo mismo, como se consiguió, y restituyéndose el marqués al aposento de S.M. se aseguró en el imponderable desconuelo de la desgracia de que ya era cadáver. Pero mandó, celó y cuidó, el que no se llegase ni moviese de la situación en que estaba, y según fueron llegando los demás jefes, secretarios del despacho y embajadores de Francia y Nápoles, los fue introduciendo para que lo vieses todos tan lastimoso caso, que les motivó al grave dolor que se deja considerar...

...Esta misma noche fueron llamados por orden de S.M. por el Secretario del Despacho, Marqués de Vallarías, a la Secretaría de su cargo el Marqués de Lara, que a la sazón gobernaba el Consejo de Castilla, como decano que era de él (no habiendo Presidente ni Gobernador) el Duque de la Mirándula, Mayordomo Mayor del Rey, el Marqués de San Juan de las Piedras Albas Sumiller de Corps y el Camarista de Castilla Marqués de los Llanos de Aguazas a quien se entregó por dicho Secretario del Despacho los dos instrumentos del testamento y codicilo del difunto Rey, otorgado el primero en San Ildefonso, el 10 de Enero de 1724, y el segundo en Aranjuez a 2 de Julio de 1737, y reconociendo ser uno y otro cerrados y que todos los testigos, cuyas firmas se hallaban en sus cubiertas solo vivía el Marqués de Cicoti?, se resolvió avisar a éste para que a su tiempo reconociese la suya y la de los demás testigos que con él habían firmado, que fueron el Cardenal Borja, Patriarca de las Indias, el Duque del Arco, Caballerizo mayor de Rey, el marqués de Santa Cruz, Mayordomo Mayor de la Reina, y otros y debiendo pasar a la abertura de estos instrumentos para la práctica de lo que en ellos dejase dispuesto S.M. según estilo subieron al cuarto del Rey N. S. y el referido Decano del Consejo de Castilla, el Duque de la Mirándula, y el Marqués de San Juan y siguiendo la costumbre y formal prevención de la etiqueta, se pusieron a sus pies y pidieron su real permiso para abrir estos instrumentos, y que se procediese en su virtud a las diligencias consecuentes...

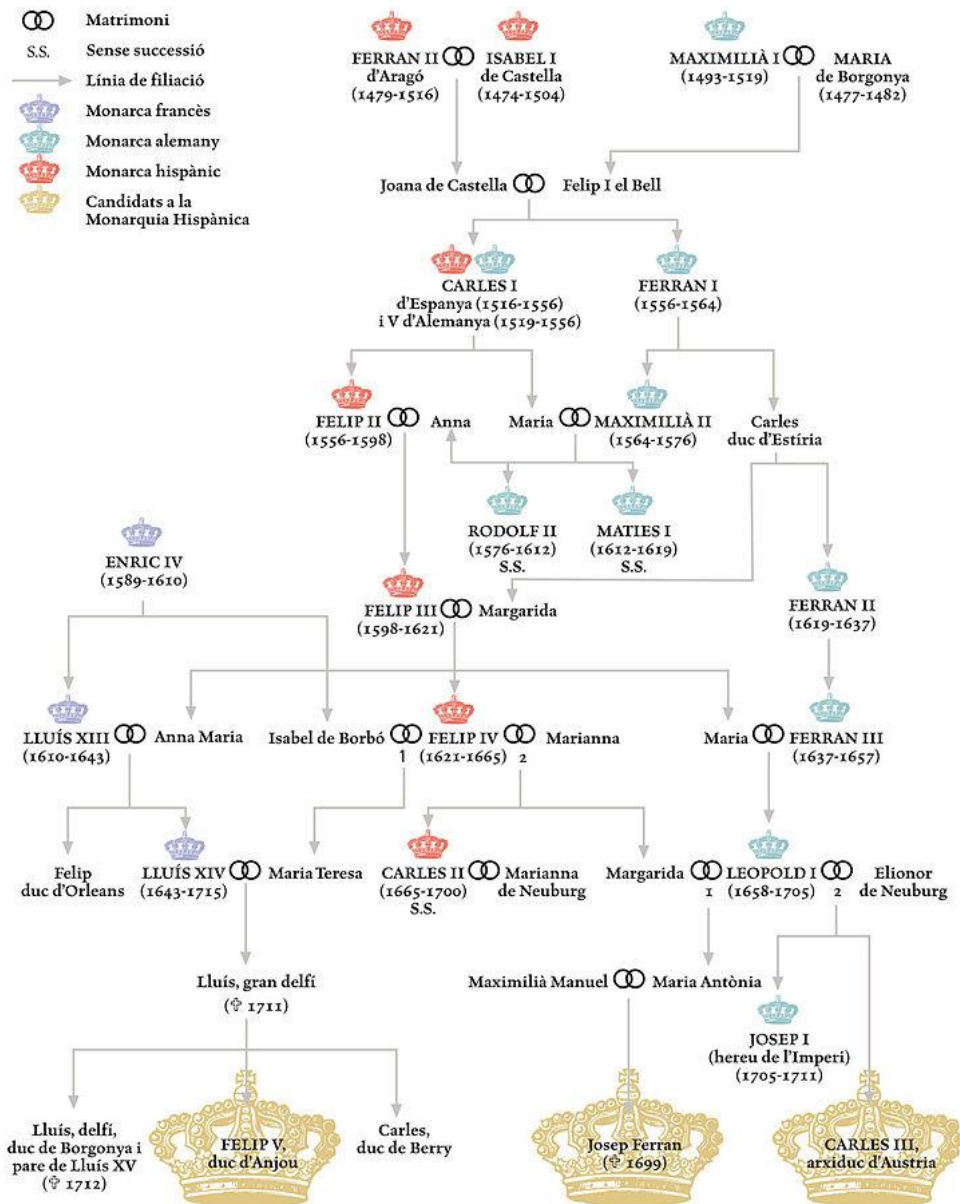
... Cumplidas las veinte y cuatro horas de la desgracia, no se notó ni advirtió en su real cadáver la más leve mutación y aunque eran los calores excesivos se resolvió mantenerle así hasta que pasaran las cuarenta y ocho horas, como se cumplió, sin embargo de que después de las veinte y cuatro horas, se empezó a experimentar el efecto, que se debía temer, y se recelaba; no obstante lo cual el Sr. Sumiller, Caballerizo, gentiles Hombres, y demás circunstantes, resistieron con su mucha ley. Y fino amor, lo que sin ella no pudiera tolerarse, y se mantuvo el Real cadáver sin llegarle ni moverle

hasta el lunes 11 del citado mes de Julio, en cuya mañana se practicó lo propio que en la antecedente, y a las tres de la tarde, en que se contaron las cuarenta y nueve horas cumplidas, del fallecimiento, en la cual en una camilla, que propia a este fin se dispuso, se le pasó a ella con gran tiento por el referido primer cirujano Dn. Thomás Deprés, Dn. Blas (Bearmona), también cirujano de S.M., y otras cuatro de su Real Casa, y trasladado a la pieza (desarmada) para embalsamarle, cuya operación que ejecutaron los referidos cirujanos, con la mayor de fineza, duró hasta las ocho de la noche. No es ponderable lo que padecieron estos, y señor Sumiller, con los Caballeros Gentiles Hombres de Cámara, el Dr. Dn. () Suñol, el Dr. Dn, Marsilio Bentura, y el Dr. Dn. Francisco Llogú, con ayuda de un mozo de oficio de la Real Botica, para suministrar los bálsamos, yerbas, o doríferas, y demás ingredientes, y hecho el reconocimiento del cuerpo, se extendió la declaración (que original existe en la sección de mi cargo), y firmaron los tres Médicos de Cámara y Primer Cirujano.

Concluida esta operación, el corazón y entrañas se pusieron, según estilo, en una caja que estaba prevenida, de la cual hizo entrega el Sr. Sumiller al Mayordomo de Semana de S.M., nombrado para este efecto el duque de la Mirándula, y a dos Monteros de Espinosa lo cuales, entregados de ella, y alumbrados por cuatro escuderos de a pié con Hachas. La bajaron los referidos Monteros de Espinosa, por una escalerilla secreta, al patio de la Parra, en donde estaba prevenido un coche que, aunque según costumbre debía ser de cuatro mulas ( ), en ésta ocasión se dispuso fuese con un tiro completo de la Real Persona, y los mismos cocheros de ella, y poniéndola en el almohadón de su testera ocupó el referido Mayordomo de Semana el lugar de los caballos, y los dos Monteros de Espinosa a los estribos, y acompañados de cuatro Guardias de Corps a pié; cuatro Alabarderos delante de los...y el Sr. Sumiller, con la ternura que se puede considerar, le echó, y puso la camisa, y continuaron en vestirle los mencionados Gentiles Hombres de Cámara y, estando ya, entraron en esta pieza a ponerle los collares del Toisón y Sancti Espíritu, el Duque de...Mantubose el Real Cadaver expuesto, de cuerpo presente, en el salón ya dicho, los días doce trece, y catorce...Madrid, 22 de julio de 1746”

A partir d'aquest punt, l'informe explica amb tot detall el trasllat de les despulles del rei, i les moltes dificultats que aquestes van patir fins arribar a l'església de la col·legiata de San Ildefonso. Al final menciona que els arquitectes van a ensenyar al nous reis els dissenys del panteó.

ARBRE GENEALÒGIC QUE PRESENTA ELS PRINCIPALS PRETENDENTS A SUCCEIR CARLES II D'HABSBURG A LA CORONA DE LES ESPANYES ENTRE 1700 I 1714 (Museu d'Història de Catalunya. Arxiu original)

Carta de Lluís XIV a Felip V (Archivo Histórico Nacional de Madrid, Estado, 2460)

«Versailles le 1er de février 1703. J'ai été affligé en lissant votre lettre du 20 janvier mais j'avoue que le dernier article m'a effrayé pour vous. Il y a deux ans que vous réglez et vous n'avez pas encore parlé en maître, par trop de défiance de vous-même: vous n'avez pu vous défaire de cette timidité pendant que vous méprisiez les périls des conjurations et des actions les plus vives de la guerre. A peine cependant vous arrivez à Madrid, qu'on réussit à vous persuader que vous êtes capable de gouverner seul une monarchie dont vous n'avez senti jusqu'à présent que le poids excessif. Vous oubliez l'embarras de vos affaires, et vous vous applaudissez de tenir seul vos conseils. J'étois bien éloigné de croire qu'on vous tendit un pareil piège, et qu'il fût possible de vous y faire tomber.

Considérez si c'est bien répondre à toute l'amitié que j'ai pour vous que d'employer votre autorité la première fois que vous en usez à exclure de vos conseils le Cardinal d'Estrées, celui que j'ai choisi pour lui donner toute ma confiance auprès de vous, pour vous soulager du poids de vos affaires; que son zèle pour moi fait marcher à votre suite, lorsqu'il n'a plus rien à souhaiter qu'à jouir en repos de la réputation et des dignités que ses services lui sont acquises.

Mais mon intention n'est pas de vous faire des reproches. Je connois le fonds de votre cœur, et plus je suis assuré de vos sentiments, plus je suis vivement touché des fausses démarches où vous souffrez qu'on vous engage. Il n'est pas nécessaire de vous rappeler tout ce que j'ai fait pour vous, de vous dire que j'ai préféré de vous mettre sur le trône à mes propres avantages. Car il y en avoit de considérables pour moi à me rendre maître des États qui devoient composer mon partage; ils auroient fait une faible résistance; vous les avez vus, vous en pouvez juger; vous savez si j'ai prétendu tirer quelque utilité particulière des secours que je vous ai donnés. J'épuise cependant mon royaume: toute l'Europe se ligue contre moi pour vous accabler; et l'Espagne, insensible aux malheurs dont elle est menacée, ne contribue en rien à sa conservation. Les peines, les dépenses, tout retombe sur moi, sans que j'aie d'autres unes que de vous soutenir contre les efforts de vos ennemis.

Il est nécessaire au moins que vos résolutions soient prises de concert avec moi; et c'est vous demander peu que de souhaiter que quelqu'un de ma part assiste à vos

conseils: vous avez en vous-même assez bon esprit pour le désirer. Je choisis le Cardinal d'Estrées comme l'homme le plus consommé dans les affaires, le plus éclairé que je puisse mettre auprès de vous, d'ont l'expérience et les lumières vous seront les plus utiles: il me sacrifie son repos, sa santé, peut-être sa vie, sans autre dessein que celui de marquer sa reconnaissance et son zèle. Et quand vous avez le plus de besoin de tous ses talents, quand il est plus nécessaire de prendre des promptes résolutions, pour votre sûreté et celle de votre royaume, vous faites voir en vous une malheureuse facilité à croire que tout d'un coup vous pouvez gouverner une monarchie que, le plus habile de vos prédécesseurs, auroit eu peine à conduire en l'état ou elle est présentement. Je nomme en vous facilité ce que je regarderois comme présomption dans un autre. Je sais que vous êtes très éloigné de ce défaut; mais les effets du premier ne sont guère moins dangereux, et c'est ce qui m'alarme pour vous.

Je vous aime trop tendrement pour me résoudre à vous abandonner. Vous me réduiriez cependant à cette fâcheuse extrémité, si je cesse d'être informé de ce qui se passe dans vos conseils. Je ne puis y avoir part si vous retranchez au Cardinal d'Estrées les entrées que vous lui aviez données jusqu'à présent, non seulement à lui, mais au duc d'Harcourt et à Marcin, et je serai obligé de le rappeler, une ambassade ordinaire ne convenant point à un homme de son caractère et de sa dignité; mais en le retirant je compterai uniquement ce que le bien de mon royaume semble exiger de moi. Il n'est pas juste que mes sujets soient absolument ruinés pour maintenir l'Espagne malgré elle, et je le tenterois en vain lorsque de sa part je ne vois que contradictions, insensibilité, et de la vôtre plus de confiance en moi et en ceux que je vous envoie; qu'enfin les résolutions ne seront plus concertées.

Choisissez donc ce que vous aimez le mieux, ou la continuité de mes assistances, ou de vous laisser aller aux conseils intéressés de ceux qui veulent vous perdre. Si c'est le premier, ordonnez au Cardinal Porto-Carrero de rentrer dans le Despacho, quand ce ne seroit que pour six mois; continuez d'y donner entrée au Cardinal d'Estrées, et au président de Castille; ne vous refermez point dans la mollesse honteuse de votre palais, montrez-vous à vos sujets, écoutez leurs demandes, faites-leur faire justice, donnez ordre à la sûreté de votre royaume; acquittez-vous enfin des devoirs où Dieu vous appelle en vous plaçant sur le trône. Si vous prenez le second parti, je serai vivement touché de votre perte que je regarderai comme prochaine, mais au moins avertissez moi, c'est une foible reconnaissance de mes secours: elle sera cependant considérable, par la facilité qu'elle me donnera de procure la paix à mes peuples.»

Instruction de Louis XIV pour le Roi d'Espagne, du 3 décembre 1700

(Mémoires politiques et militaires pour servir à l'histoire de Louis XIV et Louis XV, par l'abbé Millot, sur les pièces originales recueillies par Adrien Maurice de Noailles, dans *Mémoires pour servir à l'histoire de France*, Michaud & Poujoulat, Paris 1739, t. X, p. 71)

Ne manquez aucun de vos devoirs, surtout envers Dieu: Conservez-vous dans la pureté de votre éducation. Faites honorer Dieu partout où vous aurez du pouvoir; procurez sa gloire, donnez-en l'exemple: c'est un des plus grands biens que les rois puissent faire.

Déclarez-vous en toute occasion pour la vertu et contre le vice.

N'ayez jamais d'attachement pour personne [Il semble que cela devoit s'expliquer (1)]

(1) La suite prouve que Louis XIV a voulu dire n'ayez jamais de favori.

Aimez votre femme, vivez bien avec elle; demandez-en une à Dieu qui vous convienne. Je ne crois pas que vous deviez prendre une autrichienne.

Aimez les espagnols, et tous les sujets attachés à vous couronnés et à votre personne. Ne préférez pas ceux qui vous flatteront le plus; estimez ceux qui pour le bien hasarderont de vous déplaire. Ce sont là vos véritables amis.

Faites le bonheur de vos sujets, et dans cette vue n'ayez de guerre que lorsque vous y serez forcé, et que vous en aurez bien considéré, bien pesé les raisons dans votre conseil.

Essayez de remettre vos finances, veillez aux Indes et à vos flottes; pensez au commerce; vivez avec une grande union avec la France, rien n'étant si bon pour nos deux puissances que cette union, à laquelle rien ne pourra résister.

Si vous êtes contraint de faire la guerre mettez-vous à la tête de vos armées.

Songez à rétablir vos troupes partout, et commencez par celles de Flandre.

Ne quittez jamais vos affaires pour votre plaisir; mais faites-vous une sorte de règle qui vous donne des temps de liberté et de divertissement.

Il n'y en a guère de plus innocent que la chasse, et le goût de quelque maison de campagne, pourvu que vous n'y fassiez pas trop de dépense.

Donnez une grande attention aux affaires quand on vous parle; écoutez beaucoup dans le commencement, sans rien décider.

Quand vous aurez plus de connoissance souvenez-vous que c'est à vous de décider; mais, quelque expérience que vous ayez, écoutez toujours tous les avis et tous les raisonnements de votre conseil, avant que de faire cette décision.

Faites tout ce qui vous serait possible pour bien connoître les gens les plus importants, afin de vous en servir à propos.

Tâchez que vos vice-rois, gouverneurs, soient toujours espagnols.

Traitez bien tout le monde; ne dites jamais rien de fâcheux à personne; mais distinguez les gens de qualité et de mérite.

Témoignez de la reconnaissance pour le feu Roi, et pour tous ceux qui ont été d'avis de vous choisir pour le succéder.

Ayez une grande confiance au cardinal Porto-Carrero, et lui témoignez le gré que vous lui savez de la conduite qu'il a tenue.

Je crois que vous devez faire quelque chose de considérable pour l'ambassadeur qui a été assez heureux pour vous demander, et pour vous saluer le premier en qualité de sujet.

N'oubliez pas Bedmar, qui a du mérite, et qui est capable de vous servir.

Tenez tous les français dans l'ordre.

Traitez bien vos domestiques, mais ne leur donnez pas trop de familiarité, et encore moins de créance. Servez-vous d'eux tant qu'ils seront sages, renvoyez-les à la moindre faute qu'ils feront, et ne les soutenez jamais contre les espagnols.

N'ayez de commerce avec la Reine douairière que celui dont vous ne pourrez-vous dispenser; faites en sorte qu'elle quitte Madrid, et qu'elle ne sorte pas d'Espagne. En quelque lieu qu'elle soit, observez sa conduite et empêchez qu'elle ne se mêle d'aucune affaire; ayez pour suspects ceux qui auront trop de commerce avec elle. Aimez toujours vos parents; souvenez-vous de la peine qu'ils-ont eu à vous quitter; conservez un grand commerce avec eux dans les grandes choses et dans les petites; demandez-nous ce que vous aurez besoin ou envie d'avoir qui ne se trouve pas chez vous. Nous en userons de même avec vous.

N'oubliez jamais que vous êtes français, et ce qui peut vous arriver. Quand vous aurez assuré la succession d'Espagne par des enfants, visitez vos royaumes, allez à Naples et en Sicile, passez à Milan, et venez en Flandre: ce sera une occasion de nous revoir. En attendant visitez la Catalogne, l'Aragon et autres lieux; voyez ce qu'il y aura à faire pour Ceuta.

Jetez quelque argent au peuple quand vous serez en Espagne, et surtout en entrant dans Madrid.

Ne soyez pas choqué de figures extraordinaires que vous trouverez, ne vous en moquez point: chaque pays a ses manières particulières, et vous serez bientôt accoutumé à ce qui vous paroitra d'abord le plus surprenant.

Evitez autant que vous pourrez de faire des grâces à ceux qui donnent de l'argent pour les obtenir; donnez à propos et libéralement, et ne recevez guère de présents, à moins que ce ne soit que des bagatelles. Si quelque fois vous ne pouvez éviter d'en recevoir, faites-en, à ceux qui vous en auront donné, de plus considérables, après avoir laissé passer quelques jours.

Ayez une cassette pour mettre ce que vous aurez de particulier, dont vous aurez seul la clef.

Je finis par un des plus importants avis que je puisse vous donner : ne vous laissez pas gouverner, soyez le maître; n'ayez jamais de favori ni de premier ministre. Écoutez, consultez votre conseil, mais décidez. Dieu, qui vous a fait roi, vous donnera toutes les lumières qui vous seront nécessaires, tant que vous aurez de bonnes intentions.

RESPOSTA DE MARAÑÓN A TORMO 24-XII-1947

Fragment de la carta de respuesta de Gregorio Marañón a Elias Tormo, a *La Dolencia de Felipe V*, Boletín de la Real Academia de la Historia, En el centenario de Felipe V, tomo 127, 1947 capítulo VI, 407-422

«La enfermedad de Felipe V fue, con toda Seguridad, una melancolía constitucional, que aparece en muchos Borbones. El más Borbón de todos, Luís XIV, la padeció también, aunque en grado menor. Esta melancolía tiene fases de agudización, alternando con otras de alivio. En los Borbones ha sido muy corriente una de estas depresiones hacia los cuarenta años (Felipe V los alcanzaba ya en el año 1723) En Felipe V lo puramente constitucional estaba tan acentuado, que fue un verdadero enfermo. Es muy común que estos melancólicos propendan a la soledad y, a la vez, la teman. De aquí su facilidad para dejarse dominar por una persona que es el mínimo de la humanidad, pero a la cual se entregan. El ideal para esta compañía necesaria y próxima a la soledad, es la conyugal. De aquí –además de otro orden de razones éticas, positivas en este piadoso rey- el que los melancólicos sean espejo de monógamos, y que sus mujeres les lleven por las narices. Es seguro que su abdicación fue un síntoma de su melancolía; y que volvió a reinar cuando se le pasó el acceso, coincidiendo, con la posibilidad, obre de Dios, de ocupar (de nuevo) el trono vacío por la muerte (de Luís)- Si su hijo no hubiera muerto, hubiera enloquecido antes. Al final de su vida fue un verdadero demente, cual suele ocurrir en no pocos de estos casos. En los papeles inéditos del Archivo de Palacio, hay datos copiosísimos y atroces de esta locura final. Algunos los cuentan los historiadores: el dejarse crecer las uñas y el pelo, etc. En París tengo muchos datos que tomé cuando preparaba mi libro sobre Feijóo. Pero lo esencial es esto: fue un melancólico congénito, familiar, con una fase de demencia final (...) Marañón, diciembre 1946.»

Torino 7

19 SET. 2018

Ministero
per i beni e le attività culturali

DIREZIONE GENERALE ARCHIVI

ARCHIVIO DI STATO DI TORINO
www.archiviodistatotorino.it

Dott.ssa Yoya Pigrau
yoyapigrau@gmail.com

Prot. n. 3618 Class. 28.36.07-666

Oggetto: **Data di nascita di Maria Luisa Gabriella di Savoia**

In riferimento alla Sua mail del 26 agosto scorso, si comunica che nel fondo *Cerimoniale, Nascite e battesimi*, mazzo 1, al fascicolo 26, *Fedi di battesimo de' principi e principesse figliuoli del duca Vittorio Amedeo II*, si conserva un'attestazione cumulativa rilasciata da don Giovanni Battista Demarchi, curato della cattedrale di San Giovanni Battista: Maria Luisa Gabriella nacque il 17 settembre 1688, "circa le hore dieci di Francia" e venne battezzata lo stesso giorno, tra le 11 e le 12 nella cappella del Palazzo Reale dall'arcivescovo Beggiami (padrini erano la prozia, principessa Ludovica di Savoia, e il principe Emanuele Filiberto di Carignano). Lo stesso giorno di nascita e battesimo si ricava dal fascicolo 27, contenente un libretto di memorie delle nascite e battesimi dei figli di Vittorio Amedeo II e Anna d'Orléans, che precisa ulteriormente l'ora della nascita: 9 e $\frac{3}{4}$ di Francia.

Distinti saluti

il Direttore

(dott.ssa Elisabetta Reale)

Responsabile dell'istruttoria:
dott.ssa Luisa Gentile

INFORME GRAFOLÓGICO

Análisis de la escritura de Felipe V

Amparo Botella de Figueroa

Psicóloga (COPM)

Grafóloga-Consultora (SFDG-GGCF)

Perito Calígrafo y Experta en Documentoscopia

Marzo de 2016

ESTUDIO GRAFOLÓGICO DE LA ESCRITURA DE FELIPE V

INTRODUCCION

Se solicita un estudio grafológico longitudinal de la escritura del Rey Felipe V, con objeto de valorar la personalidad profunda y los cambios de estado de ánimo, de actitud y de conducta en diferentes fases y situaciones de la vida de este Rey.

Para ello, se facilita un gran número de muestras que han sido acreditadas como de su puño y letra, que añadimos en anexo al final del informe y cuyas referencias obran en manos de la persona que encarga este informe. Los documentos manuscritos abarcan desde 1693 hasta 1746. Recibimos los manuscritos en diversos formatos: fotografías de buena y media calidad, fotocopias y algunos ejemplares en copia de microfilm. Alguno de ellos, o fragmentos de los mismos, se intercalan en este estudio para mejor comprensión y demostración de los extremos que comentamos.

El análisis grafológico que hemos llevado a cabo se fundamenta en las teorías e hipótesis teóricas admitidas y verificadas por las instituciones integradas en la ADEG (Asociación Deontológica Europea) y específicamente aquellas que componen los programas de enseñanza de la Sociedad Francesa de Grafología y del Círculo Hispano Francés de Grafología, de las cuales soy, respectivamente, Miembro Correspondiente y Presidenta de Honor. Estas instituciones se nutren de las teorías clásicas y modernas de las escuelas alemana, francesa y suiza, así como de las hipótesis que se han validado en Francia, Alemania, Israel, Italia y EEUU, y de los resultados de las investigaciones propias y las del Groupement de Graphologues-Conseil de France (GGCF)¹.

METODOLOGIA

El método seguido para llegar a nuestras conclusiones se divide en diferentes fases:

En primer lugar se analiza de forma global la escritura determinando: cómo ésta se implanta en el espacio-hoja de papel mediante el trazo, en una especie de diálogo del blanco y el negro; qué formas toma el trazo; y qué movimiento lo impulsa. De esta manera se llega a la comprensión del gesto gráfico que de alguna manera nos llega fosilizado, y cuyo conocimiento

---

¹ Esta institución, hoy desaparecida con estas siglas e integrada en el Sindicato de Grafólogos de Francia, tuvo su título homologado con nivel II (licenciatura, ingeniería) por el Ministerio de Trabajo francés. En la actualidad, los titulados del GGCF y de la Sociedad Francesa de Grafología tienen reconocida la calificación AFNOR para sus trabajos grafológicos en selección de personal y otros.

es crucial para definir los componentes neuropsicológicos que subtienden la dinámica de la personalidad.

En un segundo momento se determina el grado de desarrollo de la escritura, el equilibrio del gesto gráfico, y la distancia con el modelo de partida. Esto permite situar al escribiente y su escritura en relación a sus congéneres. Se trata de destacar en la escritura objeto de estudio aquellos elementos que difieren de lo general y la hacen única. De esta forma se puede dictaminar sobre aspectos diferenciales de la personalidad entre sujetos.

En tercer lugar se define la escritura en todos sus detalles y se miden algunos de sus componentes por medio de un sistema que cataloga todos y cada uno de los parámetros observables. En esta fase se incluye el estudio de la firma que se compara con el texto. Estos datos, convenientemente agrupados en síndromes gráficos, muestran el marco motivacional del sujeto, permiten inferir conductas y profundizar en aspectos concretos de las mismas, así como características de la cognición, y de la relación del sujeto consigo mismo y con los demás.

Finalmente, y apoyándose también en algunas tipologías al uso, se interpretan los datos recogidos y se elaboran las “líneas maestras” para la redacción del informe de personalidad. Que se redacta en función de la demanda.

Cuando se lleva a cabo un estudio longitudinal, este ejercicio metodológico de base se realiza de forma completa sobre la escritura del principio de la edad adulta, momento en el que aquella ya se ha automatizado completamente y retrata de manera óptima al personaje. A partir de ahí se hacen estudios comparativos de esa escritura de adulto con las anteriores. Eso muestra el proceso de automatización de la escritura que se ha seguido de niño a adulto, y muestra el peso de las pautas educativas y sociales en la personalidad, así como conductas pueriles que se han abandonado o no. Igualmente, se lleva a cabo este trabajo de comparación con las escrituras posteriores a la seleccionada como óptima para ser el centro. Se estudian los cambios de ritmo, de formato, de movimiento, y los procesos de degeneración de la escritura. Este trabajo nos permite comprender los estados de ánimo de la persona analizada en diferentes situaciones vitales, comprender qué emociones incitaron al analizado a tomar determinadas decisiones, sus cambios de conducta y los cambios en la personalidad durante el proceso de envejecimiento.

FICHA TÉCNICA

Estudio global

Un gesto gráfico que avanza muy contenido y con rigidez en la construcción de formas. El negro crea una barrera al blanco, bien por compacidad del texto o de la línea. El trazo presenta numerosas desigualdades de apoyo y de color, por momentos sobresaturado de tinta o evanescente. Se advierte un bloqueo del movimiento de inscripción que se hace sobre un modelo caligráfico fuertemente automatizado. Algunas curvas suavizan el conjunto.

Determinación del contexto

Grado de desarrollo

Si tenemos en cuenta la caligrafía del “Dom Quichotte” como elemento de comparación de la escritura madura, observamos que ésta tiene pocas diferencias con el modelo enseñado. En efecto la escritura de Felipe V es lo que en la escuela alemana se conoce como “de adiestramiento”. Representa un modelo educativo y de crecimiento más basado en adiestrar, en domar, que en educar para la vida y en enseñar a manejarse con autonomía.

Se puede inferir, a partir del análisis del grado de desarrollo, una personalidad dependiente que ha bloqueado su creatividad, con algunas respuestas pueriles a los problemas, centrado en sí mismo y con poca capacidad para escapar del entorno de desarrollo.

Armonía y equilibrio del gesto gráfico

La escritura carece de **proporción** por causa de las hampas y jambas prolongadas, del estrechamiento de la zona media y por los espacios exagerados entre líneas. Indicativo de dificultad para dar la proporción adecuada a los conflictos por la existencia de fobias, a causa de ideas prefijadas, alejamiento de la realidad, o por la necesidad de satisfacer los deseos instintivos.

El **orden** puede calificarse como medio: el margen superior e izquierdo pequeños, los apelotonamientos al final de página, las colas de zorro. En positivo, hallamos en ocasiones un margen derecho muy lineal que se conserva incluso prolongando los escapes de algunas palabras. Indicativo de dificultad para ordenar su día a día como consecuencia de tendencia a la ociosidad y al decaimiento. Dependencia afectiva. Pero, en positivo, búsqueda de contacto con los demás, necesidad de relacionarse e interactuar de forma ordenada.

La escritura es **clara** y legible, pero carece de **agilidad** en términos generales, no obstante se observan algunas curvas muy gráciles y bien trazadas. Las formas son **sencillas**. Carece de **sobriedad**. La escritura es **altamente homogénea**.

En conclusión, una **escritura de armonía media baja** que indica una capacidad media baja de adaptación a diversos entornos sociales, a causa de dificultades de integración, de la dificultad para: ordenar las actividades de forma lógica; mantener un estado de ánimo adecuado a la circunstancia, comprensible para otros; y priorizar. Los elementos de apoyo para lograr una buena integración o puntos fuertes son la sencillez, la afectuosidad, la voluntad de cumplir con sus obligaciones, la honestidad de principios.

Estilo de personalización y originalidad

Al estudiar la relación Forma /Movimiento observamos un **movimiento bloqueado** por unas **formas estrechadas y con pocas personalizaciones**. Éstas se resumen en un estiramiento de hampas y jambas de manera que se tocan y confunden en el espacio interlineal, en un estrechamiento rígido de la zona media que da aspecto de compacidad a la palabra y la valora

en el contraste con el espacio en blanco. El aspecto gráfico es la de una cinta compacta y que se desplaza de forma monótona por el espacio. La escritura tiene más cadencia que ritmo. En conjunto, indica una personalidad aferrada a los principios y normas aprendidas, muy contenida en su forma de actuar y pensar.

DEFINICIÓN DE LAS ESPECIES GRÁFICAS

En un contexto de escritura caligráfica, estrechada dentro de la palabra, con diferencias de espaciamiento entre palabras y líneas, y monótona:

- Escritura grande, apretada, de zona media cilíndrica, prolongada arriba y abajo, caligrafiada, semi-angulosa, rígida, inclinada con tendencia a paralelismos, descendente, escalonada descendente, compacta o espaciada entre líneas, enmarañada, lenta, de continuidad mixta con ligados y yuxtaposiciones.
- Trazo grueso, pastoso, bordes cerrados, de presión variable con diferencias muy marcadas entre plenos y perfiles, empastada, tornasolada, tensión media.
- Puntuación precisa, alta, con comas que penetran profundamente en zona inferior, puntos entintados, iniciales livianos y finales a veces muy prolongados y poco apoyados. Algunas mazas y alfileres. Óvalos altos y estrechos, algunos cegados. Barras de t poco presionadas, a media altura, diferentes de tamaño. Hampas con inicial poco firme desde zona media, jambas colgantes, curvas y regresivas con final en espiral, o rectas con final variable.
- Firma conforme al texto, mucho más grande, cerca, centrada, con signo personalizado al final, rúbrica subrayando en curva convexa con final en pequeño espiral. Inicial de la firma rebajada.

TIPOLOGÍAS

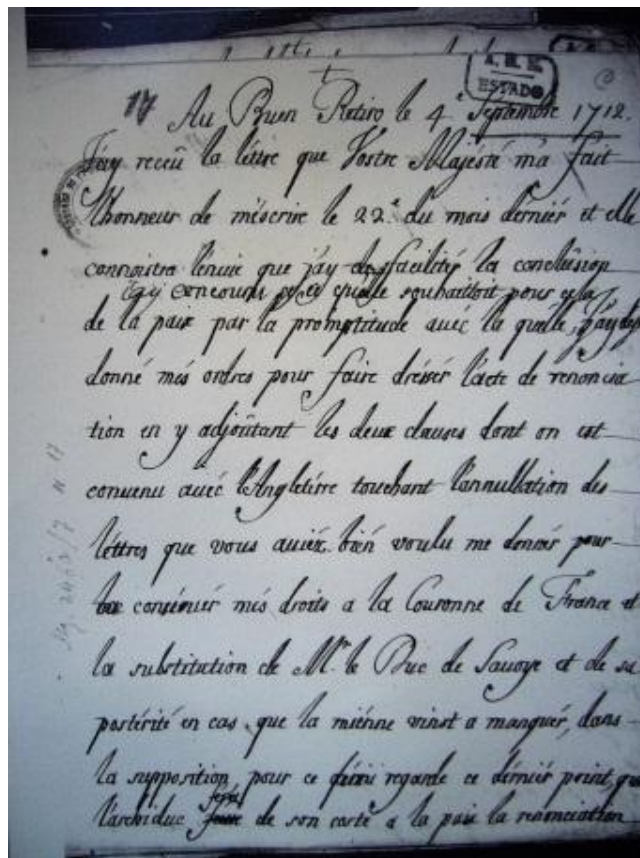
Le Senne.- Emotivo / No activo / Secundario. Sentimental

Freud.- Estancamiento en fase anal. Mecanismos de Defensa orales y anales.

Jung.- Sentimiento / Sensación. Proyecciones del Pensamiento y la Intuición.

ANÁLISIS GRAFOLÓGICO

DESCRIPCIÓN DE LA PERSONALIDAD BÁSICA

Sobre los manuscritos de los años 1712 a 1716

Un hombre leal, cumplidor y de principios, sería una forma de definir con pocas palabras la personalidad de base del Rey Felipe V. En sus escrituras de los 30 años se aprecian también un nivel fuerte de auto control, la voluntad de llevar a término lo que emprendía costase lo que costase, y la rigurosidad en la forma de actuar, sustentada en un fuerte sentido del deber y conciencia de la propia responsabilidad. Pero también muestra una personalidad fuerte y compleja que se apoyaba en esos valores sin que le aportasen serenidad o satisfacción, y con un punto de inmadurez afectiva. Un yo sufriente con una sensibilidad casi patológica, y una afectividad poco madura.

En la **relación con los demás**, debió mostrarse como una persona en general muy presente aunque no fácilmente accesible y con cierta afectación en sus modales. Tal vez esta falta de

espontaneidad se debía a que por su posición estaba muy marcado por las normas sociales del momento, pero incluso así, se observa un exceso de contención sino inhibición.

La dominante de forma, el estatismo y el sostenimiento del modelo de partida, indican un fuerte apego y respeto a los valores inculcados en la niñez, también cierto artificio y severidad en su forma de comunicarse. Probablemente se mostraba atento pero exigente y rígido con los colaboradores; animoso, condescendiente y cercano en la relación con los súbditos y los subordinados; afectuoso, amante y dependiente con los suyos. Al mismo tiempo, se observa como un repliegue a la hora de confiar y de compartir, una inseguridad de fondo y un mundo emocional inmaduro sino patológico. En efecto, se puede inferir un estado de ánimo cambiante, tendente al decaimiento, incluso a la abulia, lo que chocaba frontalmente con la presencia constante y con la necesidad de llevar adelante sus acciones venciendo la adversidad. Tras esta actitud, hallamos siempre presente el sentido de la obligación, la necesidad de cumplir con sus propósitos y con lo que se esperaba de él.

La idea de su padecimiento de un trastorno bipolar, se hace más que plausible al estudiar su escritura, pues los cambios del estado de ánimo son cíclicos y sostenidos. La personalidad de fondo es oscura cuando tratamos de comprender su mundo emocional y afectivo. Por una parte, hay indicadores de un distanciamiento grande de la realidad, de un no querer sentirse dañado, así como de la dificultad para afrontar el cambio o lo imprevisto. Por otra parte observamos una libido fuerte, una enorme necesidad de salir de sí mismo, de aprender del mundo que le rodeaba, de comprender y asumir la cotidianidad y los cambios que ella le traía, de vivir los afectos con cercanía. Esta dicotomía existía en un yo encerrado en sus propios esquemas mentales, que le incapacitaban para manejarse con autonomía real y estabilidad. Añadimos a este cuadro una enorme sensibilidad bloqueada, inhibida, y una capacidad grande de percibir, de verse afectado por las circunstancias.

Sin mecanismos de defensa maduros para hacer frente a sus propios temores e insuficiencias, no tenía forma efectiva de liquidar la tensión interior, con el consiguiente desasosiego que debió traducirse, finalmente, en brotes de furia o caídas en picado hacia el abandono, la melancolía o la depresión. Para él, e independientemente de las circunstancias políticas o sociales que le tocaron vivir, no debió ser fácil ocupar su lugar en la Historia.

FORMA DE INTELIGENCIA

Más que hablar de lucidez o de inteligencia en sentido general o cuantitativo, deberíamos referirnos al rey Felipe V como un hombre fundamentalmente aplicado / estudioso, muy formado e informado. Cultivar el espíritu, conocer las particularidades de las cosas, adquirir altura intelectual, fueron con alta probabilidad sus motivaciones fundamentales para el perfeccionamiento de su inteligencia. Seguro de sí mismo en el plano intelectual, coleccionista y rumiador de ideas, obstinado, dogmático, tal vez con opiniones prefijadas y cerradas sobre las cosas, afrontaba la realidad con un pensamiento más táctico que verdaderamente estratégico o creativo. Enfocaba las situaciones con rigurosidad y método, buscando

comprenderlas en profundidad. Para ello es probable que estudiara antecedentes y posibilidades, y valorara todas las posibles soluciones antes de llegar a concluir. Esta particularidad que le restaba vivacidad daba peso a sus juicios e ideas.

Personaje de contrastes también en el plano intelectual, probablemente alternaba una mente racional e informada para la resolución de problemas, con soluciones completamente absurdas e irracionales ante problemas nimios y de poco calado. De juicio justo y ponderado, debió tener una visión de la realidad en general poco positiva u optimista, y en el trazo grueso y pesado de su escritura grande y estrechada detectamos una tendencia a expresar de manera abierta el dolor, la queja, también la terquedad infantil y la necesidad de tener la razón.

Difícil predecir la tonalidad de su discurso a partir de su escritura. Si los enlaces y el movimiento general del trazado nos permite deducir una argumentación en general hilada, con sentido de la lógica y con múltiples disquisiciones, el tono de expresión se siente como monótono y doctoral las más de las veces. No obstante, las caídas de líneas, los estrechamientos, la presión ligera, las prolongaciones más gráciles que el conjunto de la escritura, indican también un talante más animoso, abierto a la chanza y con capacidad de digerir el error e incluso el ridículo.

ACTIVIDAD Y ORGANIZACIÓN DEL TRABAJO

Persona más movida que verdaderamente vital o dinámica, no muestra en su escritura una motivación clara y unívoca, aunque destaca el gusto por la comodidad y la buena vida. Curiosamente, no hay indicadores de que tuviera realmente una ambición de poder que le impulsara a la conquista o a la acción. En este sentido, más parece que actuaba en función de las circunstancias y que su estilo de movilización dependía fuertemente de su estado de ánimo, por lo que debió atravesar momentos de absoluta inacción con momentos febriles donde la puesta en marcha era inmediata y el ritmo de trabajo fuerte e incansable, difícil de mantener para las personas que compartían sus labores.

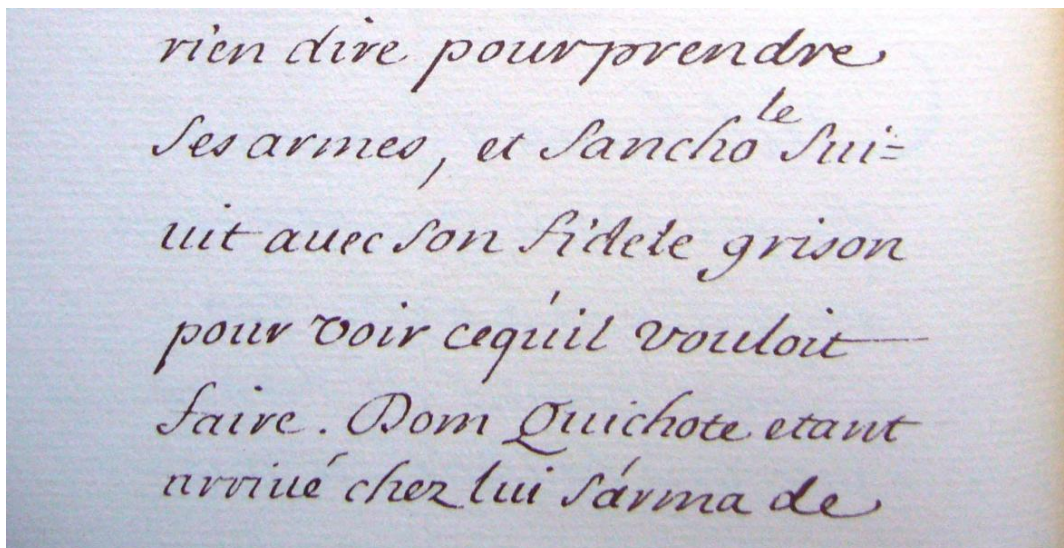
Como persona en la que reposaban todos los asuntos de Estado, con autoridad natural, firme a la hora de castigar o de premiar, su estilo de mando debió de estar marcado por el deseo de ser amado y admirado, pero también por la necesidad de estar bien informado, de conocer todos y cada uno de los pormenores de los asuntos que debía resolver y enfrentar. Si esa necesidad de conocer todas las particularidades y posibilidades retrasaba sus decisiones, por otro lado les confería eficiencia y eficacia.

En la organización de su agenda, probablemente dependía de terceras personas, ya que su escritura denota no tener buen control del tiempo ni de la distribución. Es probable que los asuntos se le amontonaran y tuviera que delegar en las escasas personas de su confianza una buena parte de ellos. No obstante sabía seleccionar a las personas necesarias para gestionar sus asuntos, de manera que suplieran su tendencia al desaliento y a la melancolía.

ESTUDIO LONGITUDINAL

EL NIÑO FELIPE

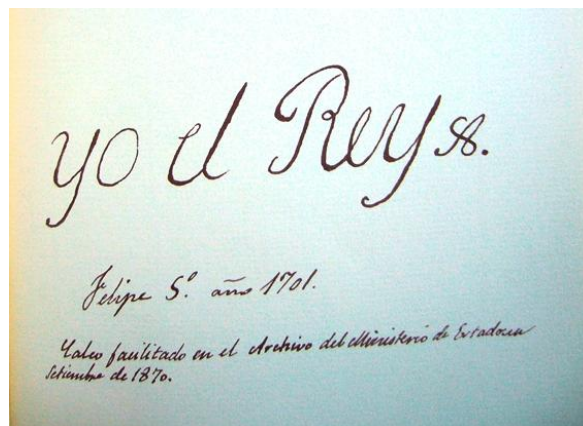
Trabajo escolar: Copia del Quijote. Aproximadamente 1693. El niño tendría alrededor de 10 años de edad.

Observamos una gran maestría en el arte de escribir. El trazo es muy firme y las formas caligrafiadas son casi perfectas. Aunque hemos visto escritores de 10 años capaces de ejecutar la escritura manuscrita con mucha perfección, este hecho sorprende y es probablemente la firmeza y seguridad de sus trazos lo que hubiera podido llevar a pensar que no fuera realmente de su puño y letra. No obstante en el Dom Quixote se ven reflejadas muchas de las formas detectadas en la escritura adulta, como por ejemplo la zona media cilíndrica, la monotonía de la conducción del trazo, la dinámica de las prolongaciones hacia arriba y hacia abajo, el trazado de la "f" con el escape de la jamba en pequeña espiral, la proximidad de las palabras entre ellas y la lejanía de las líneas entre ellas (a pesar de ser un trazado caligráfico probablemente prefijado), el apelonamiento del final de página.

¿Qué expresa esta escritura tan perfecta y perfectista?

Indica un infante notable, más maduro intelectualmente de lo esperado para su edad, con alta capacidad de comprensión, memorización, y aprendizaje. Formal, aplicado, con creatividad para resolver problemas, con inventiva. Cumpliendo lo que se espera de él, pero con gusto por el juego, por el movimiento, por la acción. Pero el tamaño, el trazo por su conducción, su textura y su grosor, con evanescencias y empastamientos, muestran carencias afectivas, un yo inflado pero algo vacío, y con dificultad de expresión de los sentimientos. En definitiva, expresa el sometimiento del niño a una disciplina donde lo íntimo quedaba relegado por escaso apoyo afectivo.

EL JOVEN REY

Felipe V. Año de 1701, 17 años de edad y ya Rey de España

¿Inquietud ante la enorme responsabilidad adquirida? O ¿Muestra de una incipiente y aún no declarada patología?

No podemos responder objetivamente a ninguna de estas dos preguntas solamente con el análisis de esta firma, pero en ese autógrafo de apariencia potente por el tamaño y la centralidad aparecen signos de alarma: El trazo, con temblores bastante marcados en los verticales, indicadores de dificultad de afirmación, de nerviosismo, de inseguridad; Los estrechamientos de los ojales de la “e” y de la “l”, más acusados aún de lo que observábamos en la escritura infantil, indicadores de sensación de soledad, de contención y negación de las emociones; El tamaño del óvalo, indicador de demanda afectiva.

Se hace evidente que el momento que afronta Felipe V, recién nombrado Rey de España, representa para él no solo un enorme reto y el sentimiento experimentado de grandiosidad de la función, sino también la sensación de vivir un escenario estresante y difícil.

A partir de 1703, y basándonos en la escritura de la correspondencia entre Felipe V y su abuelo Luis XIV, encontramos a un joven rey que parece haber superado los primeros momentos de inquietud y pesadumbre. Su escritura muestra a una personalidad fuerte, animada, incluso eufórica, con espíritu combativo y ganas de ser un referente. Se le ve enfocando los problemas con mentalidad práctica, más fijado en el detalle que en la globalidad de los asuntos, volcado en el día a día, incansable en la acción. La desconfianza y el cierre a una relación abierta y espontánea siguen presentes, pero es capaz de transmitir entusiasmo y calor a su entorno.

En 1707, concretamente en la escritura del mes de julio, vuelven a surgir señales de alerta que hablan de una ligera crisis de desánimo, de hastío. Se acentúan los signos de desconfianza, de

cierre ante la presión de los demás, de sensibilidad dañada. Surgen signos de pequeñas fobias. El joven Felipe V de 24 años de edad se siente decaído, bajo de ánimo, poco ilusionado por el transcurrir de los días. En abril de 1709, este decaimiento se acentúa y podemos hablar de estado de ánimo depresivo.

LA MADUREZ

Abril de 1712

No es hasta 1711 cuando volvemos casi a encontrar al joven rey del año 1703, presa de excitación, con dinamismo y ganas de manejar y solucionar problemas, sea cual sea su envergadura. Decimos casi, porque el sentido del deber se impone por encima de lo personal, ocultando en parte el alejamiento emocional de los problemas del día a día que sigue vigente en su yo profundo y parece ya una constante en la personalidad del rey. En las cartas de 1712 a su abuelo, se le ve pletórico, con metas de corto plazo. Su firma, grande y potente, subrayada, situada en el centro de la página, cercana al texto, muestra un yo que se asume y asume su función consciente de lo que representa. En 1714, en junio, empieza a debilitarse el trazo, indicando nerviosismo e inseguridad soterrados, así como cuestionamiento personal con sentido de culpa y de inanidad. Preludio de lo que consideramos una gran crisis que a la vista de los documentos estudiados acaece en el año 1716 y va a durar mucho tiempo.

En los documentos de 1716 y 1717, el trazo muestra un gran debilitamiento físico y psicológico. Sufren también las formas y el movimiento de la escritura se vuelve caótico. Lo irracional toma el paso, la imaginación se desboca, hay pérdidas de control, y podemos hablar claramente de depresión profunda alternada con episodios de euforia y excitación.

Durante los años 20, los altibajos son tanto físicos como psicológicos. Aparece más sereno y vuelve a mostrar contención en la expresión. Es probable que empezara a padecer episodios de agresividad, más contenida al principio y más física y de tipo histeroide a partir de 1723. Hemos consultado el documento de abdicación realizado en el 20, 21, 22 y 23, así como

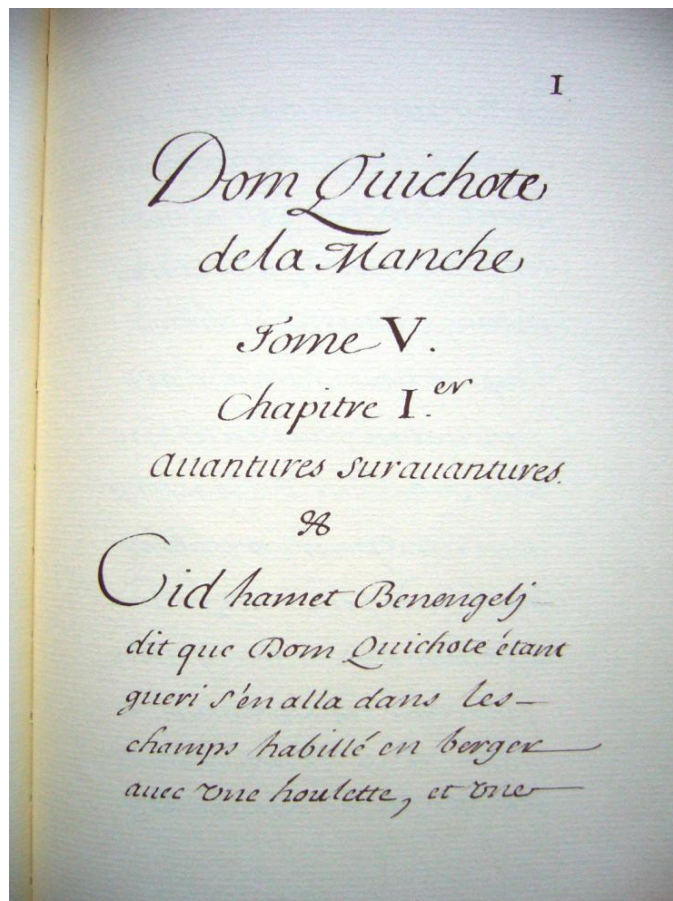
numerosas cartas escritas por los Reyes a su hijo Carlos. Siendo uno de ellos un documento de carácter oficial y los otros, documentos de carácter personal y familiar, en unos y otros podemos observar los mismos altibajos en periodos similares, dadas las constantes gráficas en sus escritos. En las cartas familiares, escritas al alimón por la Reina y el Rey, destaca la escritura potente de Isabel de Farnesio –cuyo grafismo denota a una mujer fuerte con gusto por el poder y la autoridad, muy capaz, manipuladora, y al mismo tiempo abnegada-, al lado del creciente deterioro de la escritura del rey indicador de la decadencia física y psíquica de Felipe V cuando apenas contaba con cuarenta años de edad.

En los alrededores de 1728, si pasó una temporada más templado de humor, sus rumiaciones, manías y fobias se acrecentaron. Creció la desconfianza.

En 1731, concretamente entre los meses de abril a diciembre, la conducta del Rey se volvió caótica, excéntrica, difícil, con momentos de fuerte agresividad y otros de absoluto abandono. En una carta a su hijo en el mes de noviembre que, aunque sin tener la fecha, por el contenido y por la facies de la escritura puede ser incluida en el 31, observamos incluso confusión mental y un cuadro claramente patológico. Sus decisiones, opiniones, acciones de gobierno tuvieron forzosamente que ser impulsadas y tuteladas por su mujer o por algún otro, pues dudamos de que tuviera fuerza y capacidad para hacerlo por sí mismo. La escritura de los años 40 y hasta su muerte, le muestra restablecido y más sosegado de ánimo pero igualmente melancólico. Con pensamientos negros, fobias y manías muy constituidas, muy afectuoso con los suyos y distante y desconfiado con los demás. Con un sentimiento profundo de necesidad de apoyo y aferrado a la vida a su pesar. Desde una aproximación psicoanalítica, los ennegrecimientos del trazo, las pastosidades, el aumento de los estrechamientos, nos muestran a un hombre con la salud deteriorada y un mundo emocional turbulento producto de una profunda herida interior.

COMENTARIOS SOBRE LAS ESCRITURAS

La escritura del niño Felipe

El Dom Quichotte, ya comentado. Magnífico ejercicio de caligrafía y de imaginación.

Cartas autógrafas de Felipe V a su abuelo Luis XIV desde 1701 hasta 1715

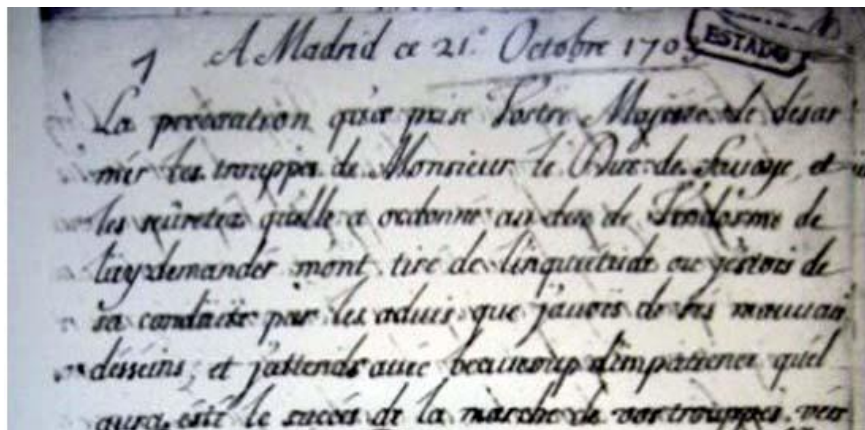
Hemos trabajado sobre un total de 30 folios manuscritos por Felipe V durante estos 14 años, algunos son dos o tres páginas de un mismo documento, otros son el documento en sí. Algunos de estos documentos están sin firmar, pero su escritura inconfundible no deja lugar a dudas sobre la autoría.

Destacamos aquí algunos fragmentos por orden cronológico.

1703 ¿QUIEN DIJO MIEDO? *En la siguiente imagen, el grafismo se compacta. Aparecen enmarañamientos. Pese a los pequeños temblores y las caídas de línea, el trazo se afirma si bien presenta una textura cambiante.* Un buen momento para Felipe V, donde se confirma su

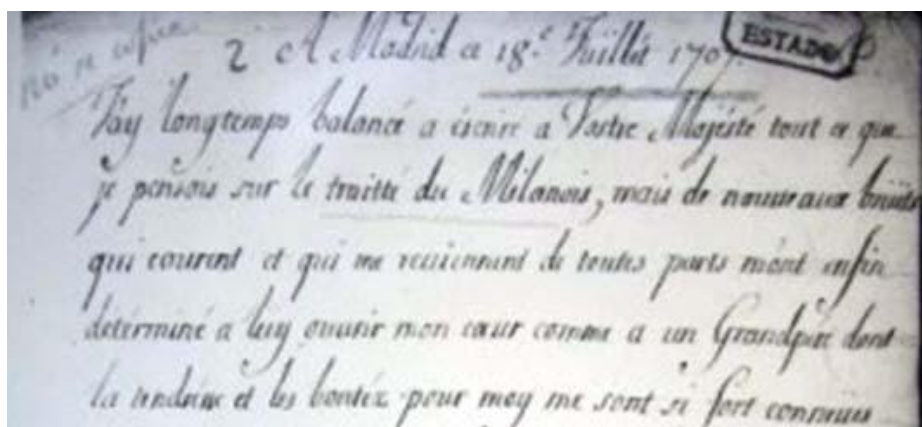
sobrenombre de “El Animoso”. Aparece en este momento como una persona entusiasta, dinámica, incansable, muy cercana a los suyos, incluso estimulante para los suyos. Muy exigente consigo mismo y con los demás.

Octubre 1703

Julio 1707

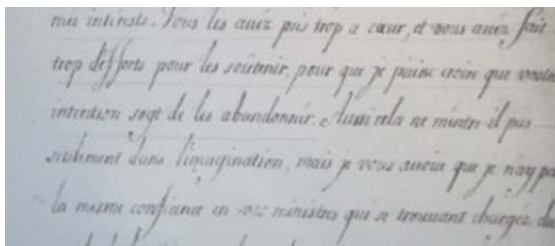
El grafismo se airea mucho, sobre todo entre líneas, la línea de base presenta aquí y allá numerosos escalonamientos descendentes. Aparecen colas de zorro² y apretujamientos de letras en final de línea para evitar dividir la palabra. Las jambas se prolongan más hacia abajo, como buscando apoyo en lo profundo del yo. El trazo se debilita tanto en la presión, como en la textura que se vuelve evanescente, las comas penetran en alfiler profundamente en la zona inferior.

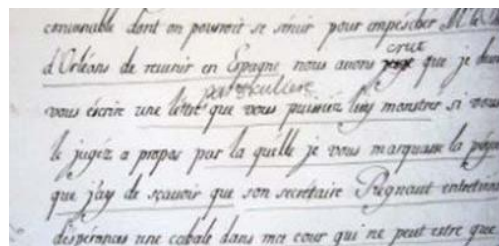
² En la terminología grafológica, se denominan así a las palabras que, al llegar a final de línea sin espacio suficiente para inscribirlas, caen en vertical hacia abajo del margen derecho, en vez de separar las sílabas sobrantes por un guión para escribirlas en la línea siguiente.

Felipe V atraviesa un momento bajo con gran carga de ansiedad. El desánimo, la tristeza, la desgana, incluso las ganas de abandonar o el desinterés son patentes. Solamente actuando bajo sus principios de no dejar cosas por concluir, y guiado por el sentido del deber, y probablemente desconfiando de sus ideas pudo en este momento buscar apoyo externo para sus decisiones, acatar consejos.

1708 a 1714

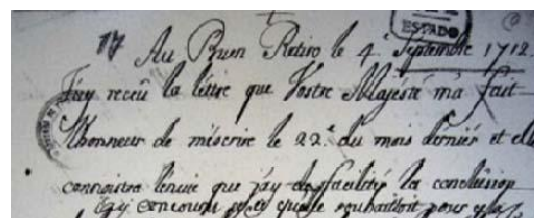

1708

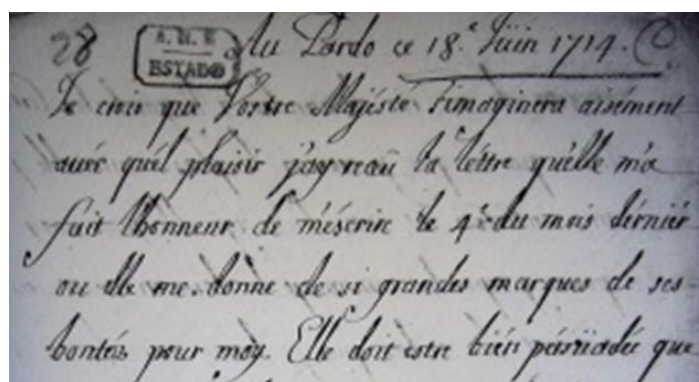

Abril 1709

Se observan variaciones en el estado de ánimo. Más tónico el grafismo en el escrito de 1709, aunque en ambos el trazo presenta deficiencias que indican un debilitamiento del yo.

Un grafismo más tónico con aumento de enmarañamientos y de empastamientos.

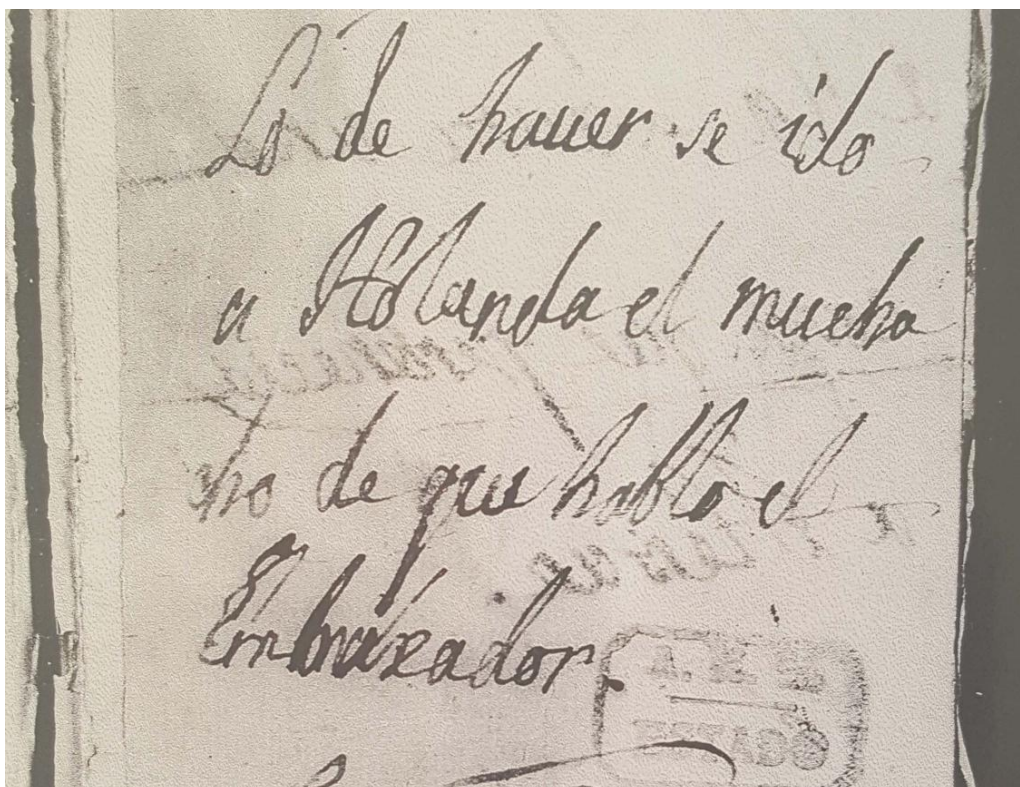

Junio de 1714

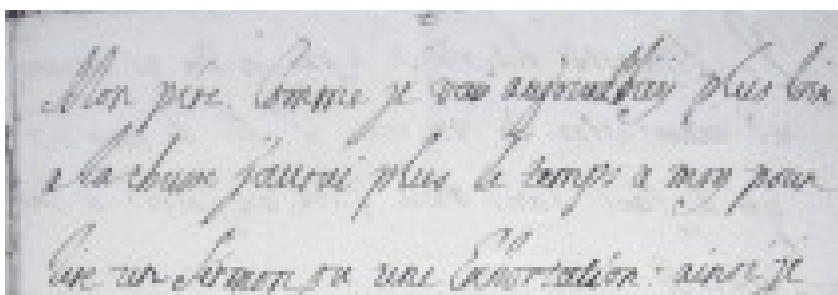
Hemos trabajado con la correspondencia entre Felipe V y Luis XIV, así como la correspondencia entre Isabel de Farnesio y el Rey. No se notan grandes cambios en su grafismo, sino los habituales bajones de presión. De 1708 a 1709 hay menos tonicidad, indicativo de estado de

ánimo bajo, así como pobre auto valoración. A partir del 1711, el Rey se encuentra más excitado, más animado y estable, enfocando con realismo los problemas y situaciones; pero los sentimientos de culpa están presentes.

1716 a 1717. El año fatal

1716 / 1717. Notas a modo de recordatorio de asuntos a tratar.

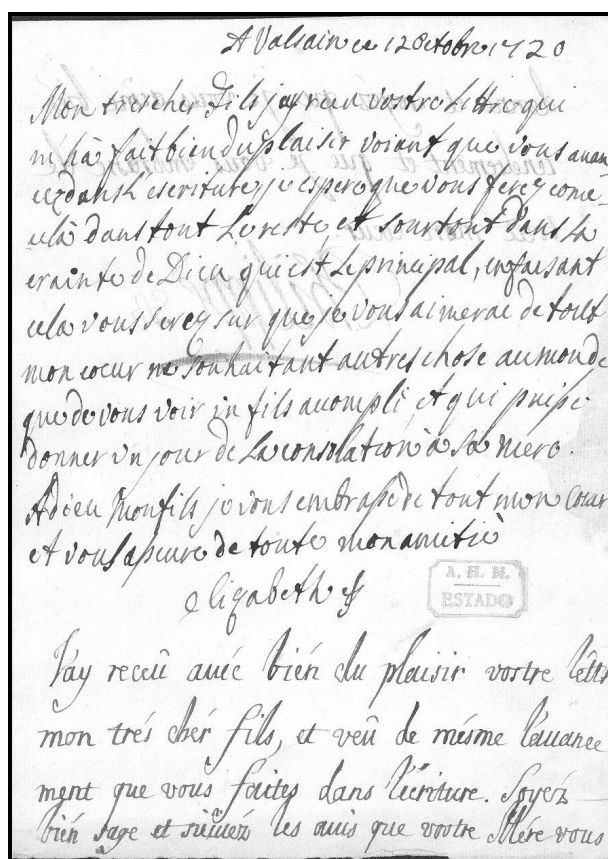
Carta de Felipe V a su confesor

En las notas privadas, la escritura se ve más desordenada internamente. El trazo es tembloroso y agitado, las letras se separan entre ellas, lo que indica la agitación y el nerviosismo, también la falta de contención y una expresión de las emociones más abierta. En la carta a su confesor, la escritura está algo más cuidada, pero el trazo evanescente con empastamientos, los temblores y la pérdida de paralelismo de las hampas, indica por un lado un ánimo decaído, desesperanzado, culpabilizado, y a la vez ansiedad y cierta agitación interna.

Hemos trabajado aquí con unos documentos cuya intención no es transmitir un mensaje a terceros, sino a lo que parece recordar cosas que se han de hacer, y otros que son muestras de la correspondencia. Las diferencias de trazado se deben en parte al hecho de que los primeros no tienen un destinatario, son documentos más personales que no van a ser leídos en principio por alguien ajeno a lo que en ellos se trata, mientras que los segundos son mensajes dirigidos a un interlocutor que puede enjuiciar al que los envía. La grafología avala este hecho que se constata aquí. Esto es, que la escritura puede cambiar en función de quien la vaya a leer, dado que el espacio en blanco se encuentra ocupado (en el inconsciente del que escribe) por la o las personas a quienes va destinado. En este sentido, Pichot y Delay (1971, Manual de Psicología. Barcelona: Masson) califican la Grafología como test refractivo.

Los años 20

Isabel de Farnesio (escritura en la zona superior de la página) y Felipe V a su hijo Carlos

El aspecto de la escritura de Felipe V regresa a 1714. Algunos temblores ligeros, mayor compacidad, menor rigidez en los estrechamientos y paralelismos. Se mantiene la falta de tensión, la monotonía, y el bien hacer caligráfico.

A Valence le 11. Septembre 1721
 Vostre Lettre que j'ay veue ce matin m'a
 fait beaucoup de plaisir, et aussy d'auoir enten-
 du par M. de Salcedo que vous faites bien vos
 Leçons ~~et~~ vous pouvez estimer que en faisant
 cela vous auez toute mon amitié. Nous sou-
 mes arrivés icy très-heureusement & Dieu m'as-
 s'embrasse bien de ma part vostre soeur et
 vostre frere et je vous embrasse aussy de tout
 mon coeur faites aussi mes complimens a l'Infant
 J. Fernando Elizabeth et
 J'ay veü vostre lettre avec beaucoup de
 plaisir et je vous aime, mon tres cher filz,
 et vous embrasse de tout mon coeur fort con-
 tent de vous. sçavoir, bien sage.
 Philippe V.

Leg. 2732
 n. 2

A. R. M.
 ESTADO

Otra muestra de ambos grafismos en el año 1721

Si los empastamientos de la "d", la "b", de los verticales de las letras de las firma, las abolladuras de algunos óvalos y los temblores son evidentes, lo que es indicativo del deterioro prematuro de la escritura, los estrechamientos son menos fuertes. Podemos hablar de mayor confort interno, y contención de la agresividad.

En la página siguiente mostramos otra carta, escrita un año después. Una mejora evidente del grafismo en el año 23, expresa también una conducta más serena, con mayor satisfacción interna y mayor motivación a la acción. La capacidad de auto control regresa a cotas anteriores, la dulzura en el trato, la atención, son patentes.

A Valenciennes le 20e Juin 1723.
 Votre lettre ^{de vous} m'a fait bien du plaisir, mon très cher fils, et vous avez raison de compter sur ma tendresse dont j'espère que vous mériterez la continuation par votre attention à remplir vos devoirs.
 Je vous embrasse, mon très cher fils, très tendrement. Philippe.

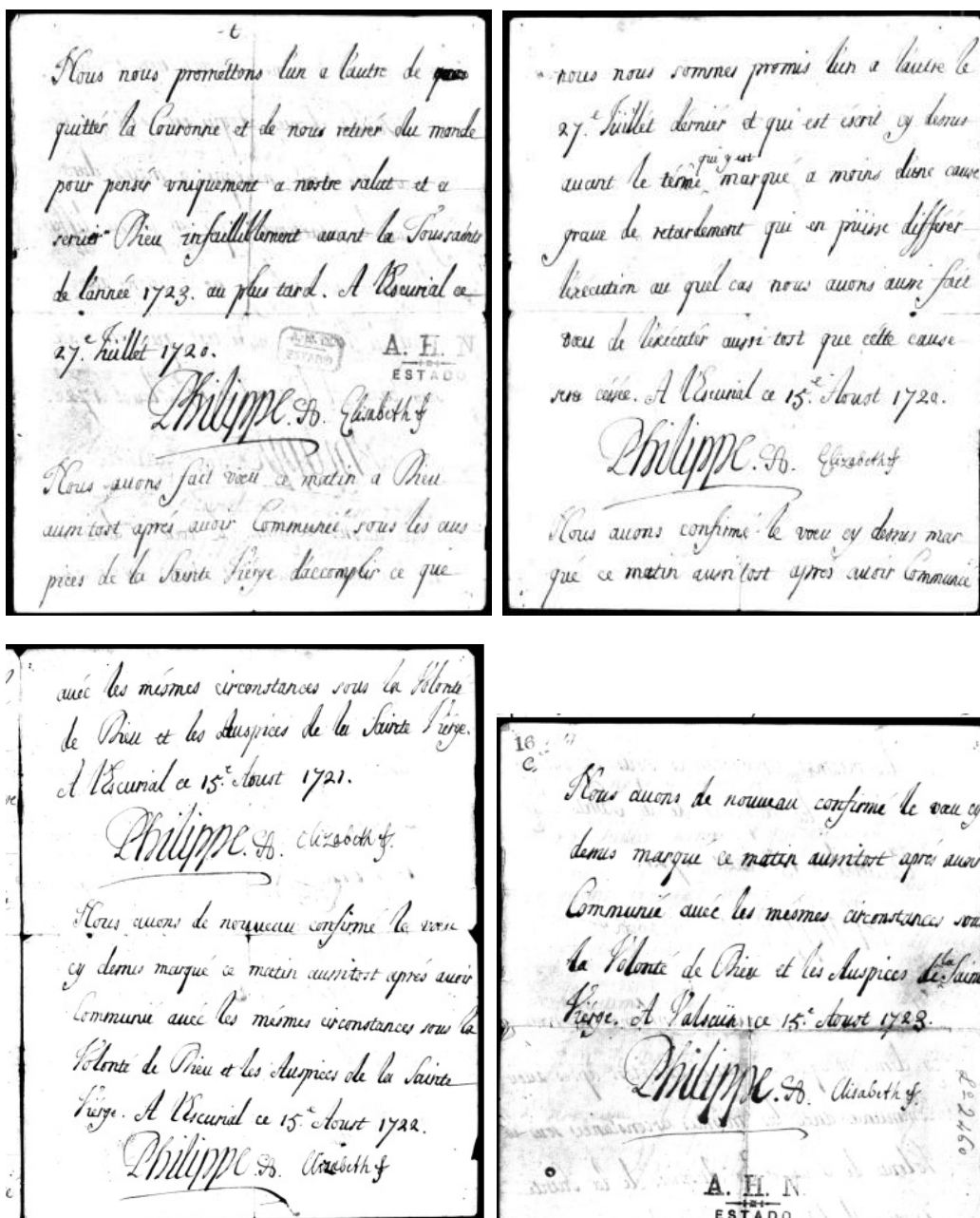
A. H. N. ESTADO 12

N'est ce pas mon très cher fils que je vous aime

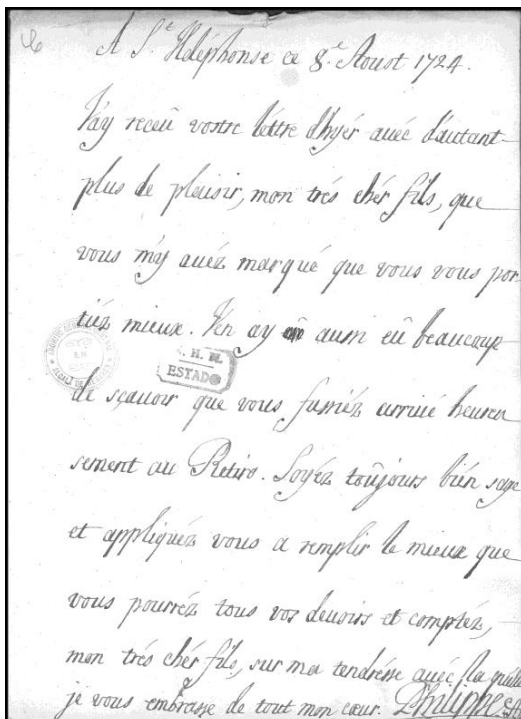
Las imágenes que se muestran a continuación, que es el documento de abdicación, escrito en años sucesivos por el Rey y la Reina, coincide con lo observado en la correspondencia entre ambos cónyuges y su hijo Carlos. Esto es, una larga temporada de cierta placidez, donde los episodios de melancolía y de agitación son más suaves de lo que vimos en 1716 y 1731.

No obstante, si comparamos la anotación en el documento de abdicación del año 1723 con la carta a su hijo de ese mismo año, se hace patente como de junio a agosto de 1723 se produce un cambio significativo en la escritura de Felipe V. Las jambas se regruesan de modo alarmante y aparecen enormes mazas en las jambas que auguran una pérdida de control de la agresividad.

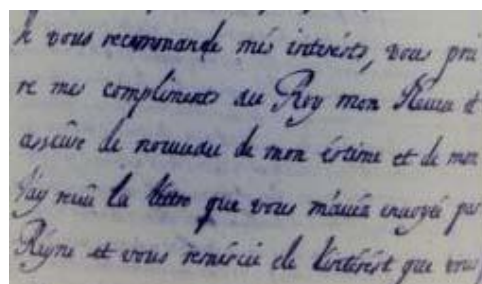

Este empeoramiento progresivo continúa lentamente y en la carta del año 1724 a su hijo, constatamos que el Rey parece haber tomado de nuevo la cuesta abajo en su estado de ánimo y en su auto valoración. Denuovo la escritura se “cae”, el trazo se debilita. Da la impresión de que hay una pérdida de interés hacia lo que le rodea.

A Ste Alphonse ce 8.e Aoust 1724.
 J'ay reçu votre lettre d'hier avec autant
 plus de plaisir, mon très cher fils, que
 vous m'ayez marqué que vous vous por-
 ties mieux. Je ay en aum eu beaucoup
 de plaisir que vous fussiez arrivé heu-
 reusement au Pérou. Soyez toujours bien sage
 et appliquez vous à remplir le mieux que
 vous pourrez tous vos devoirs et complais-
 mon très cher fils, sur ma tendresse avec laquelle
 je vous embrasse de tout mon cœur. Philippe V

Agosto 1724

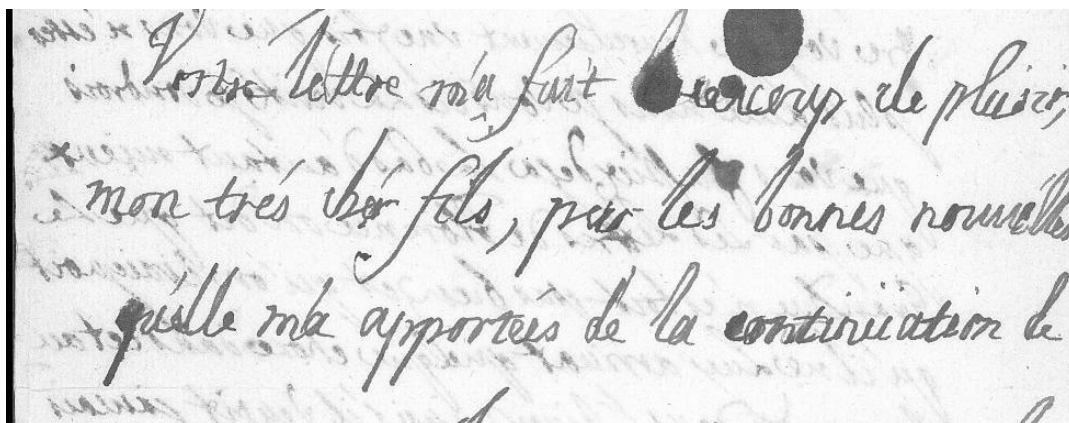
Je vous recommande mes intérêts, vous prie
 de me complimenter au Roy mon Père et
 assurez le nouveau de mon estime et de mon
 J'ay reçu la lettre que vous m'avez écrite par
 Rome et vous remercie de l'intérêt que vous

Año 1728

1731. El año fatal

Todos los documentos del año 31 que hemos consultado presentan un deterioro creciente de principios de año a diciembre. Muestran un alto grado de excitación psicomotora.

El trazado de esta escritura del mes de octubre de 1731 presenta una marcada apraxia melocinética del tipo de las que acostumbramos a ver en procesos neurodegenerativos, las formas gráficas se ven más rudimentarias. Se observan abundantes discinesias: formas poligonales, temblor vertical y horizontal; disinergias: angulosidades, choques, formas mal construidas; disimetrías: palabras que bailan sobre la línea, líneas descendentes; paragrafías como perseveraciones de trazos.

Votre lettre m'a fait beaucoup de plaisir,
 mon très cher fils, par les bonnes nouvelles
 quelle m'a apportées de la continuation de

A Leiria ce Novembre

Le matin nous avons reçu votre lettre
 Puis mon tres cher fils j'ay esté fort
 aise que vous soyez arrivé heureuse-
 ment à Vinaros, et que vous ayez
 reçu le Regiment du D. de St Blas et qu'
 il vous ait par un beau Nous sommes
 à l'ordinaire, et toton, et le petit et tro-
 y non le port le mieu. je suis lape j'ay
 écrit 3 lettres en Portugal et il est fort
 tard bonsoir je vous embrasse de tout mon
 cœur

A. H. M.
ESTADO

Cherux contrisition le ^{bon} ~~votre~~ ~~sent~~ et de
 notre voyage que j'ay vus sans ~~votre~~ ~~sent~~
 saon tres cher fils, ma fide vous le pleure que
 vous pouvez vous ~~ignorer~~ par la ^{je suppose vous} ~~raison~~ ~~de~~ ~~peu~~

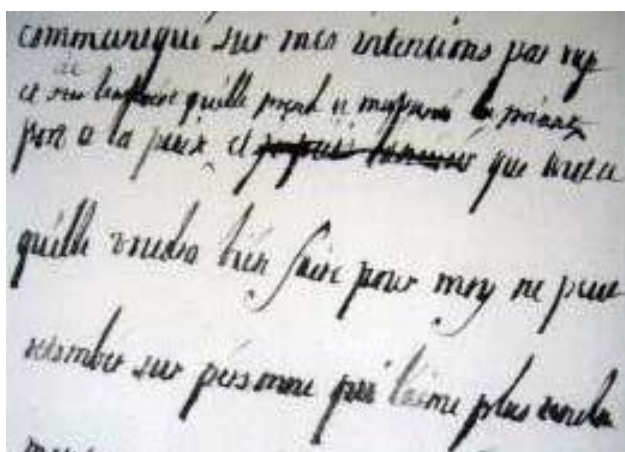
Sevilla Noviembre

Un enorme deterioro gráfico que afecta no solo al trazo, discinesias, disinergias, confusión, sino a las formas, nos hace dudar de la capacidad de juicio de Felipe V en este momento. Observamos un alteración manifiesta de la capacidad cognitiva no sabemos si por la ingesta de algún tipo de droga que le fuera o no recetada, o por un decaimiento psíquico y físico tan grande que le obnubilaba el juicio. ¿Pudo ser un primer ictus que anunciaba el que luego fue fatal?. Lo cierto es que no se corresponde con escrituras posteriores ni con su última escritura del año 46, más entera y firme, menos deteriorada.

Año 1741. Carta a Luis XV

Año 1745. Carta al Cardenal Fleury

Otra facies totalmente diferente de las de 1731, nos muestran a un Felipe V más repuesto. El grafismo presenta numerosos signos de deterioro por envejecimiento, pero la disminución de signos grafopatológicos es evidente. La confusión de formas y las disinergias han desaparecido. Se mantienen las discinesias, aunque menos severas, y las disimetrías, que apuntan a una disminución de la tensión gráfica con mengua de la agitación y recuperación del control. No obstante las manías y fobias se mantienen y en alguna medida se han acrecentado. El fondo del trazo muestra muchas variaciones de entintamiento, que indican un deterioro físico manifiesto.

Último documento que hemos podido consultar, escrito algo menos de un mes antes de su fallecimiento en el año 1746, como consecuencia de un accidente vascular cerebral.

No hay grandes diferencias con los consultados del año 45, pero es notable un aumento de la serenidad que apreciamos en el contacto más curvo con la línea de base y en la confección más redondeada y abierta de algunas letras de la zona media

***

UNIVERSITAT DE
BARCELONA